T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

140616

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE IRAK SORUNU

140616

Mustafa KAYAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Doç.Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

GEBZE
2003

Mustafa KAYAR'ın tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 17.6./**2003** tarih ve **2003/15** sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından Strateji Bilimi Bölümü .Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE : Prof.Dr. Abdülkadir AKÇİN

ÜYE (Danışman) : Doç.Dr.M.Hakkı CAŞIN

ÜYE : Yard.Doç.Dr.Halit KESKİN

ONAY

GYTE Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 3./7./2003 tarih ve 2003/17 sayılı kararı.

İmza/Mühür

ÖZET

Irak, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nden koparılarak bir süre İngiliz manda yönetimi altında kaldıktan sonra bağımsızlığına kavuşmuştur. Özellikle Musul, Türkiye ile İngiltere arasında önemli bir sorun olmuştur. Irak-Türkiye ilişkilerinin inişli çıkışlı seyir izlemesinde Türkiye'nin yüzünü Batıya dönmesi kadar Irak yönetimlerinin Türkiye'ye olumsuz yaklaşımları da etkili olmuştur.

II.Dünya Savaşı sonrasında ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde ortak çıkarlar ve güvenlik stratejileri üzerine kurulan Türkiye-ABD ilişkileri, Küba Krizi ve Kıbrıs meselesiyle gelgitler yaşamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi iki ülke arasındaki ilişkiler sorgulanmışsa da, I. Körfez Savaşı sırasında üstlendiği önemli rol, Türkiye'nin jeopolitik önemini, ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı yeni dünya düzeninde de koruduğunu göstermiştir. I. Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin ABD'ye tam destek vermesi Irak ile ilişkileri bozarken ABD ile sağlamlaştırmıştır. 11 Eylül'e kadar Türkiye-ABD ilişkileri ABD'nin Irak politikasındaki farklı yaklaşımları nedeniyle (Kuzey Iraklı Kürt gruplar, Çekiç Güç vs.) zaman zaman gerginleşmiştir. 1999 yılına gelindiğinde Türkiye ABD'nin stratejik müttefiki olmuştur. 11 Eylül terör eylemi sonrası ABD'nin Irak konusunda politika değişikliğine gitmesi ardından II. Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin ABD'ye tam destek vermemesi ilişkileri etkilemiştir.

Bu çalışma giriş kısmından sonra on dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, uluslararası ilişkiler üzerine teorik yaklaşım ve Türk dış politikasındaki yaklaşımlar; ikinci bölümde, Irak'ın kuruluşu aşamasında gelişen olaylar; üçüncü bölümde, Irak'ın stratejik konumu ve etnik yapısı; dördüncü bölümde, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimi; beşinci bölümde, SSCB'nin dağılması sonrası ABD tarafından yeni dünya düzeninin kurulmak istenmesi; altıncı bölümde, I.Körfez Savaşı ve etkileri; yedinci bölümde, Ortadoğu üzerine geliştirilen politikalarda petrol faktörü; sekizinci bölümde, 1990 sonrası Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen nedenler ve Çekiç Güç; dokuzuncu bölümde, ABD'nin dış politikasında Kürt faktörü ve Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu; onuncu bölümde, 11 Eylül sonrası değişen ABD'nin dış politika yaklaşımları; on birinci bölümde, Türkiye'nin Irak politikası; on ikinci bölümde, II.Körfez Savaşı ve Türk-ABD ilişkilerine etkisi; on üçüncü bölümde, II.Körfez Savaşı'nın sonuçları ve on dördüncü bölümde ise sonuç ve değerlendirme ele alınmıştır.

SUMMARY

Iraq was separated from Ottoman Empire after World War I, and obtained its independence after dominated of Great Britain Mandate for awhile. Especially Mousul has been trouble between Turkey and Great Britain in 1920s. The reason fluctuated relationship between Turkey and Iraq was not only Turkey's concerns only the West but also the Iraqi administrations' negative approaches to Turkey.

The relations between Turkey and USA, which based on shared security strategies after World War II, fluctuated due to Cuba Crisis and Cyprus. Although relations between two countries had been questioned after the Cold War, the important role of Turkey in Gulf War I indicated that Turkey has still protected its geopolitical importance in New World Order where USA is only super power. Due to different approaching of USA on Iraq policy (Kurds, Provide Comfort etc.) the relations between Turkey and USA sometimes become tense. Until 11 Sept. Turkey become strategic ally with USA. After changing USA Iraqi policy by 11 Sept. terrorist attack, and Turkey's reluctance in Gulf War II effected the relations.

This study consists of fourteenth parts after an introduction part. In the first part international relations theories and approaches in Turkey foreign policy; in second part, affairs which have been evolved in foundation phase of Iraq; third part, strategic position and ethnical structure of Iraq; in fourth part, the progressing of Turkey-USA relations, in fifth part, after Sovyet Union collapsed, USA try to found new world order; in sixth part, Gulf War I and its effects; in seventh part, oil factor in the policies are developed on the Middle East; in eighth part, the reasons of effects Turkey-USA relations after 1990 and Provide Comfort Operation; in ninth part, Kurdish factor in foreign policy of USA and formation of Kurds in Northern Iraq; in tenth part, approaches of changed USA after the 11 September; in eleventh part, Turkey's Iraqi policy; in twelfth part, Gulf War II and its effects on Turkey-USA relations; in thirteenth part, the consequences of Gulf War II and at last in fourteenth part, consequences and evaluation were analyzed.

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım esnasında, öncesinde ve devamında her türlü yönlendirme ve desteğini benden esirgemeyen, tecrübeleriyle bana yol gösteren, bana nasıl balık tutulacağını öğreten danışmanım, çok saygıdeğer Hocam Doç.Dr. Mesut Hakkı CAŞIN'a, Kara Harp Okulu yıllarında bana Uluslararası İlişkiler ve Siyasi Tarihi sevdiren ve halen Akdeniz Üniversitesinde görev yapan çok değerli Hocam Prof.Dr.İsrafil KURTÇEPHE'ye, Yüksek Lisans esnasında yardımlarını bizden esirgemeyen Prof.Dr.Abdülkadir AKÇİN Hocama, Türk dünyasıyla ilgili engin bilgilerinden yararlanma fırsatı bulduğum Prof.Dr.Turan YAZGAN Hocama, ayrıca eğitimim için büyük fedakarlıklara katlanan değerli babam ve sevgili anneme şükranlarımı sunarım.

Tezin hazırlanması esnasında teknik desteğini esirgemeyen ağabeyim Yusuf'a, arkadaşlarım Saim, Cüneyt ve Toygar'a ve emeği geçen herkese en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Mustafa KAYAR
Haziran 2003

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET iv
SUMMARY v
TEŞEKKÜR vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DZİZNİ xi
HARİTALAR DİZİNİ xiii
TABLOLAR DİZİNİ xiv
GİRİŞ 1
1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TEORİLER VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMLARI 11
2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE IRAK
2.1. Osmanlı Öncesi Irak Tarihinde Türkler 18
2.2. Irak'ta Osmanlı Hakimiyeti 19
2.3. Emperyalist Devletlerin Irak'a Olan İlgisi 20
2.4. I.Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi 22
2.5. Musul'un İşgali Sonrası Gelişmeler (1920'ye Kadar) 26
2.6. Osmanlı İmparatorluğu İçin Sevr Planları 31
2.7. Lozan Konferansı ve Musul Meselesi 35
2.8. Irak Devleti'nin Kurulması ve Körfez Savaşı'na Kadar Kısa Tarihi 47
3. IRAK'IN KONUMU VE ETNİK YAPISI
3.1. Ortadoğu ve Irak'ın Stratejik Konumu 53
3.2. Irak'ın Nüfusu ve Etnik Yapısı 60
4. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ
4.1. 1945'e Kadar Türk-ABD İlişkilerinin Tarihi 67
4.2. ABD'nin 1945 Sonrası Dış Politikası 71
4.3. ABD'nin Ortadoğu Politikasını Değiştirmesi 73
4.4. Truman Doktrini ve Marshall Planı 74
4.5. ABD'nin Güvenlik Politikasında Paktlar Çevreleme Politikası 78
4.6. Türkiye'nin Güvenlik Kaygıları ve ABD İle Entegrasyon Arayışları 79
4.7. Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş Algılaması 81
4.8. Türkiye'ye Ortadoğu Komutanlığı Önerisi 83
4.9. Bağdat Paktı-ABD ve Türkiye 84
4.10. 1980 Öncesi Türk-Amerikan İlişkilerinde Kırılma Noktaları 86
4.10.1. Küba Krizi'nin ABD-Türkiye İlişkilerine Etkisi 87
4.10.2. ABD-Türkiye İlişkilerine Johnson Mektubunun Etkisi 88
4.10.3. Türkiye'ye Ambargo Uygulanması ve Türkiye'nin Dış Politika Anlayışındaki Değişimler 90

4.11. ABD'nin Dış Politika Oluşturmasında Etkin Faktörler:Jeo-Politik ve Jeo-Ekonomi 93
4.12. İlişkilerde İnsan Haklarının Ön Plana Çıkması 95
4.13. ABD Ekonomisinin Dış Politikaya Etkisi 97
4.14. ABD Politikalarına Küreselleşmenin Etkisi 100
4.15. ABD-Türkiye İlişkilerinde Çevik Kuvvet Sorunu 101
4.16. 1980'li Yıllarda Türkiye'nin Öneminin Artması 104
4.17. ABD'nin Askeri Yardımda Bulunmasının İki Ülke İlişkilerine Etkisi 105
4.18. ABD'nin 'Yeşil Kuşak' Kavramının Türkiye 107

5. SSCB'NİN DAĞILMASI VE İKİ KUTUPLU DÜNYADAN TEK KUTUPLU DÜNYAYA GEÇİŞ

5.1. Güç Dengelerinin Oluşumu 109
5.2. Soğuk Savaş'ın Sonu ve 'Yeni Dünya Düzeni' 111
5.3. ABD'nin Yeni Strateji Arayışları 114
5.4. ABD'nin İç Siyasal Gelişmeleri ve Ekonomik Canlanma 118
5.5. ABD'nin Global Stratejisinde Türkiye'nin Yeri 120

6. YENİ DÜNYA DÜZENİNİN BAŞLANGICI: I.KÖRFEZ SAVAŞI

6.1. ABD'nin Körfez Politikası 122
6.2. Savaş Öncesi ABD'nin Irak'a Destek Vermesi 129
6.3. Irak'ın Kuveyt'e Girmesi ve ABD'nin Tepkisi 131
6.4. Irak'ın Kuveyt'e Girme Nedeni ve I.Körfez Savaşı 132
6.5. BM'nin Körfez Krizi ile İlgili Aldığı Önemli Kararlar 135
6.6. I.Körfez Savaşı ve Türkiye 136
6.7. I.Körfez Savaşı'nın Sonuçları 138
6.8. Irak'ta BM Yaptırımlarının Uygulanması 142
6.9. Savaşın Arka Planı: Yeni Dünya Düzeni 142
6.10. ABD'nin Savaş Sonrası Irak Politikası 143
6.11. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Çifte Çevreleme Politikası-Türkiye 146
6.12. Irak'ın Çevrelenmesi ve Türkiye 147
6.13. Çifte Çevrelemenin Türkiye Açısından Sonuçları 149
6.14. ABD'nin Irak Politikasında İsrail Faktörü 151

7. SÜPERGÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKALARINDA JEOEKONOMİK FAKTÖR: PETROL

7.1. ABD'nin Petrol İhtiyacı ve Irak Petrollerinin Önemi 153
7.2. II. Körfez Savaşı'nda Petro-Dolar Faktörü 161

8. 1990 SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE ÇEKİÇ GÜÇ

8.1. Türkiye-ABD İlişkilerinde İnsan Hakları Meselesi 165
8.2. Türkiye-ABD Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) 166
8.3. Türk Dış Politikasında Güç Dengeleri ve ABD 168
8.4. Ortadoğu'daki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkisi 169

8.5. ABD'nin Irak Politikasında Çekiç Güç
8.5.1. Çekiç Güç'ün Hukuksal Dayanağı 171
8.5.2. Çekiç Güç'ün Yapısı ve İşlevi 172
8.5.3. Çekiç Güç'ün Keşif Güç'e Dönüşümü 175
8.5.4. Bölge Dengeleri Açısından Çekiç Güç'ün İşlevi 177
9. ABD'NİN IRAK POLİTİKASINDA KÜRT KARTI
9.1. ABD'nin Kürt Devleti Senaryoları 178
9.2. ABD'nin Türkiye'deki Kürtlere Olan İlgisi 179
9.3. Teröristbaşı Öcalan'ın Yakalanma Sürecinde ABD'nin Rolü 183
9.4. Kuzey Irak'ta Kürt Hareketinin Doğuşu, Gelişimi ve ABD 185
9.5. Kuzey Irak'ta Kürt Devleti Kurulmasının İşaretleri 192
9.6. Irak Kürt Hareketinin Niteliği ve Amacı 196
9.7. Kuzey Irak Sorununa Olası Çözümler 198
9.8. Kuzey Irak Açısından Ayrılmanın Şartları 201
9.9. Ayrılmanın Toplumsal Tabanı ve İç Dinamikleri 202
9.10. Ayrılmanın Uluslararası Zemini ve Dış Dinamikler 206
9.11. Kürtlerin Kerkük Israrı 208
9.12. Kürt Aşiretlerin İç Sorunlarının Bölge Dengelerine Etkileri 210
10. 11 EYLÜL VE ABD'NİN DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKASI
10.1. ABD'nin Dış Politikasının Değişiminde Terör Faktörü 212
10.2. ABD'nin Yeni 'Ulusal Güvenlik Doktrini' 214
10.2.1. Ulusal Güvenlik Doktrinin Arka Planı: Din 216
10.2.2. Ulusal Güvenlik Doktrinine Göre Potansiyel Düşman Algılaması 218
10.2.3. Yeni Güvenlik Doktrininin Realist Yönü 220
10.2.4. Clinton ve Bush Dönemlerinin Ulusal Güvenlik Doktrini Çerçevesinde Dış Politika Farklılıkları 221
10.3. Yeni 'Ulusal Güvenlik Doktrini'nin İlk Uygulamaları 222
10.4. Önleyici Saldırı Kavramının Olası Mahzurları 223
11. 11. TÜRKİYE'NİN IRAK POLİTİKASI
11.1. Türkiye-Irak Sınırının İlişkilere Etkisi 224
11.2. Türkiye-Irak İlişkilerini Etkileyen Faktörler 225
11.3. Türkiye'nin Irak Politikası 227
11.4. Türkiye'nin Irak Politikasında Türkmenler
11.4.1. Irak'taki Türkmenlerin Tarihi 230
11.4.2. Türkiye'nin Türkmen Politikasının Parametreleri 235
11.4.3. Türkmenlerin Kürtlerle Olan Sorunları 236
11.4.4. Türkmenlerin Siyasileşememe Sorunu 238
11.4.5. Savaş Sonrası Yönetimde Türkmenlerin Yeri 239
11.5. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında ABD Faktörü 240

12. II.KÖRFEZ SAVAŞI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ
12.1. ABD'nin Irak Politikasının Jeopolitik Nedeni 243
12.2. II.Körfez Savaşı Öncesi Durum 245
12.3. BM'nin 1441 Sayılı Kararı ve ABD'nin Tavrı 247
12.4. Savaşta Türkiye'nin ABD'ye Verebileceği Desteğin Nedenleri ve Boyutları 250
12.5. II.Körfez Savaşı Öncesi ABD-Türkiye Arasında Müzakere Süreci 254
12.6. Türkiye'nin II.Körfez Harekatında ABD'ye Olumsuz Tavrı 258
12.7. Savaşta Tarafların Güç Dengesi ve Savaşın İcrası 259
13. II.KÖRFEZ SAVAŞI'NIN SONUÇLARI
13.1. Savaş Sonrası ABD'nin Irak Politikası 267
13.2. Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ve Siyasi Durumu Hakkındaki Senaryoları 268
13.3. Savaş Sonrası Ortadoğu'da Muhtemel Demokrasi Girişimleri 273
13.4. Kuzey Iraklı Kürt Grupların Savaştan Güçlenerek Çıkmaları 274
13.5. Savaş Sonrası Dönemde Şiilerin Konumu 276
13.6. Savaş Sonrasında AB ve Türkiye 277
13.7. Savaş Sonrası NATO'nun Yapısının Değişme İhtimali 280
13.8. ABD'nin Irak Politikasında İngiltere'nin Yeri ve Türkiye 282
13.9. II. Körfez Savaşı Esnasında ve Sonrasında Ortadoğu Denkleminde İsrail'in Yeri 283
13.10. ABD'nin Filistin-İsrail Sorununu Çözme Girişimleri 286
13.11. Savaş Sonrası ABD-Türkiye İlişkilerinin Seyri 289
13.12. ABD'nin Petrol Denklemine İsrail'i Katmak İstemesi 297
13.13. Savaş Sonrası Irak Petrolünün Kontrolünün ABD'ye Geçmesi 299
14. KISA - ORTA VE UZUN VADEDE MUHTEMEL GELİŞMELER VE SONUÇLARI
14.1. Kısa Vadeli Muhtemel Gelişmeler 300
14.2. Orta Vadeli Muhtemel Gelişmeler 307
14.2. Uzun Vadeli Muhtemel Gelişmeler 312
KAYNAKLAR **313**
EK-A: Türkiye, İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Ankara'da Münakıt Hudud Ve Münasebatı Hasenei Hemcivari Muahedenamesi 332
EK-B TBMM Kararları 343
EK-C Irak Kürdistan Bölgesi Anayasa Taslağı 356
ÖZGEÇMİŞ **371**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

SİMGE	AÇIKLAMA
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petroleum: İngiliz Petrolleri
CENTO	Central Treaty Organization: Merkezi Antlaşma Örgütü
CIA	Central Intelligence Agency: Merkezi Haberalma Örgütü
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
GSMH	Gaysi Safi Milli Hasıla
GSYIH	Gayri Safi Yurt İçi Hasılası
IAEA	International Atomic Energy Agency: Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü
ITC	Irak Türkmen Cephesi
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Partisi
MaRC	Major Regional Contingencies: Büyük Bölgesel Çatışma Olasılıkları
MCC	Military Coordination Committee: Askeri Koordinasyon Komitesi
MiRC	Minor Regional Contingencies: Küçük Bölgesel Çatışma Olasılıkları
NATO	North Atalantic Treaty Organization: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PDD	Presidential Decision Directive: Başkanlık Karar Yönergesi

PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SAM	Surface to Air Misilse: Satıhtan Havaya Füze
SEATO	South East Asian Treaty Organization: Güneydoğu Asya Antlaşma Örgütü
SEİA	Savuna Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNMOVIC	United Nations Monitoring Verification and Inspection Commission: Birleşmiş Milletler Denetleme ve Doğrulama Komisyonu
UNSCOM	United Nations Special Commission: Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu
US	United States: Birleşik Devletler

HARİTALAR DİZİNİ

Harita		Sayfa
2.1	Sevr Anlaşmasının Maddelerine Göre Ermenistan ve Kürdistan	32
3.1	Üç kıtanın düğüm noktası: Ortadoğu	54
3.2	Irak'ın etnik yapısı	61
3.3	Şiilerin Müslüman nüfus içindeki dağılımı	63
3.4	Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerler	65
6.1	Koalisyon güçlerin I.Körfez Savaşı harekatı manevra planı	135
7.1	Irak'ın petrol yatakları ve petrol boru hatları	156
8.1	Uçuşa yasak bölgeler	174
9.1	Kürt Politik Yerleşim Bölgesi ve Bölgesel Talepleri: 1919-1998	186
9.2	KDP ve KYB'nin kontrolünde olan bölgeler	203
12.1	Koalisyon Güçlerin II.Körfez Savaşı öncesi mevcut durumu	260
12.2	Koalisyon güçlerinin manevra planı	266
13.1	Kerkük-Ürdün-Hayfa ve Kerkük-Lübnan petrol boru hatları	297

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo		Sayfa
7.1	Dünyada Petrol Rezervlerinin Dağılımı	154
7.2	Dünyada Doğalgaz Rezervlerinin Dağılımı	154
7.3	Ortadoğu Petrollerinin Dağılımı	155
7.4	Ana Petrol Akış Yolları	159
12.1	Irak'ın envanterinde bulunan hava kuvvetlerine ait silah sistemleri	261
12.2	Koalisyonun hava kuvvetlerinin envanteri	262

GİRİŞ

Antik çağ coğrafyacılarının MEZOPOTAMYA olarak tanımladıkları, 7nci yüzyılda Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra IRAK olarak adlandırılan bölge Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi olması nedeniyle dünya üzerinde önemini hiç kaybetmemiş bölgelerden birisidir. Amerika kıtasının ve Hindistan'a giden alternatif yolların keşfinden önce 'İpek yolu' vasıtasıyla batıya giden hammadde kaynaklarının güzergahının üzerinde bulunan Mezopotamya, bu hammadde akışını kontrol etmek isteyen güçlerin daima dikkatini çekmiştir. 10ncu yüzyıla kadar çeşitli Türk kavimleri Çin'in batısında bu hammadde akışının gerçekleştiği İpek Yolu güzergahını kontrol etmek için mücadele etmişlerdir. İpek yolunu daha fazla kontrol edebilmek için Türk boyları bu güzergah boyunca sürekli batıya doğru göç etmişlerdir. Bir kısım boylar güzergahın ikiye ayrıldığı Hazar'ın kuzeyini tercih ederken içlerinde Oğuz boyunun da bulunduğu bazı boylar ise güneyi tercih ederek 11nci yüzyılda Mezopotamya'ya kadar gelmişlerdir.

Emevi ve Abbasi hakimiyetinin ardından 1055 yılında Bağdat'ı ele geçiren Selçuklu Hükümdarı Tuğrul ile bölgenin egemenliği Türklerin eline geçmiştir. Bölge sırasıyla Selçukluların, İlhanlıların, Timur'un, Karakoyunlular'ın ve Akkoyunlular'ın egemenliği altına girmiştir. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Yavuz Sultan Selim'in bu bölgeleri hakimiyeti altına almasının en önemli sebeplerinden birisi İpek Yolu vasıtasıyla Doğu Akdeniz limanlarına gelen kervanları kontrolü altına almaktır.

Osmanlının ABD ile ilk münasebeti ticaret ile olmuştur. Bu süreçte, Amerikalı misyonerleri de son derece etkili olmuşlardır. Diplomatik ilişkiler ise 1823 yılında açıklanan Monroe doktrini'nin hemen ardından bir çerçeveye oturtulmuştur. ABD, o yıllardan itibaren Osmanlı'yı doğunun anahtarı saymış ve ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın baskısı sonucu ABD ile diplomatik

ilişkisini sonlandırmıştır. Savaş esnasında ve sonrasında ABD ile kayda değer bir münasebet olmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile Türkiye arasında cereyan eden kanlı çarpışmalar sonrasında Ortadoğu'nun en önemli toprakları İngiltere tarafından ele geçirilmiştir. Ortadoğu'nun günümüzdeki haritası, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Kahire'de bir araya gelen bir İngiliz ve bir de Fransız subayın oluşturduğu sınırlardan meydana gelmektedir. Bu nedenle Sycos-Picot hattı denilen bu sınırlar, o dönemin koşullarında dünyanın önde gelen iki büyük emperyalist gücü olan İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya bakış açılarını yansıtmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin son derece yapay ölçülere göre, hatta cetvel üzerinden çizilen sınırları günümüzün değişen koşullarında problem yaratmakta ve Ortadoğu'da giderek büyüyen sıcak sorunların ana nedeni olarak görünmektedir (Çeçen, 2000, s.13).

Irak'ta bu gelişmeler olurken, Anadolu'da Milli Mücadele Harekatı başlamış ve 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılarak Misak-ı Milli devletin dış siyaseti olarak ön plana çıkarılmıştır (Aydın, 2001). Mustafa Kemal önderliğinde başlayan ve Misak-ı Milli hudutlarına ulaşmayı hedefleyen Türk Kurtuluş Savaşı devam ederken, Osmanlı Devleti ile Birinci Dünya Savaşını kazanan devletler arasında imzalanan Sevr Anlaşması ile Irak'ta İngiliz egemenliği pekiştirilmek istenmiştir.

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşının zaferle sona ermesinden sonra Türkiye ile İngiltere ve Müttefikleri arasında başlayan Lozan Barış Anlaşması görüşmelerinde Türk-Irak sınırının belirlenmesi aşamasında Türk Heyeti başkanı İsmet Paşa Misak-ı Milli'de açıkça belirtilen sınırı talep etmiştir. Fakat, İngiltere'nin Musul ve Kerkük'teki petrol sahalarını Türkiye'ye bırakma gibi bir niyetleri yoktur. Lozan Barış Anlaşması görüşmelerinde Irak sınırı üzerinde mutabakata varılamamıştır. Konu, 20 Eylül 1924'te Milletler Cemiyetine götürülmüş, fakat komisyon raporlarına rağmen Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'ın mandasına verilmesini kararlaştırmıştır.

Bu gelişmelerden sonra IRAK ile olan ilişkilerini dostane bir çerçevede yürüten Türkiye, İran ile Irak arasındaki sınır problemine rağmen 8 Temmuz 1937'de Irak, İran ve Afganistan'ın da katılımı ile Sadabat Paktını hayata geçirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arası dönemde Türk-Amerikan ilişkileri göreli bir durgunluk yaşamıştır. ABD'nin daha izole hareket etme politikası ve büyük ekonomik kriz nedeniyle içine kapanması, Türkiye'nin ise bir yandan ekonomik sorunlarla boğuşurken bir yandan da kendi bölgesi içinde siyasal konumunu güçlendirmeye çalışması, Avrupalı büyük devletler ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltmesi, Amerika'nın henüz büyük devlet olarak global politikalar geliştirmemesi Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye-ABD ilişkileri, 1990'lara kadar Amerikan Sovyet çekişmesi ekseni etrafında gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Türkiye'nin izlediği dış politika, tamamen Sovyet tehdidine de bağlı olarak, Batıya ve özellikle de ABD ile ittifak ilkesine dayandırılmıştır. Yalta Konferansında ABD ve SSCB arasında dünyanın hegemonya bölgeleri olarak paylaşılmasından sonra, Türkiye de ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasında kilit bir rol üstlenerek 1947 Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile, ABD'nin önderliğini üstlendiği sistem içinde yer alma isteğini politik uygulamaya dönüştürmüştür. Türkiye-ABD ilişkileri açısından 1950'ler yoğun bir dönem oluşturmuş; ABD, Türk dış politikasının en önemli, hatta tek dayanağı haline gelmiştir. Bu yıllarda Türkiye, ulusal çıkarını Soğuk Savaş sırasında ABD'nin yanında yer alma ile özdeş biçimde yorumlamıştır. Türkiye, ABD ile Kore Savaşı'na katılmış, 1952'de NATO'ya üye olmuş, 1957'de Eisenhower Doktrini'ni resmen açıklamasa da kabul etmiştir.

Türkiye ile Pakistan arasında 12 Haziran tarihli Karaçi anlaşması ile başlayan süreç ile birlikte NATO'nun Sovyetlere karşı oluşturmaya çalıştığı Ortadoğu güvenlik sisteminin ilk adımı atılmıştır. Mısır ve Suriye'nin tepkilerine rağmen Türkiye Irak ile 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta bir işbirliği anlaşması imzalamıştır.

Bu anlaşma İngiltere'nin işine gelir. Zira, 1930'da Irak ile imzaladığı anlaşma gereği İngiltere'nin Kuzey Irak'ta askeri güç bulundurmasını sağlayan anlaşma 1956'da sona erecekti. Bu nedenle İngiltere 4 Nisan 1955'te Bağdat Paktına katılır. Daha sonra Pakistan ve İran'ın da katılımı ile Bağdat Paktı güçlenir. Bu gelişmeye karşı Sovyetlerin desteklediği Mısır ve Suriye 20 Ekim 1955'te bir askeri pakt imzalarlar. Bu anlaşmaya 27 Ekim'de Suudi Arabistan da katılır. Bu şekilde Irak'ın dışında kalan Arap devletleri bir blok olarak ortaya çıkarlar.

Bölgede İngiltere'nin prestij ve etkinliğini kaybettiğini ve buna karşılık Sovyetlerin etkisinin arttığını gören ABD, Sovyetlerin Ortadoğu'daki etkinliğinin artmasına engel olmak amacıyla NATO ile SEATO arasında kalan bölgede yeni bir yapılanmayı hayata geçirmeye başlamıştır. ABD Hükümeti bölgede askeri güç kullanmak dahil olmak üzere bölge ülkeleri ile ekonomik ve askeri ilişkiler kurmak için Kongre'den yetki alır. ABD, Bağdat Paktı devletlerine SSCB'ye karşı güvence vererek bölge politikasında aktif ülke haline gelmeye başlamıştır.

14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım bir darbe ile Irak'ta yönetime el koyması üzerine ABD, 15 Temmuz'da Lübnan'a İngiltere de 17 Temmuz'da Ürdün'e asker çıkarır. ABD'nin Lübnan çıkarması sırasında Türkiye'deki üslerin NATO amaçları dışında kullanılmasına izin verilmiştir. Yeni Irak yönetimi, 19 Temmuz'da Birleşik Arap Cumhuriyeti ile karşılıklı savunma anlaşması imzalamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye 31 Ekim'de yeni Irak rejimini tanımıştır. Irak'ın yeni yönetimi 24 Mart 1959'da Bağdat Paktından çekildiğini açıklamış, bunun üzerine Bağdat Paktı ABD'nin desteğiyle 21 Ağustos 1959'da CENTO olarak adını değiştirmiştir. Ankara, 1959'da ABD'nin SSCB'ye karşı konuşlandırmak istediği fakat Yunanistan'ın reddettiği Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesini kabul eder.

1964 Kıbrıs Krizi ve ABD Başkanı Johnson'un memorandum niteliğinde bir mektup göndermesi sonrasında ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye başlayan Türkiye 1965'li yıllardan itibaren bölgede daha bağımsız bir politika izlemeye başlamış, bu çerçevede Irak ve Suriye başta olmak Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini düzeltmeye

çalışmıştır. 1967 İsrail-Arap Savaşı sırasında Arap ülkelerini destekleyen Türkiye, İsrail'i tanıyan tek Müslüman ülke olarak Arap ülkeleri nezdinde ki kötü imajını silmeye çalışmış ve Kıbrıs konusunda da Arap ülkelerinin desteğini elde etmek istemiştir. 1973 yılında başlayan Dünya petrol krizi Araplar ile İsrail arasında yeni bir çatışmaya neden olmuştur. 9 Ekim 1973'te başlayan Arap-İsrail savaşı sırasında, Türkiye Arap ülkelerini desteklemiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında ABD'nin silah ambargosu ile karşı karşıya kalan Türkiye'nin, ABD ile olan ilişkileri tekrar bozulma sürecine girmiştir.

İran'da 1979 başında gerçekleşen İslam Devrimi'nin ardından İran-Amerikan ilişkilerinin son bulması ve 27 Aralık'ta SSCB'nin Afganistan'a girmesinin ardından Türkiye'ye stratejik olarak daha fazla önem atfetmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından yapılan değerlendirmelerde Türkiye, ABD için krizli bir bölgede güvenilir bir müttefik olarak tanımlanmıştır. Irak ile İran arasında 1980 Eylül'ünde patlayan ve 8 yıl süren savaş da Türkiye'nin bölgesel önemini artıran bir etken olmuştur. 1980'lerin başında, Türk-ABD ilişkilerinde belirleyici nokta, 1980 yılında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın (SEIA) imzalanmasıdır. Türkiye 1980'lerin başında dış politikada bütün ağırlığı ABD'ye vermiştir. Bu dönemde Amerika ile ilişkilerde güvenlik yine ön planda olmuştur. ABD ile daha önce tek taraflı bir yardım akışı mecrasında süren ekonomik ilişkiler ise, ancak 1980'lerden sonra ivme kazanmaya başlamıştır. Amerika-Türkiye ilişkilerinde 1980'lerin önemli bir gelişmesi de Çevik Kuvvet'in (Rapid Deployment Force) oluşturulması sürecidir. Reagan, 1981 Ocak ayında Başkanlığı devraldığında İran'da İslami rejim egemen olmuş, CENTO dağılmış, SSCB Afganistan'ı işgal etmiş ve Yunanistan'da anti-Amerikan retoriği ile Papandreu'nun PASOK'u seçimleri kazanmıştır. Aynı dönemde, Türkiye ise, Amerika için istikrarlı bir müttefik görünümü çizmiştir. Bu koşullarda, Türkiye'den Pakistan'a uzanan bunalım kuşağında SSCB'nin artan etkinliği karşısında, yeni bir strateji yaratılması gerekliliğini ortaya konmuştur. Bu strateji, ABD'nin Sovyet nüfuzunun artmasından çekindiği petrol bölgesindeki kontrolünü pekiştirmeye yöneliktir. Bu düşünce uyarınca Çevik Kuvvet, Basra Körfezi başta olmak üzere bir Doğu-Batı çatışması olasılığında Ortadoğu'yu

korumak gerekçesi ile oluşturulmuştur. İran'ın kaybından sonra, Çevik Kuvvet projesinde, Ortadoğu'da, Doğu ve Batı arasındaki tampon bölge olan Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi özel bir önem kazanmıştır. Yeni stratejide Ortadoğu ve Körfez petrolünün savunması, bir şekilde NATO şemsiyesi altına sokulmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Irak petrolleri üzerindeki etkisini kaybeden Avrupalılar, PKK ve Barzani liderliğindeki KDP'yi desteklerken, İran, Irak ile devam eden savaş nedeniyle Talabani önderliğindeki KYB'yi desteklemektedir. Bu çatışmalar Türkiye ile Irak'ı ortak bir noktada hareket etmeyi zorunlu hale getirmiş iki ülke birbirlerinin toprak bütünlüklerine yönelik hareketlere karşı tavır almaya başlamışlardır. İran-Irak savaşının sona ermesinin arkasından Irak'taki Saddam Yönetimi ayrılıkçı Kürtlere karşı tutumunu sertleştirmeye başlamıştır. Öte yandan Türkiye'de PKK ile olan mücadelesini sertleştirmiştir.

Özellikle, Musul-Kerkük petrolleri üzerinde emelleri olan güçlerin Türkiye ve Irak'ın güçlenmesini önlemek için en fazla kullandıkları unsur Kürtler olmuştur. Sevr anlaşması ile bu bölgede zayıf ve kendilerine bağımlı bir Kürdistan devleti kurmayı amaçlayan bu güçler her ne kadar bunu başaramamış olsalar da, yeni bir Kürt siyasi oluşumunun gerçekleşmesi için Türkiye ve Irak'taki ayrılıkçı Kürt unsurları destekleyerek sürekli bölgesel sorun yaratmaya çalışmışlardır. Irak-İran savaşı nedeniyle bölgede oluşan kontrol boşluğunu fırsat bilen, PKK ile KDP ve KYB bölgede bağımsız bir Kürdistan kurulması için hem Türkiye hem de Irak içinde mücadele başlatmışlardır.

Batının, Musul ve Kerkük ile Kürtlerle ilgili politikasını özetlemesi açısından 13 Ekim 1958 tarihli bir İngiliz gizli belgesi ibret vericidir: 'Kürtlerin Irak devletinin parçası olarak kalması, şu an Britanya'nın ve Batının çıkarınadır. Çünkü, Irak Kürdistanı'ndaki bir mesele, bizim Irak'taki petrol yatırımlarımızı tehlikeye sokar. İkinci olarak Kürt faktörü Irak'ı Birleşik Arap Cumhuriyeti ile yakın birliğe çekecek herhangi bir eğilimi önleyecektir. Bu nedenle Irak'ın bağımsızlığı için, bir tür garanti işleyecektir. Bundan, şimdiki durumda Kürtler arasında mesele çıkartmak için hiç bir teşebbüste

bulunmamamız ve İran ile Türk hükümetlerinin de bunu yapmaktan ya da kışkırtıcı yayınlardan vazgeçmeleri için elimizden geleni yapmamız gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte, örneğin Irak, Sovyet yörüngesine doğru sürüklenmeye başlarsa ya da Birleşik Arap Cumhuriyeti içerisinde yutulursa, bu politikayı yeniden gözden geçirmeyi izleyeceğimiz koşullar doğabilir'' (Gönlübol, 1996).

1990 yılında ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaşın ABD'nin galibiyeti ile sonuçlanması Ortadoğu'daki dengelerin yeniden değişmesine ve ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. 1990'a kadar hem Batı Bloğu ve SSCB arasında denge politikası izleyen Irak, SSCB'nin dağılmasından sonra Batı Bloğu ile karşı karşıya gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni dünya düzeni sürecine girildiğinde ayakta kalabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek açısından Ortadoğu devletleri son derece zorlanmaktadır. Tarihte Irak diye bir ülke olmamıştır. Iraklı diye bir millet ise hiçbir zaman varolmamıştır. Bu isimde ne ülke ne de millet yok iken, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Irak diye bir ülkenin yaratılmasının ana nedeni İngiltere'nin politikasıdır. Bu nedenle Ortadoğu'da en çok zorlanan ülke Irak'tır (Çeçen, 1998, s.14).

Batı ülkelerinin, petrol akışının sürekliliğini sağlamak için Kürtleri kullanma politikalarında bir değişiklik olmamıştır. 1958 yılında başlayan Irak'ın Sovyet Bloğuna yaklaşma süreci ve 1990 sonrasında Saddam'ın Irak Petrolleri üzerinde hakimiyet kurma çabaları, batının yukarıda özetlenen politikasının değişmesini gerektiren koşulları doğurmuştur.

Türkiye-ABD ilişkilerinde 1990'ların en önemli sayılabilecek olayı, Saddam yönetimindeki Irak'a karşı girişilen harekatta yapılan işbirliğidir. Türkiye, bu olayda, Amerika ve müttefiklerinin yanında yer almış, savaşa doğrudan katılmamakla birlikte topraklarındaki üslerin kullanımına ve Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlanmasına izin vermiş; Irak'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımlara da katılmıştır. 1990'lı yıllarda ABD için Türkiye'nin önemi, ABD'nin jeopolitik olarak öncelikli bölgeler olarak belirlediği yeni bağımsız cumhuriyetler, Ortadoğu ve Balkanlar'daki açılımları ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Ortadoğu'da asıl belirleyici etken Körfez krizi

olmuştur. Balkanlarda eski Yugoslavya'nın dağılmasının ardından ortaya çıkan gelişmeler de Türkiye-ABD ilişkilerinde "stratejik" önemden kaynaklanan yeni açılımlar sunmuştur.

1990 yılında Saddam'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan ve 1991 yılında Irak'ın fiilen üçe bölünmesiyle sona eren Körfez Savaşı bölgedeki gelişmelerde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. Ağustos 1990'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 661 sayılı karara göre Irak'tan petrol alımına ambargo konmuştur ve Irak'a kapsamlı ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır.

Türkiye açısından ise Körfez Savaşının Irak'ta yarattığı otorite boşluğu nedeniyle PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetleri hızla artmaya başlamış, son derece dağlık bir bölge olan Irak sınırı tek taraflı olarak korunamadığı için örgüt militanları sık sık Türkiye içlerine sızmaya başlamıştır.

Bu nedenle 668 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı çerçevesinde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bölgedeki otorite boşluğunun ortadan kaldırılması Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının temelini oluşturmaktadır. Ancak, Irak'ın BM kararlarına tam olarak uymaması ve Kuzey Irak'ta birbirlerine üstünlük kurmak isteyen Kürt unsurların (KDP ve KYB) faaliyet gösteren Saddam Hüseyin ile masaya oturmaması bölgedeki belirsizliğin devam etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarını etkisiz hale getirmek için giderek artan sıklıkta ve büyüklükte sınır ötesi askeri operasyonlar düzenlemek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde Türkiye oluşturduğu bu tampon bölgenin emniyetini, bölgede faaliyet gösteren Barzani ve Talabani güçleri ile sağlamayı amaçlamış, bu maksatla farklı zamanlarda bu iki gruba yardımda bulunmuştur. PKK militanlarının sınır ötesi harekat esnasında Talabani bölgesine kaçması ve Talabani'nin Türkiye'ye PKK'nın hareketlerinin kontrol altına alınacağı sözlerine rağmen PKK'nın Talabani bölgesinde ana üsler oluşturması Türkiye ile Talabani arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Bu durumda Barzani Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya ve Kuzey

Irak'ta Türkiye'nin desteğini almaya başlayınca, bölgesel etkinliğinin azalacağı endişesine kapılan Talabani İran'a yanaşmıştır.

Kuzey Irak'ta etkin olan Barzani ve Talabani arasındaki sorunlar, Türkiye'nin PKK'ya karşı gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlar sonrasında kısa sürede toparlanmasına ve Türkiye'ye yönelik saldırılarına devam etmesine olanak vermiştir.

1995 sonrasında başlayan ABD ile Avrupa Birliği arasındaki bölge üzerindeki çıkar çatışması doğal olarak bölgedeki gelişmeleri etkilemeye başlamıştır. Türkiye'nin PKK'ya karşı yürüttüğü mücadeleye en sert tepkiyi Almanya'nın başını çektiği AB vermiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra Avrupa ve dünya siyasetinde aktif hale gelmek isteyen AB'nin etkin ülkeleri yandan siyasi ağırlığını artırmak diğer yandan da Ortadoğu petrolleri üzerinde pay alabilmek için ABD ile yoğun bir çıkar mücadelesine girişmiştir.

I. Körfez Savaşı'na kadar geçen süre zarfında Ortadoğu konusunda genelde Batılı devletlerle paralel politikalar izleyen Türkiye'nin ABD ile Irak odaklı çok fazla ilişkisi olmamıştır. Özellikle Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırması sonucunda düşman ilan edilmesiyle Irak'ın çevrelenmesi ve Saddam rejiminin sona erdirilmesi için Türkiye ile ABD'nin ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda özellikle Kuzey Irak konusunda ABD ile ilişkiler inişli çıkışlı da olsa genelde olumlu seyretmiştir. Bölgede Türkiye'yi kendisine önemli bir müttefik olarak gören ABD, AB ülkelerinin destek verdiği sırada, PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmiştir. ABD'nin tam desteğini alan Türkiye 1997 yılında Suriye'ye baskı yaparak PKK lideri Abdullah Öcalan'ın bu ülkeden çıkmasını sağlamış ve yakaladıktan sonra yargılayarak mahkum etmiştir.

Bölgede bulunan petrol kaynaklarını ve güzergahlarını kontrol etmek isteyen ABD, 1991 Körfez Savaşı sonucunda uçuşa yasak bölgeler ilan ederek buraları kuzeyden ve güneyden hakimiyeti altına almıştır. Kuzeyin kontrolünü Türkiye ile işbirliği içerisinde İncirlik'e konuşlu bulunan Çekiç Güç vasıtasıyla (sonradan Keşif Güç) gerçekleştirmiştir.

ABD-Türkiye ilişkileri Soğuk savaş döneminde zaman zaman bozulsa da daima önemini korumuştur. SSCB'nin dağılmasıyla bu önemin azalacağı varsayıldıysa da ABD'nin Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'ya olan ilgisi nedeniyle güncelliğini korumuştur. Bu yakın ilişki 1999 yılında stratejik ortaklık düzeyine çıkmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin Washington ve New York kentlerine yönelik terör saldırılarının ardından, Amerika'nın başlattığı uluslararası terörizmle küresel ölçekte mücadele etme politikası bir kez daha Türkiye'nin jeopolitik ve jeo-stratejik konumunu ön plana çıkartmıştır. Çünkü, kısaca asimetrik tehdit olarak adlandırılan ve uluslararası sistemde terörist gruplar gibi küçük aktörlerin büyük güçlere ağır kayıplar verdirmesini ifade eden yeni tehlike, dünyanın tek hegemonik gücü olan ABD'nin güvenlik politikalarının da yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. ABD'nin yeni tehdit algılamalarında terör ilk sıraya yerleşirken, eskiden beri teröre destek veren ülkeler de "şer ekseni" (axis of evil) olarak nitelenerek bunlarla acımasızca mücadele edileceği açıklanmıştır. ABD'nin "haydut devletler" saydığı ve muhtemel saldırı hedefleri listesinde yer alan üç ülke (Irak, Suriye ve İran) Türkiye ile sınırdaş olan ülkelerdir. Afganistan savaşına önce gözlemci sıfatıyla asker gönderen ardından da bu ülkede oluşturulan çok uluslu barış gücü ISAF'ın komutanlığını üstlenerek ABD'ye açık destek veren Türkiye, sıra yakın komşusu olan Irak'a geldiğinde karar vermede oldukça zorlanmıştır. Irak savaşının yarattığı gerilimler arttıkça, hem Türk-Amerikan ilişkilerinde sorunlar belirmiştir (Akgün, "Türkiye'nin...", 2003, s.1). Türkiye'nin, ABD askerlerinin Irak kuzeyine sevkıyatı için gereken tezkereyi Meclis'te kabul etmemesi Türk-Amerikan ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda, Türkiye-ABD ilişkilerinde Irak'ın yerinin ne olduğunu, Irak'ın tarihi geçmişi ve stratejik önemi, Türkiye'nin Kuzey Irak sorunsalı, ABD'nin Ortadoğu ve Irak'a olan ilgisinin nedenini, ABD-Türkiye arasındaki ilişkinin boyutu ve Körfez Savaşlarının Türk-Amerikan ilişkilerine etkilerini değerlendirmeye çalışacağım.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TEORİLER VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMLARI

Uluslar arası ilişkilerin açıklanması ile ilgili çok güçlü iki uluslararası politika teorisi vardır. Bunlardan ilki, realist uluslararası politika perspektifinin en temel dayanaklarından biri olan "güvenlik çıkmazı" görüşü ve bunun bir sonucu olarak ortay çıkan "güç dengesi teorisi"dir (Morgenthau, 1973, s.167-170). Güç dengesi teorisine göre, eğer bir veya daha fazla devlet, bir bölgede mevcut güç dengesini değiştirecek kadar büyük oranda güçlenir ve sonuçta diğer devletlerin güvenliğini tehdit eder duruma gelirse, ilgili rakip devletler ya kendi başlarına ya da başkalarıyla ittifak kurarak bu güçlenen devletin sürekli teyakkuz gücünü düşürmeye çalışırlar. Bu nedenle, devletler sürekli teyakkuz halinde olurlar ve rakip devletlerin güçlenmesine izin vermemeye çalışırlar.

Buna karşın, Keohane ve Nye'nin ya da Buzan'ın ileri sürdüğü özellikle bir bölgede birbiriyle komşu olan ülkeler arasındaki ilişkilere farklı bir anlayış getiren "güvenlik, karşılıklı bağımlılık" teorisi, uluslar arası ilişkilerde ortaya çıkan güvenlik problemlerini "güç dengesi teorisi" perspektifinden ve "güç kazanma mücadelesi" çerçevesinden değil, fakat "ortak güvenlik" perspektifinden analiz eder (Buzan, 1991, s.188-190; Keohane and Nye, 1996, s.350). Güç dengesi teorisinden daha kapsamlı olan güvenlik karşılıklı bağımlılık teorisinin ana teması, "bir bölgedeki her bir aktörün güvenliğinin diğer tüm aktörlerin güvenliğine bağlı olduğu" iddiasıdır. Zira bölgedeki sınır anlaşmazlıkları, etnik bakımdan birbirine akraba olan halkların ortak çıkarları, ideolojik düşünceler, uzun geçmiş ve tarihi bağlantılar ve benzeri faktörler, bir arada ve toptan ele alınması gereken unsurlardır. Bu nedenle, uluslar arası güvenlik sorunları sadece bir devletin güvenliği açısından değil, fakat bölge ülkelerinin ve genel olarak bölgenin tamamının güvenliği açısından yaklaşılmalı ve değerlendirilmelidir (Gözen, 2000, s.43).

Realist uluslar arası politika çerçevesinde *Güç Dengesi Teorisi*: Uluslar arası ilişkilerde normatif moral ve idealist düşüncelerin, çalışmalar için bir rehber oluşturamayacağı, siyasi hayatın ayrı bir alanı olarak değerlendirilmelidir. Birbiriyle rekabet eden devletlerin oluşturduğu, gücün

geçerli olduğu bir dünyada her devletin görevi kendisinin fiziki, siyasi, ekonomik ve kültürel kimliğini koruyacak gerekli her önlemi almaktır.

İnsan doğası gerçekte nasılsa tarihsel süreçte bu şekilde ele alınmalıdır. Bu anlayışa gerçekçilik (realizm) adı verilmektedir. Realizmin en önemli temel ilkesi siyasal gerçekçiliktir.

Siyasal gerçekçilik genel olarak toplum gibi siyasetin de kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarca yönetildiğini kabul etmek gerekir. Toplumu geliştirmek için, her şeyden önce, toplum yaşamındaki yasaları anlamak gerekir. Gerçekçilik açısından kuram, olguların gerçeğini aramak ile, bu olguları idrak ederek bir anlam verebilmekten gelen şeydir. Realizm belli bir dış politikanın karakterinin, sadece ve sadece, icra edilen siyasal hareket ve hareketlerin önceden tahmin edilebilmesiyle mümkün sonuçların incelenmesiyle anlaşılabileceği görüşüyle hareket eder. Böylece, hangi devlet adamının fiilen ne yaptığı ortaya çıkar, hareketleri ve sonuçları tahmin edilebilir.

Realizm de diğer ikinci önemli husus ise çıkar kavramıdır. Çıkar kavramı siyaseti, ekonomi, ahlak, estetik ve din gibi konulardan ayrı ve bağımsız bir eylem ve anlayış konusu ve alanı olarak ele alır. Böyle bir kavram olmaksızın, uluslar arası veya ulusal hiçbir siyaset kuramı kurulamazdı.

Realizmde güç kavramı da önemlidir. Güç veya iktidar insanların üzerinde denetim kurmasını ve devam ettirmesini sağlayacak olan her şeyi kapsayabilir. Bu yüzden, güç bu amaca hizmet eden bir toplumsal ilişkiyi, fiziksel şiddet kullanımından bir insanın bir başka insanın aklını ve düşüncesini kontrol etmesini sağlayan en görünmez psikolojik bağlantılara kadar her şeyi kapsar.

Realizmin diğer temel ilkesi ise ahlak ve moral değerlerdir. Siyasal gerçekçilik, moralin öneminin farkındadır. Fakat çoğu zaman başarılı bir politikanın gerekleriyle ahlakın emirleri arasında giderilmesi güç bir gerilim olduğunu da gözden kaçırmaz. Bireyler kendi başlarına dünya yıkılsa da bırak adalet yerini bulsun diyebilir, fakat devletler geleceklerinden sorumlu olduğu

insanlar adına böyle bir söz söyleme hakkına sahip değildirler (Morgenthau, 1996, s.273-288).

Keohane ve Nye Uluslar arası ilişkilerdeki *Siyasi Gerçekçi* düşüncenin merkezi varsayımlarının artık geçerli olmadığını savunmaktadırlar. Uluslar arası yaşamın artan karmaşıklığı gücün toplanamayacağı, bunun yerine bir takım konu alanlarına dağıtılmış şekilde anlaşılması zorunluluğu anlamına gelir. Bundan başka, artan karmaşıklı, karşılıklı bağımlılığın gelişimi ile eşgüdümlüdür (Keohane and Nye, s.1996, 350). Siyasi gerçekçiler için uluslar arası politika, diğer tüm politikalara gibi bir güç mücadelesidir. Kuvvet kullanımı her zaman mümkündür, devletler arası aktif ya da potansiyel çatışma ile nitelenebilecek bir politika yapmak gerekir. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın ise üç ana özelliği vardır:

1. Çok sayıda kanal toplumları birbirine bağlar. Çokuluslu bankalar, şirketler ya da sivil toplum örgütleri uluslar ötesi ilişkiler olarak tanımlanabilir. Dış politika uzmanları arasında resmi ve gayri resmi bağlantılar vardır.

2. Devletlerarası ilişkilerin gündemi açık veya tutarlı bir hiyerarşi içinde düzenlenemeyecek çok sayıda konudan oluşmaktadır. Bu da askeri güvenliğin hep egemen olmadığı anlamına gelir.

3. Hükümetler askeri kuvveti aynı bölgedeki başlıca diğer hükümetlere karşı ya da karmaşık bağımlılığın hakim olduğu konularda kullanmazlar.

Artık yeni ve daha önceden karşılaşılmamış sorun türleri vardır. enerji, kaynaklar, çevre, nüfus, uzayın kullanımı ve denizler geçmişte diplomasi gündemini oluşturan askeri güvenlik, ideoloji ve toprak çatışmaları gibi sorunlarla aynı düzlemi paylaşmaktadır. Endüstrileşmiş çoğulcu ülkeler arasında, sezilen güven aralığı genişlemiştir. Genel olarak saldırıya uğrama korkusu azalmıştır ve birinin diğerine saldırı korkusu da nerdeyse ortadan kalkmıştır. Eski düşmanlar Fransa ve Almanya buna bir örnektir.

Uluslararası örgütler, yetkilileri bir araya getirerek dünya politikasında potansiyel ortaklıklar kurulmasına önayak olmaktadır. Birbirlerinin başkentlerinde temsilcilikleri bile bulunmayan az gelişmiş ülkeleri bir araya

getirir. Üçüncü Dünya'nın az gelişmiş ülkeleri arasındaki dayanışma stratejisi çoğu zaman Birleşmiş Milletler nezdinde gerçekleştirilen konferanslarda gelişmiştir.

ABD ve Avrupa ülkelerine baktığımız zaman kendi ülkeleri ve yakın çevreleri için güç dengesi teorisinden ziyade ortak güvenlik teorisini benimsediklerini görmek mümkündür. ABD, komşuları olan Kanada ve Meksika ile yakın ilişkiler geliştirerek aralarındaki güvenlik, sınır, ideolojik, tarihi ve benzeri hususları toptan ele almışlardır. Komşuları ile bölgenin güvenliğini sağlayan ABD bu aşamadan sonra küresel sorunlarda baş aktör olma rolüne soyunmuştur. Benzer şekilde tarihin en kanlı savaşlarına sahne olan Avrupa ülkeleri de AB çatısı altında bölgesel güvenlik karşılıklı bağımlılık kurmuşlar ve bu şekilde aralarındaki tarihi, ideolojik, etnik ve sınır anlaşmazlıklarını sona erdirmeyi amaçlamışlardır. Fakat gerek ABD ve gerekse AB, dünyanı diğer bölgelerinde özellikle de Ortadoğu'da "güç dengesi teorisi"ne dayalı politikaları sürdürmeye devam etmektedirler. Bölge ülkeleri bu şekilde hızla silahlanmakta ve aralarındaki etnik, sınır ve ideolojik sorunları toptan ele almamaları nedeniyle birbirleriyle güvenlik ve karşılıklı bağımlılık konularında işbirliği yapma olanaklarını ortadan kaldırmaktadırlar.

Klasik dış politika teorisi açısından dış politikanın oluşumunu belirleyen nedenlerden birisi ilgili devletin içinde bulunduğu uluslar arası ortamdan, diğeri de devletin kendi içi politika ortamından kaynaklanan talepler, baskılar olaylar ve oluşumlar şeklinde iki grupta sınıflandırılır. Uluslar arası ortam, öncelikle devletin içinde bulunduğu bölgeyi ve aynı zamanda tüm uluslar arası sistemi içerirken; iç politik ortam, devletin sahip olduğu yapıyı, bürokrasiyi, toplumu ve karar alıcı bireyleri kapsar, dış politika yapıcıları, bu iki ortamı dikkate alarak dış politikayı oluştururlar.

Türkiye'nin, Ortadoğu politikasını belirlemesinde rol oynayan nedenleri ve bölgeye dönük olumlu yada olumsuz tavrını ve zaman içinde değişen eğilimlerin kaynaklarını da aynı şekilde kısmen Türkiye'nin kendi iç politika sürecinde, kısmen de Ortadoğu bölgesinde ve uluslar arası konjonktürde oluşan talep, baskı, gelişme ve değişimlerde aramak gerekir. Bu nedenlerin başında, Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu yapısal şartlar gelir: Bölge, siyasi

ve etnik açıdan oldukça heterojen bir yapıya sahip olması ve içinde pek çok potansiyel çatışma kaynaklarını ve aktörleri barındırması ve bunların oldukça hassas dengeler üzerine kurulu olması nedeniyle, sürekli bir istikrarsızlık merkezi olmuştur. Bölge, 20. yüzyıl boyunca, aynı zamanda kaynağı olduğu İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik arasında dinler arası ya da Şiilik, Sünnilik ve Vahhabilik gibi mezhepsel rekabet ve mücadeleye; Arapçılık, Kürtçülük ve Acemcilik kaynaklı farklı milliyetçilik çatışmalarına; Basçılık, İslami radikalizm, Sosyalizm gibi farklı ideolojiler arası siyasi çatışmalara; kabile, aile, liderlik gibi değişik sosyal boyutlu çatışmalara ve nihayet devletler arası çıkar ve güç mücadelelerine sahne olmuştur (Gözen, 2000, s.2).

Türkiye'nin Ortadoğu politikasında rol oynayan ama genellikle etkisi daha az olan faktör ise, Türk iç politikasından kaynaklanan talep, baskı, değişimler ve oluşumlardır. Türk toplumunun sahip olduğu tarihsel ve dini-kültürel özellikler, Türk dış politikasının bölgeye dönük eğiliminin belirlenmesinde zaman zaman etkili olmuştur.

Türkiye'nin bölgeye dönük dış politikasındaki farklı eğilimlerin kaynaklarını iç ve dış etkiler çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye'nin II.Dünya Savaşı'na kadarki dış politika anlayışı *Yalnızcılık* olmuştur. Türkiye'nin Yalnızcılık politikasında etkili olan içsel faktörler, işgalcilere karşı verilen mücadele sonucu yeni kurulan Cumhuriyetin yeniden yapılandırılma çalışmalarıdır. Önce kendi iç düzenini kurmaya çalışan Türk yöneticiler, kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen uluslar arası sorunlara girmeme eğilimi göstermişlerdir.

Türkiye'nin Yalnızcılık politikasının dışsal nedenlerinden bir tanesi ise, topraklarını işgal eden İngiltere ve Fransa ile hala dolaylı da olsa sınır komşusuydu. Türkiye büyük zorluklarla kazandığı mücadele sonrasında, İngiltere'nin Irak üzerinde, Fransa'nın ise Suriye üzerinde kurmuş olduğu manda yönetimleri ile ilişkiye girmek yerine yalnızlığı tercih etmiştir. İngiltere ve Fransa'nın bölgeden yavaş yavaş çekilmesiyle Türkiye'de az da olsa ilgisini göstermeye başlamıştır. 1937 yılında Sadabat Paktı'nın kurulması ve 1939'da Hatay'ın anavatana katılması Yalnızcılık politikasının yavaş yavaş terk edildiğinin göstergesidir.

II.Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin dış politikasında oldukça radikal değişimler meydana gelmiştir. Bu eğilim, Türkiye'nin dış politikasının Soğuk Savaş şartlarına göre oluştuğu ve uygulandığı, Türkiye'nin içinde bulunduğu Batı ittifakının çıkarlarına uygun oldukça uç noktada adımlar atıldığı ve girişimler yapıldığı bir dönem olarak tarif edilebilir. Aynı şekilde, Batının çıkarları gereği Türkiye, 1950'ler boyunca Ortadoğu'da oldukça aktif bir rol oynamış ve bölgedeki her türlü gelişmede sesini yükseltmiştir.

Bu eğilimin özünde, Türkiye'nin dış politikasında meydana gelen Batı ve özellikle ABD yanlısı değişimlerin yansımaları vardır. Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın ileri uç elemanı olma eğilimi, büyük oranda Türkiye-ABD yakınlaşmasının Türkiye'ye verdiği role uygun oluştuğu söylenebilir. Türkiye'nin savaş sonrası hızlı bir şekilde Batı dünyasına girmeye çalışması dış politikasını etkilemiştir.

1960'ların başlarına kadar süren bu süreç Küba Krizi ve Kıbrıs olaylarında ABD'nin takındığı tutum nedeniyle değişmeye başlamıştır. Bu olaylardan sonra Türkiye dış politikasını tekrar gözden geçirmiş ve çeşitlendirmeye çalışmıştır. Türkiye, Soğuk Savaş ileri uç elemanı olarak hareket ettiği yıllarda Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'dan uzaklaştığını, daha da yalnızlaştığını ve Batının sözcüsü olarak algılandığının farkına varmıştır. *Restorasyon* dönemi olarak da adlandıracağımız bu dönem içerisinde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini normalleştirmeye çalışmıştır. Bu dönem içerisinde Sovyetler Birliği ile karşılıklı bakan ve başbakan düzeylerinde karşılıklı ziyaretler yapılmış ve ekonomik ilişkiler başlamıştır. 1970'li yıllardaki petrol krizlerinden çok fazla etkilenen Türkiye, petrol sorununu çözmek ve kesintisiz petrol alabilmek için Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirme yolunu tercih etmiştir. Bölgedeki tüm ülkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla bölgeye yakınlaşma dönemi başlamıştır. Bu dönem içerisinde ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması bu yakınlaşmayı hızlandıran bir etki yapmıştır.

Türkiye bu dönem içerisinde Arap ülkeleri ile İsrail'e karşı dengeli bir politika gütmüştür. Arap-İsrail savaşlarında fiilen Arapların yanında yer almasa da İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesine karşı çıkmış ve ABD'nin İsrail'e lojistik destek sağlamak için İncirlik üssünü kullanma isteğini geri çevirmiştir.

1970-1990 yıllarını ise Ortadoğu ülkeleri ile diplomatik-ekonomik-ticari yakınlaşmanın görüldüğü dönemdir. Bu dönem içerisinde Araplar ile İsrail arasında denge politikasına devam edilmiştir. 1976'da Filistin Kurtuluş Örgütü resmen tanınırken, 1980 yılında İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi üzerine İsrail'in diplomatik temsilciliği ikinci sekreter düzeyine indirilmiştir. Fakat, Arapların İKÖ'de almış olduğu İsrail ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi kararına da uymamıştır.

Bu dönemdeki Türk dış politika ilkeleri şunlardır: Diğer devletler arasındaki ilişkilere müdahale edilmemesi; Türkiye ile diğer devletlerin eşitliği ilkesine özen gösterilmesi; İsrail ile Araplar arasındaki dengenin korunması; Batı ile Ortadoğu arasıdaki dengenin korunması; Tüm ülkelerle dostça ilişkilerin geliştirilmesi; Ortadoğu'daki askeri çatışmalara dahil olunmaması; Türkiye'nin laik anayasal düzenine ters düşmeyecek şekilde siyasi ilişkilerin geliştirilmesi; Türkiye'nin petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi (Gözen, 2000, s.23).

1990'ların başından itibaren Türkiye'nin dış politika ortamı Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'daki değişimler ve Irak'taki gelişmeler üzerine önemli olaylara sahne olmuştur. Türkiye'nin tarafsızlık ilkesi doğrultusunda Ortadoğu ülkeleri ile kurmaya çalıştığı ekonomik ve siyasi yakınlaşma büyük ölçüde darbe yedi. Körfez Savaşı esnasında Türkiye en önemli ticaret ortağı olan Irak ile ilişkilerini kesmesi ve ambargo sürecine ilk katılan ülkelerden olması tarafsızlık politikasından ziyade Batı ile işbirliğini tercih ettiğinin göstergesi olmuştur. Bu tutum 1970'lerden itibaren bölge ülkeleri ile süren yakınlaşma sürecindeki değişimi ifade etmektedir. Nitekim Türkiye bu dönem içerisinde İsrail ile işbirliğine girmekten bile çekinmemiştir. Türkiye'nin Silahlı Kuvvetleri'ni modernize etme sürecinde Batı'dan yeterli teknolojik desteği görmemesi üzerine İsrail ile Askeri ve Ekonomik işbirliğine gitmesi Arap devletleri tarafından olumsuz değerlendirilmiştir.

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE IRAK

2.1. Osmanlı Öncesi Irak Tarihinde Türkler

İlk çağdan itibaren tarımsal temellere dayanan gelişmiş uygarlıkların yaşandığı Irak'taki Türk varlığının kökleri 10-12 asır önceye kadar dayanmaktadır (Hooke, 1995). 633 yılından sonra İslamlaşan bölgedeki ilk Türk yerleşimi, 676 yılında Emevi hükümdarı Ubeydullah bin Ziyad'ın Basra'ya yaklaşık 2.000 kişilik bir grubu getirmesiyle başlamıştır (Beyatlı, 1989). Askeri alanlarda çok büyük hizmetleri görülen bu Türklerin önemi Abbasiler döneminde daha da artmış; kritik idari ve askeri mevkilere gelmişlerdir. Ülke için çok yararlı bu insanların özellik ve karakterlerini korumak isteyen Abbasiler, Bağdat yakınlarında kurdukları yeni bir şehre (Samarra) aileleri ile birlikte Türkleri yerleştirmişlerdir. Zamanla Abbasi Devleti'ndeki mevcutları daha da artan Türkler, 945'te Bağdat'a giren Büveyhoğullarına karşı Halifeyi korumuşlardır. Aynı dönemlerde Muciz El Devle komutasında büyük bir kısmı Azeri Türkü olan bir askeri grup da Irak'a getirilmiştir (Börklü, 2002, s.2).

1040 yılından sonra Irak'a gelmeye başlayan Oğuz boylarının göçü 1050 ve 1054 yıllarında hız kazanmıştır. 1055'deki Şir Büveyhoğulları saldırıları karşısında Halife'yi koruyan Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'le de bölgede yaklaşık 9 asır sürecek bir Türk hakimiyet dönemi başlamıştır (Çay, 1987). Tuğrul Bey'le birlikte çok sayıda Türk, Irak topraklarına gelmiştir. Bayat aşiretinin de Irak'a gelmesi, yine Selçuklular zamanında olmuştur (Beyatlı, 1989). Irak Türklerinin "Türkmen" olarak anılması da bu dönemde başlamıştır. Tarihçiler, İslamiyet'i kabul eden Oğuzlara "Türkmen" denildiği konusunda birleşmektedirler (Köprülü, 1996). Büyük Selçuklu Devleti ile başlayan fetih ve yeni yurt edinme faaliyetleri, Selçuklulardan sonra Irak Selçukluları, Musul (Zengiler) ve Erbil Atabeyleri, Karakoyunlular ile devam etmiştir (Hürmüzlü, 1994).

2.2. Irak'ta Osmanlı Hakimiyeti

Irak'a son Türk göçü Osmanlı Devleti zamanında olmuştur. Musul şehri ve bölgesinin Osmanlı topraklarına katılışı, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferinden (1514) sonra gerçekleşmiştir. 1516'da, artık bu bölgenin hakimiyeti tamamen Osmanlı Devleti'ndedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferinden (1534-1535) sonra bu hakimiyet kesinleşmiştir. Bu bölgenin tamamen Osmanlı Hakimiyetine girmesinden sonra Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri olmak üzere teşkilatlandırılmıştır. Osmanlı idari taksimatında Musul, altı sancaktan müteşekkil bir eyalet merkezi olarak yerini almıştır (İslam Ansiklopedisi, 742). Hicri 1330 (Miladi 1914) yılı salnamesine göre Musul vilayeti Kerkük, Süleymaniye ve Musul sancaklarından meydana geliyordu. Bu tarihteki idari bölünmeye göre Musul sancağı; Musul, İmadiye, Dahuk, Akfa, Zakho ve Sincar; Kerkük sancağı; Kerkük, Revandiz, Kuşnuk, Köş, Raniye, Selahiye ve Erbil; Süleymaniye sancağı ise, Merkez, Kalaınbriya, Şehr-i zor, Muhammerah ve Bozyan kazalarını kapsıyordu (Musul Vilayeti Salnamesi, 1914).

Asırlarca Osmanlı yönetiminde kalan bu vilayetler, 19. yüzyılın son çeyreğinde Batı emperyalizminin ilgi odağı haline gelmiştir. Bölgenin ekonomik ve stratejik önemi, Almanya ve İngiltere'nin kıyasıya bir mücadeleye girmelerine sebep olmuştur. Arap yarımadası ve Doğu Akdeniz ülkelerini Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya bağlayan yolların üzerinde yer alması Mezopotamya'ya Hindistan'a yöneltilecek bir saldırı için ilk adımın atılacağı bir bölge olduğu gibi Basra Körfezi yoluyla da güneye yönelecek bir askeri harekatın başlangıç noktası olma özelliği kazandırmıştır. Böyle bir harekatı yapacak ordunun, stratejik harekat için geniş bir ikmal üssü ve emniyet sahası olan Mezopotamya'yı ele geçirmesi gerekir (T.C.Gn.Kur.ATESE Bşk., 1985, s.28).

2.3. Emperyalist Devletlerin Irak'a Olan İlgisi

Mezopotamya tarih boyunca Ortadoğu'yu besleyen tahıl ambarlarından biri olmuştur. Avrupa tekstil sanayisinin ihtiyaç duyduğu pamuk üretimine elverişli mümbit topraklara sahiptir. 19. Yüzyılın sonlarında insanoğlu yeni bir stratejik madde keşfeder. Bu maddenin adı petroldür. Petrolün ilk bulunduğu yerlerden biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Musul yöresidir. Bu yeni buluş, emperyalist devletlerin Mezopotamya'ya olan ilgisini daha da artırmıştır (Öke, 1995, s.2-3).

Mezopotamya ve Musul, 19. asrın sonlarına doğru büyük güçlerin petrol arama ve imtiyaz kapma yarışına giriştikleri bir bölge olmuştur. 1871'de bölgede araştırma yapan Alman uzmanlar heyetinin Mezopotamya'nın zengin petrol kaynaklarına sahip olduğunu Osmanlı Devleti'ne bildirmesinden sonra II.Abdülhamit bölgedeki petrol arama çalışmalarına hız verdirtmiş, 1898'de yayınladığı iki fermanla Musul ve Bağdat vilayetlerindeki petrol sahalarını Hazine-i Hassa'ya bağlamıştır.

Bölgede bulunan petrolün varlığı derhal büyük güçlerin dikkatini çekmiştir. Berlin-Bağdat Demiryolu'nun yapımını üstlenen Almanların ağırlıkla temsil edildiği Anadolu Demiryolu Şirketi daha 1888'de aldığı imtiyazla demiryolu hattının geçtiği topraklarda bulunabilecek hammadde kaynaklarını çıkartma ve işletme hakkını Osmanlı Devleti'nden almıştı. II. Abdülhamid, Osmanlı topraklarındaki demiryolu yapımlarını öncelikle askeri ve stratejik açıdan zaruri telakki ediyor, böylece savaş veya herhangi bir iç karışıklık halinde kolay bir seferberlik imkanı elde edileceğini düşünüyordu (Karal, 1983, s.468-471). Nitekim, yaşadığı tecrübeler onun bu görüşünü doğrulamıştır. Henüz saltanatının ilk günlerinde karşı karşıya kaldığı 93 Harbi sırasında İstanbul-Filibe demiryolunun asker sevkinde ne derece faydalar sağladığını görmüş; daha önce Bosna-Hersek ihtilali, Sırp ve Karadağ savaşlarında demiryolu hatlarının bulunmaması yüzünden yaşanan sıkıntıları da unutmamıştır (Gülsoy, 1994, s.40). Bu düşünceyle yapımını emrettiği Selanik-İstanbul ve Manastır-Selanik hatlarının 1897 Osmanlı-Yunan harbinde sağladığı askeri kolaylıklar II. Abdülhamid'i demiryolu inşası konusunda daha

istekli davranmaya yöneltmiştir. Bununla beraber Padişah, demiryollarının beraberinde getireceği iktisadi ve politik faydaları da göz ardı etmiyor, Bağdat demiryolu örneğinde olduğu gibi, siyasi ve iktisadi hesaplar yapmaktan da geri durmamıştır. 1898 yılında Osmanlıyı ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm, Şam'da yaptığı bir konuşmada kendisini 300 milyonluk Müslüman aleminin koruyucusu ilan etmiştir (Caşın, 2000, s.21). Bu nedenle bu hattın yapımını İngilizlere karşı denge politikası gereği Almanlara vermiştir. Bağdat demiryolu, Basra Körfezi'nin Berlin'e bağlanması yolunda Osmanlı İmparatorluğu'nun almış olduğu önemli bir stratejik karar olmuştur. Bağdat demiryolu Osmanlı için I.Dünya Savaşı boyunca sadece askeri değil aynı zamanda politik hayati ana ulaşım arteri vazifesi görmüştür (Caşın, 2000, s.39).

Musul'da petrol varlığının anlaşılması ve Almanların elde ettiği imtiyaz, İngilizleri de harekete geçirmiştir. Alman nüfuzunda inşa edilmeye başlanan Bağdat Demiryolu'nun Hindistan'daki İngiliz varlığını tehdit edebileceği korkusu ve Mezopotamya'da zengin petrol yataklarının mevcudiyeti, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikayı yönlendiren etkenler olmuştur. 1901'de İran'da petrol imtiyazını elde eden William Knox D'arcy İngiltere'nin İstanbul büyükelçisinin teşvik ve desteği ile Babıali ile görüşmelere başlar. 1907'den itibaren Shell ve Royal-Dutch şirketi de katılır. Fakat bu görüşmeler 1908'de Meşrutiyet'in ilanını takiben Mezopotamya'da ki Padişaha ait petrol alanlarının Padişahın özel mülkiyetinden alınıp Maliye Nezareti'ne bağlanmasıyla sonuçsuz kalmıştır (Öke, Mim Kemal, 1995, s.3). Ancak buna rağmen Shell ve Royal-Dutch şirketi yılmayacak ve bir yan kuruluşu olan Anglo-Saxon Oil Company vasıtasıyla Babıali ile görüşmeleri devam ettirecektir. Bu arada. Amerikalılar da Musul petrollerine ilgi duyacaklar ve Amiral Chester vasıtasıyla demiryolu ve petrol imtiyazı elde etmek için yarışa katılacaklardır. Bu ABD'nin bölgeye göstermiş olduğu ilginin ilk işaretleridir.

Amerikalıların imtiyaz yarışına katılmasından sonra petrol pazarlıkları iyice kızışır. Bu arada Almanlar bölgedeki diğer aktörlere karşı İngilizlerle işbirliğine gider. 1912'de bir İngiliz bankacısı olan Sir Ernest Cassel tarafından kurulan Turkish Petroleum Company 19 Mart 1914'te Osmanlıların da

imzaladığı bir anlaşma ile D'Arcy grubunun %50, Deutsche Bank'ın ve Anglo-Saxon Company'nın %25'er paya sahip oldukları bir ortaklık haline gelir. İstanbul'da bulunan Alman ve İngiliz büyükelçilerinin Babıali'ye başvurarak Turkish Petroleum Company'ye Bağdat ve Musul'da petrol imtiyazı verilmesi talebi Sadrazam Said Paşa tarafından 28 Haziran 1914 tarihli yazılı cevap ile kabul edildi (Kuran, 1987). Ancak Ağustos 1914'de I. Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı Devleti'nin de 1 Kasım 1914'de Almanya safında savaşa iştiraki ile, İngilizler, Musul bölgesinde elde ettikleri imtiyazlardan faydalanamadı.

2.4. I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi

Henüz I. Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere, Mısır'daki askeri birliklerini takviye ederek daha kuvvetli bir hale getirmişti. Mezopotamya'nın ekonomik ve stratejik değeri, daha Türklerin Odessa'yı bombalamasından (29 Ekim 1914) önce İngiltere'yi harekete geçirmişti. 15 Ekim'de hareketlenen Hindistan İstila Gücü 23 Ekim'de Bahreyn'e ulaşmıştı. Arap şeyhlerini elde eden İngilizler, bu gücü savaş ilanı öncesi Bahreyn'e çıkartmaktan çekinmemişlerdir. 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden İngilizler, İngiliz ve Hintlilerden oluşturduğu askeri birlikleri Basra'ya çıkardı. Bu birlikler, çok kolay ilerleyerek bölgeyi işgal ettiler. Türkler, İngiliz niyet ve hazırlıklarını önceden bilmekle birlikte herhangi bir tedbir almamıştı. Örgütlenecek yerli halkla Irak'ın savunulabileceği düşünülmüştü. Enver Paşa, Trablusgarp'ta olduğu gibi burada da gönüllülerin desteğini alacağını sanmıştı. Ancak Irak bölgesindeki Türk olmayan aşiretler, din kardeşliği ve kutsal vatan toprakları için savaşmaya değil sadece paraya önem veriyorlardı. Basra'yı işgal eden İngilizler Mezopotamya'ya doğru yetmiş kilometre yaklaştılar. Bölgede bulunan Türk kuvvetleri, savaşın başında bir varlık gösteremediler, milis kuvvetler komutanı Süleyman Askeri, bazı başarılar elde etmekle birlikte üstün sayıdaki düzenli İngiliz kolordusuna yenildi. Süleyman Askeri'nin intihar etmesi üzerine yerine Albay Nurettin Bey atandı ve bölgeye Kafkasya'dan yeni askeri birlikler sevk edildi. Arkasından da Alman Goltz Paşa'nın komutası altında 6. Ordu kuruldu.

Ordu komutanı Goltz Paşa ölünce komutayı Halil Paşa aldı. Takviye edilen Türk kuvvetleri Halil Paşa kumandasında İngilizleri önce Selman-ı Pak'ta yenilgiye uğrattılar ve 29 Eylül'de düşmana teslim edilen Kut'u 22 Kasım 1915'te geri aldılar. İngiliz birlikleri ünlü generali Townshend ile birlikte esir alındı. Bu arada Rusya'nın İran üzerinden Mezopotamya'ya yönelik girişimleri de Ali İhsan Paşa'nın gayretleriyle önlendi. Böylece Irak'ta yeniden Türk hakimiyeti sağlandı. Ne var ki, 1916 Haziran'ında başlayan Arap isyanı bölgede güç dengesini İngiltere lehine değiştirdi. İki yıldır hazırlıklarını sürdüren İngilizler ileri harekata başlayarak 10 Şubat 1917'de Kut'u, 11 Mart'ta Bağdat'ı ele geçirdiler. Artık İngilizlere Musul yolu açılmıştı. Türk birliklerinin geri çekilmek zorunda kalması ve Rusya'da Bolşevik ihtilali dolasıyla da gelecek bir tehlike olmadığından İngiliz birlikleri Musul'a doğru yönelmeyerek burada hareketsiz kalmayı tercih etti (Demirbaş, 1995).

Musul bölgesi, zengin petrol rezervlerinden dolayı büyük devletler arasında her zaman bir ihtilaf ve çekişme konusu olmasına rağmen, henüz I. Dünya Savaşı devam ederken 1916 Sykes-Picot Andlaşması ile Fransa'ya bırakılmıştı (Fromkin, 1994). Mezopotamya'nın önemli bölümünü İngiltere alırken müttefikler arası ahengi koruma düşüncesi nedeniyle Musul ve yöresi Fransızlar'a bırakılmıştı.

İngiltere, Musul'u kağıt üzerinde Fransa'ya bırakmasına karşılık bu zengin ve stratejik bölgeden vazgeçmiş değildi. 30 Haziran 1915'te Sir Maurice Bunsen başkanlığında kurulan "Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu"'nun hazırladığı raporda, Musul'daki petrol ve tüm ekonomik imtiyazlara sahip çıkmanın İngiltere açısından vazgeçilmez bir hedef olduğu vurgulanıyordu. İngiliz ajanlarının Londra'ya gönderdikleri raporlarda da, petrol, kömür, tütün ve tahıl zenginlikleriyle Musul'un potansiyel değerine dikkat çekiyordu. Bir taraftan da İngiliz ajanları bölgede halkı İngiliz yönetimine hazırlamak için propaganda faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Mütareke öncesi İngiliz Genelkurmayı Musul'u ele geçirmek amacıyla bölgeye bir askeri güç yollamaya karar vermiş ve 17 Ekim 1918'de General Marshall, Musul'a doğru harekete geçmiştir. Bölgeye İngiliz saldırıları sürerken 23 Ekim'de İngiltere Fransa'ya Sykes-Picot Antlaşması'nın, yöre şartlarının değiştiği için uygulanamayacağını bildirdi. Fransa'nın 1916

antlaşmasının uygulanmasında ısrarlı tutumu; İngiliz hükümetini Musul'un mukadderatı hakkındaki tasavvurlarını zaman içinde Fransızları rahatsız etmeden uygulamaya yöneltmiştir. Dışişleri Bakanlığı, Bağdat'taki İngiliz komiserine Fransız çıkartmasıyla çatışacak bir duruma sebebiyet verilmemesi ve yörenin askeri yönetim altında tutulması talimatını göndermiştir (Öke, 1995, s.8-9).

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında İngiliz askerleri Musul'dan 22,5 km. uzaktaydı ve Musul'u ancak 7 Kasım 1918'de işgal edebilmişlerdir (Marr, Phebe, 1996, 31). Mütarekeye rağmen İngilizler, Musul'un hakimi olmak istiyorlardı. Hatta, müttefikleri olan Fransızları bile bu bölgeye sokmak niyetinde değillerdi. Bir an önce Musul ve yöresini işgal edip barış masasına güçlü bir şekilde oturmak istiyorlardı. İngiliz güçleri ateşkes sınırlarını geçerek Musul'u işgal etmesini anlaşmanın "stratejik nedenlerle uygun gördükleri yerleri işgal edebileceklerine dair" maddesine dayandırmaktadırlar.

Mütarekenin üzerinden daha 24 saat geçmeden İngiliz öncü kuvvetleri komutanı General A.Cassels, 6. Ordu Kumandanı, Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği bir mektupla Musul'u işgal emrini aldığını bildiriyor ve hemen Türk kuvvetlerinin şehrin beş kilometre gerisine çekilmesini istiyordu (Sabis, 1951, s.6-7). Bölgede bulunan İngiliz komutanlarına Mezopotamya'nın Musul'u da ihtiva ettiği ve mütareke hükümlerince işgal edilmesi emri verilmişti. General Cassels'i harekete geçiren Londra'dan gelen işgal talimatıydı (Öke, 1995, s.10).

Ali İhsan Paşa İngilizlerin bu isteğini Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya ileterek talimat istedi. İstanbul'dan gelen talimatta "Mutareke metninde Musul'un boşaltılmasını ve teslimini öngören herhangi bir madde olmadığını, düşman işgal isteğinde ısrar edip saldırıda bulunursa, karşılık vermeden kuzeye çekilmesi" bildiriliyordu. 2 Kasım günü General Cassel şehri kuşatarak mütareke hükümlerince Türk garnizonunun teslimini istedi. Ali İhsan Paşa Musul'daki Türk birliklerini "garnizon" oluşturmadıklarını ileri sürüp şehrin teslimi teklifini reddetti. Ali İhsan Paşa'nın direnmekte ısrarlı olduğunu gören İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Marshall devreye girdi. Taraflar

arasında karşılıklı yazışmalar başladı. Marshall durumu İstanbul'daki Amiral Colthorpe'a telgrafla bildirerek meseleyi çözmelerini istedi. Marshall zamanın Türkler lehine işlediğini düşünüyor, devletler arası hukuk kurallarına göre bir süre aşımından sonra İngiliz işgalinin geçersiz sayılmasından korkuyordu. Colthorpe'in diplomatik girişimlerinin sonucunu beklemeyen Marshall sorunu kendisi çözmeye karar verdi. Şehirde bulunan Ermenilerin Türkler tarafından katledildiğini ileri sürdü; Ali İhsan Paşa'nın bunu yalanlaması üzerine tehdit yoluna başvurdu. 7 Kasım'da, 15 Kasım günü öğleye kadar şehir boşaltılmadığı takdirde dökülecek kanın sorumlusunun Ali İhsan Paşa olacağını söyledi. Tehdit ve Colthorpe'ın diplomatik girişimi işe yaradı ve Türk birlikleri 8 Kasım günü şehri boşaltmaya başladılar. Aynı gün Musul valiliğine İngiliz bayrağı çekildi. Ali İhsan Paşa 9 Kasım'da İstanbul'a gönderdiği telgrafta General Marshall'in bütün silah ve teçhizatın teslimini istediğini her türlü mali kaynak ve levazımlara el konulduğunu, bunun Musul'un teslimi demek olduğunu İstanbul'a Harbiye Nezareti'ne bildirdi. Nezaret Ali İhsan Paşa'nın bu telgrafını cevapsız bıraktı. İngilizler 11 Kasım'da Musul'da bulunan Türk mülki erkanının görevine son verdiler. Bir taraftan da şehri Türklerden arındırmak için, yoğun bir baskı uygulamaya başladılar. Bu gelişmeler karşısında Ali İhsan Paşa 26 Kasım'da General Fonshaw'a bir telgraf çekerek artık İngiliz isteklerini yerine getirmeyeceğini bildirdi. Fakat artık iş işten geçmişti. Zira 15 Kasım gününden itibaren Musul tamimiyle İngiliz işgali altına düşmüştü. Böylece mütareke hükümlerine aykırı olarak Musul şehrini ele geçiren İngilizler, bununla da yetinmeyerek işgallerini Musul vilayetinin tamamını kapsayacak şekilde genişletmeye başladılar; hatta bazı yerler de Diyarbakır vilayeti sınırına tecavüz ettiler (Kurtçephe, 2003, s.2).

Musul'dan çekilen 6. Ordu'nun karargahı Nusaybin'e taşındı. İngilizlerin esas niyetinin Ermenilerin göz koyduğu altı şark vilayetini işgal etmek ve kendi himayelerinde muhtariyet vermek olduğunu tahmin eden Ali İhsan Paşa ordunun menzil ambarlarında bulunan silah ve cephaneyi süratle Anadolu'nun içlerine naklettirmiş ve derhal yöre valileri ile yazışarak Güneydoğu Anadolu'da "Müdafa-i Hukuk" cemiyetleriyle yerel milis teşkilatları kurulmasını sağlamıştır. Ancak İngilizler Paşa'nın bu faaliyetlerinden hiç de hoşnut değillerdir. O'nun merkeze alınması için İstanbul'a baskı yaptılar. Bu baskılar kısa sürede

semeresini verdi ve Paşa 6. Ordu Komutanlığı'ndan alındı. İstanbul'a dönmek üzere bindiği tren daha Haydarpaşa'ya girer girmez İngilizlerce tutuklanan Ali İhsan Paşa, Malta adasına sürgün edildi (Sabis, 1951, s.5-25).

Musul'un kaybında, İngilizlerin mütarekeyi çiğnemek pahasına bu zengin ve stratejik bölgeyi ele geçirmek kararlılığını göstermeleri ve Osmanlı Hükümeti'nin gereğinden fazla korkak davranması önemli rol oynamıştır.

Mezopotamya'nın zengin potansiyeli, 1916 tarihli Sykes-Picot anlaşmasıyla Musul'un Fransız nüfuzuna bırakılmasına rağmen İngilizler için bir ilgi odağı olma özelliğini muhafaza etmişti. 1917-1918 yıllarında yaşanan petrol krizi, Musul'u İngiltere açısından vazgeçilmez bir bölge haline getirmişti. Mütareke öncesi, Irak'ın önemli bir bölümünü ele geçiren İngilizler en yüksek petrol potansiyeline sahip Musul'un işgalini İngiltere açısından hayati bir mesele olarak görmüş ve bölgeyi ele geçirmek için kararlı bir tutum sergilemiştir. Osmanlı Hükümeti ve Musul'da bulunan Ali İhsan Paşa ise, İngiliz baskısı karşısında çok zayıf bir direniş gösterebilmiştir. İşgali yaşayan General Wilson hatıratında, "Ali İhsan Paşa, Marshall'ın blöfünü görseydi, Marshall ilerleyemezdi.., ayrıca İstanbul ile Londra arasındaki müzakereler zaman alabilir, belki bir süre sonra ara açıldığı için İngiltere ilerleme emrini veremezdi, hele Türk erkanı, hatta Türk birlikleri kendilerine jandarma süsü vererek şehirde kalmakta diretselerdi; İngilizler, onları şehirden çıkartamazlardı" (Öke, 1995, s.11). diyerek bölgede bulunan İngiliz kuvvetlerinin Musul'u ele geçirebilecek güçten yoksun oldukları gerçeğini vurgulamaktadır. Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin İngilizler karşısındaki izlediği teslimiyetçi politika da Musul'un işgalini kolaylaştıran önemli bir faktör olmuştur.

2.5. Musul'un İşgali Sonrası Gelişmeler (1922'ye Kadar)

İngilizler, Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmış olmasına rağmen bir oldu bitti ile Musul'a girmişler, fakat bu işgali izleyen bir yıllık zaman diliminde burada nasıl bir idari düzenleme yapacakları netleşmemişti. İngilizler, bu konuda çalışmalarını sürdürüyorlardı. Birçok görüş ve varsayım mevcuttu.

Bölgede bulunan İngiliz Ajanları Londra'ya gönderdikleri raporlarda iki ayrı öneride bulunuyorlardı. Bazıları Irak'ın geleceği ve İngiliz çıkarları açısından Musul'u Irak'a bırakmayı önerirken, bölgenin etnik yapısını göz önünde bulunduran ajanları ise kurulacak Kürt Konfederasyonunun sınırlarına dahil etmek gerektiğini savunuyorlardı. Bağdat'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox, şartları değerlendirdikten sonra Londra'ya gönderdiği raporunda manda idaresinin hemen ilan edilmesi ve Faysal'ın Irak krallığına getirilmesi fikrini savunuyordu. Bu sırada Türk toprakları üzerinde bir Ermeni Devleti kurulması fikrinin arkasında İngilizlerin olduğu haberleri, bölgede bulunan aşiretleri İngiltere'den soğutmuş ve Türklerle birlikte hareket etme yollarını aramaya sevk etmiştir. Nitekim bu tepkinin sonucu olarak 22 Mayıs 1919'da, Şeyh Mahmut ani bir baskında Süleymaniye'ye girmiş, yönetime el koyduktan sonra bölgedeki İngiliz subaylarının tamamını hapse attırmıştı. Fakat Kerkük'ten harekete geçen İngiliz kuvvetleri 17 Haziran'da Süleymaniye'yi geri alıp Şeyh Mahmut'u esir ettiler (Öke, 1995, s.12-17). Türkiye ile birleşmek amacıyla başlatılan bu ilk ayaklanma, bölgede bir Kürt Konfederasyonu kurmak fikrini zayıflatırken Musul'un Irak'la birleştirilmesi ihtimalini güçlendirdi. İngilizler bu olay sonrasında sembolik dahi olsa Musul'da Türk nüfuzu bırakmamaya karar verdiler.

Musul'da bunlar yaşanırken, Anadolu'da Milli Mücadele devam ediyordu ve 23 Nisan 1920'de toplanan Millet Meclisi, Irak'ın Erbil, Kerkük, Musul, Süleymaniye ve Hanekin şehirlerini içine alan Musul eyaletini Misak-ı Milli sınırları içinde kabul etmişti (Manaz, 2003, s.1). Mecliste açıkça ifade edildiği gibi daha Milli Mücadelenin başlamasında Mustafa Kemal, Musul'un Türk vatanın bir parçası olduğunu ilan ediyordu. Mustafa Kemal, Musul'un Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer aldığını ileri sürerken İstanbul Hükümeti 10 Ağustos 1920'de imzaladığı Sevr Antlaşması ile bir çok Türk toprağı gibi Musul'u da İngilizlere bırakıyordu. Antlaşmanın 69. maddesine göre, "Müttefik Devletler Musul Vilayeti'ndeki Kürtlerin, (bağımsız olduğu takdirde) kuzeyde kurulacak Kürt Devleti'ne katılmak istemeleri halinde bunu kabul edeceklerdi." (Kürkçüoğlu, 1978, s.75-276).

Bu arada San Remo Konferansı sırasında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan 24 Nisan 1920 tarihli antlaşmayla, Sykes-Picot Antlaşması'na göre Fransız nüfuz alanı olarak kabul edilen Musul, İngiltere'ye bırakıldı. Musul'un İngilizlere terkine karşılık olmak üzere Musul petrollerinin işletme payının % 25'i Fransızlara veriliyordu. Ayrıca İngiltere, Ruhr bölgesi üzerindeki Fransız iddialarını destekleyecekti.

İngilizler, Fransızların 1920'de Suriye krallığından uzaklaştırdıkları Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak'ta kurulacak olan manda devletin başına geçirmek istiyorlardı. Fransa'nın devreden çıkmasından sonra İngiltere, Mezopotamya'da Irak devletinin kuruluşunu gerçekleştirdi. Sözde yapılan bir halk oylaması sonucu 23 Ağustos 1921'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Irak krallığına getirildi (Fromkin, 1994). Böylece, İngiliz himmeti ile Irak yönetimine gelen Faysal, Musul bölgesindeki petrol arama ve çıkartma imtiyazını İngilizlere vermiştir. Bu durumda İngilizler, Musul'daki petrolü garanti altına almış oldular. Fakat İngiltere, bu bölgedeki petrolle de yetinmeyerek gözünü İran petrolüne dikti. Bu amacın kolay gerçekleşmesi ise, ancak yeni bir savaşın sahneye konması ile mümkün olabilecekti. Yunanlıları Anadolu'da Türkler üzerine sevk ettikleri taktirde dünya kamuoyunun dikkatinin buraya çevrilmesi sağlanacak ve bu esnada İran'da başlatacakları petrol harekatını sessizce gerçekleştirebileceklerdi. Bu amaçla İngiltere, Yunanlıların Anadolu'yu işgale kalkışmalarını sadece teşvik etmemiş aynı zamanda her türlü silah ve mühimmat desteğini de sağlamıştır (Karadağ, 1979).

Güneyde Irak krallığı kurulurken Musul bölgesinde Türk istihbaratçılarının etkin rol oynadıkları görülüyordu. İngiliz boyunduruğundan kurtulup kaderlerini Türkiye ile birleştirmek isteyen aşiretler İngilizlere karşı peş peşe ayaklanıyorlardı. İngilizlerin isyanları bastırmak için sert önlemler almasına rağmen olayların arkası kesilmiyordu. 1921 ve 1922 yıllarında taraflar arasında Musul için sürmekte olan mücadele kızıştı. 1 Şubat 1922'de Mustafa Kemal Türkiye lehine gelişen uygun şartları göz önüne alarak, Musul'a bir miktar kuvvet gönderilmesi için Milli Müdafaa Vekaleti'ne emir verdi. Gönderilecek Türk kuvvetlerinin komutası Suriye ve Antep cephesinde önemli görevler almış olan Kaymakam Özdemir Bey'e (Şefik Özdemir) verildi. Özdemir Bey bir

binbaşı, altı üsteğmen, dokuz teğmen, altı asteğmen ve bir subay namzedi ile bir hesap memurundan oluşan kadro teşkil etti. Aşiretlerden topladığı milislerle Fransız ordusundan kaçan Tunuslu ve Cezayirli askerlerin oluşturduğu yüz kişilik bir müfreze kuvvetiyle 15 Mayıs'ta Diyarbakır'dan yola çıkan Özdemir Bey, 22 Haziran'da Revandiz'e vardı. Bölgenin en büyük aşiretlerini yanına alan Özdemir Bey, 31 Ağustos'ta İngilizlere karşı saldırıya geçti. Derbent Muharebesi ile İngilizlere karşı kesin bir zafer kazandı. İngilizlerin durumu gittikçe daha vahim bir hal alıyordu. 18 Eylül'de Şaklara ilçesine giren Özdemir Bey, Musul ile irtibatı sağlamıştı.

Musul'daki askeri durum gün geçtikçe İngilizler aleyhine kötüleşiyordu, İngilizler buradaki birlikleri ya takviye etmeleri ya da çekilmeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Kısa sürede takviye güç göndermeleri mümkün görünmüyordu. Eldeki kuvvetlerle Musul'u Türklere karşı savunmaları da imkansızdı. Bu sebeple ortada geri çekilmekten başka seçenek kalmıyordu. İngilizler belli etmeden kademeli olarak çekilme kararı aldılar. Nitekim bir süre sonra İngilizler Süleymaniye'yi boşalttılar. Süleymaniye Türklerin eline geçti. Aşiretler halkın sevinç gösterileri arasında şehre girdiler. İngiliz Savaş Bakanlığı hükümete sunduğu bir muhtırada ne Irak ordusunun ne de bölgede bulunan İngiliz kuvvetlerinin Türkler tarafından desteklenen aşiretleri durdurabileceğini belirtiyordu (Gen.Kur.ATESE Bşk.lığı, 1966, 261-270).

Son gelişmeleri değerlendiren İngilizler Musul'u kuvvet yoluyla elde tutamayacaklarını anlayınca, Türklerle Kürt aşiretlerin arasını açmak gayesiyle Hindistan'da sürgünde bulunan Şeyh Mahmud'u 12 Eylül 1922'de Bağdat'a çağırarak Süleymaniye'ye gönderdi (Öke, 1995, s.99-100). Mahmut'un Süleymaniye'ye gelerek liderliğinde bir devlet kurulduğunu ilan etmesi aşiretleri ve Türkleri rahatsız ederken İngilizlere rahat bir nefes aldırdı. Hiç kimse onun kurduğunu söylediği devletin hakimiyetinde kalmak istemiyordu. Bölge halka İngiliz ve Araplardan da nefret ediyorlardı. Artık Musul Türkleri bekliyordu. Mustafa Kemal Anadolu'da. kazandığı başarıları ile kısa sürede Musul halkının gözbebeği ve mahalli bir kahramanı haline gelmişti. Bu sırada; Özdemir Bey, Yüzbaşı Fevzi'yi Şeyh Mahmut ile temas kurmak amacıyla Süleymaniye'ye gönderdi. Bu görüşmede Şeyh Mahmut, İngilizlere karşı birlikte saldırıya

geçmeyi önerdi. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için bölgeye takviye Türk kuvvetleri sevk etmek gerekiyordu. Özdemir Bey bu görüşmeyi Doğu Cephesi Kumandanlığına rapor etti. Kumandanlıkta Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne (Genel Kurmay Başkanlığı) bildirdi. Bunun hemen arkasından.vakit kaybetmek istemeyen Özdemir Bey, İran üzerinden Caf aşiretinin yaşadığı topraklardan geçerek Süleymaniye'ye yürümek için Doğu Cephesi Kumandanlığı'na bir öneride bulundu. Fakat bu öneri, Doğu Cephesi Kumandanlığı'nca uygun bulunmadı. Bölgede bulunan kuvvetlerin Revandiz'de toplanarak Elcezire Cephesinin başlatacağı harekata kadar savunmada kalınması emredildi (Gen.Kur.ATESE Bşk.lığı, 1966).

Şeyh Mahmut'a rağmen işin kötüye gittiğini gören İngilizler, aşiretleri menfaat karşılığı yanlarına çekmeyi denemeye karar verdiler. Yine Hindistan'da sürgünde bulunan, Seyyid Taha'yı devreye sokmaya karar verdiler. Seyyid Taha, aşiretleri yanına çekeceğine inanıyordu. Kendisine hava desteği verildiği takdirde Özdemir Bey'in emrindeki kuvvetleri Revandiz'den püskürtebileceğini ileri sürüyordu (Öke, 1995, s.102).

İngiliz Hükümeti gelişmeleri değerlendirmek ve Musul'daki içine düşülen duruma bir çözüm yolu bulmak amacıyla 8 Aralık'ta "Irak Komitesi" adını taşıyan bir heyeti Londra'da topladı. Bu toplantıda petrol bulunmayan Musul nehrinin kuzeyindeki toprakların Türklere bırakılabileceği görüşü ağırlık kazandı. Komite sorunun çözümünde inisiyatifi Lozan'da bulunan Curzon'a bırakma kararı aldı (Öke, 1995, s.103).

Özdemir Bey'in kazandığı başarılar Ankara'da Musul'un kurtarılabileceği kanaatini uyandırmıştı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, 7 Eylül 1922'de Musul'un silahla kurtarılması emrini Milli Savunma Bakanlığı ile Doğu ve Elcezire kumandanlıklarına bildirdi. Bu emre göre, "El-cezire Cephesi bütün kuvveti ile Dicle'nin iki tarafından Musul yönünde taarruz edecektir. Doğu Cephesi ise; Van, Hakkari ve Iğdır sınır kıtalarından teşkil edilen dağ bataryaları ile takviye edilen bir piyade tümeni, bir süvari tugayı, aşiret süvari tümenleri ve yerli halk ile takviye edilerek Özdemir Bey Müfrezesiyle birlikte İmadiye, Süleymaniye hattı üzerinden Musul-Kerkük hattına taarruzla

görevlendirilecektir." Genel Kurmay Başkanlığı'nca Elcezire Cephesi kıtalarının 10 Kasım 1922'ye kadar Siirt-Diyarbakır-Mardin-Cizre çevresinde toplanması ve Doğu Cephesinden gönderilecek kuvvetler gelince harekata geçmesi emredildi. 25 Aralık 1922 tarihli bir başka emirle toplanma bölgesi Şırnak, Cizre, Midyat olarak değiştirildi. Bu hazırlıklar yapıldığı sırada Lozan'da devam eden barış görüşmelerinin kesilmesi ihtimali belirdiğinden, Batı Anadolu ve Boğazlar bölgesinde güçlü bulunulması zarureti doğmuştu. Bu sebeple Elcezire Cephesi emrine gönderilecek uçak bölüğü Genel Kurmay Başkanlığı'nın 23 Aralık tarihli emriyle Batı Cephesi emrine verildi (Gen.Kur.ATESE Bşk.lığı, 1966, s.270-278). Genelkurmay Başkanlığı'nın emirlerinden anlaşıldığı gibi Lozan Konferansı başlamadan önce Türkiye, Musul'u savaşarak kurtarmak istiyordu. Fakat, konferansın başlamasıyla bir süre için askeri yöntemlerden vazgeçilip, diplomatik usullerle meselenin çözülmesi, Ankara'da daha uygun görülmüş olmalı ki, tüm hazırlıklar yapılmasına rağmen Musul'a beklenen Türk harekatı yapılmamıştır.

Türk Ordusunun Musul'a girmekten vazgeçmesinden sonra beklediği yardımcı kuvvetlerin gelmemesi; Özdemir Bey'in bölgedeki otoritesini sarsmış, yörenin en büyük aşiretlerinden olan Barzan ve Balik aşiretlerinin İngilizlerle, anlaşmaları da kuvvet dengesinin Türkler aleyhine dönmesine sebep olmuştu.

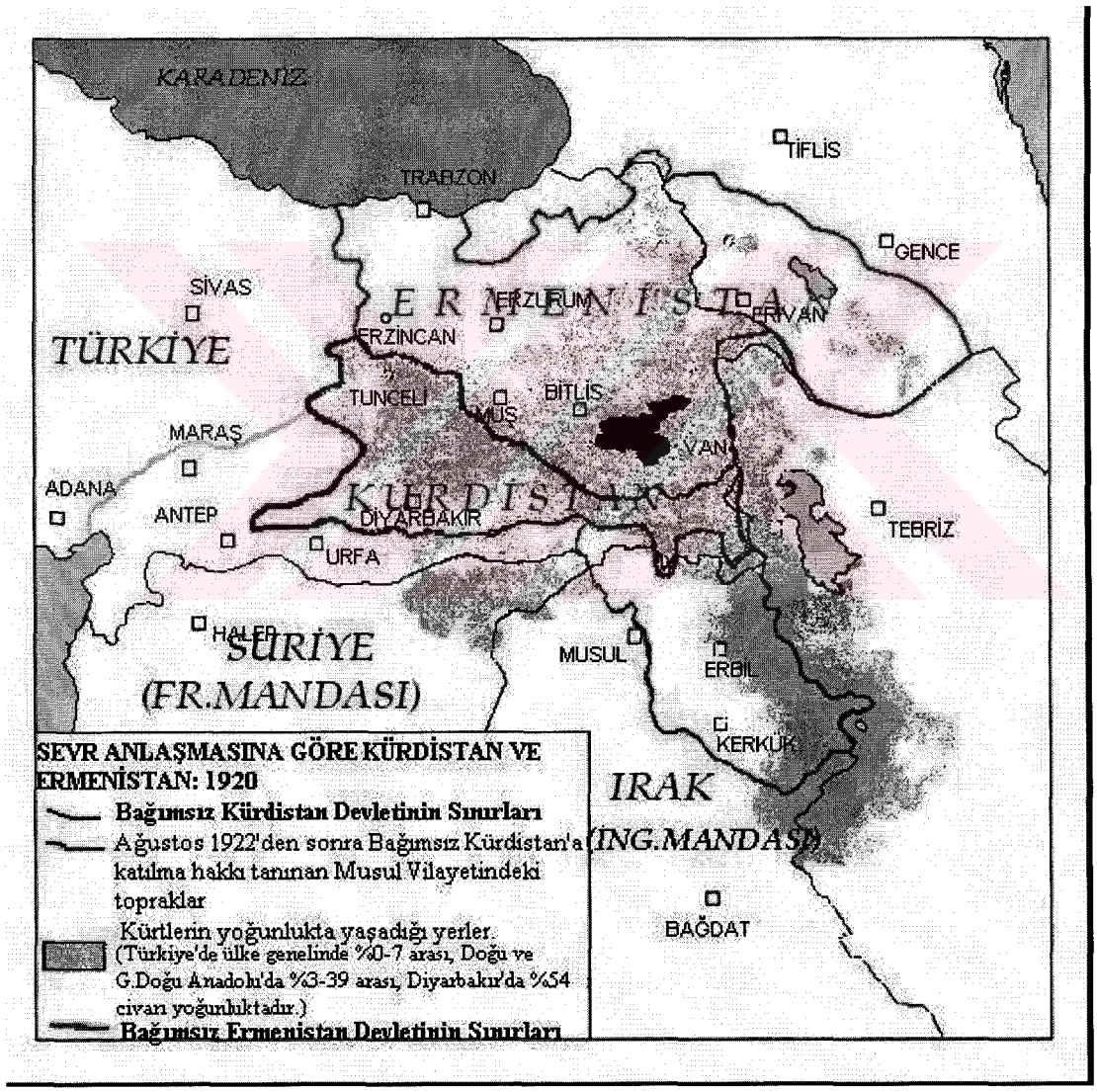
Cephane sıkıntısına düşen ve kuvvetleri azalan Özdemir Bey, İngilizlerle giriştiği mücadeleyi kaybederek İran'a sığındı. Silahları alınan Özdemir Bey ve müfrezesi, meşakkatli bir yolculuktan sonra 10 Mayıs 1923'te Van'ın Özalp ilçesine gelebildiler.

Türkiye'nin etkinliğinin azalması sonucunda İngilizler bölgede daha rahat hareket etme imkanı yakalamış oldular. Musul vilayetinde ki ve Türkiye'deki Kürtleri isyan etmeleri için kışkırtarak özellikle Lozan Konferansı esnasında Musul konusunda mevcut durumu kendi lehlerine çevirmeye çalıştılar.

2.6. Osmanlı İmparatorluğu İçin Sevr Planları

İngiltere 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın Almanlar ile yakın ilişkiler kurması ve gittikçe istikrarsızlaşan bir Osmanlının Rus ya da

Alman kontrolüne girmesini istememesi nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğunun bir Osmanlı Konfederasyonuna dönüşmesi için yoğun faaliyete girmiş bulunuyordu. Bu bir bakıma ABD modelinin Balkan-Kafkas-Ortadoğu üçgenine yansımasından başka bir şey değildi. Osmanlı İmparatorluğunun toprak varlığı üzerinde Balkan, Ön Asya, Kafkas ve Ortadoğu bölgelerinde dört federasyon kurulacak ve bu dört federasyon İstanbul'da oturan Sultan Halifenin Meşruti monarşisi altında konfedere olacaktı. Modelin en önemli özelliği Balkan-Kafkas-Ortadoğu üçgeninde ulusal devletlere yer vermemesiydi (Çulcu, 1995, s.232).

Harita 2.1: Sevr Anlaşmasının Maddelerine Göre Ermenistan ve Kürdistan: 1920

I.Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere Osmanlı Konfederasyonu fikrinden zorunlu olarak vazgeçmiştir. Kararı tek başına kendisi değil, savaşın galipleri ile ortak vermek durumundadır. Galip devletler öncelikle Osmanlı'nın tam bir paylaşımını isteyerek, yeniden toparlanmayı kesinlikle önlemek istiyorlardı. İngiltere, Fransa ve İtalya bu nedenle Sevr Antlaşması'nda ortak bir tutum almışlardır. Anadolu'nun çevresinde kendilerine bağımlı yapılar istiyorlar ve Türklere kıyısı olmayan bir kara parçasını mini yurt olarak bırakıyorlardı. (Sevr Anlaşmasıyla Osmanlının doğusunun nasıl paylaşıldığı ve kurulması düşünülen yeni devletlerin sınırları Harita 2.1'de görülmektedir.) Bunun doğal sonucu sömürge olmaktı. Aslında İngiltere'nin gönlünden 1852 yılında Benjamin Disraeli'nin hazırladığı dörtlü konfederasyon formülü geçiyordu. Bu yoldan İngiltere bölgeyi, Rusya ile Almanya'ya kaptırmadan yönetecekti. Aynı zamanda Abbasi ya da Emevi devletleri gibi büyük bir İslam imparatorluğu da önlenecekti. Bir anlamda Balkanizasyon bölgeye taşınacaktı.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin en büyük meselesi Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi idi. Bu nedenle 30 Ocak 1919 tarihinde Lloyd George, Paris Konferansında Kürt meselesini gündeme getirerek, konferans metnine, "Ermenistan, Suriye, Mezopotamya ve Kürdistan, Filistin ve Arabistan Osmanlı İmparatorluğundan tamamen ayrılmalıdır", maddesini koydurmuştur. Burada İngiltere'nin maksadı tarih boyunca sürekli hammadde geçiş güzergahlarını kontrol altında tutmuş ve batıya giden her maldan vergi almış olan Türkleri bundan mahrum etmektir. Hindistan'ı işgal ederek, Çin'i ise çeşitli imtiyazlar elde ederek hammadde kaynaklarını ele geçiren İngiltere, bu kaynaklara giden yolların da kontrolünü kendi hakimiyeti altına almak istiyordu. Ayrıca petrolün bulunması ve sanayide kullanılmasıyla önemli bir hammadde haline gelmesi ve zengin kaynakların da özellikle Mezopotamya ve Basra Körfezi bölgesinde olduğunun anlaşılması üzerine, İngilizler bu zenginlikleri başka güçlerle paylaşma niyetinde değillerdir. Bu husus çerçevesinde İngiltere Ortadoğu haritasını tek başına çizerken en önemli etkenlerden bir diğeri de Musul petrolleri olmuştur. Musul petrolleri bir bakıma Ortadoğu'nun kaderini belirlerken, diğer yandan da Türk dış politikası en büyük yarayı Musul meselesinden almıştır.

Bunu gerçekleştirebilmek için kendilerine en fazla tehdit olarak gördükleri Osmanlı İmparatorluğu parçalanmalı ve 1055'ten bu yana Türk egemenliği altındaki bölgedeki Türk varlığı bir bakıma anavatandan kopartılırken, Irak ve Suriye'deki göçebe Arap aşiretlerine birer devlet lütfedilerek, İngiltere ve Fransa'nın mandaterliği altına alınması planlanmıştır. Bunun yanı sıra kendi kontrolleri altında Kürdistan ve Ermenistan Osmanlıyı sınırlandıran tampon suni devletler kurulması düşünülmüştür. Tarih boyunca hiç devlet kuramamış, Osmanlı Devleti zamanında sadece coğrafi bir tabir olarak kullanılan ve hızlı nüfus artışına rağmen bugün bile nüfus çoğunluğuna sahip olamayan Kürdistan, birbirleriyle anlaşamayan çeşitli aşiretlerden meydana gelecek ve tamamen İngiltere'ye bağımlı olacaktır.

İngiltere bölgede Ermenistan devleti kurdurarak Türklerin doğu ile bağlantısını tamamen kesmeyi düşünmüştür. Aslında İngiltere bu kurulacak olan Ermenistan devleti ile bir taşla iki kuş vurmanın hesabını yapmaktadır. Birincisi, Türklerin Hazar ile bağlantısı tamamen kopacak ve doğudaki diğer Türk unsurlarla irtibatı kesilecektir. İkincisi ise genişleme ve sıcak denizlere inme emelleri besleyen Rusya'nın önünü kesmiş olacaktır. Aradaki tampon devlet Ermenistan nedeniyle Rusya'nın güney petrol bölgesini ve Hindistan hammadde yolunu tehdit etmesi imkansızlaşacaktır.

Birinci Dünya savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile galip devletler arasında imzalanacak olan barış anlaşmasının nihai karar aşaması olarak bilinen San Remo Konferansında Osmanlı Devletinden kopartılan topraklar üzerinde manda idareleri oluşturulmuş ve bu arada Musul için 'A' tipi manda idaresi söz konusu hale getirilmiştir. Nisan 1920'de yapılan San Remo görüşmeleri sırasında Musul petrollerinin % 25 hissesini Fransa'ya veren İngiltere, Fransa'nın siyasi desteğini kazanırken, ABD saf dışı bırakılmıştır. ABD bu duruma tepki göstermiş ve Ankara Hükümetini destekleyen bir tavır içerisine girmeye başlamıştı. İngiltere ABD'yi kazanmak için daha sonra 1922'de ABD'ye Musul petrollerinin % 20'sini verilmesini karar altına almıştır. İngiltere, hiçbir zaman zengin petrol bölgesi olan Musul'u kurdurmayı düşündüğü Kürdistan sınırları içinde düşünmemiştir.

Bu suretle Irak adı altında Musul'un da içinde bulunduğu topraklar ile Osmanlı Devleti'nin ilişkisi tamamen kesilmiş ve bölgede İngiltere'nin inisiyatifinde yeni bir idare tesis edilmeye başlamıştır.

ABD kendi mandası altında oluşturulacak bir kukla ya da sömürge devlet tipini savunuyor ve bunu bazı gayrimüslim çevreler aracılığıyla Türk toplumu içinde dile getirerek, açıktan mandacılık düşüncesinin propagandasını yaptırıyordu. Almanya ise, Osmanlıların öncülüğünde Avrasya bölgesinde büyük bir İslam imparatorluğunu kendine bağlı kurarak, bu bölgeye egemen olmak Rusya'yı ve İngiltere'yi bölgeden çıkarmak ve doğuya giden yolları kendi denetimine almak istiyordu (Çeçen, 1998, s.74).

Fakat, Türk Milli mücadelesinin başarıya ulaşması sonucu Osmanlı İmparatorluğu'na dayatılmak istenen Sevr Barış Antlaşmasının bir hükmü kalmamıştır. I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri ile Milli Mücadele'yi kazanmış yeni Türk Hükümeti, yeni bir barış anlaşması imzalamak için İsviçre'nin Lozan kentinde masaya oturmuşlardır.

2.7. Lozan Konferansı ve Musul Meselesi

1922 Eylül'ünde Yunan işgal kuvvetlerini Anadolu'dan tamamen atan Türkiye, 20 Kasım 1922'de Lozan'da nihai barış için düşmanlarıyla masaya oturdu. İngilizler konferans öncesi Musul'un Irak'ın bir parçası olması gerektiği tezini savunmaya başlamışlardı. Konferansta da aynı tezi savunacakları anlaşılıyordu. Türk tarafının Musul'un Türkiye'nin bir parçası olduğu ve Türkiye'ye iade edilmesi şeklindeki isteği, İngilizlerce bölge halkının çoğunluğunun Türk olmadığı ve Faysal ile yapılan anlaşma gereğince buranın Irak'ın toprağı olduğunu ileri sürerek kabul etmedi. Özel görüşmelerden bir sonuç alınamayınca Curzon Musul meselesini genel oturuma getirmeye karar verdi.

Musul sorunu, konferansın 23 Ocak tarihli oturumunda gündeme geldi. Dışişleri Bakanı ve Türk Delegasyonunun Başkanı sıfatıyla İsmet Paşa, Türkiye'nin Musul'u herhangi bir başka ülkeye bırakmama konusundaki politikasını açıklamış ve bunun etnografik, siyasi, tarihi, ekonomik ve askeri

nedenlerini, daha önce her konunun uzmanları tarafından hazırlanmış 22 sayfalık bir konuşma metni ile ortaya koymuştur (Demirbaş, 1995, s.52). Böylece İngiliz tezinin geçersizliği İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon ve diğer temsilcilere açıklanmış oluyordu. Paşa, önce Musul vilayetinin nüfus çoğunluğunu Türklerle, Kürtlerin oluşturduğunu, ikinci olarak da Kürtlerin Turan kökenli ya da Türklerle aynı soydan geldiklerini Encyclopeadia Britannica'ya dayanarak ileri sürdü. Üçüncü olarak Kürtlerin kaderlerini kardeşleri olan Türklerle birleştirdiklerini vurguladı (Mısırlıoğlu, 1994). Paşa en son olarak da sorunun plebisit yoluyla çözülmesi gerektiğini, çünkü plebisit yönteminin halkın kendi siyasi geleceği konusunda söz sahibi olması prensibi ile uyumlu olduğunu iddia etmiştir (Foster, 1935, s.143). İsmet Paşa'nın İngilizlere karşı kullandığı en önemli koz bölge halkının Türkiye ile birlikte yaşama arzusudur. Bu nedenle Türk heyeti Musul sorununun lehine çözümü için plebisit yapılmasını ısrarla savunacaktır. İsmet Paşa'ya göre yöre halkı işgalden beri her vesile ile Türkiye'ye katılmak istediklerini göstermişlerdir. Başlarına İngiliz uçaklarının yağdırdığı bombalar bile Musul halkını bu kararından döndürememiştir. Musul vilayetinin doğu kesiminde yaşayanlara dört yıldan beri söz verilen özerkliğe dahi bölge halkı inanmamıştır. Bir plebisit yapıldığı takdirde bırakınız Musul halkını Irak halkı bile Türkiye ile birleşmek isteyeceklerdi (Kurtçephe, 2003, s.5).

Konferansta Türkiye etnografik olarak Musul vilayetinin 503.000 olan nüfusunun 263.830'unun Kürt, 146.960'ının Türk, 43.960'ının Arap ve 13.000-18.000'inin de gayri Müslimlerden oluştuğunu belirtmiştir. Irak'ta Türkler, Kürtler ve Araplarla birlikte, Türkiye'nin Irak ve Suriye ile olan sınırından başlayarak Bağdat'a kadar olan 50 km. genişliğinde ve 250 km. uzunluğunda bir alanda yaşamaktadırlar (Turan, 1996, s.24).

Türkiye, siyasi anlamda Arapların vilayette azınlık durumunda olduklarını belirterek Musul'un Irak'a bağlanmasının bir hata olacağını belirtmiştir. Musul vilayetindeki Kürtler, Türkiye'nin İstiklal Savaşı'na katılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili göndermiştir. Ve meclisteki Kürt kökenli milletvekilleri de vilayetin Türkiye'ye bağlanmasını istiyorlardı (Turan, 1992, s.99). Türkiye açısından Musul'un geleceği İzmir, Doğu Trakya,

İstanbul veya Adana'nın geleceğinden farklı değildi. Tüm bu topraklar ateşkes sonrası ve anlaşma hükümlerin aykırı olarak işgal edilmişti. Sonuç olarak, diğer bölge ve şehirlere benzer şekilde Musul da Türkiye'ye geri verilmeliydi.

Tarihi olarak, Bağdat'ın kuzeyindeki tüm bu topraklar ve Musul 11. yüzyıldan beri sürekli olarak Türk hakimiyeti altındaydı. Bunun sonucu olarak da, Türkiye'nin bu topraklar üzerinde tarihi ve doğal hakları vardı. Ayrıca, coğrafi ve ekonomik olarak da bu vilayet Anadolu'nun bir parçası olmuştu. Demiryolunun inşasından sonra Musul, Irak ve Basra Körfezi'nden çok Anadolu ve Akdeniz'e bağlıydı. Avrupa'ya hammadde ihracatı ve Avrupa'dan mamul ithalatı için bağlantısı, Akdeniz'deki limanlar aracılığıylaydı. Ayrıca Musul, Diyarbakır'dan gönderilen buğdaya da bağımlıydı (Demirbaş, 1995, s.56).

İngiltere konferansta ele alınan konunun bir sınır tespiti olduğunda ısrar etmiş ve böylesi teknik bir konunun çözümü için plebisite gidilmesine karşı çıkmıştır. İngilizlerin pozisyonuna göre, Musul vilayetinin kuzey sınırları Irak ile Türkiye arasındaki sınır olmalıydı (Foster, 1935, s.143). Kurt bir politikacı olan Lord Curzon, Türk tarafının tezini çürütmek için karşıt iddialar ileri sürdü. Hiç inandırıcılığı olmayan İngiliz tezine göre, Türkiye'nin verdiği rakamların güvenilir olmadığını iddia ediyorlardı. Onlara göre bu rakamlar askere alma amacına yönelik sayımlar son cu ortaya çıkmıştı ve askere gitmek istemeyen pek çok kişi bu rakamlara dahil değildi. İngilizler kendilerinin dört yıldır bu bölgede bulunduklarını ve daha güvenilir istatistiklere sahip olduklarını iddia ediyorlardı. Onların rakamlarına göre vilayetin nüfusu 786.000 idi ve Türkler sadece 66.000 kişi idi. Bu rakamlara göre bölgede yaşayan Türkler ancak nüfusun 1/12'sini teşkil ediyordu. Bunun yanında Lord Curson'a göre Musul vilayetinin Türkleri Osmanlı Türklerinden farklıydılar. Bunlar Türkmen'di ve konuştukları dil İstanbul Türkçe'sinden çok Azerbaycan Türkçe'sine benziyordu (Foster, 1935, s.146). Ayrıca, İngiltere, Kürtlerin ve Türklerin birbirlerinden çok farklı milletler olduğunu, çoğunluk olan Kürtlerin Türk değil, İran kökenli olduğunu ve Kürtlerin Türklerle birlikte yaşamak istemediklerini iddia etmiştir (Özcan, 2003, s.111). Aslında, İngilizlerin amacı

Kürtlerin Türklerden farklı olduklarını iddia ederek Türkiye ile arasında tampon bir bölgenin oluşturulmasını sağlamaktır. Bu sayede Basra-İran-Hindistan hattının güvenliği daha kolay sağlanabilecektir. Ayrıca, İngilizler bu bölgenin Türkiye'ye verildiği takdirde Türklerin taleplerini artıracağını, Bağdat-İran yolunun güvenliğinin tehlikeye gireceği için İngilizlerin bölgede daha fazla sayıda asker bulundurmak zorunda kalacağını ve idari açıdan çeşitli zorluklarla karşılaşılacağını düşünmüştür.

Bağımsız Irak Devletinin ekonomik ve siyasi açıdan Musul'a ihtiyacı vardı. İngiltere Faysal ile yaptıkları antlaşmaya sadık kalarak Musul'u Irak'ın ayrılmaz bir parçası olarak görüyordu (Yavuz, 1969, s.404-415). Bununla birlikte bu ifadelerin hiçbir temsilciyi tatmin etmediğini bildiğinden görüşmeleri etkileyecek başka yollar aradı. Bu tür entrikalarda oldukça maharetli olan Curzon, İsmet Paşa'nın Musul meselesini ilk gündem maddesi yaparak üstünlük elde edeceğinden endişe duyar. Böyle olduğu taktirde İngiltere'nin iktisadi çıkarları için sömürge peşinde olduğu kabul edilecek ve zor durumda kalacaktı. Curzon, konferansın İngiliz çıkarlarını koruyacak bir ortamda sürmesini temin amacıyla en önemli siyasi meselelerin ele alınacağı "Ülke ve Askeri Sorunlar Komite Başkanlığı'nı" alarak konferans programında değişiklik yapmış ve böylece de temsil ettiği ülke çıkarlarını korumada başarılı olmuştur. Curzon'un gayretleri sayesinde İsmet Paşa, Musul konusunda Türk tezinin kabul göreceği açık görüşmeler yerine İngiliz heyeti ile ikili hatta çoğu zaman otel odası görüşmeler yapmak durumunda kalmıştır (Öke, 1995, s.90-100).

İki tarafın görüşleri arasında tek ortak nokta, Musul sorununun bir petrol sorunu değil, bir ülke sorunu olduğu görüşü idi. Oysa, Musul'un kaderini tayinde petrol faktörü tarafların görüşlerinin aksine çok büyük rol oynuyordu. Savaştan yeni çıkmış, ekonomik kaynakları sınırlı bir Türkiye için Musul petrolünün önemi pek büyüktü. Ancak, Türkiye devletin güvenliğini ön planda tutarak, Musul sorununu bir ülke sorunu olarak ele alıyordu. Ankara petrolün, sorunun çözümünde oynayacağı rolün farkındaydı. İsmet Paşa ile Curzon arasındaki ikili görüşmelerde İngiltere ile petrolü paylaşabileceklerini söylemesi, yine büyük petrol şirketlerine Musul'da petrol arama ve işletme

imtiyazını alabilmenin yolunun Ankara'dan geçtiği mesajının verilmesi, hatta bu konuda bazı girişimlerde bulunulması, Türkiye'nin Musul petrolüne gösterdiği ilginin işaretleridir. Konferans sırasında Musul petrollerinden % 25 pay alan Fransızlar, İngilizleri desteklerken, Amerikan temsilcisi de Musul petrolünün de içinde olduğu bazı ekonomik imtiyazlar beklentisiyle Türk tezini destekliyordu. Nitekim ABD Musul petrollerinden ilerleyen yıllarda % 20 pay almıştır.

Daha barış görüşmeleri başlamadan uluslararası petrol şirketleri arasında Musul petrolü için kıyasıya bir rekabet başlamıştı. İngiliz ve Fransızların Musul petrollerine dair düzenlemelerinden Amerika Birleşik Devletleri hiç de hoşnut olmamıştı. Amerikan hükümeti Londra'ya gönderdiği sert notalarla, Mezopotamya'daki petrole ilişkin düzenlemelerin "açık kapı" ilkesine aykırı, olduğunu ileri sürüyordu. Chester grubu savaş öncesi Osmanlı Devleti ile önsözleşmesi yapılmış imtiyazı yürürlüğe koymak üzere devreye girerken Amerikan firmaları olan Standart Oil ve Anglo-American II.Abdülhamit'in varislerini bularak tasfiye edilen Turkish Petroleum Company'nin hisseleri üzerinde uluslararası sorunlar yaratma yoluna başvuruyorlardı. II.Abdülhamit'in Musul'daki emlakinden, o zamanın rakamlarıyla 20 milyon sterlin civarında bir gelir elde edilebileceği tahmin ediliyordu. Amerikalılar, varislerle anlaşabilirse padişah emlakinin Maliye Hazinesine devrinin yasal olmadığını ileri sürerek hak iddia edebilirlerdi. Taraflar bu konuda davalarının haklılığını ispat yarışına girişeceklerdir.

Bu arada Ankara da boş durmuyordu. Lozan'daki Türk heyetinden Ahmet Rüstem Bey ve iki arkadaşı Musul petrolleri için pazarlık yapmak amacıyla Londra'ya gönderildi. Bazı şirket temsilcileri ve İngiliz parlamenterlerle temas kuran Türk heyeti İngiliz hükümetine ulaşmaya çalışıyordu. Musul üzerindeki Türk hakimiyetini İngilizler tanısın, petrol sizin olsun tarzında bir propaganda yapan Ahmet Rüstem Bey ve arkadaşları İngiliz istihbaratının dikkatini çekmişlerdi. Lord Curzon'un hükümet yetkililerini uyarması üzerine Londra'da Türk heyetine randevu verilmemiştir. Musul petrolü, bir Meksika şirketi olan Agwi Petrol'ün dahi ilgisini çekmişti. İngiliz hükümetine gelen istihbarat, raporlarına göre, Türk Hükümeti Musul'daki

petrol kaynaklarının tamamına sahip çıkmak azmindeydi ve II.Abdülhamit'in varisleriyle paylaşmak gibi bir niyeti de yoktur. 25 Şubat 1923'te Sömürgeler Bakanlığı'nda bir araya gelen İngiliz karar vericileri, petrolle ilgili bir durum değerlendirmesi yaptılar. Bu toplantıda petrol sorununa giden yolun bir an önce açılmasına karar verildi. İngilizler, Ankara'nın yaptığı gibi imtiyaz vaat ederek taraflar toplayacaklarını anlayacak ve Musul petrolleriyle ilgilenen şirketlerle temasa geçeceklerdir. Böylece Türkiye'nin elindeki koz alınmış olacaktır (Öke, 1995, s.100-110).

İsmet Paşa, plebisit yapılması hususunda ısrarlı iken 31 Ocak 1923'te yapılan bir ikili görüşmede Curzon, Türk tarafının güçlü argümanlara sahip olduğu Musul meselesinin konferansta görüşülmesi yerine Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiş ve kabul ettirmiştir (Kopraman, 1989). Böylece Musul meselesi Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesine eklenen fıkra ile antlaşma kapsamından çıkartılarak "Türkiye ile Irak arasındaki sınır (antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra 9 ay içinde Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelere ve arkasından da Milletler Cemiyeti'ne taşınacaktır (Toynbee, 2000). I. Dünya Savaşı galibi devletler tarafından kurulan, Türkiye'nin üyesi olmadığı ve İngiltere'nin nüfuzunda olan bu cemiyetten, Musul meselesi gibi çok haklı olduğu bir konuda dahi Türkiye'nin İngiltere aleyhine bir karar çıkartması mümkün değildi. Curzon'un diplomatik ustalığının sergilendiği Lozan görüşmeleri, Şubat 1923 başlarında kesintiye uğradı.

İngiltere tarafından konunun Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesi teklifi İsmet Paşa'nın politikasında bir değişiklik yapmasına neden oldu ve Paşa Musul konusunda taviz verilerek genel bir anlaşmaya varılmasını destekleme eğilimi gösterdi. Fakat Türk delegasyonundaki iki üye farklı düşünüyordu. Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka, Musul konusunda herhangi bir taviz verilmesine karşı çıkıyorlardı. Bu iki delege büyük petrol yataklarına sahip olan Musul'un Türkiye'nin gelişimi için hayati öneme sahip olduğunu, bu bölgenin kaybedilmesinin aynı zamanda İngiltere'nin kışkırtmasıyla bir Kürdistan sorununa yol açacağını, bunun da ülkenin geleceği açısından ciddi tehlikelere neden olacağını iddia ettiler ve burada ortaya çıkabilecek bir

yapılanmanın Ermenistan ile birleşebileceğini ve Türkiye'nin doğu ile ilişkisini kesebileceğini belirttiler. Bu nedenle konunun çok önemli olduğunu ve kesinlikle taviz verilmemesi gerektiğini öne sürdüler (Armaoğlu, 1998, s.122). Lozan görüşmelerine paralel TBMM'de de Aralık, Ocak ve Şubat aylarında gizli celselerde Musul konusunda hararetli tartışmalar yaşandı. Musul meselesinin sonraya bırakılamayacağı ortak görüşü oluştu. Musul'la ilgili Mecliste yapılan bu tartışmalarda Mustafa Kemal Paşa, Lozan Antlaşmasının Mecliste kabul edilemeyeceği endişesini duydu. Hükümetin izlediği politikayı eleştiren ve kuvvet kullanarak Musul'u alma fikrini savunan milletvekillerine cevap için söz alan Mustafa Kemal şöyle diyordu: "...Bugün Musul meselesini halletmek istediğimiz vakit bu meselede karşımızda yalnız İngiliz değil; Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız... Musul meselesini bugünden halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz, bugün alacağız dersek, bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alırız. Musul'u aldığımızı müteakip muharebenin hemen son bulacağına kani olamayız. Yani bunu ayrıca konu etmek isterseniz. mahzurları kendi kendine ortaya çıkar (T.C. TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, 1985).

24 Nisan 1923'de Lozan görüşmelerinin ikinci safhasının başladığı günlerde İsmet Paşa ile dönemin başbakanı Rauf Bey'in arası iyice açılmıştı. Bu nedenle İsmet Paşa, Lozan'dan görüşmelerini hükümet aracılığı yerine doğrudan Mustafa Kemal Paşa ile yapmaktadır. Türkiye Musul sorununun konferans programından çıkartılmasını ve iki ülke arasında bir yıl içinde ortak bir anlaşma ile çözümlenmesini istedi. Türkiye sorunun İngiltere ile Türkiye arasında ikili görüşmelerle çözümlenmesi fikrini ortaya atarak karşısındaki rakip sayısını azaltmayı düşünmüştü. Anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti Meclisi'ne götürülecekti. Lozan Konferansı'nın ikinci bölümünde Musul sorunu gündeme gelmedi. Türk tarafının bir yıllık önerdiği süre dokuz aya indirilerek üzerinde mutabakata varıldığı şekliyle Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasında yer aldı (Meray, 1969, s.4). Böylece Musul'un da yer almadığı anlaşma yetkisini Mustafa Kemal'den alan İsmet Paşa, 24 Temmuz 1923'te anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşma sonrası Ankara'ya dönen İsmet Paşa, Rauf Bey'in istifa ettiğini ve meclisin de

değiştiğini görecektir. Buna rağmen Lozan Antlaşması'nın TBMM'de onayı büyük tartışmalara neden olacak ve 14 olumsuza karşı 213 oyla kabul edilecektir (Öke, 1995, s.111-125).

Lozan görüşmeleri gündeminden çıkartılması Musul meselesinin çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Bu şekilde zaman kazanan İngiltere, amacına ulaşmak için her yolu denemeye kararlıydı. Bunun sebebi ise, Irak'ta düzeni kurduktan sonra yönetimi İngiliz yanlısı çevrelere bırakıp, kendisine en uygun ortam oluştuğunda çözüme gitmek istemesiydi. Bu yüzden görüşmelere hemen başlanamadı. İngiltere, Milletler Cemiyeti vasıtasıyla çözüme ulaşacağından emindi. Türkiye ile İngiltere arasında Lozan Antlaşması ile öngörülen ikili görüşmeler 19 Mayıs 1924 günü İstanbul'da başladı. "Haliç Konferansı" adı verilen bu toplantılara Türkiye, Fethi Bey ve İngiltere ise Sir Percy Cox başkanlığındaki heyetlerle katıldılar. İlk toplantıda, Türk heyeti sınırın Musul'u Türkiye'ye bırakacak şekilde çizilmesi gerektiği tezini savunarak, bunun ırki, coğrafi ve tarihi delilleri üzerinde durmuştur. İngilizler ise Musul'un Irak'la birleşmesinde ısrar etmiştir. 24 Mayıs'ta yapılan oturumda İngilizler Musul'la birlikte Hakkari'nin Beytüşşebap, Çölemerik ve Revandiz kasabalarını da talep ettiler. Taraflar görüşlerinde ısrar edince Haliç Konferansı 5 Haziran'da tatil edildi (Öke, 1995, s.129-136).

Görüşmelerin kesilmesinden sonra Türkiye, Nesturilerin isyanıyla karşılaştı. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler tarafından kullanılan bu Hıristiyan azınlık mütareke sonrası kaçtıkları İran'dan alınarak Irak'a yerleştirilmişlerdi. İngilizler Nesturileri İmadiye'ye yerleştirerek Türkiye'ye karşı bir tampon bölge oluşturmak istiyorlardı. 7 Ağustos 1924'te ayaklanan Nesturiler, Hakkari valisi ile jandarma kumandanını esir aldılar. İsyanda İngilizlerin parmağı olduğu ispatlandı. İsyan kısa sürede bastırıldı (Gürün, 1986, s.398-401).

6 Ağustos 1924'te İngilizler Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurarak Musul meselesini gündeme almasını istediler. Türkiye de bunu ilke olarak kabul etmiştir. Milletler Cemiyeti Meclisi'nde 20 Eylül 1924'te Musul meselesi görüşülmeye başlandı. Türk temsilcisi Fethi Bey Musul'da plebisit

yapılmasına taraftar olduklarını açıkladı. İngiliz temsilcisi Lord Parmoor ise, sorunun Musul'un geleceği sorunu değil, Türk-Irak sınırının tespiti olduğunu ileri sürdü. İngiliz temsilcisi sınır sorununun plebisit ile çözümlenemeyeceğini iddia ederek plebisite başvurulması önerisini reddetti. Sorunun çözümü için tarafsızlardan oluşan bir komisyon kurulmasını ve sorunu görüşüp bir karara bağlanmasını önerdi. Milletler Cemiyeti Meclisi, 30 Eylül'de Musul sorununu incelemek üzere bir komisyon oluşturulmasını kararlaştırdı. Üç kişiden oluşacak komisyon üyeleri tarafından devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisi'nce seçilecekti. Taraflar komisyona yardımcı niteliğinde müşavirler atayabilecekti (Kürkçüoğlu, 1978, s.292).

Bu sırada Musul bölgesinde Türk ve İngiliz kuvvetleri arasında sınır çatışmalarının artması ve gerginliğe yol açması üzerine Türkiye'nin başvurması sonucu Milletler Cemiyeti Meclisi 29 Ekim 1924'te gerginliği azaltmak gayesiyle "Brüksel Hattı" olarak anılan çizgiyi geçici sınır çizgisi olarak tespit etti. Bu hat yaklaşık olarak Musul'u Hakkari'den ayıran eski vilayet sınırı idi.

Bundan sonra komisyon üyeleri belirlendi. Üçlü komisyon, eski Macar Başbakanı Kont Telek, İsveçli A. Wirsen ve Belçikalı A. Paulis'den oluştu. Komisyon 13 Kasım'da göreve başladı. İngilizler komisyonun kendi lehlerine karar vereceğinden son derece emindiler. Türklerin verilecek karara itiraz edeceğini de sanmıyorlardı. Milletler Cemiyeti'ne katılmak isteyen Türkiye'nin yalnızlığa mahkum olmamak için karara itiraz edemeyeceğini tahmin ediyorlardı.

Milletler Cemiyeti'ne bu raporun teslimi öncesi İngilizler, Türklerin tepkilerini belirlemeye çalışıyor ve karşı tedbirler planlıyorlardı. Bu çalışmaları ile, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda savaşa bile kararlı olduğu anlaşılıyordu. Ancak bu esnada Doğu Anadolu'da İngiliz destek ve teşviki ile, şeriatın elden gittiği gerekçesi ile Şeyh Said isyanı başladı. Musul meselesinin en kritik bir devresinde tezgahlanan bu isyan, Türkiye'yi iç karışıklık ve huzursuzluklara sokmak, askeri gücünü zayıflatmak, dış baskılara zemin hazırlamak ve bölgeyle sınır konumunda olan Kuzey Irak'a

İngiliz askeri yığınağına gerekçe hazırlamak gibi amaçlar güdüyordu (Öke, 1995, s.130-140).

Komisyon, Musul bölgesinde yaptığı incelemeleri değerlendirerek hazırladığı raporu 18 Temmuz 1925 günü tamamladı. Rapora göre, Brüksel hattı coğrafi sınır olarak benimseniyordu. Komisyon, ekonomik açıdan bölgenin Irak'a bağlanması sonucuna varmıştı. Komisyon, Irak'taki 1928 yılında sona erecek manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması ve Kürtlere idari ve kültürel haklar verilmesi kaydıyla, Musul vilayetinin Irak'a bırakılmasının en iyi çözüm olacağını belirtiyordu. Bu iki hususa uyulmadığı takdirde Musul vilayetinin Türkiye'ye bırakılması daha uygun olacaktı. Ayrıca komisyon Musul'un İngiltere ile Türkiye arasında paylaşılabileceği önerisini de getiriyordu. İngiltere'nin Hakkari vilayeti üzerindeki iddiasını ise reddediyordu.

3 Eylül'de Milletler Cemiyeti Meclisi komisyon raporunu görüşmeye başladı. İngiltere komisyonun Irak'a bırakılması için öne sürdüğü manda süresinin uzatılması ve Kürtlere özerklik verilmesi şartlarını kabul ettiğini bildirdi. Türkiye ise kararı tanımadığını ve Musul üzerindeki hakimiyet haklarından vazgeçmediğini bildirdi. Türk temsilcisi Tevfik Rüştü Bey, Lozan Antlaşmasının Milletler Cemiyeti Meclisine bağlayıcı karar alma yetkisi vermediğini ve tarafları olumlu oylarının da bir karar için şart olduğunu söyledi. Meclis, 19 Eylül'de Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan istişari mütalaa sormak kararını aldı. Türkiye bu kararı da tanımadı. Divanın konuyu görüştüğü toplantıya katılmadı. Adalet Divanı verdiği mütalaada Milletler Cemiyeti Meclisi'nin kararının her iki taraf için de bağlayıcı olduğunu bildirdi. Meclis bu mütalaayı aldıktan sonra 16 Aralık 1925 günü evvelce geçici olarak belirlenen Brüksel hattının güneyinde kalan arazinin Irak'a bağlanması kararını aldı. Türkiye bu kararı da tanımadığını Musul üzerindeki egemenlik hakkını olduğu gibi muhafaza ettiğini Milletler Cemiyeti Meclisi'ne duyurdu (Gürün, 1986, s.405-406).

Türkiye'nin Cenevre'de gerçekleştirilen oldu bittiye karşı takındığı sert tavır fazla sürmedi. Zira Türkiye'yi uzlaşmaya iten sebepler çoğalmıştı. Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkiye'nin uluslararası yalnızlığa itilmesi,
2. İtalya'nın yayılmacı politikası,
3. İnkılapların tamamlanabilmesi için istikrara ihtiyaç duyulması,
4. Şeyh Said isyanı.

Türkiye'nin uluslararası yalnızlığı Milletler Cemiyeti'nde Musul sorunu görüşülürken iyice ortaya çıkmıştı. Türkiye'yi destekleyen Milletler Cemiyeti üyesi tek bir ülke dahi yoktu. Bu durumda Türkiye elde ettiği bütün sonuçları tehlikeye atacak bir maceraya atılamazdı. Böyle bir teşebbüse girişmek İngiltere'nin yanı sıra bazı devletlerin de Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek fırsatı verebilirdi. Bu sırada İtalya'nın Sicilya'ya askeri yığınak yaptığı haberleri alınmıştı. Bu haberler Ankara'da bu askerlerin Anadolu'ya yapılması düşünülen bir saldırıda kullanılacağı şeklinde değerlendirilmiş ve bir İtalyan saldırısından endişe duyulmaya başlanmıştı. Atina'dan Londra'ya gönderilen 23 Mart 1926 tarihli bir İngiliz raporu Türkiye'nin endişelerini doğrulamaktadır. Bu rapora göre İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan uygun bir zamanda Türkiye'ye karşı birlikte harekete geçmeyi tasarlıyorlardı. Buna göre Yunanistan, Doğu Trakya'yı alacak; İtalya Anadolu'da hareket serbestisi elde edecek; Yugoslavya ise Arnavutluğu ilhak hakkına sahip olacaktı (Kürkçüoğlu, 1978, s.302). Bilhassa İtalya faktörünün Türkiye'yi Musul sorununda uzlaşmaya yönelttiği söylenebilir. Türkiye 17 Aralık 1926'da imza ettiği Türk-Sovyet paktına rağmen Sovyetler Birliği Milletler Cemiyeti üyesi olmadığı için yalnızlıktan kurtulamamıştır.

Musul sorunu Türk Dış Politikasının gündemini işgal ederken Türkiye içeride köklü bir değişim geçirmektedir. 3 Mart 1924'te Osmanlı devlet sisteminin son kurumu olan halifelik kaldırıldı. Bunu adım adım gerçekleştirilen diğer inkılaplar izledi. Bu inkılaplara içten ve dış dünyadan tepkiler geliyordu. Türkiye hedeflediği noktaya gelebilmek için istikrara ihtiyaç duyuyordu. 1925 yılı Şubat'ında başlayan Şeyh Sait ayaklanması, Türkiye'nin istikrar ihtiyacını ve dolayısıyla İngiltere ile anlaşma zorunluluğunu ortaya koymuştur. Bu ayaklanma Türk-Kürt kardeşliğini ve Musul'daki aşiretlerin

Türkiye'yi tercih ettikleri tezini zayıflatmış ve uzlaşmaya yönelmesinde rol oynamıştır (Kalafat, 1992, s.179-211).

Bu sebeplerle Türk Hükümeti Milletler Cemiyeti Meclisi'nin vermiş olduğu kararı esas olarak kabul ederek İngiltere ve Irak'la görüşmelere girişmiştir. Bu görüşmeler sonunda, 5 Haziran 1926'da Ankara'da imzalanan anlaşma ile Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul etti ve Musul'u Irak'a bıraktı (Yalçın, 1998, s.170). (Ankara Anlaşması'nın metni Ek-A'dadır.) Bu anlaşma ile Türkiye-Irak sınırı da belirleniyordu. Sınır esas itibariyle Brüksel hattı olacaktı, fakat Türkiye lehine bazı küçük değişiklikler yapılacaktı. Antlaşmanın 14. maddesine göre Irak Hükümeti Musul petrollerinden elde edeceği karın %10'unu yirmi beş yıl süre ile Türkiye'ye verecekti. Aynı gün 14. maddeye eklenen bir hükme göre, Türkiye % 10 hissesini sermayeye çevirmek istediği takdirde Irak Hükümeti, 30 gün içinde Türkiye'ye 500.000 İngiliz lirası ödeyecekti. Yine bu anlaşmayla Irak'la Türkiye arasında dostluk ilişkileri tesis edilmiş ve 1928 yılında karşılıklı elçiler atanmıştır. Fakat bu anlaşmada Irak sınırları içinde yaşayan Türklerin hakları ve bu hakların Türkiye garantörlüğüne alınması hususunda herhangi bir hüküm yer almamıştır (Köni, 1987).

1932'de İngiltere'nin mandaterliğinin sona ermesi ve Irak'ın bağımsız bir devlet olması üzerine Türkiye, Musul petrolleri üzerindeki haklarını korumak için Irak ile bir protokol imzalamıştır. Varılan anlaşmaya göre Irak devleti, Musul petrol gelirlerinin % 10'unu Türkiye'ye ödemeye devam edecektir. İngiltere resmen Irak'tan çekilmiştir, ama fiilen ülke petrolünün önemi dolayısıyla ülkedeki faaliyetleri ve etkinliği her geçen gün daha da artmıştır. Irak'ta 1937 ile 1941 yılları arasında peş peşe tam yedi darbe olayı yaşanmıştır. Kralları, Başbakanları, Genelkurmay Başkanlarını ve üst düzey yöneticileri hedef alan suikastlar gerçekleştirilmiştir. Bu istikrarsız dönemde Türkiye, Musul petrollerinden hissesine düşen % 10 payı doğru dürüst alamaz. 1952 yılında taraflar arasında Irak'ta yapılan görüşmelerde Türkiye, petrolden alacağı pay karşılığı olarak 100 milyon İngiliz lirası alacağı olduğunu ileri sürmüştür. Bu alacağın tahsili hususunda bugüne kadar özel bir çalışma yapılmamakla birlikte eldeki bilgilere göre Türkiye, alacağını tahsil

edememiştir. 1958'de yapılan darbe sonucunda Kral Faysal, ailesi ve üst düzey yöneticilerin yataklarında parçalanması ve yönetimin el değiştirmesinden sonra Türkiye'nin petrol alacağı bir daha gündeme getirilmemiştir (Kurtçephe, 2003, s.8).

2.8. Irak Devleti'nin Kurulması ve Körfez Savaşı'na Kadar Kısa Tarihi

1920 yılında kurulan Irak yönetiminin başına Kral Faysal göstermelik bir referandum sonucu 1921 yılında geçmiştir. Müslüman Arap nüfus çoğunluğu açısından peygamber soyundan bir ailenin hanedan olması, İslam dünyasında Osmanlı hanedanının boşluğunu doldurmak anlamına gelmiştir. Üçte ikisi Arap ve Müslüman olan bir toplumun başına böylesine bir yönetimin getirilmesi, bir anlamda Türkiye ile olan bağların kesin olarak kopartılmasını amaçlıyordu. 1926 yılında Ankara antlaşmasıyla, Türkiye ile olan kuzey sınırlarını belirleyen Irak için, Kerkük ve Musul sorunu da bitiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde son Osmanlı Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan bu iki eski Türk kenti, sürekli olarak Irak ile Türkiye arasında problem olmuştur. Ankara Antlaşması'nın bu konuyu çözüme kavuşturması ile rahatlayan Irak, Türkiye Cumhuriyeti'ne hasım olmaktan kurtulmuş ve bundan sonra ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir (Çeçen, 1998, s.14).

İngiltere bir süre yeni krallığa yardımcı olduktan sonra, kendi çıkarlarını güvence altına alarak manda yönetimine son vermek istiyordu. Ancak Irak Arap milliyetçileri İngiliz çıkarlarına karşı çıktıkları için bir türlü bu paralelde bir antlaşma imzalanamıyordu (Mansfield, 1975, 98). Yirmi beş yıl süreyle İngiltere'ye askeri kolaylıklar sağlayan antlaşma 1932 yılında imzalanarak bu ülkedeki İngiliz Manda yönetimi sona erdi. Bağımsız devletler arasına giren Irak aynı yıl içerisinde Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Irak kralı bağımsızlıktan hemen sonra ölünce yerine oğlu Gazi geçti, ne var ki zayıf bir yönetici olduğu için genç milliyetçi subaylar topluluğu iktidara el koydu. 1936 yılında bu nedenle iç karışıklılar çıktı. Bunun üzerine İngilizler, kendi yandaşları olan Nuri Said'i göreve getirdiler. Nuri Said İngiltere'nin desteğiyle ülkeyi tam yirmi

yıl süreyle yönetti. Bu yıllarda Kuzey Irak petrol rezervlerinin sanılanın çok üzerinde olduğunun anlaşılması ve II. Dünya Savaşı nedeniyle emperyalist devletlerin artan petrol ihtiyacı nedeniyle Irak'ın önemi daha da arttı. Bu nedenle o yıllarda dünyanın yeni yükselen süper gücü ABD'nin de Irak'a olan ilgisi fazlasıyla öne çıktı.

Manda döneminde, Irak dış politikası tümüyle İngiltere'nin denetiminde yürütülmüştür. Bu dönemde Irak'ın diğer Arap ülkeleri ve Türkiye ile yakın ilişkiler kurması desteklenmiştir. Bunun yanı sıra İngilizler Suriye ve Irak arasında bir federal birlik kurulmasını sağlayarak Fransa'yı bölgenin dışına atmak istemişlerdir. İngilizler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin tümü ile kendisine bağımlı bir yapıya sahip olmalarını istiyordu. İngiliz egemenliğinin bölgede kalıcı olabilmesi için kendilerine bağımlı yönetimler oluşturuyorlardı (Çeçen, 1998, s.16).

1930'lu yıllarda, yayılmacı eğilimler gösteren Almanya ve İtalya'nı ittifak yapmasıyla dünyanın yeni bir dünya savaşına gittiğini gören Mustafa Kemal, eski Osmanlı ülkeleri ve İran ile yakın ilişki kurarak, güney sınırlarında kendisini güvence altına almak istemiştir. Türkiye bu niyetle Ortadoğu'ya açıldığında, İran ve Irak ve ayrıca Afganistan gibi bir Türk ve Müslüman Asya ülkesini de üye olarak içine alan Sadabat Paktı ile bu bölgede bir güvenlik kuşağı oluşturmayı amaçlamıştır. Saldırmazlık, iç işlerine karışmama, sınırların dokunulmazlığını kabul etme ve dışa karşı dayanışma gibi önemli maddeler içeren Sadabat Anlaşması aslında Ortadoğu'ya girmek isteyen emperyalist güçlere karşı hazırlanmıştır. Benzeri bir anlaşmayı Balkan Paktı adı altında Balkan ülkeleri ile imzalayan Mustafa Kemal, yaklaşmakta olan dünya savaşında Türkiye'yi hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da güvence altına almak istemiştir. Bu doğrultuda Türkiye ile Irak arasındaki tüm sorunlar geride kalmış ve daha yakın bir komşuluk dönemine girilmiştir.

İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'a saldırması üzerine tüm Ortadoğu ülkeleri güvenlik endişesine düşmüştür. Yemen ile bir anlaşma imzalayan İtalya böylece Kızıldeniz'in girişini kendi denetimi altına almıştır. İtalya'nın Kuzey Afrika'dan sonra Ortadoğu'ya yönelmesi Türkiye için de büyük tehlike arz ediyordu. İtalya'nın saldırganlığı Türkiye'yi İngiltere'ye yaklaştırırken,

İngiltere'de Sadabat Paktının imzalanmasına karşı çıkmamıştır. Sadabat Paktı, Türkiye ve Irak açısından İkinci Dünya Savaşı'nın saldırgan devletleri olan Almanya ve İtalya'ya karşı imzalanmıştır. Pakt İngiltere'ye karşı yapılamazdı çünkü Irak hala bu dönemde İngiltere'nin kontrolü altında idi (Koçsoy, 1991, s.28). Pakt'ın imzalanmasından sonra ortaya çıkan politik gelişmeler Irak üzerinde bir Alman-İngiliz çekişmesini gündeme getirmiştir. 1941 yılında Irak'ta Nazi yanlısı bir darbe girişiminde bulunulmuş ancak İngiliz birliklerinin de yardımıyla darbe bastırılmıştır. Irak, 1943 yılında Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etmiş fakat II. Dünya Savaşına fiilen girmemiştir (Sönmezoğlu, 1996, s.223). Fakat, Irak iç karışıklıklardan bir türlü kurtulamamıştır. Almanya ve İtalya, Irak'ı İngiltere'den uzaklaştırmak için bölgede sürekli iç karışıklıkları kışkırtmışlardır. Darbe çekişmelerinden sonra Irak'ta yine İngiltere'ye yakın bir hükümet kurulmuştur.

Savaş sonrasında 1945 yılında Arap ülkeleri bir araya gelerek bir Arap Birliği örgütü kurdular. Arap birliği hareketi Arap dünyasında milliyetçilik cereyanlarını hızlandırdı ve Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın tek bir Arap devleti olması fikri gündeme geldi. Fakat Arap dünyasının en büyük ülkesi olan Mısır, kendi üstün konumunu koruyabilmek için bu öneriye karşı çıkmıştır. Arap birliği hareketi Arap ülkeleri arasında yakınlaşmayı meydana getirmiş ve bunun sonucunda da İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkinliği azalmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni büyük güç SSCB Ortadoğu'da etkinliğini artırmaya başlaması ve İngiltere'nin de etkinliğinin azalmasıyla bölgeye yeni bir aktör olarak ABD girmeye başlamıştır.

Savaş sonrasında Türkiye'nin tarafsızlık politikasını bırakarak Batı yanlısı politikaya yönelmesi ve NATO ittifakı içerisinde yer alması sonucunda, Arap ülkeleri Türkiye'ye daha soğuk davranmaya başlamışlardır. Türkiye'nin hem Irak ile hem de diğer Arap devletleri ile ilişkileri gerilemiştir. Türkiye'nin İsrail'i tanıması da araya giren soğukluğun artmasına yardımcı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar doğrultusunda Türkiye, yeni bir ittifak için Irak ile temasa geçmiştir. 1946 yılında, Türkiye ile Irak arasında 'Dostluk ve İşbirliği' anlaşması imzalanmıştır. Türkiye ile Irak arasında askeri ittifak olarak Ortadoğu

komutanlığı kurulması tartışılmış ama Mısır'ın bu projeye karşı çıkması sonucu hayata geçirilememiştir. Yeni ittifak arayışı çabaları Bağdat Paktı'nı gündeme getirmiştir. Türkiye'nin Pakistan ile artan ilişkileri de böylesine bir bölgesel ittifakı gündeme getirmiş ve ABD ve İngiltere'nin de aktif katılımıyla imzalanan Bağdat Paktı, 1958 yılındaki Irak darbesine kadar devam etmiştir (Çeçen, 1998, s.18).

1958 yılında Sovyetler Birliği'nin desteklediği General Kasım darbesi ile Batı'dan uzaklaşan Irak ile Türkiye'nin de arası açılmıştır. İhtilal ile Irak'ta krallık sona ermiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Darbe ile Irak'ta Sovyet etkisi artarken, gittikçe etrafının sarıldığını düşünen Türkiye'yi Batı'ya daha da yaklaştırmıştır. ABD ve İngiltere'de Ortadoğu'nun en önemli devleti olan Irak üzerindeki etkinliklerini kaybetmeleri sonucu Türkiye ve İsrail'e daha fazla önem vermeye başlamışlardır. ABD, Lübnan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Ürdün'deki karışıklıkları bahane eden İngiltere'de bu ülkeye asker yollamıştır. Irak'taki askeri yönetime yeterince güvenmeyen Batılı ülkeler Türkiye'nin bu ülkeye müdahale etmesini düşünmüşlerdir. NATO çerçevesinde Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye düzenleyeceği askeri harekatın planlarının yapıldığı sonraki yıllarda açıklığa kavuşmuştur. Özellikle bölgenin yeni devleti İsrail, Ortadoğu'da artan Sovyet etkisine karşı kendisini Batı'nın desteği ile güvence altına almak istiyordu. Irak'ta askeri ihtilal olması İsrail'i daha da zor durumda bırakınca Türkiye üzerinde müdahale konusunda baskılar artmıştır (Çeçen, 1998, s.19).

Irak'ta askeri darbeler birbirini izlemiştir. Irak gibi bir petrol ülkesinde Sovyet-Batı gerginliği yaşanırken, bu kez birbirini izleyen ihtilallerde ordunun değişik kanatları farklı ülkelerin ve kesimlerin etkileri ile müdahale yoluna gitmişlerdir. Petrol şirketlerinin rekabeti de Irak'ta yönetimlerin belirlenmesinde önemli bir faktör olmuştur. Irak petrollerinden daha fazla pay almak isteyen uluslar arası petrol şirketleri kendilerine yakın olan yönetimlerin işbaşına gelmesi için desteklemişlerdir. Irak'taki bu gelişmeler Suriye'yi de etkilemiş, aynı dönemde bu ülkede de birbirini izleyen darbeler olmuştur. Soğuk savaşın sonlarına doğru bu ülkeler katı askeri yönetimler tarafından istikrara kavuşmuştur.

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında, Mısır'da yönetimde bulunan Nasır Arap milliyetçiliğini şahlandırmış ve Irak ve Suriye ile birleşik Arap Cumhuriyeti kurulması için girişimde bulunmuştur. Batı'nın Ortadoğu egemenlik planları Arapların bölünmüş olmasına ve birbirleriyle çekişme içinde bulunmalarına bağlı olduğu için bu birleşmenin ömrü uzun olmamıştır.

1963 Şubat'ında Baas Partisi mensubu subaylarca yapılan bir darbe ile General Kasım ve yandaşları idam edilmiştir. Aslen Suriyeli Hıristiyan bir Arap olan Mişel Eflak ile Sünni Müslüman olan Salahattin Bitar tarafından kurulan Baas Partisi, Arap milliyetçiliğini temel alan ırkçı bir örgüttür. Irak Baas yönetiminde Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı General Hasan el Bekir tarafından üstlenilmiş ve yardımcılığına da Saddam Hüseyin getirilmişti (Manaz, 2003, s.1). Bu dönemde Saddam Hüseyin acımasız bir hırsa sahip genç bir parti üyesi olarak, Irak Baas rejiminin en önemli figürü olarak öne çıkmaya başlamıştır. Michel Eflak kişisel olarak Saddam'ı desteklemektedir. Saddam, Sünni bir Arap şehri olan Tıkrit'ten gelmekteydi. İlk olarak Devrim Komuta Konseyi'nde Başkan Yardımcılığı görevini üstlenen Saddam, 1979'da Devlet Başkanı Ahmet El Bekir'i kansız bir darbeyle devirerek yönetime geçmiştir (Harris, 2000, s.50).

12 Ocak 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi, Ortadoğu'daki dengeleri yeniden altüst etmiştir. İran'daki İslami liderlik İran'ın düzenli askeri gücünü bozmuş, ABD ile ilişkilerin kesilmesine ve Körfez Arap ülkelerinin, İran'ın İslam devrimini kendi ülkelerine ihraç etmesinden ve Irak'ın iç işlerine karışması ihtimalinden endişe duymalarına neden olmuştur. Bölgedeki en büyük müttefikini kaybeden ABD, bu kez Irak'ta Saddam Hüseyin'i desteklemeye başladı. Bu yıl içinde Saddam Hüseyin yönetimdeki etkinliğini artırdı ve General Bekir görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Saddam, kendine karşı çıkan Baas yöneticilerini kurşuna dizdirdi.

İran devriminin Körfez'e yayılmasından endişe eden ABD ve Batı, Irak'ın konvansiyonel ve kimyasal silah gücüne kısa zamanda büyük katkıda bulundular. Saddam, İran'daki devrimin yarattığı kaostan faydalanarak, Kuzistan petrol bölgesini ele geçirmek ve İran'ı bölgesel güç konumundan

çıkarmak için harekete geçti (Mallat, 1993, s.238). 22 Eylül 1980'de Batı desteğindeki Irak orduları bazı bölgelerden İran'a girdiler. 8 yıl sürecek savaş 1 trilyon doları aşan ekonomik kayba, 2 milyon insanın ölümüne ve bütün bölgenin istikrarsızlığa sürüklenmesine yol açacaktı. ABD savaşta dengenin sağlanması için, İsrail kanalıyla İran'a da gizli yardımlarda bulundu (Manaz, 2003, s.2). Irak, savaş bittiğinde diğer Arap petrol ülkelerine yüksek miktarlarda borçlu duruma gelmişti. Fakat, Batının sürekli gelişmiş silahları Irak'a satması sonucunda, 1988'de savaş bittiğinde Irak ordusu gücünden çok fazla bir şey kaybetmeden savaştan çıkmış oldu.

1988-1990 yılları arasında Saddam, Irak'ın bölgesel ve Pan-Arap pozisyonunu güçlendirmenin yollarını aradı. İlk olarak, nükleer bir güç olmayı da talep etmek suretiyle konvansiyonel olmayan silahlara yatırım yaparak, Irak'ın stratejik derinliğe sahip olamayışının eksikliğini kapatmak ve Irak'ın Arap liderliği konumunu daha güvenilir bir temele oturtmak amacındadır. İkinci olarak, Suriye'deki Baasçı rakibi Hafız Esad'ı hedef almıştır. Saddam, Esad'ı İran'ı desteklemekle suçlamakta ve İsrail'e karşı Irak'ın Suriye'ye destek vermediği iddiasının Arap liderliğinin önünde engel olarak görmekteydi. 1980'lerin başında Müslüman Kardeşler örgütünün Suriye'nin kuzeyindeki başarısız ayaklanmasını destekleyen Saddam, bu sefer ise Lübnanlı Hıristiyanların Şam'a meydan okumasını desteklemektedir (Kienle, 1990, s.159-160).

Irak, 1980'lerin sonlarına doğru Sovyet Rusya'nın yavaş yavaş yok olması ve İran-Irak Savaşı münasebetiyle iyi ilişkiler geliştirdiğini düşündüğü ABD, İngiltere ve Fransa'nın, kendisinin Basra bölgesinde bölgesel bir güç olarak yükselmesine karşı yumuşak bir tutum izleyeceğine inanmaktaydı. Fakat, Batı dünyanı en önemli stratejik kaynağı olan petrolün en önemli rezervinin tek bir bölgesel gücün kontrolünde olmasını kabul edemezdi. Nitekim olaylar bu şekilde gelişmiş ve Irak'ın bölgesel güç olma yönündeki adımları engellenmiştir.

3. IRAK'IN KONUMU VE ETNİK YAPISI

3.1. Ortadoğu ve Irak'ın Stratejik Konumu

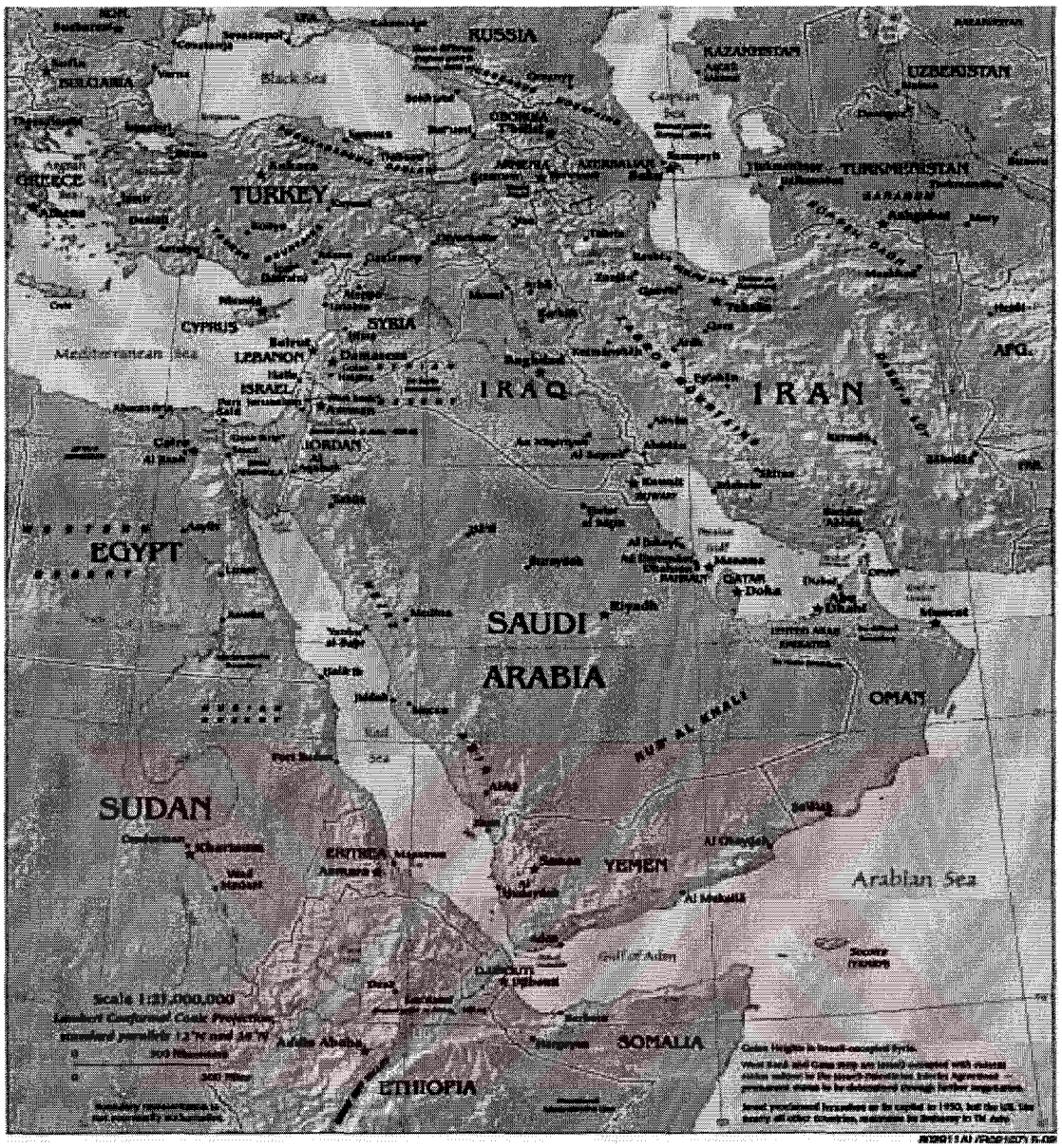
Bölgenin en bariz özelliği Afroavrasya dünya ana kıtasının kesişim alanını oluşturuyor olmasıdır. Bu bölge kara havzası açısından Asya'nın batısını, Afrika'nın kuzeyini, Avrupa'nın doğu sınırlarını barındırmaktadır. Deniz havzaları açısından ele alındığında da, Akdeniz'in güneyi ve doğusu, Karadeniz ve Hazar'ın güneyi kıyıları bu bölgenin deniz hat sınırlarını oluşturmaktadır. Kızıldeniz ve Basra gibi önemli iç deniz ve körfezler ise tümüyle bu bölgede yer almaktadır.

Ortadoğu kara jeopolitiği açısından Avrasya'nın kalbinde bulunan *Heartland*'ı merkez alan bir stratejinin Afroavrasya dünya ana kıtasına yönelecek açılımın kilit bölgesini oluşturmaktadır (Davutoğlu, 2001, s.324). İşte Irak böyle stratejik öneme haiz bölgenin merkezi kabul edebileceğimiz bir yeri işgal etmektedir.

Bölgenin coğrafi yapısı ve petrol kaynakları stratejik öneminin en temel unsurlarını meydana getirmektedir. Coğrafi konum bir devletin önemini artıran öğelerden biridir. Bu derece önemli bir coğrafi bölgeyi denetim altına alacak devlet daha da güçlenmiş olacaktır (Sağlam, 1999, s.18). Ortadoğu'nun özelliklerini sayacak olursak:

1. Üç kıtanın düğüm noktasıdır.
2. Üç kıtanın ulaşım ağı merkezidir.
3. Çok önemli bir enerji kaynağı olan petrolün yaklaşık yüzde 60'ı buradadır.
4. Tek Tanrı'ya inanan üç büyük dinin anavatanıdır.

Dolayısıyla Ortadoğu dünya güçleri tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılan, başarılamadığı takdirde ise hasmın da yararlanmasını önleyecek tedbirlerin alındığı jeo-stratejik öneme haiz bir bölgedir (Doğanay ve Atun, 1994, s.2).

Harita 3.1: Üç kıtanın düğüm noktası: Ortadoğu. (www.globalsecurity.com)

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayi devrimini tamamlayan Batılı devletler, Ortadoğu bölgesini sanayi hammaddeleri için vazgeçilmez bir kaynak olarak görmüşlerdir. Bunun yanında batılılar için Ortadoğu, üretim fazlası mamulleri tüketim potansiyeline sahip geniş bir Pazar alanı olarak düşünülmüştür (Davutoğlu, 1986, s.45). II. Dünya Savaşı'ndan sonra süper güçlerin, Ortadoğu'da hakimiyet kurmak için yöneldikleri başlıca alanlardan birisi olması bu bölgeye ayrı bir ehemmiyet kazandırmıştır. Müstemlekeci güçler tarafından oluşturulan suni sınırlar, din ve mezhep gerginlikleri bölge

üzerinde etkili olmak isteyen süper güçler için zemin oluşturmuştur (Özdağ, 1991, s.41).

II. Dünya Savaşı sırasında askeri ve siyasi gelişmelerin bu bölgede yoğunlaşması, Ortadoğu'nun jeopolitik ve stratejik önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu bölgenin kuzeyinde Rusya, güneyinde Hint okyanusu, doğusunda Afganistan ve bastısında Kızıldeniz yer almaktadır. Bölge Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliğinin arka bahçesi konumunda iken, ABD'ye 7.000 km. uzaklıktadır. Bu durum ABD için bir dezavantaj olmasına rağmen II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin jeopolitik konumunu belirleme ve tabii hudutların genişletilmesi ABD'nin stratejisi dahilinde olmuştur (Özdağ, 1991, s.39).

Deniz jeopolitiği açısından ele alındığında da bölge, deniz eksenli güçlerin Afroavrasya stratejilerinin merkezinde bulunmaktadır. Gerek İngiltere gerekse ABD'nin deniz ağırlıklı stratejileri için Ortadoğu hem karşı gücün hakimiyetine kesinlikle terk edilememesi gereken bir savunma hattı, hem de Avrasya içlerine ve kıyı denizlerine yönelik stratejik egemenliğin ofansif nitelikli üssü konumunda ola gelmiştir. Dünyada birinci dereceden önemli dokuz stratejik geçiş yolundan beşi Süveyş Kanalı, Aden, Hürmüz, İstanbul ve Çanakkale Boğazları bu bölgenin içerisindedir (Davutoğlu, 2001, s.326).

ABD'nin bölgeye müdahalesinin en büyük nedeni, bu bölgede petrol rezervlerinin yoğun olarak bulunması ve bu petrole ABD'nin lideri bulunduğu kapitalist ülkelerin sanayileşmesinden dolayı bağımlı hale gelmesidir. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin sıcak denizlere inmesini engellemek ve güneydeki ABD çıkarlarını korumak içindir. Daha sonra buna İsrail faktörü de eklenmiştir.

Diğer taraftan bölgenin Hint Okyanusu yolu üzerinde bulunması buranın Rusya açısından önemini sürekli korumuştur. Rusya'nın, kendisine güney kuşaktan gelebilecek tehlikeye karşı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı

nüfuz ve denetim altına almayı, Avrupa'nın hayati ikmal yollarını kontrol etmeyi, Cebelitarık'tan Atlantik'e çıkmaya, Hint Okyanusu ile daha kısa yoldan irtibatlanmaya yönelik çok yönlü stratejileri İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nda düğümlenmektedir (Taşlı, 1991, s.21).

Sovyetler Birliği, tarihi jeopolitik stratejisi doğrultusunda Basra Körfezi'ni çevreleyen ülkeler hattında sağlam bir jeopolitik yer oluşturmayı planlamaktaydı. Aynı zamanda Türkiye, İran ve Irak'taki iç politik dengeleri sıkıştırarak Kafkasya'dan Basra'ya kolay geçiş zemini aramak, hedefi haline gelmişti (Davutoğlu, 1986). Fakat Doğu Bloku'nun dağılması, siyasi açıdan istikrarsızlığa girmesi ve ekonomik olarak sarsıntı geçirmesi, Rusya'nın Ortadoğu'daki hakimiyet yarışını oldukça zayıflatmıştır. Buna karşılık ABD, I.Körfez Savaşı'ndan sonra bölgedeki egemenliğini genişleterek pekiştirmiş durumdadır.

Ortadoğu, stratejik kaynaklara sahip olması nedeniyle dünyada dengesizliklerin, çatışmaların ve potansiyel savaşların en fazla olduğu bölgelerden birisidir ve tarih boyunca da böyle olmuştur. Çünkü, hem konumu hem de etnik yapısı nedeniyle çeşitli güçlerin karşılaştığı bir bölgedir. Ayrıca, Arap devletleri de kendi içlerinde birlik sağlayamamaktadırlar. Arap dünyasında petrole sahip olan ülkeleri ikiye ayırmak gerekmektedir. Birinci grupta daha çok totaliter yönetim düzenine yakın krallıklar ve emirlikler şeklinde olup halkı da doğal zenginlikleri ile aniden refaha kavuşmuş ülkelerdir. Halkın yönetime katılımının hemen hemen hiç olmadığı bu ülkeler Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleridir. Diğer grup ise, yine petrole sahip olan ancak, yönetim modeli itibariyle tek parti sistemine yakın ve partilerinde idealizmin önde olduğu ülkelerdir. Baas partisi örneğinde olduğu gibi Irak, Suriye ve kısmen de İran buna örnektir (Cevizoğlu, 2000, s.185). Bu iki grup ülkeler arasında olduğu gibi grupların içerindeki ülkeler arasında da sürekli anlaşmazlıklar çıkmaktadır.

Irak kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Kuveyt ve Basra Körfezi, güneybatıda Suudi Arabistan, batıda Ürdün ve Suriye ile çevrelenmiştir. Irak, 1920'ye kadar geçen 2000 yıl içerisinde, Abbasiler Dönemi dışında, ya merkezi başka yerde olan İmparatorluklara bağlanmış (Bizans, Emeviler, İlhanlılar, Osmanlılar) ya da doğu Akdeniz merkezli devletlerle İran merkezli devletler arasında sınır bölgesi olmuştur. Çevresindeki alanları kontrol etmeksizin sadece Fırat-Dicle havzasını kontrol eden modern Irak devleti, bölge için daha önce benzeri olmayan yeni bir oluşumdu (Harris, 2000, s.51). Birinci Dünya Savaşından sonrasında Orta Doğu'daki pek çok toprak gibi Irak da Avrupalıların işgali altındaydı. Savaştan önce Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetleri olan bu bölgelerde yeni devletler kurulmuştur. Irak Devleti Osmanlıların Kürt, Asurlu Hıristiyan, Türkmen, Yahudi, Sünni ve Şii Arap gibi birbirinden çok farklı toplulukları barındıran Musul, Bağdat ve Basra eyaletlerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur ve başına da İngilizler tarafından Suriye'de başarılı olamayan Faysal getirilmiştir (Özcan, 2003, s.7).

İngiltere'nin tüm bu bölgeyi tek bir birim olarak yönetmedeki amacı petrol zengini Musul bölgesini kontrol altında tutmak ve Basra Körfezi'ne giden yollarda hakimiyetlerini devam ettirmektir. Bu amaçla Sünni Arap, Kürt ve Türkmenlerin yoğun olduğu Musul ve Sünni Arap ağırlıklı Bağdat eyaletleri ile Şii nüfusun hakim olduğu Basra eyaletini birleştirdiler. Böylece güney Mezopotamya'da, Hindistan'daki İmparatorluklarını güçlendirecek zengin ve stratejik bir konumu olan bir manda devleti ortaya çıkardılar (Marr, 1985, s.2). Irak'taki çok farklı rejimler ve liderler bu heterojen yapıyı birleştirerek bir Irak ulusu ve istikrarlı bir devlet yapısı kurmaya çalıştılar. Irak'ın sınırları içindeki arazinin oldukça farklı özellikler göstermesi sebebiyle ülkede aşırı ayrışmalar sıklıkla görülmüştür. Topraklarındaki bu farklılık içerisinde Irak coğrafyasının birleştirici özelliği, Fırat ve Dicle'nin oluşturduğu ikiz nehir sistemidir (Marr, 1985, s.1).

Irak, İran'dan Zagros Dağları ve Türkiye ile yüksek dağ sıraları ile ayrılırken güney ve batı komşuları olan Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt ile aralarında keskin fiziki özellikler yoktur. Irak'ın bu siyasi sınırları doğal şekillere uyum göstermemektedir. Irak'ın sınırları etnik ve kültürel

farklılıklara da uygun değildir. Bu uyumsuzluk komşuları ile zaman zaman sorunlara yol açmaktadır. Kuveyt'le sınır sorunları, kanunsuz geçişler ve sınıra çok yakın olan ciddi miktardaki petrol kaynaklarının paylaşımı konularında sorunlar çıkmaktadır. İran ile Şattülarap nehrinin kontrolü ve kullanımı, Türkiye ile yüzyılın başlarında Musul, sonlarında ise terör faaliyetleri ve Fırat ve Dicle'nin hukuki statüsü konularında sorunları olmuştur.

Bir kara devleti olarak Irak, sınırlı bir stratejik derinliğe sahip olan Kuzey Irak'taki dağlık arazi dışında her taraftan savunmasız sınırlarla çevrili ve denize ulaşımı ise yetersizdir. Bunun en bariz örneği Irak-İran savaşında yaşanmıştır. İran'ın daha büyük stratejik derinliği, Irak'ın Kuzistan'daki ilk başarısının Zağros sıradağlarının arkasındaki platoya bir tehdit içermemesini sağladı. Aksine İran ise, güneyde ve Zağros eteklerindeki Şattülarap'a merkezden saldırır saldırmaz, Irak'ın güneydeki en önemli şehri olan Basra'yı tehdit etmiştir. İran ayrıca Irak'ın Basra Körfezine çıkışını engelleyerek kapalı bir devlet haline gelmesini sağlamada zorluk çekmemiştir (Haris, 2000, s.62). Irak'ın Basra körfezi'ne çıkışının engellenmesi bu ülkenin petrol ihracatında tamamen boru hatlarına bağımlı olmasını sağlamıştır. Bu dönem içerisinde Suriye'nin boru hattını kapatmasıyla Irak'ın ekonomik olarak çok kolay bir şekilde çökertilebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Irak ciddi miktardaki petrol rezervlerini kayda değer su ve tarım kaynaklarıyla ve uzun bir şehirli geçmişi olan büyük bir nüfusla birleştirebilen tek Arap ülkesidir. Arap Yarımadası devletleri stratejik petrol kaynaklarına sahip olmakla beraber insan kaynakları ve diğer doğal kaynaklar bakımından fakirdirler. Suriye ve Mısır gibi devletlerin petrol kaynakları ise ancak kendilerine yetecek kadardır. Irak ise, gücün petrolle ilgisi olan ve olmayan unsurlarını birleştirmekte ve diğer bütün Arap ülkelerinden daha avantajlı görünmektedir.

Petrol rezervlerinin bulundukları yerler Irak için bir endişe kaynağıdır. Rumeyla bölgesi Kuveyt'le olan sınırı geçmekte, Mecnun bölgesi İran sınırına çok yakın ve Kerkük bölgesi ise Kürt otonom bölgesinin sınırlarının dibindedir (Haris, 2000, s.92).

Uluslar arası sulara ciddi bir çıkışı olmayan tek büyük petrol ihracatçısı ülke olan Irak, bu petrolünü ihraç edebilmek için Suudi Arabistan, Türkiye, Suriye gibi komşularına ihtiyaç duymaktadır. Irak'ın denize çıkışı Basra Körfezi'nden olup sadece 20 km. genişliğindedir (Khafaji, 2000, s.62). Bu çıkış da Şattülarap Nehri ve Zübeyr Kanalı vasıtasıyla olmaktadır. Irak'ın İran ve Kuveyt'le yaşadığı sınır sorunlarının temelinde Körfez'e çıkış sorunu yatmaktadır. Coğrafya değişmediği sürece de Irak'ın Körfez'e bağımsız çıkış isteği varolmaya devam edecektir. Ama Körfez'e çıkış sorunu bir coğrafi sorun olmaktan çok varolan coğrafyanın nasıl algılandığı ve ülkeler tarafından nasıl kullanıldığı ile ilgilidir (Marr, 2000, s.88). Bu konumdaki bir ülkenin komşularıyla iyi ilişkiler kurması gerekir ama bu durum özellikle Saddam Hüseyin yönetimi altındaki Irak için geçerli olmamıştır. Saddam bunun tam tersi politikalar izlemiştir (Khafaji, 2000, s.63). Irak'ın karşı karşıya olduğu bu olumsuz durum, jeostratejik gerçekliğe uygun politikaların geliştirilmesiyle aşılanabilecektir.

Dicle, Fırat ve kolları Irak'a ihtiyacından fazla tatlı su sağlamaktadır. Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan'a uzun yıllar bu sulardan satmış ve büyük gelirler elde etmiştir. Ayrıca Irak'ın kuzeyi, Akdeniz iklimine girdiğinden dolayı bol yağmurdan da istifade etmektedir. Ayrıca Kuzey Irak'ta bulunan Dokan ve Darbendihan gibi büyük barajlar, Behal ve Gali gibi önemli yer altı su kaynakları da mevcuttur. Özellikle Kerkük, Musul ve Erbil ovaları bölgeye göre bol su ve verimli ovalara sahiptir. 1960'lı yıllardan itibaren tahıl ürünlerini Körfez ülkelerine ve Suudi Arabistan'a satmaya başlamıştır. Hurma ve bir çok meyve ve sebze açısından da zengin sayılmaktadır (Yalçın, 2001, s.2).

Konvansiyonel, kimyasal ve biyolojik silahlara sahip ordusuyla Irak, 1990 öncesi bölgede üçüncü askeri güç durumuna gelmişti. Bu güç, başta İsrail olmak üzere İran, Suriye, Kuveyt ve bütün Ortadoğu ülkelerine karşı bir tehdit unsuru oluşturmuştur.

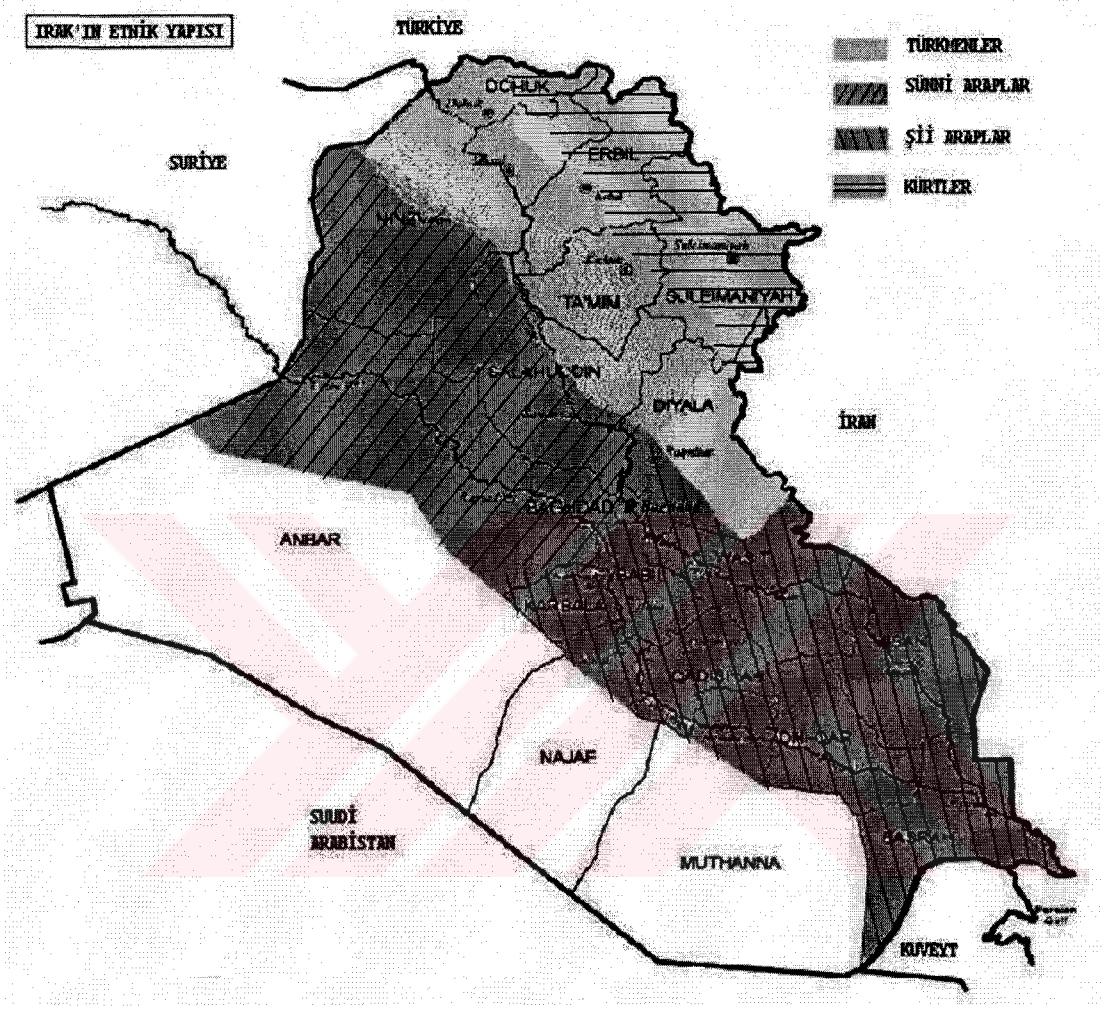
3.2. Irak'ın Nüfusu ve Etnik Yapısı

Ortadoğu'da ulus devlet yapılanmasında ciddi engellerle karşı karşıya olan ülkelerden birsi olan Irak temelde dört bölgeden oluşmaktadır. Güneyde bir dini topluluk olan ve aslen nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Şii Araplar, kuzeyde etnik gruplar olan Kürtler ve Türkmenler, bu ikisinin arasında da nüfusta azınlık olan ancak yönetimi elinde bulunduran Sünni Araplar bulunmaktadır (Sezal, 2000, s.110). Irak nüfusunun etnik ve dini kompozisyonunun devlet yönetiminde ve diğer alanlarda temsili, bu nüfus içindeki oranları tam olarak yansıtmamaktadır.

Bir ülkenin nüfusu önemli bir stratejik faktör olarak görülmektedir. Yaklaşık 23 milyonluk nüfusu ile Irak bölgede önemli bir demografik güçtür. Büyük topraklara sahip olmasına rağmen hala Irak'ın yarısı kadar bir nüfusa sahip olan Suudi Arabistan için Irak önemli bir tehdit kaynağıdır. Ayrıca, Irak diğer Arap ülkeleri ile karşılaştırıldığında geniş bir kentli orta sınıfa ve göreceli bir kalifiye iş gücüne sahiptir. Askeri açıdan da diğer Arap devletlerine nazaran daha güçlü olmaya yatkındır. Bütün bu potansiyel Irak'ın, Mısır'dan sonra bölgede en güçlü Arap devleti olma konumuna sokmaktadır. Bütün bu potansiyel özellikle Körfez ülkeleri başta olmak üzere diğer Arap ülkelerini endişeye sevk etmektedir.

Irak'ın nüfusu Temmuz 2000 rakamları ile yaklaşık 22,675,617'dir. 1957 nüfus sayımına göre projeksiyon yapıldığı takdirde nüfusun % 64'ünü Araplar, % 18'ini Kürtler, % 13'ünü Türkmenler ve geriye kalan % 5'ini ise Asuri, Kildani, Yezidi gibi unsurlar oluşturmaktadır. Irak resmi makamları ve Kürtler, Türkmenlerin % 5'den az olduklarını ileri sürmektedirler. Türkmen nüfus içerisinde 500 binden fazla Şii Azeri ve 100 bine yakın Osmanlı zamanında Irak'a göç eden Anadolu Türkü vardır. Bunlar yönetim tarafından Türkmen olarak değerlendirilmemektedir. Türkmen nüfusunun olduğundan az gösterilmesinin bir diğer nedeni ise hem Irak merkezi yönetiminin hem de Kürtlerin baskısı sonucu Türkmenlerin büyük bir kısmının değişik bölgelere göç etmek durumunda kalması ve Türkmenlerin genelde şehirlerde yaşaması nedeniyle aşiret yapılanmasının olmaması ve toplumsal liderlerin merkezi yönetim tarafından tutuklanması ve idam edilmesi nedeniyle baskı ve korku

içerisindeki birçok Türkmen'in kendisini Arap veya Kürt olarak ifade etmesidir. Aynı zamanda Türkmen nüfusunun hemen hemen yarısının Şii olması nedeniyle bu kesim Irak yönetimleri tarafından Şii Araplarla birlikte değerlendirilmektedir.

Harita 3.2: Irak'ın etnik yapısı.

Irak'ta halkın çoğunluğunu mezhep açısından Şiiler teşkil eder, Araplar arasında Şiiler çoğunluktadır. Türkmenlerin ise yarıya yakını Şii'dir. Kürtler ise tamamen Sünni'dirler. Irak'ta nüfusun % 60,65'ini Şiiler, % 32,37'sini Sünniler oluşturur (Ülke Profili, 2000).

En büyük grup olan Şii Araplar ülkenin güneyinde yaşamakta ve toplam nüfusun küçük bir kısmını oluşturan ve Bağdat civarında yaşayan Sünni Araplar tarafından yönetilmektedirler. Ülkenin kuzeyinde ise Kürt ve

Türkmen gruplar yoğunluktadır. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Şiilerin hükümette temsili her zaman sınırlı oranda kalmıştır. 1921 ile 1958 arasında kabine üyelerinin yüzde 24'ü Şiilerden oluşmuştur (Yapp, 1996, s.73). Bu nedenle Irak tarihi boyunca pek çok defa Şii ayaklanmaları olmuştur.

Şiiler tüm dünya Müslümanlarının % 11'ini teşkil etmektedir (Gawdat, 1999, s.76). Tarih boyunca Şiiler ve Sünniler arasında yoğun bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Tarih boyunca Sünniler iktidarda Şiiler ise muhalefette kalmışlardır. İktidar muhalefet arasındaki gerilimin sonucunda Sünnilerin status quo taraftarı, Şiiler ise çoğu zaman bunun karşıtı olmuşlardır (Lewis, 1996, s.178). Aslında Şiiler dendiğinde sadece İran ya da Irak değil genel olarak Körfez bölgesi de çeşitli nedenlerle önemlidir. Petrolün bulunmasından sonra Körfez Bölgesi, üretimde, giderek artan bir oranda etkinliğini hissettirmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerdeki istikrar da özel bir önem kazanmıştır. Bölgede var olan genel huzursuzluklar ve barış tehditlerinden biri de Şii topluluklarla Sünni yönetimler arasında yaşanan gerilimdir.

Ortadoğu Şiilerin tüm bölgeye yayılmış olduğu görülmektedir. İran nüfusunun % 90'dan fazlası Şii'dir ve Şiilerin yönetimde olduğu tek ülkedir. İran aynı zamanda Ortadoğu'da Arap olmayan tek ülkedir (1948'den sonra bölgede Arap olmayan ikinci ülke olarak İsrail'dir) Bahreyn ve Irak'ta ise Şiiler yönetimde olmayan ve yönetilen çoğunluk durumundadır. Bahreyn'de nüfusun % 70'i Irak'ta ise % 60'ı Şii'dir. Diğer Körfez ülkelerinde de Şiiler önemli azınlık konumundadırlar. Kuveyt'te % 30, Birleşik Arap Emirlikleri'nde %16, Katar'da % 15, Umman'da % 10 ve Suudi Arabistan'da % 8 oranlarında Şii yaşamaktadır (Sezal, 2000, s.112).

Şiiler, nüfuslarının yanı sıra yerleşim bölgeleri açısından da son derece önemlidirler. Büyük bir çoğunluğu zengin petrol bölgelerinde yaşamaktadır. Bu jeopolitik unsur genel olarak Körfez Bölgesi'nde Şiilerin önemini daha da artırmaktadır. Bir başka deyişle, petrolün güvenliği Şiilerin istikrarıyla yakından ilgilidir.

Harita 3.3: Şiilerin Müslüman nüfus içindeki dağılımı.

Irak'ın güneyinde bulunan ve Bağdat'a çok yakın bir mesafede bulunan Kerbela ve Necef gibi şehirler Şii teolojisi ve tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Günümüzde de bu yerler Şii öğretisinin tüm dünyaya yayıldığı önemli hac merkezleridir (Sezal, 2000, s.112).

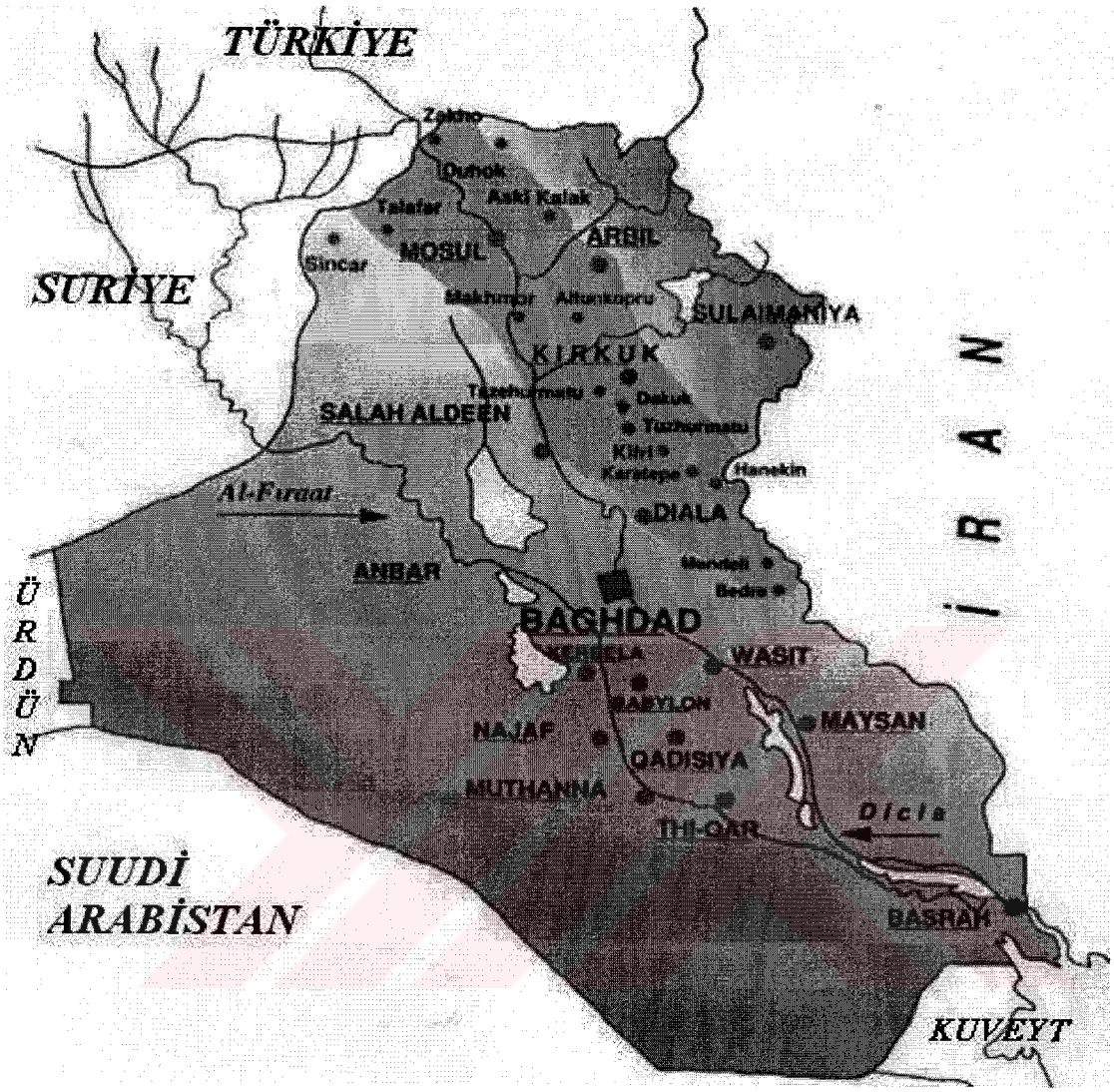
Şiilerin Bağdat yönetimi ile sorunları çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Yönetimin Sünni ağırlıklı olmasının yanı sıra, hükümetlerin uyguladıkları politikalar da Şiilerin muhalefetine yol açmıştır. 1968 sonrasında iktidarda olan Baas Partisi'nin sahip olduğu ideolojik formasyon, dini liderlerin etkili olduğu Şii toplumunda rahatsızlıklara yol açmıştır. Şii nüfusun ve özellikle dini liderlerin İran'la olan ilişkisi Irak hükümetleri için ayrı bir endişe kaynağı olmuştur. Özellikle 1979 İran Devrimi sonrasında bu endişe iyice artmış ve iki ülke arasındaki gerginlikler Şii nüfusu doğrudan etkilemiştir. Bu çerçevede daha önce benzerleri görülen kitlesel sürgünlerin en büyüğü 1980 yılının yazında yaşanmış, 20.000 Şii Irak'tan kovulmuştur (Bağırova, 2000, s.99).

I.Körfez Savaşı sonrasında Irak'taki Şiiler, Muhammed Bakır el-Hakim yönetiminde ayaklanmışlardır. Mart 1991'de başlayan ayaklanma aynı dönemlerde kuzeyde Kürtlerin de ayaklanması nedeniyle Irak yönetimini zor durumda bırakmıştır. Ama merkezi yönetim, önce güneydeki sonra da kuzeydeki ayaklanmaları bastırmıştır. Irak yönetimi Kürtlerden farklı olarak Şii ayaklanmasını daha kolay bastırmıştır. Burada, Irak'ın kimyasal silah kullandığı da iddia edilmiştir. Fakat Şii ayaklanmasının bastırılmasında, dış güçlerin, Kürtlerin aksine Şiilere destek olmamasının önemli bir payı vardır. Şii ayaklanmasının destek görmemesinin en önemli sebebi, Irak'ın bölünmesi ve güneydeki Şii nüfusun yoğun olduğu bölgenin İran'la birleşmesi korkusudur. Böylesi bir senaryo ise bölgede güçlü bir devlet istemeyen büyük güçler için kabul edilemez bir durumdur (Özcan, 2003, s.23). Ayaklanmanın başarılı olamamasındaki diğer faktörler ise Şiilerin büyük bir kısmının Irak devletine entegre olması, ciddi muhalefet organizasyonlarının dağıtılmış olması, Irak rejiminin bu ayaklanmaya karşı gösterdiği tepkinin sertliği sayılabilir (Sezal, 2000, s.117).

Irak'ta 1926 yılında, 300.000'ın üzerinde Türk'ün yaşadığı bilinmektedir. 1957'de Irak nüfusunun (6.3 milyon), yaklaşık %8'ini (500.000) Türkler oluşturduğu kaydedilmektedir. Türklerin nüfusu, 1958'de 567.000'e 1965'de 780.000'e 1987'de ise 1,5 milyona ulaştığı belirtilmektedir. Kuşkusuz bu değerler, Irak makamlarının verdiği bilgilerdir. Oysa ülke nüfusunun yaklaşık % 18'ini Türklerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu değere göre de, bugün Irak'ta 2,8 milyondan fazla Türk yaşamaktadır (Özey, 2003).

35 ve 36ncı enlemler arasında yer alan, Kerkük, Altun köprü, Tisin, Leylan, Taze Hunmatu, Tavuk, Yayçı, Türkalan gibi tamamen Türk yerleşim birimleri vardır. Bu enlemlerde yaşayan halkın %65'i Türk'tür. Türklerin oranı, Bağdat çevresinde %10, daha güneyde %5'e düşmektedir. Türklerin yaşadığı yoğun iller ise şunlardır; Musul'un Tefaler, Kadıköy, Reşidiye, Eski Musul, Eski Kelek, Muhallebiköy yerleşmeleri, Erbil'in Altunköprü, Karakuş, Kuştepe, Köysancak yerleşmeleri, Kerkük'ün) Tazahurmatu, Dibis, Yayçı, Leylan, Türkalan, kadir Kerem, Tavuk yerleşmeleri, Selahattin'in Tuzhurmatu, Kifri, Bastamlı, Süleyman beg, Karatepe, Amirli yerleşmeleri, Diyale'nin Hanekin,

Mendeli, Kızlarbat, Şahraban, Bedre, Karahan, Kazaniye yerleşmeleri tamamiyle Türk yerleşim birimleridir (Özey, 2003).

Harita 3.4: Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerler

Irak'ta, 1923 yılından bu yana devam eden asimilasyon ve soykırım politikaları (1923, 1924, 1926, 1941, 1959, 1967, 1980, 1986) neticesinde, Irak Türklerinin nüfusunun sürekli azalmasına yol açmıştır (Özey, 2003).

Türkmenler, yaşadıkları bölgeleri "Türkmeneli" diye adlandırmaktadırlar. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgenin önemi ise şöyle sıralanabilir:

1- Irak'ın ve aynı zamanda dünyanın en verimli ve kaliteli petrolü olan Kerkük petrolleri bu bölgededir.

2- Kuzeyinde yükselen dağ silsileleri ve yaşanan Akdeniz iklimi nedeniyle sulama sorunu olmadığı için Irak'ın tahıl ambarı konumundadır.

3- Arap yerleşimi ile Kürt yerleşiminin arasındadır.

4- Petrol ve tarihi sebeplerden dolayı Irak'ın en gelişmiş bölgesi sayılmaktadır.

5- Bölgenin coğrafi yapısı, Anadolu'nun uzantısı sayılır ve ılımlı bir iklime sahiptir, Halbuki, Güney Irak, Arap yarımadasının uzantısı sayılır ve büyük bir kısmını çöl kaplamaktadır.

İşte tüm bu sebeplerden dolayı Kürtlerin ve Arapların olduğu kadar dış güçlerin de bu bölgede emelleri hiç bitmemiştir. Irak yönetimleri sırasında burada yaşayan Türkler yukarıda bahsedildiği şekilde asimilasyona tabi tutulmuşlardır. Aynı şekilde sürekli fırsat kollayan Kürtler, Kerkük ve diğer Türkmen şehirlerini kendi hakimiyetleri altına almayı hedeflemektedirler. Bölge dışı güçler de Türkiye'nin burada yaşayan Türkmenlerin sorunlarıyla ilgilenmesini engellemek için sürekli çaba içerisinde olmaktadırlar.

Kürtlerin Irak nüfusu içerisindeki oranlarının yüzde 15-20 arası olduğu tahmin edilmektedir. Bu da, 3,5-4 milyon civarı bir nüfusa sahip oldukları anlamına gelmektedir. Kürtler tamamen Irak'ın kuzeyinde toplu bir şekilde yaşamaktadırlar. Çeşitli aşiretlerden oluşan Kürtler kendi aralarında da ortak bir dil konuşmamaktadırlar. Farklı dış desteklerden güç alan bu aşiretler sık sık kendi aralarında hakimiyet kavgalarına girmektedirler.

(Kürtlerle ilgili daha fazla ayrıntılı bilgi için 9ncu bölüme bakınız.)

4. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

4.1. 1945'e Kadar Türk-ABD İlişkilerinin Tarihi

ABD'nin Osmanlı Devleti ile ilişkileri, bağımsızlığının ilk yıllarından, 1784'te ticari bağlarla başlamıştır. İlk girişimleri 18. yüzyılın sonlarında başlayan diplomatik ilişkiler ise, Amerika'nın Monroe Doktrini'ni ilan etmesinden bir yıl sonra, 1824 yılında bir zemine oturmuştur. ABD o yıllardan itibaren Osmanlı'yı doğunun anahtarı saymış ve ticari ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. İlk ABD bandıralı gemi 1797'de İzmir'e gelmiştir. 1800 yılında da George Washington savaş gemisi İstanbul'u ziyaret etmiştir (Kuran, 1994, s.39).

İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için Osmanlı'dan çok ABD gayret göstermiştir. Osmanlı ise İngiltere'ye yakın olduğu için ABD'ye karşı çekingen bir tutum izlemiştir. 1831 yılında ABD İstanbul elçiliği açılmış, Osmanlı Amerikan temsilcisine 1839'da elçi payesi vermiş ve ancak 1867'de, ABD'de karşı elçilik açılmıştır.

Amerika'nın Türk denizciliğine büyük katkıları olmuş, gemi inşa mühendisi Henry Eckwort Amerikan modeli savaş gemilerinin yapımını yönetmiş, onun ölümü üzerine yerine gelen Foster Rhodes da İstanbul'da ilk buharlı gemiyi inşa etmiştir (Çağrı, 2001, s.131-132).

Protestan misyonerler 1820'lerde İzmir'e gelmiştir. İmparatorluğun çeşitli bölgelerini misyonerlik faaliyetleri için kendilerine mesken edinen bu misyonerlerin ilk amaçları Müslüman toplumun Protestanlaştırılması olmuştur. Kısa bir süre sonra misyonerlik faaliyetlerinin Müslümanlar üzerinde hiç etki yapmadığını ve hiçbir Müslüman'ın din değiştirmediğini görünce hedeflerini ülkede yaşayan gayri müslimler üzerine çevirmişlerdir. Amerikan misyonerler daha Osmanlı topraklarına gelmeden önce Cizvit, Kapusen, Lazarist, Dominiken ve Fransisken rahip ve rahibeler misyonerlik faaliyetleri yani Katolik Hıristiyan toplumundan ayrılarak mutelizile mezhep

olan Ortodoks, Gregoryan gibi diğer mezhepleri birleştirmek ve Türkleri Hıristiyanlaştırmak için 1583 yılından beri faaliyetlerini giderek artan bir şekilde sürdürmektedirler (Sevinç, 2002, s.33). Yine aynı şekilde Çarlık Rusya'sı da kendisini İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Slav ırka mensup Ortodoksların hamisi olarak görüyordu. Böyle bir ortamda misyonerlik faaliyetlerini yürütmeye çalışan Amerikan misyonerler daha çok Ermeniler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu maksatla özellikle Ermenilerin yoğunlukta bulundukları bölgelerde okullar, kiliseler, hastaneler açılmıştır. 1824'te Beyrut Amerikan Üniversitesi, 1863'te İstanbul Robert Koleji, 1890 İstanbul Amerikan Kız Koleji, 1873'te Antep, 1874'te Harput, 1886'da Merzifon, 1887'de İzmir, 1888'de Tarsus'da olmak üzere özellikle Anadolu'nun doğusunda toplam 465 misyoner okulu açılmıştır. 1904 yılına gelindiğinde bu misyoner okullarında toplam 22687 öğrenci okumaktadır (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 1985, s.496).

Misyonerlik faaliyetleri sonucunda 1869 yılından itibaren yüzlerce Ermeni Amerikan vatandaşı olmuştur. Ermeni Patrikhanesi, Ermenilerin kandırılarak din değiştirilmeye zorlandığını iddia etmiştir. 1844'te Ermeni Kilisesi Patriği seçilen Matteos'un, misyonerlerin Ermenilerin üzerindeki etkisini azaltmak için aldığı sert önlemlere rağmen birçok Ermeni'nin Protestan ve Amerikan vatandaşı olmasının önüne geçilemedi (Erhan, 2001, s.197).

Her 24 Nisan'da Amerikan Senatosu ile Türkiye arasında sorun olan Ermeni Soykırımı Yasa Tasarısı'nın mimarları Amerikan vatandaşı olan Ermenilerdir. Misyoner okullarından yetişen binlerce Ermeni fırsat bulduklarında fiili bir durum yaratmak için Ermeni olan halkı tüm Doğu Anadolu'da örgütlemişlerdir. 1915 yılında da Osmanlı'nın merkezden uzak çok fazla cephede savaşmasını fırsat bilerek ayaklanma başlatmışlardır (Sevinç, 2002, s.88). Çıkan ayaklanma bastırılır ve bu günleri unutmayan Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri tarafından isyanın çıkış merkezleri olan misyoner okullarının önemli bir kısmının faaliyetlerine son verilir. Büyük bir kısmı Amerika'ya göç eden Ermeniler o tarihten itibaren Türkler aleyhine akademik ve politik çevrede faaliyette bulunmaktadırlar.

Amerikanın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eğitim seferberliği, hegemonik oluşumlar bakımından ilginç bir nokta arz etmektedir. Amerikan Misyoner Teşkilatı (American Board of Commissioners for Foreign Missions) özellikle Osmanlı'nın doğusunda ve Ortadoğu'da, faaliyetlerini kiliseler yerine okullar açarak yapmayı yeğlemişlerdir. Amerikan diplomasisinde de Protestanlığın her zaman büyük etkisi olmuştur. Amerikan yönetiminde uzun yıllar WASP (Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan) kesimin etkisi belirleyici olmuştur. Board'un 20. yüzyıl başlarındaki başkanı James L. Barton, ulusları üçe ayırmıştır: Başkalarını yönetmeye muktedir olanlar, WASP'lar; kendi kendini yönetebilecek olanlar, Ermeniler vs.; her ikisini de yapamayacak olanlar, Türkler (Öke, 1991, s.142). Barton, ABD hükümetine, İstanbul Elçisi Henry Morgenthau aracılığıyla baskı yaparak Ermeniler için Wilson ilkelerinin uygulanmasında ısrar etmiştir. Ona göre, I.Dünya Savaşı son Haçlı seferidir ve zaferle sonuçlanmalıdır ve bu zaferin gerekleri yerine getirilmelidir. Aslında, Barton'un görüşleri ile, S.Huntington'un medeniyetlerin çatışması varsayımı arasında benzerlik bulunmaktadır (Bostanoğlu, 1999, s.326). Bu da Haçlı zihniyetinin ve WASP düşüncesinin pek de tarihe gömülmediğini göstermektedir. Nitekim 11 Eylül terörist saldırısından sonra da ABD Başkanı George W. Bush aynı doğrultuda bunun başlayan yeni bir Haçlı Savaşı olduğuna dair demeç vermiştir.

ABD, 1862'de imzalanan ve 25 maddeden oluşan son derece ayrıntılı bir ticaret anlaşması ile, diğer Batılı ülkeler gibi En Ziyade Müsaadeye Mahzar Ülke statüsüne geçmiştir (Sander ve Fişek, 1977, s.21).

Osmanlı'nın ABD'den silah satın alması ilk olarak, Amerikan iç Savaşı'nın 1865'te sona ermesinden sonra gerçekleşmiştir. Daha öncesinde Amerikalılar tarafından Osmanlı topraklarında silah yapımı faaliyeti olmuştu. Fakat iç savaşın sona ermesiyle silah fabrikalarının artan silah arzı ve bunun ekonomiye olumsuz etkisi nedeniyle ABD kendisine yeni pazarlar aramaya başlamıştır. Avrupa dışında devletlerle yakın ilişkiler kurmaya özen gösteren II. Abdülhamit'in bu tutumu ile bu durum çakışınca, ABD'den yüklü miktarlarda silah alınmaya başlamıştır (Erhan, 2001, s.176).

Amerikan İç Savaşı esnasında Osmanlı Devleti Kuzey'e tam destek verme yönünde bir tutum benimsemiştir. Bu yönde ilk adımlar 1861 yılında, Kuzey'in ambargo uyguladığı güney limanlarına Osmanlı gemilerinin mal sevkıyatı yapmasının Babıali tarafından yasaklanmasıdır. Savaş esnasında karşılıklı güven ve işbirliğinin doruk noktaya çıkması, Kuzey'in savaştan galip olarak ayrılmasından sonra diplomatik ilişkilere olumlu yansımıştır (Erhan, 2001, s.253-255).

I. Dünya Savaşı'nda ABD, Almanya'ya savaş ilan etmesine rağmen Osmanlı'ya etmemiştir. Berlin'in baskısı sonucu, Babıali, 1917 yılında ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir (Armaoğlu, 1991, s.19).

Milli mücadele esnasında bazı Türk aydınları Amerikan mandasını, ülke için bir kurtuluş umudu saymıştır. Sivas Kongresi'nde manda fikri kökten reddedilmiştir. Cumhuriyet döneminde iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler genişleyerek sürmüştür (Öke, 1991, s.142). ABD, Lozan Konferansı sırasında görüşmelerde gözlemci bulundurmak istemiştir. Türkiye'deki ticari çıkarlarının korunmasını isterken Sevr'deki nüfuz bölgeleri politikasına karşı çıkmıştır. Bu ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında uyguladığı dekolonizasyon politikası ile uyumlu olduğu gibi, ABD'nin, Türkiye'yi kimsenin etki alanında saymadığı, Çin gibi rekabete açık bir nüfuz edinme alanı olarak gördüğünü de akla getirmektedir. Görüldüğü gibi, Amerika bir kez daha, önce kendi kıtasında ve açık kapı bölgelerinde kurduğu non-koloniyalist hegemoink stratejisini, fırsat buldukça diğer bölgelere de aktarma çabalarından geri kalmamıştır (Bostanoğlu, 1999, s.328).

ABD'nin siyasi ilgisi, her yerde olduğu gibi, Türkiye'de de ekonomik ilgi odaklarına bağlı biçimde başlamıştır. 1900 yılında İstanbul'a gelen bir geminin komutanı olan Chester, Osmanlı topraklarında zengin iş olanakları olduğunu fark etmiştir. Ulaşım ağının yetersizliği nedeniyle fırsatların gerçekleşemediğini görerek, mevcut hatta eklenen, Sivas'tan Karadeniz, Harput, Ergani, Bitlis, Van, Musul, Kerkük, Süleymaniye ve Halep üzerinden Akdeniz'e ulaşan bir demiryolu hattı projesi teklif etmiştir. ABD Başkanı'nın da desteklediği bu proje için Ottoman-American Development

Company isimli bir şirket kurulmuştur. Meclis-i Mebusan tarafından onaylanan bu projenin ilginç yönü ise, ABD'nin Musul-Kerkük petrollerine olan ilgisinin bu proje ile anlaşılmasıdır. Anlaşmanın onaylanması İngiltere ve Fransa'yı çok fazla kızdırmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra şirket yönetimi finansal sorunlar yaşadığı için proje anlaşması Türkiye tarafından iptal edilmiştir (Armaoğlu, 1991, s.29-31).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında Lozan anlaşmasından sonra ikili bir anlaşma imzalanması için görüşmeler yapılmıştır. Yapılan anlaşmayı, Amerikan Senatosu Ermeni meselesinden söz etmediği ve kapilütasyonların kaldırılmasını kabul ettiği için onaylamamıştır. Bunun üzerine TBMM'de bu anlaşmayı onaylamamıştır (Armaoğlu, 1991, s.89-90). Senato'nun Lozan'ı onaylamamasına rağmen ABD ile Türkiye arasında 17 Şubat 1927'den itibaren diplomatik ilişki kurulmuştur (Armaoğlu, 1991, s.110-111).

I. ve II. Dünya Savaşları arasında, Türk-Amerikan ilişkileri durgunluk yaşamıştır. Kongre'nin ABD'nin dışa açılmasını engellemesi ve büyük ekonomik buhran nedeniyle içine kapanması, Türkiye'nin de siyasal konumunu güçlendirmeye çalışması ve ekonomik sorunlar nedeniyle iki ülke arasında herhangi kayda değer bir gelişme olmamasına yol açmıştır. Türkiye, dış politika da, bu dönemde SSCB ile saldırmazlık ve iyi komşuluk anlaşması imzalamış ve İtalya ile Almanya'nın genişleme emellerine karşılık İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmıştır (Gönlübol, 1989, s.120-121).

4.2. ABD'nin 1945 Sonrası Dış Politikası

Dünya politikasındaki üstünlük, II. Dünya Savaşı sonrasında el değiştirmiştir. Bu ampirik olguyu meydana getiren yapısal süreçlerin tarihçesi iki savaş arası döneme, hatta 19. yüzyılda Pasifik ve Uzakdoğu'da Avrupalı güçler ve ABD arasında yaşanan rekabete kadar uzanmaktadır. Daha 1939'da ABD dünya politik olaylarının sınırında bekleyen potansiyel bir baskın güç niteliğindedir (Mead, 1987, s.12). Savaş ertesinde, dünya Anglo-Amerikan ve Sovyet kampları arasında iki bölgeye ayrılmıştır. Stratejik gücünün çoğunu savaşta ABD'ye teslim eden İngiltere'nin siyasi

etkenliği de ortadan kalkmış, 1940'larda Ortadoğu'yu, ardından Yunanistan ve Hindistan'ı terk eden Londra, en son 1997'de Hong Kong'dan çıkmıştır (Mead, 1987, s.13). ABD'nin hegemonyasını sadece dominasyon üzerine kurmaması selefi İngiltere'nin değil, Avrupa'nın öteki ülkelerinin de tepkisini çekme endişesine de bağlıdır. Washington, kendisini evrensel normları benimseyen, eşit bir ortak gibi sunarak liderliğine karşı doğabilecek muhtemel direnci ortadan kaldırma çalışmıştır. Mesela, serbest ticareti kısıtlayan önlemlerin kaldırılmasını isterken, kendisi de kurala uymuştur (Mead, 1987, s.14). ABD, uluslar arası ilişkilerde ortak fikirlerin ve ortak çıkar inancının yattığı bir karşılıklılık esasının geçerli olduğu görünümünü sunmaya çalışan fikir ve ideolojik temellere ağırlık veren bir hegemonya oluşturarak Avrupa'dan Asya'ya kadar uzanan, belki de hiçbir ulusun tek başına denetlemeyi başaramayabileceği bir dünyanın liderliğini ele geçirmiştir (Kolko, 1972, s.60).

ABD hegemonyasının oluşumunda, savaş sırasında İngiltere'yi kendi yörüngesine sokabilmek için ciddi bir şekilde borçlandırması büyük önem taşımıştır. Sonuçta, İngiltere ne ABD'nin ekonomik baskılarına direnebilecek derecede güçlü, ne de içine dönüp, ABD'den kopacak kadar zayıf bir ülke olarak savaştan çıkmıştır (Mead, 1987, s.14-15). İngiltere, petrol gibi kaynakların kontrolünde ABD ile tam işbirliği içine girmek zorunda kalmıştır. İngiltere'nin hammadde kaynaklarının kontrolü ve ticaret bakımından sahip olduğu etkinliği devir almak, ABD açısından dünya vizyonunun gerçekleşebilmesi için anahtar bir önem taşımıştır (Kolko, 1972, s.60). ABD, ele geçirdiği bu etkinliği dünya çapında kurumsal yapılanma ile kuvvetlendirmiştir. İdeolojik yönden liberalizm ile desteklenen dünya ekonomisinin ilkeleri ve yapıları formüle edilmiş ve Uluslararası Ticaret Örgütü'nün temelleri atılmış; Bretton Woods'da liberal dünya ticaret ve ekonomisinin esasları belirlenmiş; yeni dünya ekonomisinin finansal düzenlemelerinin gözetmek üzere Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kurulmuştur (Kolko, 1972, s.82-90).

ABD'nin politikasında, etkin ve hazır bir askeri gücün varlığı, her zaman için önemli bir araç ama aynı zamanda da hedef olmuş, böyle bir

gücün varlığını rasyonalize etmek için de, hazır tehlikenin ortaya konması gerekmiştir. Yani her zaman ABD dış politikada kendisi için bir düşman algılaması yapmış ve buna yönelik tedbirler almıştır. Sovyetler Birliği'nin savaş sonrasında, bir tehdit unsuru olarak algılanması ve sunulmasına paralel biçimde, tarihin barış zamanında kaydettiği en büyük askeri güç meydana getirilmiştir (Kolko, 1972, s.91-98).

ABD'nin askeri felsefesinin ve stratejisinin temelleri, askerler değil, politikacılar; yani bağımsızlık savaşının önderleri tarafından atılmış, profesyonel askerler yalnızca taktik esasları belirlemişlerdir. Bu önderler, ülkenin özel ve özgün coğrafyasından doğan siyasal perspektiflerin nasıl evrimleşebileceğini, dış politikadaki askeri ve ekonomik olanak ve hedefleri, tutarlı, düzenli bir askeri-politik strateji halinde gelecek kuşaklara sunmuştur (Trofimenko, 1991, s.12-13).

ABD'nin güvenlik ittifaklarını sisteminin görünür amacı, karşı kamp olarak sunulan Sovyet Bloku'ndan gelebilecek tehdidi sınırlamaktır. Ancak, bu ittifaklar, aynı zamanda ABD'nin hegemonik baskınlığını kabul ettirdiği bölgelerdeki çıkarlarını kollamanın da aracı olmuştur. ABD, bu konuda, başta İngiltere olmak üzere, rekabetlerini alt ettiği müttefiklerini, kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarına ve bunların korunmasına ortak yapmıştır. Yüzyılın ikinci yarısı başlarken, ABD'nin ittifaklar sisteminin hem ardında yatan hem de işlemesini sağlayan iki doktrin, ABD dış politikasının iki ayağı olan ekonomi ve güvenlik alanlarında uygulanan Truman Doktrini ve Marshall Planı'dır (Bostanoğlu, 1999, s.242).

4.3. ABD'nin Ortadoğu Politikasını Değiştirmesi

ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz nüfuzu içinde gördüğü Ortadoğu bölgesi ile pek ilgilenmemiştir. Fakat, Sovyetlerin Doğu Avrupa'yı ele geçirmesi ve Ortadoğu ile ilgilenmeye başlaması ve İngiltere'nin bölge ülkelerine yardım edemeyeceğinin anlaşılması üzerine ABD'nin tutumu yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Zaman geçtikçe ABD, Sovyetlerin bölgedeki olaylarla yakından ilgilenmesine karşı sert tutum takınmaya ve bölge ülkelerinin haklarını savunmaya başlamıştır (Uslu, 2000, s.95).

Savaş sonrası güç kaybettiğini ve Sovyetler Birliği karşısında tutunamayacağını anlayan İngiltere'de bölgedeki yükümlülüklerini ABD'ye devretme konusunda istekli hale gelmiştir.

ABD'nin Yakın Doğu ve Afrika İşleri Bürosunun Ekim 1946'da açıkladığı raporda, Rusların Türkiye'yi kontrolleri altına almaları durumunda, Türkiye'yi Akdeniz'den gelecek bir dış saldırıya karşı kendilerini korumak için kullanabileceğini, Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde siyasi ve askeri açıdan yayılmak için bir atlama tahtası haline getirebileceğini belirtmiştir. Diğer taraftan Ortadoğu bölgesinin doğal kaynaklarının özellikle de petrolünün Sovyetlerin kontrolüne geçme ihtimali ABD'yi endişelendirmektedir.

Sovyetlerin, Türkiye ve İran'daki girişimlerinden aşırı derecede etkilenen Başkan Truman, Ortadoğu ülkelerinin Doğu Avrupa ülkeleri gibi Sovyetler tarafından işgal edilmesinin engellenmesi gerektiğini düşünmektedir (Uslu, 2000, s.96-97).

4.4. Truman Doktrini ve Marshall Planı

Savaştan sonra, Amerikan kamuoyunda, Amerika'nın tekrar içe kapanarak Avrupa'nın sorunlarından uzak durma fikri ağır basmıştır. Fakat, Sovyetler Birliği'nin komünist emperyalizmini yaymak konusunda hızla harekete geçmesi ve bundan doğan gelişmeler, ABD'yi gelişen olaylara müdahil hale getirmiştir. Komünizm yayılmacılığının ortaya çıkardığı tehlike, ABD'yi sadece Avrupa içerisinde değil bütün dünyada uluslar arası politikanın yönlendiricisi konumuna getirmiştir. Geleneksel Amerikan dış politikasındaki bu radikal değişmenin başlangıcını da Truman Doktrini teşkil etmektedir.

Truman doktrinin ardındaki felsefe, Sovyetler Birliği'nin ve dünya solunun ABD'nin dünya ekonomisine ilişkin amaçlarının gerçekleştirilmesi ile çevrelenebileceği inancıdır. Doktrin, sadece Avrupa ve Ortadoğu'yu ilgilendirmemekte, Amerikan diplomasisinin ve dış politikasının etkinliğini belirleyen bir strateji çizmektedir. Washington, bütün bu global sorunları

birbiriyle ilintili olarak ele almış, hatta, içeride, kamuoyu ve Kongrenin muhalefetine karşı dünya liderliği rolünü kabul ettirebilmek için, Sovyet ve komünizm tehdidini bir gerekçe olarak kullanmıştır. Bazı ABD'li politikacılara göre, savaştan sonra dünya çok küçülmüş, başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok yerinde otorite boşluğu doğmuştur. Bu boşluğu ABD doldurmak zorundadır, aksi halde yükseliş halindeki komünizm bu işlevi yapacak ve SSCB'nin göreli etkinliği de artacaktır. SSCB bu dönemde henüz bir süper güç konumunda değildir, ancak, Batı Avrupa ülkelerine göre daha iyi durumdadır, hazırlıklı ve yüksek morale sahip Kızıl Ordu, önemli bir güç teşkil etmektedir ve Moskova, iç dinamikleri ve dışarıda aktif yayılmacı bir siyaset izlemesi dolayısıyla bir alternatif merkez olarak sivrilmektedir (Acar, 1991, s.94).

Doktrin, özgür ve demokratik ülkelerin dolaysız ya da dolaylı saldırılar ile, silahlı azınlıklardan kaynaklanan tehditlere ve dış baskılara karşı korunmalarını öngörmekte ve diğer taraftan da SSCB'nin çevrelenmesini amaçlamaktadır. Truman Doktrini, yalnızca, Sovyet yayılmasını durdurmanın değil, Wilson ilkelerine dayalı bir dünya düzeni oluşturmanın planıdır (Sander, 1979, s.12-14).

1946 yılında Sovyetler Birliği üç ana istikamette yayılma çabalarına girişmiştir. Birincisi, İran üzerinden Ortadoğu petrolleri ve Basra Körfezi'yle Hint Okyanusu; İkincisi, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz; Üçüncüsü ise, Yunanistan üzerinden Ege Denizi ve Doğu Akdeniz (Armaoğlu, 1991, s.441).

Aslında, Sovyetler Birliği'nin yayılmaya çalıştığı bu üç alanda, o döneme kadar İngiltere'nin hayati öneme haiz çıkar alanları olarak göze çarpmaktadır. Bu üç bölge de İngiltere'nin Rusya'ya karşı 19. yüzyılda en fazla önem verdiği stratejik bölgelerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan çok fazla yıpranarak çıkan İngiltere'nin bu bölgelerde Sovyet yayılmacılığına karşı koyacak gücü yoktu. O yıllarda Sovyetler Birliği'ne karşı duracak tek güç ABD idi. Bundan dolayı İngiltere 1947 yılında Amerikan hükümetine, biri Türkiye ve diğeri de Yunanistan hakkında olmak üzere iki memorandum verdi. Bu memorandumlarda, Türkiye'nin, Batı savunması için önemi

belirtilerek Türkiye'ye hem ekonomik hem de askeri yardım yapılması gerektiği, İngiltere'nin bu yardımları yapamayacağı ve hatta Yunanistan'daki askerlerini geri çekmek zorunda bulunduğunu ve dolayısıyla sorumluluğun ABD'ye düştüğünü belirtmiştir (Armaoğlu, 1991, s.442).

Sonuçta, Amerikan Kongresi, 15 Mayıs 1947'de Yunanistan'a 300 milyon ve Türkiye'ye 100 milyon dolarlık bir ödenek ayırmıştır. Rakamın görece küçüklüğüne rağmen, tarihi önemi büyüktür. ABD ilk kez barış zamanında diğer ülkelerin sorunlarına müdahale etmektedir. Bu bakımdan bir anlamda, ABD'nin, dünya gücü ve önderi olmaya giden yolunun kapısını Türkiye ve Yunanistan açmıştır (Ambrose, 1992, s.67).

1947'de açıklanan Plan, Truman Doktrini'nin ekonomik boyutu oluşturarak ABD siyasasının iki ayağı olan güvenlik ve ekonomiyi dış politikada bütünleştiren ikinci özgün metin olmakla birlikte, Truman Doktrini'ni siyasi anlamda gerçekten tamamlayan, Başkan Eisenhower'ın açıkladığı doktrindir. Avrupa devletlerinin Ortadoğu'dan çekilmesinden sonra oluşan boşluğu Amerikan gücü ve ekonomik yardımı ile doldurmak ve SSCB'nin bölgede yükselen prestijinin önüne geçmek için, Eisenhower, Kongre'den 1957 yılında özel bir yetki talebinde bulunmuş; davet edildiği takdirde, ABD'nin Ortadoğu'da askeri ve siyasi müdahalelerde bulunabileceğini ilan etmiştir. Doktrin aynı zamanda ikili ve kolektif ilişkiler yoluyla, bölge devlet ve halklarına komünizm tehlikesinin anlatılmasını, bir yandan da ekonomik sıkıntılarını gidermek yoluyla bu ülkeleri güçlendirmeyi öngörmektedir (Armaoğlu, 1991, s.240). Eisenhower doktrinini bölgede Türkiye, İran ve Irak hemen desteklemiştir. O dönemde İran ve Irak yönetiminde Amerikan yanlısı kişiler bulunmaktaydı.

Altı yıl süren savaş sonrasında Avrupa'nı durumu ekonomik açıdan son derece kötü durumdadır. Avrupa ekonomilerini harekete geçirecek kaynaklar tükenmiştir. Sovyetler Birliği bu durumu fırsat bilerek komünizm propagandasını artırmıştır. Özellikle fakirliğin daha fazla olduğu ve komünist partilerin güçlü olduğu Fransa ve İtalya hedef olarak seçilmiştir. ABD ise, Avrupa'nın içinde bulunduğu bu ekonomik sıkıntıdan kurtulması

için 1945 ve 1946 yıllarında 15 milyar dolarlık ekonomik yardımda bulunmuştur. Fakat bu yapılan yardımlar bütçe açıklarının kapanması ve ithalat için kullanıldığı için verim alınamamıştır. Bu nedenle ABD, Avrupa'ya yapacağı yardımlar için başka formüller arayışına girmiştir (Armaoğlu, 1991, s.443).

Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard üniversitesinde yaptığı konuşmasında Avrupalılara eşgüdüm içinde bir yeniden yapılanma için inisiyatifi ellerine alma çağrısında bulunmuş, ABD'nin destek ve yardımlarını vaat etmiştir. Marshall'ın konuşması Avrupa'ya yönelik bir açılım sayılmıştır. Bir hafta içerinde Fransa ve İngiltere'den ABD'ye olumlu yanıt gelmiştir (Armaoğlu, 1991, s.165).

Marshall Planı, 16 Nisan 1948'de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın (OECD) kurulmasına varan bir süreci başlatmıştır (OECD kurucu ülkeleri: İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç) Truman Doktrini çerçevesinde Avrupa'ya büyük çaplı bir Amerikan yardımı yapılabilmesinin kapıları açılmıştır. Plan uyarınca ABD dış yardımlarının yüzde 95'i savaşı izleyen ilk yıllarda Avrupa'ya akıtılmıştır. Amaç, bir yandan Avrupa'nın komünizm'e karşı güçlenip, istikrarlı ekonomilere ve Amerikan taraftarı politikalara kavuşması ve bir an önce Amerikan ihraç ürünleri için önemli bir pazar olmasının sağlanmasıdır.

Ekonomik Danışmanlar Konseyi de, Marshall programının Amerikan ekonomisi için ne ölçüde önemli olduğunu anlatırken, Amerikan ihracatının üçte birinin bu pazara aktığını belirtmiş; yardım yapılmadığı takdirde Batı Avrupa'yı açlık ve hastalığın, hammadde ve malzeme bulamamak, dolayısıyla endüstriyel ve tarımsal üretimde çöküşün beklediğini; bunun giderek değişik üretim ve ticaret biçimlerine yol açmak suretiyle, ABD ihracatı üzerinde olumsuz etki yaratacağı uyarısını yapmıştır (Barnet, 1973, s.152).

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Truman Doktrini, nasıl Türkiye ve Yunanistan özelinde ortaya atılıp, ABD'nin yeni dünyadaki siyasal rolünün

tanımlayıcı metni haline geldiyse; Marshall Planı da, önce Batı Avrupa'yla başlayan yardımların giderek Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul ülkelerine yönelerek, bütün dünyada Amerikan iş çevrelerine yeni alanlar açacak bir ekonomik araca dönüşmesinin programıdır (Barnet, 1973, s.153).

ABD, 1945-1970 dönemi arasında, dünya ekonomisi ve siyaseti üzerindeki hegemonyasını yapısallaştırmıştır. 1970 sonrasında, globalizasyonun yaygınlaştığı, ilişiklerin daha karmaşıklaştığı, güç ve etkinlik farklarının azaldığı, ekonomide belli alanlarda rakiplerinin gerisine düştüğü dönemde de, ABD, bu yapısallaşması sayesinde hegemonik belirleyici rolünü sürdürmüştür (Bostanoğlu, 1999, s.251).

4.5. ABD'nin Güvenlik Politikasında Paktlar ve Çevreleme Politikası

Soğuk Savaş'ın ilk kurumsal politik sonucu, ABD ile Batı Avrupa'yı siyasal ve askeri bir ittifak içinde 1949'da bir araya getiren NATO'dur. ABD, NATO ile başlayan zinciri, liderliğini üstlendiği bir dizi askeri paktla, dünyanın bütün bölgelerine yaymıştır. Güneydoğu Pasifik ve Avustralya yöresinde ANSUZ; Ortadoğu'da CENTO, Güneydoğu Asya'da SEATO oluşturulmuştur.

ABD güvenlik sistemi politikasının pratik özü, Avrupa'dan başlayarak, yaklaşık 20 bin millik bir çemberde komünistlerden gelecek tehditlere ve sınırlı tecavüzlere karşı harekat uygulayabilecek bir kuvvet mevzileri dizisi oluşturmaya dönüktür. ABD'nin 1980'e gelirken yurt dışında bulundurduğu asker sayısı 520 bin dolayındadır. Bu kuvvet, 30 bin kilometrelik çembere yayılan müttefik ülkelerde, üslerde ve paktlarda yoğunlaşmış, böylece Sovyet nüfuzunun periferide ya da domino bölgesinde sınırlandırılması sağlanmıştır (Eriş, 1978, s.414-415). Çevreleme ilk olarak NATO'nun hayata geçirilmesiyle Avrupa'da uygulanmıştır.

ABD'li yetkililere göre Türkiye ve Yunanistan Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölgesi'nin Sovyetlerin kontrolüne geçmemesi için stratejik

öneme sahiptirler. Bu nedenle 1950'ler boyunca ABD, Türkiye'yi hep Sovyetler Birliği'ni çevreleme ve durdurma politikalarının önemli bir halkası olarak görmüştür.

ABD, oluşturduğu ittifakların yanı sıra, başta işgalini sürdürdüğü Almanya ve Japonya olmak üzere, pek çok ülkede askeri üsler ve tesisler kurmuş, geniş entelejans ağları oluşturarak, Sovyetler ve müttefikleri çevresinde bir güvenlik sistemi meydana getirmiştir (Gill and Law, 1988, s.141).

Amerikan merkezli bir ittifaklar sistemi, ortak ve birbirinin içine giren çıkarlar ve kimlikler etrafında oluşmuştur. Dolayısıyla bu ittifaklar organik olarak değerlendirilmektedir. Organik ittifak, savaş esnasında ABD, İngiltere ve SSCB'nin yaptığı taktik ittifaktan veya Çin-Rus ittifakından farklıdır. Politik açıdan, ABD ittifaklar sistemi ve karşılığında SSCB'nin kendi çevresinde oluşturduğu ittifak, belli bir güç dengesi ile de birleşince, çatışmaların Avrupa'dan Üçüncü Dünya ülkelerine doğru kaymasına yol açmıştır. Özellikle bağımsızlıklarını kazanmak için uğraşan veya yeni kazanmış olan ülkeler, iki süper gücün rekabet alanları olarak belirmiştir. Dağılan imparatorluklardan oluşan yeni devletlere yapılan yardım da, ABD hegemonyasının ve Sovyet rekabetinin araçları arasında yer almıştır (Gill, and Law, 1988, s.141-142).

4.6. Türkiye'nin Güvenlik Kaygıları ve ABD ile Entegrasyon Arayışları

Savaştan sonra, ABD'nin artık bir dünya devleti konumuna gelmesi ile, Türkiye de ABD'nin global stratejisi içerisinde daha kesin çizgilerle yer almaya başlamıştır. Türkiye, ABD'nin global hegemonya politikasının temelinde yatan Truman Doktrini'nin gerekçelerinden biridir. Bu iki ülkenin ilişkilerini, 1990'lara kadar Amerikan-Sovyet ekseni etrafında dönen bir dünya sistemi çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bu sistemin temeli Yalta'da Roosevelt ile Stalin'in

dünyayı nüfuz bölgeleri halinde bölüşmeleri ile atılmıştır (Bostanoğlu, 1991, s.384-387).

II.Dünya Savaşı'nın ertesinde, Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarının statüsünün yeniden görüşülmesini istemesi ve Doğu Anadolu'da toprak taleplerinde bulunması Türkiye'nin Batı'ya yani ABD'ye daha fazla yaklaşmasına neden olmuştur. Sovyet yönetimi 1953 yılından sonra Türkiye'ye yönelik barış ve dostluk çağrısında bulunsa da, Türkiye SSCB'yi kendisi ve tüm Ortadoğu için en büyük tehdit olarak görmüştür (Uslu, 2000, s.87).

Türkiye, ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasında kilit bir rol üstlenerek, 1947 Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile, ABD hegomonik sistemi içinde yer alma isteğini politik uygulamaya dönüştürmüştür. Türkiye-ABD ilişkileri 1950'ler boyunca yoğun bir örüntü oluşturmuş, Türkiye'nin dış politikasının en önemli, hatta tek dayanağı haline gelmiştir. Bu yıllarda, Türkiye, ABD ile Kore Savaşı'na katılmış, 1952'de NATO'ya üye olmuş, 1957'de resmen olmasa da açıkça onayını belirttiği Eisenhower Doktrini'ni kabul etmiştir.

Türkiye'nin kalkınma arzusu ve bu arzunun gerçeğe dönüşebilmesi için ABD yardımından çare umulması, Ankara'nın kendi isteği ile ABD'nin mimarı ve öncüsü olduğu uluslararası sistem içinde yer almasında belirleyici rol oynamıştır. Ancak, ekonomik yardımın hiçbir zaman istenen bollukta sağlanmaması, Türk dış politikasında önemli bir endişe yaratmıştır (Ahmad, 1994, s.474-479). Türkiye, alacağı yardımı, Amerika'nın kendisinden umduğu çıkarların gerçekleşmesine endeksli olarak yorumlamış, Türkiye'den beklentilerin azalması halinde yardımın da sona ereceğinden çekinmiştir. Bu nedenle Türkiye, ülkesindeki Amerikan çıkarlarının önemsizleşmesi kaygısını sürekli olarak hissetmiştir.

1945-1955 arası Türk dış politikasında Batı'nın dış politik hesaplarında Türkiye'nin rolü ne kadar büyük olursa, o kadar çok yardım geleceği varsayımı hakim olmuştur. Bunu ise karşılıklı yarar ilişkisi olarak tasavvur etmişlerdir. Karşılıklı yarar ilişkisi kavramının ABD politikası

açısından Türkiye'nin önemi konusu ile nasıl ilişkilendirildiğini, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in Eisenhower Doktrini'ni yorumlayışında görmek mümkündür. Menderes, Monroe Doktrini'ne benzettiği Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'nun Ortadoğululara kalacağı, Amerikan askeri gücü ve iktisadi yardımı ile de bölgenin dünya politikasında mevcut ve mütekellim olacağı görüşündedir. Doktrinin başarılı olup olmaması ise ABD'nin bu planda ve hesapta Türkiye'ye vereceği yer, konum ve öneme bağlıdır (Ahmad, 1994, s.483).

Fakat, Türkiye 1955 yılına geldiğinde beklentilerinin pek kolay gerçekleşmeyeceğini anlamıştır. Ekonominin kötüye gitmesi üzerine ABD'den talep edilen destek sağlanamamıştır. Bu durum, Türkiye'nin karşılıklı yarar ilişkileri kavramının aslında ABD çıkarlarına uygun olduğu sürece yürüdüğünü anlamasını sağlamıştır. Türkiye bu olaydan sonra dış politikasını görece çeşitlendirme yolunu aramaya başlamıştır. Bu çerçevede çeşitli Avrupa ülkeleri ile ikili temalarda bulunulmuştur.

4.7. Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş Algılaması

Türk dış politikasında 1945'ten itibaren egemen olan Soğuk Savaş kavramı, Amerikan hegomonik sisteminin içinde gönüllü olarak yer almayı da temel bir gereklilik haline getirmiştir. Soğuk Savaş algılaması ve ABD ile ilişkilerin merkezi konumu, 1950-1960 arasında uluslar arası politikada gerçekleşen değişimlere Türkiye'nin yeterince hızlı tepki verememesine neden olmuştur. Türkiye, Eisenhower Doktrini'ne destek vererek, kendi aleyhine İngiliz etkisi altında olan Ortadoğu'da etkinliğinin ve prestijinin artabileceğini ummuştur (Bostanoğlu, 1999, s.334). Ancak, Türkiye çoğunluğunun Arap olduğu Ortadoğu'da nasıl algılandığını ve değerlendirildiğini düşünmeden önderlik rolü üstlenmeye çalışmıştır. İngiliz etkisi altındaki Ortadoğu ülkeleri açısından Türkiye, tarihsel, kültürel ve dini bağlara rağmen bir lider olarak görülmemiştir.

Türkiye'nin Soğuk Savaş nedeniyle Komünizm tehlikesine karşı Batı'ya yanaşmasının en kötü sonuçları Ortadoğu'da yalnızlığa itilmesi olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlarında Ortadoğu devletleri ile Türkiye'nin aralarının soğumasına yol açan başlıca nedenlerden biri, İsrail'in kurulmasıdır. Savaş sonrasında dış politikasını ABD önderliğindeki Batı'nın paralelinde geliştiren Türkiye, baştan itibaren, İsrail'e destek veren tek Müslüman ülke olmuştur. İsrail'in tanınması, doğrudan bu ülkeyle var olabilecek çıkarların geliştirilmesine dönük değil, Türkiye'nin ABD ve Batı Bloku'nun uyumlu bir üyesi olduğunu göstermeye yöneliktir. Nitekim Türkiye, İsrail ile ilişkilerin Arap ülkeleri ile ilişkilerinde gerginlik yarattığını Bağdat Paktı sırasında fark ederek, 1956 Süveyş Krizi'ni bahane ederek, Tel-Aviv'den elçisini geri çekmiştir (Gönlübol, 1989, s.270-271).

Ortadoğu'da Türkiye'yi olumsuz etkileyen bir diğer faktör ise Bağlantısızlar Hareketine karşı takındığı tavırdır. Bu hareketin başını çekenlerden birisi de ülkesini İngilizlerden kurtardığı için Araplar arasında büyük prestij sahibi olan Mısır Devlet Başkanı Nasır'dır. 1955'te Endonesya'da toplanan Bağlantısızlar Hareketi'nin toplantısına Türkiye Dış İşleri Bakanı da Batı'nın temsilcisi olarak katılmış, konuşmasında NATO'yu ve genel olarak Batı Blokunu savunmuş, komünizm tehlikesi üzerinde durmuş, tarafsızlık ya da yolun ortası siyasetinin sonunun Çekoslovakya gibi Sovyetlerce yutulmak olacağını belirtmiştir. Bu yaklaşımıyla Türkiye, bağlantısızlığı politika haline dönüştürmeye çalışan Üçüncü Dünya ülkelerini karşısına almıştır (Ahmad, 1994, s.482).

Savaşın hemen sonrasında Türkiye'nin izlediği dış politika, tamamen Sovyetlerin Boğazları ele geçirme ve sıcak denizlere inme korkusuna da bağlı olarak, Batı Bloku ve özellikle ABD ile ittifak ilkesine dayandırılmıştır.

Ancak, 1960 askeri müdahalesinden sonra askeri yönetimin ilk açıklamasında NATO'ya bağlılıktan öncelikle bahsedilmekle beraber, dış ilişkilerde özellikle Arap ülkelerini kapsar biçimde bir çeşitlendirmeden söz edilmiştir. Dış politikada Amerikancı çizginin dışında bir siyaset izlenmesi yolundaki bu ilk yüksek sesli talepler, 1960'lar boyunca kamuoyunda da küçümsenmeyecek bir taraftar kitlesi bulmuştur (Ahmad, 1994, s.487-488).

4.8. Türkiye'ye Ortadoğu Komutanlığı Önerisi

Savaş sonrasında önceki global etkinliğini yeniden kazanma girişimlerinde bulunan İngiltere çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimlerin sonucu olarak, Nisan 1949'da Yunanistan Başbakanı Tsaldaris umulmadık bir şekilde Arap ülkelerinin de katıldığı ABD ve İngiltere tarafından desteklenen Türkiye-Yunanistan liderliğinde bir paktın kurulmasından bahsetmiştir. Türkiye, Filistin sorunu çözümlenmeden Arapların bu pakta katılmayacağını ve kurulacak böyle bir paktın Sovyetler Birliği tarafından tehdit olarak algılanabileceğini belirterek bu teklifi gerçekçi bulmamıştır (Mango, 1992, s.60).

1950'li yılların başında Türk dış politikasının en önemli hedefi NATO'nun üyesi olabilmektir. Ancak, Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için gerçekleştirdiği girişimler Batılı devletler tarafından pek olumlu değerlendirilmemiştir. Türkiye'nin önündeki en büyük engel ise İngiltere'nin Ortadoğu'daki konumunu korumak için çeşitli Arap devletleriyle ikili ilişkilerinin üzerine dayanacağı bir bölge örgütü kurmaya çalışmasıdır. İngiltere, artık Arap devletlerinde ve İran'da tek başına çıkarlarını sürdüremeyeceğini fark ederek Ortadoğu'da Türkiye'nin liderliğinde bir ittifak projesi geliştirmiştir. İngiliz planına göre bir İngiliz generalin komutası altında Türkiye ve Yunanistan'la birlikte değişik doğu Akdeniz ve Arap ülkelerinin kuvvetleri bir araya getirilecekti. İngilizler, Ortadoğu Savunma Örgütü (Middle East Defense Organization-MEDO) isimli bu projeyi gerçekleştirmekle Arap devletleri gözündeki gittikçe kötüleşmekte olan prestijlerini yeniden düzeltebileceklerini ummaktadırlar (Uslu, 2000, s.107-108).

Henüz Ortadoğu'daki Batı çıkarlarının savunuculuğu rolü İngiltere'den ABD'ye tam olarak geçmediği için ABD, İngilizlerin bu planlarına karşı çıkmamıştır. Ayrıca, ABD'nin bu projenin gerçekleşmesini istemesinin bir diğer nedeni de bu şekilde SSCB'nin çevrelenecek olmasıdır.

İngilizlerin Ortadoğu'nun savunulmasıyla ilgili uygulamaya koymayı düşündüğü projede Türkiye, Mısır'la birlikte ne önemli rolü üstlenmekteydi.

Türkiye'nin askeri ve ekonomik gücü ile stratejik coğrafi konumu bölgede oluşturulacak herhangi bir savunma örgütü için hayati önem taşıyacak nitelikteydi. 1951 yılında ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye Mısır'a başvurarak Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan, Ürdün ve İsrail'in içinde yer alacakları bir savunma örgütü kurulmasını önermiştir.

Ortadoğu'da etkinliği olan Mısır ve Suriye gibi ülkeler ise Türkiye'yi kendi çıkarlarını birlikte oluşturup savunabilecekleri bir ortaktan çok, Batı'nın çıkarlarının temsilcisi olarak görmüşlerdir. Bu olgu en kesin biçimde, bu projenin hayata geçirilmesi çabaları esnasında görülmüştür. Ancak, Mısır teklifi reddedince bu proje gerçekleşememiştir (Sander, 1979, s.75-77).

MEDO'nun hayata geçirilememesi üzerine ABD dışişleri bakanının öncülüğünde Türkiye-Pakistan ve İran arasında Arap ülkelerinin de katılımına açık bir işbirliği olarak CENTO kurulmuştur.

4.9. Bağdat Paktı-ABD ve Türkiye

1953 yılına gelindiğinde ABD'nin Ortadoğu politikası ciddi şekilde değişmeye başlamıştır. Bölgenin stratejik konumu ve sahip olduğu petrol kaynakları nedeniyle ABD açısından taşıdığı önem gittikçe artmaktadır. Diğer taraftan İngilizlerin ortaya attığı ve öncülük ettiği bölgeyle ilgili projeler herhangi olumlu bir gelişme göstermemektedir. Arapların bu planları ısrarlı şekilde reddetmeleri karşısında ABD, Ortadoğu'nun savunulması konusunda liderliği ele alma zamanının artık geldiğini düşünmeye başlamışlardır. Yeni Amerikan dış politikasında da Sovyetler Birliği'nin güneyden çevrelenmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle ABD, Sovyetlerin Ortadoğu'ya doğru yayılmasının önüne geçebilmek için bölge ülkelerinin Batı destekli bir savunma örgütü içinde bir araya getirilme kararını aldı. Güney Doğu Asya ülkeleri ile SEATO adı altında oluşturulan pakt sonucunda Sovyetler Birliğinin çevrelenmesi açısından sadece Türkiye ile Pakistan arasında boşluk kalmıştı (Uslu, 2000, s.111).

ABD bölgesel bir örgüt kurulmasına karar verdiğinde projeye liderlik yapabilecek ülke olarak Türkiye ön plana çıkmaktadır. Türkiye hem bölgedeki en büyük ve güçlü orduya sahip olan ülkeydi, hem de aynı zamanda NATO'nun üyesiydi. Türkiye, Bağdat Paktı'nın ortaya çıkmasına neden olacak bölge çapında girişimlerine başlarken Mısır'ı ikinci planda tutup öncelikle Irak ve Pakistan ile ittifak anlaşmaları imzalamak için çaba gösterdi. Türkiye ve ABD, 1954 yılında Pakistan ile anlaşma imzalamak için ayrı ayrı girişimlerde bulundular. Pakistan Hindistan'a karşı ABD'nin kendi yanında olmasına büyük önem verdiği için bu girişimlere olumlu tepki vermiştir. 2 Nisan 1954'de Türkiye ile Pakistan arasında Dostluk ve Güvenlik İşbirliği Anlaşası imzalandı. Anlaşmanın bir önemli tarafı ise diğer devletlerin katılımına açık olmasıdır. Ancak, Arap devletleri bu işbirliğini Batılı devletlerin bir girişimi olarak gördüklerini beyan ederek muhalefet ettiklerini bildirdiler. Fransa, bölgesel pakt oluşturulma fikrine tamamen karşı çıkarken, Sovyetler Birliği de Türkiye-Pakistan anlaşmasının doğrudan kendi güvenliğiyle ilgili olduğunu söyleyerek, ortaya çıkacak gelişmelerden Türkiye'nin sorumlu olacağını bildirdi (Uslu, 2000, s.113).

1954 yılında Batı yanlısı olan Irak Devlet Başkanı Nuri al-Said İstanbul'a gelerek Türkiye Başbakanı ile görüştü. İki ülke lideri, Türkiye ile Irak'ın güvenliklerinin komşularıyla işbirliği yapmalarını gerektirdiğini kabul ederek Mısır, Suriye, İran ve Pakistan ile temas kurulmasını kararlaştırdılar. Fakat Mısır buna olumsuz tepki vermesinin yanı sıra Irak'ı da vazgeçirmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Tüm eleştirilere rağmen 24 Şubat 1955'te Irak ile Türkiye arasında Güvenlik ve Savunma İşbirliği Anlaşması imzalandı.

Türkiye ile Irak arasında imzalanan Bağdat paktı anlaşmasına kısa zamanda İngiltere, Pakistan ve İran da katıldı. Ancak, ABD'nin paktı desteklediğini ilan etmesine ve paktın faaliyetlerine önemli derecede katkıda bulunmasına rağmen paktın tam üyesi olmaması üyeler üzerinde hayal kırıklığı yarattı ve paktın başarılı olma ihtimalini kısıtladı.

ABD, Bağdat Paktına katılmasının Ortadoğu'daki global çıkarlarına zarar vereceğinden endişe duymaktaydı. Mısır ve Suudi Arabistan ile sahip

oldukları bağları tamamen kaybetmek istemiyorlardı. Ayrıca Paktın üyesi olarak Sovyetlerin tepkisini de çekmek istemiyorlardı. Fakat yine de ABD Pakta resmen katılmasa da faaliyetlerine yoğun ve kapsamlı bir şekilde katıldı ve mali destek sağladı.

14 Temmuz 1958'de Irak'ta meydana gelen askeri darbe Bağdat Paktının sonunu hazırlayan işaret olmuştur. Bu darbe ABD için şok edici bir gelişme olmuştur. Çünkü Irak onların gözünde, Bağdat Paktı'nın kaybedilmemesi gereken en önemli parçasıdır. 24 Mart 1959 yılında General Kasım ülkesinin Bağdat Paktı'ndan çekildiğini ilan etti. Irak'ın çekilmesiyle üye ülkeler Ağustos 1959'da bir araya gelerek paktın adını Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organization-CENTO) olarak değiştirdi (Uslu, 2000, s.129-132).

4.10. 1980 Öncesi Türk-Amerikan İlişkilerinde Kırılma Noktaları

İkinci Dünya Savaşından sonra Türk-Amerikan ilişkileri iki ana bölüme ayrılır. 1945-1960 arasında Türk-Amerikan ilişkileri, sarsıntısız, sağlam ve tam bir dayanışma göstermiştir. İlişkileri sarsacak herhangi bir ciddi anlaşmazlık veya mesele ortaya çıkmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler gerçek anlamda ittifak ilişkisi konumundadır. ABD, Türkiye'nin dış politikasında en kuvvetli ve hemen hemen tek dayanak unsurudur.

1960'lardan itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinde değişmeler başlamıştır. 1960-1980 dönemi, Türk-Amerikan ilişkilerinin inişler-çıkışlar, çalkantılar, sarsıntılar ve krizler dönemidir. Bilhassa iki olay, yani 5 Haziran 1964 Johnson mektubu ve 1975-1978 ambargosu, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli tesirler bırakmıştır. Bu tesirler Türk dış politikasında önemsenmeyecek ölçüde yapı değişikliğine sebep olmuştur. Bu iki olay Türkiye'yi, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin yeniden değerlendirilmeye götürmüştür. Öte yandan Türkiye'nin Ortadoğu politikası da, aynı tesirlerle yeni bir şekil almaya başlamıştır (Armaoğlu, 1996, s.820).

Türk-Amerikan ilişkilerinin 1960'lardan itibaren değişme göstermesi sadece bu iki olaya bağlanmamaktadır. ABD'nin çok yönlü politik ilişkilerinde yaşanan çeşitli değişimlerin de etkisi olmuştur. Özellikle, ABD'nin Sovyetler Birliği ile girdiği silahlanma ve ideolojilerini üçüncü dünya ülkelerine yayma yarışındaki dönüm noktalarının da Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde dolaylı etkileri vardır.

4.10.1. Küba Krizi'nin ABD-Türkiye İlişkilerine Etkisi

Türkiye, ABD ile SSCB arasındaki Küba Krizi esnasında ABD'ye tam destek vermiştir. Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün bir savaşı göze alarak ABD'ye tam destek vermesine rağmen, 1962 kriziyle ilgili olarak ABD ve SSCB arasında yapılan görüşmelerde Türkiye, bir pazarlık unsurundan öteye önem taşımamıştır.

Türkiye-ABD ilişkilerinde 1960'da SSCB üzerinde uçarken düşürülen U-2 casus uçağı dolayısıyla çıkan sürtüşmeler ve ardından Küba Krizi sonucunda ABD'nin takındığı tutum Türkiye'de, ABD hakkındaki ilk şüphelerin doğmaya başlamasının sebebidir. Sovyetler Birliği'nin Küba'ya yerleştirdiği füzeleri çekmesine karşılık, ABD'nin Türkiye'deki, teknolojisi eskimiş fakat Türkiye'yi füzelerle desteklediğinin bir simgesi olan, Jüpiter füzelerini sökmesi, her ne kadar dünyayı nükleer savaşın eşiğinden döndürse de, Türk kamuoyunda olumsuz değerlendirilmiştir. Türk Hükümeti'nin, ABD'nin Türk çıkarlarını hesaba katmadığını öğrenmesi bir soğukluğa yol açmıştır. ABD'nin istediği zaman Türkiye'nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye sokabilecek kararları almaktan çekinmeyeceği değerlendirilmiştir. Ayrıca, ABD'nin kendi güvenlik menfaatlerini müttefiklerinin üstünde tuttuğunun bir göstergesi olmuştur (Armaoğlu, 1996, s.820). ABD, Küba'daki Sovyet füzelerinin geri çekilmesini sağlamak suretiyle kendi güvenliğini tehditten kurtarırken, Türkiye'deki füzeleri de sökerek Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında güvenliğini zayıflatmıştır.

4.10.2. ABD-Türkiye İlişkilerine Johnson Mektubunun Etkisi

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1963, 1964 ve 1967'de, Kıbrıs'taki gelişmelere bağlı olarak zorlanmalar yaşanmıştır. Amerika'nın 1963'te Kıbrıs'ta yaşanan olaylarda Yunanistan'a yakın bir tutum takınması da Türk kamuoyunda tepkilerin artmasına neden olmuştur.

Küba Krizi nedeniyle Türk kamuoyunda Amerika'ya karşı güvensizliğin hakim olduğu bir dönemde, ABD Başkanı Johnson'un 1963-1964 Kıbrıs olayları esnasında Başbakan İnönü'ye yazdığı 5 Haziran 1964 tarihli mektubu ilişkilerin daha da gerilmesine yol açmıştır. Mektupta ABD Başkanı Amerikan silahlarının Kıbrıs'ta kullanılmasına sert bir biçimde karşı çıkmış ve Türkiye'ye bu yüzden gelecek bir Sovyet saldırısında, NATO anlaşmasının işlemeyeceğini bildirmiştir. Johnson mektubu Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde çok ağır tahribat yapmış ve uzun süre devam edecek derin izler bırakmıştır (Sander, 1979, s.225-242). Aslında, ilişkilerin bu kadar çok gerilmesinin nedeni mektubun içeriğinin ültimatom mahiyetinde olmasıdır. Her ne kadar mektubun içeriği o zaman kamuoyuna açıklanmamış olsa da, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmasını ABD'nin engellediği yaygın olan kanaatti. Mektubun üzerine, Türkiye'de ilk defa, Amerikan aleyhtarı gösteriler yapılmaya başlanmıştır. İsmet İnönü, Bakanlar Kurulu toplantısında "Dostlarımız ve düşmanlarımız bize karşı birleşmiştir" demiştir (Armaoğlu, 1996, s.821).

ABD'nin bu tutumu, Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini tekrar gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. Türkiye, dış politikasını biri müttefiki diğeri komşusu olan iki süper güçle aynı anda bozuk olarak sürdüremezdi. Bu nedenle Türkiye Dış İşleri Bakanı Kasım 1964'de Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sonucunda Sovyetler Birliği Kıbrıs'ta iki milli toplumun yaşadığını kabul etmiştir. Ayrıca, bu ziyaretten sonra Türk-Sovyet ilişkileri gelişmeye başlamıştır. 1965 yılında Sovyetler Birliği Parlamentosu'ndan bir heyet Türkiye'yi, ardından aynı yıl içerisinde Türk Başbakanı Moskova'yı ziyaret etmişlerdir. 1965'ten sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında

ekonomik ve ticari ilişkilerde büyük bir artış olmuştur. 1966'da Sovyet Başbakanı Kosigin Ankara'yı, 1967'de de Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel Moskova'yı ziyaret etmiştir (Armaoğlu, 1996, s.821).

1964 sonundan itibaren, Türk-Sovyet ilişkileri devamlı yükselen bir ivme gösterirken, aynı dönem içerisinde Türk-Amerikan ilişkileri de soğukluğunu sürdürürken yeni sorunlar ortaya çıkmıştır:

Birincisi, ABD'nin 1964 yılı sonlarında ortaya attığı ve nükleer silahların kullanımında diğer NATO müttefiklerini de ortak etmek istediği, Çok Taraflı Nükleer Güç'e (Multi-Lateral Force-MLF) katılmayı, Türkiye'nin 1965 Ocak ayında reddetmesidir. Sovyet Parlamento heyetinin Türkiye ziyareti esnasına rastlayan bu ret cevabı aslında, Türkiye'nin, Johnson mektubuna Türk Dışişleri Bakanı'nın Moskova'yı ziyaretinden sonra vermiş olduğu ikinci bir cevap oluyordu. Bu da, Türkiye'nin şekillenmeye başlayan yeni dış politikasının da ilk işaretleri anlamına gelmektedir.

İkincisi ise, 3 Temmuz 1969'da ABD ile Türkiye arasında imzalanan Savunma İşbirliği Anlaşması'dır. Bu anlaşma ile, daha önce yapılmış olan ve sayısı 91'i bulan ikili anlaşmalar geçerliliğini yitirmiştir.

NATO kurulduktan sonra, üye ülkelerdeki Amerikan kuvvetlerinin durumunu düzenlemek için, üye devletler arasında 1951'de imzalanan Kuvvetler Statüsü Anlaşması'nı, Türkiye'de birliğe katıldıktan sonra, 1954 yılında imzalamıştır. Yine bu çerçevede ABD ile, aynı içerisinde Askeri kolaylıklar Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaya dayanarak Amerikan makamları ile Türk makamları arasında sayısı 91'i bulan ikili anlaşmalar yapılmıştır.

Bu ikili anlaşmalar esas itibariyle iki konu üzerinde yoğunlaşmıştı. Birincisi, ABD'ye sağlanan üs ve tesislerdir. Bunlar da dört kategoriden oluşmuştur: Hava üsleri; Ankara-Esenboğa, İzmir-Çiğli, Adana-İncirlik, Diyarbakır-Pirinçlik, Stratejik Füze Üsleri, Elektronik Komünikasyon Tesisleri, Amerikan personeli ve aileleri için sosyal tesisler (Armaoğlu, 1996, s.822).

İkinci kısım anlaşmalar ise, Amerikan personelin Türkiye'de sahip olacağı yetkiler ve ayrıcalıklardır. Zamanla bu ayrıcalıkların çok fazla artması, Türkiye'nin egemenlik haklarına halel getirmeye başlamış ve çeşitli sorunlar çıkmaya başlamıştır. Türkiye'deki sol akımların tesiriyle Amerikan karşıtı bir kamuoyu oluşmuş ve ABD ile yapılan bu ikili anlaşmalar sorgulanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Türk hükümeti 1966 yılında ABD'ye ikili anlaşmaları tekrar düzenlemek istediğini bildirmiştir. 1967 yılında başlayan müzakereler, 1969 yılında yapılan Savunma İşbirliği Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Anlaşmanın en önemli maddeleri arasında karşılıklı egemenlik ve eşitlik prensibi gelmektedir. Ayrıca, tesis ve üslerde Türkiye'den izinsiz hiçbir şeyin yapılamayacağı, üslerin ortak kullanımı, üs ve tesislerdeki tam ve kesin denetim hakkının Türkiye'de olduğu, üs ve tesislerde NATO amaçlarının dışına çıkılmaması alınan diğer kararlardır (Armaoğlu, 1996, s.823).

Türk kamuoyunda Amerika'ya karşı tepkinin artması ve Amerikalıları hedef alan terör faaliyetlerinin olması üzerine, ABD, Türkiye'deki personel sayısını azaltma yoluna gitmiştir. Amerikalı subayların halk arasında üniforma ile dolaşmaları yasaklanmış, büyük şehirlerde halkın içinde ikamet etme yerine, ayrı yerlerde toplu olarak yaşamaya başlanmıştır.

4.10.3. Türkiye'ye Ambargo Uygulanması ve Türkiye'nin Dış Politika Anlayışındaki Değişimler

1974 Kıbrıs harekatından sonra, ABD'nin 1975 Şubat'ından itibaren uygulamaya başladığı ve 1978 Eylül ayına kadar süren ambargo ise, 1969 Savunma İşbirliği Anlaşmasının Türk-Amerikan ilişkilerine getirdiği sükunete ağır darbe indirmiş ve ilişkilerde gayet ciddi sarsıntılara sebep olmuştur. Ambargo üzerine Türkiye, 1969 anlaşmasını yürürlükten kaldırmıştır. 25 Temmuz 1975'ten itibaren Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerine el konulmuştur (Armaoğlu, 1996, s.824).

Türk-ABD ilişkilerinin temel yakınlığına ambargo da gölge düşürmemiştir. Ankara'nın ambargoya mukabil olarak yürürlükten kaldırdığı 1969 ikili anlaşmasının yerine, yeni bir anlaşma hazırlanmış ve Dışişleri

Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 1976 Mart'ında Washington'dayken imzalanmıştır. Ancak, 1977'de iktidara gelen Ecevit, anlaşmanın içeriğinde değişiklikler talep edince, bu belge yürürlüğe konmadan ortadan kalkmıştır. Ayrıca, Kissinger, Nisan'da, Atina'ya Ege'de bir Türk-Yunan çatışması yaratacak gelişmelere ABD'nin seyirci kalamayacağını bildiren, bir kopyasını da bilgi için Ankara'ya ilettiği bir mektup yazarak, Türkiye'ye güvence vermiştir. Mektup moral bir destek niteliği taşımış ve Yunanistan'ın ambargo nedeniyle gereksiz bir güvene kapılmasını engellemiştir (Soysal, 1993, s.89).

Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinde haklılığını ve ambargonun da yanlış bir politika olduğunu ABD içinde de savunan yetkili uzmanlar vardır. Emekli General Lyman L. Lemnitzer, American Foreign Policy, Institute dergisinde, Türkiye'nin hakkı ve görevi doğrultusunda Kıbrıs'a çıktığını ve Kıbrıs Türklerini savunduğunu yazmıştır. Ayrıca Rumların da adada yasadışı askeri bir diktatörlük girişiminde bulunurken, ABD silahlarını kullanmış oldukları halde, Rumlara ambargo uygulanmadığını belirtmiştir (Bostanoğlu, 1999, s.460-461).

Amerikan hükümeti, Kongre'nin koymuş olduğu bu ambargoyu kaldırmak için çok uğraşmıştır. Zira Türkiye'deki gelişmeler en fazla Amerika'yı endişelendirmektedir. Türkiye'de gittikçe artan terör ve anarşi nedeniyle komünizm tehlikesinin belirmesi, ABD'nin Sovyetler Birliği etrafında kurmuş olduğu kuşağın parçalanması anlamına gelecektir.

Bülent Ecevit 1978 yılının başında hükümeti kurduğunda, ambargo kalkmazsa NATO'dan ayrılabileceğini ima eden sözleri üzerine, ABD endişeye kapılmıştır. ABD Başkanı Carter kongrenin karşısına çıkmış ve ambargoya son verilmesi için Kongreyi ikna etmeye çalışmıştır. Kongre, başlangıçta bunu reddetmiş, başkanın bu durumun ABD'nin Kıbrıs'ta bir ilerleme sağlamaya yönelik hareket imkanını daralttığını belirtmesinden sonra, Kongre, başkanın her iki ayda bir Kıbrıs'taki duruma ilişkin bir rapor vermesi koşuluyla, 1 Ağustos 1978 yılında Türkiye'ye uygulanan ambargo kaldırmıştır (Sönmezoğlu, 1994, s.113-114).

1979 yılında İran'da İslam Devrimi'nin olması üzerine, hala Türkiye ile ilişkilerini düzeltemeyen ABD'nin endişesi iyice artmıştır. Bölgedeki bir müttefikini kaybeden ABD, Türkiye'yi de kaybettiği takdirde Sovyetlerin Ortadoğu'ya doğru yayılmasının önüne geçemeyecektir. Yine 1979 yılının sonunda Sovyetlerin Afganistan'a girmesi üzerine ABD'nin Ortadoğu planları alt üst olmuştur. Bu nedenle istikrarlı bir Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Nihayet 29 Mart 1980'de, daha önce yapılan anlaşmaların yerine geçen ve üs ve tesisler üzerinde Türkiye'nin egemenlik haklarını tam olarak gerçekleştiren, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde yumuşama dönemi başlamıştır.

Soğuk Savaş'ın etkili olduğu yıllarda pek tartışılmayan, belirgin bir biçimde ilk defa 1964 Kıbrıs Krizi nedeniyle Batının takındığı tutum ve Johnson mektubu ile gündeme gelen "Türkiye'nin Batı ittifakı ile olan ilişkileri" konusu 1974 yılından sonra ambargo nedeniyle yoğun bir biçimde sorgulanmış ve alternatifler tartışılmıştır. Bu alternatifler arasında Almanya ile daha yakın bir işbirliği, üçüncü dünyacılık, İsveç-Finlandiya türü bir tarafsızlığa yönelme, Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile yakınlaşmadan söz edilmiştir. Özellikle, Ecevit Hükümetiyle gündeme gelen "ulusal çıkarları Batı ittifakı ile uyumun önüne koyan" anlayış değişikliği, bu arayışların tümü açısından önemli bir çıkış noktası olmuştur. Belki de en önemlisi, Türkiye'nin dış politikasında bir süredir unuttuğu bölgeselliği ve komşuları ile ilişkileri öne çıkaran politika tercihlerine yeniden dönüşüdür. Dış politikanın çok boyutluluk kazanması olarak ifade edilen bu gelişmeler Türkiye'nin yeni bir savunma anlayışına yönelmesini de beraberinde getirmiştir (Sönmezoğlu, 1995, s.104-105).

1980 yılına kadar iç sorunlar nedeniyle dış politikaya çok fazla yönelemeyen Türkiye sükunetin ve istikrarın sağlanmasından sonra dış politika açılımlarını çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Bu yıllardaki Türk dış politikasında gözlenen yeni gelişmeler arasında iki husus öne çıkmaktadır: Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Arap, genel olarak da İslam ülkeleri ile ilişkililerini geliştirmesidir.

Türkiye'nin dış politikada ki değişimleri özellikle I. ve II. Körfez Savaşları'nda etkisini çok açık bir şekilde göstermiştir. Batı ile ve özellikle de ABD ile daha önceki yıllarda yaşanan olaylar sonucunda oluşan güven bunalımı nedeniyle bölgesel ilişkilerini daha fazla geliştirmeye çalışan Türkiye, komşusu Irak söz konusu olduğunda dış politika belirlemede çelişkiler yaşamıştır. I.Körfez Savaşı esnasında Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'ın aktif politika anlayışı diyerek, Türkiye'nin dış politikasında ki ambargo sonucu oluşmaya başlayan ve 1980'ler boyunca yerleştirilmeye çalışılan bölgesel açılımlarına karşın doğrudan ABD'nin yanında yer alması bazı Türk dış politika yapımcılarının tepkisine neden olmuştur. Nitekim zamanın Dışişleri, Savunma Bakanları ile Genelkurmay Başkanı istifa etmişlerdir. Dönemin Türk hükümeti Meclis'e yetki teskeresi çıkartmak için başvurduktan sonra çoğunluğa sahip olmasına rağmen sert tartışmalar sonucu zorlukla yetki alabilmiştir. Yine benzer gelişmeler II.Körfez Savaşı öncesinde de yaşanmıştır. Henüz Türkiye'nin ekonomik krizi üzerinden atamadığı ve IMF ile işbirliğinin devam ettiği ve aynı zamanda seçimlerin olması ve yeni bir hükümetin kurulma aşamasında olduğu bir zamanda ortaya çıkan ABD'nin Irak'a müdahale etme ihtimali nedeniyle Türkiye kritik bir karar almak zorunda kalmıştır. ABD'nin baskısı sonucu yapılan müzakereler sonucu varılan anlaşma gereği Meclis'ten yetki almak için başvuran Türk hükümeti ile TBMM farklı düşünmüşlerdir. TBMM, hükümete yetki vermeyerek ABD'nin yanında yer almadığını ve özellikle ambargo sonrası oluşan ve 1990'lı yıllar boyunca ABD'nin Kuzey Irak'ta Türkiye'ye rağmen uygulamış olduğu politika sonucunda pekişmiş olan güvensizliğin devam ettiğini göstermiştir.

4.11. ABD'nin Dış Politika Oluşturmasında Etkin Faktörler: Jeo-Politik ve Jeo-Ekonomi

ABD'nin dış politika stratejilerinde jeo-politik ve jeo-ekonomik yaklaşımlar birlikte var olmuştur.

ABD, kendi hegemonyası altında barışı sağlamak için daha İkinci Dünya Savaşı bitmeden harekete geçmiştir. 1944'de IMF, Dünya Bankası,

Uluslar arası Eximbank gibi örgütler kurmuştur. 1947'de GATT adlı, uluslar arası ticaretin liberalleşmesini amaçlayan ikili ticaret anlaşmaları dizisini düzenlemiştir. Yine savaştan sonra hemen sonra, bir yandan Marshall Planıyla (1948) Avrupa'daki kapitalist ekonomik düzenin ayağa kalkmasına yardım ederken, diğer yandan da Japonya'nı ve Almanya'yı kapitalistleştirmiştir. Böylece, Savaş'ın totaliter ülkelerini barışçı olmaya yöneltmiştir.

1945'ten sonra SSCB ve ABD arasındaki çekişmeler Soğuk Savaşı başlatmıştır. Soğuk Savaş bloklaşmayı, bloklaşma ise jeo-ekonominin ikinci planda kalmasını peşinden sürüklemiştir. Bu durumda jeo-politik politikalar başat duruma gelmiştir. ABD jeo-politiğin kuralları gereğince havaalanları, üsler ve dinleme istasyonlarıyla SSCB'yi çevrelemiştir. İki taraf da askeri bloklar kurmuş, kitle imha silahları geliştirmiş, müttefiklerine silahlı güçlerini artırmaları için baskı yapmışlardır. Destekledikleri savaşlar Asya, Orta Doğu ve Afrika'da ortaya çıkarak binlerce insanın ölümüne yol açmıştır (Köni, 2002, s.245).

1980'lerin ortasında SSCB'nin çökeceği anlaşılınca, jeo-politik politikaların uygulanma oranı göreceli olarak azalmıştır. SSCB'nin parçalanmasından sonra anlaşılmıştır ki, kuvvet düzenin yerine para düzeni, ideolojik mücadele yerine bütün dünya tüketicilerinin ortak isteklerine göre uzlaşma sağlanarak ideolojik homojenliğe sahip bir piyasa dönüşümü gündeme getirmiştir (Attali, 1991).

1991'de yeniden belirlenen jeo-ekonomik politikalar yeni stratejilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. ABD 2020'ye kadar önünde kendisine karşı koyacak herhangi bir silahlı gücün bulunmadığını hesaplayarak hızla Rusya Federasyonu etrafındaki üslerini azaltma yoluna gitmiştir. Globalleşme sürecine giren yeni dünya, askeri siyasi bir çağdan, hızla iktisadi, mali, teknolojik bir çağa doğru gitmektedir (Summer, 1992, s.92). ABD'nin yeni stratejisi gereği serbest piyasa ekonomisiyle birbirlerine bağlı, demokratik ülkelerden bir ağ örmek biçiminde ortaya çıkmıştır. Ekonomileri birbirlerine bağlanan, istedikleri malı veya hammaddeyi birbirlerinden satın

alabilen demokratik ülkeler birbirleriyle savaşmayacaklardır. Yeni Dünya Düzeni, "Ticaret Devleti" sistematiği üzerine kurulacaktır.

AB'nin kurulması, Pasifik pazarının Japonya sayesinde gelişmesi ve Amerika kıtasında kurulan NAFTA gibi ekonomik örgütlerin varlığı ABD'nin işini kolaylaştıran yapılanmalar olarak belirlenmiştir. Yakın gelecekte Yeni Dünya Düzeni iktisadi açıdan üç, askeri açıdan tek kutuplu olma yolundadır (Chomsky, 1992, s.25). Bu durumda ticari bloklaşma şöyle şekillenecektir. Birincisi AB merkezli eski Sovyet Cumhuriyetleri ve belki Afrika, ikincisi ABD merkezli NAFTA ve Latin Amerika, üçüncüsü Japonya merkezli Doğu Asya ve Pasifik'tir (Yıldız, 1992, s.238). Bölgesel sorunlar ve çatışmalar artık ABD'nin desteğinde bölgesel güçler tarafından çözülecektir. Artık ideolojik çatışmaların dönemi geçmiştir. ABD kurulmasını istediği bu sistemi, çeşitli araştırmacıların kaleminden dile getirmiştir.

Oysa, ABD'nin jeo-ekonomi ağırlıklı yeni stratejisi Yeni Dünya Düzeni içinde gerekli barışı sağlayamamıştır. Liberalleşme hareketi dünyada etnik çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkeler kitle imha silahlarına sahip olmuşlardır. Müslüman ülkelerde İslami akımlar teröre bulaşmışlar, serbest ticaretin genişlediği alanlarda uluslar arası suç örgütleri gelişmiştir. Bölgesel ekonomiler kendi içlerine kapanma ve kendilerini yüksek gümrük duvarları ile koruma eğilimine girmişlerdir. Çin geleceğin büyük askeri ve ekonomik gücü olarak uluslar arası alanda etkili olmaya başlamıştır. Bu gelişmeler karşısında ABD gene jeo-politik stratejilere ağırlık vermeye başlamıştır (Köni, 2002, s.245).

4.12. ABD Dış Politikasında İnsan Haklarının Ön Plana Çıkması

1976'da işbalına gelen Demokrat Jimmy Carter yönetimi, dış politikada insan haklarına öncelik verirken, SSCB ve komünizm tehlikesinin abartıldığını ileri süren ve silahsızlanmayı savunan bir anlayışa sahiptir. Bu yaklaşımın ortaya çıkmasında bir önceki dönemdeki Nixon-Kissinger ikilisinin reelpolitik'e ağırlık veren yaklaşımlarına tepki duyulması önemli rol

oynamıştı. Bununla birlikte Carter yönetimi insan hakları unsuruna vurgu yaparken, bir önceki yönetimin çizgisini sürdürerek, bunu Doğu Bloğunu zayıflatmak amacıyla kullanmıştır. Carter yönetimiyle birlikte Dışişleri Bakanlığında bir insan hakları dairesi kurulmuş ve yapılan dış yardımlarda bu etken göz önüne alınmaya başlanmıştır. Bu uygulama daha sonraki dönemlerde devam edecek ve Türkiye'yle ilişkilerdeki sorunlardan birini oluşturacaktır (Uzgel, 2002, s.34).

ABD'nin uluslar arası görünümüne ilişkin politikasının bir parçası olarak, zor durumda olan, açlık ve felaketle karşılaşan halklar için, çeşitli zamanlarda Amerikan yardımları yapılmıştır. Ancak, Afrika'da 6 yılda yüz bin kişinin öldüğü kuraklık sırasında, ABD ile yakın tarihi, ekonomik, kültürel ve politik ilişkileri bulunmadığı gerekçesiyle bazı halklara yardım yapılmamıştır. Her ne kadar Amerikan yardımları insan hakları unsuru temelli yapıldığı söylense de, BM'de muhalif oy kullananlara Amerikan yardımını azaltmak veya kesmek, Amerikan yardımı ile siyaset arasında kurulan bağ olmuştur (Bostanoğlu, 1999, s.282).

Carter döneminde ABD dış politikası birçok sorunla karşılaşmıştır. Carter yönetiminin SSCB'yi, yumuşak karnı olarak gördüğü insan hakları alanında sıkıştırmak amacıyla geliştirdiği bu politika, sonuçta kendisine zarar vermeye başlamıştır. Örneğin, ABD'nin 1978'de Nikaragua diktatörü Somoza'dan desteğini çekmesi sonucu sol eğilimli Sandinista gerillaları 1979'da yönetimi ele geçirdiler. İkincisi, Şubat 1979'da ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden İran'da, Ayetullah Humeyni önderliğinde İslam inkılabı gerçekleşti. Üçüncüsü, SSCB'nin özellikle Orta Doğu'daki etkinliği arttı ve en önemlisi Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etti.

Silahsızlanma alanında ise, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra, bu ülkeyle nükleer silahsızlanmayı öngören SALT II anlaşması Kongre'de onaylanmamıştır. Carter idealist bir dış politika söylemi ile göreve gelmiş, dünyadan nükleer silahları kaldırmayı amaçladığını, insan haklarına evrensel bir değer verdiğini ve benzeri soylu amaçları öne sürerek yönetime gelmiştir. Ama bu hedefleri uygulamada başarısız olmuştur. Carter yönetiminde nükleer silahlanma ve silah ihracatı artmış;

insan hakları konusu, müttefiklerle sürtüşme yaratmak dışında bir sonuç vermemiş, İran'da Şah'ın devrilmesi ve rehineler olayı Carter'ın başarısızlığının göstergesi olmuştur. Bütün bu gelişmelerin de ortaya koyduğu gibi, Carter yönetimi dış politika alanında genelde pasif kalmış ve bu yüzden ağır biçimde eleştirilmiştir.

4.13. ABD Ekonomisinin Dış Politikaya Etkisi

İktisadi açıdan bakıldığında ise, ABD ekonomisi 1970'lerin ikinci yarısından itibaren bir durgunluğa girmişti. Büyüme hızı 1980'lere gelindiğinde sıfıra inmişti. Bu arada enflasyon yüzde 10'a kadar yükselmiş, işsizlik oranı ise yüzde 7,5'e ulaşmıştı. Vietnam savaşının etkisi, Bretton Woods para sisteminin çöküşü, petrol şoku ve Japonya'nın rekabetine ek olarak, ABD kapitalizme özgü dönemsel bir durgunluk içine girmişti.

Bu dönemde, söz konusu siyasal ve ekonomik sorunların da etkisiyle ABD'nin bir düşüşe geçtiği ve uluslar arası alandaki üstünlüğünü kaybettiği yolundaki kaygılar artmaya başlamıştır. Örneğin, 1950'de ABD GSMH'sı dünya toplamının yüzde 40'ının oluştururken, 1980'de bu oran yüzde 20'ye düşmüştü.

ABD'nin çöküş devresine girdiğine dair teorilerin bazıları, emperyal ilişkilerde görülen aşırı yük tezine dayanmaktadır: Askeri güç için yapılan harcamalar, zamanla gücün azalmasına yol açmaktadır. Venedik, Hollanda ve İngiltere gibi hegemon güçlerin çökmesinden sonra aynı süreci Amerika'nın da yaşadığı düşünülüyordu. Paul Kennedy'e ise ABD'nin içinde bulunduğu durumu İspanya, Çarlık Rusya ve Hitler'in Almanya'sının yaşadıklarına benzetiyordu (Bostanoğlu, 1999, s.276).

Aslında, ABD'nin durumu çöküş teorisyenlerinin iddialarını doğrulayacak kadar kötümser bir tablo çizmemektedir. ABD, karşılaştırıldığı imparatorluklar gibi, hakimiyeti altına aldığı bölgelere yayılmak ve onları korumak zorunda olmamıştır. Ayrıca, bu imparatorluklar art arda süren savaşlar yüzünden bütçelerinin yüzde 75 ila 85'e varan bölümlerini askeri harcamalara ayırmışlardır. ABD'de ise, bu oran en fazla

olduğu dönemde bile yüzde 27'yi geçmemiştir. ABD'nin dünya üretimindeki azalan payı dolayısıyla net savunma harcamalarının arttığı iddiası da geçerli görünmemektedir. Yıllara göre savunma giderleri ile dünya üretim payı arasındaki orantı, hemen hemen aynıdır (Nye, 1990, s.10).

Bir diğer teori ise, Japonya'nın ABD'nin yerini almakta olduğudur. Japonya, ABD'nin 1900'ler başında ve ortasında İngiltere karşısındaki konumuna benzer konumdadır; Amerika, İngiltere gibi, liderlik yükünü taşıyamamakta; Japonya'da, ABD gibi, bu yükü sırtlamaktan kaçınmaktadır. Gelecek dönem Japonya dönemi olacaktır. Japonya'nın hızlı gelişmesi, böyle bir olasılığı düşündürmekle birlikte, verilere bakıldığı takdirde bunun çok da doğru olmadığı görülmektedir. Japonya'nın ürünleri için iç pazarı yetersizdir, sermaye yoğun ithalata sahiptir ve askeri gücü yok denebilecek seviyededir. İdeolojik olarak da Japonya henüz bir süper güç olacak seviyede değildir (Streeten, 1991, s.124-125).

1980'e gelindiğinde, ekonomik olarak gerilendiğine dair, içte yaşanan bu tartışmalar ve aynı zamanda SSCB karşısında yaşanan gerileme, bütün bunların yanında İran gibi bazı müttefiklerin kaybedilmesi ve Türkiye gibi bazılarının üzerindeki etkinin azalması, ABD'ye eski konumunu tekrar kazandıracak tepkisel bir siyasal anlayışın ortaya çıkmasına yol açtı. Bu anlayış doğrultusunda seçimlere hazırlanan Ronald Reagan 1980 seçimlerinde Carter'a karşı büyük başarı elde ederek ABD'nin yeni politikalarını uygulamaya koymuştur.

Reagan'ın "Yeni Sağ" olarak adlandırılan bu politikasının önerdiği "arz yanlısı önlemler" denen kamu harcamalarının kısılması, sıkı para politikası izlenmesi, vergilerin düşürülmesi oluşturuyordu. Bu politikanın Avrupa'daki temsilcisi olarak İngiliz Başbakanı Margaret Thatcher öne çıkmış, Türkiye'de ise bunu Turgut Özal temsil etmiştir.

"Yeni Sağ" akımının siyasal yönünü ise:

- ABD'nin eski gücüne kavuşması,
- Reagan'ın "Şeytan İmparatorluğu" olarak adlandırdığı SSCB'nin yıkılmasının hedeflenmesi,

- ABD karşıtı rejimlere karşı sert önlemler alınması,
- ABD ve NATO ülkelerinin savunma harcamalarının artırılması

yolundaki politikalar oluşturmuştur.

Bu son politikanın başlıca üç amacı vardır; İlk olarak, siyasal açıdan bu politika, ABD'nin bu dönemde SSCB'ye karşı daha sert bir politika izlemesinin ve uluslar arası alanda etkinliğini artırmasının gereği ve sonucudur. İkincisi, "askeri Keynezyencilik" olarak da adlandırılan yeni silahlanma projeleri ABD ekonomisinin toparlanması ve eski gücüne kavuşması için gerekli itici gücü sağlayacaktır. Üçüncüsü, yüksek silahlanma harcamaları ve Stratejik Savunma Girişimi gibi pahalı ve ileri teknoloji gerektiren projeler, SSCB'yi bu yönde silahlanmaya itecek ve iktisadi olarak tüketecektir.

Bu politikaların bir sonucu olarak 1981-1989 döneminde askeri harcamalar büyük artış göstermiştir. Ağustos 1981'de eşyalara zarar vermeyen yalnızca canlıları öldüren nötron bombasının, radara yakalanmayan Stealth ve B-1 bombardıman uçaklarının geliştirilmesi, CIA'nın bütçesinin artırılması hep bu dönemin ürünleridir (Uzgel, 2002, s.36).

Reagan'ın yönetime geldikten sonra uyguladığı ekonomik politikalar, realist tek yanlılık (unilateralism) kavramına tamamen uymaktadır. ABD, öteki ülkeleri Amerikan ekonomik nüfuzuna açacak politikalar uygulamaktan çekinmemiştir. Reagan'ın ilk dört yılında, amerikan ekonomisi yine büyüme rekorları kırmaya başlamıştır. Ancak, Reagan ekonomisinin dışarıdaki sermayeyi ABD'ye çeken ve ABD pazarlarına bağımlılığı bir gereklilik haline getiren uygulamaları, diğer ülkeler için acı verici olmuştur. ABD askeri programlarının finansmanını da bu yolla sağlamıştır. Reaganomics, sermayenin karşılıklı nüfuzunu hızlandırarak, piyasaları liberalize ederek ve ABD ile diğer ülkeler arasında makro ekonomik politika üretme koşullarını karşılıklı bağımlılığa dayandırmak yoluyla uluslararasılaştırma yönündeki global politik ekonomiyle entegrasyonunu da denetime almıştır (Gill and Law, 1988, s.106-107).

Bu dönemde, ABD sermaye birikimini artırmaya yönelik olarak askeri harcamalarında kısıtlamaya gitmiştir. Askeri harcamalarda yapılan kısıtlamanın uluslar arası güvenlik politikasına önemli yansımaları olmuştur. ABD, artık müttefiklerinin de ortak savunma harcamalarının yükünü üstlenmeleri için baskı yapmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra geçen süre içerisinde ABD'nin kaynakları azalırken müttefiklerininki artmıştır. ABD, Avrupa'da bir savunma inisiyatifinin oluşmasını desteklerken, 1986'da Japonya da ilk kez askeri harcamalarını GSMH'nin yüzde 1'i oranının üzerine çıkarmıştır. Bütün bunlara rağmen, Batı ittifakı içinde yine de ABD merkezi konumunu rakipsiz şekilde korumuştur (Gill, and Law, 1988, s.345).

4.14. ABD'nin Politikalarına Küreselleşmenin Etkisi

ABD'yi ekonomik gerilemeden çıkaran önemli avantajlarından biri, kamu harcamaları ile oynayabilmedeki göreli rahatlığıdır. Reagan ekonomisinin, diğer bir deyişle Reaganomics'in 1982'den itibaren başarısında bütçe açığındaki artışa rağmen askeri harcamaların yükseltilmesi ve özellikle üretkenliği, teknolojiyi ve rekabeti teşvik edecek biçimde uygulanan vergi indirimleri büyük rol oynamıştır. Nitekim II. Bush dönemi de denilen George W. Bush'un da şu anda yaptığı uygulama Reagan dönemine çok benzemektedir. Yine bu dönemde askeri harcamalar üst seviyeye çıkmış ve ekonomide üretkenliği artırmaya yönelik vergi indirimlerine gidilmektedir.

Carter döneminde de, 1960'larda ve 1970'lerde egemen olan temel ABD ilkeleri, dış politikadaki etkinliğini sürdürmüştür. ABD'nin devlet olarak zayıfladığının iddia edildiği bu dönemde bile Amerikan şirketleri dünyada büyük bir atağa girişmişlerdir. Uluslaraşırı (Transnational) adı verilen bu şirketlerin sayısı bütün dünyada 300'e ulaşmıştır. Büyüme hızları ABD'deki rakiplerinin iki ila üç katıdır. Çok uluslu şirketlerin tamamının büyüklüğü ABD ve SSCB'den sonra dünyanın o tarihteki en büyük 3. ekonomik gücünü oluşturmuşlardır. Bu şirketlerin 1851 üst yöneticisinin yüzde 98.4'ü Amerikalıdır (Zinn, 1990, s.556-557). Yani, Amerikan hegemonyasının çöktüğü iddia edilen dönemde, Amerikalılar tarafından yönetilen ve dünyanın

o tarihte üçüncü büyük ekonomisi haline gelen çok uluslu şirketler, uluslaraşırılaşarak, hem ülke içindeki şirketlerden daha hızlı büyüyüp güçlenmişler, hem de ekonomik olarak Japonya ve Avrupa'nın önüne geçmişlerdir.

4.15. Türkiye-ABD İlişkilerinde Çevik Kuvvet Sorunu

1979 yılında, İran İslam Devrimi'nden sonra bölgedeki önemli bir müttefikini kaybeden ABD için, Çevik Kuvvet projesinde, Ortadoğu'da, Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney arasında tampon ülke olan Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi özel bir önem kazanmıştır. Doğu Anadolu'nun Körfez'e yakınlığı açısından stratejik bir merkez olma potansiyelini göstermektedir. Amerikalı askeri strateji uzmanı Prof. Albert Wohlstetter, SSCB'nin bu bölgeye saldırmasının, Batı'nın Körfez petrolüne bağımlılığı dolayısıyla Avrupa'ya yapacağı bir saldırıdan çok daha vahim olacağını savunmuştur. Ortadoğu ve Körfez petrolünün savunması, bir şekilde NATO şemsiyesi altına sokulmak zorundadır. Bu durumda Türkiye'nin vazgeçilmezliği ortaya çıkmaktadır. Türkiye, NATO üyesi olduğu için, Mısır ya da İsrail gibi diğer bölge devletlerine göre avantajlıdır. Buradaki üsler, Körfez'de doğabilecek olasılıklara müdahale açısından uygun bir coğrafyadadır. Türkiye, Basra Körfezi'nin açık tutulması açısından da kritik bir noktadadır. Türkiye, bu koşullarda Körfez'i savunmak bakımından bütün diğer NATO ve bölge ülkelerinden daha idealdir. Wohlstetter'a göre, Türkiye tarafsız bir tutum tercih ederse, Doğu Akdeniz'deki ABD üsleri ve bölge tehdit altında kalacaktır. Türkiye'nin savunması da güçlendirilmek zorundadır, çünkü Türk ordusu gerektiğinde bir NATO gücü olarak kullanılabilir (Güldemir, 1986, s.35-67).

SSCB'nin, 1979 sonunda İran'a müdahale edeceğinden kaydı duyan Brzezinski ve Ankara eski Büyükelçisi Robert Komer gibi yetkililer, 1979 başlarında ortaya atılan Çevik Kuvvet projesine hız kazandırılmasını önerdiler. ABD yönetiminin bu öneriyi benimsemesi üzerine, 1 Mart 1980'de Florida'da MacDill Hava üssünde Çevik Kuvvet adıyla anılan 200.000 kişilik

Acil İntikal Ortak Görev Kuvveti (Rapid Deployment Joint Task Force) oluşturuldu.

Reagan yönetimi bu projeyi daha da geliştirerek devam ettirdi ve Çevik Kuvvetin sayısını artırma kararı aldı. Çevik Kuvvetin adı da 1 Ocak 1983'ten itibaren Birleşik Devletler Merkezi Komutanlık (US Central Command-CENTCOM) olarak değiştirildi. 1985'e gelindiğinde bu güce tahsis edilen asker sayısı 300.000'e çıktı.

ABD bu dönemde Orta Doğu ve Kafkaslara yakın bir bölgede yeni bir üs arayışından çok, teçhizat depolama ve lojistik destekten oluşan tesislerin kurulmasını ve mevcutların geliştirilmesini talep ediyordu. Bunun da nedeni üslerin hem siyasal tepki yaratması, hem de ekonomik maliyetinin çok yüksek olmasıydı. ABD askerleri söz konusu ülkeler yerine Florida'da bulunacak, fakat müdahale durumunda büyük sorun yaratabilecek olan havaalanları, su, mühimmat, yakıt depoları bölgedeki belli ülkelere önceden yerleştirilecek, böylelikle Çevik Kuvvet'e ait birlikler gelirse her şeyi hazır bulacaktı.

Teoride iyi görülen bu yaklaşım uygulamada bazı sorunlarla karşılaştı. Birincisi, bu gücün ülke içi istikrarsızlıklar çıktığında da kullanılabileceği yolunda tartışmalar olmuştur. Bu da bölge ülkelerini rahatsız etmiştir. İkincisi, Çevik Kuvvet ilk kurulduğunda NATO savunma planlarının dışındaydı. Fakat Reagan yönetimi Çevik Kuvvet'in komutanlığını Florida'dan alarak Ocak 1981'de Avrupa Müttefik Komutanlığına bağladı. Böylece ABD, olası alan dışı müdahalesini NATO çerçevesi içine sokma konusunda, diğer müttefikleri tarafından kabul görmese de, önemli bir girişimde bulunmuş oluyordu.

Bölgedeki gelişmelerden doğrudan etkilenen Körfez ülkeleri ise çelişkili bir tutum sergilemişlerdir. Bu ülkeler bir yandan ABD'nin bölgesel bir tehdit durumunda kendilerini korumalarını isterken, öte yandan bunun içte yaratacağı sorunlardan dolayı çekinmişler ve bu fikre uzak duruyor görüntüsü vermek istemişlerdir (Uzgel, 2002, s.46).

ABD, Çevik Kuvvete büyük önem veriyordu ve 1980 boyunca Umman, Kenya ve Somali'yle tesis anlaşmaları yapmıştı. Fakat bu üç ülke hem

Körfez'e uzaktı, hem de alt yapı kapasiteleri yetersizdi. Bu bağlamda, Yönetim çevrelerinde Türkiye NATO üyesi olması, daha gelişmiş bir alt yapıya sahip bulunması ve coğrafi açıdan daha iyi bir konumda olması gibi nedenlerle bu tür bir göreve daha uygun bulunuyordu.

Fakat 12 Eylül öncesinde Ecevit ve Demirel hükümetleri, Kıbrıs konusu dolayısıyla ABD'nin önceliklerine karşı Washington'un arzu ettiği kadar hassas davranmamıştır. Bu nedenle Çevik Kuvvet'e sağlanacak kolaylıklar konusunda olumsuz tavır almıştır. ABD, 12 Eylül sonrasında baskılarını artırmıştır. Fakat askeri yönetim Türkiye'deki üslerin doğrudan Çevik Kuvvet tarafından kullanılmasına izin vermemiştir. Kenan Evren, NATO üyesi ülkelerin Orta Doğu'ya müdahale konusunda ortak bir karar almaları durumunda Türkiye'nin buna uyacağını ama Türkiye'nin tek başına bu tür bir rol üstlenemeyeceğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili olarak ABD'li yetkililerle yapılan görüşmelerde Türk tarafı böyle bir yükümlülüğün Türkiye'nin içinde ve dışında ters etkiler yaratabileceği ve sonuçta bunun ittifakın kendisine zarar vereceği görüşünü ileri sürmüştür.

Bu durumda, projeye büyük önem veren ABD, resmi ve gayri resmi nitelikteki yetkilileriyle Türkiye'yi ikna etmek için yoğun çaba göstermeye başladı. ABD'li stratejist Albert Wohlstetter ve Ulusal Güvenli Konseyi üyesi Paul Henze Türkiye'de konferanslar vererek Türkiye'nin bölgede oynayacağı rol ve SSCB'den kaynaklanan tehdit hakkında kamuoyu oluşturmaya çalıştılar. Hatta, Henze bu dönemde artışa geçen Ermeni terörünü SSCB'nin Doğu Anadolu'yu Türkiye'den koparma çabasının bir parçası olarak değerlendirdi.

Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinin stratejik boyutunun çok yoğun olduğu bu dönemde Türkiye'nin Çevik Kuvvet konusunda çekingen davranmasının altında yatan nedenler şöyle sıralanabilir:

Birincisi, Türkiye sol bir atmosferden yeni çıkmış ve içeriden Çevik Kuvvet'e tepki gelebilirdi. İkincisi, Türkiye ABD'nin bölgedeki siyasal hedefleri ve Çevik Kuvvet'in ne tür misyonlar üstleneceği konusunda yeterli bilgiye sahip değildi. Örneğin, Çevik Kuvvet'in bir Arap-İsrail çatışmasına

Türkiye'deki tesisleri kullanarak müdahale etmesi durumunda Türkiye'nin bölgedeki konumu bundan etkilenebilirdi. Üçüncüsü, bu dönemde, Orta Doğu'ya ekonomik bir açılım da söz konusuydu ve Türkiye bu proje yüzünden İran, Irak ve Libya gibi ticari ve ekonomik ilişkilerin giderek arttığı ülkelerin tepkisini çekmek istemiyordu. Dördüncüsü ve asıl önemlisi, Çevik Kuvvet bu bölgede son derece soğuk karşılanan bir kavramdı ve körfez ülkelerinin kendileri bile buna barış zamanında izin verme konusunda tereddüt göstermişlerdi (Uzgel, 2002, s.45-47).

4.16. 1980'li Yıllarda Türkiye'nin Öneminin Artması

Türkiye 1980'li yıllar boyunca da ABD açısından büyük stratejik önem taşımaya devam etmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği ile Ortadoğu ülkeleri arasında stratejik bir engel oluşturduğu gibi, ayrıca bölgede istikrarın sağlanması ve korunmasında ve Doğu-Batı çatışması bağlamında dünya barışı ve ABD'nin global çıkarları için potansiyel tehlike oluşturan bölge ile ilgili faktörlerin etkisini kırmada anahtar önemde rol oynamaktaydı (Uslu, 2000, s.264).

1980'lerin başında Richard Perle ve Albert Wohlstetter gibi ABD'li stratejistler Türkiye'nin doğusunda bir savunma boşluğu bulunduğunu ileri sürerek buranın güçlendirilmesi için Türkiye'ye telkinde bulunmaya başladılar. Bu yaklaşıma göre Türkiye ile SSCB arasındaki konvansiyonel denge Kafkaslarda Türkiye'nin 8 tümenine karşılık 19 tümene sahip olan SSCB'den yana ağır basıyordu. Ayrıca, NATO yetkilileri uzun bir süredir "Merkez Cephe Sendromu" adı verilen bir yaklaşıma sahiptiler ve orta Avrupa'nın yer aldığı bu cephenin NATO savunmasında öncelikli bir yer tutması gerektiğini düşünerek Doğu Anadolu'yu ihmal etmişlerdi.

Hem Doğu Anadolu'daki savunma boşluğunu giderme, hem de Çevik Kuvvet'e acil müdahale kolaylıkları sağlama konusunda Aralık 1981'de ABD ile görüşmelere başlandı. 29 Kasım 1982'de Brüksel'de ABD ile Türkiye arasında bir Mutabakat Muhtırası imzalandı. Açıklandığı kadarıyla

Türkiye'deki 10 havaalanının modernize edilmesi ve yeni teknolojilere uyarak Muş ve Batman'da 2 yeni havaalanı inşa edilmesini öngörüyordu.

Mutabakat Muhtırası'nın NATO antlaşmasından doğan yükümlülüklerle sınırlı kalacağı, üslerin komutanlarının Türk subaylar olacağı, masrafların ABD tarafından karşılanacağı, önceden depolanmanın kabul edildiği ama bunun için Türkiye'nin onayının gerekli olacağı, üslerden yapılacak hava harekatlarının NATO ve Türkiye tarafından onaylanacağı, Mutabakat Muhtırası'nın süresinin 10 yıl olduğu ve 90 gün önceden ihbar edilmezse 1'er yıl uzatılacağı bu anlaşmanın hükümlerinden bazılarıdır (Uzgel, 2002, s.47-48).

1979 yılında İran'da İslam Devrimi'nin olması ve ardından Batı ile işbirliğinden vazgeçmesi, Yunanistan'ın NATO yükümlülüklerini yerine getirmedeki belirsizlikleri, petrol fiyatlarındaki aşırı artış ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ABD'nin Türkiye'ye daha fazla önem vermesini gerektirmiştir. Türkiye, bölgeye yönelik Sovyet maceracılığının caydırılması, ABD'nin bölgedeki etkisinin azalmasının önlenmesi ve Körfez petrolünün Batıya akışının garanti altına alınmasının güvence unsuru olarak görülmektedir (Uslu, 2000, s.264).

4.17. ABD'nin Askeri Yardımda Bulunmasının İki Ülke İlişkilerine Etkisi

İran devrimi ve Afganistan'ın işgali gibi 1980'li yıllarda etkisi görülen yeni gelişmeler ve çevre bölge içinde yer alan Irak, Suriye, Lübnan ve hatta Yunanistan'daki belirsizlikler bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki güvenlik işbirliğinin daha da kuvvetlenmesi sonucunu doğurmuştur.

ABD'nin, 1980'lerde, Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardım genelde yüksek seyretmekle birlikte hem miktarı hem de koşulları açısından Türkiye'yi memnun etmemiş ve ilişkilerde sorunlu bir alan olmuştur. ABD'nin, 1961 tarihli Dış Yardım Yasası (Foreign Assistance Act) çerçevesinde hibeleri kapsayan Askeri Yardım Programı (Military Assistance Program-MAP) ve Türk subay ve personelinin de eğitim için yararlandığı Uluslar arası

Askeri Eğitim Programı (IMET) uygulanmaya başlanmıştır. ABD'nin elinden çıkardığı ihtiyaç fazlası her türlü silah ve malzeme askeri yardım programı (MAP) çerçevesinde verilirken, bu program 1989'da sona ermiştir. Onun yerine, bu tür yardım 1990'larda başka kanallardan sürecektir. Bunun yanında hem faizli ve geri ödemeli Dış Askeri Satışlar (Foreign Military Sales-FMS) ile Güney Kanat Yardımı (Southern Regional Amendment-SRA) kapsamında yardım yapılmıştır. Ekonomik ise Ekonomik Destek Fonu (Economic Support Fund-ESF). bir fondan karşılanmış ve bu fondan sağlanan yardım bazen silah alımında da kullanılmıştır. Bu yüzden söz konusu yardım bazen güvenlik yardımı olarak da tanımlanmaktadır (Uzgel, 2002, s.53).

Esas olarak 1980'ler boyunca devam eden ve daha sonra değişikliğe uğrayan bu uygulamada, Türkiye'nin silah yardımını sağlamada en çok ve en uzun süre kullandığı yöntem olan FMS öne çıkmıştır. Türkiye'nin 1972'den itibaren almaya başladığı FMS kredileri kısa ve uzun vadeli olarak verilmekte ve türüne göre 1-3 ya da 10 yıl geri ödemesiz dönem sonunda ve yine türüne göre yüzde 5 ile yüzde 14 arasında bir faizle geri ödenmektedir. FMS kredilerinin bir özelliği de belli bir bölümünün hibe şeklinde olmasıdır. 1993'te hibenin tamamen kaldırılmasına dek Türkiye'nin aldığı 7,5 milyar dolarlık FMS kredisinin yüzde 60'ı kredi, yüzde 40'ı hibe olarak kullandırılmıştır. ABD'nin Türkiye'ye sağladığı kredilerin yardım adını alması bu hibe unsuru sayesinde olmaktadır.

Türkiye'nin almayı istediği silah sistemlerinin alım işlemleri, ister kredi ister hibeyle karşılansın, doğrudan ABD'li yetkililerin Türkiye adına üretici firmalarla yaptığı görüşmeler sonucu gerçekleşmektedir. Bu sistemler için gerekli eğitim, yedek parça ve diğer destek ürünleri verilen kredi ya da hibe dışında tutulmakta, yani bunların ödemelerinin Türkiye tarafından nakit olarak yapılması gerekmektedir (Atalay, 1994, s.238-247).

Silah Satış Denetimi Yasası gereğince Yönetim 14 milyon doları aşan askeri krediler ve satışlar için Kongre'nin onayını almak zorundadır. Bu da Türkiye'ye sağlanan kredilerde Kongre faktörünü gündeme getirmektedir. Bu konuda ilişkilerde zaman zaman sorunlar yaşanmasına yol açmıştır.

Yönetim'in önerdiği yardım uzun bir bürokratik süreç izleyerek Temsilciler Meclisi ve Senato Ödenekler Alt Komitesinden geçerek bir sonraki mali yıl için Dış Yardım Tasarısı olarak yasalaşmakta, bu sırada Türkiye için önerilen yardım miktarında genelde kesintiye gidilmektedir (Uzgel, 2002, s.53).

ABD, yardımı ilişkilerde bir koz olarak kullanmaktadır. Yardımı askeri ve ekonomik ilişkiler dışındaki koşullara bağlamaktadır. Yardım konusunda Türkiye'yi en fazla rahatsız eden nokta bu olmaktadır. Önceki dönemlerde bu koşullardan en önemlisi ABD'nin yardım konusunda Kıbrıs sorununu gündeme getirmesidir. Rum lobisi özellikle Kasım 1983'te KKTC'nin ilan edilmesinden sonra Kongre'deki girişimlerini artırmıştır. Hatta, Senato'ya sunulan bir değişiklik önergesi Türkiye'ye yapılan tüm yardımı Maraş'ın geri verilmesine koşuluna bağlamaya çalıştıysa da bu öneri kabul edilmemiştir. Fakat, 1987'de Reagan yönetiminin karşı çıkmasına rağmen, ABD Temsilciler Meclisindeki yasa değişikliğinde Türkiye'nin aldığı askeri yardıma Kıbrıs'ta kullanmaması koşulu getirilmiştir.

SSCB'de 1985'te Gorbaçov'un işbaşına gelerek Glasnost politikasını başlatmasından sonra uluslar arası alanda gerilimin azalması sonucu Türkiye'ye yapılan ABD yardımının koşulları 1980'ler sonuna doğru ağırlaşmaya başlamıştır. FMS kredilerinde hibe 1993'e kadar devam etmekle birlikte bu tarihten itibaren kredi faizleri daha yüksek olan piyasa faizleri (yüzde 10-14 arası) üzerinden verilmeye başlanmıştır.

4.18. ABD'nin "Yeşil Kuşak" Kuramı ve Türkiye

ABD'nin İslam'la ve İslami hareketlerle olan bağlantısı ve ilgisi tarihsel süreç içinde iniş çıkışlar göstermiş, duruma ve döneme göre onu siyasal müttefik ya da tehdit olarak görmüştür. Bir süper güç olan ABD için İslam, onun uluslar arası alanda etkinliğini sürdürmesine yarayacak, kendisine yakın rejimleri ayakta tutacak ve rakip ülkeleri zayıflatacak bir dış politika aracı olmuştur.

ABD'nin İslam'la ilgilenmesi ve onu uluslar arası ilişkilerde bir etken olarak kullanması İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme dek uzanmaktaydı.

Bunun da iki nedeni vardır; Birincisi, savaştan sonra ABD bir dünya gücü olmuş ve İslam unsurunu SSCB'yle girilen uluslar arası rekabette kullanabileceğini fark etmiştir. İkincisi, özellikle Ortadoğu'da önemli bir siyasal ve toplumsal güç olarak beliren İslam'la ABD bu bölgeye yönelik politikası çerçevesinde 1960'lardan itibaren ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde ABD, Batı karşıtı bir nitelik taşıyan Mısır önderliğindeki milliyetçi akımı (pan-Arabizm) zayıflatmak için Ortadoğu ülkelerinde İslami hareketleri desteklemiştir.

ABD dış politikasından İslam'ın rolü 1970'lerin sonuna doğru SSCB'yle ilişkiler ve sosyalizmle rekabet çerçevesinde daha çok önem kazanmaya başlamıştır. ABD'li ünlü stratejist ve Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniev Brzezinski İslam'ın komünizme karşı bir kalkan olacağını savunanların başında gelmiş ve onun bu yaklaşımı söz konusu dönemde ABD'nin İslam'a bakışında etkili olmuştur.

Ilımlı İslami akımlara daha yakın olan ABD, bir yandan SSCB'nin güneyinde yer alan Türk cumhuriyetlerine İslam aracılığıyla sızılmaya çalışmış ve buraya İran'daki gibi ABD'ye karşıt radikal İslam'ın girmesi önlemeyi hedeflemiş, öte yandan da Türkiye gibi kendi müttefiki ülkelerde komünizm yanlısı hareketlerin gelişmesine karşı kullanmayı düşünmüştür. Ayrıca, İslam'ın yükselişe geçmesi bir yandan SSCB ile Körfez arasında bir tampon işlevi görürken, diğer yandan da ABD için istikrarı büyük önem taşıyan Suudi Arabistan ve diğer petrol zengini ülkelerdeki baskıcı rejimlerin meşruiyetinin sağlanması hedeflenmiştir.

Yani, ABD'nin politikası ılımlı, denetlenebilir bir İslam'ı desteklemek, SSCB'ye ve komünizme karşı kullanmak, radikal İslam'ı ise dönüştürerek ılımlılaştırmak, bu mümkün olmazsa bastırmak ya da tecrit etmek şeklinde ortaya çıkmıştır (İlhan, 2002, s.36-37).

5. SSCB'NİN DAĞILMASI VE İKİ KUTUPLU DÜNYADAN TEK KUTUPLU DÜNYAYA GEÇİŞ

5.1. Güç Dengelerinin Oluşumu

Güç Dengesi, uluslararası ilişkilerde, 1648 yılında imzalanan Westphalia anlaşmalarından sonra kullanılmaya başlanan ama literatürdeki değişmez mevkiini, Napolyon savaşları esnasında ve takiben 1815 Viyana Kongresi'nde alan bir kavramdır. Başlıca iki durumu ifade için kullanılmaktadır: Birincisi, uluslararası alandaki gücün farklı devletler arasında dağıldığı, bir denklik, bir denge durumu; ikincisi ise bir devletin uluslararası sistemde diğerlerine göre daha üstün duruma geçmesi, yani başatlaşmaya başlaması halinde, sistemin diğer üyelerinin, bağımsızlıklarını ve etkinliklerini kaybetmemek maksadıyla bu devlete karşı koalisyon oluşturmaları halidir (Erhan, "Güç Dengesi...", 2003).

Dünya siyasi tarihine bakıldığında, uluslar arası sistemlerin genelde savaşların akabinde yeniden kurulduğu görülmektedir. Kurulan her yeni dünya düzeni, savaş galibi devletlerin, savaş mağlubu ülkeleri bölüşü, baskı ve denetim altına alma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bunu sağlayan en büyük neden de dünya güç dengelerinin değişmesidir. 1789 ile 1989 yılları arasında meydana gelen olayları incelediğimizde bunu net olarak görmemiz mümkündür.

1789'da gerçekleşen Fransız ihtilali ve onu izleyen gelişmeler; Rönesans ve Reform düşüncesinin Avrupa'da yankı bulması ve uluslar arası sistemin değişmesinde önemli rol oynamıştır. 1814'de Napolyon'un Moskova Savaşı'nda yenilmesi ve akabinde yapılan Viyana Kongresi, yeni dünya düzeninin temellerini ortaya koymuştur. Böylelikle İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya lehine çok kutuplu bir dünya düzeni oluşturulmuştur (Dursun, 1995, s.27).

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca bu denge sürmüştür. Uluslararası ilişkilerde oyunun temel kuralı olarak, sistemin bütün üyelerinin bilerek yada insiyaki bir biçimde, güç dengesinin bozulmaması yönünde ve aşırı güçlenen devletleri dengelemek maksadıyla hamleler yapması gerekmektedir. Oyun, İngiltere'nin

başat güç olduğu 19. yüzyılda da, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte de, iki savaş arası dönemde de, hatta uluslararası sistemin temel aktörlerinin iki kutbun etrafında kümelendikleri Soğuk Savaş döneminde de hep bu mantığa dayalı olarak oynanmıştır. Her devrin değişen şartlarına göre, oyunun araçları değişmiş ama kural hep aynı kalmıştır: Denge şu veya bu biçimde korunmalı, tek bir devletin küresel hegomon olmasının önüne geçilmelidir (Erhan, "Güç Dengesi...", 2003).

20. yüzyıl başlarında Avrupa ve sömürge kıtalarında meydana gelen menfaat çatışmaları, ekonomik ve askeri güçlenme, emperyalist duyguları büyük ölçüde kamçılamıştır. Bu nedenle I. Dünya Savaşı, yani yeni paylaşım savaşı ortaya çıkmıştır. Bu savaş Avrupa merkezli dünyanın çöküşünün ilk habercisi olmuştur. Dünya devletleri itilaf ve ittifak devletleri olarak iki bloka ayrılmıştır. Kanlı çarpışmalar sonucunda Osmanlı, Alman, Avusturya-Macaristan İmparatorlukları yıkılırken, yeni devletler doğmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın galibi olan devletler İngiltere, Fransa ve İtalya yeni düzenin kurucuları olmuşlardır. Mağlup devletlerle yapılan anlaşmalar bu düzenin belgeleridir. Fakat bu yeni düzen fazla başarılı olamamış ve 20 yıl gibi kısa bir sürede çökmüştür. Bu dönemde Almanya, Japonya ve İtalya'nın bir takım taleplerde bulunması, demokrasi totaliterizm çelişkisinden değil, Pazar kavgasından meydana gelmiştir. Ayrıca bu ülkelerin dünya haritasının yeniden çizimini talep etmeleri II. Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır (Sağlam, 1999, s.66).

1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, dünya güç dengelerini bozmuştur. II. Dünya Savaşı'nın galipleri olan İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB oluşacak yeni düzenin kurucuları olarak ortaya çıkmışlardır. 1945'de biten bu savaş, Almanya, Japonya ve İtalya'yı güç olmaktan çıkarmıştır. Ancak, savaşın galibi olmalarına rağmen, İngiltere ve Fransa savaş sonunda kaynaklarının tükenmesinden dolayı güçlü ve büyük devlet olma niteliğini yitirmişlerdir. Bu sebeple yeni kurulan düzende İngiltere ve Fransa etkili olamamışlardır. Geriye kalan iki süper güç ABD ve SSCB dünya güç dengelerini ve kurulan yeni düzenin iki kutbunu oluşturmuşlardır. Artık bundan sonra dünyada Soğuk Savaş dönemi başlamıştır.

Dünya güç dengesini oluşturan bu iki kutbun, 1945 ile 1980 yılları arası uluslar arası politikada, etkin bir şekilde stratejik, ekonomik ve ideolojik mücadeleleri ortaya çıkmıştır (Ülman, 1992, s.31).

21. yüzyıla girerken, alışagelinen bu kural ortadan kalkmıştır. İktisadi, siyasi ve askeri açılardan sistemin diğer bütün aktörlerinden daha güçlü bir devlet, ABD, küresel hakimiyetini sınırlayacak hiçbir kuralı bundan böyle tanımayacağını ilan ederken, aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendisinin kurdurduğu, Birleşmiş Milletler düzeninin de dayandığı sütunları imha etmeye girişmiştir.

5.2. Soğuk Savaş'ın Sonu ve Yeni Dünya Düzeni

1985 yılında Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle, Sovyet-Amerikan münasebetlerinde yeni bir dönem başlamıştır. Her iki ülke liderleri nükleer silahların sınırlandırılması konusunda görüş birliğine vararak, ilişkileri geliştirmişleridir. Sovyet-Amerikan yakınlaşması bu seviyede kalmayıp, 1989 yılından itibaren Doğu-Batı ilişkileri ve Avrupa'daki gelişmeler hakkında görüşmelerini sürdürmüşlerdir (Armaoğlu, 1994, s.128).

1980'li yılların sonlarında en önemli siyasal gelişmeler Avrupa'da yaşanmış, Sovyetler Birliği dağılmış, Berlin duvarı yıkılmıştır. Soğuk Savaş sona ermiştir. Artık, *Yeni Dünya Düzeni* söz konusu edilmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasına yol açan süreç, özellikle Afganistan işgalinin mali yükünden sonra askeri bütçede ve silahlanma harcamalarında önemli kesintilere giden Gorbaçov'un politikaları ile başlamıştır. Gorbaçov, Doğu Avrupa ülkelerini kendi hallerine bırakmadığı takdirde ülkesinin selameti için öngördüğü Glasnost ve Perestroika politikalarının başarıya ulaşamayacağını fark etmiş, Estonya ve Litvanya gibi Sovyet sınırı içindeki ülkelerde bazı reformlar başlatmıştır. Afganistan'dan askerler çekilirken Polonya'da seçimlere gidilme kararı alınmış, Macaristan Avusturya sınırını açmıştır. Polonya'da komünistler ezici bir mağlubiyet almış ve Gorbaçov Fransa ziyaretinde Polonya ve Macaristan'ın siyasal geleceklerinin kendi sorunları olduğunu söylemiştir. Ardından Çekeslovakya'da komünistler iktidardan çekilmiş ve son olarak 9 Kasım 1989'da Doğu-Batı Almanya sınırı açılmıştır. Arkasından Berlin duvarı

büyük gösterilerle yıkılmıştır. Artık, Avrupa'nın önemli bir kısmını kontrolünde tutan komünizm ortadan kalkmıştır (Ambrose, 1992, s.319-322).

SSCB'nin dağılmasından sonra ABD'nin tek süper güç olarak kalması sonucunda ABD başkanı tarafından "Yeni Dünya Düzeni", dünya gündemine getirilmiştir. İlk bakışta yeni dünya düzeni, uluslar arası barışın sağlanması, nükleer ve kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması, çoğulcu demokratik rejimler, insan haklarına saygı, yüksek manevi değerlere yer verilmesi, insanlığın refah ve mutluluğu için çalışılması olarak açıklanmıştır (Kohen, 1992, s.122).

Yeni Dünya Düzeni kavramında yeni olanı belirleyen, SSCB'siz bir dünya politik arenasıdır. Yarım yüzyıl boyunca ilişkilerde bir referans noktası oluşturan Soğuk Savaş kutuplaşması bitmiştir. Eski Düzende de, taraflar birbirlerini kabule dayanan bir sistem içinde hareket etmiştir. Fark, sadece, bu kabulün, daha önce karşılıklı, daha sert söylemlerle ifade edilmiş olmasıdır.

Hali hazırda ABD teknolojik ve askeri bakımdan dünyanın tek süper gücü durumundadır. II. Dünya Savaşı'nın akabinde başlayan Soğuk Savaş'tan ABD galip olarak ayrılmıştır. Savaşlardan galip çıkan devletlerin, mağlup devletlerin kontrol ettiği alanlar üzerinde yeni bir düzen kurma hakkını kendisinde gördüğü gibi ABD de, yeni bir dünya düzeninin kurulması gerektiğini düşünmektedir. Gerek I. Dünya Savaşı ve gerekse II. Dünya Savaşı sonunda da savaşın galipleri dünyayı yeniden şekillendirmişlerdir. Soğuk Savaş sonrasında ABD ve AB dünyayı yeniden biçimlendirmektedir. ABD ve AB kendi denetimlerindeki kapitalist dünyanın sınırlarını genişleterek, hakimiyetlerini artırmak istemektedirler (Manisalı, 2002, s.5).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile iki önemli gelişme ortaya çıkmıştır. Birincisi, Avrupa Birliği 1991'de Maastrich zirvesi ile, Avrupa Birleşik Devletlerini kurmaya karar vermiştir. İkincisi, ABD, Batı dünyasının ve tüm dünyanın lideri olma ve Amerikan boyutlu bir dünya kurma yolunda adımlar atmaya başlamıştır. ABD ve Avrupa Batı kapitalizminin iki temel öğesidir. Dünya üzerinde diğerlerine karşı aralarında çıkar birliğine ve ortak değerlere sahiptirler. Kapitalizmin önderleri olmanın yanı sıra, dünya gelir dağılımından

en fazla payı alırlar ve aralarında dil, din ve kültür birliği vardır (Manisalı, 2002, s.5).

Yeni düzende, 1993'te ortaya atılan ABD-Rus Stratejik Ortaklığı çerçevesinde, her iki ülkenin, daha doğrusu, SSCB sonrası Rusya'nın kesin nüfuz bölgesi haritası çizilmiş ve ABD tarafından kabul edilmiştir. Bir anlamda, kendisi için ayrılan bu nüfuz alanının dışına taşmadığı sürece, artık komünist olmayan Rusya da, ABD dünya politikası stratejisi açısından diğer önemli Avrupa ülkelerinden farklı değildir. Bir başka ifade ile, SSCB'nin söyleminde ret, eyleminde kerhen kabul ettiği ABD'nin patronluğu olgusunu, Rusya açıkça teslim etmiş; buna karşılık, tamamı kendi eski birimlerinden oluşan bir dünya parçası üzerindeki Rus potansiyel hegemonyası da, ABD ile Batı tarafından makul karşılanmıştır (Bostanoğlu, 1995, s.130).

ABD'nin yeni düzende de liderliği kaçınılmazdır, çünkü bu görevi üstlenebilecek başka aday bulunmamaktadır. Komünizmin çökeceği öngörüsünü *The Grand Failure* isimli kitabında ilk kez ortaya atanlardan, Zbigniew Brzezinski'ye göre, yeni düzende artık Avrupa için kendi güvenliğini kendi çözebileceği bir ortam oluşmuştur. Ancak, büyük bir ekonomik patlama yaratan ve sürekli bir güvenlik paradoksu yaşayan Uzakdoğu, bir global istikrarsızlık potansiyeli yaratmaktadır. ABD, Uzakdoğu, Ortadoğu ve post-komünist devletlerde *Öncelikli Global Taahhütler* denilen bir strateji izlemesi gerekmektedir. Bu stratejinin uygulamasında, ABD ilgisinin istikrar sağlamaya yönelik olarak bu bölgelere dönmesi gerekmektedir. Özellikle, post-komünist dünya ile Ortadoğu'da ekonomi ve güvenlik alanında sağlanacak başarı, Uzakdoğu'da gelişebilecek istikrarsızlığa karşı Batı'yla arada bir tampon bölge oluşmasını da sağlayabilecektir (Brzezinski, 1993, s.18-19).

Soğuk Savaş Dönemi sona erdikten sonra Ortadoğu'da da dengeler değişmiştir. Sovyetler Birliği'nin tasfiyesinden sonra Ortadoğu'da bir otorite boşluğu meydana gelmiş ve bunun üzerine, dünyanın süper gücü ABD bölgedeki askeri varlığını artırarak bu bölgedeki otorite boşluğunun başka devletler tarafından doldurulmasını önlemiştir. İki kutuplu dünyaya kendi askeri gücü ile son veren ABD, dünyanın bütün bölgelerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da hakimiyetini artırmıştır (Çeçen, 1998, s.21).

5.3. ABD'nin Yeni Strateji Arayışları

1990'lardaki yeni uluslar arası ortamda ABD'nin ne tür bir dış politika izleyeceği yolunda ülke içinde akademisyenler, stratejistler ve politikacılar arasında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Bütün bu yaklaşımların temelinde ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında uluslar arası alanda kendisini tek süper güç olarak görmesi ve bunu dünyanı geri kalan kısmına kabul ettirme çabası bulunmaktadır.

1990'larda Doğu Blokunun dağılması ve Soğuk Savaş'tan Batı'nın ABD liderliğinde galip çıkması özellikle ABD'nin kendisine olan güvenini artırmıştır. 1970 sonları ve 1980 başlarında, ABD'nin, içinde bulunduğu ekonomik durgunluğa binaen daha önceki dünyaya hakim olmuş büyük güçler gibi yükseliş trendini tamamladığı ve düşüşe geçtiği yolunda yorumlar yapılmıştır (Kennedy, 1990, s.508).

1990'lara gelindiğinde ise ABD'nin düşüşe geçtiği yolundaki yorumların yerini, ABD'nin tek süper güç olarak uluslar arası alandaki üstünlüğünü vurgulayan yaklaşımlar almaya başlamıştır. Bu bağlamda, Francis Fukuyama 1989'daki *Tarihin Sonu* adlı çalışmasıyla liberalizmin diğer ideolojiler karşısındaki nihai üstünlüğünü ilan etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasal Planlama Grubu Doğu-Batı Siyasal ve Askeri İşler Dairesi'nin eski yöneticisi olan Francis Fukuyama'ya göre, dünya, sadece Soğuk Savaş'ın bitmesine, ya da savaş sonrasında, tarihin özel bir evresine geçiş değil, bizzat tarihin sonuna tanıklık etmektedir. Tarihin sonu, insanlığın ideolojik evriminin nihai noktasına ulaşması, Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesidir. Liberalizmin düşünce ve bilinç alanındaki zaferi, henüz maddi dünyaya tam anlamıyla yansımamıştır ama, uzun dönemde maddi dünyaya da egemen olacağına inanmak için güçlü nendeler vardır (Göktaş ve Gülbay, 1994, s.45-46).

Samuel Huntington ise 1993'te *Uygarlıklar Çatışması* başlıklı makalesinde Batı'yı bir arada tutacak bir ortak düşman arayışını dile getirmiş ve asıl çatışmanın din ve kültürler üzerine kurulu uygarlıklar arasında olacağını ileri sürmüştür. Kanlı savaşların patlama noktası olarak siyasal-ideolojik karşıtlıkların ve krizlerin yerini, Batı, Konfüçiyan, Japon, İslam, Ortodoks-Slav,

Hint, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika uygarlıkları arasındaki ayırım çizgileri almaya başlamıştır. Huntington'a göre, bugünün Avrupa'sında Katolik ve Ortodoksları ayıran coğrafi çizginin batısında yer alanlar, Avrupa tarihinin feodalizmden aydınlanmaya kadar bütün aşamalarını paylaşan ortak bir tarih ve gelişime sahip Katolik ve Protestanlardan, doğu ve güneyde yer alanlar ise Ortodoks ve Müslümanlardan oluşmaktadır. Bunlar, diğerlerine göre ekonomik olarak az gelişmiştir. Rus ve Osmanlı İmparatorluğunun parçaları olarak da, diğer Avrupalılarla ortak olmayan bir tarihsel deneyimleri vardır. Yugoslavya'da yaşananlar, bu ayırım çizgilerinin nasıl kanlı savaşlara dönüşebileceğine örnektir. ABD'nin öncü ve önder rolünü üstlenecek bir başka güç bulunmamaktadır. ABD, dünyada uluslar arası düzen ve istikrara katkı yapabilecek yegane ülkedir. SSCB'nin çöküşünden sonra da, Amerika dünyada ulusal kimliği bir dizi evrensel politik ve ekonomik değer ile birlikte anılan tek ülke olarak kalmıştır. ABD öncülüğünde kurulmayan bir dünya şiddete, düzensizliğe daha açık, demokrasiye ve ekonomik gelişmeye daha kapalı olacaktır (Huntington, 1993, s.82-83).

Zbigniev Brzezinski ise, *Büyük Satranç Tahtası* kitabında, ABD'nin üstünlüğünü sürdürmesi için Soğuk Savaş sonrasında uluslar arası alanda güç dengesi oluşturulması yolunda neler yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Bütün bu çalışmaların iki ortak noktası bulunmaktadır. Bir defa bu yazarların hepsi ya ABD yönetim çevreleri ile yakın ilişkidedir ya da onun içinden gelmektedir. İkinci olarak, hangi açıdan bakarlarsa baksınlar, ABD'nin tek süper güç olduğu ve dünyadaki gelişmelerin artık onun tarafından belirleneceğini söylemişlerdir. Bir de asıl önemlisi, bunlar bazen üstü kapalı, bazen de Huntington'un 1993'teki bir makalesinde açıkça belirttiği gibi, ABD liderliğinin yokluğunda dünyaya kaosun egemen olacağını ileri sürmüşlerdir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD dış politikasının alacağı biçim konusunda yapılan tartışmalarda şu seçenekler üzerinde durulmuştur: (Uzgel, 2002, s.246).

1. Yeni Yalnızcılık (Neo-Isolationism)
2. Üstünlük (Primacy)

3. Ortaklaşa Güvenlik (Cooperative Security)
4. Seçici Angajman (Selective Engagement)

Bu dönemde ABD'nin en çok tartışılan yaklaşımlarından biri ABD'nin uluslar arası yükümlülüklerinden vazgeçip kendi içi sorunlarına dönmesidir. Bu yaklaşıma Yeni Yalnızcılık denmiştir. Bazen "Önce Amerika" (America Firster) olarak da anılan bu görüş, komünizme karşı mücadelenin kazanıldığını ve ABD'nin bu konuda görevini tamamlamış bir ülke olarak artık kendi iç sorunlarına ağırlık vermesi gerektiğini savunmuştur. Fakat ABD'nin Körfez Savaşını yürütmesiyle birlikte bu yaklaşım anlamını yitirmeye başlamıştır.

Üstünlük stratejisi, uluslar arası güvenliğin sağlanması için ABD'nin sistem içindeki üstünlüğünün sürmesi gerektiğini ileri sürmektedir. ABD tek süper güç olmalıydı ama bunun için dünyanın, ABD'nin "iyi huylu" (benign) bir süper güç olduğuna inanması ya da inandırılması gerekmektedir. Buna Joseph Nye ve Samuel Huntington "yumuşak güç" (soft power) adını da verdiler. Dolayısıyla, bu süper güç konumu diğer ülke ya da güçlerin muhalefetine rağmen değil, onların desteğiyle korunmalıdır. Bu şekilde onların ABD'ye karşı birleşmesi önlenmiş olacaktır.

Ortaklaşa Güvenlik, ABD'nin uluslar arası sorumluluğu diğer müttefikleri ile birlikte paylaşmasını ve bunu yaparken BM, NATO, AGIT gibi uluslar arası örgütleri kullanması ve yeni bölgesel düzenlemelere gitmesini öngörmektedir.

Seçici Angajman stratejisi, ABD'nin yalnızca kendisine tehdit oluşturma olasılığı bulunan ya da ileride çıkacak bir savaşta etkileri kendisine ulaşabilecek ülkeler ve bölgelerle ilgilenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede, ABD için önemli olan ülkeler ve bölgeler Rusya, Avrupa, Japonya ve Çin'dir. Bu yaklaşımın benimsenmesini savunanlar, Orta Doğu ve Balkanlar gibi bölgeleri de, buradaki çatışmaların genişlemesi olasılığı ve sahip oldukları stratejik önem nedeniyle "seçilmiş" müdahale alanları olarak görmektedirler.

Gerek ABD'li üst düzey yetkililerin açıklamaları, Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray gibi kurumların yayınları, gerekse bu 10 yıllık dönem içerisindeki

uygulamalar, ABD'nin yukarıda sözü edilen yaklaşımların, yalnızcılık dışında, hepsini kullandığını göstermektedir.

Bu yöndeki tartışmaların dış politika ilkeleri haline geldiğini gösteren gelişme, Eylül 1993'ten itibaren geliştirilmeye başlanan ve 1995'te "Angajman ve Genişleme: Ulusal Güvenlik Stratejisi" adıyla bir güvenlik belgesi haline gelen yaklaşımdır.

Buradaki "Genişleme" ilkesi geçmişteki "çevrelemenin" yerini almış ve serbest ticaret, yatırım kolaylıkları gibi ekonomik; demokrasi ve insan haklarının özellikle eski sosyalist ülkelerde yayılması gibi siyasal faktörleri içermektedir. "Yeni-Wilsonculuk"da denilen bu yaklaşıma göre, demokratikleşmenin gerçekleşmesi ve insan haklarının yerleşmesi istikrarı artıracak, böylece bu ülkeler dış politikalarında barışçı olacaklardır. Buna göre ABD bütün dünyada "açık pazarlar-açık toplumlar" oluşturmayı amaçlamalıdır.

Buradaki "angajman" ise seçici bir nitelik taşımaktadır ve ABD açıkça bir "dünya polisi" olmak istediğini belirtmektedir. Mayıs 1994'te yayınlanan bir başkanlık direktifine göre (Presidential Decision Directive PDD-25) ABD'nin müdahalesi şu iki durumda gerçekleşecektir:

1. Çıkarlarını doğrudan tehdit eden bir durum ortaya çıktığında ABD buna kendi başına müdahale edecek,
2. Müttefiklerinin çıkarlarını da ilgilendiriyorsa onların katkısıyla müdahalede bulunacaktır.

Ayrıca, böyle bir durumda komutanın ABD'de olması, düzenlenecek operasyonda başarı olasılığının yüksek olması, çıkış stratejisinin, yani o bölgeden çekildiğinde sorunun çözülmüş olması gibi rehber niteliğinde ilkeler geliştirilmiştir. Mayıs 1997'de Savunma Bakanlığı 1993'te ana hatları belirlenen stratejiyi teyit ederek, buna krizlere acilen cevap verme, stratejik ortamı ABD'ye uygun olarak biçimlendirme ve gelecekteki tehditlere karşı hazır olma gibi öğeleri de eklemiştir.

ABD, bu dönemde giriştiği bütün müdahalelerde (I.Körfez Savaşı, Somali, Bosna, Kuzey Irak, Kosova) Ortaklaşa Güvenlik stratejisine bağlı kalıp diğer

müttefikleriyle işbirliği yapmıştır, ama sonuçta bütün bu operasyonlarda liderliği kendisi yürütmüş, ne zaman harekete geçileceğini, hangi silahların kullanılacağını, operasyonların ne kadar süreceğini genelde kendisi belirlemiştir. Ancak II.Körfez Savaşı'nda Fransa, Almanya gibi müttefiklerinin desteğinden yoksun olarak hatta karşı çıkmalarına rağmen harekete geçerek savaşa girmiştir.

Bölgesel politikalara yönelik olarak ABD'nin geliştirdiği iki kavram göze çarpmaktadır. Bunlar, *Büyük Bölgesel Çatışma Olasılıkları* ve *Küçük Bölgesel Çatışma Olasılıkları*dır (*MaRC ve MiRC- Major-Minor Regional Contingencies*). ABD bu stratejileriyle aynı anda iki bölgesel çatışmayı yürütecek kapasiteye sahip olmayı hedeflemektedir. Bunun nedeni olarak, ABD bir bölgede askeri müdahalede bulunduğunda herhangi bir devletin bunu fırsat bilerek ABD aleyhinde bir askeri faaliyette bulunması olasılığı gösterilmiştir. Önceleri Kuzey Irak ve Bosna MiRC'lere örnek gösterilirken, 1990'ların sonuna doğru buna Kosova da katılmıştır.

Gerçekten ABD bu dönemde uluslar arası sisteme egemen olmaya ve onu kendi çıkarları doğrultusunda belirlemeye çalışmaktadır. Amerikan stratejik raporlarında kendisine ne global, ne de bölgesel rakipler istemediği belirtilmektedir. Bu nokta ABD'nin AB, Japonya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle ilişkilerinde kendisini açıkça göstermiştir (Uzgel, 2002, s.246-248).

5.4. ABD'nin İç Siyasal Gelişmeleri ve Ekonomik Canlanma

ABD, dünya ekonomisinde Avrupa'nın ve Japonya'nın görece güçlendiği 1970'li yıllara kadar, ekonomik ve politik gelişmelerin neredeyse tek belirleyicisi olmuştur. 1970'lerde, Petrol Krizi'nin ve Vietnam Savaşı'nın da önemli bir etkisi sonucunda ekonomik yavaşlamaya girilmiştir.

Dünya ekonomisinde 1970'lerde ve 1980'lerde başlayarak süren gelişmeler, devletlerin klasik alandaki gücünün bir kısmının devlet dışına, iş alemine ve pazara doğru kaydığını göstermektedir. Washington, özerk gücünün bir bölümünü Amerikan ağırlıklı iş ve piyasa gücüne kaptırmış olsa bile, bu, bir

bakıma gücünü sınırları dışına yaydığı, merkezde incelen güç yapısının periferiye doğru yayıldığı anlamına da gelmektedir (Strange, 1990, s.266). Ekonomik gücü bakımından hala en başta olan AB'nin güvenlik alanındaki politik hegemonyası ise, özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra tartışılmaz görülmektedir.

ABD 1980'lerden farklı olarak 1990'ları Demokrat Parti'nin yönetimi altında geçirmiştir. Reagan'ın 1988'de süresinin dolmasından sonra yapılan seçimlerde, yardımcısı olan George Bush başkan seçilmiş ve bir geçiş dönemi yönetimi olmuştur. Bush yönetiminin en önemli özelliği Doğu Bloku'nun dağılışı ve Körfez Savaşı sırasında iş başında olmasıdır. Dolayısıyla, Bush yönetimi uluslar arası alandaki gelişmelere yoğunlaşmıştır.

Ocak 1993'te işbaşına gelen ve 1996'daki seçimleri de kazanarak Soğuk Savaş sonrası döneme damgasını vuran Clinton yönetimi, ABD'nin öncelikle ekonomik sorunlarını gidermesi gerekliliği saptamasından yola çıkmıştır. ABD, hegemonyasını sürdürmek istiyorsa içte ekonomisini düzeltmek zorundadır. Özellikle, Reagan döneminde başlayan ve Bush döneminde büyük artış gösteren bütçe açıklarının kapanması gerekmektedir. Bu amaçla 1993'te yeni bir ekonomik program uygulamaya konmuştur. 1992'de GSMH'nin yüzde 4.9'u kadar olan bütçe açığı 1995'te yüzde 2.4'e düşmüştür. GSMH ise 1991-95 arasında ortalama yüzde 2.7 büyürken, 1996-99 arasında yüzde 4.3'ü bulmuştur. 1990'ların sonuna gelindiğinde ABD bütçesi fazla vermeye başlamıştır ve ekonomik göstergeler çok iyi durumdadır.

Bu arada, yüksek verimliliğin yanı sıra, düşük enflasyon hedefleyen para politikaları da bu ekonomik programda önem taşımıştır. Aynı programda "stratejik ticaret politikası" adı verilen bir yaklaşımla yeni bir ihracat stratejisi de belirlenmiş ve özel sektörle ortak bir ilkeler demeti hazırlanarak ihracatı artırma olanakları geliştirilmiştir. Bu yaklaşım jeo-ekonomiye dayalı strateji olarak da görülmüş ve ABD 1990'ların ortalarına dek bu politikayı sürdürmüştür. Doğu Bloku'nun yokluğunda artık toprak yerine pazar paylaşımı önem kazanmıştır ve ABD hem eski müttefiklerini hem de diğer ülkeleri bu stratejik ticaret politikasıyla baskı altında tutmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, toplam 200'ün üzerinde ticaret anlaşması yapan Washington, Japonya'yla da çeşitli

ticaret anlaşmalarını gerçekleştirmiştir. Bu ihracat programıyla ABD yönetimi 2000'e gelindiğinde ihracatını 1.2 trilyon dolara yükseltmeyi hedeflemiş ve böylece 16 milyon kişiye yeni iş olanakları açmayı planlamıştır. Gerçekten de, ABD'nin ihracatı bu dönem sonunda 1 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu uygulamalar sonucunda dış ticaretin ABD ekonomisindeki yeri 1980'lerde yüzde 24 iken 1990'larda yüzde 30'a yükselmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku'yla girişilen mücadelede ABD Batı'nın liderliğini üstlenmiş, büyük savunma harcamalarında bulunmuş, dünyanın birçok stratejik bölgesinde üsler kurmuştur. Bir bakıma ABD, Soğuk Savaş'ın kazanılması sırasındaki ekonomik kayıplarını geri almaya çalışmaktadır.

1990'ların ortalarından sonra ise, gerek ekonomik hedeflerine büyük ölçüde ulaşması, gerekse Balkanlar gibi bölgesel istikrarsızlıkların çözüme kavuşmaması ABD'yi, ekonomik boyutu sürdürmekle birlikte, tekrar jeo-politik bir yaklaşıma yöneltmiş ve siyasal ve askeri liderliğini ortaya koymasını gerektirmiştir. Bu yaklaşım Türkiye'nin ABD nezdinde ki yerini ve önemi etkileyecektir (Uzgel, 2002, s.244-246).

5.5. ABD'nin Global Stratejisinde Türkiye'nin Yeri

1980'lerin sonunda Türkiye, ABD ve diğer Batılı ülkelerin gözünde stratejik önemi azalan bir ülke olarak görülmeye başlamıştı. Fakat önce Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali, 1 yıl sonra Ağustos 1991'de SSCB'de gerçekleşen darbe ve ardından da Aralık 1991'de bu ülkenin dağılması Türkiye'nin stratejik öneminin tekrar gündeme getirdi.

Genel hatları ile belirtmek gerekirse, 1991'den itibaren ABD'nin global stratejisi içinde Türkiye'nin yeri ve önemi giderek artış göstermiştir. ABD Avrasya'da etkinliğini yerleştirmek için Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymaktadır.

Graham Fuller, Ian Lesser ve Paul Henze gibi, yönetim çevreleriyle bağlantılı yazarlar Türkiye'nin Yugoslavya'dan Çin'in batısına dek uzanan bir

coğrafyada yeni roller üstlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. 1993'te RAND think-tank grubunca yayınlanan *Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği* adlı çalışmada bu yazarlar, Türkiye'nin Balkanlarda Müslüman, Kafkaslar ve Orta Asya'da ise Türk kimliğini öne çıkararak etkinlik göstermesini önermişlerdir. Türkiye'nin bu bölgelerde siyasal, ekonomik ve stratejik açıdan bir köprü rolü oynaması için aktif davranması gerektiği belirtilmiştir. Hatta, Henze Türkiye'nin bu etkinliğini daha rahat sağlayabilmesi için Osmanlılığı yeniden tanımlaması gerektiğini ileri sürmüş ve Yeni-Osmanlıcılık kavramın ortaya atmıştır (Barkey ve Fuller, 1995, s.132).

ABD'li stratejist Brezinski de, ABD için Soğuk Savaş'ın ödülü olarak gördüğü Avrasya'da, Türkiye'nin eksen rolü oynadığını belirtmektedir. Yazarın jeopolitik bir eksen olarak tanımladığı Türkiye, Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e geçişi kontrol etmekte, Rusya'yı Kafkaslarda dengelemekte, İslami köktendinciliğe karşı panzehir işlevi görmekte ve güneydeki dayanak noktası olarak NATO'ya hizmet vermektedir. Türkiye'nin Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan bu yeni rolü yalnızca araştırmacılar tarafından değil, ABD yönetimi tarafından da 1990'lar boyunca vurgulanmıştır.

ABD bu dönemde, 1980'lerin başından farklı olarak, Türkiye'nin demokratikleşmesine ve insan haklarına saygı göstermesine daha fazla önem vermiştir. Bunun da ilk nedeni, demokratikleşmenin, sosyalist uygulamanın çökmesinden sonra giderek güçlenen küreselleşmenin temel direklerinden birini oluşturmasıdır. İkinci olarak ve Türkiye özelindeki bir etken ise, Türkiye'nin gerek Balkanlar, gerekse Kafkaslar ve Orta Asya'daki eski sosyalist ülkelere model olmasını istemesidir.

Türkiye'nin bu model konumu yalnızca siyasal değil, ekonomik alanda da kendisini göstermiştir. 1980'lere iktisadi alanda liberal reformlar yaparak giren Türkiye, 1990'larda, eski sosyalist ülkelere bu konuda deneyim sahibi bir ülke olarak ve arkasına ABD'nin desteğini alarak yaklaşmıştır (Uzgel, 2002, s.251-252).

6. YENİ DÜNYA DÜZENİNİN BAŞLANGICI: I.KÖRFEZ SAVAŞI

Körfez Savaşı, Soğuk Savaşın sona ermesi ve yeni dünya düzeninin başlangıcını simgeleyen dönüm niteliğinde bir olaydır. Türk-Amerikan ilişkileri de dünya sistemindeki köklü değişikliğin derin etkisi altında kalmıştır.

Gerek 1980'lerin gergin ortamında, gerekse Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni düzende, ABD'nin uğrunda savaşı bile göze alacak kadar ciddi değerlendirdiği konu, Körfez Bölgesi petrolünün Batı'ya ulaşmasının engellenmesi ya da bölgenin Batı'ya düşman bir global ya da bölgesel gücün etkisi altına girmesi olasılığıdır. 1980 yılında Carter, dışarıdan bir gücün Körfez Bölgesi'ni kontrolü altına almaya yönelik bir girişiminin, ABD'nin hayati çıkarlarına bir saldırı olarak görüleceğini ve böyle bir girişime askeri güç de dahil olmak üzere gerekli araçlarla karşı konulacağını söylemiştir (Uslu, 2000, s.278).

Irak'ın Kuveyt'i işgali ve arkasından ABD önderliğindeki müttefik güçlerin Irak'a saldırması; Ortadoğu'nun dünya politikasındaki stratejik önemi ve ABD'nin yeni dünya düzeni çerçevesinde Ortadoğu'ya yeni bir biçim vermek istemesi ve tek süper güç olma konumunu kanıtlamaya çalışması göz önüne alındığında, Körfez Savaşı uluslar arası ilişkilerde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

6.1. ABD'nin Körfez Politikası

ABD, İngiltere'nin 1971 yılında Basra Körfezi'nden çekilmesine kadar Körfez ülkeleri ile sınırlı olarak askeri ilişkiye girmiştir. İngiltere'nin çekilmesiyle birlikte ABD'nin bölgedeki etkinliği hızla artmaya başlamıştır. Bunda SSCB'nin karşısında durabilecek tek süper güç olarak ABD'nin olması ve bölgenin ABD için hayati öneme haiz olması en önemli etkendir. ABD bu dönemde Vietnam ile uğraşmasına rağmen, İran ve Suudi

Arabistan ile ikili ilişkiler geliştirerek, bölgede güç dengesini korumayı başarmıştır.

Aslında ABD'nin Körfez bölgesine yoğun ilgisi bölgede petrolün bulunması ile kendini göstermeye başlamıştır, buna paralel olarak da ABD'nin Körfez politikası stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarlar şeklinde varlığını hissettirmiştir. Ancak İngiltere'nin bölgeden çekilmesine kadar ABD'nin bölgeye yönelik temel politikası ekonomik çıkarlara dayalı olarak gelişme göstermiştir. Çünkü ABD'de diğer Batılı ülkeler gibi petrol ihtiyacının önemli bir kısmını Körfez ülkelerinden temin etmektedir. Petrol ihtiyacının ABD %30'unu, Almanya %32'sini, İngiltere %45'nin Japonya %76'sını ve Fransa %89'unu Körfez bölgesinden sağlamaktadır (Arı, 1999, s.53). Toplam petrol üretiminin %75'i sanayileşmiş ülkeler tarafından tüketilmektedir. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde de petrol tüketimi gittikçe artmaktadır. Tahminlere göre petrol tüketimi otuz yılda ikiye katlanacaktır (Heykel, 1993, s.178). Görülen o ki, alternatif enerji kaynakları devreye girmedikçe petrol önümüzdeki yüzyılda da önemini korumaya devam edecektir.

ABD'nin Körfez bölgesiyle olan ekonomik ilişkisi, ister istemez bölgenin siyasi ve stratejik yapısıyla ilgilenmesini de zorunlu hale getirmiştir. 1943'te Başkan Roosevelt ülkesinin çıkarlarını göz önüne alarak Suudi Arabistan'ın savunmasını ABD'nin güvenliği için hayati olduğu gerekçesiyle bu devleti "ödünç verme ve kiralama yasası" kapsamına almış, Suudi Arabistan hükümetine doğrudan Amerikan yardımlarını başlatmıştır (Arı, 1999, s.55).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin İran'da bulunan kuvvetlerini altı ay içinde geri çekeceğine dair söz verip çekmemesi ve daha sonra ABD ve İngiltere'nin sert muhalefetiyle karşı kaşıya kalmasından dolayı kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalması, ABD ile Sovyetlerin Körfez'e hakim olma mücadelesini hızlandırmıştır. Sovyetlerin 1945'ten sonra Ortadoğu'da kontrol ve etkisini göstermesine karşı ABD'de de tepkisini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

ABD Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de, ABD Kongresi'nde "Truman Doktrini" olarak anılan Ortadoğu politikası zaman zaman güncelleştirilerek ABD'nin Ortadoğu dış politikasının temel kaynağını teşkil etmiştir. Bu doktrinin temel kaynağını, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve Türk boğazlarından üs talep etmesi, Yunanistan'daki komünistlere destek vermesi sonucu genişleme temayülü göstermesi ve aynı zamanda Ortadoğu'da yayılmacı ve tehdit edici politika izlemesi, oluşturmuştur (Armaoğlu, 1996, s.145). Türkiye ve İran'ın Sovyet kontrolü altına girmesi, Ortadoğu açısından bir tehlike oluşturacağı gibi, Batı Avrupa'nın güvenliğini tehdit edecek ve böylelikle Ortadoğu'daki güç dengesi Sovyetlerin lehine dönüşmüş olacaktır (Arı, 1999, s.61).

Oluşabilecek böyle bir durum karşısında, ABD ve Batının Ortadoğu'daki kontrol ve çıkarları etkileneceğinden Başkan Truman, ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmasında kısaca silahlı bir kuvvete ya da dış baskıya karşı özgür halkları desteklenmesinin ABD'nin politikası olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, özgür ülkelerin ekonomik olduğu kadar askeri açıdan da desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir (Yazar, 1991, s.38).

ABD, Truman Doktrini doğrultusunda 1947'de Suudi Arabistan ile üs ve 1949'da da Bahreyn ile liman kolaylığını öngören bir anlaşma imzalamıştır. Bölgede İngiliz-Sovyet rekabetinin yerini ABD-Sovyet rekabetine bırakma doğrultusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Sovyetlerin Ortadoğu'nun güvenliğine yönelik tehdidi Türkiye'nin jeo-stratejik önemini ortaya koymuş ve Ortadoğu'da güç dengesinin korunması açısından ABD tarafından önemli bir etken olarak görülmeye başlamıştır. ABD'nin desteği ile Türkiye 1952'de NATO'ya girmiştir.

ABD, Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa gibi tarihi geçmişi olmamasının yanı sıra, Araplardan oluşan bu bölgeye tamamen yabancı bir güçtür. Bölge etnik ve dinsel bir bütünlük arz etmektedir. Bu durumda yabancı bir gücün bölgeye girmesi Arap toplumunda büyük tepkilere neden olabilirdi. Dış desteğe ihtiyacı olan ve tüm Arap devletlerin karşı çıkacağı bir devletin burada kurulması ABD'nin mevcut ve gelecekteki çıkarları açısından faydalı olacağı hesap edilmiştir. Bunun için ABD, İsrail Devleti'nin

kuruluşuna öncülük etmiştir. Destek vermesinin diğer nedenleri ise ülkede etkili olan Yahudi lobilerinin baskısı ve Amerikan halkının bunu desteklemesidir. ABD, kurulan İsrail Devleti ile Ortadoğu'da bir ileri karakol elde etmiştir. Bu nedenle ABD kuruluşundan itibaren bu devlete şartsız ve sınırsız destek sağlamaktadır (Goraudy, 1983, s.180).

ABD ve İngiltere'nin İsrail Devleti'nin kuruluşunda etkin rol oynamaları, Arap ülkelerinin düşmanlıklarının artışına vesile olmuştur. ABD ve İngiltere söz konusu düşmanlığı azaltmak için 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafsız görünmeye özen göstermişler. Ancak bu savaşta Araplar yenilmiş ve İsrail uluslar arası arenada kendini göstermeye başlamıştır. 1956'da Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ile ortaya çıkan krizde, İsrail ile anlaşmalı olarak kanalı işgal eden İngiltere ve Fransa, ABD ve Sovyetler Birliği'nin baskısı karşısında kanal bölgesini terk etmek zorunda kalmışlardır (Kayabalı ve Arslanoğlu, 1990, s.88-93). Bu olayların sonucunda İngiltere ve Fransa Ortadoğu'da itibar kaybederken, Sovyetler Birliği nüfuz kazanmaya başlamıştır. Savaştan sonra Sovyetler Birliği, Mısır'a savaşta kaybettiği silahların yenilerini vermeye başlamıştır.

Aslında Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın kontrolüne girmesi ABD ve Batı açısından büyük tehlike oluşturmaktadır, fakat ABD, Arap devletleri ile ilişkilerin bozulması sonucu Sovyetlerin Ortadoğu'ya girmesinin önüne geçmek için bu savaşta İngiltere, Fransa cephesinde yer almamıştır. Buna rağmen, Sovyetlerin bölgedeki etkinliği bu krizden sonra daha da artmıştır. Bunun üzerine ABD yönetimi 1957'de yeni bir yasa hazırlayarak Kongre'ye yollamıştır. Eisenhower Doktrini olarak bilinen bu yasa, uluslar arası komünizm tehlikesine karşı Ortadoğu'yu korumayı amaçlamaktadır ve bu doğrultuda ABD yönetimine şu yetkileri vermektedir:

1. ABD Yönetimi, Ortadoğu'ya askeri yardım ve işbirliği için program yapmak ve bu yardımlardan faydalanmak isteyen ülkelerle ikili anlaşmalar yapmak,
2. Silahlı saldırıya uğrayan bir devlete, isteği halinde asker göndermek dahil olmak üzere gerekli yardım yapmak,
3. Bu nedenle 200 milyon dolarlık bir ödeneği bütçeye koymak.

ABD Yönetimi, aldığı bu yetkilerle, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da etkisinin azalmasıyla Sovyet tehdidi altına girme ihtimaline karşı bölgenin güvenliğini üslenmiş oluyor ve bölge ülkeleri ile işbirliği alanlarını genişletmeyi amaçlıyordu.

İngiltere 1960'ların sonlarına doğru Basra Körfezi'nden çekileceğini açıklamıştır. ABD, Vietnam'ın getirmiş olduğu yük ve uluslar arası sistemde meydana gelen yumuşama nedeniyle Ortadoğu politikasını gözden geçirmeye mecbur kalmıştır. Nixon doktrini olarak anılan bu yeni düzenleme ile ABD'nin bölgesel çatışmalara doğrudan müdahalede bulunmayacağı sadece askeri ve ekonomik yardım yapacağı belirtilmiştir. Bu tutum ABD'nin, 1971'de bölgeden çekilen İngiltere'nin bölgedeki işlevini tama olarak yerine getirmeyeceği anlamını taşımaktadır. Bununla birlikte, ABD bölgenin iki büyük devleti olan İran ve Suudi Arabistan İle ilişkilerini nitelik ve nicelik açısından geliştirmiştir. ABD bu dönemde Körfez politikasını dört ana başlık altında belirlemiştir:

1. Bölgede istikrarın sağlanması için İran ve Suudi Arabistan arasındaki işbirliğinin teşvik edilmesi,
2. ABD'nin, Basra Körfezi'nde bir miktar deniz gücünün muhalefete rağmen muhafaza edilmesi,
3. ABD'nin, bölge ülkelerindeki diplomatik temsilciliklere teknik yardımların artırılması,
4. Zayıf durumdaki bölge ülkelerinin desteklenmesi.

ABD'nin Suudi Arabistan'a önem vermesi petrol kaynaklarının güvenli bir şekilde çıkarılması ve nakledilmesi içindir. Bunun dışında Suudi Arabistan'ın petro-dolarlarının her yıl ABD'ye gelmesi hedeflenmiştir. Sadece 1974-78 döneminde Suudi Arabistan'dan ABD'ye ortalama yıllık net sermaye girişi 5.1 milyar dolardır. Bu rakam her yıl artış göstermeye devam etmektedir (Arı, 1993, s.314).

ABD yeni politikası gereği bölge ülkelerini güçlendirmek için silahlandırmaya başlamıştır. Silah satışının yanı sıra bu ülkelere askeri ve sivil uzmanlar ve danışmanlar göndermiştir. İran İslam Devrimi'ne kadar

İran'da uzman ve danışman sayısı yüz elli bine ulaşmıştır. 1971'den 1976'ya kadar ABD, İran'a 12 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde ABD, Suudi Arabistan ve Umman'a çok sayıda teknik personel gönderilmiştir. İngiltere'nin bölgeden çekilmesi sonucu ABD, Kuveyt ve Bahreyn'le de ilgilenmeye başlamıştır (Arı, 1999, s.74-81).

1973 yılında başlayan Arap-İsrail Savaşı, OPEC üyesi ülkelerin petrol üretiminde kısıtlamaya gitmesi ve fiyat artırmaları, Arap ülkelerinin petrolü silah olarak kullanmalarının ilk işaretini vermiştir. İsrail'i destekleyen ülkelere karşı konan bu tavır, Batı ekonomilerini zor durumda bırakmıştır. Ortadoğu'daki bu gelişmelerin ardından ABD, Arap-İsrail anlaşmazlığına son vermek için kendi güdümünde bir barış süreci başlatmıştır (Taşlı, 1991, s.138). ABD'nin bu barış girişimi İsrail'in desteklenmesinden dolayı bozulan ABD-Arap ilişkilerinin düzeltilmesi doğrultusunda atılan bir adım olarak değerlendirilebilir.

1979 yılında Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ve İran'da gerçekleşen İslam Devrimi, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehdit eder duruma gelmiştir. Bu bakımdan Sovyetlerin ve İran'ın bölgeyle ilgili dış politikaları ABD'yi yakından ilgilendirmiştir. İran'ın Körfez ülkelerine Şii rejimini ihraç etmek istemesi ve bölge ülkelerinde önemli oranda bulunan Şii nüfusun mevcut monarşik rejimlere tehdit unsuru oluşturması, bu ülke yöneticilerinin ABD'ye daha çok yakınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, ABD tarafından II.Dünya Savaşı sonrasında dünya barışını bozan en büyük tehlike olarak nitelendirilmiştir.

İran ve Afganistan'daki gelişmeler ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. ABD Başkanı Carter, 1980 yılında Kongre'de yaptığı konuşmasında "Basra Körfezi'nde denetimi ele geçirmek amacıyla herhangi bir yabancı güç tarafından yapılacak müdahale ABD'nin yaşamsal çıkarlarına saldırı olarak dikkate alınacak ve böyle bir saldırıya askeri güç dahil olmak üzere gerekli her türlü araçla karşı konacaktır" diyerek, Körfez'in, ABD için ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir (Gresh and Vidal, 1991, s.99).

ABD Yönetiminin bu tavrı, Başkan Nixon dönemindeki Körfez politikasının değiştiğini göstermiş ve açıkça Körfez'e yapılacak herhangi bir tehdit ve saldırı durumunda güç kullanılacağını ortaya koymuştur. Başkan Carter, Körfez bölgesinin güvenliğini sağlamlaştırmak için Hint Okyanusu'ndaki askeri varlığını güçlendirip, Basra Körfezi devletleri ile temasa geçerek üs ve liman kolaylığı sağlamaya çalışmıştır (Arı, 1999, s.204). Carter Ortadoğu'da Amerikan nüfuzunu artıracak politikalar izlemeye çalışmıştır. Carter Doktrini olarak bilinen politika şu hususları hedef olarak kabul etmiştir:

1. İsrail'in bu bölgede, bağımsız bir devlet olarak varlığının sürdürülmesi,
2. Bölgede istikrarlı ve güçlü rejimlerin bulunması,
3. Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçı yollardan çözümlenmesi,
4. ABD ile bölgenin çıkarlarına ters düşecek her hangi bir gücün bölgeyi ele geçirmesine ve bölgede nüfuz sahibi olmasına mani olmak (Doğanay, ve Atun, 1994, s.3).

Aynı zamanda Carter Yönetimi, planı 1977'de başlamış olan "Çevik Kuvvet"in kurulmasını 1979 yılında gerçekleştirmiştir. Bu acil müdahale gücünün amacı, ilk önce, bölgeye olası Sovyet saldırılarını engellemek şeklinde düşünülmüş, fakat daha sonraki gelişmeler bu kuvveti, ABD'nin bölgede her türlü çıkarlarını tehdit edecek unsurlara karşı koyma haline dönüşmüştür.

1980 yılında başlayan Irak-İran Savaşı, 1967 yılında kesilen ABD-Irak ilişkilerinin tekrar kurulmasını sağlamıştır. 1982'den itibaren ABD Irak'a yoğun olarak teknoloji ve silah yardımında bulunmuştur. Irak-İran Savaşı'nın Körfez'e kayması ile buradaki seyir özgürlüğünün tehlikeye girmesi sonucunda Başkan Reagan, "Özgür dünya, hiç kimsenin Hürmüz Boğazı ile Basra Körfezi'ni petrol trafiğine kapatmasına izin vermeyecektir" (Gresh and Vidal, 1991, s.102). açıklamasıyla bu ülkeleri uyarmıştır. 1987 yılında ABD Körfez'e savaş filosu göndermiş ve Kuveyt'le yapılan anlaşma gereği bu ülkenin tankerlerine ABD bayrağı çekerek petrol sevkıyatını güvence altına almıştır.

ABD Savunma Bakan Yardımcısı Francis J. West Jr. bölgeye yönelik ABD hedeflerini şu şekilde açıklamıştır: (Arı, 1999, s.214).

1. İsrail'in güvenliğini ve bölgede barışın sürekli olmasını sağlamak,
2. Radikal devletlerin saldırılarına karşı Suudi Arabistan, Umman, Ürdün ve Mısır gibi ılımlı Arap devletlerini desteklemek,
3. Ilımlı Arap ülkelerini iç ayaklanma veya yıkıcı faaliyetlere karşı desteklemek,
4. Bölgeye yönelik Sovyet etkisini sınırlamak ve Körfez'de söz konusu olabilecek bir Sovyet işgalini caydırmak.

1970'lerden bu tarafa ABD Körfez politikasında ara ara gündeme getirdiği askeri müdahale açıklamalarını Körfez Krizi'nde BM çatısı altında gerçekleştirme imkanı bulmuştur. Savaştan sonra ise ABD'nin Körfez politikası bölgenin tamamen kontrol altına alınması şeklinde gelişmiştir.

6.2. Savaş Öncesi ABD'nin Irak'a Destek Vermesi

1984 yılı sonuna kadar Irak'la tam diplomatik ilişkilere bile sahip olmayan ABD, bölgede kendisine düşman olarak gördüğü İran karşısında Irak'ı herhangi bir karşılık beklemeden ve herhangi bir koşul ileri sürmeden desteklemiştir. ABD ile Irak arasında diplomatik ilişkiler kurulmadan önce, 1982 yılında ABD, Irak'a 60 tane Hughes 300C ve 500D helikopteri satmasına yönelik anlaşma yapılmıştır. Bu silah satım anlaşmaları 26 Kasım 1984'de diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra daha da artmıştır. 1985 yılında 26 McDonnell Douglas MD-530MF helikopteri, 1986'da ise 45 savaş uçağının yanı sıra 17 adet Bell 214ST helikopteri Irak'a satılmıştır. Tüm bu silah yardımının yanı sıra ABD, Irak'a İran'la yaptığı savaşta ihtiyaç duyduğu askeri istihbaratı resmi ilişkilerin başlamasından bir ay sonra sağlamaya başlamıştır. Ayrıca, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin olumlu görüş bildirmesiyle Amerikan şirketleri çok miktarda füze sistemleri ve uzun menzilli silahlar ve bunların parçalarını Irak'a satmıştır (Uslu, 2000, s.278-279).

Ekonomik alanda da 1983'ten itibaren ABD Irak'a çok fazla miktarda tarım kredisi sağlamıştır. Bunun sonucunda ABD ile Irak arasındaki ticaret Ortadoğu ülkeleri içerisinde İsrail ve Suudi Arabistan'dan sonra üçüncü sıraya yerleşmiştir. 1985-1990 yılları arasında Irak ABD'den 4 milyar dolar değerinde tarım ürünü ihraç etmiştir. ABD'de 1988 yılında Irak'a o döneme kadar bir ülkeye verilen en fazla kredi olan 1.1 milyar dolarlık kredi sağlamıştır.

ABD'nin Irak'a desteği o kadar önemli bir boyuta gelmiştir ki 7 Mart 1990 tarihinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Irak'ta insan hakları ihlallerinin araştırılması önerisi ABD'nin isteği doğrultusunda reddedilmiştir (Uslu, 2000, s.280).

Saddam Hüseyin'in, ABD ve diğer Arap devletlerinin çıkarlarını koruyarak İran'la sekiz yıl savaşmasının ardından kötüleşen ekonomisini güçlendirmek ve biriken borçlarını ödeyebilmek için petrol zengini diğer bölge ülkelerinden mali yardım istemesi ve Kuveyt'le sınır anlaşmazlığını gündeme getirmesinden sonra, isteklerinin Arap devletleri ve Batı tarafından ciddiye alınmaması üzerine Kuveyt'e karşı harekete geçebileceği yönündeki ilk sinyalleri 20 Temmuz 1990 yılında vermiştir. Bu tarihte 30 bin dolayında Irak askerinin Kuveyt sınırına doğru kaydırıldığı istihbarat kaynaklarınca tespit edilmiştir. Fakat, ABD'li yetkililer bunu Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmek için değil petrol fiyatlarını yükseltmek ve taleplerinin kabul edilmesini sağlamak için attığı bir adım olarak değerlendirmişlerdir.

Saddam Hüseyin'in tehdit dolu sözlerine rağmen ABD Irak Büyükelçisi Glaspie'nin Irak'ın ekonomik sorunlarına anlayışla yaklaştıklarını ve Irak-Kuveyt sınır anlaşmazlığında ABD'nin tarafsız olduğunu açıklaması Saddam'ı daha da cesaretlendirmiştir. Önemli sayıda Amerikalı araştırmacı yazarın Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e girebileceği yönündeki yazılar yazması ve CIA'nın Irak'ın Kuveyt'e kesin saldıracağı şeklinde rapor vermesine rağmen ABD hükümeti Irak'a karşı herhangi bir tepki de bulunmamıştır (Uslu, 2000, s.284).

6.3. Irak'ın Kuveyt'e Girmesi ve ABD'nin Tepkisi

Irak'ın Kuveyt'e asker sokup tüm ülkede denetimi ele geçirmesi üzerine ABD, işgal öncesi gösterdiği tavrın tam zıttı bir davranış içerisine girerek Irak'a karşı her türlü zorlama tedbirine başvurmuş ve kuvvet kullanma yoluna gidebileceğini ortaya koymuştur. 2 Ağustos 1990'da, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından saatler geçmeden ABD Başkanı Bush, Irak'a karşı ekonomik ambargo başlatmış ve Hint Okyanusunda bulunan Amerikan uçak gemisi Independence'ın Basra Körfezi'ne hareket etmesi emrini vermiştir. Bütün Amerikan bankalarındaki ve uluslar arası şirketlerdeki Irak ve Kuveyt'e ait finansal varlıkları ve mülkleri dondurmuştur. Yine ABD'nin etkisiyle oldukça hızlı hareket eden BM Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos'ta yani işgalle aynı gün içerisinde 660 sayılı karar ile Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamıştır. 6 Ağustos tarihinde ise 661 sayılı kararla Irak'a kapsamlı bir ekonomik ambargo başlatmıştır (Uslu, 2000, s.284-285).

Fakat, Saddam Hüseyin ABD'nin Irak'a saldıracağına ve Amerikan yönetiminin böyle bir savaşı göze alabileceğine ihtimal vermiyordu. Ayrıca, Saddam'ın cesaretlenmesinde Sovyetler Birliği'nin politikası da etkili olmuştur. Irak, ABD'nin güç kullanmasına Sovyetlerin izin vermeyeceğini düşünmüştür. Nitekim, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov 29 Ekim'de yaptığı açıklamada Körfez krizinde askeri çözümün kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Fakat 29 Kasım'da alınan ve askeri güç kullanılmasına izin veren BM kararında Sovyetler Birliği de olumlu oy kullanmıştır (Arı, 1999, s.230).

Saddam, diplomatik görüşmeler sırasında Kuveyt'in kuzeyindeki petrol bölgeleriyle Bubiyan ve Warba adalarının kendisine bırakılması durumunda Kuveyt'ten çekilmeye istekli görünmüş, fakat ABD Saddam'ın siyasal gücünü ve Irak'ın bölgedeki durumunu güçlendireceği için bu tür bir çözüme kesinlikle karşı çıkmıştır. Bu nedenle Irak'la uzlaşmayı öngören çözümler zaman zaman Kuveyt ve Suudi Arabistan tarafından

benimsenmiş olsa bile ABD tarafından krizin başından sonuna kadar sürekli bir şekilde reddedilmiştir.

Kaldı ki, İran ile savaşın sona ermesinden sonra Irak konvansiyonel, kimyasal ve nükleer silahlarıyla bölgede önemli olduğu kadar tehlikeli bir güç haline gelmiş ve bu çerçevede hem bölge devletleri açısından, hem de Ortadoğu'da ABD'nin en önemli müttefiki olan İsrail'in güvenliği açısından da büyük tehlike olarak görülmesi ABD'nin uzlaşmaya yanaşmamasının bir diğer önemli nedenidir. Zira, Irak Kuveyt'e girdikten itibaren Arap devletlerini yanına çekebilmek için İsrail'i tehdit etmeye başlamış ve çözüm önerileri içerisinde Filistin devleti kurulması hususunun da yer almasını istemiştir.

6.4. Irak'ın Kuveyt'e Girme Nedeni ve I.Körfez Savaşı

Ortadoğu'da kurulmuş olan bir çok Arap devleti Arap dünyasının liderliği için mücadele etmektedir. 1973 Arap-İsrail savaşına kadar Mısır mücadelenin başını çekmiştir. İsrail'e karşı hep kendisinin devamlı kaybettiği hissine kapılan Mısır, ABD önderliğinde İsrail'e yaptığı Camp David Anlaşması ile hem İsrail'i tanımış hem de kaybettiği toprakları geri almıştır. Fakat kaybettiği en önemli husus ise Arap dünyasının liderliği olmuştur. Bundan sonra Libya, Suriye, Irak gibi ülkeler Arap dünyası liderliği için mücadele etmeye devam etmişlerdir (Doğanay ve Atun, 1994, s.44). Saddam Hüseyin de iktidara geldiğinden bu yana Arap dünyasının liderliğini ele geçirmeyi hedeflemiştir. Kuveyt'i işgal ederek elde edeceği zenginliklerle bu yolda çok önemli mesafe almayı düşünmüştür. Bu nedenle Kuveyt'i işgal etmeyi daha önceden planlamıştır. Denize çok az bir çıkışı olan Irak'ın her kara devleti gibi denize ulaşma özlemi vardı. Irak'ın suya çıkış noktası Basra Körfezi'dir. Bu çıkışını genişletmek için İran ile sekiz yıl süren bir savaş yapmış ama hedefine ulaşamamıştır. Irak'ın diğer bir çıkış yolu ise kendisinden fazla denize kıyısı olan Kuveyt'in ele geçirilmesinden geçmektedir. Bu nedenle Kuveyt'i hedef olarak seçmesi bu amacının gerçekleştirilmesi açısından gerekliydi. Zaten

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle oluşan krizin ve ardından çıkan savaşın Körfez Savaşı olarak adlandırılması, savaştaki amacın deniz ile ilgili olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, Irak Kuveyt'i işgal ederek, dünya petrol rezervlerinin yüzde 20'sine yakın bir oranı eline geçirmiş olacaktı. İran Savaşı'nda büyük zararlara uğrayan ve gayri safi milli hasılasının yarısına yakınını silah alımına harcayan bir ülke olarak, kayıplarını yerine koymak ve borçlarını ödeyebilmek için daha fazla gelire ihtiyacı vardır (Cevizoğlu, 2000, s.201). Buna karşılık OPEC ülkeleri ise ham petrol fiyatlarını düşük tutarak ve fazla üretim yaparak Irak ekonomisinin daha da sıkıntıya girmesine neden olmaktadır. Fiyatların düşmesinde başı çeken ülke ise Kuveyt olmuştur. Bunu da, ele geçireceği yeni petrol rezervleri ve Kuveyt'in finansal kaynakları ile sağlayabilecektir.

Irak, bağımsızlığa kavuştuğu 1932 yılından bu güne kadar Kuveyt'in Basra vilayetine bağlı bir şehir olduğunu iddia etmiştir. Bu durumun en önemli etkeni Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışının çok kısıtlı olmasıdır. Şattül-Arap nehrinin deltasındaki bataklıklar arasına sıkışan Fav limanı önündeki çok yakın Varbah ve Bubiyan adaları nedeniyle büyük tankerlerin yanaşarak rahatlıkla yükleme yapmasını engellemektedir. Özellikle Kuveyt'e çok yakın ve Fav limanının hinterlandı olan Rumeyla bölgesinde verimli petrol yatakları bulununca Irak liman konusu daha da önem kazanmıştır. Irak kısıtlı liman olanakları nedeniyle petrol ihracatının önemli kısmını komşu devletler üzerinden boru hatları vasıtasıyla yapmaktadır. Bu ise zaman zaman sorunlara neden olmakta ve maliyeti artırmakta idi. Eğer Irak uygun limana kavuşabilirse hem ekonomik hem de politik imkanlar sağlayabilecektir. Bu yüzden Kuveyt'ten önce bu adaları satın almak isteyen Irak daha sonra kiralamaya da razı olmuştur. Fakat Kuveyt bunların hiçbirisine yanaşmamıştır. Bu sefer de Irak Kuveyt'ten, İran Savaşı nedeniyle yüklü miktarda almış olduğu borcun silinmesini talep etmiştir (Doğanay ve Atun, 1994, s.46). Tüm bunlar olmayınca Saddam Hüseyin Kuveyt'in ele geçirilmesine karar vermiştir.

Ortadoğu petrollerinin diğer dünya ülkelerine akışını tehlikede olması ve Ortadoğu üzerinde hayati ortak çıkarları olan ABD önderliğindeki 38 ülke, Irak'a karşı siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda yaptırımlar uygulamak üzere bir araya gelmişler ve çokuluslu bir koalisyon oluşturmuşlardır. Koalisyonun amacı; Irak Silahlı Kuvvetleri'nin kayıtsız şartsız Kuveyt'ten çıkarılması, meşru Kuveyt Hükümeti'nin tekrar iş başına getirilmesi ve Ortadoğu petrollerinin kesintisiz ve güven içerisinde dünya ülkelerine akışının sağlanmasıdır. Bu hedefler ulaşmak için üç hareket tarzı bulunmaktadır.

1. Sorunun politik yoldan çözümlenmesi,
2. Siyasi ve ekonomik yaptırımlar ile sonuca ulaşmak,
3. Askeri güç kullanmak.

ABD, yukarıda belirtilen hedeflere ulaşılamadığı ve Saddam Hüseyin'in başarılı olmasına imkan tanındığı takdirde onun Arap alemi için milli kahraman olacağını değerlendirmiştir (Doğanay ve Atun, 1994, s.3).

ABD komutasındaki Koalisyon güçleri 15 Ocak 1991 gecesi Irak'ın Bağdat'taki askeri birlik ve karargahlar ile Kuveyt'teki birliklerine Basra Körfezi'nde bulunan uçak gemileri ile Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Türkiye'deki üslerden kalkan uçaklarla ve akıllı füzelerle yoğun bir hava bombardımanı başlatmıştır. Aynı zamanda Suudi Arabistan'a konuşlanan Koalisyon kara birlikleri de iki koldan harekete geçerek ilerlemeye başlamışlardır. Harita 6.1'de görüleceği üzere, çift taraflı kuşatma harekatı uygulayan Koalisyon güçleri karşısında şiddetli hava bombardımanı ile zayıflayan Irak birlikleri tutunamamış ve kısa sürede teslim olmuşlardır.

Harita 6.1: Koalisyon güçlerin I.Körfez Savaşı harekatı manevra planı.

6.5. BM'nin Körfez Krizi ile İlgili Aldığı Önemli Kararlar

660 sayılı 2 Ağustos 1990 tarihli, bütün Irak güçlerinin işgal ettikleri topraklardan derhal ve koşulsuz çekilmesine ilişkin, Irak ordularının Kuveyt'e girdikleri aynı gün içerisinde alınan karar.

661 sayılı 6 Ağustos 1990 tarihli, Irak'a karşı askeri, ekonomik ve ticari ambargo uygulanması ve bu ambargoya BM üyesi olmayan ülkelerinde Irak askerlerinin Kuveyt'ten çekilinceye kadar uymasına dair karar.

662 sayılı 9 Ağustos 1990 tarihli, Irak'ın Kuveyt'i ilhakının hangi şekilde ve ne sebeple olursa olsun kabul edilemeyeceğine dair karar.

664 sayılı 18 Ağustos 1990 tarihli, Irak'ta ve Kuveyt'te bulunan yabancıların bu ülkelerden ayrılmasına izin verilmesi ve bunun kolaylaştırılmasına dair karar.

665 sayılı 25 Ağustos 1990 tarihli, Irak'a uygulanan ambargoyu delmeye çalışanlara karşı güç kullanılacağına dair karar.

679 sayılı 29 Kasım 1990 tarihli karar ise Irak'a BM kararlarına uymaması durumunda güç kullanılacağına dair karardır. Alınan karar çerçevesinde BM Anayasasına uygun olarak Güvenlik Konseyi; Irak'ın, 660 sayılı kararı ve bunu izleyen bütün kararları uygulamasını istemiş ve bütün kararlara rağmen, Irak'a bir iyi niyet jesti olarak son bir imkan tanımıştır. İkinci olarak, Irak'ın en geç 15 Ocak 1991 tarihine kadar bu kararları uygulamaması halinde, Kuveyt Hükümeti ile işbirliği yapan bütün ülkelere, BM'nin 660 sayılı kararının uygulanması ve bölgede uluslar arası güvenliğin sağlanması amacı ile gerekli bütün yolları kullanma yetkisi vermiştir (Cevizoğlu, 2003, s.15-16).

6.6. I.Körfez Savaşı ve Türkiye

Turgut Özal, TRT-1'de Uğur Dündar'ın sunduğu "Hodri Meydan" isimli programda Türkiye'nin bu bölgede 400 sene bulunduğunu ve eğer tek başına karar verme imkanı olsaydı Körfez Bölgesi'ne asker gönderebileceğini söylemiştir. Bunun, mücadeleyi temelinde öğrenmek için faydalı olacağını belirtmiştir. Ayrıca, Irak'ın haksız yere İran ile sekiz sene savaşması ve ardından Kuveyt'e saldırması Irak'ın fırsat bulduğunda özellikle su meselesi nedeniyle Türkiye'ye de saldırabileceğinden bahsetmiştir (Cevizoğlu, 2003, s.62). Yıldırım Akbulut 5 Mayıs 1990 tarihinde Irak'ı ziyaret ettiği zaman Saddam'ın kendisine "NATO dağılıyor, dostunuz ABD güç kaybediyor, güçlü devlet çevresine söz geçiren devlettir. Artık ABD'yi kimse dinlemiyor, size de yardım etmeyecek, şimdi sizin haliniz ne olacak?" diyerek tehditler savurduğunu belirtmiştir. Kendisinin de Türk

ordusunun güçlü olduğunu ve her Türk vatandaşının vatan topraklarını savunmada geri kalmayacağını söylediğini ifade etmiştir (Cevizoğlu, 2000, s.140). Görüleceği üzere Irak kendisinden emin bir şekilde, komşularına saldırmanın uygun zeminini oluşturmaya çalışmıştır. Bu görüşmenin üzerinden üç ay geçmeden de Kuveyt'e saldırmıştır.

Türkiye'nin isteği üzerine 10 Ocak 1991 tarihinde henüz Körfez Savaşı başlamadan önce NATO Çevik Kuvvetine bağlı 42 savaş uçağı ve 500 personel Malatya Erhaç hava üssüne yerleşmiştir. 18 Ocak 1991'de Brüksel'de toplanan NATO Konseyi, özellikle Amerikan uçaklarının İncirlik'ten düzenleyecekleri hava saldırılarına karşılık Irak'ın misilleme yapmasının savaş nedeni sayılacağı kararını almıştır (Cevizoğlu, 2003, s.46).

Körfez Savaşı'nın başlamasından on altı saat sonra TBMM hükümete, yabancı ülkelere asker gönderme ve Türkiye'ye yabancı asker çağırma yetkisini vermiştir. (TBMM Kararı Ek-B'dedir.) Kamuoyunun savaş karşıtı tutumundan dolayı dönemin Başbakanı Akbulut Türkiye'nin kendisine saldırı olmaması durumunda kesinlikle savaşa girmeyeceğini belirtmiştir (Cevizoğlu, 2003, s.23).

Körfez Krizi Türkiye'de, Cumhurbaşkanı Özal ile bazı bakanların ve Genelkurmay'ın fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay görevlerinden istifa etmiştir. Her ne kadar istifalar farklı zamanlarda ve farklı nedenlerle yapılmış olsa da özellikle dış politikanın Özal tarafından bizzat yürütülmesi ve kendilerinin bilgilendirilmemesi istifaların önemli sebeplerindendir (Robins, 1992, s.78).

Türkiye, İncirlik Üssü'nü Müttefik Devletlerin kullanımına açmış, fakat Saddam Hüseyin'in füze saldırısı düzenleme ihtimaline karşı Müttefik ülkelere İncirlik Üssü'nü kullandırdığını savaştan bir hafta sonra açıklamıştır. Bunun bir nedeni de Irak'ın füzelerine karşı getirilen Patriot füze rampalarının henüz yeni kuruluyor olmasıdır. Patriot füze sisteminin

devreye girmesinden sonra bu açıklanmış ve ardından da Irak Türkiye'ye sert bir nota vererek İncirlik Üssü'nün kullandırılmasını protesto etmiştir.

Körfez Krizi esnasında ve savaş süresince Türk-Amerikan ilişkileri çok olumlu bir ortamda gelişmiştir. ABD Başkanı ile Türkiye Cumhurbaşkanı arasında sürekli bilgi alışverişi olmuştur. Hatta, savaş başlamadan önce Başkan Bush Özal'ı bizzat telefonla arayarak savaşın başlama saati hakkında bilgilendirmiştir. Türkiye'nin ambargo kararını ilk uygulayan ülke olması, İncirlik Üssü'nün müttefik devletlerin kullanımına açması ve koalisyon güçlerine tam destek vermesi ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı Özal, Irak'ın Türkiye'ye saldırması ya da İran veya Suriye'nin Irak'a girmesi durumunda Türkiye'nin de Irak'a gireceğini belirtmiştir. Özal, böyle bir durumun ortaya çıkması halinde Irak'ın toprak bütünlüğünün bozularak Türkiye'nin sınırları yakınlarında bir Kürt devleti'nin kurulmasından endişe etmiştir. Bu endişesini ABD Başkanı Bush'a da ileterek desteğini almıştır (Cevizoğlu, 2003, s.60).

Körfez Krizi'nin Türkiye'ye önemli ölçüde zararı olmuştur. Yalnız petrol boru hattı değil, transit ticareti, turizm, sigortacılık, hizmetler ve ulaşım sektörleri yara almıştır. Irak'la ticaret yapan bir çok firma iflas etmiştir. Sınır ticaretinin sona ermesiyle özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomisi durma noktasına gelmiştir. Türkiye özellikle ABD ve çeşitli ülkelerden ekonomik zararlarının karşılanması için savaşın başlamasından 17 Ocak 1991 tarihine kadar süre zarfında Türkiye 2 milyar dolara yakın bir miktarda hibe yardımı almıştır (Cevizoğlu, 2003, s.63). Fakat alınan bu yardımların devamı gelmeyince ve ambargonun da beklenenden çok daha uzun sürmesiyle Türkiye'nin ekonomik kaybı her yıl katlanarak artmıştır.

6.7. I.Körfez Savaşı'nın Sonuçları

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin işgalin vuku bulduğu gün toplanarak derhal gerekli kararları alması, hem dünya teşkilatının kurulduğu tarihten bu yana istenen performansını göstermesine imkan vermiş, hem de

uluslar arası ilişkilerdeki kutuplaşmanın sona ermiş olduğunu, veto müessesesinin istismar edildiği geçmiş olayların geride kaldığını göstermiştir.

Körfez Krizi boyunca, ABD ile Sovyetler Birliği'nin uyum içinde davranmaları, aralarındaki işbirliğini etkin bir şekilde sürdürmeleri, Soğuk Savaş dönemindeki içinden çıkılmaz taktik hesapların aşıldığını net bir şekilde ortaya koymuştur. Irak lideri Saddam Hüseyin'in kriz öncesinde ve savaş esnasında işlediği en vahim hatalardan birisi, uluslar arası ilişkilerin yapısındaki ve Sovyetler Birliği'nin dış politikasındaki değişimleri algılayamamış olmasıdır. Saddam Hüseyin'in diğer hataları ise şunlardır; siyasi manevralarla, müttefikleri parçalayabileceğini düşünmesi, İsrail'in savaşa girmesini sağlayarak Arap ülkelerini kendi safına çekebileceğine inanması, kamuoyu baskısı nedeniyle ABD'nin savaşı göze alamayacağını düşünmesi, askeri kuvvetini yanlış tertiplemesi ve Cumhuriyet Muhafızlarına fazla güvenmesi, müttefiklerin hava, deniz ve teknolojik üstünlüğünü iyi değerlendirememesidir (Doğanay ve Atun, 1994, s.342-343).

Krizin ortaya koyduğu bir başka gerçek ise, ABD'nin artık tek süper güç olduğudur. ABD, Irak'a karşı oluşan uluslar arası koalisyonun liderlik görevini yerine getirmiştir. Meşruiyetin devletler arasındaki ilişkilerin temelini teşkil ettiği ilkesi, uluslar arası koalisyonun gösterdiği dayanışma ve yardımlaşma zihniyeti sayesinde kesin biçimde yinelenmiştir.

Körfez Savaşı'nın maliyeti büyük oranda ABD dışındaki ülkeler tarafından karşılanmıştır. Koalisyonun oluşması aşamasında ABD'ye, Suudi Arabistan 16,8 milyar dolar mali destek ayrıca petrol giderleri için 1.7 milyar dolar, Almanya 6,6 milyar dolar, Kuveyt 16 milyar dolar, Japonya 13 milyar dolar, Güney Kore 400 milyon dolar vermeyi taahhüt etmiştir. Dolayısıyla savaşın maliyeti ABD için sınırlı olmuştur (Doğanay ve Atun, 1994, s.497-500).

Savaş sonrasında ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı tarih içinde pek rastlanmayacak şekilde artış göstermiştir. Artık, ABD kendisini, İran'ın ya da herhangi başka bir devletin bölgeye hakim olması önündeki en büyük

engel olarak görmeye başlamıştır. ABD Başkanı savaş sonrasında dört temel ilke geliştirmiştir. Bunlar, Körfez bölgesinin güvenliği için yeni düzenlemeler yapılması, silahlanmanın kontrol altına alınması, Ortadoğu'nun ekonomik gelişmesi için yeni mekanizmaların oluşturulması ve İsrail'in Arap devletleri ile olan anlaşmazlıklarının çözülmesidir (Uslu, 2000, s.290).

Askeri açıdan ise, dünyadaki en modern teknolojilerin denendiği, hava gücü üstünlüğünün kesin olarak kanıtlandığı, hava üstünlüğü olmadan hiçbir harekatın başarılı olamayacağı görülmüştür. İlk defa bir savaşta uzay teknolojisi kullanılmıştır. Rus General Slipchenho'ya göre, Körfez Savaşı iki konsept arasında cereyan etmiştir. Irak geçmişte kalmış bir harp doktrini ile savaşırken, ABD'nin yönettiği çokuluslu askeri güç ise geleceğin harp doktrinini uygulamıştır (Doğanay ve Atun, 1994, s.415). Körfez Savaşı, 1980'lerin başından itibaren geliştirilmeye başlanan otomatik karar destek sistemleri, mikro elektronik sistemler, gelişmiş muhabere sistemleri, kinetik enerji silah sistemleri, partikül huzmesi silah sistemleri, mikro dalga silah sistemleri, lazer sistemleri, tesiri güçlendirilmiş mühimmat, akıllı mühimmat, üçüncü jenerasyon nükleer silahlar gibi yeni askeri teknolojiler için uygulama alanı olmuştur. Bütün bu teknolojik gelişmeler, geleceğin savaşlarında, Silahlı Kuvvetlerin nitelik üstünlüğünün sayısal üstünlükten daha da önemli olacağını ortaya koymuştur.

I. Körfez Savaşı, Türkiye'nin coğrafi konum itibari ile ne kadar hassas ve kritik yerde bulunduğu gerçeğini bir kere daha gözler önüne sermiştir. Türkiye, BM'nin ambargo kararlarının uygulanmasında öncü ve kilit rol oynamıştır. Ayrıca, güney sınırlarında önemli sayıda Irak Silahlı Birliklerini tutmak ve topraklarında bazı askeri tesisleri, BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı uyarınca, çok uluslu güç çerçevesinde ABD Kuvvetleri'nin kullanıma tahsis etmek suretiyle krizin çözümlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Cevizoğlu, 2003, s.179-180).

Körfez Krizi, Türkiye'nin henüz dış politika olarak Soğuk Savaş sonrası gelişmelere henüz hazır olmadığını ortaya koymuştur. Politika değiştirmekte zorlanan Türkiye, kriz yönetimi konusunda da hazırlıksız olduğunu

göstermiştir. Hızla gelişen olaylar karşısında çabuk kararlar almakta zorlanan dış politika belirleyicileri arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Çıkan bu anlaşmazlıklar sonucunda krizin ortasında önemli bakanların ve Genelkurmay Başkanı'nın istifa etmesi Türkiye'nin sağlıklı kararlar almasını engellemiştir.

Sovyetler Birliği Irak'ın bağımsız bir güç olarak bölgeyi egemenliği altına almasını istemediği gibi, bölgenin İran'ın denetimine girmesine de razı olmadığı için Irak'ın tamamıyla güçsüz duruma gelerek bölgedeki güç dengesinin İran lehine bozulmasını önlemeye çalışmıştır. Bu nedenle Irak'ın savaş esnasında daha fazla güç kaybetmesinin önüne geçmek ve Kuveyt'ten de bir an önce çekilmesini sağlamak için barış girişimlerinde bulunmuştur. Fakat, ABD tüm inisiyatifin Sovyetler Birliği'nin eline geçmesinden endişelendiği için bu girişimlere sıcak bakmamıştır (Arı, 1999, s.238).

BM müdahalesi ile birlikte Irak'ın güç dengesini bozması önlenmiş, ancak Irak'ın askeri, ekonomik ve siyasal kapasitesinin yok edilmesiyle bölgede yeniden dengesiz bir durum ortaya çıkmıştır. Yeni durumda İran bölgenin en güçlü devleti durumuna gelmiştir. Kriz boyunca sürdürdüğü politika ile siyasal etkinliğini artırmış olan İran, petrol fiyatlarının yükselmesinden faydalanarak gelirlerini de önemli ölçüde artırarak ekonomik kapasitesini geliştirmiştir.

Savaşta askeri hedefler siyasi hedeflerin ele geçirilmesinde birer vasıtadır. Bu nedenle Saddam rejiminin yıkılmaması ve harekatın Bağdat ele geçirilinceye kadar sürdürülmemesi Körfez Savaşı'ndaki zaferin sınırlı bir başarı olduğu şeklinde değerlendirilmesine yol açmıştır. ABD'li yetkililerin açıklamalarından anlaşıldığı üzere ABD Bağdat'a kadar yapılacak olan kara harekatına henüz hazır değildi ve BM kararının sadece Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasıyla ilgili olması ve Irak'ın işgalini içermemesi nedeniyle olası ileri harekatta koalisyonun dağılabileceğinden endişe etmiştir (Doğanay ve Atun, 1994, s.418-419).

6.8. Irak'ta BM Yaptırımlarının Uygulanması

Irak'ın 28 Şubat'ta koşulsuz olarak ateşkes anlaşmasını kabul ettiğini bildirmesinden sonra Körfez Savaşı sona ermiştir. BM Güvenlik Konseyi 3 Nisan 1991 tarihinde 687 sayılı ateşkes kararı ile Irak'ın diğer koşulların yanı sıra balistik füzeleri de dahil kitle imha silahlarının denetimini ve imha edilmesini öngörmüştür. Bu imha denetim işlevi için UNSCOM ve uluslar arası Atom Enerji Ajansı görevlendirilmiştir. Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması ise bu sürecin sonunda hazırlanacak rapora bağlanmıştır.

Irak tüm bu kararlara uyacağını açıklamasına rağmen, UNSCOM ve IAEA'nın göreve başlamasından kısa bir süre sonra 23 Haziran 1991'den sonra nükleer tesislerin gözlemci heyetine açılması konusunda sorun çıkarmaya başladı ve gerekli belgeleri vermekten kaçındı. ABD'nin sert açıklamaları sonrasında Irak BM kararlarına uyacağını açıklamıştır.

Irak çeşitli defalar BM gözlemci heyetlerinin işlerini zorlaştırmış ve bu nedenle ABD ile çatışma noktasına gelmiştir. Her defasında da geri adım atmak zorunda kalmıştır. BM ambargosu da sürekli uzatılmak zorunda kalmıştır.

6.9. Savaşın Arka Planı: Yeni Dünya Düzeni

Yeni Dünya Düzeni fikri Körfez Krizi sırasında ABD Başkanı Bush tarafından ortaya atılmıştır. Fakat bu fikrin altyapısı Körfez Krizi öncesi düşünülmüş ve planlanmıştır. Söz konusu bu düşünce ve plan Körfez Krizi nedeniyle uygulama alanına konulmaya çalışılmıştır. Çünkü Ortadoğu öteden beri etnik, dini özelliği ve bölgenin stratejik konumu gereği süper güçlerin çıkar çatışmaları haline gelmiştir. Batı ve Doğu kavgasında, 1970'lerden günümüze kadar olan dönemde Ortadoğu'da huzursuzluk ve çatışmaların çıkarılmasının en önemli sebepleri; bölgenin stratejik konumunu, çıkarılan petrol ve petrolün üretim seviyesini, fiyatını belirleme arzusudur. Bütün bunlara Arap-İsrail anlaşmazlığı ve 1979 yılında İran'da meydana gelen İslam Devrimi gibi faktörler de dahil edilebilir.

Bu bölgede ABD ve eski SSCB mücadelesi döneminde Ortadoğu ülkelerinin kendilerine göre birtakım politikaları vardı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile dünyanın tek kutuplu hale dönüşmesi, bölge ülkelerinin politikalarını değiştirmesine, yeni politikalar arayışına yöneltmiştir.

Eylül 1970'da Başkan Nasır'ın ölümü Ortadoğu'da liderlik yarışını başlatmıştır. Bu yarışta Irak lideri Saddam Hüseyin de vardır. Saddam Ortadoğu liderliğini elde edebilmek için, bozulan ekonomisini düzeltmesi, Körfez bölgesine ve petrolüne hakim olması gerektiği inancını taşımaktadır. Bu doğrultuda Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, bölgede çıkarları bulunan Batılı devletler ABD liderliğinde harekete geçmiştir. ABD bu bağlamda bölge devletlerinin yöneticilerinin tepkisi çekmeyecek şekilde, bölgenin yeniden yapılanmasını tasarlamıştır. Francis Fukuyama'nın "Körfez Savaşı'nın Başkan Bush'un tasarladığı şekliyle bir Yeni Dünya Düzeni'ni nasıl yaratacağı veya yaratmayacağını düşünmenin belki de en iyi yolu, sorunu gelecekteki bir üçüncü dünya saldırganının bakış açısıyla incelemektir" (Fukuyama, 1992, s.77). önermesi ile birlikte ABD, üçüncü dünya ülkelerinin konvansiyonel güçler oluşturma yerine, kestirme yoldan nükleer güç oluşturmaya gidebilecekleri endişesini taşımaktadır. Bu durum ise ABD ve Batı açısından tehlikeli görülmektedir.

George Bush, ABD Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmasında Kuveyt'in bağımsızlığı için yapılan Körfez Savaşı'nın ufukta beliren Yeni Dünya Düzeni için ilk sınav olduğunu anlatmıştır (Summer, 1992, s.87).

6.10. ABD'nin Savaş Sonrası Irak Politikası

I.Körfez Savaşı sona erdikten sonra Amerikan Başkanı George Bush, Ortadoğu'da barış ve istikrarı sağlamak için aşağıdaki dört ilkeyi ortaya koymuştur: (Armaoğlu, 1993, s.6).

1. Araplarla İsrail arasında barışın gerçekleştirilmesi,
2. Ortadoğu'da barış ve huzurun sağlanması için kaynakların adil bir şekilde paylaşılması,
3. Ortadoğu'da silahlanma yarışının durdurulması,

4. Ortadoğu'da su sorunun çözülmesi.

ABD, I. Körfez Savaşı'nda güneyden taarruz etmek suretiyle, hem Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Körfez ülkelerinin, ABD'ye minnet duymalarını sağlamış, hem de bu ülkelerin bölgeye ilişkin müteakip kararlarının ABD lehine ipotek altına almıştır. Bağdat yönetiminin 32. paralel yerine 33. paralelin güneyine çıkışının yasaklanmış olması bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir. ABD'nin bu yaklaşımı, aynı zamanda, hem Araplar arasındaki bölünmüşlüğün bir süre daha devam etmesini, hem de bu ülkelerin ABD'nin ilave yığınak yapma talebine fazla itiraz edememelerini sağlamıştır. Ayrıca, bu durum söz konusu ülkelerin savunma harcamalarını artırmaktadır. ABD'nin bu yaklaşımı, bölgeden yapılan petrol sevkıyatının kesintisiz sürmesine ABD'nin verdiği önemi göstermektedir (Öztürk, 1997, s.91).

Saddam Yönetimi I. Körfez Savaşındaki yenilgisine rağmen ayakta kalmayı başarmış ve rejimini sürdürmüştür. 11 Eylül öncesi ABD, Irak politikasını, Saddam Hüseyin'in dışarıdan herhangi bir devletin müdahalesi olmadan devrilerek Irak'ın uluslar arası politik sisteme tekrar dönmesi üzerine kurmuştu. ABD, Irak'a karşı ısrarla çevreleme politikası izlemiş ve bu politikasını silah denetimi, uçuşa yasak bölge uygulaması, uluslar arası ambargo, Saddam karşıtı muhalefeti güçlendirme ve bu oluşumu kullanmak sureti ile desteklemiştir.

Bununla birlikte, BM çatısı altında gıda karşılığı petrol programının daha da genişletilmesi, özellikle çocuk ve kadınlar için temel gıda maddeleri yardımının artırılması konularında girişimde bulunulmuştur.

Saddam'ın 10 yıldır hala iktidarda olduğuna dikkat çekilerek bu durumun hem Irak halkı hem de Irak'ın komşuları için hala tehdit unsuru olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Bağdat'ta komşuları ile barış içinde yaşayacak ve kendi halkı tarafından benimsenecek bir yönetim kurulması gerekmektedir. Bu maksatla 11 Eylül öncesi ABD'nin politikası şu şekilde gerçekleşmiştir: "ABD, bağımsız ve hür bir Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyacaktır. Fakat Saddam Hüseyin Irak halkının bütünlüğü için bir

tehdittir. ABD, Irak yönetiminde bir değişiklik olmasını arzulamaktadır ama bunu Irak'ın kendi içerisinden beklemektedir. Amerika kendisi herhangi bir çözüm yoluna gitmeyecektir. Saddam sonrası Irak'ın ekonomik gelişimi, toplumsal gelişim, sağlık ve eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması için, ABD, Irak halkına ve yeni yönetimine öncülük edecektir." (US Policy, 1999).

Clinton döneminde ABD, Irak politikasını tamamen BM şemsiyesi altında yürütmüştür. BM kararı olmaksızın Irak'a müdahale etmeyi dış politikasında öngörmemiştir. Irak'taki rejim değişikliğinin ambargo sonucunda kendi içerisinde gerçekleşmesini ummuştur.

ABD, uyguladığı bu politika ile Irak'ı sıkıntıya sokarak halkı Saddam'dan soğutmayı, ona karşı çıkmalarını sağlamayı amaçlamıştır. 1993'ten itibaren ise İran'ı da içine alacak şekilde yeniden formüle edilmiş çifte kuşatma stratejisini uygulamaya koymuştur. Çifte kuşatmanın temel hedefleri olarak ise;

1. Irak'ın kendi içinde bir darbe ile rejim sorununun çözülmesi,
2. Irak'ın kontrol altında tutulması,
3. İran'ın, Irak'ın zayıf durumundan yararlanarak bölgede aktif hale gelmesini engellemek olarak belirlenmiştir.

ABD tarafından uygulanan bu stratejiye rağmen;

1. 1998'den 2002 yılı sonuna kadar Irak'ta silah denetimi gerçekleştirilememiştir.
2. Uçuşa yasak bölge uygulaması ciddi biçimde sorgulanmaya başlanmıştır.
3. Uygulanan ambargo istenilen ölçüde başarılı olamamıştır.
4. Saddam'ın güveni yerine gelmiş ve Irak, aktif savunma durumuna geçmiştir.

11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD'nin teröre karşı başlattığı mücadele kapsamında, kendisine meydan okuyan BM denetçilerine yakın zamana kadar izin vermeyen ve hala kitle imha silahlarına sahip olduğu

düşünülen Saddam yönetiminden kurtulmaya ve nihayet Irak'ta güç kullanımını gerektiren bir politika izlemeye kesin olarak karar vermiştir.

ABD'nin kısa süren Körfez Savaşı sonunda Saddam'ı devirmeyi çeşitli sebeplerle göze alamadığı, bu nedenlerin başında da, Saddam'ın yerini dolduracak ve Irak'ı Kaos ortamına düşmekten kurtaracak bir lider veya kadronun bulunmayışı, yönetimin İran yanlısı radikal Şii İslamcı grupların eline geçmesi endişesi olduğu değerlendirilmektedir. Bu endişenin, aradan geçen 13 yıla rağmen bugün de geçerli olduğu düşünülmektedir. ABD aradan geçen 13 yıllık süre içinde, sürekli olarak Saddam'a alternatif bir lider veya yönetici kadro arayışı içinde olmuş, ancak başarılı olamamıştır.

Bu gelişmede, ilk yıllarda Saddam'ı göndermenin ABD'nin o günkü çıkarlarına uygun olmamasının da payı bulunmaktadır. Çünkü, Saddam'ın varlığı o dönemde ABD'nin bölgedeki etkinliğini arttırmasında ve petrol bölgelerinin kontrolünde meşru sebep niteliği taşımaktaydı. ABD İran'ı dengeleyecek kadar güçlü, ancak komşularını tehdit etmeyecek kadar güçsüz bir Irak istediğini çeşitli vesilelerle gündeme getirmiştir (Yıldız, 2003).

6.11. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Çifte Çevreleme Politikası ve Türkiye

Çifte Çevreleme (Dual Containment) ABD'nin 1990'larda kendisiyle uyuşmayan rejimleri "rogue states" (asi, haydut devletler) olarak adlandırıp onları uluslar arası alanda yalıtma ve sıkıştırma politikasının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. İran ve Irak'tan başka Libya, Küba ve Kuzey Kore gibi ülkelere karşı ABD soyutlama, çevreleme, baskı uygulama ve hatta onları uluslar arası sistemin yapıcı üyeleri haline dönüştürme sorumluluğuna sahip olduğunu ileri sürmüştür. ABD, tıpkı geçmişte SSCB'yi çevreleme görevini üstlendiği gibi, uluslar arası normlara uymayan bu ülkeleri de çevreleyerek yola getirmeyi düşünmektedir.

ABD, Irak ve İran'ı aynı anda sıkıştırarak ve uluslar arası alanda yalıtarak Orta Doğu'daki dengeyi kontrolünde tutmaya çalışmıştır. Yahudi

lobisinin de desteklediği ve sürmesinde etkili olduğu bu politika, 1990'ların sonuna doğru özellikle Avrupalı ülkelerin bu iki ülkeyle "eleştirel diyalog" adını verdikleri yaklaşımlarını geliştirmeleri üzerine etkinliğini yitirmiştir.

Mayıs 1993'te açıklanan bu politika ABD'nin Türkiye'yle işbirliği yaptığı alanlardan birisidir ve Türkiye bunun özellikle Irak ayağında önemli roller üstlenmiştir (Uzgel, 2003, s.270).

6.12. Irak'ın Çevrelenmesi ve Türkiye

I.Körfez Savaşı sonrasında ABD'nin Ortadoğu politikasında büyük önem verdiği Irak'ın çevrelenerek uluslar arası sistemden soyutlanmasında Türkiye en önemli yere sahip ülke olmuştur. Türkiye, Irak'ın Kuveyt topraklarını işgal etmesi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 661 sayılı ambargo kararına, yıllık 250 milyon Amerikan doları kazandığı Yumurtalık petrol boru hattını kapatarak ilk uyan ülke olmuştur (Robins, 1992, s.72).

ABD, savaş sonrasında 36. enlemin kuzeyinde ve 32. enlemin güneyinde (1996'da bunu 33. enleme çekerek genişletmiştir) uçuşa yasak bölgeler oluşturmuştur. Çekiç Güç, bu politikanın en önemli ayağını teşkil etmiştir. Bunun yanında ABD Irak'ı denetim altında tutabilmek için, Körfez Savaşı sırasında başlattığı ekonomik yaptırım, silahlanma programının denetimi, belli hedeflerin vurulması ve nihayet 1997'de açıkladığı Irak muhalefetini destekleme gibi yöntemlere başvurmuştur.

Türkiye, ABD'nin Irak'ı çevreleme politikasından birçok açıdan zarar gördüğü halde buna uymak ve bu konuda genel politika düzeyinde işbirliğine gitmek zorunda kalmıştır. Fakat bu genel işbirliği çerçevesinde zaman zaman bu politikaya aykırı bazı girişimlerde de bulunmuştur. Bunlardan en önemlisi 1994'te Habur sınır kapısını açarak hem zaten devam eden sınır ticaretinin hız kazanmasını, hem de Kuzey Irak'ın ekonomik olarak Türkiye'ye daha çok yakınlaşmasını sağlamasıdır. Ambargoyu delmesine rağmen bu sınır ticaretine göz yumulmuştur.

Gerek Türkiye'nin ambargodan uğradığı zararlar nedeniyle ABD nezdinde girişimlerde bulunması, gerekse Irak'ta halkın ve özellikle en çok çocukların bu ambargodan olumsuz etkilenmesi nedeniyle Nisan 1996'da BM Güvenlik Konseyi 986 sayılı kararı alarak "gıda karşılığı petrol" programını başlatmıştır. Türkiye'nin ısrarı üzerine ABD bu kararın, söz konusu petrolün Kerkük-Ceyhan hattından ihraç edilmesi hükmüyle çıkmasını sağlamıştır. Irak günde 1.5 milyon varil petrol çıkartabilmiş ve bunun yüzde 60'ını Yumurtalık boru hattından sevk etmiştir. Günde 9 milyon dolarlık petrol akışının olduğu bu hattan Türkiye günde 500 bin dolar gelir elde etmişse de bu Türkiye'nin kayıpları yanında çok küçük bir miktar olarak kalmıştır.

1998'den itibaren Irak'ın, BM'nin bu ülkedeki silahlanma çalışmalarını denetleyen UNSCOM'a izin vermemesi nedeniyle çıkan gerginlik üzerine ABD'nin Irak'a karşı tekrar kuvvet kullanması gündeme gelmiştir. Hatta, bu sırada, Kasım 1998'de ABD Savunma Bakanı'nın Ankara'ya gelmesi İncirlik üssünün kullanılması için izin istemesi şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte 18 Aralık 1998'de "Çöl Tilkisi" adı verilen harekat Körfez'deki uçak gemilerinden kalkan uçaklar ve füzelerle gerçekleştirilmiştir. Ama bir süre sonra Ocak 1999'dan itibaren ise İncirli küsünden kalkan ABD ve İngiliz uçakları Irak radarlarının kendilerine kilitlendiği gerekçesiyle bu ülkedeki hedefleri vurmaya başlamıştır. ABD savaş uçakları 1999'da Irak'taki hedefleri 600 kez bombalamıştır. Hatta, Mart 1999'da Irak'taki hedefleri vururken ABD uçakları kazayla Kerkük-Yumurtalık boru hattına ait bir istasyonu da bombalayınca petrol akışı bir süre durmuştur.

Bu arada, Clinton yönetimi Irak'a yönelik politikasını "çevreleme ve devirme" ye dönüştürmüş ve bunun için Eylül 1998'de Kongre'den Irak Kurtuluş yasasını geçirerek 16 muhalif örgütü bir araya getiren Irak Ulusal Konseyine 97 milyon dolarlık yardım yapmayı öngörmüştür. Ocak 1999'da ABD'nin Ankara büyükelçiliğinde görevli Ricciardone burayı Irak muhalefetini örgütleme ve rejimi devirme çalışmalarının merkezi haline getirmeye çalışınca, Türkiye bundan rahatsızlık duymuş ve ABD'yle ters

düşerek, Saddam rejiminin dışarıdan yapılacak müdahalelerle devrilmesinin kaosa yol açacağını savunmuştur.

Türkiye'nin Irak politikası aslında ABD'nin Orta Doğu politikasında izlediği rotanın bir göstergesi gibi olmuştur. 1980'lerde ABD Irak'ı İran'a karşı silahlandırırken, Türkiye de Kürt sorununda Saddam'la işbirliği yapmıştır. 1990'lara gelindiğinde ise ABD Kuzey Iraklı Kürtlerle işbirliği içinde Saddam'ı devirmeye çalışırken, Türkiye'nin Irak politikası da büyük ölçüde Kuzey Iraklı Kürtlere dayanır hale gelmiştir. Aslında iki ülke arasındaki temel yaklaşım farklılığı, ABD'nin bölgeye yönelik en büyük tehlike olarak Irak'ı, Türkiye'nin ise kurulması olası bir Kürt devletini görmesinden kaynaklanmaktadır.

2000 sonuna gelindiğinde Türkiye Irak politikasında küçük çaplı açılımlarda bulunmaya başlamıştır. Bunlar arasında insani yardım gönderilmesi, ticaret heyetinin ziyareti ve diplomatik temsilin büyükelçilik düzeyine çıkarılmasıdır. Bunda Türkiye'nin, ABD'nin izlediği politikadan uğradığı zararın bir türlü karşılanmaması ve Fransa, Rusya gibi ülkelerin giderek Irak'a yönelik yaptırımları delmeleri sonucu bu ülkenin çevrelenmesinin gevşemesidir. Zaten daha sonraki Bush yönetimi de "akıllı yaptırımlar" politikasına yönelme seçeneğini gündeme getirerek para karşılığı mazot alınmasını ve genelde ticari ilişkilerin gelişmesini engellemeye çalışmıştır (Uzgel, 2003, s.270-271).

6.13. Çifte Çevrelemenin Türkiye Açısından Sonuçları

Türkiye, Çekiç Güç konusunda yaşadığı açmazın bir benzerini ABD'nin çifte çevreleme politikasına ilişkin olarak yaşamıştır. ABD'nin bu politikasında Türkiye'yi hem rahatlatan, hem de zorlayan öğeler bulunmaktadır. Bu da yalnızca ABD'den değil, Türkiye'nin Irak'la ilişkilerinin karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır. ABD'nin uluslar arası alanda sıkıştırdığı ve baskı altına aldığı Irak'la Türkiye'nin de ilişkileri iyi değildir.

Türkiye birçok açıdan ABD'nin bu politikasını desteklemiştir. Türkiye'nin ABD'yle bu konudaki işbirliğinde uyuştuğu noktalar şunlardır:

Birincisi, İran-Irak savaşının bitmesinden sonra Irak'la ilişkiler kötüleşmiş, hatta Irak diğer Arap ülkelerini su sorunu konusunda harekete geçirerek Türkiye'de tedirginlik yaratan bir politika izlemiştir. Bu yüzden Irak'ın çifte çevreleme politikasıyla zayıf tutulması ve özellikle askeri açıdan etkisiz hale getirilmesi Türkiye'nin çıkarına bir gelişmedir.

İkincisi, 1990'ların başından beri dış politikasında rahat hareket edemeyen bir Saddam rejimi işbaşında olduğu için, Türkiye'nin Irak'a yönelik olarak Ağustos 1990'dan beri izlediği politikalar (boru hattının kapatılması, Barzani ve Talabani'yle yakın ilişkiler kurulması, Türkmenlerin Kuzey Irak'taki siyasal sürece sokulması ve en önemlisi üslerin Irak'ın bombalanması için kullandırılması). Irak yönetiminin hoşuna gitmeyecek niteliktedir. Dolayısıyla, Saddam yönetimi değişmeden ABD baskısının kalkması Irak'ın Türkiye'ye yönelik intikamcı bir politika izlemesi olasılığını gündeme getirebilirdi. Bu PKK'yı desteklemekten, Kuzey Irak'taki Türkmenlere yönelik baskı ya da Arap ülkelerini su konusunda Türkiye'ye karşı harekete geçirmeye dek çeşitli şekillerde gerçekleşebilirdi.

Üçüncüsü, Türkiye'nin Irak'ın çevrelenmesinde oynadığı rol, 1990'larda Türkiye'yi Washington'un gözünde, Başkan Clinton'un Kasım 1999'daki Türkiye ziyaretinde de söylediği gibi "önemli müttefik" haline getiren en önemli bölgesel işbirliği alanıdır.

Bu politikanın Türkiye açısından sakıncaları ise şunlardır: Bir kere, Türkiye daha önce değinildiği gibi, Irak'ın çevrelenmesinden ekonomik açıdan büyük zararlara uğramıştır. İkincisi, Irak'ın zaman zaman İncirlik üssünden kalkan uçaklar tarafından bombalanması Türkiye'yi Orta Doğu politikasında zor durumda bırakmış, Türkiye bölgede ABD çıkarları doğrultusunda davranan bir ülke olarak görülmüştür. Üçüncüsü, İncirlik'in kullandırılması Irak'la ilişkileri daha da kötüleştirmiştir. Hatta, Çöl Tilkisi operasyonundan sonra Irak Türkiye'yi tehdit edince, Ankara ABD'den Patriot füzeleri istemiş ve bu isteği yerine getirilmiştir. Dördüncüsü, Türkiye

ABD'yle birlikte hareket ettiği sürece, komşusu olan bu ülkelerle ilişkilerini istediği gibi geliştirememiştir. Türkiye'nin 1990'lar boyunca politika değiştirip Kuzey Irak'taki Kürtler yerine 1980'lerdeki gibi Bağdat'taki rejimle anlaşmaya gitmesi zamanla zorlaşmıştır (Uzgel, 2003, s.272-273).

6.14. ABD'nin Irak Politikasında İsrail Faktörü

ABD'nin Irak ve terör konusunda sürdürdüğü politika İsrail'in çıkarları ile birebir örtüşmektedir. Her ne kadar, İsrail iç politikasında çok parçalı gibi gözükse de dış politikada değişmeyen ve taviz vermeyen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, İsrail yönetimine kim gelirse gelsin, İsrail'in Irak'a karşı politikası değişmeyecektir. Çünkü Irak, bölgede İsrail için tehdit olan tek Arap devletidir. Mesela Suudi Arabistan, hukuken İsrail ile savaş durumunu kaldırmamış ama İsrail ile doğrudan bir çatışma içerisine de girmemiştir. Saddam Rejimi, bölgede, İsrail için en tehlikeli rejim olarak görülmektedir.

Dünyada silahlanmanın en yoğun yaşandığı bölge Ortadoğu'dur. İsrail, kurulduğundan beri Araplarla çatışma içerisinde olduğu için Arap ülkelerinin her türlü koalisyonuna karşı askeri açıdan üstün olmak için çaba sarf etmektedir. Arap ülkeleri ise İsrail ile yaptıkları savaşlardan aldıkları hezimetleri hafızalarından silemedikleri için askeri açıdan güçlü olmak ve bir daha bunları yaşamamak için kaynaklarının önemli bir kısmını silahlanmaya ayırmaktadırlar. 1980'lerin ortalarından itibaren İsrail Güney Afrika ile yakın askeri işbirliği ve Fransa'nın teknik desteğiyle bölgede önemli bir nükleer güç haline gelmiştir. İsrail'in elinde 200 kadar nükleer başlık, 30 kadar termonükleer silah ve nötron bombası üretebilme kapasitesi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca İsrail'in büyük miktarda kimyasal ve biyolojik silah stoku da bulunmaktadır (Adalı, 1991, s.21-23).

İsrail'in nükleer ve kimyasal yetenek kazanması Ortadoğu'da dengeleri bozmuştur. Suriye, Libya, Mısır ve Irak da nükleer ve kimyasal silah elde etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Yine adı geçen bu ülkeler ellerinde kimyasal silah bulunduğunu ve İsrail'e ulaşabilecek menzile sahip olduğunu bildirmişlerdir. Saddam ise tüm Arap ülkelerini İsrail'e karşı kimyasal silah

şemsiyesi altına aldığını söylemiştir. Nitekim I.Körfez Savaşı esnasında Saddam İsrail'e kimyasal başlıklı füze yollama tehdidinde bulunmuştur.

Irak'ın özellikle İran Savaşı esnasında nükleer silaha sahip olabilmek için yoğun çaba gösterdiği bilinmektedir. Irak'ın Fransa'nın teknik yardımıyla kurduğu Osirak'taki nükleer santral 1981 yılında İsrail tarafından bombalanarak imha edilmiştir. Bu saldırı sonrasında Irak'ın nükleer silah programı büyük yara almıştır. Fakat Irak gecikmeli olsa da programı yürütmeye devam etmiştir. I.Körfez Savaşı öncesi Londra'da el konulan Irak'a ait teknik cihazlar, Irak'ın nükleer silah üretmeye çok yakın olduğunu göstermiştir (Mutlu, 2003, s.293).

Ortadoğu'nun lideri olmak ihtirasıyla yanıp tuştan, İsrail-Filistin barış sürecine her zaman karşı çıkan ve Filistinli radikal örgütleri maddi olarak destekleyen, sürekli olarak da İsrail'i kimyasal silahlarla vurma tehdidinde bulunan Irak'ın bir nedenle güçsüzleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle I.Körfez Savaşı İsrail açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. I. Körfez Savaşı sonrasında, Saddam Rejiminin İsrail ile baş edebilecek silahı kalmamıştır ama ordusu Arap Orduları içerisinde yetişmiş asker olarak en iyi ordu ve ekonomisini de ambargo kalktığı zaman süratle düzeltebilecek seviyededir.

Ayrıca, Saddam Hüseyin söylem olarak da I.Körfez Savaşı sonrası İsrail için hala ciddi bir tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Verdiği demeçler Arap milliyetçiliğini harekete geçirebilecek türdendir. Özellikle İsrail karşıtı terör örgütlerini desteklemeye devam etmektedir. Dolayısıyla İsrail için bir tehdit olmaya devam etmiştir. Bu nedenle başından beri İsrail; kuzeyde Kürt Devleti, aşağıda Şii Devleti ve ortada Sünni Devlet olmak üzere, Irak'ta üçlü bir devlet yapısını savunmuştur. Çünkü güçlü bir Irak'ın parçalanması İsrail'in işine gelecektir (Coşkun, 2003).

7. SÜPERGÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKALARINDA JEOEKONOMİK FAKTÖR: PETROL

7.1. ABD'nin Petrol İhtiyacı ve Irak Petrollerinin Önemi

Uluslararası ekonomi-politik kaynak dağılımı açısından bakıldığında Ortadoğu genelde petrol ile özdeşleşen bir coğrafya olarak görülmektedir. Uluslararası ekonomi-politik dengenin Asya'dan Avrupa'ya kayması sürecinde Sanayi Devrimini de doğrudan ilgilendiren bir olgu olarak enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, petrolü stratejik bir araç, Ortadoğu'yu da bu stratejik aracın jeoekonomik havzası olarak stratejik bir rekabet alanı haline dönüştürmüştür. Böylece Ortadoğu sadece ticari ve doğal kaynak aktarım hattı olarak değil, doğal kaynak stoku olarak da başlı başına önemli bir stratejik konum kazanmıştır. Ortadoğu'nun dünya petrol rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip olması bölgenin stratejik yapılanmasında ve gerek küresel gerekse bölgesel güçlerin bu yapılanma içindeki pozisyon alışlarında önemli bir etki yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir (Davutoğlu, 2001, s.333).

Ortadoğu bölgesi hidrokarbon kaynakları bakımından dünyanın en zengin bölgesidir. Her ne kadar Hazar Denizi'nde ve Orta Asya'da yeni petrol rezervleri keşfedilse de Ortadoğu bölgesi hala stratejik öneme sahiptir. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık üçte ikisinin (%65.3) bölgede bulunması ve işleme maliyetinin düşük olması gerçeği, diğer taraftan dünya bilinen doğalgaz rezervlerinin ise üçte birinden biraz fazlasının (%36.1) Ortadoğu'da bulunması bölgeyi cazibe merkezi haline getirmekte ve dış güçlerin bölge politikasına müdahale etmelerini teşvik etmektedir (Bal, 2003, s.4).

Tablo 7.1: Dünyada Petrol Rezervlerinin Dağılımı (BP Web sayfası, 2001).

BÖLGELER	**%**
Ortadoğu	65.3
Güney ve Orta Amerika	9.1
Afrika	7.3
Eski Sovyetler Birliği Bölgesi	6.2
Kuzey Amerika	6.1
Asya Pasifik	4.2
Avrupa	1.8

Tablo 7.2: Dünyada Doğalgaz Rezervlerinin Dağılımı (BP Web sayfası, 2001).

BÖLGELER	**%**
Eski Sovyetler Birliği Bölgesi	36.2
Ortadoğu	36.1
Asya Pasifik	7.9
Afrika	7.2
Kuzey Amerika	4.9
Güney ve Orta Amerika	4.6
Avrupa	3.1

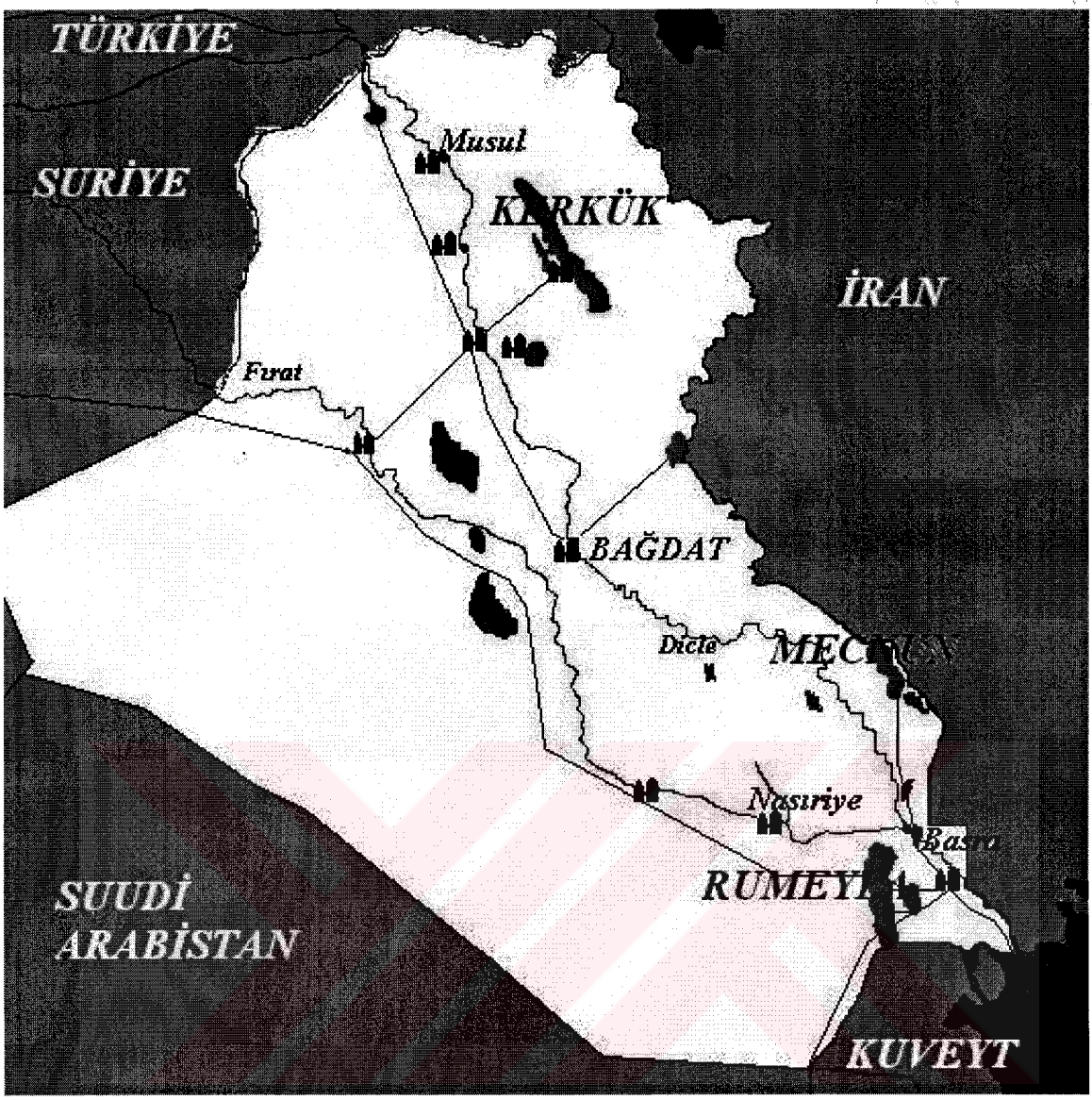
Tablo 7.1'de görüldüğü gibi dünyadaki toplam bir trilyon elli milyar varil civarında olan bilinen petrol rezervlerinin % 65.32'si olan 685.6 milyar varil Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Tablo 7.2'de görüldüğü gibi 155 trilyon metreküp civarındaki dünya bilinen doğalgaz rezervlerinin % 36.1'ini teşkil eden 55.91 trilyon metreküp yine Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır.

Tablo 7.3: Ortadoğu Petrollerinin Dağılımı (BP Web sayfası, 2001).

Ülkeler	**Petrol Rezervi (milyar varil).**
Suudi Arabistan	261.8
Irak	112.5
BAE	97.8
Kuveyt	96.5
İran	89.7
Toplam	685

Irak, Ortadoğu ülkeleri içerisinde, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en geniş petrol rezervlerine sahip ülkesidir. Harita 7.1'de Irak'ın petrol bölgeleri olan Mecnun, Rumeyla, Kerkük ve Musul ve petrol boru hatları görülmektedir. Tahmin edilen 112.5 milyar varillik rezervi ile dünya petrol rezervlerinin yüzde 11'i Irak'tadır (Akgün, "Türkiye'nin...", 2003). Irak aynı zamanda doğalgaz açısından da iyi seviyededir.

Irak'ın petrolü en yüksek kalitede ve üretim maliyetleri en düşük seviyededir. Dolayısıyla dünyanın en karlı petrol rezervleri Irak'tadır. Global enerji kaynakları açısından Irak petrollerinin önemi gittikçe artmaktadır. Çünkü, önümüzdeki 10-15 yıl içerisinde petrole olan talep çok fazla artış gösterecektir (Paul, A. 2002).

Harita 7.1: Irak'ın petrol yatakları ve petrol boru hatları

1970'li yıllarda, Batılı güçlerin Ortadoğu'da İsrail'e destek veren tavırlarını sürdürmesi ile tırmanan süreçte başta Suudi Arabistan kralı Faysal olmak üzere geleneksel rejimlerin ortak bir tepkiye yönelmeleri petrolün bölgesel bir stratejik koz olarak kullanılmasını sağlayan bir süreci başlatmıştır. Bu dönemde uygulanan petrol ambargosu, petrol üreticisi ülkelerden oluşan OPEC'in uluslar arası bir güç kazanmasına yol açmıştır. Özellikle uluslar arası ekonomi-politik yapının liderlik görevini yürüten ABD, Avrupalı güçlere kıyasla petrole daha az bağımlı olmakla birlikte, petrolün bu gücünün kaynağını kontrol etmedikçe uluslar arası ekonomi-politik rekabetin kontrolünü elinde tutamayacağını fark etmiştir (Davutoğlu,

2001, 334). OPEC'in aldığı karar sonucu 1970 yılında Kuveyt petrolün varilini 2 dolara satarken, 1973 yılında 35,5 dolara yükseltmiştir. OPEC üyesi ülkelerin ortak bir tavırla fahiş bir şekilde fiyat artırmaları, Ortadoğu petrollerinin üretimini azaltmış olmasına rağmen, bölge ülkelerinin petrol gelirleri kat kat artmıştır. Ancak, petrolde dışa bağımlı olan sanayileşmiş ülkelerin ekonomileri felç olmuştur. Söz konusu bu petrol fiyatlarındaki artış, 1979 yılında tekrarlanınca, petrol tüketicisi ülkeler çeşitli petrol senaryoları yazmışlar ve uygulamaya başlamışlardır (Özey, 1997, 315-316).

Petrolün fiyatlarındaki artışın olduğu dönemlerde Türkiye'de büyük ekonomik sıkıntılara girmiştir. 1970'lerden itibaren ABD, petrol tedarik ettiği kaynakları çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Bu maksatla Hazar havzası, Nijerya, Çad, Angola, Kanada, Meksika ve Venezüela alternatif petrol tedarik kaynakları olarak seçilmiştir (Dao, 2002). Türkiye'de aynı şekilde petrol açısından dışa bağımlı olduğu için petrol tedarik ettiği ülkeleri azami ölçüde çeşitlendirme politikası gütmüştür. Fakat, Ortadoğu'nun özellikle de Körfez'in ABD ve diğer petrol ithalatçı ülkeler nezdinde ki önemi tabi ki göz ardı edilemez.

17 Mayıs 2002 tarihli ABD Başkan Yardımcısı Cheney imzalı *National Energy Policy Development Group* raporunda, ABD'nin ilk önceliği arasında yabancı ülkelerden yeni petrol rezervleri sağlanması belirtilmiştir. Rapor 25 yıllık bir perspektifte ABD'nin petrol ihtiyacı için strateji geliştirmektedir. ABD'nin yabancı petrole bağımlılığı 2002 yılı tüketiminin yüzde 52'sini oluşturmaktadır. 2020 yılında bu oranın yüzde 66'ya çıkacağı beklenmektedir. 2003 yılı itibariyle, ABD, yılda 10.5 milyon varil petrol tüketmektedir. Amerikan Enerji Enformasyon Dairesi'nin tahminlerine göre; 2020 yılında ABD'nin günlük petrol ihtiyacı 25 milyar 800 milyon varile çıkacaktır (Hürriyet, "Petrol Savaşı...", 2003).

2000 yılında dünyanın en büyük petrol şirketi Exxonmobil sadece 2.6 milyon varil petrol üretmişken Suudi Arabistan'ın şirketi Aramco 8.8 milyon varil üretmiştir (Şen ve Üşümezsoy, 2003, 47). Suudi Arabistan'ın üretimde ve petrol arzının belirlenmesinde en önemli aktör olma

konumunun uzun olmaması gerekmektedir. Çünkü, özellikle 11 Eylül terörist saldırısı sonrasında Amerikan-Suudi Arabistan ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Irak, Suudi Arabistan'a karşı uzun dönemli bir müttefik alternatifi olarak görülmektedir. Bu nedenle Irak'ta rejim değişikliği acilen gerekmektedir (Sunday Herald, 2002).

Aslında, 11 Eylül terörist saldırısından sonra Afganistan'a yapılan müdahale ABD'nin uzun süredir üzerinde çalıştığı Orta Asya petrol ve doğalgazını denetlemek için gereken fırsatı vermiş oldu. Henüz Orta Asya enerjisi Ortadoğu'nun enerjisi kadar zengin ve verimli, yani düşük maliyetli gözükmemektedir. Ama bu noktada başka bazı parametreler denkleme girmektedir. ABD, Ortadoğu petrolünün İran dışında tamamını bugün için kontrol etmektedir. Bunu sadece ihtiyaç duyduğu petrolü uygun fiyattan temin edebilmek için yapmamaktadır. Daha önemli amacı Avrupa ve Asya'nın temin ettiği enerjinin kaynağını ve yollarını denetlemektir (Bkz. Tablo 7.4). Bugün için, Avrupa da, Asya da enerjisinin önemli bir bölümünü Ortadoğu'dan sağlamaktadır. Avrupa, Rusya üzerinden ABD kontrolünde olmadan enerji elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Karadeniz'den Avrupa'ya yönelecek çeşitli enerji iletim güzergahları gündemdedir. Çin ve Japonya başta olmak üzere Asya ülkeleri ise direkt olarak Kazakistan ve Türkmenistan'dan boru hatları ile enerjiye ulaşmayı planlamaktadır (Öğüt, 2000). ABD 21. yüzyıldaki potansiyel rakiplerinin enerji yollarını kontrol altında tutmak istemektedir. Büyük güçler arasında, kilit petrol rezervlerinin kontrolü için büyük bir yarış söz konusudur (Yergin, 1991).

Tablo 7.4 Ana Petrol Akış Yolları (BPAMACO, 2002).

Petrol Üretim Bölgesi	**Petrol Giden Ülke**	**Miktar (Milyon Ton).**
Ortadoğu	Japonya	208,2
	ABD	124,5
	AB	182,7
	Çin	38,4
	Asya Pasifik	303,1
	Güney Afrika Ülkeleri	34,9
Rusya	AB	124,0
	Avrupa (AB Harici).	40,2
	Brezilya, Arjantin vs.	21,3
Venezüela	ABD	127,1
Meksika	ABD	67,8
Kanada	ABD	83,4
Orta Afrika (Nijerya vs.).	ABD	69,7
	AB	27,6
	Asya Pasifik	43,1
K.Afrika (Cezayir vs.).	AB	101,6
Pasifik (Malezya vs.).	Japonya	37,5
	Çin	22,6

ABD'nin, dünyada son 15 yıldır süregelen bir petrol politikası vardır. 1990-91 yılında, Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, özellikle Kazakistan'da genelde de bu ülkelerin tamamında, petrol ve petrol ürünleri ve bunların rafine edilmesiyle ilgili hemen hemen bütün sanayi dallarını Amerikan şirketleri ele geçirmişlerdir. Amerikan şirketlerinin ele geçiremedikleri yerler İran ve Irak petrolleridir. İran ile olan sorunlar bellidir. ABD, dolaylı olarak yani iktidarı ele geçirerek Irak'a girdiğinde, dünya petrolünün yüzde ellisinin kullanımını, elli ila yüz yıllık bir süreyle, planlı bir şekilde eline geçirecek ve üretimi istediği gibi ayarlayabilecektir (Dikeç, "Irak Operasyonu…", 2003).

Dünya petrol piyasasını 5 büyük şirket kontrol etmektedir. Bunlardan iki tanesi Amerikan, diğer ikisi İngiliz ve bir tanesi ise Fransız'dır. Amerikan şirketi olan Exxon Mobil bu şirketler arasında en büyük olanıdır. Büyüklük açısından Amerikan şirketlerini İngiliz şirketleri takip etmektedir. Irak açısından bu durumu değerlendirdiğimiz zaman ABD-İngiltere işbirliğinin arkasında petrol faktörünün önemli bir etken olduğunu görmekteyiz. Amerikan ve İngiliz şirketleri 1972 yılına kadar Irak petrollerinin dörtte üçünü işletmektedirler. Fakat 1972 yılında Irak Petrol Şirketi millileştirilince bu pozisyonlarını kaybetmişlerdir. Petrolün millileştirilmesinden sonra Irak kendisine ortak olarak Rus ve Fransız şirketleri seçmeye başlamıştır. Gittikçe önemi artan Irak petrolleri için, Amerikan ve İngiliz şirketleri işletme hakkını elde etmek istemektedirler (Paul, 2002). Bu beş şirketin yalnızca Irak'ta değil tüm dünyada işlettikleri petrol imtiyazları millileştirme hareketleri sonucu çok fazla azalma göstermiştir. 1970'li yılların başında yüzde 70'lere, 1980'li yılların sonunda ise yüzde 20'lere düşmüştür. Petrol rezervlerinin hemen hemen tamamı OPEC ülkelerinin eline geçmiştir. İki kutuplu Soğuk Savaş dönemi koşullarında gerçekleşen bu olgu, dünya petrol düzeninin ana çelişkilerinden birini oluşturmaktadır (Şen ve Üşümezsoy, 2003, 47). Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası bu çelişkinin düzeltilmesi gerekmektedir.

ABD ve İngiltere aynı zamanda Irak'ın askeri, jeostratejik ve ekonomik öneminden dolayı kontrol etmek istemektedirler. Soğuk Savaş döneminde blok liderleri SSCB ve ABD Ortadoğu politikasında etkin oldular. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise temel olarak ABD ve diğer Batı güçleri Ortadoğu politikasına ilgi göstermektedirler. Fakat, Rusya ve Çin gibi diğer güçlerin de bölgede yer edinme çabaları devam etmektedir. Bu ülkeler petrol ve doğal gaz rezervleri, bunların üretimi ve fiyatlandırması üzerinde etki sahibi olmak istemektedirler. Dünya lideri olan tek süper güç ABD'nin bu kaynakların üretiminde, pazarlanmasında daha fazla rol alma ve gelişmeleri yönlendirme isteği vardır. Bu kaynakların dağılımını etkileyebilecek Irak'ın Kuveyt'i işgali benzeri oldu bittilere ABD'nin izin vermesi mümkün değildir. ABD içindeki bu kaynaklarla ilgisi olan lobiler de, ABD yönetiminin aktif rol almasını ve dolayısıyla Irak'a yönelik bir müdahaleyi teşvik etmişlerdir (Bal, 2003, 4).

ABD, ülkesi için en önemli enerji kaynağı olan petrolün akışındaki herhangi bir kesintiye kesinlikle izin vermeyeceğini, 2002 yılında Venezüela'da yapılan seçimler sonucu petrolün millileştirilmesini savunan Hugo Chavez'in iktidara gelmesiyle de

ortaya koymuştur. Petrolün millileştirilmesi aşamasında çeşitli iş kollarında grevler yapılmış ve kanlı ayaklanmalar olmuştur. ABD, 1972 ve 1978 yıllarında Ortadoğu'daki petrollerin millileştirilmesi esnasında yaşadığı sıkıntıyı tekrar yaşamak istememektedir. Çünkü, Tablo 8.4'de de görüleceği üzere ABD'nin petrol ithalatının hemen hemen dörtte biri bu ülkeden sağlanmaktadır.

İran'daki petrol ve doğalgaz sahaları körfezin batı kıyısında ve Irak sınırında yer almaktadır. Saddam'ın 1980 yılında İran'a saldırması, sınırların değiştirilmesi ve İran'ın petrol bölgelerinden atılabilmesini sağlamak için ABD şirketleri tarafından desteklenmiştir. O tarihlerde İran İslam Devrimi ile petrol imtiyazlarını kaybeden şirketler, Saddam'ın İran petrollerine el koymasını kendi çıkarlarına uygun görmüşlerdir. Günümüzde ise bu beklenti ABD kontrolünde kurulması planlanan Kürt Devleti eliyle gerçekleştirilmek istenmektedir. Harita 3.4'den de görüleceği üzere Kürtlerin toprak talepleri İran'ın batı petrol bölgelerini de içine alacak şekilde Basra Körfezi'ne kadar uzanmaktadır. Bu sınırları çizilen bölgede Kürtler, Lurlar ve Bahtiyariler'den oluşan etnik gruplar Kuzeybatı İran, Kuzeydoğu Irak petrol ekseni üzerinde yaşayan halklardır ki bu etnisitenin İran ve Irak'tan ayrılma gibi tarihsel kökenli talepleri vardır. Bu taleplerini 1920'lerde Wilson Prensiplerine dayandıran bölge halkları şimdi ise ABD'nin desteklediği demokratik ve bağımsız devletler olmak istemektediler. Bunun sonucunda aynı Körfez ülkelerinde olduğu gibi petrol şirketlerine bağlanan yeni devletçikler ortaya çıkabilecektir. Senaryoya göre Kürtlerin talep ettiği gibi Kuzeydoğu Irak ve Batı İran'daki petrol bölgelerinden oluşturulacak Kürt devletinin yanı sıra, Irak'ın güneyinde ve İran sınırında yaşayan dinsel açıdan Şii olan fakat etnik olarak Acem olmayan ve tarih boyunca bağımsızlık isteyen Lur ve Bahtiyari'ler için ayrı bir devlet oluşturulacaktır (Şen ve Üşümezsoy, 2003, 47).

7.2. II. Körfez Savaşı'nda Petro-Dolar Faktörü

Mevcut uluslar arası finans rezervlerinin yapısının önemli kısmı Amerikan doları cinsindendir. Bu oran on yıl önce yüzde 51 iken 2000 yılı itibariyle yüzde 68'e çıkmıştır. ABD tüm dünyanın toplam 6.2 trilyon dolarlık ihracatının 781.1 milyar dolarlık kısmını gerçekleştirirken, toplam 6.65 trilyon dolarlık ithalatın ise 1.257 trilyon dolarlık kısmı ABD'ye yapılmaktadır (Liu, 2002). ABD'nin dış ticaret açığı çok fazladır ve azalacak gibi de görülmemektedir. Aynı zamanda ABD, dünyanın en fazla borçlu

ülkesidir. ABD'nin toplam iç borcu 6,021 trilyon dolardır. GSYİH'sı ise 9 trilyon dolardır.

Dünya ticareti aslında bir oyuna benzemektedir. ABD dolar üretmekte ve dünyanın diğer ülkeleri ise bu dolarların satın alacağı malları üretmektedir. Birbirine iç içe geçmiş ekonomiler yerel para birimlerinin değerini korumak için dolar rezervlerini artırmak için ihracata ihtiyaç duymakta ve birbirleriyle rekabet içine girmektedirler. dış borçların ödenmesi ve yerel para birimlerinin manipülasyona ve spekülasyona uğramaması için ülkelerin Merkez Bankaları, rezervlerinde daha fazla dolar tutmaya çalışmaktadırlar. Bu durum ise güçlü bir dolar yaratmaktadır. Bu fenomen ise doların hegemonyası olarak isimlendirilmektedir (Liu, 2002, 1). Kritik hammaddelerin özellikle de petrolün dolar karşılığında satılması ABD ekonomisi için çok önemli bir husustur. Doların dünya ekonomi piyasalarına tek geçerli ve en değerli para olması ABD'nin daha ucuz ithalat yapmasını ve kendi ülkesindeki varlıkların yapancılar tarafından kolay bir şekilde alınamamasını sağlamaktadır.

Irak lideri Saddam Hüseyin, 1999 yılında Irak petrollerinin uluslar arası piyasalara çıkışını euro'ya endekslemiştir (Çiloğlu, 2003, 8). Saddam'ın bu kararı almasından sonra özellikle OPEC üyesi hemen hemen tüm petrol üreticileri de aynı kararı almışlardır. İran, Suriye, Libya, Venezüela ve Rusya bu kararı alan ilk ülkeler olmuşlardır. ABD ekonomisinin 2001 yılında girdiği ekonomik daralma süreci ve ekonomik temel göstergelerdeki zayıflıklar Amerikan dolarının değer kaybetmesine neden olmuş; başta Çin ve Rusya olmak üzere birçok ülke uluslar arası rezervlerdeki dolar miktarını yüzde elli azaltma ve özellikle euro miktarını artırma kararı almıştır.

ABD'nin Körfez ülkelerine bir diğer bağımlılığı ise sermaye yönündendir. Dışarıya sattıkları petrolden büyük gelir elde eden petrol oligarşileri son kırk yıldır dünya finans kapitalinin önemli bir unsuru haline gelmişlerdir. Petrol zengini emirler ABD ve Avrupa ekonomilerine gereksinim duydukları yüz milyarlarca dolarlık yabancı sermayeyi temin ederek, bu ülkelerin ekonomilerine olumlu katkılar sağlamaktadırlar (Mutlu, 2003, 264). Örneğin, Chase Manhattan Bank'ın 1978 itibariyle 188 milyar dolar olan mal varlığının yüzde 70'inin Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait olduğu açıklanmıştır. 1974-78 döneminde Suudi Arabistan'dan ABD'ye ortalama yıllık net sermaye girişi 5.1 milyar dolar olup her geçen yıl bu rakam artmıştır. ABD'nin sadece Suudi Arabistan'a ihracatı 1980

rakamlarına göre 5.7 milyar dolardır ve her yıl yüzde 20 oranında artarak devam etmektedir. Bu aynı zamanda Suudi Arabistan'ın toplam ithalatının beşte biri demektir. Ayrıca, bu rakamlara silah satışları dahil değildir. Bunlar ya doğrudan Amerikan bankalarına yatırılmakta ya da tahvil ve hisse senedi alımı şeklinde olmaktadır. 1980 yılı başında Suudi Hükümeti'nin bu şekilde dışarıda 70 milyar doları bulunmakta ve her yıl ortalama 2 milyar dolar artması beklenmekteydi (Arı, 1996, 61-62).

Arap finans grupları içerisinde en güçlü olanı Kuveyt oligarşisidir. Dünyanın tüm önemli borsalarında yatırımları vardır. Japonya ve İngiltere'nin en büyük yabancı yatırımcısıdır. Kuveyt yatırımı ve sermayesi ABD'deki tüm yabancı yatırımların yüzde 10'undan fazlasını teşkil etmektedir. 1989 yılı sonu itibariyle Kuveyt'in dış ülkelerdeki toplam menkul ve gayri menkul yatırımlarının toplam varlığı 100 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (Adalı, 1991, 72-73).

Petrolün euro'ya endekslenmesi ve bazı ülkelerin dolar rezervlerini azaltma, buna mukabil euro rezervlerini artırma eğilimi içerisine girmeleri, ayrıca özellikle 11 Eylül sonrası gittikçe artan oranda Körfez ülkelerinin ABD'deki sermaye yatırımlarını Avrupa'ya kaydırma eğilimi içerisine girmeleri doların değerinin uluslar arası piyasalarda hızla düşeceği ve ABD'nin senyoraj gelirlerinin ciddi oranda azaltacağı yönündeki görüşü destekleyen bir süreci hızlandıracağı görülmektedir (Çiloğlu, 2003, 8). Nitekim doların euro karşısında değer kaybetmesi özellikle 2002 yılının sonlarında hızlanmış ve Mayıs 2003 tarihinde dolar euro paritesi 1.2 seviyelerine çıkarak tarihi zirveyi yakalamıştır. Dünyaya hakim olmanın tek yolu güçlü para birimi ve kesintisiz hammadde kaynaklarına sahip olabilmektir. Dolayısıyla Amerika en önemli hammadde olan petroldeki ve finans sektöründeki kontrolünün azalmasından rahatsızdır ve tek çare olarak petrolün kontrolünü kendi eline almakta görmektedir.

Ayrıca savaştan önce günlük 2.1-2.4 milyon varil üretim yapan Irak'ın, % 90'ına yakın üretimini Fransız ve Rus şirketleri yapmaktadır. Söz konusu ülkelerin şirketleri bölgede tam anlamıyla kartel oluşturmuş durumdadır. ABD, Irak'ın, Fransa ve Rusya'ya yakınlaşmasının diğer petrol üreticisi ülkeleri de etkilemesinden çekinmiştir. Rusya'nın Irak'tan 2003 rakamlarına göre 10 milyar dolar tutarında bir alacağı bulunmaktadır. Ayrıca, savaştan kısa bir süre önce, ABD'nin tüm muhalefetine karşın Rusya'yla Irak arasında en az 40 milyar dolarlık kapsamlı bir

ekonomik işbirliği anlaşması yapılmıştır. Yalnızca 2002 yılının ikinci yarısında Rus şirketleri Irak'la 1 milyar 400 milyon dolarlık çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Fransa'nın da, Irak'la benzer ekonomik ilişkileri bulunmaktadır (Kulaksızoğlu, 2003). Irak'ın büyük petrol yataklarının işletilmesi Fransız ve Rus şirketlerin haricinde Çin, Almanya ve Japonya'nın da ilgisini çekmektedir. 1990'lı yıllarda, Rus Lukoil, Çin Milli Petrol Şirketi ve Fransız TotalFinaElf Şirketi ile Irak yönetimi arasında ambargo kalktıktan sonra petrol kaynaklarının çıkarılması üzerine anlaşmaya varılmıştır. Çin, petrol ihtiyacının önemli bir kısmını Körfez'den sağlamaktadır. Bölgeden ithal ettiği petrol, 1997 yılında günde 0.5 milyon varil iken 2020 yılında 5 milyon varile çıkacaktır. Bu nedenle Çin Milli Petrol Şirketi Ramallah petrol bölgesinin kuzeyinin işletilmesi için Irak yönetimi ile anlaşma imzalamıştır. Fransızlar Mecnun bölgesi Ruslar ise Batı Kurna bölgeleri ile ilgilenmektedir (Paul, 2002). Bu nedenle, büyüyen ekonomilere sahip Çin ve Rusya, dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip olan Irak'ta tümüyle ABD denetiminde bir yönetim istememektedir.

Fransız-Alman ittifakının savaşa bu kadar sert bir şekilde karşı çıkmalarının nedeni Irak petrolünün kontrolünün tamamen ABD'ye geçecek olması ve petrol üreten ülkelerin tekrar dolara yönelecek olmalarıdır. Rusya ise euro konusunda AB'ye üye olmadığı için herhangi bir endişe duymamakla birlikte petrol hususunda ise büyük olasılıkla ABD ile yapmış olduğu mutabakat gereği petrol fiyatlarının çok fazla aşağıya çekilmemesi garantisi almıştır. Ekonomisi büyük oranda petrol ihracatına dayanan Rusya fiyatların düşürülmemesi karşılığında Irak konusunda ABD'ye çok fazla sert bir muhalefette bulunmamaktadır.

Özellikle, 11 Eylül saldırısından sonra, Amerikan ekonomisi yeni bir durgunluğun içine girmiş durumdayken aynı zamanda Avrupa ekonomileri ile Uzakdoğu'da Japonya ekonomisi de kötü sinyaller vermeye devam etmektedir. Bu şartlar altında, ekonomik durgunluktan çıkmak için mutlaka daha ucuz ve sürekli petrol ve enerji girdisine ihtiyacı duyulmaktadır. Bu nedenle her ülke kendi ekonomisi için sürekli ve ucuz petrole ihtiyaç duymaktadır. Yüzyılın başında çizilmiş olan haritalar mevcut ABD'nin küresel kapitalizmi ile çok uluslu şirketlerinin stratejik çıkarlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermediği için bölgenin haritasının yeniden çizilmesi gerekmektedir (Yeldan, 2003). Bu nedenle Irak savaşını, her şeyden önce bir petrol-dolar savaşı olarak değerlendirmek gerekmektedir.

8. 1990 SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE ÇEKİÇ GÜÇ

8.1. Türkiye-ABD İlişkilerinde İnsan Hakları Meselesi

Soğuk Savaş'ı izleyen dönemde ABD ve Türkiye'yi birbirine yaklaştıran en önemli etkenler bölgede demokratik, laik, Batı yanlısı rejimlerin kurulması ve Sovyet İmparatorluğu'nun yeniden canlanmasını engellemek konusunda iki ülkenin ortak çıkarları olmuştur. Türkiye, eski Sovyet cumhuriyetlerini resmen tanımakla kalmayıp Türk Cumhuriyetleri, Gürcistan, Ukrayna, Bulgaristan, Makedonya, hatta Ermenistan'da kurulan rejimlere aktif destek veren ülkelerin başında gelmiştir (Kirişçi, 2002, s.206). 1990'ların başında, ABD'de, serbest pazar ekonomisi, demokratik ve laik rejim açısından Türkiye'nin Orta Asya cumhuriyetlerine model olması görüşü hakim olmuştur. Bir çok kişi Türkiye'nin, Batı ile bu devletler arasında köprü oluşturmasından bahsetmiştir (Alantar, 1998).

Fakat, ABD, Türkiye'deki insan hakları uygulamaları konusunda 1990'lar boyunca eleştirilerini sürdürmüştür. Gerek dış politika stratejistleri, gerekse Yönetim ve Kongre çevrelerinde insan haklarıyla Kürt sorunu aynı bağlamda ele alınmaktadır. Bu raporlarda, çoğunlukla Güneydoğu'da olmak üzere, bazı insan hakları ihlali iddiaları tek tek ve ayrıntılı bir biçimde yer alırken, DEP'in ve bazı gazete ve dergilerin kapatılması eleştirilmiştir. Yine bu raporlarda, Türkiye'deki Süryani gibi sayı olarak çok az bulunan dinsel grupların sorunları, işkence ve faili meçhul cinayetler, parti kapatılması, siyasi parti liderlerinin hapse mahkum edilmesi, hapishane koşulları ABD Dışişleri Bakanlığının Türkiye'deki insan hakları ihlalleri olarak sıraladığı gelişmeler arasında yer almıştır. ABD, bu raporlarında PKK'nın da insan hakları ihlallerinde bulunduğunu belirtmiştir.

1990'ların sonu itibariyle bu konuya yaklaşıldığında, ABD ve Türkiye'nin birçok alanda yakın işbirliği içinde bulunduğu ve bölgesel politikalarında

neredeyse her açıdan uyum içinde olduğu bir dönemde, Kürt sorunu ve insan hakları konusu, iki ülke arasında anlaşmazlık alanlarından birisi olarak kaldıysa da, ilişkilerin temelini bozan bir etken haline gelmemiştir (Uzgel, 2002, s.298).

8.2. Türkiye-ABD Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA).

ABD Başkanı Carter, imzalanmış olmakla beraber onaylanmayan 1976 Anlaşması yerine yenisinin oluşturulması için ikili görüşmeler yapılmasını istemiştir. On altı ay süren zorlu görüşmeler sonucunda, 29 Mart 1980 tarihinde, beş yıllık bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) imzalanmıştır. Görüşmeler sırasında çetin tartışmalara sahne olan konulardan birisi de, Türkiye'deki ABD üs ve tesislerinin NATO dışı amaç ve faaliyetler açısından kullanılıp kullanılmayacağı sorunu olmuştur. Bu sorun aksi bir durum üzerinde karşılıklı olarak anlaşmadıkları takdirde üs ve tesislerin NATO dışı amaçlar için kullanılmayacağı şeklinde karara varılmıştır. Türkiye'nin bir süredir, özellikle Ortadoğu'ya ilişkin konularda gösterdiği bu hassasiyet ABD gözlemcileri tarafından da anlayışla karşılanmıştır (Sönmezoğlu, 1995, s.128-129).

Türkiye ile ABD arasında imzalanan SEİA 1987'de Ek Mektup'la 1985'den geçerli olmak üzere 5 yıllığına uzatılmıştır. 17 Aralık 1990'da süresi dolacak olan SEİA, taraflar 3 ay önceden sona ermesi yolunda ihbarda bulunmadıkları için kendiliğinden 1 yıl uzamıştır. Bundan sonra, 1990'lar boyunca Türkiye SEİA'nın hemen her uzatılması döneminde, anlaşmada değişiklikler yapılması yönünde öneriler ortaya attıysa da, herhangi bir değişiklik yapılması sağlayamamıştır.

Türkiye'nin bu yöndeki en önemli girişimi Soğuk Savaş'ın hemen ardından, yeni uluslar arası koşullar altında gündeme gelmiştir. 18 Aralık 1992'de süresi sona erecek olan anlaşmayı Türkiye bitirmek istememekle birlikte, uluslar arası alanda yaşanan değişiklik nedeniyle SEİA'nın yeniden görüşülmesini istemiştir. Türkiye, geçmişte ABD yönetiminin, 7/10 oranının

kaldırılması için çalışacağı, askeri yardımın artırılacağı gibi güvenceleri yerine getirmediğini söylemiştir. Bu yüzden de şu taleplerde bulunmuştur:

- SEİA Türkiye'deki ABD üslerinin statüsünü de düzenlemektedir ve bunların sayısı azalırken, İncirlik üssünün kapasitesi artırılmış, Körfez Savaşında NATO tarafından ama NATO amaçları dışında kullanılmıştır. Bu konuda yeni bir düzenlemeye gidilmelidir.
- Çekiç Güç de SEİA'nın içine alınmalıdır.
- Savunma sanayi alanında teknoloji transferi yapılmalı, ABD eğitim tesisleri Türklere de açılmalı, ABD ihtiyaç fazlası malzemenin müttefiklere sevk edilmesinde Türkiye'ye öncelik tanınmalıdır.

Türkiye'nin temel amacı, ABD'nin bütçe kısıtlamalarını ileri sürerek yardımı azaltmasını önlemek ve kredilerin piyasa koşullarıyla verilmesi gibi uygulamaları düzeltmektir. Fakat bu değişiklikler gerçekleşmediği gibi, özellikle yardım konusunda daha da geriye gidilmiştir.

Ocak 1993'ten itibaren ABD'de Clinton yönetimi göreve başlayınca, Türkiye SEİA konusunda bir girişimde daha bulunmuştur ve 1987'de Ek Mektup'la verilen güvencelerin anlaşmaya dahil edilmesini istemiştir. Fakat Türkiye'nin beklentilerinin tersine, eskiden Kongre Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımda 7/10 oranını gözetir ve Yönetim buna karşı çıkarken, yeni Yönetim bizzat kendisi bu oranı önermiştir. Bundan sonra, 1994'te, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımda faiz oranını yükseltmesi üzerine SEİA'nın gözden geçirileceği uyarısı yapılmış ama yine herhangi bir değişiklik olmamıştır. Hatta, 1996'da Türkiye SEİA'yı herhangi bir düzenleme önerisi bile getirmeden onaylamıştır.

Dolayısıyla, ABD'nin, varolan koşullarla Türkiye'den istediklerini elde edebildiği bir ortamda, yeni sorun ve isteklerle karşılaşmak istememesi yeni bir anlaşma yapılması olasılığını ortadan kaldırmıştır (Uzgel, 2002, s.284).

8.3. Türk Dış Politikasında Güç Dengeleri ve ABD

Oyunun kuralının değiştiği, daha doğrusu yeni kuralın tek bir başkentte oluşturulup tüm dünyaya kabul ettirilmeye çalışıldığı içinde bulunduğumuz süreçte, sistemin bütün diğer aktörleri gibi, Türkiye de yeni sisteme ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Çünkü, son iki yüz yıldır dış politika "güç dengesi" dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Osmanlı Devleti, 1839'dan itibaren, Rusya'nın genişlemeci eğilimleri karşısında, onu dengeleyebileceğine inandığı İngiltere ve Fransa'ya yanaşmıştır. Ne zaman ki, 1878'den sonra İngiliz hükümetleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmişler, Babıali bu kez, 1871'de birliğini sağladıktan sonra hızla yükselişe geçen Almanya ile sıkı dostluk kurarak yıkılışın önüne geçmek istemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın dış politikası, İngilizlere karşı Sovyetler ve Fransızlarla sıcak ilişkiler kurulması üzerine bina edilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra da, hem 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı, 1934 Balkan Antantı, 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı gibi oluşumlara girerek, sınırlarını hedef alabilecek revizyonist devletleri engellemeye çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ankara, bu kez Moskova'nın istekleri karşısında Batı İttifakı içinde yer alarak, egemenliğini korumaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden 10 yıl içinde, Türkiye'nin geleneksel dengeleme politikasını derinden sarsan gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Irak karşısındaki tutumuyla, kendi yarattığı BM düzeninin işlevini yitirmesini bile göze alan ABD'yle ilişkilerini bundan böyle hangi parametrelere dayandıracağı konusunda ciddi tereddütler içine giren Ankara, kendi stratejik önceliklerine zarar verici isteklerde bulunan Washington'u dengeleyecek bir eksene bulmaya çalışmıştır. Fakat, tek süper gücün ABD olduğu bir sistemde, onu dengeleyecek bir eksen olmadığı gibi, küresel hegemonu sınırlamaya çalışarak onun tepkisini üzerlerine çekmekten endişe eden devletlerin, yeniden güç dengesini tesis yönündeki çabaları başarısız olmuştur.

Aslında yepyeni bir düzen kurulmaktadır ve bu yeni düzenin mimarı da ABD'dir. Hiçbir ülke bu gelişmeye dur diyebilecek güce sahip değildir. Bu

durumda ABD'yle birlikte hareket etmek gerekmektedir. Türkiye'nin çıkarları da bunu gerektirmektedir (Erhan, "Güç Dengesi...", 2003).

8.4. Ortadoğu'daki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkisi

1990'lar başından itibaren gelişen olayların aynı zamanda birbirleriyle çelişen iki tür etkisi ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, küreselleşme olup; yakınlaşmayı, bütünleşmeyi, birlikte barış içinde olmayı ve sınırların izafi olduğunu öngörmektedir. İkincisi ise, ayrımcılık olup; dil, din, ırk gibi ayırt edici faktörleri ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır (Oktay, 1993, s.86-87). Bu gelişmelerin Ortadoğu'ya yansıması, dünya ve bölge barışı bakımından olumsuz olmuştur. Din ve mezhep faktörü ön plana çıkmıştır. Silahlanma süreci hızlanmıştır. Ayrılıkçı terör, bölge devletlerinin bir kısmından ciddi anlamda destek görmeye başlamıştır.

Bütün bunları ABD bakımından anlamlı kılan husus, dünya petrol kaynaklarının yarısından çoğunun bu bölgede bulunması ve petrolün diğer devletlere akışının kesintisiz sürdürülmesidir. Ortadoğu ülkelerindeki istikrarsızlıklar ve belirsizlikler ABD, Japonya ve diğer Batılı ülkeleri önemli ölçüde etkileyecektir. Çünkü Ortadoğu'dan ithal edilen petrol, bu ülkelerin eneri üretiminde önemli bir paya sahiptir. Bölgeden petrol ithal eden ve ülkesinden geçen petrol boru hattı nedeniyle petrole bağlı bir gelire sahip olan Türkiye'nin, bu bakımdan, Batılı ülkeler ile aynı kaderi paylaştığını belirtmek gerekir. Ancak, diğer Batılı ülkelerden farklı olarak, Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında yer almaktadır. Petrol gelirleriyle sürekli silahlanan, belirsizlikleri ve istikrarsızları içeren bölge ülkeleri, Türkiye'ye komşudur veya yakın çevresinde yer almaktadır. Türkiye çevresindeki bu gelişmeleri dengelemek durumundadır. Ülkelerin çoğu küreselleşme olgusunun altında, savunma harcamalarını azaltıp ekonomik kalkınmalarına daha çok kaynak ayırırken, Türkiye bunu yapamamaktadır. Üstelik Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra, Ortadoğu bölgesinden gelebilecek tehdit ve riskler karşısında, Türkiye'nin ne ölçüde NATO'dan destek göreceği de Kuzey Atlantik Anlaşmasının 5. maddesinde açıkça belirlenmesine rağmen hala tartışılmaktadır. Bu durumun, Türkiye'nin savunmasına daha fazla kaynak

ayırmasına neden olacağı şüphesizdir. Dolayısıyla, Ortadoğu'daki belirsizlikler ve istikrarsızlıklar, ABD ve Batılı ülkelerden daha çok Türkiye'yi etkilemektedir (Öztürk, 1997, s.13-14).

Türkiye bakımından bölgeye biraz daha yakından bakıldığında, İran'ın ciddi bir silahlanma gayreti içinde olduğu görülmektedir. Biyolojik ve kimyasal silahlar ile taktik balistik füzeler bakımından belirgin bir potansiyele ulaşan İran'ın, nükleer silahlar konusunda da ciddi mesafe almış olduğu ve toplam dört nükleer başlığa sahip olduğunun kuvvetle muhtemel olduğu ileri sürülmektedir (Egeli, 1992, s.71-72). Suriye'de, geçmiş yıllara oranla ciddi bir silahlanma gayreti içerisindedir. İran ve Suriye ittifak sayılabilecek derecede bir askeri işbirliği içerisindedirler. Bizimle ortak sınırları bulunmayan diğer Ortadoğu ülkeleri de, özellikle ABD'den yoğun bir silah alımı içerisindedirler.

Bölgede çatışma riskini artıran çeşitli faktörler vardır. Bölge devletleri, gerçek anlamda ulusal kimliklerini ve sınırlarını kendileri oluşturmamışlardır. Bölgedeki mevcut durum hala bölge devletleri tarafından benimsenmemiştir. Aynı zamanda devlet destekli terörizm çatışma riskini artıran diğer bir faktördür. Bu noktada, Türkiye'nin, ABD'nin terörist devlet ilan ettiği İran, Irak ve Suriye ile komşu olduğu unutulmamalıdır.

Arap ülkelerinin Türkiye'ye ve ABD'ye karşı Kuzey Irak konusunda ortak bir tavır geliştirmeleri çok fazla olası görünmemektedir. Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Mısır, Bahreyn ve Ürdün gibi, ABD askeri varlığının konuşlu bulunduğu Arap ülkelerinde, yönetimlerin ABD'ye karşı tavır almaları güçtür. İran ve Suudi Arabistan eksenli İslam ülkeleri arasındaki mücadeleyi de bu kapsamda değerlendirme dışında tutmamak gerekir. Kuzey Irak'ın yakın çevresinde yer almadıkları için krizden olumsuz olarak etkilenmemektedirler (Öztürk, 1997, s.86-87).

Almanya'nın bölgede, çok hassas, uzun dönemli ve bir o kadar da örtülü bir politika izlediği değerlendirilmektedir. Kuzey Irak'taki Kürt devleti oluşumunda ABD'ye destek veren Almanya, ABD'nin ambargo uyguladığı İran ile yoğun ekonomik ilişkiler içine girmiş, Hamas ile İsrail arasında esir ve ceset değişimi gibi bazı konularda arabuluculuk yapmış, Avrupa'da Fransa ile

birlikte, bir anlamda ABD'ye karşı bir politika takip etmeye başlamıştır. Birçok konuda Türkiye'yi görmezlikten gelen Almanya, İran ve Suriye ile yakın ilişkiler içerisine girmiştir. 1995 yılında, Türkiye'nin Kuzey Irak'a sınır ötesi askeri harekat düzenlemesi üzerine, Türkiye'yi silah ambargosu uygulamakla tehdit etmiştir. Tüm bunlar, Almanya'nın bölgeyle ilgili özel politikalarının olduğunu ve Türkiye'nin bunu bozmasına müsaade etmek istemediği düşünülmektedir (Öztürk, 1997, s.88).

8.5. ABD'nin Irak Politikasında Çekiç Güç

8.5.1. Çekiç Güç'ün Hukuksal Dayanağı

BM Güvenli Konseyi, 29 Kasım 1990 tarihinde 678 sayılı kararı almıştır. Bu kararda, BM Güvenlik Konseyi'nin 660 ve diğer ilgili kararlarına, 15 Ocak 1991 tarihinde veya ondan önce uyulması, aksi takdirde, BM'ye üye ülkelerin, BM Güvenlik Konseyi'nin söz konusu kararlarını uygulamak ve bölgede barışı ve güvenliği yeniden tesis etmek için gerekli bütün vasıtaları kullanmaya yetkili olacaklarını öngörmüştür. Bu karar 660 sayılı kararın devamı gibi görünmekle birlikte, başlangıçtaki hedeflerin çok ötesine giden hatta Irak'ın geleceği ile ilgili yeni hedefler belirleyen bir belgedir. 687 sayılı kararın amacı, Irak-Kuveyt çatışmasını çözmek değil, kararda da belirtildiği gibi daha büyük bir hedefi gerçekleştirmektir. Bu hedef ise Irak'ın kitle imha silahlarından, bütün füze ve bunların ateşleme sistemlerinden arındırılmasıdır (Gözen, 2000, s.328). BM Güvenli Konseyi, 678 sayılı kararında, üye bütün ülkelerden, uygun desteği sağlamalarını da talep etmiştir. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin bu son kararına atıfta bulunarak bu kararı desteklemek maksadıyla, 107 ve 108 numaralı kararlara benzer şekilde, 126 sayılı kararı, 17 Ocak 1991 tarihinde TBMM'den almıştır. (TBMM Kararları Ek-B'dedir.)

Ateşkesin sağlanmasından sonra BM Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991 tarihinde toplanarak Bağdat yönetimini kınayan ve bölgedeki halka insani yardım yapılmasını öngören 688 sayılı kararı kabul etmiştir. Çekiç Güç, somut olarak BM Güvenlik Konseyi ile TBMM'nin bu son kararlarına dayalı olarak ortaya çıkmıştır.

Türk hükümeti'nin Çekiç Güç'ün Türkiye'ye yerleştirilmesi kararı, bu tarihteki TBMM'nin onayı ve desteğine müracaat edilmeden, sadece bir hükümet kararı ile yapılmıştır. Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, Çekiç Güç'ün TBMM'nin Körfez Savaşı esnasında aldığı 126 sayılı karardan alınan yetkiye göre İncirlik'e yerleştirildiğini belirtmiştir. Fakat, bazı hukukçular bunun yeterli yasal zemin olmadığını belirtmektedirler. 126 sayılı karar, Körfez Savaşı döneminde savaşın beklenmeyen şartlarına hazırlıklı olmak için dönemin hükümetine verilmiş bir yetkidir. Bu yetki BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı her türlü araçları kullanarak Kuveyt'ten çıkarılmasını isteyen 687 sayılı kararına destek vermekle sınırlıdır. Yani 126 sayılı karar, Körfez Savaşı döneminde hem Irak'ın mağlup edilmesine katkıda bulunmak hem de Türkiye'ye karşı bir saldırı gelmesi durumunda savunma pozisyonu almak amacındadır. Dolayısıyla bu yetki savaşın 28 Şubat 1991 tarihinde bitmesiyle sona ermiştir. Halbuki, Çekiç Güç, Körfez Savaşı'nın bitmesinden sonra ortaya çıkan Irak içindeki çatışmalar ve bunun yarattığı mülteci krizine bir çözüm bulmak amacıyla doğmuştur (Gözen, 2000, s.356). Bu nedenle bu yeni bir durumdur ve yeni yetki kararı almak gerekmektedir şeklinde değerlendirilmektedir..

8.5.2. Çekiç Güç'ün Yapısı ve İşlevi

1991 Nisan ayının ortalarında ABD yönetimi değişikliğine giderek Irak'ın içişlerine müdahale etmeme politikasını değiştirmeye başlamıştır. Koalisyon devletleri Temmuz 1991'de askeri güçlerini Kuzey Irak'tan çekerken, Türkiye'de konuşlandırılacak az sayıdaki acil tepki gücü ile Kürtleri Saddam'ın olası saldırılarına karşı korumak istediklerini açıklamışlardır. Bu çerçevede Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı ile oluşturulan Huzur operasyonun yerini Çekiç Güç alacaktır (Arı, 1999, s.262). Çekiç Güç başlangıçta, hava ve kara unsurlarını içeren, İncirlik, Pirinçlik, Silopi ve Zaho'da konuşlu, uçak ve personel sayısı yönünden oldukça kabarık bir mevcuda sahip, 10'dan fazla müttefik ülkenin iştirak ettiği, yaklaşık 22 bin kişilik bir güçtür. İncirlik Çekiç Güç'ün merkezi konumundadır. Silopi'de ise kara unsuru konuşlanmıştır. 30 Eylül 1991'de kara unsuru çekilmiş ve katılımcı ülke sayısı da giderek azalmıştır. II. Körfez Savaşı öncesine kadar

sadece 50 civarı helikopter ve uçaktan, 1500 civarı personelden oluşan bir güce dönüşmüştür. Katılımcı ülke sayısı da ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye olmak üzere dörde düşmüştür.

Çekiç Güç, karargahının bulunduğu İncirlik'te ağırlıklı olarak konuşlanmıştır. Zaho'da, 20 civarında personelden oluşan, dört ülkeye ait temsilcilerin yer aldığı, ülkelerin eşit düzeyde temsil yetkisine sahip olduğu bir "Askeri Koordinasyon Komitesi" bulunmaktadır. Bu komitenin görünürdeki görevi, yerel unsurlarla ilişki içinde, Kuzey Irak'ta yapılan yardımı yönlendirmek, nezaret etmek ve hayatın normale dönmesine yardımcı olmaktır. Pirinçlik'te ise, Zaho'daki bu komitenin lojistik ikmalini ve desteğini sağlamak maksadıyla helikopter ağırlıklı küçük bir hava unsuru bulunmaktadır.

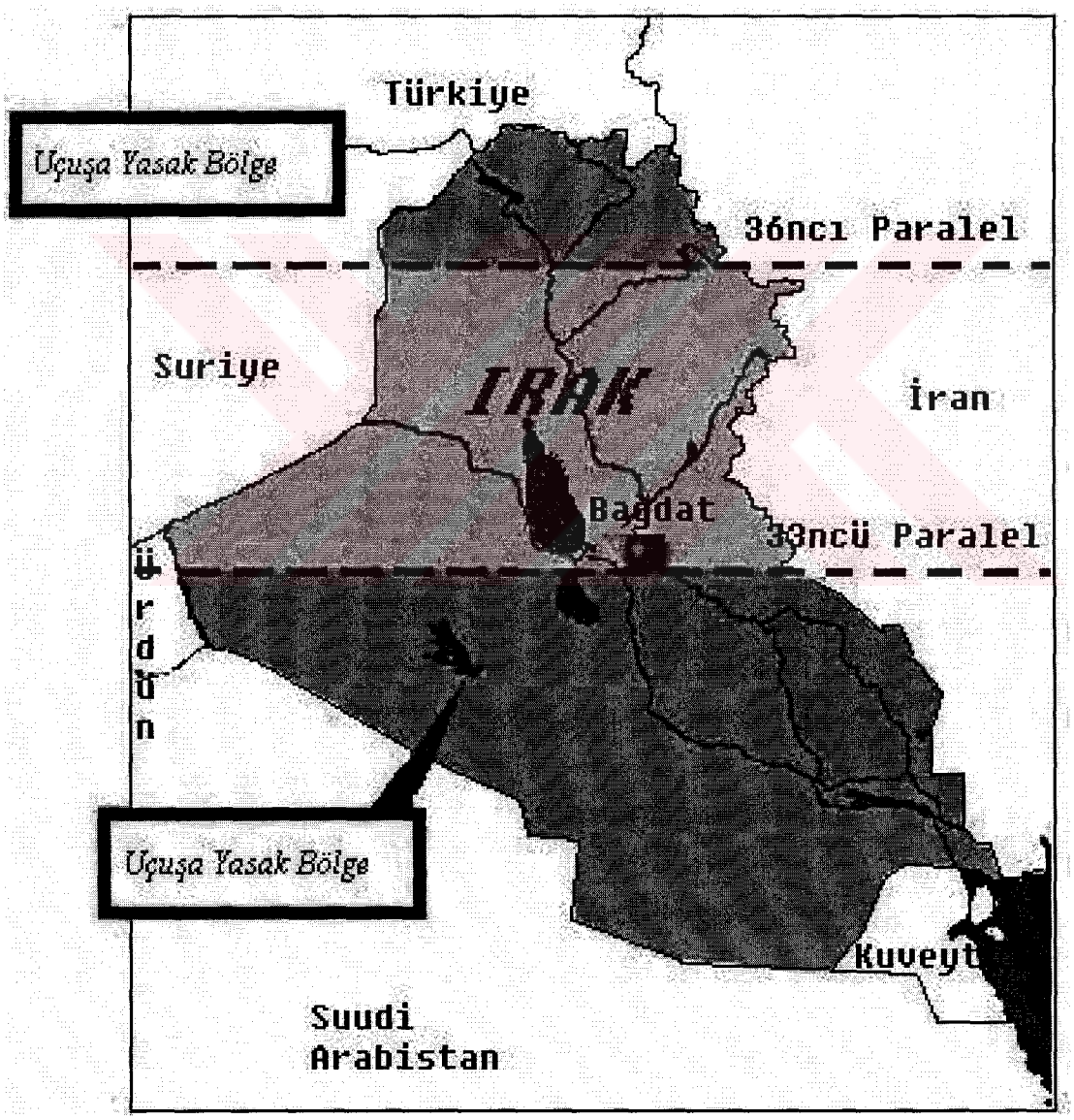
Çekiç Güç'ün faaliyetlerinin tabi olacağı esas ve usulleri içeren, uluslar arası hukuka uygun olarak ortaya çıkarılmış, katılımcıları bağlayıcı bir belgenin mevcut olmadığı bilinmektedir.

Çekiç Güç, Kuzey Irak'taki Kürtleri Saddam'ın zulmünden korumak maksadıyla oluşturulmuştur. Bu maksatla Irak'ın güneyinde ve kuzeyinde uçuşa yasak bölgeler oluşturulmuştur. Kuzeyde 36ncı paralelin kuzeyi, güneyde ise 33ncü paralelin güneyi müttefiklerin denetimindedir. (Harita 8.1)

Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlanma gerekçeleri TBMM'nin konuya ilişkin, 126, 180, 206, 245, 279, 325, 353, 371 ve 386 sayılı kararlarına şu şekilde sıralanmıştır:

- Ortadoğu'da barış ve istikrarı yeniden tesis etmek,
- BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararını desteklemek,
- Ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak,
- Körfez Krizi süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak,

- Hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak,
- Toplu göç hareketinin tekrarına müncer olacak gelişmeleri, Irak'ın toprak bütünlüğünü mutlaka koruyarak, caydırmak, gerekirse bu gelişmelere mani olmak,
- Kuzey Irak'ta sağlanmış bulunan nispi sükunetin ve bölge halkının insani ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için BM'ye bağlı kuruluşlarca yürütülen faaliyetlerin güvenlik içinde devamını sağlamak.

Harita 8.1: Uçuşa yasak bölgeler

Çekiç Güç'ün Türkiye'deki konuşlanmasına ve faaliyette bulunmasına, yukarıda belirtilen gerekçelerle müsaade edilmiştir. Ama Çekiç Güç'ün faaliyetlerinin belirtilen bu amaçların dışına çıktığı anlaşılmaktadır.

1991 Nisanından itibaren, bölgenin güvenliğinden sorumlu olan Çekiç Güç ve arkasından Keşif Güç, Irak'ın kuzeyinde mevcutken, Türkiye'ye yönelik Irak kaynaklı PKK eylemlerinin en üst seviyeye çıktığı görülmektedir. 1999'da PKK'nın başı ezilene kadar geçen süre zarfında, bölgede Çekiç Güç veya Keşif Güç adı altında İngiliz-Amerikan ortak askeri denetimi vardı. Bu ortak askeri denetim esnasında, Amerikalı ve İngilizlerin PKK'nın faaliyetlerine göz yummaları nedeniyle, PKK'nın Türkiye'ye en çok zarar verdiği dönem yaşanmıştır (Oran, 2002, s.265).

PKK'dan algılanan tehdidi doğrudan doğruya Türkiye algılamaktadır. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'a kadar gidip Taliban rejimini devirmiştir. El Kaide örgütünün çökertilmesini başka bir güce havale etmemiştir. Aynı şekilde doğrudan doğruya PKK'yı kendisine tehdit olarak gören Türkiye, ülkesel geleceğine yönelik bu tür tehditlerin bertaraf edilmesini yine kendisi yapmak zorundadır (Erhan, "Türkiye'nin...", 2003).

8.5.3. Çekiç Güç'ün Keşif Güç'e Dönüşümü

Çekiç Güç'le ilgili kamuoyunda tepkilerin artması üzerine, ABD'yle Çekiç Güç'ün yapısına ve işlevine ilişkin görüşmeler başlamıştır. Türkiye'nin ısrarla üzerinde durduğu Çekiç Güç'ün Türkiye sınırları içerisine çekilmesi talebi gerçekleşmiştir. Kuzey Irak'taki (Zaho) MCC (Military Coordination Committee) unsurları Silopi'ye çekilmiştir. Çekiç Güç'ün kara unsurlarının faaliyetlerine son verilmiş, hava unsurları ise İncirlik tesislerinden görevlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Türk hükümeti Çekiç Güç'ün sona erdiğini ve yerini yalnızca hava gücünden oluşan yeni bir güce bıraktığını açıklamıştır. Bu gücün adı Kuzeyden Keşif Harekatı (Operation Northern Watch) olmuştur ve kamuoyunda Keşif Güç olarak anılmaya başlamıştır. Irak üzerindeki uçuşlarda taşınacak silahların meşru savunmayla sınırlı olması ve tüm silahların Türkiye'nin onayına tabi olması, Türkiye'nin harekatın süresini, kapsamını tayin etme hakkına sahip olması gibi yeni ilkeler altında çalışmaya

başlayan Keşif Güç'e ABD 41, İngiltere 7, Türkiye ise 4 uçak ve helikopterle katılmış toplam personel sayısı 1.324 olmuştur. Böylece, Türkiye hem huzursuzluk yaratan Askeri Eşgüdüm Merkezinin sınır içindeki Silopi'ye taşınmasını sağlamış, hem de getirilen yeni ilkelerle Çekiç Güç'ün varlığı sırasındaki rahatsızlıklarını büyük ölçüde gidermiştir.

Kuzey Irak'taki durum göz önüne alınarak dört hususun altını çizmek gerekmektedir: Birincisi, Çekiç Güç'ün Zaho'daki kara unsurunun (MCC) önemli bir istihbarat işlevini yerine getirdiğidir. ABD tarafından Kuzey Irak'tan tahliye edilen MCC adına çalışmış bölge insanlarının sayısı bu istihbarat ağının ne kadar güçlü ve yaygın olduğunu göstermiştir. Özellikle AWACS'larla sağlanan istihbarat ile MCC merkezli istihbarat ağından gelen bilgilerin birleştirilerek kullanılmış olabileceği dikkate alınırsa, bölgeden toplanan istihbaratın önemi anlaşılmaktadır.

İkincisi, Çekiç Güç'ün süresinin uzatılması esnasında gündeme gelen, Çekiç Güç'ün faaliyetine son verilmesi veya faaliyetinin kısıtlanması talepleri yerine, Çekiç Güç aracılığıyla elde edilen bilgilerin ve bu bilgilerin kullanılması suretiyle elde edilecek işlenmiş bilgilerin paylaşılmasının talep edilmesinin, daha isabetli olacağının gözden kaçtığıdır.

Üçüncüsü, bu aşamada, Çekiç Güç'ün yeniden önceki yapı ve işlevine kavuşmasının uzak biri ihtimal olarak görüldüğüdür. Ancak, Saddam yönetimi devam ettiği sürece, çokuluslu yapısının korunması kaydıyla, Türkiye'nin Çekiç Güç'ten istifade edebileceğini belirtmek gerekir.

Dördüncüsü de, Çekiç Güç'ün yapı ve işlevi yeniden düzenlenerek tekrar devreye sokulurken, Türkmenlerin de Çekiç Güç koruması altına alınması gerektiğidir (Oran, 2002, s.266).

ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, 15 Nisan 2003 tarihinde, Türkiye'den yürütülen, Kuzeyden Keşif Harekatı denetimlerinin sona erdiğini, bu uygulamaya ait askeri ekipman, başka yere yerleştirildiğini ve ABD'nin, bölgedeki faaliyetlerinin geleceğine ilişkin son kararını henüz vermediğini açıklamıştır (Radikal, "Türkmenlerden...", 2003).

8.5.4. Bölge Dengeleri Açısından Çekiç Güç'ün İşlevi

Türkiye için Çekiç Güç'ün önemi ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurdurmak isteyip istemediği noktasında düğümlenmiştir. Gerçi bir yanda ABD'li yetkililerin Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duydukları yolundaki açıklamaları vardı ama, burada bir meclisi, hükümeti, polis ve ordusu olan bir devlet yapılanmasına gidilmektedir. Çekiç Güç de işte bu planın uygulama aracı olarak görülmüştür.

Bölgenin genel dengeleri açısından bakıldığında, bu aşamada ABD'nin burada bir Kürt devletinin kurulması konusunda aceleci davranmadığı görülmektedir. Irak'ın parçalanması anlamına gelecek böyle bir girişim, ABD açısından bölgede şu olumsuz sonuçlara yol açacaktır:

1. Büyük çoğunluğu Sünni olan Kürtlerin ayrı bir devlet kurması sonucunda ortada Şii ağırlıklı bir Arap devleti, güneyde de bir Şii devleti oluşacaktır. Çünkü, Irak'ta Şiiler nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu gelişmeden de en çok İran yararlanacaktır.
2. Böyle bir gelişme Türkiye'yi ABD'den uzaklaştıracaktır. Kürt devleti kurulursa, ABD'nin bölge devletlerini Kürt kartını kullanarak kontrol etmesi artık mümkün olmayacaktır. Böyle bir gelişme karşısında İran, Irak, Suriye ve Türkiye bir araya gelecek ve ABD'nin çıkarlarını aleyhine hareket edebileceklerdir (Uslu, 2000, s.296).

Bu yüzden Çekiç Güç, bir Kürt devleti yaratmaktan çok çifte çevreleme politikasının bir parçası olarak işlev görmüştür. ABD, Çekiç Güç sayesinde Kuzey Iraklı Kürtlerin güvenliğini sağlayarak, Saddam'la işbirliğine gitmelerini önlemiştir. Aynı zamanda Kürtler sayesinde de Irak'ı ve Körfez'deki gelişmeleri denetlemiş ve Türkiye ilişkilerinde Kürt kartını kullanmıştır (Oran, 2002, s.267).

9. ABD'NİN IRAK POLİTİKASINDA KÜRT KARTI

Kürtçülük hareketini en çok istismar eden ülke İngiltere olmuştur. 1806 Doğu Hindistan Şirketi'nin Bağdat'ta bir şube açmasıyla, İngiltere Ermeniler gibi Kürtlerle de ilgilenmeye başlamıştır. Zaman zaman Rusya ile işbirliği yapan İngiltere, 1917 Bolşevik ihtilaliyle Rusya'nın bölgeden çekilmesiyle, diğer ülkeleri nüfuzu altına alarak Ortadoğu bölgesini istediği gibi şekillendirmiştir (Kocaoğlu, 1995, s.270).

ABD Kürtlerle özellikle II.Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkisinin azalmasıyla birlikte, ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinde Kürt sorunu daha çok 1980'lerden itibaren önemli bir etken haline gelmiştir. Genel olarak bakıldığında, Kürt sorunu ikili ilişkilerde iki açıdan önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, ABD'nin kuzey Irak'taki Kürtlere yönelik olarak izlediği politikadır ki, kökenleri 1950'lere dek gitmektedir. İkincisi ise doğrudan Türkiye'deki Kürt sorununa ilişkin olarak ABD'nin izlediği politikadır. İkincisi daha fazla olmak üzere, her iki yaklaşım da Türkiye'yi birçok açıdan rahatsız eden özellikler taşımaktadır ve ilişkilerde sorun yaratmaktadır.

9.1. ABD'nin Kürt Devleti Senaryoları

ABD'nin Orta Doğu'da Türkiye'nin de topraklarını kapsayacak şekilde bir Kürt devleti kurmak istediği yolunda çeşitli yorum ve iddialar vardır. Özellikle, Körfez Savaşı sırasında tekrar gündeme gelmiş olsa da kökenleri eskiye dayanan bu yorumlara göre, olayın altında ABD'nin 1920'lerde çizilen Ortadoğu'daki sınırlardan memnun olmadığı düşüncesi yatmaktadır. ABD kendisine bağlı zayıf bir Kürt devletiyle bölge ülkeleri üzerindeki denetimini artırmak ve İsrail'i rahatlatmak istemektedir.

Bu konudaki senaryoların geçmişi 1960'a dek gitmektedir. ABD ilki 27 Mayıs müdahalesinden sonra, ikincisi 1965'te bu yönde iki kez girişimde bulunarak İran, Irak ve Türkiye Kürtlerini içerecek ve federal bir Türkiye'de

içinde yer alacak bir Kürt federe devleti önerisini getirmiştir. Bu tür projelerin değişmez parçası olan, Kerkük petrollerinden Türkiye'ye pay verilmesi bu öneriler içinde yer alıyordu.

Benzeri senaryo 1986 sonunda İran-Irak savaşı sırasında İran'ın Kerkük yönünde ilerlemesi karşısında ABD'nin yine devreye girerek bölgeye İran'dan önce girmesini Türkiye'den istemek biçiminde tekrarlanmış, bu girişim de özellikle Genelkurmay'ın karşı çıkması üzerine başarısız olmuştur.

ABD'nin bu yöndeki en son girişimi 1991'deki Körfez Savaşı sırasında ve devamında yaşanmıştır. Bu girişimi daha öncekilerden ayıran bazı özellikler vardır:

- ABD'nin daha önceki girişimleri belli bunalım dönemlerindeki denemeler ve yoklamalar olarak kalırken, 1991'den itibaren uzun süreli, ısrarlı ve kapsamlı bir girişime dönüşmüştür.
- Geçmişte ABD'den bu yönde talepler geldiğinde Türkiye'de silahlı Kürt terör faaliyetleri bulunmazken, bu sefer PKK'nın faaliyetleri en yoğun olduğu dönemindedir.
- ABD bu dönemde Kuzey Irak'ta bu tür bir gelişimin yolunu Çekiç Güç'le bizzat açmıştır.
- 1990'larda ABD'nin bu projesi Türkiye içerisinde Cumhurbaşkanı Özal düzeyinde destek bulmuştur.

ABD'nin geliştirdiği bu senaryolarda en dikkat çekici ortak nokta ise bunların gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük ve en etkili engelin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olmasıdır (Uzgel, 2002, s.259).

9.2. ABD'nin Türkiye'deki Kürtlere Olan İlgisi

ABD, Türkiye'deki Kürtlerle 1950'lerden itibaren ilgilenmeye başlamıştır. Barış Gönüllülerinin Türkiye'deki faaliyetlerinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini seçmeleri Türk kamuoyunda ve Meclis'te tartışmalara neden olmuş ve gelen baskı üzerine bu faaliyetler kısıtlanmıştır.

ABD, Irak'taki Kürtlere 1970'lerin ortalarına kadar yardım etmekle birlikte, buradaki hareketin Türkiye ve İran'daki Kürtlere yayılmasından ve bu iki müttefikinin istikrarsızlaşması sonucu bundan SSCB'nin yararlanmasından çekinmiştir. ABD yine de Türkiye'deki Kürtlerle ilgilenmeyi sürdürmüştür. CIA'nın 1979 tarihli raporunda Türkiye'nin Kürt bölgelerini ekonomik olarak geliştirmediği, Kürtlerin de iç çekişmeler ve güçlü bir lidere sahip olmamak yüzünden daha geniş özerkliğe kavuşamadıkları belirtilmiştir (Turan, 1993, s.82-87).

1980'lerin ortalarından itibaren ABD'nin genel olarak Kürt sorununa bakışında değişiklikler belirmeye başlamıştır. Washington yönetimi hem İran İslam Devrimi ve İran-Irak Savaşının çıkması, hem de Türkiye'de PKK eylemlerinin başlaması üzerine, özellikle Türkiye'ye yönelik Kürt politikası belirlemek durumunda kalmıştır.

ABD'nin, bazı noktaları daha sonraki dönemde de devam edecek olan, Türkiye'deki Kürt sorununa yaklaşımının temel noktaları şunlardır: İlk olarak, 1984 yazında başlayan PKK eylemleri yayıldıkça ve kısa süre içinde bastırılamayacağı belli olmaya başlayınca, ABD'nin soruna ilgisi artmaya başlamış ve bunu ilişkilerde kullanabileceği bir etken olarak görmeye başlamıştır. İkinci olarak, ABD bir yandan Kürt sorununa yakın bir ilgi gösterirken öte yandan da yaptığı tüm resmi açıklamalarda Türkiye'nin toprak bütünlüğünü vurgulayarak bir denge kurmaya ve müttefikinin bu konudaki kaygılarını gidermeye çalışmıştır.

ABD'nin 1980'lerde Kürt sorununa ilgisinin arttığını gösteren bir gelişme, Amerikalı diplomat ve Kürt uzmanı William Eagleton'un Eylül 1984'te, yani PKK eylemlerinin başladığı sıralarda Şam'a ABD büyükelçisi olarak atanmasıdır. Eagleton Şam'daki görevi sırasında hem PKK ile ilişkilerini devam ettirmiş, hem de sık sık Türkiye'ye gelerek temaslarda bulunmuştur (Uzgel, 2002, s.66). Bütün bunlar ABD'nin PKK ve Türkiye'deki Kürt sorununa ilişkin politikası konusunda kuşkular doğmasına neden olmuştur.

Bu politikaya ilişkin ipuçlarını Dışişleri Bakanlığının hazırladığı yıllık insan hakları raporlarından izlemek mümkündür. Bu raporlarda ABD'nin Türkiye'ye yönelttiği eleştirilerin 1980'ler boyunca kararlı bir şekilde ağırlaştığı görülmektedir. 1982'deki raporda Türkiye'deki Kürtlerden yalnızca iki cümleyle bahsedilirken, 1987'de Türkiye'nin güneydoğusunda bir ayaklanma yaşandığından söz edilmiştir. Şubat 1988'deki raporda ABD'nin politikasında bir değişiklik göze çarpmaktadır, Türk olmayan etnik kökenden gelen kişilerin toplumun ana dokusu içinde eritilmesinin Türk hükümetlerinin eskiden beri yürüttükleri bir politika olduğu belirtilmiştir. Burada, Türkiye'deki Kürtlerden ilk kez azınlık olarak söz edilmiş ve Kürtlere dil ve kültür haklarının verilmesi gerektiği, bunlar verilmediği takdirde Kürtlerin daha fazla sorun çıkaracağı ve Kürt ayaklanmasının genişleyeceği ileri sürülmüştür (Kocaoğlu, 1995, s.299).

Çeşitli düzeydeki ABD'li yetkililerce yapılan açıklamalar da Türkiye'de rahatsızlık yaratmıştır. Örneğin, Ankara'daki ABD büyükelçiliği müsteşarı PKK'lılara 1949 Cenevre Sözleşmesi uyarınca Savaş Hukuku kurallarının uygulanmasını istemiştir (Keskin, 2002, s.67). ABD Dışişleri Bakanlığı Türk hükümetiyle insan hakları konusunda yaptığı temaslarda Kürtlerin 1975 Helsinki Nihai Senedinde yer alan azınlık haklarından yararlanması gereğinden söz etmiştir. Zaten daha önce, Nisan 1988'de Celal Talabani'nin Washington'da Dışişleri yetkilileri ile görüşmesi de Türkiye'yi rahatsız etmiştir. ABD'nin bu dönemde Kürt sorununa duyduğu ilginin artmasında İran-Irak savaşının sona ermek üzere oluşu ve buradaki güç boşluğunu doldurmak istemesi yatmaktadır. Fakat görüldüğü gibi, bu politikanın Türkiye'ye de yansımaları olmuştur.

ABD'nin genel olarak Kürt sorunundaki ve özelde Türkiye'deki sorun konusundaki aktif tutumu özellikle kamuoyunda büyük tepki yaratmıştır. Buna rağmen yapılan açıklamalar yine de daha ılımlı tondadır. Dışişleri Bakanlığı, özellikle Şubat 1988'deki rapora yönelik olarak bunun müttefik bir ülkeden gelmesinden rahatsızlık duyduğunu açıklamakla yetinmiştir. Ama basına yansıyan tepkiler bundan daha sert olmuştur. Raporun Türkiye'de hazırlandığı belirtilerek ABD'nin yaklaşımı eleştirilmiştir. Aynı dönemde

Ermeni karar tasarısının da gündemde olduğu düşünüldüğünde Türk-ABD ilişkilerinde bu dönem sorunlu geçmiştir.

1980'lerde, SSCB'nin varlığını sürdürdüğü bir ortamda, ABD'nin Türkiye'nin parçalanması anlamına gelecek böyle bir politika izlemiş olması muhtemel değildir. Bu dönemde ABD'nin amacı Orta Doğu'da bir Kürt devleti kurdurmak değil, Kürtleri bölgedeki siyasal gelişmeleri denetlemesine yardımcı olacak bir araç olarak kullanmaktır. ABD'nin bu konudaki politikası, 1990'larda hem uluslar arası, hem de bölgesel alandaki gelişmeler sonucunda biraz daha netleşecektir.

Kürt sorunu, 1990'larda Türkiye-ABD ilişkilerinde zaman zaman anlaşmazlık konusu olurken, ABD bu soruna, Avrupa ülkelerinden farklı olarak, siyasal açıdan değil, insan hakları açısından yaklaştığı izlenimini vermeye çalışmıştır. Dolayısıyla, resmi ABD tutumu, Türkiye'nin PKK'ya karşı yürüttüğü mücadeleyle değil, bu mücadeleyi yürütürken insan haklarını ihlal edip etmediğiyle ilgili olmuştu. Bu konuda ABD'nin Türkiye'ye yönelik eleştirileri 1990'larda devam etmiştir.

Kürt sorununda, öncelikle, ABD'de Yönetim ile Kongre arasımda belirgin bir görüş farklılığının bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. ABD yönetimi resmi açıklamalarında Türkiye'nin toprak bütünlüğünü desteklediğini belirtmiş ve hatta PKK'yı terörist bir örgüt olarak tanımlayan ilk ülke olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin yürüttüğü mücadeleyi ve askeri önlemlerini meşru savunma olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ama sorunun çözümü için güneydoğunun ekonomik kalkınmasının gerekli olduğunu ve Kürtlere kendilerini dilleri ve kültürleriyle ifade etme özgürlüğünün tanınması ve siyasal partilerini kurma hakkı verilmesi gerektiğini de ileri sürmüşlerdir. ABD'ye göre bu tür politika Türkiye'nin daha güçlü olmasını sağlayacaktır.

Kongre'de ise ABD'nin verdiği silahların PKK'ya karşı kullanılırken insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği ve bu yüzden yardımın ve silah satışının durdurulması gerektiği yolunda görüşler ortaya atılmıştır. Yönetim insan hakları konusunda zaman zaman sert eleştiriler yöneltse de, Kongre'ye karşı kendi politikasını savunurken Türkiye'yi kollamıştır.

Yönetimin olumlu tutumuna rağmen, ABD'nin Kürt sorunundaki bazı uygulamaları Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Bunların başında da, Dışişleri Bakanlığınca yayınlanan yıllık insan hakları raporları gelmektedir. İkinci olarak, 1996'da Washington'da, amacını Kürt sorununu dünyaya duyurmak ve Kürtlere yönelik insan hakları uygulamalarını iyileştirmek olarak açıklanan bir Kürt Enstitüsünün açılmasıdır. Üçüncü olarak, "ABD Silah Satışı" kapsamında Türkiye'nin PKK'yla mücadelede etkili bir yeri olan Cobra helikopterlerinin satışında ABD'nin getirdiği kısıtlamalardır. Dördüncü olarak, Öcalan'ın ele geçirilmesinden sonra, ABD'nin güneydoğu bölgesine ilgisinde artış olmasıdır. ABD büyükelçisinin bir grup ABD'li işadamı ile bölgede yatırım olanaklarını araştırması ve Haziran 2000'de de Diyarbakır'da bir tür ticaret bürosu açmak istemesi Türkiye'yi rahatsız etmiştir ve bunun açılmasına izin vermemiştir.

Türkiye'nin bu yöndeki rahatsızlıklarına karşın özellikle Öcalan'ın yakalanışı sırasındaki ABD tutumu Ankara'yı çok memnun edecek niteliktedir (Uzgel, 2002, s.295).

9.3. Teröristbaşı Öcalan'ın Yakalanma Sürecinde ABD'nin Rolü

ABD'nin Kürt sorunundaki tutumunu en somut biçimde ortaya koyan gelişmelerden biri PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanışı sırasında oynadığı roldür. Öcalan'ın Kenya'da ele geçirilişinden sonra ABD'nin en başından itibaren bu sürecin içinde olduğu belirtilmektedir. Operasyon sona erdiğinde, ABD, resmi bir açıklama yaparak, terörist Öcalan'ın yakalanmasından memnuniyet duyduğunu belirtirken, İsrail bu operasyonla bir ilgisi olmadığını açıklamıştır. Öcalan'ın yakalanışında diplomatik, siyasal ve teknik açıdan büyük rol oynayan ABD böylece salt bir örgüt liderinin yakalanışının ötesinde Ortadoğu ve Türkiye politikası ve Kürt sorununa yaklaşımını da ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin, Suriye'ye karşı güç kullanma tehdidini Eylül 1998'de gündeme getirmesinde ABD'nin de rolü vardır. ABD'nin, Ortadoğu Barış

Sürecine hız vermek istediği bir noktada Türkiye, Suriye üzerinde baskı uygulayabilmiştir.

Öcalan'ın yakalanışıyla ilgili olarak ABD'nin Türkiye'ye yardımcı olmasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. PKK'nın 1990'ların ortalarından itibaren gerilemeye başlaması ABD'nin PKK'dan daha çok uzaklaşmasına neden olmuştur. Türkiye'ye yönelik ABD eleştirilerinin en fazla yoğunlaştığı dönemler, PKK'nın eylemlerinin ve etkisinin en yoğun olduğu dönemlere rastlamıştır. ABD'nin, Öcalan'ın yakalanışına, PKK'nın silahlı mücadeleyi kaybedeceğinin belli olmasının etkisi önemlidir.

2. ABD, Öcalan'ın yakalanmasıyla, Ortadoğu politikasında PKK'yı kendisine karşı rekabette kullanmayı çalışan Almanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine karşı, Balkanlarda olduğu gibi bir kez daha üstünlük sağlamış olmaktadır.

3. PKK, 1997'den itibaren, ABD'nin dikkatlice oluşturmaya çalıştığı Kuzey Irak'taki düzeni bozmaya ve Saddam'dan destek almaya başlamıştır. Bu da ABD'yi rahatsız etmiştir.

Öcalan'ın insan hakları açısından da olumlu bir yargılama sonucunda idama mahkum edilmesi ABD'de, Avrupa'dan farklı karşılanmıştır. ABD, kendi ülkesinde idam cezası bulunduğu için olumsuz tepki vermemiştir.

Bu gelişme sonucunda Türkiye-ABD arasındaki yakınlaşma artmıştır. Böylece, Türkiye'nin PKK'yla mücadelesine ABD'nin verdiği destek somutlaşmıştır. Öcalan'ın yakalanmasından sonra ABD, Türkiye üzerinde, soruna siyasal çözüm bulunması ve Kürtlere kültürel ve siyasal temsil haklarının verilmesi yolundaki politikasında daha ısrarlı olma fırsatını bulmuştur (Uzgel, 2002, s.295).

9.4. Kuzey Irak'ta Kürt Hareketinin Doğuşu, Gelişimi ve ABD

Kuzey Irak, hem geçmişi, hem de yoğunluğu açısından ABD'nin Kürt politikasının en önemli ayağını oluşturur. Burası, Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu bir bölge olması ve Irak'ın toplam petrol üretiminin yüzde 65'ini sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Osmanlı son zamanlarında gerçekleşen Kürt isyanlarından birisi Bedirhan Bey'in isyanıdır. 1827 Osmanlı-Rus Savaşı'na 20 bin atlı ile katılan, Nasturi ayaklanmasını bastıran, Girit Valiliği'ne dahi getirilen Bedirhan Bey, Tanzimat Fermanı'nı beğenmeyince 1843 yılında isyan etmiş ve adına hutbe okutup, para bastırmıştır. 1858 yılına gelindiğinde Mithat Paşa Osmanlı Devleti içinde idari ve mali reformlar yaparak beş bin yıllık medeniyeti ağırlayan bu topraklar ilk kez tapu ile tanışmıştır (M5 Dergisi, 2003, s.30-31). Osmanlı dönemine ait Musul Vilayeti'nin tapuları hala Türkiye arşivlerinde bulunmaktadır.

Irak Kürtlerinin adlarını ilk duyurmaları, I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeye egemen olma çabası içindeki İngilizlerle kurdukları ilişkiler sonucu olmuştur (Kurubaş, 1997, s.50-55). İlk Kürt terör örgütü, 1910 yılında Kuzey Irak'ta Hewa (Umut). adıyla kurulmuştur. Asıl büyük örgütlenme ise İngiliz finansmanı ile kurulan Kürt Teali Cemiyeti olmuştur (M5 Dergisi, 2003, s.30-31). 1919 yılında L.George Paris Konferansı'nda Kürt meselesini gündeme getirerek, "Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Arabistan ve Kürdistan"ın Osmanlı Devletinden tamamen ayrılmasını kabul ettirmiştir. İngiliz'lerin bu teşebbüsü 1920 Sevr Anlaşmasında da kabul edilmiştir. (Bkz. Harita 2.1 ve Harita 9.1) Türk Milli Mücadelesi esnasında ve Cumhuriyet döneminde çıkan karışıklıkları el altından desteklemiş ve kışkırtmıştır. 1919 Ali Batı, 1920 Koçgiri, 1920 Şeyh Mahmut, 1924 Çal, 1924 Oramar, 1924 Çölemerik, 1924 Habur, 1925 Raçkoyan ve Raman, 1926 Şeyh Sait, 1926 ve 1930 Ağrı isyanlarını hep desteklemiştir (Kocaoğlu, 1995, s.271).

Bu dönemde Kuzey Irak'ta Şeyh Mahmut Berzenci önderliğinde gelişen Kürt hareketi İngilizlerin de çabasıyla 1925 Irak Anayasası'nda kısmen ve dolaylı olarak birtakım haklar elde etmişlerdir.

Harita 9.1: Kürt Politik Yerleşim Bölgesi ve Bölgesel Talepleri: 1919-1998

Irak 1932 yılında bağımsızlığına kavuşmuş, ancak Irak üzerinde İngiltere'nin tesiri bağımsızlıktan sonra da devam etmiştir. 1931'de Şeyh Ahmet Barzani önderliğinde Kürtler ayaklanmışlar, fakat başarılı alamamışlardır. Bununla birlikte 1932'de Irak'ta manda rejiminin sona ermesi

ve Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne kabulüne ilişkin bildirge ve ardından kabul edilen bir kanunla Kürtlere de diğer azınlıklarla birlikte önemli haklar tanınmıştır (Turhan, 1996, s.30-36). 1945'li yıllara kadar Irak, İngilizlerce kışkırtılan darbeler ve isyanlara sahne olmuştur. II. Dünya Savaşı'nı takiben bölgedeki etkinlik mücadelesi ABD ve Sovyetler öncülüğündeki ikili mücadeleye dönüşmüştür. BM'nin San Francisco'daki ilk oturumunda bazı Batılı entelektüeller tarafından Kürt devleti kurulması fikri tekrar gündeme gelmiştir. Bu toplantıda masaya konan haritada Kürtlerin İskenderun limanından Basra Körfezine kadar olan topraklar üzerinde devlet kurmaları öngörülmüştür. Fakat Batı ile Sovyetler arasında Soğuk Savaş'ın başlaması bu fikrin hayata geçirilmesini engellemiştir.

Kürtler II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan karmaşadan ve fırsattan yararlanmak istemişler ve büyük oranda SSCB'den destek alarak 1943-45 yılları arasında Molla Mustafa Barzani önderliğinde ayaklanmışlardır. II.Dünya Savaşı sonrasında SSCB eliyle kurulan Mehabad Cumhuriyeti'nin (Bkz. Harita 9.1) başına Molla Mustafa Barzani geçmiştir. Fakat, İran askeri harekatı üzerine Molla Mustafa Barzani ve peşmergeleri Rusya'ya sığınmak zorunda kalmıştır (Kocaoğlu, 1995, s.293). İran askerinden kaçan Molla Mustafa Barzani ve peşmergeleri Türkiye'nin sınırlarından geçmesine izin vermesi sayesinde hayatlarını kurtarabilmişlerdir.

1948'de İsrail, 1949'da NATO ve 1955'de Varşova Paktı'nın kuruluşu Ortadoğu'da da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1948 yılında Ortadoğu'da etrafı Araplarla çevrili ve Arap olmayan bir devletin kurulması dengeleri değiştirmiştir. Yeni kurulan İsrail Devleti'nin daha fazla nüfusa ihtiyacı vardır. İsrail'e en yakın kaynak özellikle Irak'ın kuzeyinde yaşayan Yahudi Kürtlerdir. 1948-1952 yılları arasında *Operation Ezra* adı altında 120 bin Kürt İsrail'e gizli operasyonla götürülmüştür. Geride kalan Yahudiler ise Barzani aşiretinin koruması altında kalmışlardır (M5 Dergisi, 2003, s.32). İsrail'in Kuzey Irak'la yakın alakadar olmasının arkasındaki sebep budur. Hem İsrail'e göç eden Yahudi Kürtlerin geride bıraktıkları topraklar üzerinde hakları vardır hem de geride bıraktıkları Yahudi Kürt akrabaları ile yakın ilişkileri vardır. İsrail nüfusunu artırmak için yaptığı bu operasyonları sadece

Iraklı Kürt Yahudiler için yapmamış, Etiyopya gibi Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı bir çok ülkede yapmıştır.

1952'de bir darbe ile Mısır'da işbaşına gelen Cemal Abdünnasır, Suriye'yi de yanına alarak Doğu bloğundan yana tavır almıştır. Buna karşılık ABD desteğindeki Irak Başbakanı Nuri Said, 13 Temmuz 1958'de Suriye'yi işgal etmekle görevlendirdiği General Abdülkerim Kasım tarafından öldürülmüştür. Batı yanlısı Nuri Said'e karşı yapılan ve Sovyetlerin desteğini almak isteyen General Abdülkerim Kasım Kürtlere yaklaşmıştır. Bu yakınlaşma sonucu Sovyetler Birliği'ne 1946'da kaçan Molla Mustafa Barzani'nin 1958 yılında Irak'a dönmesine yeşil ışık yakılmıştır. Barzani'nin dönmesi Kürt hareketi için yeni bir fırsat olmuştur. Bu dönemde, daha örgütlü, hedefleri daha belirgin ve gerçekçi hale gelen Kürt hareketi, aynı zamanda feodal yapı temelinde ikiye bölünmeye de başlamıştır. 1961 yılında Irak Devleti'ne karşı en büyük isyan gerçekleştirilmiştir. Kürtlerin isyanından bunalan General Kasım, Sovyetlerden yardım isteyince, arkasında gittikçe artan bir kamuoyu desteğini alan, Kürt ve Yahudilerin oluşturduğu ve İngilizlerle de yayın ilişkisi olan Komünist Parti'nin yönetime ortak edilmesi teklifiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine Kasım yeniden İngilizlere yanaşmak isteyince bu sefer İngilizler de Barzani ile anlaşmasını istemiştir. Kürtlerle anlaşmak zorunda kalan Irak yönetimi birçok tavizler vermiştir. Bu tavizlerin sonucunda Kuzey Irak'taki Kürt hakimiyetinin tesisi için Komünist Partisi'nin de desteğiyle 19 Temmuz 1959'da Musul ve Kerkük'te geniş bir Türk katliamı yapılmıştır. Kuzey Irak'ta sadece %10 nispetinde olan ve tamamı Türklere ait olan verimli topraklar alınarak Toprak reformu adı altında Kürt aşiretlere dağıtılmıştır. Türklere sadece 1000 dönüm arazi bırakılmıştır (Manaz, 2003). Aldıkları büyük tavizlere rağmen sürekli daha fazlasını isteyen Kürt aşiretler arkalarına İngiltere, Sovyetler Birliği, İran veya ABD'nin desteğini alarak sık sık Irak yönetimine isyan etmişlerdir. Irak içinde özerklik kazanmaya yönelik olarak merkezi hükümetle masaya oturan Kürtler, 1964, 1966, 1970 yıllarında anlaşma sağlamışlarsa da, gerek Bağdat yönetiminde 1958, 1963, 1966, 1968, 1979 yıllarında yaşanan iktidar ve hatta rejim değişiklikleri sonucunda yeni yönetimlerin eski yönetimlerin anlaşmalarını tanımamaları, gerekse Kürtlerin

dış destek sağlamaları sonucu bu görüşme veya anlaşmaların hemen ardından 1961, 1964, 1968, 1974, 1980 yıllarında ayaklanmaları ve her seferinde ayaklanmaların bastırılmasıyla Kürtlerin talepleri ertelenmek zorunda kalmıştır. Bu durum Kürtlerin en azından özerklikten ve petrol şehri olan Kerkük'ü ele geçirmekten vazgeçmeyeceklerini açıkça göstermesi bakımından önemlidir.

1963 yılında Baas Partisi yönetimi ele geçirmiştir. Irak yönetiminin bir türlü istikrara kavuşmaması ve sık sık ihtilallerin olması Kürtlerin ayaklanmaları için uygun zemini teşkil etmiştir. Baas Partisinin kanlı darbe girişimi esnasında da Kürt aşiretlerin Irak yönetiminden talepleri sürmüştür. Kürtlerle anlaşmak zorunda kalan Irak Baas yönetimi 11 Mart 1970 tarihinde çıkardığı bir kanunla Kuzey Irak'taki iki Zap arası ile Süleymaniye Bölgesi'ni Kürdistan Otonom Bölgesi olarak tanımıştır. Musul ve Kerkük'ün otonomi alanları dışında bırakılması Kürtler ile Irak Hükümeti arasında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Türklerin elinde kalan 1000 dönümlük verimli arazinin 700 dönümü daha Kürtlere dağıtılmıştır. 300 bin civarında Türkmen'in yaşadığı tarihi Erbil şehri, Kürdistan Otonom Bölgesi'nin başkenti ilan edilmiştir.

ABD'nin Kürtlere olan ilgisi 1918 Wilson ilkelerine dek gitmekteyse de asıl Soğuk Savaş ortamı içinde Kürtlerle 1960'lardan itibaren temas kurmaya başlamış ve bu bağlantı 1972'den sonra Kürt sorununa fiilen dahil olmaya dönüşmüştür. ABD Başkanı Nixon 1972'de, Tahran'a gidip İran Şahı ile Kuzey Irak'taki Kürt ayaklanmasına silah ve para desteği verilmesi konusunda gizli bir anlaşma yapmıştır (Arı, Tayyar, 1999, s.250). Haziran 1972'den sonra üç yıl boyunca, Kürtler CIA fonlarından 16 milyon dolar almışlardır (M5 Dergisi, 2003, s.33). ABD, bu dönemde İran aracılığıyla Irak'taki Kürtleri bir yandan SSCB'yle yakınlaşan Bağdat yönetimini zayıflatmak, öte yandan da Arap-İsrail çatışmasında Irak'ı saf dışı bırakmak amacıyla kullanmıştır.

Bu dönemde, yalnız ABD değil, İsrail de özellikle Molla Barzani'ye silah yardımı yapmış ve eğitim vermiştir. Soğuk Savaş döneminde İsrail'in amacı ise Ortadoğu'daki diğer Müslüman ülkeleri oyalayacak ve kendi aralarında

anlaşmazlık yaratacak bir sorunun bulunmasını sağlamak, böylece üzerindeki baskıyı azaltmaktır.

Kürtlerin sık sık isyan etmesinden bıkan Saddam Hüseyin, 1975 yılında Cezayir'de yapılan anlaşma ile Şattularab'ın yarısı ile Zeynil Kavis, Seyif Saad ve Pencuvin bölgelerini verme karşılığında İran Şahı ile anlaşmıştır. ABD'nin tepkisine rağmen İran, Kürtlere olan desteğini çekmiş ve ağır silahlarını ellerinden almıştır. Bunu takiben Saddam Hüseyin, karadan ve havadan Kürtlere karşı büyük bir harekat başlatmıştır. İran sınırına yakın olanlar İran'a kaçarak kurtulmuştur.

Molla Mustafa öldükten sonra Barzani aşiretinin başına oğlu Mesut Barzani geçmiştir. Bu yıllarda Kürtlerin içinde hakim olan Barzani'nin karşısına yeni Kürt aşiretler çıkmaya başlamıştır. Celal Talabani güçlenerek Kuzey Irak'ın bir bölümünü kontrol etmeye başlamıştır. İran, savaş sırasında Mesut Barzani ile anlaşırken, Celal Talabani 6 bin adamı ile Irak tarafına geçerek Saddam'la anlaşmış ve İran'a karşı bir süre savaşmıştır. Savaşın ilerleyen yıllarında Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Talabani Kürdistan Demokrat Partisi lideri Barzani ile anlaşarak Bağdat yönetiminin zayıflığından yararlanarak ayaklanmışlardır. Önceleri bu harekete mesafeli duran ABD, 1988'e doğru savaşın sona ereceği belli olunca, Kürt liderlerle doğrudan bağlantı kurmaya başlayarak Kuzey Irak'ta ortaya çıkacak bir güç boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Celal Talabani Nisan 1988'de Washington'a gitmiş ve ABD'li yetkililerle görüşmüştür. Fakat, Irak, İran'la ateşkes imzaladıktan hemen sonra birliklerini kuzeye yönlendirerek Kürtler üzerine yürümüştür. Saddam Irak-İran Savaşı'nda İran tarafını tutan Kürtleri çok acımasız bir şekilde cezalandırmıştır. Saddam'ın ordusu Halepçe kentine kimyasal silahlarla saldırmış ve 5000 sivilin ölümüne yol açmıştır. Sonuçta, Irak kuvvetlerinden kaçan 50.000 kuzey Iraklı Kürt Türkiye sınırına yığılmıştır.

1980'lerin sonuna dek geçen dönemde, ABD Ortadoğu'daki Kürtleri bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Kürtlerin hangi ülkeye karşı kullanılacağıysa, o ülkenin içinde bulunduğu koşullara, ABD'ye yönelik

tutumuna ve ABD'nin bölge politikasındaki yerine göre değişiklik göstermektedir (Uzgel, 2002, s.65).

1991'deki Körfez Savaşı esnasında Irak ordusundan kaçan bir milyon Kürt, Türkmen ve Süryani Türkiye sınırlarına yığılmıştır. Türkiye yine iyi niyetini göstererek sınırlarını açmış ve mültecilere yardımda bulunmuştur. Diğer taraftan Körfez Savaşı Iraklı Kürtler için yeni bir fırsat anlamına gelmiştir. Irak'la koalisyon Güçleri arasında 2 Mart 1991'de geçici ateşkes sağlanmasından birkaç gün sonra, Kürtler Mart sonuna kadar süren bir ayaklanma başlatmışlardır. Ama Saddam'ın ayaklanmayı bastırma yönündeki çabalarına ABD'nin sessiz kalması sonucu Kürt ayaklanması bir kez daha başarısız olmuştur. Bununla birlikte ayaklanmanın ardından BM'nin kabul ettiği 688 Sayılı Karar ile, Milletler Cemiyeti'nin 1925'teki Musul'la ilgili kararından bu yana ilk kez bir uluslar arası belgede Kürt sözcüğüne yer verilerek, (McDowall, 1996, s.375). Kürtlerin uluslar arası topluluk tarafından ayrı bir etnik grup ve bölge politikalarının bir aktörü olarak tanındığı tescil edilmiştir. Bu arada ABD'nin bastırmasıyla Nisan ortalarında Irak hükümetiyle Kürt ayaklanmacılar arasında özerklik görüşmelerine başlanmış ve hatta anlaşmaya varılmıştır (Oran, 1994, s.68-70). Fakat buna rağmen, taraflar arasındaki güvensizlik sonucu yıl sonunda çatışmalar tekrar başlamıştır.

1992, Irak Kürt hareketi için bir dönüm noktası olmuştur. ABD'nin desteğini alan ve Saddam'la anlaşılamayacağını bir kez daha gören Kürt liderler, Kuzey Irak'ta Bağdat yönetimini devre dışı bırakan yeni bir oluşum için çalışmalara başlamışlardır. Kürt gruplar güçlü bir lider seçilmesi ve bir parlamento oluşturulması için anlaşmışlardır. Şubat 1992'de yeni oluşumu görüşmek ve sürgünde Irak hükümeti kurmanın altyapısını hazırlamak üzere çeşitli Kürt örgütlerinin birleşmesiyle oluşan Kürdistan Cephe temsilcileri ile diğer Irak muhalefet grupları Şam'da bir araya gelmişlerdir. Toplantıda Kürt bölgelerinde seçim yapılması ve peşmergelerden oluşan bir ordu kurulması kabul edilmekle birlikte, Kürtlerin demokratik bir Irak içinde kalacakları da belirtilmiştir. Sonuçta Mayıs ayında seçimler yapılmıştır. KDP, KYB ve Hıristiyan grupların temsil edildiği bir parlamento oluşmuştur. Temmuz 1992'de Kürt hükümeti kurulmuştur (Oran, Baskın, 1994, s.113). 4 Ekim'de

de Kürt parlamentosu federal bir devletin parçası saydığı 'Kürdistan Federe Kürt Devleti'ni ilan etmiştir.

Bu gelişmelerin ardından Türkiye'nin endişelerini gidermek için gerek Kürt parlamentosu gerekse Barzani amaçlarının Irak'tan ayrılmak olmadığı konusunda defalarca açıklama yapmak zorunda kalmışlardır. Ama bir yandan Irak Ulusal Konseyi içinde, öte yandan Kürt gruplar arasında tam bir görüş birliği olmayışı, özellikle KDP-KYB arasında çatışmaların yaşanması, Irak'ta yeni yapılanma sürecinin gelişimini engellemiştir (Arı, 1999, s.250). Tüm bu mücadeleler içerisinde Irak hükümetleri üzerinde kontrol aracı olarak Irak'ta yaşayan Kürtler kullanılmıştır.

9.5. Kuzey Irak'ta Kürt Devleti Kurulmasının İşaretleri

1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Kürt grupların bölgede güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'nin önemli rolü olmuştur. Savaştan sonraki süreçte Batı'nın da desteğiyle Kürtler kendi kendini yönetme noktasında önemli mesafeler kaydetmişlerdir (Seydi, "Irak Savaşı'nın...", 2003). Türkiye'nin en çok çekindiği gelişmelerden birisi olan Kuzey Irak'ta bir Kürt siyasal oluşumu, Türkiye'nin davet ettiği Çekiç Güç'ün sağladığı güvenlik sayesinde çekirdek bir yapı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun en önemli aşaması Mayıs 1992'de Kuzey Irak'ta seçimlerin yapılması ve bir parlamentonun kurulmasıdır. Iraklı Kürtler seçim konusunda Ankara'ya bilgi verirken bunu parlamento değil, belediye seçimleri olarak sunmuşlardır.

Bu arada, Çekiç Güç'ün yerleşmesinin ardından Türkiye'nin ağırlığını koymasıyla, Kuzey Irak'taki gelişmelerle daha yakından ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin bölgedeki gelişmelere dahil olarak kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını önlemesi çeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye bundan sonra bölgedeki gelişmelerin içinde doğrudan yer almaya başlamıştır. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi (KYB) lideri Celal Talabani'nin 1992'de Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmaları,

kendilerine Türkiye tarafından diplomatik pasaport verilmesi, Ankara'da temsilcilik açmalarına izin verilmesi ve Türkiye'nin bölgede bazı alt yapı çalışmalarında bulunması bu gelişmelerin bir parçasıdır.

Kuzey Iraklı Kürtlerin Temmuz 1992'de hükümet oluşturması, Eylül'de bir istihbarat ve polis örgütü kurması, Ekim'de ordu oluşturma yolundaki girişimlerine hız verip yine aynı ay içinde Erbil'de Federe Kürt Devletinin kurulduğunu ilan etmesi Türkiye'yi daha etkin önlemler almaya itmiştir:

İlk olarak, Türkiye söz konusu kararın bölgedeki barış ve istikrarın aleyhine olduğunu ve bunu tanımadığını açıklamıştır. Ardından, Ekim 1992'de PKK'nın üslendiği bölgeye yönelik büyük bir operasyon başlatmıştır. Buna, Türkiye'nin tepkisini yatıştırmak isteyen Barzani grubu da katılmıştır.

İkinci olarak, Ankara Kuzey Iraklı Kürt gruplara Bağdat yönetimiyle işbirliği yapmalarını önerirken, Bağdat yönetiminin bölgedeki denetimini yeniden kurması gerektiğini de savunmaya başlamıştır.

Üçüncü olarak, Kasım 1992'de Ankara'da Suriye ve İranlı yetkililerle bir konferans düzenleyerek Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yolunda bir bildiri yayınlanmasını sağlamıştır. Türkiye böylece, aslında ilişkilerinin iyi olmadığı Suriye ve İran'la bu noktada çıkarlarını uyumlaştırmış ve bu ülkeleri yanına alarak ABD'ye ve dünyaya, Kürt devleti kurulmasına izin vermeyeceği mesajını iletmiştir.

Dördüncü olarak, 1993'ten itibaren Türkiye Irak yönetimiyle ilişkilerini geliştirmeye ve temelde ekonomik nedenler de olsa, Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması için daha yoğun girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

Türkiye'nin birçok açıdan kendi aleyhinde seyreden bu gelişmelere karşı geliştirmeye çalıştığı politikalardan birisi ise, bölgede ABD'nin Kuzey Iraklı Kürt gruplarla yürüttüğü görüşmeler sürecinde fiilen yer almak olmuştur (Uzgel, 2002, s.264).

Ağustos 1996'da Talabani ile Barzani arasındaki çatışmalar tekrar başlayınca araya ABD ve Türkiye girmiş ve taraflar Ankara'ya davet edilmiştir (Arı, 1999, s.256). Ekim 1996 sonunda Türk, ABD ve İngiliz yetkililer ile KDP, KYB ve Türkmen temsilcileri Ankara'da toplanmıştır. Türkiye böylece daha önceki görüşmeler sürecinde gözlemci statüsünde iken bu sefer taraf statüsüne geçmiştir, ayrıca Türkmenleri de ilk kez Kuzey Irak'taki siyasal sürece dahil etmiştir. Böylece, Dublin'de başlayan süreç Ankara'ya taşınmış ve Türkiye'nin bölgedeki gelişmeler üzerindeki ağırlığı artmıştır. Fakat KYB'nin tekrar PKK'ya yaklaşması ve KDP'nin ise Türkmenlerin siyasal sürece sokulmasından rahatsızlık duyarak işbirliğinden uzaklaşması bu sürecin önemini azaltmıştır.

Ankara süreci ise Mayıs 1997'ye kadar sürmüş ve 4 toplantı yapılmıştır. Fakat bundan sonra bir daha toplanmamış ve Irak'ın 1996'daki bölgeye yönelik operasyonundan sonra, Kuzey Irak'taki etkinliği darbe yiyen ABD yeniden girişimde bulunmuştur. Kürt grupları Eylül 1998'de Washington'da bir araya getirmiş ve görüşmeler sürecini tekrar kendi denetimine almıştır. Washington'daki görüşmelerden sonra yayınlanan bildiride Irak'ın toprak bütünlüğüne saygıdan ve 1996'daki Ankara Sürecinden söz edilmiştir ama Türkiye bu sürecin dışında kalmıştır. Türkiye, Irak'ta federal bir yapıdan söz eden ve PKK'dan bahsetmeden, sınırların terörist ihlallerden korunacağından bahseden bu yaklaşımdan büyük rahatsızlık duymuştur.

1999'a girildiğinde, Türkiye bir yandan ABD'nin Irak'a yönelik operasyonlarından ve kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması olasılından rahatsızlık duyarken, öte yandan da Washington ile işbirliğini sürdürmüştür. 1999 başında Türk Dışişleri yetkilileri ABD yetkilileriyle birlikte Kuzey Irak'ta Barzani ve Talabani'yle görüşmelere devam etmişlerdir. Keşif Güç'ün geleceği konusundaysa, ABD Savunma Bakanı Temmuz 1999'da Ankara'yı ziyaretinde, Saddam yönetimi işbaşında kaldığı sürece bunun devam edeceğini söylemiştir.

2000'den itibaren ABD'nin Saddam'ı devirme kararı almasıyla birlikte Kuzey Irak'a yönelik faaliyetlerin arttığı görülmüştür. Nisan 2000'de Washington'da "Kürtlerin Kimlik Arayışı" başlıklı bir konferans düzenlenmesi

ve bu konferansa Barzani ve KYB temsilcilerinin yanı sıra PKK'ya sempatiyle bakan isimlerin katılması ve konferans sırasında KDP'ye devlet gibi davranılması Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır. ABD konferansın resmi bir nitelik taşımadığını ileri sürse de Frank Ricciardone gibi bölgeden sorumlu dışişleri yetkililerinin katılması Türkiye'nin rahatsızlığını artırmıştır (Uzgel, 2002, s.265-267).

2002'de hem yeni Amerikan yönetiminin Saddam'ı devirmek için tekrar harekete geçmesi, hem de Kürt liderler arasında uzlaşma sağlanması sayesinde, 1992'de ortaya çıkan yapıya işlerlik kazandırılması yönünde çabalar hızlandırılmıştır. Böylece 1992'de başlayan süreç sonunda Kuzey Irak'ta 'Kürdistan'a Hoş geldiniz' yazısının yer aldığı tabelaların karşıladığı, sınırları büyük oranda belirlenmiş, kendi başına seçim yapan, parlamentosu, hükümeti, bayrağı, milli marşı, küçük de olsa üniformalı ordusu ve kolluk gücü olan, pasaport dairesi ve merkez bankası gibi kilt kurumlara sahip, hatta resmi lotosu bile bulunan bu anlamda bir devlette olacak pek çok unsuru içeren ama, ancak dış destekle ayakta durabilen bir siyasal yapı oluşmuş ve bu yapı zamanla güçlendirilmiştir. İlan ettikleri Federe Devlete ait bir anayasa dahi hazırlayarak bağımsızlık yönünde bir adım daha atılmıştır. (Kürdistan Anayasası Ek-C'dedir.) 'Kuro' adı verilen milli paranın bastırılması, Kürt yargıtayının kurulması yönündeki girişimlerin sürdüğü değerlendirilmektedir (Kurubaş, 2003, s.18-20).

II. Körfez Savaşı'ndan sonra, bağımsız Kürt devletinin kurulması Irak'ın istikrarına hizmetten ziyade yeni çatışmaları gündeme getireceğini, ABD bölgede harekata başladıktan sonra daha da yakından görmeye başlamıştır. Bağımsız bir Kürt devleti kurmanın, en azından bu aşamada, bölgeyi daha ziyade istikrarsızlığa iteceğini gören ABD Kürtlere federasyon ön görmektedir. Tabii bu, Türkiye'nin istediği coğrafi esasa dayalı federasyondan ziyade, etnik esasa dayalı bir federasyon olacaktır. Bu anlamda Irak'ın temel unsuru olan Arapların yönetimde etkin unsur olacağı beklenmektedir. Bu noktada Kürt gruplar sıkıntı içindedirler. Kürtler son on yılda bir çok hak elde ederek, bağımsız bir devlet gibi hareket ettmişlerdir. Ama federasyon ile mevcut durumlarından çok şeyler kaybedeceklerdir. Savaşın sona

ermesinden sonra Bağdat'ta kurulacak yeni yönetimde Kürtler'in nüfusları oranında (%18). temsil hakları olacaktır. Bu durumda Kürtler birinci derecede etkili unsur olamayacaklardır. Ayrıca oluşturulan federasyon içinde de şu anki kadar rahat hareket edemeyeceklerdir (Seydi, "Irak Savaşı'nın...", 2003).

9.6. Irak Kürt Hareketinin Niteliği ve Amacı

Bir etnik hareketin niteliğini büyük oranda etnik grubun toplumsal gelişmişlik düzeyi ve liderliği belirler. Modern, sanayileşmiş, ortak bir tarih ve kültürel unsurları bulunan, aynı dili konuşan, toprakla bağı olan ve güçlü bir dayanışma duygusuna sahip bireylerin oluşturduğu, başka deyişle etnik bilince sahip toplulukların, siyasallaştıkları takdirde ulusçu söylemi benimsemeleri çok daha kolaydır. Böyle bir toplumsal yapıya sahip olmayan azgelişmiş ülkelerdeki feodal topluluklarda hareketin ulusçu karakterini ise büyük oranda liderlik belirler. Bu hareketler ulusal duyguları harekete geçirecek ulusçu ideolojiyle hareket eden bir liderlik sayesinde ulusçu bir nitelik kazanabilir. Çünkü ancak bu sayede zayıf veya olmayan biz bilinci oluşturularak toplumun yüce sadakat odağı aşiretten ulusla yönelebilir ve toplum bir bütün olarak kendi devletini kurma çabası içine girebilir.

Kürtler başlangıçtan günüme değin bağımsız bir Kürt devleti düşüncesine sahip olsalar da, bu düşünce bir bütün olarak etnik kimliğin korunmasını veya her ulusun kendi kendini yönetmesini içeren ulusçu bir dayanaktan kaynaklanmamıştır, zaten Kürtler ulus düzeyinde bir toplum değildir. Aksine bağımsızlık düşüncesi Ortadoğu'nun dokusuna uygun biçimde feodal ve aşiret bağlarının ön plana çıktığı azgelişmiş toplumlarda görülen en güçlü aşiret liderinin krallığını kurması düşüncesinden beslenmiştir. Bu doğrultuda bütün bir toplumu seferber ederek bağımsız devlet kurmak mümkün olamayacağı için ya güç ve baskıyla, ya da dış destekle egemenlik kurmaktan başka çare yoktur. Irak Kürt aşiretlerinden hiçbirisi tüm Irak Kürtlerini kendi egemenliği altında toplayacak bir güce sahip olmadığı için bir dış gücün marifetiyle egemen devlet olma yolunu seçmişlerdir. Halen Irak Kürt hareketi güçlü bir ulusal bilinç geliştiremediği ve bir aşiretin gücü etrafında da birleşmediği için dış desteğe gereksinim

duymaktadır. Kürt hareketinin zaman zaman ivme kazanması da ulusal bilincin yerleşmesinden değil, yeni fırsatların ortaya çıkışından veya Bağdat yönetimi gibi dış tehditlerin varlığından kaynaklanmaktadır.

Kısacası, Irak Kürt hareketi ulusçu niteliğe sahip bir hareket olarak ortaya çıkmadığı gibi, ulusçu bir hareket biçimine dönüşebilmiş de değildir. Sanayileşmemiş, modernleşmemiş, feodal bir tarım toplumu yapısına sahip, milliyetçi liderleri olmayan Irak Kürtlerinde bu şartlar altında ulusal bilincin görülmemesi de gayet normaldir.

Kürt hareketinin amacına gelince, başlangıçta bölgede bir Arap devleti kurulurken Kürtlerin etnik kimliklerini korumalarını sağlayacak bir takım haklar da tanınmıştır. Dolayısıyla Kürt hareketinin bu hakları elde etme gibi bir çabaya girmesine gerek yoktur. Amaç daha ileri bir adım olmalıdır. Nitekim egemenlik haklarının kendi ellerinde olduğunu ifade eden özerk, mümkünse bağımsız bir yönetime kavuşmak, bu hareketin temel amacı olmuştur.

Özerk yönetim konusunda, birkaç kez anlaşmaya varılmasına karşın gerek Bağdat yönetiminin samimiyetsizliği, gerekse petrol zengini Kerkük'ün statüsü konusundaki anlaşmazlıklar neticesinde idari ve siyasi özerklik işletilememiştir. Eğer Kürt aşiret liderlerini tatmin edecek bir özerklik başarıyla işletilebilseydi, muhtemelen Kürt hareketinin bağımsızlık çabası içine girme eğilimi ortadan kalkacaktı. Fakat bu gerçekleşmeyince Kürt hareketi 1990'larda uluslar arası alanda yükselen milliyetçilik hareketlerinin de rüzgarıyla özyönetim haklarının ancak kendilerine ait bir devlet çatısı altına alınacağını düşünmeye başlamışlardır. Nitekim 'Kürt Federe Devleti'nin ilanı, bir egemenliğin varlığına işaret etmekte ve ayrılma olmasa bile bu egemenlik hakkının sürdüğü anlamına gelmektedir (Kurubaş, 2003, s.20-21).

Kuzey Irak'taki ayrılıkçı düşüncenin yayılmacı (irredentist). bir boyut içerip içermediğine gelince, Irak'ın Kuzeyindeki fiili devlet daha embriyo döneminde olmasına rağmen, saldırgan ve irredendist politikalar izleyeceğinin ipuçlarını vermekte, bölgedeki jeopolitik istikrarı ve barışı onlarca yıllık bir dönem için tehlikeye atacağını göstermektedir. Daha net bir ifade ile Irak'ın Kuzeyinde oluşacak bir Kürt devleti, Türkiye ve İran'dan

toprak ilhak etme politikası izleyecektir. Harita 9.1'de de görüleceği üzere Kürtlerin toprak talepleri tarih boyunca hep var olmuştur. Molla Barzani de bu yönde bir çağrı yapmış, ama kısa sürede bunun başına büyük dertler açacağını fark ederek bu çağrıyı bir daha tekrarlamamıştır. Fakat, 1990 sonrasında iyice cesaretlenen KDP ve KYB yönetimleri eğitim sistemleri ile birleşik bağımsız bir Kürdistan politikası izlediklerini saklama gereği duymadan ortaya koymaktadırlar. Bölgede basılan ve resmi kurumlarda da kullanılan haritalarda Türk ve İran toprakları Kürdistan'ın bir parçası olarak gösterilmektedir. KDP yönetiminin iki numaralı ismi Sami Abdurrahman özel konuşmalarında uzun süreli bir bağımsızlık stratejisinden bahsetmektedir (Özdağ, "Türkiye'nin...", 2003, s.4). Iraklı Kürt liderlerin Kuzey Irak yerine Güney Kürdistan veya Irak Kürdistanı ifadelerini kullanmaları da bu düşünceyi tamamen göz ardı etmedikleri anlamına gelmektedir. O nedenle bu hareketin böyle uzak bir ideali vardır, fakat bu şimdiki hareketin yöneldiği amaç değildir.

Sonuç olarak, Kürt hareketi başlangıcından bu yana aşiret temelli bir hareket olarak devam etmiş ve hedefini de Irak'ın bütünlüğü içinde idari ve siyasi bir özerklik ya da federasyon biçiminde tanımlamıştır. Ama ayrılma haklarının varlığına hep inandıkları gibi, günün birinde şartların oluşması halinde ayrılmayı gönülden istediklerine de kuşku yoktur. Bu çerçevede son gelişmeler konusunda Kürt liderlerin bağımsızlık hayalimizdir, ama şartlar oluşmamıştır türünden açıklamaları nabız yoklama olarak algılanmakta ve nihai amacın artık özerklik veya federasyon değil, ayrılma olduğu düşünülmektedir (Kurubaş, 2003, s.21).

9.7. Kuzey Irak Sorununa Olası Çözümler

Kuzey Irak'ın geleceğine ilişkin iki temel seçenekten söz edilebilir. Birincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunduğu, eski rejimin yerine, demokratik ve çağdaş bir biçimde oluşturulmuş ve uluslar arası güvence altına alınmış bir Irak'ta 'özerk bölgeli üniter' veya 'federatif' bir yapı oluşturmak, ikincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünü bozarak ayrılmak ve bağımsız devlet kurmak.

Irak'ın toprak bütünlüğü korunarak geliştirilebilecek iki demokratik çözüm vardır. Bunlardan birincisi, Irak'ta demokratik, özerk bölgelerden oluşan üniter bir yapının (bir tür İspanya modeli) kurulmasıdır (Özdağ, 2002, s.21-22). Bu çerçevede Kürt, Türkmen ve Şii gruplar için özerk bölgeler oluşturulabilir. Irak'ta demokratik geleneğin olmayışını göz önüne alarak halkın desteğini alan güçlü tek adam yönetimi çerçevesinde tedricen demokratik yönetime geçiş öngörülebilir. Bu modelin özü 1970 Anayasası'nda varolduğu için Irak seçkinleri tarafından kabulü kolay olduğu gibi, bölgesel jeopolitik istikrar için de en uygun modeldir. Kürt ve Türkmenlerin hakları özerk bölgeler çerçevesinde güvence altına alınarak, anılan özerk bölgeler belli bir süre uluslar arası güvencelerle korunabilir. Bu model, Bağdat'taki genel sistem ile uyumlu bir yapıyı oluştururken, Ortadoğu'daki dengelerin bozulmasını da önleyecektir. Ama bu çözümün Kürtleri tatmin edeceği kuşkuludur. Çünkü benzer çözümler üzerine daha de uzlaşma sağlanmış, fakat Bağdat yönetimi fırtsa buldukça bu uzlaşıların gerekçelerinden kaçınmıştır. O nedenle Kürtlerle Bağdat arasında ciddi bir güven sorunu vardır ve egemenliğin temelinin Bağdat'a bağlı olduğu çözümlere Kürtler sıcak bakmayacaklardır.

İkincisi ise, etnik ve dinsel temele dayalı federasyon modelidir. Bu modelde Irak'ın federe parçalarını, Sünni Araplar, Şii Araplar, Kürtler ve Türkmenler oluşturabilir. Ama burada da birtakım sorunlar olacaktır. İlk olarak, federe sınırların çizilmesinde ciddi sorunlar çıkacak, özellikle petrol bölgesi Kerkük üzerinde Araplar, Türkmenler ve Kürtler arasında ABD'nin, Türkiye'nin, Arap ülkelerinin ve dünya petrol şirketlerinin müdahil olduğu bir anlaşmazlık yaşanacaktır. Büyük bir ihtimal ile bölge için özel bir statü bulunacaktır. Örneğin, Kerkük, kontrolü Bağdat'ta kalmakla birlikte, gelirlerinin paylaşıldığı bir sistem üzerine oturtulabilir. İkincisi, Türkiye'nin, benzer taleplerle karşılaşacağı endişe ile federal çözüme getireceği olumsuz tepkidir. Fakat, ABD'nin de desteklediği ve Sünni Arap seçkinlerin kabul etmek zorunda kaldığı bir federal Irak yapılanmasını Türkiye'nin tek başına durdurması çok zordur. Bu durumda Türkiye, Türkmenler için de federal devlet talep edebilir. Ama bunu da Washington'a kabul ettirmek kolay değildir. Bir diğer sorun, SSCB, Yugoslavya ve Çekoslavakya gibi

federasyonların çözüldüğü gerçeğidir. Bundan dolayı, bu çözümün bölgeye istikrar getireceğine ilişkin bölge devletlerinde ciddi kuşkular mevcuttur. Ayrıca son yıllarda yaşanan federasyonlardan ayrılma olgusu Irak'ta merkezkaç eğilimlerin çok güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesine de yol açacaktır. Özellikle Kürt federal bölgesi, ayrılma talebiyle bölge için bir istikrasızlık kaynağı olmaya devam edecektir. Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ı kontrol ve baskı altında tutmayı amaçlayan her bölge dışı güç, bölgedeki federe Kürt devletindeki ayrılıkçı eğilimleri teşvik edecektir (Özdağ, 2002, s.23).

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde bulunacak çözümler, uluslar arası ve bölgesel güç dengelerini bozmayacağı veya daha fazla etkilemeyeceği, hatta başarılması halinde istikrar getireceği için genel kabul görebilecek bir seçenek olsa da sözü edilen sorunlarla karşılaşmasının yanı sıra bir başka zaafa daha sahiptir: Demokrasi geleneği olmayan, dahası demokratları olmayan bir ülkede demokrasi nasıl işletileceği belirsizliğini korumaktadır. Tepeden ve dış dayatmalarla oluşturulmuş bir demokrasi, sürekli dış müdahalelere maruz kalabilecektir. Demokratik bir yönetim Irak'ta yerleşirse, bu krallıkla veya diktatörlükle yönetilen Arap devletleri için yeni bir tehdit anlamına gelebilecektir. Irak'a ilişkin gelecek tarımlarında da bu temel sorunların nasıl aşılacağına ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin diplomalı demokratlar yetiştirilerek, ileride görev almaları düşünülmektedir. Ama bu demokrasi mayasının tutup tutmayacağını kimse kestirememektedir. Zaten Kürtler de işi şansa bırakmaya niyetli görünmemektedirler.

Ayrılmaya gelince, bu pek çok açıdan sorunlu seçenektir. Bu olgunun bölgesel dengeleri alt üst edeceği, dolayısıyla uluslar arası sistemde istikrarsızlık meydana getireceği kesindir. Kuzey Irak'ın kopması Ortadoğu'da 'Balkanlaşma'ya yol açarak, bir yandan Irak, Suriye ve Suudi Arabistan gibi devletlerin en az üçe bölünmesine, bir yandan da Arap-Kürt, Türk-Kürt gibi çatışmaların başlamasına neden olabilecektir. Çünkü Irak'ın Kürt ve Arap temelinde bölünmesi ve Kerkük'ü de kapsayacak bir Kürt devletinin ortaya çıkması durumunda bölgede varlığını tamamen ABD desteğine bağlamış ikinci bir İsrail doğmuş olacaktır. Bu durumda Araplar hem toprak hem petrol

kaybını önlemek için Kürtlerle çarpışmayı göze alabileceklerdir. Türkiye ise bölgede hayati çıkarlarını tehdit eden bir Kürt devletini sürekli baskı altında tutacak bir Türkmen seçeneğini derhal devreye sokacak, bunun için gerekirse silahlı kuvvetlerini seferber edecektir. Tabi ki, bu gelişme İran ve Suriye gibi bölge devletlerinin de sonu nerede biteceği belli olmayan aşırı tepkilerine neden olacaktır (Özdağ, 2002, s.23). Böylece tüm Ortadoğu'da sınırların yeniden çizilmesi gündeme gelebilecektir. Bu olmasa bile Türkiye başta olmak üzere İran ve diğer bölge devletleri Irak'taki ülkesel statükonun bozulmasına karşı çıktıkları için, ayrılma sonucu doğacak yeni devlet, siyasal meşruiyet, dış güvenlik, dış ticaret gibi konular başta olmak üzere pek çok alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. Sonuçta, böyle bir ayrılmanın kabulüyle diğer ülkelerdeki ayrılıkçı hareketlere uluslar arası hukuk açısından meşruiyet dayanağı sağlanmış olacağından, etnik sorunlar yaşayan pek çok ülke bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak, böylece bölgesel alt sistemde ortaya çıkan statükonun bozulması olgusu uluslar arası sistemde de sorunlar yaşanmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak ayrılma, Iraklı Kürtlerin en çok istedikleri seçenek olsa da hem kendilerine hem de bölgeye felaket getirebilir. O nedenle de Kürt liderler şartlardan söz etmektedirler. Olası ayrılma ancak şartlar oluştuğunda esas amaç olacaktır (Kurubaş, 2003, s.22).

9.8. Kuzey Irak Açısından Ayrılmanın Şartları

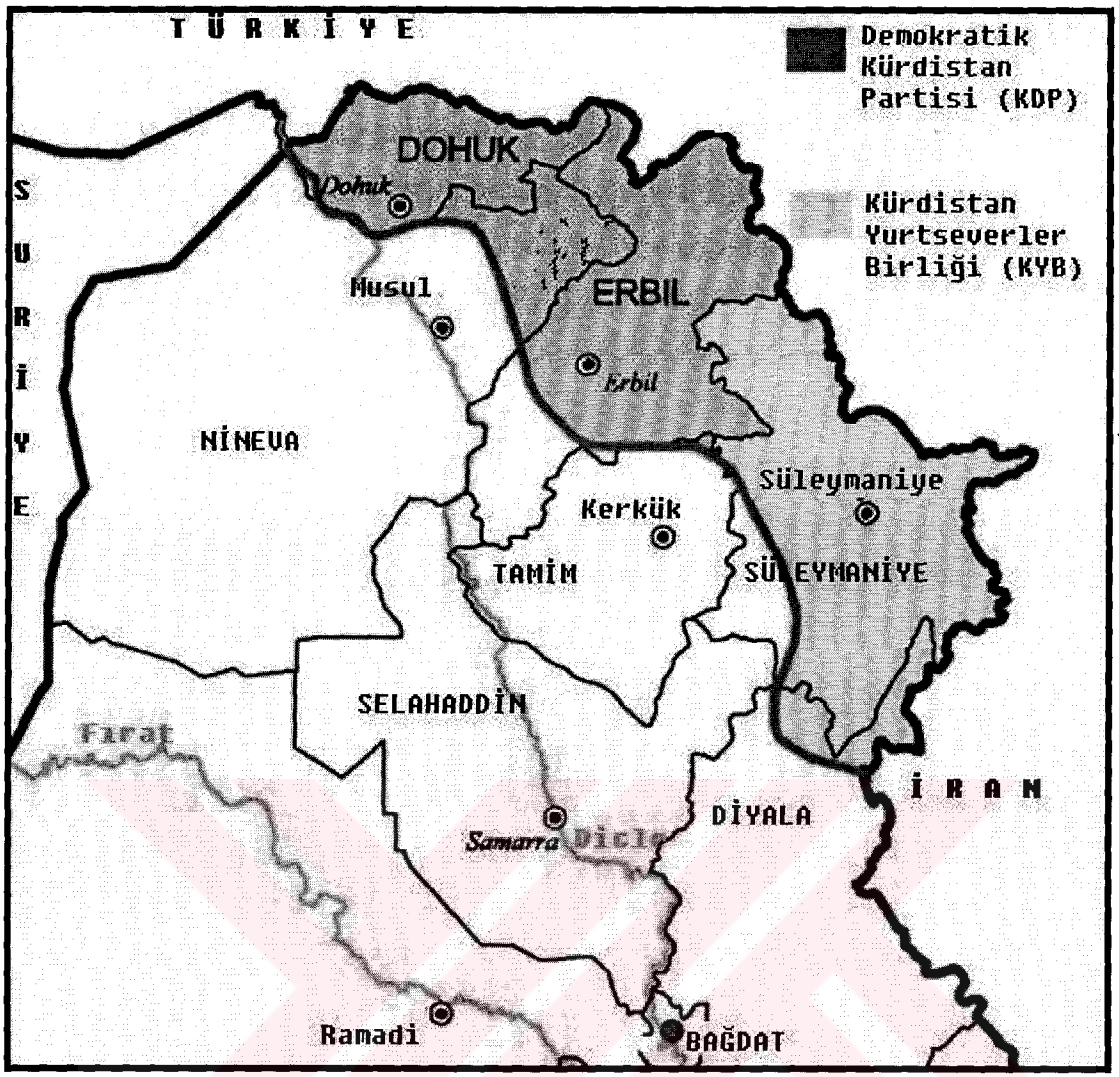
Kimi uzmanlar ayrılma ile ekonomik gelişmişlik düzeyi arasında ilişki bulunduğunu belirtirler. Ayrılıkçı talepleri haklı göstermede ekonomik ayrımcılık çoğu zaman en önemli gerekçeleri oluşturduğu doğruysa da, ayrılıkçılık sadece sosyal ve bölgesel gelişmişlik düzeyiyle veya sadece ulusal bütünleşmenin tam sağlanamamış olmasıyla açıklanamaz. Bu tip eğilimler ulusal entegrasyonunu tam sağlayamamış az gelişmiş Afrika devletlerinde görülebileceği gibi, ulusal entegrasyonunu tamamlamış gelişmiş Batılı devletlerde de görülebilmektedir. Bir etnik grubun siyasallaşarak ayrılıkçı eğilim içine girmesinin tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyolojik nedenleri vardır.

Esasen her ayrılıkçı hareketin ve ayrılmanın kendine özgü şartları vardır. Bununla birlikte yine de her ayrılıkçı hareket için her birinin ayrı ağırlığa sahip olduğu bir takım nesnel ölçütlerden söz edilebilir. Bunlardan nüfus, yoğunluk, otoktonluk, siyasal bilinç, tarihsel süreklilik, ekonomik durum, motivasyon, beklenti, liderlik, yaşadıkları devletin idari ve siyasi yapısı gibi ölçütler ayrılmanın toplumsal tabanı ve iç dinamiklerini, dış destek, akraba-devlet, irredentizm olanağı, jeopolitik konum, uluslar arası konjonktür, bölgesel dengeler gibi ölçütler de ayrılmanın dış dinamiklerini değerlendirmek bakımından önemlidir (Oran, 1994, s.112-115). Bu ölçütlerden her biri her ayrılıkçı hareket için ayrı bir öneme sahip olmanın yanı sıra bazıları belirleyici, bazılarıysa etkileyicidir. Kuzey Irak için bu ölçütlerin sorgulanması ve belirleyici unsurların tespiti olası bir ayrılmanın gerçekleşebilirliği bakımından önemlidir (Kurubaş, 2003, s.23).

9.9. Ayrılmanın Toplumsal Tabanı ve İç Dinamikleri

Irak açısından bakıldığında, Kürtlerin belli bir coğrafyada (Kuzey Irak) yeterli sayıda (3,5 milyon civarı) yoğunlaştığı, bölgenin otokton halkı olduğu ve sürdürdükleri mücadeleyle hareketlerine tarihsel süreklilik sağladıkları görülmektedir. Ayrıca Iraklı Kürtler ekonomik açıdan da iyi durumda değillerdir. O nedenle bu unsurlar ayrılmayı kolaylaştırıcı bir niteliktedir.

Bununla birlikte Iraklı Kürtlerin etnik öz bilince ve siyasal bütünlüğe sahip oldukları kuşkuludur. Kürtler birleşik bir halk değildir. Güçlü kabilesel güdüler, klanlar ve cemaatler sistemi daima Kürt toplumuna hakim olmuştur (Fuller, 1994, s.139). Aşiret düzenine dayalı toplumsal yapılarıyla Kürtler pek çok açıdan ikiye bölünmüşlerdir. Dinsel açıdan, Sünni Müslüman olmakla beraber KDP'nin denetimindeki kuzey bölgesinde Kadirilik, KYB'nin denetimindeki güney bölgeleri ise Nakşibendilik etkisindedir.

Harita 9.1 KDP ve KYB'nin kontrolünde olan bölgeler

Dilsel açıdan, KDP bölgesinde Kırmanç, KYB bölgesinde Sorani lehçeleri konuşulmaktadır. İdeolojik olarak, KYB ve lideri Talabani sosyalist (sol), KDP ve lideri Barzani gelenekselci-muhafazakar (sağ) çizgidedir (Ballı, 1992, s.441). Bu farklılıkların üzerine bir de bölgenin uzun süredir ayrı aşiret liderlerinin denetiminde kalmasından dolayı siyasal ve idari olarak kopukluğu da eklenmelidir. Bir aşiret diğerine karşı muntazaman kendisini destekleyen dış gücün o anki çıkarlarına göre tavır almıştır. Kürtler tarihlerinde hiçbir zaman ortak bir maksat için birleşmemişlerdir (Fuller, 1994, s.139).

Ayrıca Kürtler ortak bir dil dahi konuşmazlar. İngilizce ve Almanca veya Fransızca ve İtalyanca arasındaki farklılıklarla karşılaştırılabilecek,

önemli lügatçe, telaffuz ve gramer farklılıkları olan üç ana diyalekt vardır (Fuller, 1994, s.139). Toplumsal etkileşimi engelleyen bu nedenlerle halkta ulusal bilincin gelişmediği daha çok aşirete bağlılığın olduğu söylenebilir.

Kürt 'ulusal duyguları' büyük ölçüde Batı Avrupa ve kısmen ABD'de faaliyet gösteren zayıf entelektüel seçkinlerin ortaya attığı olgudur. Kürtler birçok bakımdan öyle bölünmüştür ki, geçmişteki, günümüzdeki veya gelecekteki bir 'Kürdistan' hakkında anlamlı ve ciddi bir şey söylemeleri mümkün değildir. Esas olarak İran Farsçasına dayanan Kürt dilleri, Türkçe veya Arapçayla temel ayrımlar gösterirken, kendi içlerinde de, birbirlerini anlamayacak kadar büyük farklılıklar taşımaktadır. Daha da ötesinde, İran, Türkiye, Irak veya başka nerede olursa olsun, bir Kürt'ün temel bağlılığı, Paris veya Londra'daki Fransızca veya İngilizce konuşan sözde Jeffersoncu Kürt göçmenlerin iddia ettiği gibi, 'Kürt ulusuna' yönelik değildir. Bir Kürt, önce ailesine, sonra aşiretine, en sonra da kabilesine bağlılık duyar (Radu, 2003).

Bununla birlikte Kürtler 1920'den beri ortak kaderi paylaşmanın etkisiyle grup dayanışması içine girmişler ve merkezi otoriteye karşı uzun süredir verilen mücadele sonucu zamanla bu dayanışma pekişmiştir. Ama dikkat edilirse bu grup bilincinin ortaya çıkışı toplumsal gelişme ve etkileşimden kaynaklanan *iç dinamik* sonucu değil, daha çok dış dünyanın yani Bağdat yönetiminin kendilerine karşı tutumundan ve buna gösterdikleri tepkiden kaynaklanan *dış dinamik* sonucudur. Her halükarda buradaki grup bilinci etnik veya ulusal düzeye ulaşabilmiş değildir. Fakat aşiret sadakatine sahip böyle bir toplumun, liderlerinin sözünden ayrılmayacağı göz önüne alınırsa liderlerin anlaşmasının ayrılmanın gerçekleşmesi açısından daha önemli bir etken haline geleceği ve bu gerçekleştiği takdirde toplumsal tabanın sağlanacağı söylenebilir (Kurubaş, 2003, s.23). Kürtlerin şimdiye kadar bu toplumsal tabanı sağlayamamalarının en büyük nedeni iki önemli unsur olan KDP ve KYB'nin liderlerinin ortak düşmanlarının olmaması olmuştur.

Kürtlerin Bağdat politikalarından acı çektikleri ve kendilerine yapılan ayrımcılık ve kötü muameleyi tam olarak hissettikleri, yani *motivasyon*

düzeylerinin yüksek olduğu, bunun yanı sıra, ayrıldıkları takdirde şimdi içinde bulundukları durumdan daha iyi bir duruma sahip olacaklarına ilişkin bir inanç taşıdıkları, yani *beklenti* düzeylerinin de yüksek olduğu açıktır. Bu beklenti her geçen gün yükselmektedir. Kuzey Irak son on yıldır yeniden imar edilmekte, otoyollar, büyük oteller yapılmakta, iletişim alanında çağa uygun gelişmeler yaşanmakta, üniformalı Kürtler asayişi sağlamakta, bayrak, levha gibi simgeler kullanılmakta, parlamenter bir siyasal sistem oturtulmaya çalışılmakta, ekonomi işletilir bir hal almakta, hatta para basımı yönünde girişimler bulunmaktadır. Bunlar halkın liderlerine olan güvenini artırmakta ve beklentilerini kamçılamaktadır. Bu beklentinin gerçekleşebilirliği de uluslar arası konjonktürün uygunluğu ve yaklaşık on yıldır ayrı yaşama ve kendi kendine yeterlilik tecrübesi ile denendiği için pozitif görünmektedir. Dolayısıyla ayrılmanın toplumsal tabanı için önemli görünen motivasyon, beklenti gibi unsurlar artık sağlanmıştır. Yani Kürtler ayrılmaya hazır, hatta isteklidirler. Artık Irak'taki yönetimden beklentileri yoktur. Zaten on yıldır kendi kendilerini yönetmekte olduklarının da farkındadırlar. Bu onlara cesaret ve özgüven vermektedir.

Ayrılmanın toplumsal tabanı bakımından Kuzey Irak'ta pozitif bir durumun varlığı tespit edilebilir. Bununla birlikte Kuzey Irak'ta Türkmen, Asuri, Keldani, Süryani gibi farklı etnik ve dinsel grupların varlığına da dikkat etmek gerekir. Ama şimdilik Kürtlerin Türkmenler hariç diğer grupları ikna ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Türkmenler, ayrılma konusunda kilit bir role sahiptirler.

Toplumsal tabanı harekete geçirerek ayrılmayı gerçekleştirecek olan liderliğin incelenmesi de, ayrılmanın ne derece kolay veya zor olduğunu anlamak bakımından önemlidir. Kuzey Irak'ta liderlik iki ana akıma bölünmüştür ve ancak onların anlaşması halinde siyasal sistemin işlemesi, dış destek sağlanması gibi birçok konuda ilerleme kaydedilmektedir. KDP lideri Barzani ve KYB lideri Talabani eğer aralarında anlaşamazlarsa, genellikle savaşmaktadırlar. O nedenle liderlik konusu, ayrılmanın belirleyici unsurlarındandır. KDP-KYB arasında 1992 ve 2002'deki gibi uzlaşma

sağlandığında Kuzey Irak'ta devlet olma yolunda önemli adımlar atılmış, uzlaşma bozulduğunda devlet olma çabaları sekteye uğramıştır.

İçinde yaşanılan devletin durumu da ayrılma açısından bir başka etkendir. Devlet güçlü, istikrarlı bir yönetime ve üniter yapıya sahipse, bu devletten ayrılmak zordur. Federatif devletlerden ayrılmak üniter devletlerden ayrılmaktan daha kolaydır. Irak'ta 1991'den beri merkezi yönetim bir takım egemenlik hakları elinden alınmak suretiyle zayıflatılmıştır. Bu dış etkenler sonucu gerçekleşmiştir. Irak üniter yapılı bir devlet olmakla birlikte, 1991'den beri fiilen bölünmüş ve Kuzey Irak'ta merkezi yönetimin varlığı fiilen sona ermiştir. Dolayısıyla Kürtler için içinde yaşanılan devletin durumu ayrılmayı kolaylaştırıcı bir etken olarak görülebilir (Kurubaş, 2003, s.23-34).

9.10. Ayrılmanın Uluslararası Zemini ve Dış Dinamikler

Ayrılıkçı bir hareketin toplumsal tabanının ve iç dinamiklerinin olması kuşkusuz son derece önemlidir. Ama bu olası bir ayrılma için yeterli değildir. Özellikle Irak Kürt toplumunun ve iç dinamiklerinin niteliğine bakıldığında ancak bu iç dinamiğin dış dinamikle desteklenmesi halinde ayrılmanın mümkün olabileceği peşinen söylenebilir.

Dış dinamik unsurlarından birincisi ve en önemlisi dış destektir. Böylesine stratejik ve ekonomik değere sahip coğrafyada yerleşmiş bir etnik grubun dış destek olmadan ayrılması beklenemez. Çünkü bu topraklar, sadece bölgesel değil aynı zamanda uluslar arası dengeleri etkileyecek önemdedir. O nedenle dış destek, hem ayrılmanın meşruluğu, hem de sürdürülebilirliği açısından belirleyici etkendir. Kuşkusuz dış desteği sağlayan ülkenin konumu, gücü, uluslar arası ilişkilerdeki etkinliği de önemlidir. Iraklı Kürtler açısından dünyanın şimdiki hegemon gücü olan ABD'nin desteğinin alınması, ayrılma açısından belirleyici olacaktır. Ayrıca kimin destek vereceği önemli olduğu kadar, desteğin düzeyi de önemlidir. ABD böyle bir ayrılmayı kendi çıkarları açısından uygun görmezse, bu

ayrılma gerçekleşmez. ABD böyle bir ayrılmayı desteklerse, Kürt devletinin kurulma ihtimali diğer şartlara bağlı olarak artar. Şimdilik Kürtlerin ciddi bir dış desteğe sahip oldukları ve ayrılma için uygun fırsat yakaladıkları belirilebilir. Çünkü ABD bir yandan 36. paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge haline getirerek buradaki Kürtlerin Bağdat yönetiminden bağımsızlaşmasını sağlamış, öte yandan oluşturduğu Çekiç Güç ardından Keşif Güç ile bu fiilen bağımsızlaştırılmış bölgeyi koruma altına almıştır. Ama bu ayrılmaya onay verildiği anlamına gelmemektedir. Dış destek konusundaki bu belirsizlik, şimdilik ayrılmayı da belirsiz hale getirmiştir.

İkincisi, Kuzey Irak coğrafyasının ve jeopolitiğinin ayrılma açısından hem avantaj hem dezavantaj oluşturduğuna dikkat etmek gerekir. Bölgenin Irak topraklarıyla çevrelenmemiş ve sınıra bitişik oluşu bir avantajdır. Sınır ötesindekilerin soydaş oluşları ayrılmayı kolaylaştırıcı bir etken olabileceği kadar zorlaştırabilir de. Çünkü Kuzey Irak'a bitişik bölgelerde yaşayan Kürtlerin bağlı oldukları siyasal otoriteler böyle bir ayrılmanın kendileri açısından tehdit oluşturacağını düşünmektedirler. Bölgede Kerkük'ün olması da hem avantaj, hem dezavantajdır. Avantajdır çünkü, olası bir ayrılma sonrası kurulacak devletin en önemli gelir kaynağını Kerkük petrolü oluşturacaktır. Kürt liderler bu nedenle Kerkük'ün Kürt bölgesine dahil edilmesini istemiş, Bağdat hükümetleri de aynı nedenle bu isteğe karşı çıkmışlardır ve Bağdat-Kürt uzlaşmaları bu yüzden yürümemiştir. Petrol ayrıca dezavantajdır, çünkü petrol yüzünden uluslar arası aktörler gelişmelerde rol üstlenmektedirler. Kürt liderler ABD tarafından desteklenmiş olmakla beraber, Kerkük'e ilişkin taleplerine Washington'dan destek elde edemedikleri için ayrılma eylemini gerçekleştirememektedirler. Çünkü Kerkük'süz bağımsız Kürt devletinin kurulamayacağı açıktır. Kerkük'ü, münhasıran Kürtlere teslim edecek yerel, bölgesel ve uluslar arası bir irade ise henüz oluşmamıştır. Öte yandan coğrafyanın deniz bağlantısının olmayışı ve tamamen ayrılmaya karşı çıkacak devletlerle çevrili oluşu da bir başka zorlayıcı etkendir. Sonuç olarak, coğrafya ve jeopolitik konum, Kürtler için ayrılmayı zorlaştırıcı niteliktedir.

Uluslar arası konjonktür açısından Iraklı Kürtler çok iyi bir fırsat yakalamış görünmektedirler. Ayrılmalar bakımından uluslar arası değişim anlarının yakalanması son derece önemlidir. Bir kere, uluslar arası sistemin yapısal değişime uğraması sonucu statüko yeniden belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede Iraklı Kürtlerin içinde yaşadığı devlet sistem dışına itilerek haydut olarak nitelendirilmiştir. Bu ise, Irak'ın yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. İkincisi, 1990 sonrası dönemde dünya genelinde yükselen bir etnik hareket dalgası vardır. Bu dalga, önceki dönemlerde görüldüğü gibi kimi etnik grupların devlet kurmasına büyük imkanlar sunmaktadır. Üçüncüsü, 1990 sonrası uluslar arası alanda yükselen değerler, otokratik rejimlerin tasfiyesine yol açabilecek kadar güçlü olmasa da en azından zayıflamasına yol açmaktadır. Son olarak, 1990 sonrası gelişmeler bir bütün olarak devletler sistemini ve devlet egemenliğini, içişlerine karışmama gibi devletçi ilkeleri zaafa uğratmakta, be da etnik hareketlerin hayat sahasını ve egemenlik çabalarını güçlendirmektedir. İşte Iraklı Kürtler böyle bir atmosferden yararlanmaktadır.

Fakat bölgesel dengeler açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü bu dengelerin korunmasını isteyen çok sayıda bölge devleti vardır. Daha doğrusu, statükonun bozulmasına İsrail hariç bütün Ortadoğu devletleri karşıdır (Kurubaş, 2003, s.25).

9.11. Kürtlerin Kerkük Israrı

Kürt yetkili ve yazarlar Kerkük ve Musul'un Kürdistan'ın bir parçası olduğunu iddia etmektedirler. Bu konuda KDP lideri Mesut Barzani şöyle demiştir: '...Kürdistan kimliği taşıyan Kekük'ün kimliği konusunda pazarlık yapmaya hazır değiliz.' (Birayeti Gazetesi, 05.10.2002). Barzani başka bir yerde ise şöyle demiştir: '...Burada açıkça söylüyorum: Biz Kürdistan'daki Kerkük'ün kimliğini hiç kimseyle oturup asla tartışmayız! Ödeyeceğimiz bedel ne olursa olsun, bunu kimseyle tartışmayız! Kaldı ki Kerkük, Musul, Basra, Erbil tüm bunlar Irak kentidir. Sorunların nasıl halledileceğine ilişkin seçeneği belirleme işi Irak halkına bırakılmalıdır (Birayeti Gazetesi,

15.10.2002). Bütün yazar ve yetkililerin iddiası Kerkük'ün Kürtlerin atalarının inşa ettiği bir şehir olduğudur. Gutilerin Kerkük şehrini ve kalesini inşa ettiklerini, Kerkük'ün Mitani, Hori, Midi ve diğer devletinin bir parçası olduğunu ve bu halkaların şimdiki Kürtlerin babaları olduğunu iddia etmektedirler.

Kürt yetkililer Kerkük'teki yerleşimcilerin çoğunun Kürt olduğunu ileri sürmektedirler. Kerkük'teki Kürtlerin oranının yüzde 48.3, Türkmenlerin yüzde 21.4 ve Arapların yüzde 28.4 olduğunu iddia etmektedirler. Kürt meselesinin barışçıl çözümü için yapılan görüşmelerin Kerkük düğümünden dolayı başarısız olduğu, Kürtlerin ne 1970 görüşmeleri ne de 1991 görüşmelerinde Kerkük'ten taviz vermedikleri ve Kürdistan'daki son peşmergeye kadar Kerkük'ten feragat etmeyecekleri yazarlar tarafından çeşitli yayın organlarında belirtilmektedir (Yılmaz, "Kuzey Irak...", 2003, s.31).

Yine KDP Kürt grubu Birayeti Gazetesinde Kerkük'ü Kürdistan'ın Kalbi olarak nitelendirirken, Celal Talabani'nin lideri olduğu KYB ise Kerkük'ü Kürdistan'ın Kudüs'ü olarak adlandırmaktadır (Yılmaz, "Kuzey Irak...", 2003, s.37-38).

Erbil'de göç ettirme olaylarından dolayı Türkmenler ikinci sıraya düşmüşlerdir. KDP yine aynı politika ile Kerkük'ün demografik yapısını değiştirmeyi hedeflemektedir. Özellikle şehirde yaşayan Arap ve Türkmenlerin göçe zorlanarak yerlerine Kürtlerin yerleştirilmesine çalışılmaktadır. 2001 yılından beri KDP'nin resmi yayın organı Birayeti gazetesi Kerkük'ten göç ettirilen sözde 22.950 Kürt ailesinden bahsetmektedir. Her ailenin en az beş kişi oldukları varsayılırsa göç ettirildiği iddia edilen Kürtlerin sayısı 100 bini geçmektedir. Nitekim KDP'nin bu emellerine ulaşmak için iddia edilen 100 binden fazla kişiye belge hazırladığı bilinmektedir (Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen...", 2003, s.32).

Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin ABD askerlerinin Türk topraklarını kullanarak Irak'a geçmesine ve Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesine izin veren tezkerenin meclisten geçmemesi üzerine gerginleşen

Türk-Amerikan ilişkilerini fırsat bilen KYB lideri Celal Talabani "Türkiye Türkmen nüfusu nedeniyle Kerkük'ü gündeme getirirse biz de Diyarbakır'ı gündeme getiririz" ve KDP lideri Mesud Barzani "Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmemesi bizim için zaferin yüzde 90'ını oluşturuyor" demeçlerini vermişlerdir (Radikal, 17 Nisan 2003). Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi, Kürt aşiret liderlerinin Kerkük emellerine ulaşmaları önündeki en büyük engel olarak gözükmektedir.

KDP ve KYB'nin ABD operasyonunu mümkün olduğunca kendi politik hedefleri doğrultusunda Irak'ın konfederal özellikler taşıyan bir federasyona doğru evrilmesi ve Kerkük petrolleri üzerinde mümkün olduğunca hak elde etme amacı ile kullanmaya çalışmışlardır (Özdağ, "Türkiye'nin...", 2003, s.4).

9.12. Kürt Aşiretlerin İç Sorunlarının Bölge Dengelerine Etkileri

Görünürde Habur sınır kapısından geçen kamyonlardan alınan gelirin paylaşılması, temelde ise iki büyük aşiretin bölgeye egemen olma çabasından çıkan anlaşmazlık Mayıs 1994'te iki taraf arasında çatışmaya dönüşmüş ve Saddam yönetimine karşı Kuzey Iraklı Kürtlerin işbirliğine dayanan ABD politikası tehlikeye düşmüştür. Bu gelişme üzerine, ABD devreye girerek iki tarafı Ağustos 1995'te Dublin'de bir araya getirmiştir. Burada yapılan görüşmelere Türkiye'de gözlemci statüsüyle katılmıştır. ABD'nin girişimleriyle taraflar arasında uzlaşma sağlanmıştır.

Fakat Ağustos 1996 sonunda, İran'dan yardım ve destek alan Talabani'nin liderliğindeki KYB'nin Erbil'e girerek burayı ele geçirmesi üzerine bölgedeki dengeler yine bozulmuştur. Bu kez çok değişik bir durum oluşmuştur, çünkü zor durumda kalan Barzani'nin Bağdat yönetiminden yardım istemesi sonucu Irak birlikleri, Çekiç Güç'ün göreve başlamasından beri ilk kez bölgeye girmiş ve Talabani'yi Erbil'den çıkarmıştır. Bu sırada, Kuzey Irak'ta bulunan ve ABD için çalışan, aileleri ile birlikte 6.700 kadar Kuzey Iraklı Kürt Türkiye üzerinden bölgeyi terk ederek ABD'nin Guam adasına gönderilmiştir. Bu Kürtlerin muhtemelen CIA adına çalıştıkları

düşünülmektedir. Bu gelişme Türkiye'de ABD'nin bölgeye yönelik planları konusundaki kuşkuları artırırken hem bölgedeki ABD politikası, hem kuzey Irak'taki dengeler, hem de Türkiye'nin politikası açısından önemli değişiklikler yaratmıştır.

Türkiye'de Çekiç Güç'ün varlığına yönelik eleştiriler ve ABD'nin bölgedeki politikasına ilişkin kuşkuların arttığı sırada Saddam-Barzani ittifakının gerçekleşmesi birçok açıdan Türkiye'nin işine yaramıştır.

1. Bu gelişmenin en önemli sonucu ABD'nin Kuzey Irak politikasının büyük bir darbe yemesi olmuştur. Eğer Çekiç Güç Kuzey Iraklı Kürtleri Saddam yönetiminden koruma amacını taşıyorsa, en azından Kürtlerin yarısının (KDP-Barzani) onunla işbirliği yaptığı bir ortamda anlamını yitiriyordu. Böylece ABD'nin Kuzey Iraklı Kürtlerin Saddam'a karşı birleştirilmesi ve ona karşı mücadele etmeleri şeklindeki politikası başarısızlığa uğramış gözüküyordu.
2. Bölgedeki gelişmeler sonucunda bir yanda Türkiye-Irak-KDP (Barzani) öte yanda ise İran-PKK-KYB (Talabani) ittifakı oluşmuştur. Bu gelişme Kuzey Irak'ta Talabani ile Barzani'yi bir araya getirmeye çalışan ABD politikasını sekteye uğratmıştır.
3. Askeri Eşgüdüm Merkezi Kuzey Irak'taki Zaho'dan Türkiye'deki Silopi'ye taşınmıştır ve Türkiye'nin uzun süredir varlığından rahatsızlık duyduğu çok sayıda NGO'nun faaliyetine son verilmiştir.
4. Türkiye o tarihe kadar gündeme getirmekten çekindiği Türkmenlere daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. Türkmenlerin Kuzey Irak denklemi içine alınmasından Irak rahatsızlık duyarken, ABD buna olumlu tepki vermiştir (Uzgel, 2002, s.265).

10. 11 EYLÜL VE ABD'NİN DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKASI

10.1. ABD'nin Dış Politikasının Değişiminde Terör Faktörü

11 Eylül 2001'de, ABD'ye yapılan terörist saldırılar sonucunda güvenlik konusunun ön plana çıktığını, güvenlik kavramı içinde yapılan tehdit değerlendirmelerinde, terör faktörünün öncelikli olarak algılanmaya başlandığını görmekteyiz.

Yeni tehdidin etkileri, bugüne kadar bu konuda yapılan tahminlerin ötesinde yıkıcı ve dehşet verici olmuştur. Gerçekleştirilen terör maddi yıkımdan çok, niteliği gereği psikolojik yıkım ve korkuyu ön plana çıkarmıştır. Hadisenin beklenmedik bir zamanda, beklenmedik bir yöntemle ve beklenmedik bir yerde gerçekleşmesi, terör tehdidini tahammül edilemez bir konuma taşımıştır. Terörü araç olarak kullananlar, genelde zayıflıklarının farkında olup, hazırlık aşamasında müdahaleye karşı hassastırlar. Bu nedenle terör örgütleri, varlıklarını korumak ve eylemlerinin şok etkisini arttırmak amacıyla kendileri için korunaklı alanlar bulmak ve "gizli" hareket etmek zorundadırlar. Bu niteliği ile terör örgütlerinin, bilinen en yıkıcı güce sahip nükleer tehdit gibi açık, kolay ve net takip edilebilir özellikleri söz konusu değildir. Üstelik tehdit değerlendirmesinde öncelik alan bu terör tehdidi, devletleri tehdit etmekte, onların egemenlik alanını sınırlandırmaktadır. Küreselleşen terör örgütleri, tek başına bir devletin ortadan kaldırabileceği tehdit konusu olmaktan çıkmış ve bu nedenle de devletlerarası işbirliğini zorunlu hale getirmiştir.

Tehdidin niteliğindeki karmaşık yapı ve yıkım gücü, tehditten zarar göreceklerin bu ortamı değiştirme yönünde her türlü tedbiri almasını zorunlu kılmaktadır. "Serseri Devlet" olarak ifade edilen ülkeler ile globalleşmiş terör örgütlerini yeni tehdit olarak gören ABD, 11 Eylül terör olayını takiben Afganistan odaklı olarak başlattığı terörle mücadele kampanyasının 10 yıllık

bir plan içerisinde devam edeceğini belirtmiştir. Askeri operasyon planın küçük bir kısmını oluşturacaktır. Esas mücadele, ekonomik, diplomatik ve siyasi alanda sürecektir. Düşman zayıf yanlarından vurulup, kendi oyunuyla yok edilecek (Hürriyet, "On yıllık...", 2001). Bu nedenle ABD'ye karşı düşmanlık ifade eden her ülke, bu ülkenin rejimi ve iktidarı, ABD için artık "potansiyel yeni tehdit" olarak algılanmaktadır (Kuloğlu, 2002, s.8-9).

11 Eylül saldırısını takiben uluslararası ortamın uygun olmasından da istifade ile ABD Afganistan'a müdahale etmiş ve bunun bir son olmadığını, sıranın terörü barındıran veya destek veren diğer ülkelere de geleceğini, bunun uzun soluklu bir mücadele olacağını da beyan etmiştir. (Kissinger, 2002).

ABD'nin uğradığı saldırı sonrası gösterdiği kararlılık ve tehdidin niteliği ile Afganistan'a yapılan müdahale şu sonuçlara yol açmıştır: Birincisi, alt sistemde dalgalanmaları tetiklemiş ve dengelerin yeniden oluşmasına sebep olmuştur. İkincisi, gerek küresel sistemde, gerekse bölgesel alt sistemlerde aktörlerin zayıf ve güçlü yönlerini ortaya çıkarmıştır.

Rusya, ekonomik çıkarlarını ilişkilerinin temeli olacak şekilde değiştirerek Batı'ya yönelmiştir. Rusya geleceğini ekonomik başarıda görmektedir. Özellikle de Dünya Ticaret Örgütü'ne girme ve bir kısım borçlarının ertelenmesi isteği bu politikada etkili olmuştur. Bu sebeple ABD ile uzlaşmıştır. Ancak, anlaşmanın hangi noktaları kapsadığı gelecekte netleşecektir. Bu uzlaşma Orta Asya'dan Kafkaslar'a, ABD'nin Kıtalararası Füzelerin sınırlandırılması anlaşmasından tek yanlı çekilmesinden, NATO'nun genişlemesine ve Irak'a uygulanacak akıllı yaptırımlara kadar geniş bir alana yayılmış durumdadır.

Çin ise tüm dikkatini ekonomik kalkınmasına yöneltmiş durumdadır. Öyle ki Çin, ABD ile ticari ilişkilerinde 85 milyar dolarlık lehine olan fazlalık ve yıllık 40 milyar Dolar'lık yabancı yatırım nedeniyle ABD'ye yönelik tepkilerinin düşük profilli olmasına dikkat etmektedir. Şüphesiz bunda iç politikada hassas dengelere dayanan ekonomisinin kırılganlığı da önemli bir rol oynamaktadır.

AB ise 11 Eylül sonrası etkisi az, fakat ABD'nin uydusu olmadığı şeklinde söylemlerde bulunmuş, içlerinden sadece İngiltere, ABD'nin arzularına göre hareket eder bir profil sergilemiştir.

Japonya, Çin'in ve Kore'nin alçak sesli söylenmeleri arasında, anayasasının sınırladığı askeri yapısını değiştirmeye yönelmiştir. Bölgesel dengeler açısından ise Pakistan'nın konumu ve ABD ile ilişkileri farklı bir zemine doğru kaymıştır. Hindistan bu noktada gelişmeleri izlemekte ve ABD gibi terör listesi yayınlayarak bunlarla mücadelenin ABD benzeri olacağını belirtmektedir. İran ise Rusya-ABD ilişkilerindeki gelişmeleri endişe ile izlemektedir. Sonuç olarak, 11 Eylül olayları sonrasında yaşananlar, ABD'nin küresel sistemde "tek süper güç" olarak kaldığını göstermektedir (Kuloğlu, 2002, s.10-11).

10.2. ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini

Amerikan yönetimi, 2002 yılının Eylül ayında "The National Security Strategy of the United States" başlığıyla George W. Bush imzalı yeni Amerikan milli güvenlik stratejisini yayınlamıştır. Bush, 20. yüzyılda totalitarizm ile özgürlük arasında yaşanan mücadeleyi özgürlüğün kazandığına işaret ederek 21. yüzyıldaki mücadelenin de resmini çizmektedir: Buna göre, uluslararası sistemin istikrarı ile insanlığın geleceği için 20. yüzyılda da galip gelmiş olan, temel insan hakları ile ekonomik ve siyasal özgürlüklere bağlı ulusların özgürlük, demokrasi ve serbest girişimi savunmaları gerekmektedir. ABD Başkanı, özgürlükleri kısıtlayan uygulamaların hemen hepsinin bertaraf edilmesini vurgularken, örneğin rejim türleri üzerinde durmak yerine kız çocuklarının eğitim özgürlüklerine kavuşması konusuna değinmiş ve bu yolla kız çocuklarını okutmayan İslam ülkelerini üstü kapalı biçimde "öteki" olarak tanımlamıştır. Bu haliyle, ABD'nin yeni strateji belgesi olarak açıkladığı ilkeler bütününün, tanımlanmış biçimdeki özgürlükleri rejiminde benimsemeyen uluslarla mücadeleyi kapsadığı ileri sürülebilir (Dedeoğlu, 2002, s.28).

Colombia Üniversitesi'nde *"Gulf 2000"* (Körfez 2000) isimli uluslararası politika geliştirme projesinin başkanlığını yürüten Mr.Sick, yeni "Bush doktrini"

diye de adlandırılan Eylül 2002'de kamuoyuna sunulan Ulusal Güvenlik Doktrini'nin sanıldığının aksine 11 Eylül saldırısı sonrasında değil, Bush (şimdiki başkanın babası) döneminde Savunma Bakanlığı'nda görev yapan bir grup bürokrat tarafından hazırlandığını belirtmektedir.

Soğuk Savaş sonrası politikalara yönelik hazırlanan ve üzerinde bir yılı aşkın süre çalışılan doktrin, aslında *'Yeni Dünya Düzeni'*nin temellerini oluşturmayı hedeflemiştir. Raporu hazırlayan strateji ve planlama birimine, dönemin Savunma Bakanı Dick Cheney'in yardımcısı olan Paul Wolfowitz başkanlık etmiştir. Ancak, Bush 1992 başkanlık seçimlerini beklemedikleri bir şekilde kaybedince, rapor gündeme gelmeden ertelenmek zorunda kalmıştır.

George W. Bush'un başkanlığı kazanması ile eski bürokratlar görevi devralınca, yıllardır bekleyen rapor da güncelleştirilerek uygulamaya sokulmuş. Yeni doktrin, terörle mücadelenin ötesinde nükleer silahsızlandırma, düşmanı saldırıya geçmeden vurma ve ABD'nin askeri gücüne başka ülkelerin yetişmesine izin vermeme gibi, çok tartışılan üç önemli sacayak üstüne oturmaktadır.

Sick, aslında Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılmasının doktrinde açık olarak yer almayan, aslında gizli olarak bulunan bir husus olduğuna işaret etmektedir: Irak'ın bölgedeki tek sorun olarak görülmediği, ancak doktrinin geçerlilik testini oluşturacağını belirtmektedir. Irak'ta elde edilecek sonuca göre, başka ülkelerde de değişiklikler yaşanacaktır. Bu ülkeler İran, Suriye ve Suudi Arabistan olacaktır. Buradaki anafikir, yeni ve daha demokrat bir Ortadoğu oluşturmaktır (Başyurt, 2002).

Başkan Bush, Amerika'ya yönelik tehdit oluşturduğunu düşündüğü hedeflere önleyici saldırılarda bulunma hakkını kullanacağını bu belge içerisinde beyan etmiştir. Bu belge uluslararası ilişkileri hem teorik hem de pratik olarak değiştirecek radikal unsurlar içermektedir (Kösebalaban, 2002, s.34). Doktrinin en çarpıcı noktasını şu cümle oluşturmaktadır: "ABD, haydut devletleri ve onların terörist dostlarını, bizi ve müttefiklerimizi kitle imha silahlarıyla tehdit eder hale gelmeden önce durdurmaya hazır olmalıdır." (White House, 2002). Diğer bir deyişle, Amerika kendisine yönelik doğrudan

bir saldırı olmadan da tehdit olarak algıladığı hedefleri vurma hakkını kendinde görmektedir. Bu ABD'nin soğuk savaş yıllarından beri yürüttüğü, sadece saldırıya uğradığı anlarda karşı saldırı hakkını kullanma stratejisinden kesin bir dönüşü temsil etmektedir. "Düşmanlarımızın bize saldırmasını bekleyemeyiz" cümlesi bu yeni stratejinin temel düsturunu ifade etmektedir.

ABD'nin mücadele sırasındaki amaçsal öncelikleri de belirtilmektedir. Buna göre ABD'nin birinci amacı, küresel istikrarın sağlanmasına yönelik olarak dünya genelinde ekonomik ve siyasal güce dayalı yaygın bir etki yaratmak ve bunu askeri kuvvetlerle desteklemektir. Söz konusu amacın, dünyanın bütününe yönelik açık bir talep olarak anlaşılmaması beklentisiyle ABD, ikinci amaç olarak da bu türden bir etki yaratma faaliyetini tek taraflı olarak gerçekleştirmekten kaçındığını belirtmektedir. Özgürlük temel ilkesine her dönemde ve her kıtada sahip çıkma gereğini savunan, diğer bir ifadeyle bir tür "Pax Americana" öneren ABD, bu projesinin gerçekleşmesi için sistemdeki diğer güçlerle birlikte davranmaya olan ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Diğer güçler ile kurulacak işbirliği ABD'ye dünya ölçeğinde davranma kolaylıkları sağlayacak, ortaklarına da bir pax içinde yaşama ve dünya düzleminde faaliyet gösterme olanağı kazandıracaktır. Özgürlüklerin dünya düzlemindeki savunuculuğunun neden ABD tarafından üstlenildiği açıklamasında ise, tarihsel miras olgusuna atıfta bulunulmaktadır. Bu tarihsel miras, sadece özgürlüklerin ABD için ABD tarafından korunmasını içermemektedir, ABD bunu hem müttefikleri hem de dostları için üstlenmektedir (Dedeoğlu, 2002, s.28-29).

10.2.1. Ulusal Güvenlik Doktrinin Arka Planı: Din

Amerika'nın yeni güvenlik doktrininin bir başka dikkat çekici noktası da son derece ahlakçı (moralist) bir retoriğe sahip olmasıdır. Amerikan kamuoyu, ABD'nin bütün dünyanın iyiliği için, *haçlı seferlerini* andıran kahramanlık destanları gibi savaşlara katıldığına inanma eğilimindedir. Savaşlarda *iyi* ve aydınlık olanı simgeleyen ABD, *kötü* ve karanlık güçlere karşı hep zafer kazanmıştır (Bostanoğlu, 1999, s.480).

Ulusal Güvenlik Doktrini'nde, ABD'nin neyin doğru ve neyin yanlış olduğunun tek ayırt edicisi olduğu tavrı hakimdir ve bu konuda ABD kendisini tek karar verici konumunda görmektedir. Savunulan ve uğrunda savaşılacak unsur Amerika'nın milli çıkarları olarak değil, demokratik değerler, özgürlük ve insan şerefi gibi temalar olarak takdim edilmektedir. Dolayısıyla "önleyici saldırı" konseptini herkesin kendi alanında uygulayabileceği endişelerini ortaya koyanlara karşı ABD yönetimi tarafından verilen cevap "ABD doğrunun ve özgürlüğün hamisi olarak dünyanın herhangi bir yerine bu değerlere yönelik her türlü tehdidi henüz oluşma aşamasındayken yok etme hakkını kendisi için değil, bütün özgür dünya için kullanacaktır. Uluslararası terörizme karsı savaş, demokratik değerlerin ve demokratik hayat nizamının savaşıdır." (White House, 2002, s.7). Kısacası dünya barışını "şer" güçlere karşı koruma vazifesi ve hakkı sadece Amerika'ya aittir. Amerika kendisi tarafından tanımlanan bir ahlaki düzenin tek koruyucusu olduğunu iddia etmektedir (Kösebalaban, 2002, s.34).

ABD Ankara Büyükelçisi W.Robert Pearson, Ankara'da Stratejik araştırmalar Merkezinde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Amerikalılar için tarih bir süreçtir. Ancak, bir süreç olarak tarih şekillenmesi gereken bir şeydir. Kendimizi, tarihi şekillendirme sorumluluğu verilmiş insanlar olarak görmekteyiz. Bu yüzden bir Amerikan Başkanının tarih oluşurken Amerikan ulusunu işe karıştırmadan kenara çekilip seyretmesi çok enderdir. Eğer tarihe ahlaki bir amaç yükleyecek olursak, Amerikalılar için tarihin en önemli derslerinden biri, ulusların 'iyi'nin yanında olmakla görevlenmesidir. Hiçbir ulusun bu dersi göz ardı edemeyeceğini düşünmekteyiz. Amerikalılar için iki büyük savaş, özellikle de İkinci Dünya Savaşı bu gerçeğin altını çizmiştir. 20. yüzyıla baktığımızda, ABD'nin üç global savaşta müdahil olduğunu görürüz. Bunlar emperyalizme, faşizme ve komünizme karşıdır. Bir Amerikalı bugün dünyada iyi ile kötünün var olduğunu görmektedir ve tehditleri hoş görmenin veya uzlaştırmanın incelikli entellektüel yöntemlerine pek aldırmaz ve kendisi doğrudan zarar görmedikçe ABD'nin bu tehditlerle gerektiğince aktif şekilde ilgilenmesini istemektedir." (Pearson, 2002).

Amerikan politikasında dini söylem her zaman olmuştur. Bush'un dış politikasına yansıyan bu ahlakçı söylem de, dini içerikli bir ahlak terminolojisine dayanmaktadır. Söyleme göre dünyada kötülüğü ve iyiliği temsil eden güçler bulunmaktadır. Bu söyleme göre, Bush'un 11 Eylül'den kısa süre sonra ortaya attığı şer güçler üçgeni (axis of evil) içerisinde yer alan ülkelerin (Kuzey Kore, Irak ve İran) ve el-Kaide gibi terörist örgütlerin karşısında ABD iyiliği temsil etmekte ve savunmaktadır. Şer güçlerin tamamının Hıristiyan alemine mensup olmayan ülkelerden seçilmesi kullanılan terminolojiye uygunluk göstermektedir. Samuel Huntington'ın soğuk savaş sonrasında oluşmakta olan dünya sistemini tanımlamak ve şekil vermek için, medeniyetler çatışması tezinde bu üç ülkenin ait olduğu Konfüçyanist ve İslami medeniyetler, Batı medeniyetinin baş düşmanları olarak gösterilmiştir. Seçilen üç ülke bu iki medeniyete mensup ülkelerdir. Ancak, Huntington'ın da Bush'un da işaret ettiği gibi Kuzey Kore'nin ya da Çin'in asıl kabahati İslami güçlere teknik ve askeri destek vermeleridir. Bu anlamda medeniyetlerin sayısı ikiye indirildiğinde ortaya bir Batı-İslam çatışması manzarası sunulmak istenmektedir. Aslen Musevi kökenden gelen Huntington çok usta bir şekilde Yahudi medeniyetini Batı'yla bütünleştirirken, Ortodoksluğu Batı'dan ayırmaktadır. Ona göre bu tanımların tutarlı olması önemli değil, önemli olan Yahudi-Hıristiyan dünyasına karşı İslam'ın bir tehdit olarak sunulmasının başarılmış olmasıdır. Aslında, Bush'un daha sonra yanlış anlaşıldığını ifade ettiği, ancak bilinç altını çok iyi yansıtması bakımından önemli olan Haçlı seferleri çağrısı konunun ciddiyetini göstermektedir. Son zamanlarda bazı köktendinci Protestan din adamlarının çıkışlarıyla Bush'un bu dış politika çizgisi kutsanmaktadır (Kölebalaban, 2002, s.35).

10.2.2. Ulusal Güvenlik Doktrinine Göre Potansiyel Düşman Algılaması

Ulusal güvenlik stratejisi belgesinde sık sık ABD için birinci en iyi tercihin tek başına davranma olmadığı hatırlatılmaktadır. Bu çerçevede de ABD'nin müttefiklerine, dostlarına ve sistemdeki diğer büyük güçlere olan gereksinmesi yinelenmektedir. ABD, işbirliği ortaklarını dost ve müttefik

olarak iki kategoride değerlendirmektedir. Yani, ABD'nin her müttefiki onun dostu sayılmayabilecektir. ABD'nin sistemdeki diğer büyük güçlerden kastettiği ülkeler Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Bu çerçevede Avrupa Birliği'nin güçlü bir uluslararası oyuncu olmadığı ima edilmekte ve hiçbir Avrupa devletinden de söz edilmeyerek ısrarlı bir kasıt varmış izlenimi yaratılmaktadır.

Özgürlükler temel prensibine dayalı sistemin oluşumu sırasında işbirliği içinde davranılacak aktörlerin yanı sıra, "öteki"ni, diğer bir ifadeyle "düşmanı" da tanımlamaktadır. ABD'nin düşmanı terörizmdir. ABD, terörizm konusunda bir ülke, kişi ya da kuruluşu hedeflemediğini beyan etmektedir. Bundan çıkacak sonuç, herkesin ve her yerin hedeflenebileceğidir. Bunlar terörizmi destekleyen, radikal Müslüman toplumlar, totaliter rejimler, tehlikeli teknoloji kullanan yani kitle imha silahları bulunduran kişi ve devletler ve tüm bunlara yardım edip kolaylık sağlayanlar ABD'nin potansiyel düşman tanımlamasına girebilir (Dedeoğlu, 2002, s.29-30).

Bush doktrininin çok büyük tepkilere yol açan diğer bir unsuru Amerika'nın askeri hegemonyasını tehdit edebilecek herhangi bir gücün çıkmasının, Amerikan çıkarlarına tehditkar olup olmadığına bakılmaksızın, önlenmesidir. "Kuvvetlerimiz potansiyel düşmanların ABD'nin gücüne denk olabilmek ya da onu geçebilmek ümidi taşıyan askeri yapılanmalarını engelleyecek güçte olacaktır" (White House, 2002, s.30). Bu durumda sadece Irak değil, herhangi bir ülkenin askeri yapılanması da Amerika tarafından "potansiyel düşman" algılamasına girebilir. Açıkça, ABD dünya üzerinde kurduğu hegemonyasına karşı herhangi bir rakip istememektedir. Ortaya çıkabilecek rakiplerin de Amerikan saldırı sahasında olduğu ilan edilmektedir.

Clinton döneminde izlenen güvenlik doktrininin temel hedefi de ABD'nin süper güç konumunun muhafaza edilmesiydi. Ancak, Clinton yönetimi bu hedefe jeo-ekonomi stratejisi yoluyla ulaşmayı hedeflerken ve Amerika'nın karşısındaki en büyük tehdit olarak global ekonomik krizleri görürken, Bush yönetimine göre asıl tehlike terörizmin ve kitle imha silahlarının yayılmasıdır. Ancak, Bush kendisinden önceki başkanlardan farklı olarak bu konuyu

uluslararası kurumlara ve silahsızlanma anlaşmalarına bırakmaktan yana değildir. Bu kurum ve anlaşmalar terörist güçlerin karşısında yalnızca çaresiz değil, aynı zamanda ABD'nin işini etkili bir şekilde görmesine de engel oldukları için gereksiz ve tehlikelidirler. Clinton yönetimi, diğer devletlerle, çokuluslu örgütler yoluyla ortak hareket edilmesi prensibine (multilateralism) bağlı bir dış politika anlayışıyla hareket ederken, Bush yönetiminin dış politika çizgisi, tek başına hareket etmeye (unilateralism) dayanmaktadır.

10.2.3. Yeni Güvenlik Doktrinin Realist Yönü

Bush yönetiminin güvenlik doktrini diğer taraftan ahlakçı söylemi realist politikalarla birleştirmeye dayanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde realizm ekolüne göre, bir devlet kendi güvenliği için sadece kendisine güvenmek durumundadır. Zira uluslararası anlaşmalar ve kurumlar güvenliğin sağlanmasında yeterli olamaz, hatta yanıltıcı olabilir (Mearsheimer, 1994-95, s.5-49). Realizm, güvenlik olgusunu diğer devletlerin askeri güçlerine oranla artabilen ve eksilebilen bir meta olarak görür. Uluslararası ilişkilerde kazançlar sıfır-toplamlıdır, yani bir ülkenin kazancı zorunlu olarak diğer ülkelerin zararı demektir (Grieco, 1998, s.485-507). Ancak, Bush'un güvenlik stratejisinin aksine, realizm bir değerler tanımlaması içermez. Bütün ülkeler çıkarları açısından eşittir ve bu çıkarlarının peşinde koşmaları aynı derecede meşrudur.

Realizmin bir diğer savı da nükleer silahların potansiyel düşman ülkeler arasında oluşturdukları denge açısından barışa katkıda bulunduklarıdır. Bu nedenle, iki güçlü sistemler realizm tarafından tek güçlü sistemlerden daha barışçıdır (Sagan and Waltz, 1995). Bush doktrini bu anlamda realist reçetelere soğuk bakmaktadır. Bu doktrin bir değerler tanımlanması içermekte ve diğer ülkeleri bu değerler tanımlamasına göre konumlandırmaktadır. Bush'a göre nükleer güç dengeyi değil tehlikeyi işaret etmektedir. En barışçı sistemin de ABD'nin hegemonyası olduğuna inanmaktadır. İşte bu açıdan yeni Amerikan güvenlik doktrini realizmi ahlakçılıkla yoğurmuş ve ortaya yeni bir sentez çıkarmış oldu.

10.2.4. Clinton ve Bush Dönemlerinin Ulusal Güvenlik Doktrini Çerçevesinde Dış Politika Farklılıkları

Bush doktrini olarak ta adlandıracağımız yeni ulusal güvenlik doktrini dış politikada jeo-politik unsurların ön plana çıktığını göstermektedir. Buna mukabil, Clinton dönemi dış politikası liberal izler taşıyan jeo-ekonomik temellidir. Güvenliğin ülkeler arasında silahlanma rekabetiyle değil, silahsızlanmaya yönelik anlaşmalarla ve kurumlarla sağlanacağını varsaymaktadır. Ekonomik kalkınma askeri potansiyelden daha önemli bir güç kaynağıdır. Ekonomik bağımlılık savaşın maliyetlerini ve gerekçelerini azaltacaktır. Uluslararası sistemde sermaye ve ticaret akışkanlığının sağlanması, yani ekonomik liberalleşme barışın teminatı için şarttır (Keohane and Nye, 1997). Clinton vizyonundaki ABD, askeri gücü tarafından desteklenen bir ticaret deviyken, Bush kimseye sorma ve hesap verme durumunda olmayan savaşçı bir ABD öngörmektedir (Kösebalaban, 2002, s.36).

11 Eylül 2001 Bush için aslında zaten Cumhuriyetçi şahinlerin mentalitesinde mevcut olan bu vizyonun pratiğe geçirilmesi için uygun bir zemin teşkil etti. Yeni güvenlik stratejisi bu anlamda Amerika'nın "elli yıldır inşa etmeye çalıştığı uluslararası kurumlar, hukuk ve normlar düzeninin sona erdiğine" işaret etmektedir (Galston, 2002). Ancak, yeni stratejiyi, orijinal bulmayanlar da vardır: "Ortaya atılan bu Pax Americana da, Amerika'nın İslam dünyasının geleceği için verdiği mücadelesi de, tarihte benzerlerini daha önce gördüğümüz şeylerdir. Roma'dan İngiltere'ye ve Sovyetler Birliği'ne kadar bütün imparatorluklar aynı mücadelenin içinde oldular. Her biri aynı şekilde ellerinde tuttukları benzersiz değerler manzumesiyle insanları eğitmenin ve kurtarmanın, tabii bu arada hüküm sürmenin peşindeydiler" (Beaumont, 2002).

11 Eylül'de ABD'ye yapılan terörist saldırılar sonucunda güvenlik konusunun ön plana çıktığını, güvenlik kavramı içinde yapılan tehdit değerlendirmelerinde, terör faktörünün nükleer tehditten daha öncelikli olarak algılanmaya başlandığını ve bugüne kadar güvenlik amacıyla alınan tedbirlerin de bu öncelikli tehdidi bertaraf edemediğini görmekteyiz (Kuloğlu, 2002, s.8).

10.3. Yeni "Ulusal Güvenlik Doktrini"nin İlk Uygulamaları

Yeni Amerikan güvenlik doktrininin pratik yansımaları 11 Eylül olaylarından itibaren dünyanın değişik yerlerinde görülmektedir. Afganistan savaşı sonrasında ABD'nin dünya çapında giriştiği eylemleri herhangi bir uluslararası hukuk normuyla bağdaştırmak zordur. Suçları bir mahkeme önünde ispat edilmeden aylarca esir tutulan, ancak bazı temel haklardan mahrum bırakmak için de savaş esiri statüsü verilmeyen, Küba'daki kamplardaki yüzlerce tutuklunun durumu buna bir örnektir. 2002 yılı başında Bosna'da Yüksek Mahkeme'nin yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle serbest bıraktığı altı Arap şüphelinin mahkeme kapısında Amerikan askerlerince esir alınması Birleşmiş Milletler'in kuruluş temeli olan ulusal hakimiyet ilkesinin en açık ihlalini oluşturmaktadır. Ayrıca, Yemen'de CIA'in El-Kaide "şüphelilerini" bombalaması uluslararası hukuksuzluğun hangi boyutlara gidebileceğinin bir göstergesidir. Her hangi bir mahkeme tarafından yargılanmamış, kendilerine isnat edilen suçlar ispat edilmemiş, üstelik bir başka ülkenin topraklarında yaşayan ve başka bir ülkenin vatandaşlarını şüpheli oldukları savından hareketle öldürmek açıklanamamaktadır (Kölebalaban, 2002, s.36). "Amerika hem savcı, hem hakim, hem de cellat rollerini oynamak istiyor." Bu rollerin oynandığı sahnenin adı ise Orta Asya ve Ortadoğu. Aslında pekala petrol kaynaklarına ve geçiş yollarına hakim olma stratejisi olarak özetlenebilecek bu kavga dinsel tehdit algılamaları içeren "şer güçlere karşı savaş" paradigmasıyla sunulmaktadır (Hamilton, 2002). Bush ve ekibinin tehdit algılamalarına şekil veren ahlakçı paradigma çerçevesinde ABD'nin şer güçlere karşı yürüttüğü savaşta uluslar arası hukuk normlarına ihtiyacı olmadığını düşünmektedir. Önleyici saldırı doktriniyle, ABD, uluslar arası hukuk tarafından sınırlanmadan her türlü tehdidi bertaraf etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda Hollanda'da göreve başlayan ve savaş suçlularını yargılayacak olan Uluslar arası Ceza Mahkemesi, ABD tarafından kendi aleyhinde bir güce dönüşebileceği endişesiyle onaylanmamaktadır.

10.4. Önleyici Saldırı Kavramının Olası Mahzurları

Stratejinin en can alıcı özelliği, önleyici vuruş çerçevesinde ABD'nin dünyanın birçok yerine kendi başına müdahale edebileceğini göstermesidir. Bu strateji, uluslararası alanda önemli değişimleri talep etmek anlamına gelmektedir ve zaten ABD, 21. yüzyılda yeni bir uluslararası sistemik yapı kurulmasını öngördüğünü söz konusu belgede açıkça belirtmektedir. Bu noktada karşılaşabilecek en temel sorun, ABD'nin kuracağı sisteme karşı çıkan güçlerin direnişleridir. ABD, bunların büyük güçler olabileceğini ifade ederek olası bir tehlikeye işaret etmekte ve bölgesel çatışmalara birden fazla büyük gücün taraf olması durumunda bunların büyük güçler arası çatışmalara yol açabileceğini, adeta II.Dünya Savaşı'nı hatırlatarak, ileri sürmektedir. Bölgesel çatışmalardan, Filistin-İsrail, Hindistan-Pakistan ile Endonezya başta olmak üzere Latin Amerika özellikle Kolombiya ile Afganistan ABD'nin önemli gördükleri arasında yer almaktadır. Bu noktada, ABD sık sık büyük güçler arası rekabetin mahzurlarına dikkat çekmekte ve tam olarak kimler olduğundan bahsedilmeyen büyük güçlerin ABD'yi ciddi biçimde rahatsız ettiği anlaşılmaktadır, çünkü ABD, bölgesel çatışmalarda da "önleyici müdahale" yapmaktan söz etmektedir. ABD'nin büyük güçler arası rekabeti ortadan kaldırma projesi, "hegemonik istikrar" projesidir ve aslında tam da karşıtlarını güçlendirmeyi sağlayacak gibi görünen bir içerik taşımaktadır (Dedeoğlu, 2002, s.30).

Amerikan dış politikasına şekil vermekte olan "önleyici saldırı doktrini" uluslar arası ilişkilerde son derece tehlikeli bir örnek teşkil edebilir. Bu doktrini diğer ülkelerin de kendi güvenlik stratejileri çerçevesinde uygulamak istemeleri gayet doğal sayılmalıdır. Örneğin, Hindistan, Pakistan'daki ya da İran, Afganistan'daki askeri tesisleri ileride kendi güvenliklerine tehdit oluşturacağı endişesiyle bombalarken Bush'un "önleyici saldırı doktrini"ne atıfta bulunabileceklerdir. Bu ülkelerin de tıpkı ABD'nin olduğu gibi kendilerine özgü "şer güçler" tanımları bulunmaktadır. Bu tanımların hangisinin daha doğru olduğunu bu ülkelerin güçleri belirtmektedir. Bush yönetiminin uluslar arası hukukun yerine güce dayalı bir düzen kurma girişimi bütün dünyayı bir savaş alanına çevirecek etkiler meydana getirebilecektir. Yeni ABD güvenlik stratejisinin ilk uygulama alanı ise Irak olmuştur. ABD Irak'a müdahale etmek için BM Güvenlik Konseyi'nden karar çıkarmamış ve kendisine göre tehdit olduğunu varsaydığı hususları öne sürerek savaşı başlatmıştır.

11. TÜRKİYE'NİN IRAK POLİTİKASI

11.1. Türkiye-Irak Sınırının İlişkilere Etkisi

Irak'ın İran ve Kuveyt'le olan sınırlarıyla mukayese edildiğinde, Türkiye ile olan sınırı daha sorunsuz olarak tanımlanabilir. Irak'ın Türkiye ile olan sınırında sorunlar daha çok 20. yüzyılın ilk ve son çeyreğinde yaşanmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sorunlar Musul'un geleceği ve sınırın tespit edilmesi ile ilgili olmuş, son çeyreğinde ise iki ülke arasındaki sınır sorunları güvenlik kaygılarından doğmuştur. Terör örgütü PKK'nın sınır aşan eylemleri Türkiye için ciddi güvenlik problemlerine yol açmıştır.

Irak'ın Türkiye ile olan sınırında meydana gelen problemler etnik, stratejik ve ekonomik faktörler etrafında şekillenmektedir. İki ülke arasında meydana gelen problemlerin bir nedeni sınırın kuzeyinde ve güneyindeki nüfusun büyük oranda Kürt kökenli olmasıdır. Sınırın iki yanındaki bu etnik devamlılık sınırın istikrarsızlaşmasındaki en önemli faktördür.

Sınırın güneyinde yer alan Musul ve Kerkük bölgesi petrol kaynakları bakımından zengin bir bölgedir. Musul'un kontrolü ve sınırın nereden geçtiğinin tespit edilmesi I.Dünya Savaşı sonrasında önemli bir sorun olmuştur. Irak ile Türkiye arasındaki sınır, Milletler Cemiyeti'nin kararlarıyla belirlenmiştir. Bu sınır ekonomik anlamda bir bütün olarak varolabilecek bir bölgeyi ikiye ayırmakta ve sınırın her iki yanı için sorunlara yol açmaktadır.

Irak ile Türkiye arasındaki sınır 331 km. uzunluğundadır. Bu sınırın 107 kilometresi nehirlerin ve derelerin ortasından geçerken, 224 kilometresi de dağlık arazinin güney ucundan geçmektedir. Sınır büyük oranda 2.000 m. yüksekliğindeki dağlardan ve vadilerden geçmektedir. Buradaki coğrafi yapı Türkiye'den Irak'a doğru gittikçe azalan bir eğim göstermektedir (Turan, 1992, s.97). Sınırın Irak tarafı tarım faaliyetleri açısından Türkiye tarafına göre daha uygundur.

Türkiye-Irak sınırının güvenliği ile ilgili problemler İran-Irak Savaşı esnasında önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Savaş esnasında Irak,

İran'la olan sınırına yoğunlaştığı için Türkiye sınırındaki askeri birliklerinin önemli bir kısmını İran sınırına kaydırmış, bu da izinsiz sınır geçişlerinin Türkiye için ciddi sorunlar doğurmasına yol açmıştır. Bu savaş esnasında, 15 Ekim 1984'te Türkiye-Irak Güvenlik Protokolü imzalanmıştır. Türkiye ve Irak aralarında imzaladıkları bu anlaşma ile birbirlerine, silahlı terörist grupları takip maksadıyla sınırdan üç mil (5 km.) içeriye sıcak takip hakkı tanımışlardır (Fırat, 2002, s.134). Türkiye-Irak sınırı boyundaki güvenlik sorunları Körfez Savaşı sonrasında bir kez daha ciddi biçimde ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Körfez Savaşı sırasında koalisyon güçlerini desteklemesi, Irak ile daha önce yapılan sıcak takip anlaşmasının uzatılmasını engellemiştir. Bunun yanında, Kuzey Irak'ta uçuşa kapalı bölgenin oluşturulması burada bir otorite boşluğunun doğmasına neden olmuş ve bunun sonucunda bölgede terör faaliyetleri artmıştır. Türkiye'nin muhtemel bir ileri harekata girişmesi ve Musul bölgesini kontrolü altına alması ile ilgili ortaya atılan çeşitli iddialar iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 20. yüzyılın son yıllarında Irak ile Türkiye arasındaki sınır sorunu 20. yüzyılın ilk çeyreğindekine benzer gelişmelerle yeniden gündeme gelmiştir (Özcan, 2003, s.109).

11.2. Türkiye-Irak İlişkilerini Etkileyen Faktörler

Türkiye-Irak İlişkilerine Irak perspektifinden bakacak olursak özellikle Türkmenlerin diğer unsurlarla iç içe yaşamaları ve tarihi bağlar nedeniyle Türkiye'nin Irak üzerinde ki kültürel etkinin diğer Arap ülkelerinden farklı olduğu görülecektir. Çok fazla sayılabilecek Türkçe kelimenin kullanılması ve İbrahim Tatlıses gibi sanatçıların popüler olması buna gösterilebilecek örneklerdir. Ayrıca Türkmenlerin yanı sıra birçok Irak'lı Arap'ın Türkiye ile yakınlıkları vardır. Irak Ulusal Kongresi Başkanı Çelebi buna bir örnektir (Marashi, 2003, s.2).

Türkiye-Irak ilişkilerini üç husus etkilemiştir:

1. Su sorunu,
2. ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlanması,
3. Kuzey Iraklı Kürt Gruplar.

Türkiye su konusunda barışçı çözümler üretmesine rağmen ne Irak ne de Suriye buna olumlu cevap vermemiştir. Türkiye Arap ülkelerinin önemli bir sorunu olan su konusunda boru hatları yapılmasını gündeme getirmiş fakat özellikle Suriye ve Irak'ın olumsuz tavırları nedeniyle diğer Arap ülkeleri nezdinde de kabul görmemiştir. Suriye ve Irak PKK argümanını kullanarak su konusunda tavizler almak istemişlerdir.

Irak ile Türkiye arasındaki bir diğer sorun olan husus ise Amerikan askerlerinin Türkiye'de konuşlanması olmuştur. İncirlik üssüne konuşlanan Çekiç Güç uçuşa yasak bölge olan Kuzey Irak'ın kontrolünü gerçekleştirmiştir.

Diğer bir husus olan Kuzey Iraklı Kürt Gruplar konusunda ise özellikle Türkiye'nin bölgeye sınır ötesi harekat düzenlemesi Irak tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle 1997 yaz aylarında 25 bin Türk askerinin PKK'ya karşı operasyona katılması Irak basını tarafından yeni-Osmanlıcılık olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin 1920'lerde sorunlu olarak elinden çıkan Musul üzerinde hak iddia edeceği şeklinde yazılar yazılmıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'ı ele geçireceğine dair endişeler dile getirilmiştir (Marashi, 2003, s.3).

II. Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesi ihtimaline Irak Ulusal Kongresi Başkanı Çelebi tepki göstermeyerek Türkiye'nin bölgede sorunların çözülmesinde etkin bir rol alabileceğini belirtmesine karşılık Irak Başkan yardımcısı Taha Yasin Ramazan sert tepki vermiştir. Ramazan Türkiye'nin veya herhangi bir yabancı askerin Irak topraklarına girdiğinde Arapların ve Kürtlerin buna direniş göstereceğini söylemiştir. Ayrıca Ramazan Türk şehirlerini kimyasal ve biyolojik silahlarla vurma tehdidinde bulunmuştur. Marashi'ye göre Irak'ın Ankara büyükelçisi Faruk Hicazi'nin diplomat geçmişi olmaması ve terör konusunda uzman bir istihbarat elemanı olması ayrıca 300 kadar Iraklı istihbarat elemanının Türkiye'de faaliyette bulunmak için eğitim almaya başlaması, Irak'ın Türkiye'ye karşı olası bir terör faaliyetinde bulunacağının göstergesidir. Diğer taraftan İran'ın etkisinde olan Iraklı Şiiler de Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesine sert tepki vereceklerini belirtmişlerdir. Kuzey Iraklı Kürt grupların Türkiye'nin asker göndermesine soğuk baktıkları başından beri bilinen bir

gerçektir. Türk askerinin bölgedeki mevcudiyeti olası bir Kürt devletinin kurulmasının önündeki en büyük engel olacaktır.

11.3. Türkiye'nin Irak Politikası

Dışişleri Bakanlığının açıklamasına göre Türkiye'nin Irak konusunda üç hedefi vardır:

1. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yani orada bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi,
2. Türkiye'nin meşru güvenlik endişesinin gözetilmesi yani oradan Türkiye'ye gelen PKK saldırılarının önlenmesi,
3. Bölgedeki Türkmenlerin ezilmesinin önlenmesi,

Daha yakından incelendiğinde, bu politikanın biri taktik, diğeri stratejik olmak üzere iki temel amacının bulunduğu görülmektedir: Birincisi, PKK'yı vurmak ve bölgeden atmak. İkincisi, bölgede PKK'ya yarayan iktidar boşluğunu engellemek.

Bu hedeflerden birincisinin yöntemi, bölgeye zaman zaman yapılan askeri operasyonlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunlar, zaman içinde dört farklı temele dayandırılmıştır:

1. Irak'ın rızası (Mayıs 1983'teki ilk operasyon, 1986 ve 1987 harekatları),
2. Irak'la yapılan Güvenlik Protokolüne dayanan ve sınır ötesine 5 kilometreye kadar girme olanağı sağlayan sıcak takip anlaşması (Ekim 1984-Ekim 1988),
3. Meşru savunma argümanı (ilki Ağustos 1991'de),
4. Varolma Hakkı argümanı (Mart 1995'ten sonra).

2000 yılı sonuna kadar yaklaşık 50'yi bulan askeri operasyon yapılmıştır. Türkiye'nin bu harekatlarına batı Avrupa ülkelerinden, Kuzey Irak Kürtlerinden ve İran'dan büyük tepki gelmiştir. Fakat, ABD bu operasyonların yapılmasına herhangi bir tepki vermemiştir. Bu nedenle de, Türkiye kendisi

istemeye istemeye Çekiç Güç'e göz yummak ve onun faturasına katlanmak zorunda kalmıştır.

PKK'ya yarayan iktidar boşluğunu engellemek için ise, kuzey Iraklı Kürtlerin güçlendirilmesi ve birleştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. Türkiye bunlara zaman zaman kırmızı pasaport, elektrik, ekonomik yardım vs. vermiştir ve aralarında çatışmamalarını istemiştir. Bunun karşılığında PKK'nın burada barındırılmamasını talep etmiştir. Fakat bunun da olumsuz yanı, güçlenip birleşen Talabani ile Barzani'nin Kürt devleti kurma tehlikesi olmuştur (Oran, 2002, s.268).

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının stratejik amacı ise burada bir Kürt devleti kurulmasını önlemektir. Çünkü kurulacak böyle bir devletin Türkiye'den toprak talebinde bulunma ihtimali çok yüksektir.

Türkiye'nin Irak politika parametrelerinden birisini de, federal bir Irak'ın kurulmasının engellenmesi oluşturmaktadır. Türkiye bu konuda Yugoslavya örneğini vermektedir. Aslında bir federal devletin parçalanması sürecinde muhakkak federal devleti oluşturan merkezin federe devletin ayrılmasına izin vermesi gerekir ki bu ayrılık meşru bir ayrılık olsun. Ama Yugoslavya parçalanırken böyle olmamıştır. Yugoslav federe devletleri bağımsızlıklarını ilan edince, Almanya başta olmak üzere AB ülkeleri illegal bir şekilde, yani devletler hukukunu ihlal ederek federe devletlerin bağımsızlıklarını kabul etmişlerdir. Fakat bunu Kosova, yani bir özerk bölge yapınca AB biz senin bağımsızlığını kabul edemeyiz çünkü sen bir federe devlet değilsin, sınırların, otoriten ve halkın belli değil demişlerdir. Böylece Kosova sorunu bugünlere kadar uzamıştır. İşte bu noktada Türkiye'nin Irak için üniter devlet, özerk bölge tercihi ön plana çıkmaktadır (Özdağ, "TÜSİAD...", 2003, s.27).

II. Körfez Savaşı öncesinde ve esnasında Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi gündeme gelmiştir. Türkiye stratejik orta büyüklükte bir devlettir. Stratejik orta devlet, iki koşulda bir başka devletin topraklarına girebilir. Birincisi eğer işgal ettiği toprak dünya güç eksenlerinin dışındaysa, ikincisi ise hegemon devletin iznini almışsa. Bunlardan birincisi 1930 yılında Türkiye'nin Ağrı Kürt isyanı sırasında küçük Ağrı'yı ele geçirip, 1932'de de hukuken ilhak

etmesi örneğinde görülmüştür. O sırada küçük Ağrı'nın bulunduğu yer, tamamen dünya güç eksenlerinin dışında olduğu için sorun olmamıştır. Bugün dünya güç eksenlerinin dışında hiçbir yer kalmamıştır. İkincisinin örneği ise, 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıdır. Hatay hukuki olarak bir iltihaktır fakat pratik olarak bir ilhaktır. İkincisi de Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı Temmuz 1974 çıkarmasıdır. Bu her iki olayda da hegemon güçün veya süper devletin onayı mevcuttur. Kuzey Irak konusunda ise ikisi de mevcut değildir. Kuzey Irak hem dünya güç eksenlerinin tam ortasında, hem de hegemon devletin onayı yoktur. Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesine ABD karşıdır. Aynı zamanda Kuzey Irak'ın güçlü unsuru olan Kürtler de karşıdır. Kürtler savaş öncesinde silahlandırılmıştır ve onları silahlandıran da hegemon devlettir (Oran, 2003, s.24).

Savaş sonrası için şu üç modelin Türkiye'nin politikaları ile örtüşeceği değerlendirilmektedir:

Bunlardan bir tanesi Türkmenlerin de kurucu unsur olarak kabul edildiği, üniter devlet, özerk bölge modelidir. Yani Irak anayasası ile uyum içersinde 1970'de Kürtlere verilenlerin Türkmenlere de verilmesi, bunun daha da güçlendirilmesi ve belki özerk bölge modelinin BM Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından da gelecek 10 veya 15 sene için güvence altına alınması.

İkinci model, kantonel modeldir. Türkiye bunu da kabul edebilir. Burada bir tek Türkmen kantonu yoktur. Bir bölgede Kürt-Türkmen kantonu, bir başka bölgede Arap-Türkmen kantonu, bir başka yerde sadece Türkmen kantonu veya daha da ayrıntılı olarak mesela Soran konuşulan yerde Soran kantonu şeklinde bir yapılanma ön görülebilir.

Üçüncü model ise, üçlü federe devlet modelidir. Yani bir Arap federe devleti, bir Kürt federe devleti, bir de Türkmen federe devleti. Ancak Türkmenlerin asli unsur olarak kabul edilip edilmeyecekleri önemlidir (Özdağ, "TÜSİAD...", 2003, s.28).

11.4. Türkiye'nin Irak Politikasında Türkmenler

11.4.1. Irak'taki Türkmenlerin Tarihi

1534 yılında, Osmanlıların Bağdat'ı fethetmesinden sonra, Irak; 20. yüzyılın başlarına kadar bir Türk ülkesi olarak kalmıştır. Kasım 1914'de, İngiliz-Hind birliklerinin Basra'ya çıkması ve 1920'de San Remo antlaşmasıyla, Irak, İngiliz Mandası olmuştur. Yaklaşık 386 yıl süren Osmanlı Hakimiyeti, Irak'ın bir Türk toprağı olmasını sağlamıştır. Bölgede görev yapan Amerikalı bir konsolos 1921 Kasımında nüfusun büyük kısmının Türklerin gelmesini memnuniyetle karşılayacaklarını belirtmektedir (Kedourie, 1984, s.242). Ancak İngiliz Mandalığı ve Irak yönetimleri, Irak'tan Türk izlerini silmeye çalışmışlardır.

Bölge Türkleri, en rahat ve müreffeh günlerini Osmanlı tabiiyetinde bulundukları dönemde yaşamışlardır. Türk egemenliğinin sona ermesi ile de 10-12 asırdır Irak'ta varlığını sürdüren Türkler için esaret ve felaketli bir devre başlamıştır. İngilizlerin Irak krallığına getirdikleri Faysal döneminde hazırlanan anayasa, "Irak halkının Arap, Türk ve Kürt unsurlardan oluştuğu" belirtilmesine rağmen daha sonraki dönemlerde Türk varlığı inkar edilmiş ve 1930'lara kadar da bölgede yaşayan Türk çocukları Arapça eğitim yapmak zorunda bırakılmışlardır (Çay, 1987).

1930 yılında Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye ile Irak arasında ilişkiler başlamış ve 1931 yılında Kral Faysal Türkiye'ye gelmiştir. 1932 yılında iki devlet arasında dostluk kurulmaya başlamış ve aynı yılda Türkiye ve Irak, Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Yine bu yıl içinde ticari ve hukuki konuları kapsayan çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Türkiye Irak ilişkilerinin 1937 yılında daha ileri bir safhaya ulaşmasıyla ve özellikle bölgede barış ve güvenliği sağlamak için Türkiye, Irak, Afganistan ve İran arasında Sadabat Paktı imzalanmıştır (Ünal, 1977). 1931 yılında çıkartılan bir özel yasayla Kerkük ve Erbil gibi Türklerin çoğunluğu teşkil ettiği bölge mahkeme ve okullarında, Türkçe konuşulması serbest bırakılmıştır (Hürmüzlü, 1994). Sadabat Paktı'nın imzalanmasını müteakip

Kerkük'ü ziyaret eden Türk heyetine gösterilen yakın ilgi ve sevgi, Irak yönetimini endişeye sevk etmiş ve bu nedenle Türklere yönelik sert tedbirler almışlardır. Bu kapsamda; bölge Türklerinin sosyal ve kültürel faaliyetleri yasaklanması, bölgedeki tarihi Türk eserleri tahrip edilmesi, Arapların bölgeye iskanı ile Türklerin azınlığa düşürülmesi gibi bir dizi uygulamaya gidilmiştir (Çay, 1987).

Sadabat Paktı'nın kurulması sonrası Ortadoğu'yu tehdit eden Sovyet tehlikesi karşısında bölge ülkeleri arası yeni bir ittifaka ihtiyaç duyulmuştur. 24 Şubat 1955 yılında Irak ile Türkiye arasında imzalanan ve Bağdat Paktı adını alan bu ittifaka, daha sonra İngiltere, İran ve Pakistan da katıldı. 1958 ihtilali sonrası Irak, 1959 yılında bu paktan ayrılmış ve arkasından CENTO ismini alan bu paktın merkezi Ankara'ya taşınmıştır. Bu paktın yürürlükte olduğu ve Türkiye ile Irak ilişkilerinin en dostane göründüğü günlerde dahi Kerkük Türklerine yönelik Irak yönetiminin uyguladığı zulüm ve baskı politikası aynen sürmüştür.

Faysal'ın ölümü sonrası Irak, bir iç karışıklık ve kaos dönemine girmiştir. İngiliz danışmanları nezaretinde hazırlanan 1925 anayasası, 1943'te önemli ölçüde değiştirilmekle birlikte 1958'e kadar yürürlükte kalmıştır. 14 Şubat 1958'de Irak, Mısır ve Suriye ile Arap esasına dayalı bir federasyon kurmuştur. Bu federasyon anayasasında, federasyonu oluşturan ülke vatandaşlarına ırk ve din farkı gözetilmeksizin BM İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer alan tüm hakların verileceği belirtilmiştir. Ancak federasyon, kurulduğu yılın Temmuz ayında General Kasım'ın Irak'ta iktidarı ele geçirmesi ile sona ermiştir (Turan, 1996, s.28). General Kasım'ın darbesi ile cumhuriyet rejimine geçildiği ve 26 Temmuz 1958'de geçici bir anayasanın yürürlüğe girdiği ilan edilmiştir. Bu anayasada da azınlıklara haklar tanınmıştır. Buna göre Türkmenler, günde yarım saatlik Türkçe radyo programı yapma ve "Kardaşlık" adında bir dergi çıkartma fırsatı bulmuşlardır. Türkmenlerin elde ettiği kültürel hakların tam olarak uygulanması bir yana ihtilalin birinci yıl dönümünde yaşama hakları dahi ciddi tehlikelere maruz kalmıştır. Türkmenler 14-17 Temmuz 1959'da korkunç bir katliama uğramışlardır (Beyatlı, 1998). Bu katliamda masum ve

silahsız 33 Türk, Türkiye'nin gözü önünde ve burnunun dibinde öldürülmüştür. Bu olaylar sırasında bölgeye gönderilen askerler Türkmenleri evlerinden çıkarmış, evlerini yıkmıştır. Bağdat'a kaçan Türkmen mülteciler, Belediye Başkanının Türkmen ileri gelenlerinin öldürülmesi ve toplu mezarlara gömülmesi emrini verdiğini söylemişlerdir (Kirk, 1961, s.162). Bu katliamda en önemli dikkat çeken husus ise Türklere ait olan verimli arazilerin ellerinden alınarak Kürt aşiretlere dağıtılmasıdır. Kuzey Irak'ta sadece %10 nispetinde verimli arazi vardır ve bunlar da Türklere aittir. Molla Mustafa Barzani'nin talebiyle çıkarılan Toprak Reformu Kanunu ile Türklere sadece 1000 dönüm arazi bırakılmıştır (Manaz, 2003). Bu dönemdeki Türk Dışişleri Bakanı F. Rüştü Zorlu, Irak'ın Ankara Büyükelçisini makamına çağırarak benzer olayların tekerrür etmemesi hususunda teminat almış, 25 Temmuz 1959'da yaptığı basın toplantısıyla da Kerkük katliamı müsebbiplerini şiddetle kınamıştır (Beyatlı, 1998).

1963 yılında Irak'ta bir iktidar değişikliği daha meydana gelmiştir. General Abdülselam Arif, Kasım'ı devirerek yönetime el koymuştur. 1963 ile 1968 yılları arası süreçte Türkmenler üzerindeki siyasi baskılar azalmış ve Türkiye'yi ziyaretleri kolaylaşmıştır. Fakat 1968'de, Abdülselam Arif'in kardeşi Abdurrahman, bir askeri darbe ile yönetime el koymuştur. Baas Partisi, azınlıkların desteğini kazanabilmek amacıyla onlara 24 Ocak 1970'de bazı haklar tanımıştır. Bu durumdan faydalanarak Türkmenler, çoğunlukta bulundukları bazı yörelerde Türkçe eğitim veren 48 ilkokul açmışlardır. Bu gelişmeler Türkiye tarafından da memnuniyetle karşılanmış ve Irak hükümeti ile varılan anlaşma ile Ankara'da Irak ve Kerkük'te ise Türk Kültür merkezleri açılmıştır. Böylece binlerce Kerküklü Türkün Türkiye Türkçe'si ve alfabesini öğrenmeleri mümkün olmuştur (Nakip, 1996).

Fakat, tanınan bu hakların tam uygulanmadığı, 1970 anayasası ile, durumda çok fazla bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli sebepleri de hem Irak yönetimlerinden ve hem de Irak Türklerinin dağınık olmaları nedeniyle birlik halinde hareket etmediklerinden kaynaklanmıştır (Turan, 1996, s.29). 24 Ocak 1970 tarihli devrim komuta konseyi, Irak

Türklerinin varlığını ve haklarını tanımasına rağmen İlkokullarda Türkçe eğitim, edebi yayın ve edebiyatçılar birliği kurulması gibi imtiyazlar bir yıl geçmeden uygulamadan kaldırılmıştır (Özmen, 1998). 1971 yılından itibaren Irak'taki Türklere uygulanan sindirme ve asimilasyon politikaları hız kazanmıştır. Hiçbir savunma hakkı verilmeden yüzlerce Türkmen devrim mahkemeleri tarafından idama mahkum edilmiş veya tutuklanmışlardır (Aslan, 1996).

1974 yılında Ahmet Hasan El-Bekir Cumhurbaşkanı olmasına rağmen yönetimde Saddam Hüseyin'in sözü geçmeye başlamış ve Türkler aleyhine birçok değişiklikler yapmıştır.

Türk köylerinin isminin Arapça olarak değişmesinin yanında Türk isim ve soyadları da Arapça olarak değiştirilmiştir. Bu çerçevede Kerkük'ün adı "El-Tamim olarak değiştirilmiş, Saddam'ın doğum yeri ve bir Arap şehri olan Tikrit il yapılarak Kerkük'ün iki önemli ilçesi Tuzhurmatı ve Kirfi buraya bağlanmıştır. Açık yerlerde ve telefonla bile Türkçe konuşulması yasaklanmıştır (Akkoyunlu, 1977). Türklerin sadece Araplara mülk satabilmelerine izin verilmiş, Türkmenlerin yoğun olduğu yerleşim birimlerinin Araplaştırılması politikası hız kazanmıştır. Türkmenlerin Türkiye ile hiçbir bağları olmadığına dair propagandalar yapılmıştır. Sayıları on binlerle ifade edilebilecek Bedevi ve Arap, bölgeye getirilerek iskan edilmiştir. Ayrıca Nüfus kayıtlarına Arap yada Kürt olarak yazdırılmaya zorlanılmışlardır. Bununla da kalınmayarak binlerce Türkmen gece yarısı evlerinden alınarak Arap mahallerine serpiştirilmiş ve aralarındaki bağ koparılmaya çalışılmıştır. Bu tür politikalara muhalefet eden Türkmenler sokaklarda toplu şekilde idam edilmiştir (Seydi, "Irak'ın Kuzeyindeki...", 2003).

1978 ile 1980 yılları arası dönemde Irak Türklerine karşı baskı ve asimilasyon politikasını uygulama görevini üstlenen Saddam, Türklerin bölgeden uzaklaştırılması ve Türkiye'ye göç ettirilmesinde oldukça başarılı olmuştur. Arkasından Irak Türkleri, 1980'li yılarda da artarak devam eden baskı ve zulümlere maruz kalmışlardır. Irak yönetiminin Türklere yönelik asimilasyon politikasının sonucu Ocak 1980'de Irak Türklerinin önde

gelenlerinden Emekli Albay Abdurrahman, Doç. Dr. Necdet Koçak, Binbaşı Halit Akkoyunlu ve İşadamı Adil Şerif, Türkiye'ye casusluk yaptıkları iddiası ile idam edilmişlerdir (Köprülü, 1996). Türkiye'nin idamlara sert tepki göstermemesi üzerine Irak hükümeti Türklere yönelik baskılarını artırmış ve ileri gelenlerin idamları 8 yıl süren İran-Irak savaşı esnasında sıkça tekerrür etmiştir. Binlerce Türk Irak-İran Savaşı'nda cephede bir hiç uğruna can verirken, yüzlerce Türk de Bağdat zindanlarında işkence altında öldürülmüştür (Nakip, 1996).

Türkmenlere yönelik asimilasyon savaş süresince de devam etmiştir. 20 Ekim 1981'deki 1391 sayılı kararla Türkmenler güney illerine sürgün edilmeye başlanmıştır. 4 Nisan 1984'teki 418 sayılı kararla Kerkük'te Türkmenlerin gayrimenkul alımı yasaklanırken, 27 Eylül 1984'deki 1081 sayılı kararla da Türkmenlerin arazileri istimlak edilerek güneyden getirilen Araplara dağıtılmıştır (Manaz, 2003).

1991 öncesi Kuzey Irak Kürt liderlerinden Talabani, Saddam'la işbirliği içinde olmakla birlikte bu yıldan itibaren (Körfez savaşı sonrası) Saddam yönetimine karşı tavır almıştır. Talabani'ye bağlı silahlı milisler, bölgedeki diğer Kürt lider Barzani'nin adamları ile birleşerek, 17 Mart 1991 tarihinde Kerkük şehrine girerek devlet daireleri ve hükümet binalarını işgal etmişlerdir. Bu eylemleri esnasında özellikle bölgedeki Türk varlığına ait verileri ortadan kaldırmak amacıyla da nüfus ve tapu kayıtlarını yakmışlardır. Bu olaylar sonrası Saddam'a bağlı Irak askeri birliklerinin bölgeye yaptıkları saldırı sonucu ise, diğer Kuzey Irak halkları gibi Türkler de kuzeye sürülerek Türkiye'ye iltica etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, 28 Mart 1991 tarihinde Altınköprü'de 87 Türkün kurşuna dizilerek katledilmesi, yine 5 Nisan 1991'de İstanbul'da Irak konsolosluk yetkililerinin eylem yapan bir grup Türkmen gencine uzun namlulu silahlarla ateş açması sonucu iki kişinin öldürülmesi gibi olaylar yaşanmıştır (Börklü, 2002, s.13).

11.4.2. Türkiye'nin Türkmen Politikasının Parametreleri

Türkiye politikası, Türkmenlerle, Kürtler ve Arapların eşit haklara sahip olmalarının sağlanmasıdır. Burada Türkiye'nin dayandırdığını iki temel parametre vardır. Bunlardan bir tanesi 1932'de Irak'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra Milletler Cemiyetine sunduğu belgedir. Bu belgede, geri dönülmez ve halen de devletler hukuku açısından geçerli olacak şekilde Türkmenler, Araplar ve Kürtlerin eşitliğinden bahsedilmektedir. Bu, zımni bir eşitlik yani yorum eşitliğidir. Ancak diğer uygulamalardan da görülmektedir ki, anayasanın Türkçe örneğinin hazırlanması gibi Kürtçe ile Türkçe'nin hep aynı seviyede tutulması gibi böyle bir kurucu unsur yaklaşımı 1932'deki belgede de vardır. Ancak 1970'de Baas partisi iktidara gelince bunu kendisi ihlal etmiştir. Kürtlere özerk bölge verilirken, Türkmenlere ise özerk bölge verilmeyip kültürel özerklik verilmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Türkmenler için öğretmenler yollamıştır. Fakat bu, Irak'ın baskısıyla 1978'de kesilmiş ve Türkmen liderler ortadan kaybolmuştur. Bu tarihten sonra Türkmenler üzerinde çok yoğun baskı başlamıştır. Türkmenlerin ilk önce Bağdat'a, bir bölümünün de Bağdat'tan daha güneye Basra'ya sürüldüğü görülmektedir. Ancak şu bilinmektedir ki Türkiye'nin iddiasını destekleyen 1957 sayımı, Türkmenlerin ABD'nin söylediği gibi %5 değil, %12 olduğunu göstermektedir. Kürtler ise %15 ile %18 arasında bir nüfus oranına sahiptirler.

Bir diğer husus ise Kerkük'ün durumudur. Türkiye Kerkük'ün herhangi bir etnik grubun denetimi altında olmasını istememektedir. Kerkük'ün, bütün Iraklıların denetimi altında olmasını ve bunun da merkezi hükümete bağlı olmasını istemektedir (Özdağ, "TÜSİAD...", 2003, s.28).

Irak'ın kuzeyinde ABD-İngiltere tarafından uygulanan 36. paralelin inşası, Türkmenlerin büyük kısmının merkezi hükümetin kontrolünde kalmasıyla Türkmenlerin ikiye bölünmesine ek olarak, politik açıdan çok zayıf kalmalarına yol açmıştır. Türkiye tarafından 36. paralelin kabul edilmesi Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi hakkındaki politikasının zayıf bir ayağını oluşturmuştur. Ancak bu politikanın uygulanmasında Türkiye başka bir amaç gütmüştür. Kerkük'ün 1991'de güvenli bölgenin dışında bırakılması Türkiye

için stratejik bir tercih olmuştur. Türkmenlerin her açıdan en önemli merkezi sayılabilecek Kerkük'ün, bu bölgenin dışında bırakılma tercihinin arkasında yatan neden, Kerkük petrollerinin bu bölgeyi ekonomik olarak beslemesi ve Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir yapıya doğru gidilmesinin önünü kesmektir. Ancak bu stratejik tercihin doğal sonucu olarak Saddam Hüseyin'in kontrolünde olan Kerkük'te güçlü bir Irak Türkmen muhalefetinin örgütlenmemesi Türkiye'nin Kürtlere karşı Kerkük açısından Türkmen faktörünü ön plana çıkarmasını engellemiştir. Bunun sonucu olarak Irak Türkmenlerinin gücü sadece Erbil ve birkaç yerleşim merkezi ile sınırlı kalmıştır (Yılmaz, "Irak'ın...", 2003, s.34).

11.4.3. Türkmenlerin Kürtlerle Olan Sorunları

Türkmenlerin Irak yönetimi ile olduğu gibi Kürtlerle de çeşitli problemleri olmuştur. Osmanlı zamanından beri burada yaşayan ve ticaretle uğraşan Türklerin aksine Kürtler bölgede daha dağınık halde yaşıyorlardı ve ekonomik olarak daha kötü durumdaydılar. Türkmenler komünist fikirlere karşı çıkarken Kürtler otonom devletlerini kurmak açısından Sovyetlerin yardımını gerekli görmüşler ve bu nedenle komünizme yakın durmuşlardır (Kirk, 1961, s.161). iki grup arasındaki bu ideolojik farklılaşmanın yanı sıra Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük şehrinin Kürtler tarafından kendi başkentleri olarak sunulması, Türkmenlerin 1959 yılında topraklarının ellerinden alınması ve o tarihten beri sık sık Türkmenlerin öldürülmeleri ve çeşitli tehditlere maruz kalmaları gibi konular Türkmenleri rahatsız etmektedir.

Aslında, Türkmenlerin endişeleri hiç de yersiz değildir. Türkmenler, Irak'ın Türk yönetiminden çıkmasından günümüze kadar gelen süreçte sürekli baskı altında tutulmuşlardır. 1920'de kurulan İngiliz mandasıyla uygulanan sindirme politikası, Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra asimilasyon politikasına dönüşmüştür. Yine bu politikanın bir parçası olarak General Abdülkerim Kasım zamanında Bağdat'ın kışkırtması ve göz yumması neticesinde, Türkmenler, Kürtlerin katliamına maruz kalmışlardır.

Türkmenlere yönelik baskılar had safhalara ulaşmasına rağmen Ankara olaylara sessiz kalmayı tercih etmiştir. 1991 Körfez Savaşından sonra Irak'ın

Kuzeyinde otorite boşluğundan faydalanan Kürtler ABD ve AB'nin de önemli desteğiyle bağımsızlık duygusuna kapılınca Türkmenleri bu yolda engel görmüşlerdir. Son Irak krizi süresince IKDP ve IKYP Irak'ın Kuzeyindeki duruşlarını daha da sağlamlaştırmışlardır. Bu noktadan sonra Türkmenler, bağımsız devlet kurma hayali içinde olan Kürt grupları eskisinden daha fazla rahatsız etmektedir. Zira Türkmenler zengin petrol kaynaklarına sahip coğrafyada yaşamaktadırlar. Üstelik bu sefer Türkiye, Türkmenleri kendi kaderiyle baş başa bırakmak niyetinde gözükmemektedir. Kürt grupları, ABD ile yapılan müzakere sürecinde Türkmenleri hep dışarıda tutmaya çalışmışlardır. Muhtemelen de İngiltere'den de bu konuda destek bulmaktadırlar. Bölgede gözle görülür İngiliz-Türk rekabeti yaşanmaktadır. İngiltere, Türkiye'nin elini zayıflatmak için Türkmenlerle Kürtlerin eşit şartlarda yaşadıklarını ve Türkmenlerin Türkiye'yi bölgede görmek istemedikleri yönünde kanaat oluşturmaya çalışmaktadırlar (Seydi, "Irak Savaşı'nın...", 2003).

Kürtlerin bölgede nüfus dengesini değiştirme istekleri yönündeki haberlere baktığımız zaman zaten öteden beri bilindiği üzere Kürtler, "Biz şu tarihte sürüldük, kendi evimize döneceğiz." diyerek Kerkük'e yerleşmek üzere 200 bin civarında bir grubu, gizli bir şekilde hazır bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bunu yaparken de amaçları özellikle petrol bölgelerindeki Kürt nüfusunu artırabilmektir. Yani kendi nüfuslarının azaltılması sorununu ve bundan kaynaklanan sıkıntıları Türkmenler öteden beri yaşamaktadır (Arslan, 2003).

Ayrıca Türkmenler, I.Körfez Savaşı'nın ardından Irak Ordusu'nun bölgeyi terk etmesi ile oluşan boşlukta, Kürtlerin saldırısına uğramışlardır. Bu saldırıda birçok hastane, işyeri ve resmi daire talan edilmiş ve Türkmenlere zarar verilmiştir. II. Körfez Savaşı sonrasında da aynı şekilde, Türkmenlerin, Musul ve Kerkük'te, peşmergelerin coşku ve sevinç belirtilerinin, taşkınlık ve anarşiye çevrilmesi ve bu bölgedeki halka özellikle Türkmenlere maddi ve manevi zarar vermeleri endişesi, ABD'nin eşliğinde ki Kürt peşmergelerin bölgeye girmesiyle yaşanmıştır. Kürt peşmergelerin öncelikli hedefleri arasında tapu dairesi olmuştur.

KDP, Türkmenleri tanımadığı gibi, Türkmenleri Türkiye'nin elinde bir araç olmakla suçlamaktadır. Türkmenlerin Kürt parlamentosuna katılmamasının nedeni olarak Türkiye'yi görmektedir. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki Türkmenler yoluyla bölge hükümetine baskı yaptığını iddia etmektedir. KDP ayrıca ITC'nin gayri meşru olduğunu ve yabancı güçlerin elinde maşa olduğunu ileri sürmektedir. KDP yaptığı propagandalar sonucu Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtler arasında Türkmen ve Türkiye düşmanlığı hislerini ortaya çıkarmış ve bunun kalıcı olması için çaba sarf etmektedir (Yılmaz, "Irak'ın...", 2003, s.31).

11.4.4. Türkmenlerin Siyasileşememe Sorunu

Uzun yıllar Türkmenlerin kendi durularını anlatacak ciddi siyasi örgütlenmeler oluşturamamaları uğradıkları baskıların artmasına zemin hazırlamıştır. 1991 sonrasında Irak Milli Türkmen Partisi bu topluluğun sesini dış dünyada daha fazla duyurmaya başlamış ve Türkiye ile diğer ülkelerin konuya ilgisi artmıştır (Nakip, 2002, s.42). Türkmenlerin siyasi hareket ya da partileri ilk olarak 1970'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında kuzeyde Kürtler ile orta ve güney Irak'taki Şiilerde olduğu gibi Bağdat yönetimlerine karşı muhalefet, Türkmenler arasında rastlanan bir olgu değildir. Zaman zaman gizli örgütler oluşturulmuşsa da bu örgütler Irak'ın siyasi tarihinde etkili olamamıştır. Türkmenlerin önemli bir kısmı, beklentilerini yansıttı düşüncesiyle Irak'taki İslami Harekete meyil etmiştir. 1960'lı yıllarda Kerkük'te ilk İslami Hareketin hücreleri ortaya çıkmıştır. Türkmen muhalefetin ortaya çıkışı ancak 1991'deki Beyrut kongresinde gerçekleşmiştir. Daha sonra Türkmenlerin muhalif tavrı kuvvetlenerek, 1992 Viyana kongresi, 1992'de Şaklave ve Salahaddin heyetinin toplantıları ve 1992 Irak Ulusal Kongresi'ne katılmıştır (Yılmaz, "Irak'ın...", 2003, s.26-27).

Türkmenlerin siyasi parti ve hareketleri şunlardır: 1979, Milliyetçi Demokrat Örgütü; şu anda faaliyetlerini dondurmuştur. 1991 Irak Türkmen Milli Partisi, Ankara'da kurulmuştur. Parti Irak Türkmen Cephesi (ITC) üyesidir. 350 kişilik silahlı gücü vardır. Türkçe okul, radyo-TV, basın-yayın faaliyetleri vardır. 1991, Irak Türkmen İslami Birliği, Şam merkezlidir. ITC

üyesi değildir. 1992, Birlik ve Kardeşlik Partisi, Süleymaniye merkezlidir. Özerkliği savunmaktadır. 1993, Demokratik-Milliyetçi Türkmen Hareketi, Londra merkezlidir. Türkmenleri dünyaya tanıtmayı amaçlamaktadır. 1994, Türkmen Eli Partisi, Erbil'de kurulmuştur. ITC üyesidir. 1996'da Barzani tarafından büroları basılmıştır. 1995 Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Erbil'de kurulmuştur. ITC üyesidir. 1997, Türkmen Halk Partisi, Ankara'da kurulmuştur. Irak Türkmen İslami Hareketi, Şam merkezlidir. Şii nitelik taşımaktadır. 2001, Türkmen Vefa Hareketi, Tahran'da kurulmuştur. Şii İslami bir örgüttür. Görüldüğü üzere Türkmenlerin muhalif hareketlere katılması ve örgütlenmeleri ancak 1991'den sonra gerçekleşmiştir. I. Körfez Savaşı sonrası Saddam Hüseyin'in otoritesinin azalması sonrası Kürtlerin bağımsızlık yolunda büyük aşamalar kaydetmesi ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler üzerinde hak talep etmeleri Türkmenleri örgütlenmeye götürmüştür.

24 Nisan 1995'te, Irak Türkmen halkı ve diğer halkların Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde meşru haklara kavuşması, Irak'ta insan hakları ve demokratik hakları gözeten çok sesli bir rejimin kurulması, Irak'ta yaşayan tüm etnik, din ve mezhepteki halklara eşit muamele ve siyasi yapılandırmanın amaçlandığı ve bu hedefe ulaşabilmek için Türkmenlere ait parti ve kuruluşları birleştirmeye çalışan Irak Türkmen Cephesi, Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmen Partisi ve Türkmen Birlik Hareketi'nin bir araya gelmesiyle Erbil'de kurulmuştur.

Irak'ın geleceği konularının konuşulduğu platformlara Türkmenler ancak son zamanlarda çağrılmaya başlamışlardır. Yine de sahip oldukları yaklaşık iki milyon nüfusla karşılaştırıldığında temsil açısından hak ettiklerini alamadıkları ortadadır.

11.4.5. Savaş Sonrası Yönetimde Türkmenlerin Yeri

II. Körfez Savaşı sonrası kurulacak yönetimde Türkmenlerin kendilerine yer bulabilecekleri şüphelidir. Türkmenler yıllardır Saddam'ın yönetiminde evlerinden sürülüp asimilasyon politikasına tabii tutulurken Türkiye herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Yine 1991'den sonra Irak'ın kuzeyindeki

yapılanma içinde Kürtler koruma altına alınırken, Türkmenlerin büyük bir kısmı bu dairenin dışında kalmış ve Saddam'ın inisiyatifine terk edilmiştir. Dolayısıyla, Türkmenler birbirlerinden ayrı coğrafyalarda yaşar hale gelmişlerdir. Türkmenlerin tam nüfusu hakkında kesin bilginin olmaması kendilerini dünyaya anlatamamalarının bir nedenidir. Türkmenleri endişelendiren bir başka tehlike ise Kerkük'ün Kürt gruplarca yağmalanması ve Türkmenlerin göçe zorlanmasıdır (Seydi, "ABD'nin Irak...", 2003).

ABD, Türkiye'nin Irak'ın geleceğine dair en önemli beklentilerinden 'Türkmenlerin asli unsur olması' yönünde küçük de olsa bir adım atmıştır. Nasıriye'deki Irak muhalefeti toplantısına Irak Türkmen Cephesi temsilcisi Mustafa Ziya davet edilmiştir. ITC yetkilileri toplantıda yeni Irak'a ilişkin beş şart öne sürdüklerini belirtmiştir:

1. 'Türkmenler Irak yönetiminde asli unsur olsun,
2. Kerkük ve Musul'a giren peşmergeler çekilsin,
3. Geçiş sürecinde kontrol koalisyon güçlerinde olsun,
4. Irak'ta yapılacak seçim öncesinde etnik kökenlerin sorulacağı bir nüfus sayımı yapılsın,
5. 1990'dan sonra göç edenlerin geri dönmesine olanak sağlansın.

Savaş sonrası Musul ve Kerkük'teki Kürt peşmergelerin 200 kadar Türkmen'i öldürdüğünü, cesetleri kamyonlarla taşıdığı belirtilmiştir. Ancak Türkiye'nin gönderdiği irtibat subayları bu iddiaları doğrulamamışlardır (Radikal, "Rumsfeld...", 2003).

11.5. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında ABD Faktörü

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası burada oluşan otorite boşluğunun doldurulmasına çalışmak, PKK'nın burayı üs olarak kullanmasını önlemek ve bir Kürt oluşumunun önüne geçmek şeklinde belirlenmiştir. Genel hatlarıyla belirtmek gerekirse, Türkiye bölgedeki tüm oluşumların geçici olduğunu, yani Kuzey Irak'taki oluşumları, Bağdat yönetimi otoritesini burada yeniden kuruncaya dek yapılmış geçici düzenlemeler olarak kabul etmiştir.

Türkiye Kuzey Irak'a yönelik diplomatik girişimleri çerçevesinde 1996'da olduğu gibi Bağdat'la işbirliğine gitmek ya da Suriye ve İran'ı da yanına alarak bölgede bir Kürt devleti kurulmasına karşı olduğunu ilan etmek gibi kalıcı olmayan girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca, Kuzey Iraklı Kürt liderlerle işbirliğini de sürdürerek bölgedeki gelişmeler üzerinde denetim sahibi olmak istemiştir.

Askeri olarak Türkiye uluslar arası alandaki tepkileri de göze alarak Kuzey Irak'a 1983'ten itibaren çok sayıda operasyon düzenleyerek hem PKK'yı buradan atmaya çalışmış, hem de zaman zaman Iraklı Kürtlere ait yerleri de bu operasyonların içerisine alarak ABD ile Barzani ve Talabani'ye buradaki bir Kürt oluşumundan rahatsızlık duyduğu mesajını vermiştir. Dolayısıyla, bölgeye yönelik operasyonlar Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının önemli ayağını oluşturmuştur.

Türkiye'nin bu müdahaleleri gerek AB, gerekse Orta Doğu bölgesindeki ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Mesela, Arap Birliği Türkiye'yi kınamış, Almanya Türkiye'ye silah sevkıyatını durdurmuş, Fransa ve Belçika Irak'ın toprak bütünlüğünün ihlal edildiğini ileri sürmüştür (Uzgel, 2002, s.267).

ABD yönetimi ise, PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu ve Türkiye'nin meşru savunma hakkını kullandığını ileri sürerek bunu anlayışla karşılamıştır. Hatta, operasyon sırasında Çekiç Güç uçuşları askıya alınmıştır. Aslında, bu konuda ABD kongresinde ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bazı üyeler ABD yönetimini bir yanda Kürtleri Saddam'dan korumak için bölgeye asker gönderirken, öte yandan Türkiye'nin aynı bölgede PKK'ya karşı düzenlediği operasyonlara destek vermekle eleştirmişler ve Türkiye'ye verilen silahların amacı dışında kullanıldığını savunmuşlardır.

Bu dönemde, ABD'nin, Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonlarına tepki göstermemesinin nedenleri şöyle sıralanabilir:

Öncelikle, Türk tarafı bu operasyonlardan önce hem ABD'ye, hem de İngiltere ve Fransa'ya bilgi vermiştir. Ayrıca, belli sürelerle olduğu ve

tamamlanınca geri çekileceği yolunda ABD'ye güvence vermiş ve buna da uymuştur.

İkinci olarak, ABD, Çekiç Güç, Kuzey Irak ve genel olarak Irak politikasında, Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, bu noktada Türkiye'yi küstürmek istememiştir.

Üçüncü olarak, Türkiye'de, ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurdurmakta olduğu yolundaki bir şüphe iyice yerleşmeye başlamıştır. Bu yüzden, ABD buna da karşı çıksaydı, söz konusu şüphe iyice derinleşecek ve ilişkiler bozulabilecekti.

Son olarak da, Türkiye'nin buraya yönelik operasyonları daha çok PKK'ya yöneliktir. PKK ise Ortadoğu politikasında ABD'nin dayandığı asıl güç değildir. Hatta, PKK, Kuzey Irak'ta ABD'nin işbirliği yaptığı KDP ve KYB'ye rakip de olmuştur, uzantısı olan PAK örgütüyle oradaki istikrarı bozucu bir rol de oynamıştır. Bu yüzden, ABD'den çok Avrupa'ya dayalı olarak bir politika yürüten PKK'nın bölgede ezilmesine ABD tepki göstermemiştir.

Türkiye, Çekiç Güç konusunda bu çelişkileri yaşarken, bir yandan da bunu ABD'yle ilişkilerinde bir koz olarak kullanmaya çalışmıştır. Türkiye'nin zaman zaman Çekiç Güç'ün süresinin uzatılmasında gündeme getirdiği konular arasında, bu gücün yapısı ve işleviyle ilgili değişiklik taleplerinin yanında, Irak'a uygulana ekonomik ambargonun kaldırılması, SEİA, Türkiye'ye verilmesi geciktirilen firkateynlerin teslim edilmesi, Körfez Savaşı nedeniyle uğradığı zararların karşılanması dibi istekler olmuştur. Fakat Türk-ABD ilişkilerinin genel yapısı içinde Türkiye'nin bu talepleri tam olarak gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, Çekiç Güç yine de 1990'larda Türkiye-ABD arasındaki işbirliğinin en önemli bağlarından birini oluşturmuş ve ABD yönetiminin Kongre'de Türkiye'ye yönelik politikasını savunmasında yardımcı olmuştur (Uzgel, 2002, s.269).

12. II.KÖRFEZ SAVAŞI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

12.1. ABD'nin Irak Politikasının Jeopolitik Nedeni

ABD'nin Irak politikasının temelinde 21. yüzyılda Amerikan tek kutupluluğunu küresel bir hegemonya çerçevesinde devam ettirme politik hedefi yatmaktadır. Bunun için ABD Orta Asya, Kafkasya, Avrasya eksenine yerleşmiş durumdadır. Afganistan merkezli bu yerleşme ABD'ye kuzeyde Rusya'ya, doğuda Çin'e, batıda İran'a ve güneyde Hint alt kıtasına küçük projeksiyon yapma imkanı vermektedir. Belirtilen bütün ülkelerin nükleer silaha sahip olduğu ve İran'ın da bu silahı yapma aşamasında olduğu unutulmamalıdır. ABD'nin yerleşmesinin diğer bir nedeni ise Orta Asya petrol alanları ve aynı zamanda petrolün geçiş güzergahlarının kontrolüdür. Bunlar jeopolitik açılım alanları olarak ABD'ye 21. yüzyılda muhtemel bir Amerikan hegemonyasına meydan okuyacak gücü çok daha rahat bir politik konvansiyonel baskı altına alma imkanı verecek şekilde düzenlenmektedir.

I.Körfez Savaşı, Carter döneminden beri ABD'nin yürüttüğü Ortadoğu politikasının Soğuk Savaş sonrasında Pax-Americana sürecinde bölgeye yerleşmesi için mükemmel bir neden olduğu gibi Irak'ın Kuveyt'i işgali bunu kolaylaştıran bir etken olmuştur (Telhami, 1994, s.157). Bush'un 1991'de Irak'a karşı yürüttüğü politikanın asli teması, Körfez bölgesinde Doğu Avrupa'da olduğu üzere bir demokrasi yerleştirmek olmayıp, eski Anglo-Fransız düzenin restorasyonunu sağlamak, Kürtler, Şiiler, Filistinliler ve diğer azınlıkların demokratik haklara kavuşturulmasıdır (Kuroda, 1994, s.53-63).

ABD için 11 Eylül bir dönüm noktası olmuştur. 11 Eylül Amerikalılarda beklenmedik bir şok yaratmıştır. Meksikalılar tarafından 1840'larda bir defa vurulan Amerika kendi ülkesinde bir de 11 Eylül'de vurulmuştur. Amerikan güçlerinin terörizm nedeniyle yerleştikleri alanlar petrol hatlarının geçiş alanlarına çok yakındır. Ortadoğu'ya gelişinin bir nedeni de ABD'nin bölge petrolü ile yakından ilgili olmasıdır. Irak ve İran'ın petrolünü kontrol etmek istemesidir. Ama ABD'nin hedefi sadece bu değildir. Bunun dışında başka bir

hedefi daha vardır. ABD, terörizmin nedenini radikal İslam ve anti-Amerikanizme bağlamaktadır. 11 Eylül benzeri bir olayın bir daha yaşanmaması ve bunun psikolojik baskısını silebilmek için ABD, kendisine duyulan bu nefretin nedenini tespit etmeye çalışmıştır. Bunları şu şekilde değerlendirmiştir: Birincisi, ABD'nin petrol ve jeopolitik kaygılarla Soğuk Savaş döneminde anti demokratik Arap ve başarısız feodal rejimleri desteklemiş olmasıdır. İkincisi, bölgedeki aşırı Amerikan askeri varlığı Arapları kızdıran ve anti-Amerikan bir sürece iten nedendir. Üçüncüsü ise, Arap-İsrail çatışmasıdır. Bu nedenle ABD, bölgede üç şeyi birden gerçekleştirmeyi hedef olarak seçmektedir: Birincisi, anti demokratik rejimlerin desteklenmesi sona ermeli ve demokratik bir yaşamın yavaş yavaş desteklenmelidir. Bunun bazı jeopolitik kaymalara ve istikrarsızlıklara neden olabileceği fakat uzun vadede Amerikan çıkarlarının bunu gerektirdiği düşünülmektedir. İkincisi, bölgedeki Amerikan askeri varlığının azaltılmasıdır. Bunun yapılabilmesi için bölgedeki temel ihtilaf olan ve Amerikan askeri varlığını gerektiren neden olan Saddam rejiminin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Nitekim ABD, savaşın hemen akabinde askeri varlığını Suudi Arabistan'ın isteksizliğine rağmen bu ülkeden çekeceğini açıklamıştır. Ayrıca ABD, Irak yönetimini devirdikten sonra bir süre orada kalacak fakat daha sonra uygun bir yönetim kurulmasını sağlayarak bu ülkeden çekilmek suretiyle uzun vadede anti-Amerikanizmin nedenlerinden bir tanesi olan Amerikan askeri varlığının bölgeden uzaklaştırılmasını sağlamış olacaktır. Üçüncüsü ise, Arap-İsrail barışının sağlanmasıdır. Irak'a yerleşen ABD, bugün olduğundan daha güçlü olacaktır. Saddam devrilip Irak meselesi halledildikten sonra barış süreci başlatılabilecektir. ABD sonuçta bağımsız Filistin devletini öngören bir süreci başlatmayı öngörmektedir (Özdağ, "TÜSİAD...", 2003, s.26-27).

11 Eylül saldırısı sonrasında ABD'nin Ortadoğu politikasına etki eden iki boyutun daha ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri Ortadoğu'nun kitle imha silahları deposu haline gelmesini önlemek, diğeri ise gittikçe önemli bir tehdit olarak ortaya çıkan terörün kaynağı haline gelmesine mani olmaktır. Uygulanmak istenen politikanın amacı da, yukarıda ifade edilen hususları yerine getirerek, Ortadoğu'daki rejimlerine güvenilmeyen devletleri,

uluslararası sisteme uygun hale getirmek ve tehdit olmalarını önlemektir (Kuloğlu, 2002, s.11). Bunun için de ilk olarak Irak hedef olarak seçilmiştir.

Irak'ın kontrol merkezi olarak öncelikli seçilmesinin arkasında olan önemli bir neden de, İran'ın Afganistan yoluyla sarılması operasyonunun, batıdan Irak'la sarılarak tamamlanması yatmaktadır. Bu çaba ayrıca İsrail tarafından, bölgede riskli ülke olarak gördüğü İran'ın tasfiyesinin de yolunu açmakla ilgilidir. Dr. Kissinger'in 1994'de Washington Post'daki bir makalesinde belirttiği gibi, ABD'nin hayati çıkarlarının bulunduğu öncelikli coğrafya olarak belirtilen Hindistan'ın batısıyla Akdeniz'in doğusu arasındaki coğrafyanın kontrolüyle ilgili proje 11 Eylül gerekçesi yaratılarak uygulamaya konulmuştur (Gürses, 2003).

12.2. II.Körfez Savaşı Öncesi Durum

Savaş öncesi, ABD'nin Saddam Hüseyin'i iktidardan uzaklaştırmak amacıyla uygulayabileceği hareket tarzları şu şekilde olabilirdi:

1. Saray darbesi yaptırılarak Saddam'ın yönetimden uzaklaştırılması,
2. Afganistan'da uygulandığı şekilde, Kürt ve diğer muhalif grupların desteklenerek Irak'ta kontrolün sağlanması,
3. Bölgedeki muhalif grupların da yardımıyla ABD'nin özel kuvvet harekatı icra etmesi,
4. Bir kısım bölge ülkelerini ve muhalif grupların da kullanılmasıyla önce Bağdat'ın hedef alındığı yoğun bir hava harekatının düzenlenmesi. Müteakiben güneyden ve kuzeyden icra edilecek bir kara harekatı ile Irak'ın işgal edilmesi.

Ancak, ABD'yi endişelendiren bazı engeller vardır. Birincisi, Irak'taki muhalefet Afganistan'daki kadar güçlü değildir ve bu bölgede muhalefetin başarılı bir gerilla savaşı verebilmesi imkanı düşüktür. Ayrıca, Saddam'ın gücü, savaş tecrübesi, örgütlenme modeli ve ordunun profesyonelliği Afganistan'daki Taliban güçlerinden çok farklıdır ve muhaliflere karşı çok üstündür. Diğer taraftan ABD tarafından Irak'a uygulanacak geniş çaplı bir kara harekatının önündeki engeller ise şu şekilde sıralanmaktadır: Meşruiyet

sorunu, Saddam sonrası olası gelişmelerin yaratacağı belirsizlik, ABD'nin Afganistan operasyonunun henüz bitmemiş olması, Bu tür bir harekatın yaratacağı muhalefet dalgası ve bunun yeni terör saldırılarına yol açması ihtimali, Orta doğuda stratejik dengelerin değişmesi korkusu ve artan muhalefetin etkisi ile Arap ülkelerinin göstereceği tepki ve yaşayabilecekleri iç sorunlardır.

Bu endişelerin yanı sıra bazı engellerle de karşılaşabileceği anlaşılmıştır. Rusya, Çin, başta Fransa ve Almanya olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri, Arap dünyası, Türkiye ve İran'ın genel olarak Irak'a müdahaleye karşı tavır almaları bir önemli bir engel olarak belirmiştir.

Ayrıca, ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nden 1990'da olduğu gibi Irak'a yönelik kararlar çıkarması ihtimali savaş öncesi koşullarda daha zayıf ihtimal olarak görülmüştür. Buna rağmen ABD'nin bir kısım bölge ülkesini harekata katılmaya razı etmesi, bir kısmını da harekata fiilen katılmasalar dahi karşı çıkamayacak hale getirmesi müdahale etme ihtimalini artırmıştır.

Savaş öncesi, ABD'nin Ortadoğu politikalarına diğer güç odaklarının yaklaşımlarının şu şekilde olacağı değerlendirilmiştir.

Rusya, bir yandan bölgedeki etkinliğini sürdürmeyi amaçlarken bir yandan da ABD karşıtı politikalar izlemek yerine onunla paralel politikalar geliştirerek menfaatlerini daha iyi koruyabileceği düşüncesinde olduğunu gösteren tavırlar içerisine girmiştir. Bu nedenle, ABD'nin Irak'a karşı izleyeceği müdahaleci politikalara karşı çıkıyor görünse bile bazı avantajlar elde etmeyi, yani tatmin edilmeye müteakip ABD'nin müdahalesine sessiz kalacağı değerlendirilmiştir.

Çin, bölgedeki ekonomik çıkarlarını siyasi çıkarlarının önünde tutmaktadır. Bu nedenle ABD karşısında askeri yönden bir tepki göstermeyeceği ve kerhen razı olduğu bir tavır takınacağı tahmin edilmiştir.

AB'de ise, İngiltere dışındaki ülkeler, ABD'nin politikalarını desteklememekle birlikte farklı görüşler ifade etmekten öteye de

gidemeyecekleri değerlendirilmiştir. ABD'nin kararlılığı karşısında, bazı ülkelerin daha ılımlı bir politika izleyecekleri varsayılmıştır.

Arap ülkeleri ise, zayıf bir Irak'ı kendi çıkarları için uygun bulmaktadırlar. Ancak kamuoylarını tatmin etmek amacıyla bazı tepkiler gösterseler bile Kuveyt'in ve bazı körfez ülkelerinin ABD yanında yer alırken bir kısmının da tarafsız kalmayı tercih edeceği değerlendirilmiştir.

İsrail, bölgedeki çıkarlarını tamamen ABD'ye paralel politikalar izleyerek koruyabileceği bilinci ile ABD'nin bölgedeki her türlü girişimini tereddütsüz destekleyeceği düşünülmüştür.

12.3. BM'nin 1441 Sayılı Kararı ve ABD'nin Tavrı

1990'daki I.Körfez Savaşı sonrasında, Irak BM Özel Komisyonu UNSCOM kurulmuş ve 1991 yılında komisyon Irak'a gitmiştir. Irak, 1997 yılında, UNSCOM'un ülkeden ayrılmasını istemiştir. 1998 yılında da, BM Özel Komisyonu UNSCOM, ülkeden ayrılmıştır. 1999 yılında, UNSCOM'un yerine, kısa adı UNMOVIC olan yeni bir silah denetleme komisyonu kurulmuştur. Ancak, UNMOVIC hiçbir zaman Irak'ta denetleme yapma imkanı bulamadı.

ABD'nin Birleşmiş Milletlere verdiği tasarının kabul edilmesi sonucu alınan 1441 sayılı kararda, Irak'a son bir fırsat verildiği belirtilmiştir. Irak'ın kararın uygulanmasında tam işbirliği yapmaması durumunda, yeni tedbirlerin alınması için BM Güvenlik Konseyi'nin tekrar toplanacağı belirtilmiştir. 1441 sayılı kararın maddeleri şunlar (NTV Haber, 12 Kasım 2002):

1. Irak, işbirliği yapma niyetini, kararın benimsendiği 7 gün içinde açıklamalıdır.
2. Irak, kitle imha silahlarını 30 gün içinde bildirmelidir.
3. Denetçiler, kararın benimsendiği en az 45 güne kadar görevlerine yeniden başlamalıdır.
4. Denetçiler, Irak'a girdikten sonraki 60 gün içinde Güvenlik Konseyi'ne rapor sunacaktır.

5. Denetçiler, incelemek istedikleri her yere (Saddam Hüseyin'in sarayları dahil). koşulsuz girebilecektir.

6. Denetçiler, Iraklı bilim adamlarından, diğer yetkililerden ve ailelerinden mülakatlar için ülkeyi terk etmelerini isteyebilir.

7. Denetçiler, incelemeye alacağı bölgelerde Irak'ın hava ve kara faaliyetlerini askıya alabilir.

8. Denetçiler BM güçleri tarafından korunacaktır.

9. Irak, yükümlülüklerini ihlal etmesi sonucunda ciddi sonuçlara katlanacaktır.

1441 sayılı kararda, BM Denetleme Heyeti'nin ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın kararın çıkmasından sonra 45 gün içinde teftiş işlemlerini başlatması ve bundan 60 gün sonra Güvenlik Konseyi'nin yapılacak araştırmaların sonuçlarını değerlendirmesi istenmiştir. Buna göre kararın uygulamaya geçirilmesiyle ilgili takvim şu şekilde belirlenmiştir:

15 Kasım 2002 tarihine kadar Irak'a kararı gözden geçirmesi ve kabul ederek Güvenlik Konseyi'ne kararın gereklerini yerine getireceğine dair bilgi vermesi için süre tanınmıştır. Irak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin silah denetçileriyle ilgili kararını 14 Kasım 2002 tarihinde koşulsuz kabul etmiştir.

15-18 Kasım 2002 tarihleri arasında BM Denetleme Heyeti'nin başkanı Hans Blix ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Başkanı Muhammed Baradey'i en az 20 kişilik bir uzman heyetiyle Bağdat'a giderek bağlantıları kuracak, çalışma ofislerini, silah müfettişlerinin çalışacağı laboratuarları ve kullanacakları yolları belirleyeceklerdir. Silah denetçilerinin başkanı Hans Blix ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı Muhammed Baradey Irak'ın silah denetçileri ile ilgili kararı kabul etmesi üzerine incelemelerde bulunmak üzere Bağdat'a gitmişlerdir. 25 Kasım 2002'den itibaren yaklaşık 12 kişiden oluşan bir ilk çalışma heyeti Irak'a giderek ön hazırlık ve ivedilik isteyen teftişleri yapmışlardır.

8 Aralık 2002'de Irak'ın BM Güvenlik Konseyi'ne, kitle imha silahlarını geliştirme programlarıyla ve bu silahların kullanımıyla ilgili oldukça ince

ayrıntılar ve etraflı bilgiler içeren bir rapor göndermesi gerekmektedir. Yani 8 Aralık 2002'de Irak'a tanınmış 30 günlük süre dolmuş olacaktı. Irak yaklaşık 10 bin sayfadan oluşan bir raporu BM'ye sunmuştur. 23 Aralık 2002'den itibaren Irak'ta, geniş çaplı bir denetleme ve arama çalışması başlatılmıştır. Bu tarihte başlatılan arama operasyonu için 80-100 arası denetçi görevlendirilmiştir. Bu tarihte, BM'nin Denetleme Heyeti ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın aramayı başlatması için tanıdığı 45 günlük süre dolmuştur. 21 Şubat 2003 tarihine kadar ise BM Denetleme Heyeti ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın yaptıkları araştırmalarla ilgili raporlarını hazırlayıp BM Güvenlik Konseyi'ne sunmaları gerekmektedir.

BM Denetleme Heyeti ve Uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı'nın Irak'taki faaliyetleri devam ederken ABD ve İngiltere Irak'ın denetçilere gerekli kolaylığı sağlamadığını ileri sürerek güç kullanma yönünde karar çıkarmaya çalışmıştır. ABD'nin bu girişimi sonucu toplanan Güvenlik Konseyi uzun bir toplantı yapmıştır. Bu müzakere sürecinde Fransa, Rusya, Çin, Almanya, Meksika, Şili, Gine, Kamerun ve Suriye denetçilere zaman tanınmasından yana tavır koymuştur. Rusya Büyükelçisi Lavrov, ABD ve İngiltere'nin sundukları kanıtların, kendilerini ikna etmediğini söylemiştir. ABD yönetimi ise, Irak'a yönelik askeri operasyon için ikinci bir karar tasarısına gerek olmadığını savunmakla birlikte, BM Güvenlik Konseyi'ne sunulacak yeni bir tasarı üzerinde de çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Fakat Güvenlik Konseyi'nden yeni bir karar çıkartamayacağını anlayan ABD ve İngiltere 1441 sayılı kararın "Irak, yükümlülüklerini ihlal etmesi sonucunda ciddi sonuçlara katlanacaktır" maddesine dayanarak harekatı başlatma kararı almıştır. ABD. Dışişleri Bakanı Colin Powell bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Uluslararası topluluk, Irak'ın kendi iradelerini zorlamasını bekleyebilir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararını, güç kullanma tehdidi ile desteklemek, Irak'ın kitle imha silahlarını ortadan kaldırmanın en iyi yolu olmakla kalmayıp, aynı zamanda tüm BM kararlarına uymasını da sağlayarak, bizlerin nihai hedefimize, yani kendi halkını, komşularını ve dünyayı tehdit etmeyen bir Irak'a ulaşmamızı da temin edebilir. Biz Irak'la harp etmeyi değil, onun barışçıl yollardan silahsızlanmasını istiyoruz. Fakat Irak'ın elindeki kitle imha silahlarını ortadan kaldırmanın tek yolu savaş

olacaksa, savaştan da kaçmayacağız. Güvenlik Konseyi, Saddam Hüseyin ve rejimini gerçekle yüzleşme noktasına getirmiş bulunmaktadır. Bu yüzleşmeyi yalanlarla geçiştirmeye kalkmaları halinde, sonuçlarından kaçamayacaklardır" (ABD Ankara Büyükelçiliği).

12.4. Savaşta Türkiye'nin ABD'ye Verebileceği Desteğin Nedenleri ve Boyutları

Savaş öncesinde, Türk kamuoyunun önemli bir kesiminde, yaklaşan krizin dışında kalmak ve ABD'ye hayır denmesi gerektiği ve hatta bunun Türkiye'nin milli onurunun ve bağımsızlığının bir göstergesi olacağı şeklinde bir düşünce oluşmuştur. Diğer taraftan bu krizin Türkiye'yi ister istemez kendi içine çekeceğini ve bir şekilde masanın bir yerine oturarak Türkiye'nin milli çıkarlarını koruyabileceğini ileri süren fakat sesi fazla çıkmayan bir kesim de vardır.

Coğrafya ülkelerin politikalarını üretirken hesaba katmak zorunda oldukları önemli bir veridir. Her şeyden önce Türkiye bu bölgenin ülkesidir ve Irak ile komşudur. Bu nedenle muhtemel savaşın Türkiye savaşa dahil olmak istese de, istemese de Türkiye'yi etkisi altına alacağı, belki de içine çekeceği büyük bir ihtimal dahilindedir. Coğrafi faktörün ötesinde Türkiye'nin konumuna biraz daha derinden bakılacak olursa, ilk olarak, Türkiye'nin ve ABD'nin gücüne küresel ve bölgesel dengeler göz önüne alınarak bakıldığında, Türkiye'nin ABD'nin taleplerine ve savaşa karşı çıkması ABD'yi savaştan geri döndürebilecek güçte değildir. ABD, savaşı Türkiye'ye rağmen yapabilecek güçtedir. Bu durumda ise ABD'ye hayır demek savaş tehlikesini yok etmek anlamına gelmemektedir. Fakat Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin bozulmasından dolayı Türkiye'nin önüne ekonomik, siyasi ve güvenlikle ilgili sorunlar çıkabilecektir. Türkiye müdahaleye dahil olduğunda ise tarihi ve kültürel bağlarla kendisine yakın Irak halkına yönelik bir müdahalede kısmen de olsa söz sahibi olacak, hem Türkiye'nin hem de Irak halkının lehine olabilecek inisiyatifler alma imkanını da kazanacaktır. Bunun nasıl ve ne derece olabileceği Türkiye'nin etkinliği ile doğru orantılı olacaktır.

İkinci olarak, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ile başlayan ve NATO şemsiyesi altında derinleşen yakın ilişkileri Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle stratejik ortaklık seviyesine çıkmıştır. Bu durum uluslararası ilişkilerde yalnızlaşan Türkiye'ye yardımcı olduğu gibi ABD'nin bölgesel politikaları için de kolaylıklar sağlamaktadır. Bu derinleşen ilişkiler ve stratejik alışkanlıklar Türkiye'yi ABD ile beraber hareket etmeye teşvik etmektedir. Aksi takdirde uluslararası ilişkilerde Türkiye yalnızlığa itilecektir. Örneğin, terör anlayışı konusunda Avrupa ile Türkiye arasında çok ciddi anlayış farkı varken ve Türkiye Avrupa'nın yaklaşımlarından memnun değilken ve bazı bölge ülkelerinin PKK'yı destekleyen politikalarından rahatsız iken, her ne kadar Türkiye'nin istediği ölçüde olmasa da Türkiye'yi en iyi anlayan müttefiki ABD olmuş hatta Öcalan'ın yakalanmasında iki ülke işbirliği yapmıştır.

Üçüncü olarak, Türkiye ciddi bir ekonomik krizden geçmektedir. ABD'nin desteği krizi daha az hasarla atlatma konusunda Türkiye'ye yardımcı olmuştur. Bundan sonra da Türkiye'nin borçlanma ihtiyacı devam edecektir. ABD ile ilişkilerin bozulmasının Türkiye'ye yeni ekonomik sorunlar oluşturacağı, belki Türkiye'yi bir açmaza sürükleyeceği büyük bir ihtimal dahilindedir. Ayrıca, Irak'taki savaş sonrasında, sürpriz bir gelişme olmadıkça, 1991 Savaşı sonrasına zıt bir şekilde ambargo değil, ABD'ye dost bir idarenin kurulmasıyla ticarette canlanma görülecektir. Bu nedenle Türkiye dışarıda kalırsa bu süreçten hak ettiği payı alması zor olacaktır.

Dördüncü olarak, ABD'nin talepleri bir kenara bırakılsa bile, Türkiye'nin kendi milli çıkarlarından dolayı krizin dışında kalması çok zordur. Bir taraftan Türkiye Irak içerisindeki Türkmenlerin ezilmemesi ve yeni oluşumda yerlerini almaları gerektiğini savunurken, diğer taraftan Kuzey Irak'taki Kürt liderler savaş henüz başlamadan Türkiye'yi tehdit etmeye başlamışlardır. Bu durum Türkiye'nin gelişen olaylar karşısında tarafsız kalma isteğini imkansız denebilecek bir duruma sokmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin bir şekilde bu krize bulaşması savaş sonrası gelişmelerde söz sahibi olabilmesi için hoş olmayan bir zorunluluk gibi gözükmektedir. Aksi takdirde, bundan böyle Türkiye'nin başını ağrıtacak ve Türkiye'yi rahatsız etmek isteyen bölgesel ve küresel güçlerin elinde maşa olmaya hazır bir devlet ortaya çıkacaktır.

Aslında bu devlet fiili olarak kurulmuş olup sesini yükseltmeye başlamıştır. Eksik olan ise uluslararası arenada tanınmamasıdır. Bu oluşum ya bir şekilde kazanılmalı, dost hale getirilmeli ya da bu oluşumun nihai hedefine varması engellenmelidir. Diğer taraftan Türkmenler ise kendi haklarını kendi güçleri ile savunabilecek ne örgütlenme seviyesine erişmişlerdir ne de askeri bir caydırıcılıkları vardır. Onların geleceği Türkiye'nin onları aktif olarak destekleyebilmesine bağlıdır (Bal, 2003, s.10-11).

Irak'ın şu anda içinde bulunduğu politik bölünmüşlük ve otorite eksikliği, gerek Ortadoğu gerekse, Türkiye ve diğer ülkeler için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Bilindiği gibi bu durum gerek ekonomik ve gerekse güvenlik gerekçeleri itibariyle en çok da Türkiye'ye zarar vermektedir. Türkiye'nin jeopolitik gerçeği, Irak meselesine kayıtsız kalamayacağının göstergesidir. Türkiye'nin tamamen dışarıda kaldığı takdirde daha çok olumsuz etkileneceği değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Irak harekatı konusunda ABD'ye verebileceği desteğin dereceleri kademeli olarak şunlar olabilirdi:

1. Sadece hava sahasını kullandırmak,
2. Hava üslerinden Irak'ın bombalanmasına izin vermek,
3. Amerikan özel kuvvetler ve istihbarat görevlisini topraklarından Irak'a geçmesine izin vermek,
4. Amerikan özel kuvvetler ve istihbarat görevlilerinin topraklarında konuşlanmasına izin vermek,
5. Amerikan kara birliklerinin Türkiye'den transit geçmesine izin vermek, bunun sağlanması için Akdeniz ve belki de bazı Karadeniz limanlarının kullanılmasına izin vermek,
6. İncirlik üssüne ek olarak bölgedeki diğer üslerin kullanılmasına izin vermek, bu amaçla tesis, havaalanı ve limanlarda yenileme, genişletme çalışmaları için ön tespit yapılmasına izin vermek,
7. Amerikan askerinin Türk topraklarında savaş başlamadan önce konuşlanmasına izin vermek,

8. ABD ile beraber ama Irak güçleri ile doğrudan çatışmaya girmeden sınırdan belli bir mesafe içeride güvenlik, göç vb. konularda önlem almak amacıyla Kuzey Irak'a girmek,

9. ABD ile koordineli Irak'ın kuzeyindeki petrol bölgelerine yönelik askeri müdahaleye bilfiil katılmak,

10. Bağdat'a kadar ilerleyecek Amerikan güçleri ile beraber hareket etmek.

Türkiye 27 Ocak 2003 tarihinden önce bu derecelerin hangisine kadar hangi şartlarda gidebileceğini, gitmek istediğini ve kesinlikle gitmeyeceğini henüz belirlemiş değildi. Amerikan askerlerinin Türk topraklarında konuşlanması ve Irak'a geçmesini içeren Hükümet tezkeresinin 1 Mart tarihinde Meclis'te kabul edilmemesi üzerine, en son Türkiye ABD ile varmış olduğu mutabakat gereği Meclis'e hava sahasının müttefik ülke uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir. (İlgili TBMM Kararları Ek-B'dedir.) Türkiye'nin 1 Mart tarihli tezkereyi reddetmesini etkileyen faktörler ise şunlardır:

1. Genel olarak Irak'ın ve Kuzey Irak'ın geleceği ile ilgili siyasi ve askeri taahhütlerin boyutu ve inandırıcılığı,
2. Yeni bir BM kararının olmaması,
3. ABD'nin ekonomik yardım paketinin boyutu ve şartları,
4. Türk kamuoyunun savaşa olan olumsuz bakışı,
5. Dünya kamuoyunun savaşa olumsuz tavrı,
6. ABD yönetiminin Ankara'ya uyguladığı baskının düzeyi ve şekli,
7. Arap ülkelerinin Amerikan harekatına tam destek vermemeleri,
8. İran ve Suriye ile Irak'ın geleceği ile ilgili yapılan temaslar,
9. AB ülkelerinin Amerikan politikasına yaklaşımları,
10. Üslerin açılması durumunda ve hatta harekata katılması durumunda Irak'ın Türkiye'ye füzelerle saldırması halinde NATO'nun 5.maddeyi işleterek Türkiye'nin yardımına gelip gelmeyeceğinin belirsizliği.

12.5. II. Körfez Savaşı Öncesi ABD-Türkiye Arasında Müzakere Süreci

ABD II.Körfez Savaşı'nda çift taraflı kuşatma yapmayı planlamıştır. Hem kuzeyden hem de güneyden taarruz eden Amerikan ve İngiliz kara birlikleri Bağdat'a daha kısa sürede varacaklardır. Bu maksatla ABD, Türkiye'den 250 uçak ve 62 bin askeri personelin Türkiye topraklarında 6 ay süreyle kalmasına izin verilmesini talep etmiştir (Caşın, "Irak Harekatında...", 2003, s.63).

Türkiye ile ABD arasındaki müzakereler üç farklı alanlarda eşgüdüm içerisinde sürmüştür. Bunlar siyasi, ekonomik ve askeri alanlardır. Her ne kadar kamuoyuna en fazla ekonomik müzakereler yansısa da asıl pürüzler siyasi alanda ortaya çıkmıştır. Ekonomik olarak Türkiye geçtiğimiz on yıl içerisinde 40 milyar dolardan fazla zarara uğradığını söyleyerek müzakereyi yönlendirmek istemiştir. Müzakereler sonucunda krediye dönüşebilen 4 milyar dolarlık hibe ve ABD Hazinesi garantili 12 milyar dolarlık kredi üzerinde anlaşmaya varılmıştır (Kelly, 2003). Fakat askeri konular üzerinde özellikle Türkiye'ye konuşlanacak ABD askerlerinin hukuki durumunun belirlenmesinde, üslerin ve hava sahasının nasıl kullanılacağına dair sorunlar yaşanmıştır. Tezkerenin Meclis'e gönderilme aşamasına gelindiğinde özellikle ekonomik (talep edilen miktar olmasa da) ve askeri konularda mutabakat sağlanmasına rağmen siyasi konularda tam olarak Türkiye'nin istedikleri yerine getirilmemiştir.

Türkiye, Kore'de savaşa katılan, Somali, Balkanlar ve Afganistan'da barışı koruma operasyonlarına tam destek veren ve NATO düzeyinde de ABD'nin müttefiki olmasına rağmen, ABD tarafından Türkiye bir oldu-bittiye razı etmeye çalışmıştır. Bu oldu-bittinin kabullenilmesi halinde Türkiye'nin Kuzey Irak'taki etkinliği sıfırlanacaktır. Bu nedenle de ABD Irak'a bütünüyle egemen olduktan sonra Kuzey Irak'ta Türkiye'nin karşısına "de facto" bir Kürt oluşumu çıkabilecektir (Aybars, 2003).

Türkiye ABD ile yaptığı müzakerelerde sürekli olarak yazılı mutabakata varılması konusunda ısrar etmiştir. Türkiye'nin uluslararası anlaşmalarda sözlü güvencelerin bir öneminin olmadığını düşünerek başından beri yazılı güvence istemesi haklı bir gerekçedir (Ayışığı, 2003).

ABD askerlerinin ve ağır silahlarının Türkiye topraklarını kullanarak Irak'ın kuzeyine geçmesini içeren birinci tezkerenin, 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de reddedilmesi ABD tarafından beklenmeyen bir sonuç olmuştur. Tezkerenin Meclis'e geldiği saatte, Türkiye'nin öncelikli olarak gündemde tutmaya çalıştığı ve mutlaka bir garanti istediği, "Irak'ın kuzeyinde bir Kürt Devleti kurulamayacağı" başta olmak üzere ekonomik kayıpların tam olarak karşılanması ve bugüne kadar ABD'nin verdiği ve vermeyi taahhüt ettiği miktarın az olduğu konularında henüz ABD, Türkiye'nin taleplerini karşılamamıştı (Erhan, "Tezkerenin...", 2003).

ABD, Türkiye'nin savaş ve sonrasına dair önemli endişelerini gidermekte çok fazla olumlu bir tavır takınmamıştır. Türkiye'nin endişeleri şunlar olmuştur (Akın, 2003, 6):

1. Irak'ın Kuzeyinde yaşayan Kürtlerin mevcut durumdan bir adım daha ileri giderek, Kürt devleti kurmaları,
2. Sınırlarına yönelik olası bir göç dalgası,
3. PKK-KADEK terör örgütü militanlarının yeniden Kuzey Irak'tan hareketle Türkiye'ye karşı eylemler gerçekleştirmesi,
4. Türkmenlerin geleceği.

Üstelik ABD, BM nezdinde onaylanmamış ve de Türkiye'nin her anlamda aleyhine olacak bu savaşta hükümetin elini güçlendirecek yerde zayıflatmıştır. ABD basınında Türkiye'yi küçük düşürücü karikatürler ve yazılar yazılıp çizilmiştir. Bu tutumun sebebi ise Türkiye olmadan da savaşın üstesinden geleceklerine inanmalarıdır.

Türkiye'nin 1 Mart'ta tezkereyi reddi esasen, ABD'nin Kürtlerin gelecekte Irak'ta oynayacakları rolle ilgili yeterli taahhütte bulunmamasının sonucudur. Türkiye, ABD'nin Kuzey Irak'ın geleceğine dair bambaşka planları

olduğundan ve Kürtlere bağımsız bir devlet sözünü zaten vermiş olduğundan şüphelenmektedir. Washington, Kürtleri son birkaç yıldır Irak'taki en güvenilir müttefiki olarak görmektedir. Kürtler, Irak arenasında diğerlerine karşı baskı ve tehdit unsuru olarak kullanılabilecek tek aktördür. Washington bu nedenle, Kürtlerin ileride yapılacak pazarlıklara güçlü bir konumda katılmasını garantiye almak istemektedir. ABD, peşmergelere, stratejik ve etnik açıdan büyük önem taşıyan Kerkük ve Musul şehirlerini ele geçirme ve tüm Irak Kürdistanı'nı kontrol altına alma iznini bu yüzden vermiştir. ABD'nin tüm bunlarla tek yapmak istediği, sadık Kürt müttefiklerini ödüllendirmektir (Nurettin, 2003).

Savaş esnasında, ABD Kürtlerden beklediği yardımı bulamamıştır. Kürtler ağır silahlarının olmadığını ileri sürerek, Irak askerleri ile savaşmaktan kaçınmışlardır. Aslında özellikle son yıllarda ABD yönetiminin Kürtlere çok fazla ümitler vermesi sonucu Kürtler bölgede bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamışlardır. Ancak, Washington-Ankara müzakere sürecinde elde ettikleri bu statüyü kaybedecekleri korkusuna kapılıp Amerikan yönetimine Türkiye kozunu oynamaya başlamışlardır.

Türkiye'nin bölgedeki varlığının çatışmaya sebep olacağını ve de Amerikan askeri harekatını tehlikeye atacağı yönünde telkinlerde bulundular. Görüşmeleri yürüten Bush'un danışmanı Halilzad'da muhtemelen bu etkiler altında kaldı. Bu da Türk-Amerikan görüşmelerinin mutabakatla sonuçlanmasını güçleştiren faktör oldu. Türkiye'nin terör, mülteci sorunu ve de Türkmenlerin can güvenliği açısından bölgede asker bulundurmak gibi haklı gerekçelerinin, Kürt endişeleri dikkate alınarak reddedilmesi ve bu yönde ciddi baskıların olması Ankara'nın kuşkularını artırdı (Seydi, "ABD'nin Irak...", 2003).

ABD'nin Adana Konsolosluğu Siyasi ve Ekonomik İşler Müdürü Bennet Y. Lowenthal yanında iki görevliyle birlikte, 07 Mart 2003 tarihinde gittiği Şırnak'ta önce Vali Vehbi Avuç ile görüştükten sonra Cizre'ye geçerek, DEHAP Şırnak İl Başkanı Resul Sadak ve DEHAP Cizre İlçe Başkanı Mehmet Dilsiz'le akşam yemeğinde buluşmuşlardır. Tezkerenin TBMM'de kabul edilmemesinden sonra, ABD'nin isteği üzerine gerçekleşen buluşma

neticesinde, Washington yönetiminin tezkereden sonra Türk kamuoyunda ve yönetiminde oluşan 'bundan sonra ABD'nin Türkiye'siz hareket edeceği ve tezkerenin kabul edilmemesiyle Ankara'nın süreç dışına itileceği ve Irak'ın Kuzeyindeki grupların muhatap alınacağı' yönündeki endişelerini daha da artırmıştır (Seydi, "ABD-DEHAP...", 2003).

ABD ve Türkiye arasında yürütülen müzakerelerde, Türkiye'nin bölgesel güvenlik, Türkmen gruplarının hayatının garantiye alınması ve mültecilere insani yardım amacıyla Kuzey Irak'a girme isteği ne ABD tarafından ne de bölgedeki KDP ve KYP tarafından hoş karşılanmamıştır. Türkiye'nin hava sahasını açmış olmasına rağmen, ABD yine de Türkiye'nin bölgeye asker sevkine olumlu bakmamıştır. Türk-ABD ilişkilerinde yaşanan gerginliğin ana nedeni, ABD tarafının Türk devletinin endişelerini ve kaygılarını karşılayacak bir mutabakat metnine imza atmamış olmasındandır. ABD, Irak'ın siyasi geleceği ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmayacağı konusunda Türkiye'ye söz vermediği gibi, Kürtlerle yaptığı toplantılarda hem Türkmenleri dışlayarak hem de iki ay içinde federal bir Irak içinde federe bir Kürt devleti kurdurulacağı sözünü vermiştir. Dolayısıyla Kuzey cephesinin açılmasından vazgeçilmesinin asıl nedeni ekonomik mutabakata varılamaması değil, nihai noktada ABD'nin Kuzey Irak'lı Kürtleri, bölgesel müttefiki Türkiye'ye tercih etmesidir (Akgün, "Terör...", 2003).

Türkiye ABD arasındaki müzakere sürecinin bu noktaya gelmesinde büyük ölçüde Amerikan yönetiminin açık kusurları ve yanlış hesapları rol oynamıştır (Kessler, 2003). ABD, Türkiye'nin dış politika anlayışındaki değişimleri ve 1991'deki savaşın psikolojik olarak Türkiye'yi ne kadar çok etkilediğini tam olarak anlayamamış görünmektedir. Türkiye'nin paralarını ödediği halde Kongre nedeniyle alamadığı askeri teknoloji, Kıbrıs konusunda ABD'nin Türkiye lehine ağırlık koymaması ve Rum lobisinin etkisiyle hareket etmesi, Bakü-Ceyhan boru hattı projesinde ABD'nin tam destek sağlamaması nedeniyle istenilen düzeye henüz gelinememiş olması, I.Körfez Savaşı sonrası verilen sözlerin hemen hemen tamamının yerine getirilmemiş olması ve Kuzey Irak'ta Türkiye'ye rağmen gelişen Kürt oluşumuna ABD'nin destek

vermesi Türkiye'nin dış politikada ABD'ye karşı daha itidalli yaklaşmasına neden olmuştur.

12.6. Türkiye'nin II.Körfez Harekatında ABD'ye Olumsuz Tavrı

ABD dünyanın tek süper gücüdür. Dünya ekonomisinin yaklaşık üçte birini, savunma harcamalarının yüzde 45'ini, askeri teknoloji araştırma geliştirme harcamalarının yüzde 80'ini tek başına gerçekleştiren, NATO, IMF ve BM gibi uluslar arası kurumlarda zaman zaman belirleyiciliğe varan ağırlığı olan ve görünür gelecekte de öyle olacak bu dev ile Türkiye'nin ilişkilerinin istikrarlı şekilde yürümesi çok önemlidir. ABD'nin Türkiye ile ilişkisi, diğer her ülkeyle olduğu gibi asimetriktir. Türkiye ile ABD'nin önemli birçok konuda çıkarları ve istekleri aynı, benzer ya da uyumlu olsa da bunun tersi durumlar da mevcuttur.

Türkiye'nin II.Körfez Savaşı harekatında Amerikan kara birliklerinin ülke topraklarından geçmesi konusunda olumsuz tavrı, ABD'nin Saddam'ı devirme arzusuna karşı değil, bunu Türkiye'de konuşlandırmak istediği çok sayıda askerle BM kararı olmadan yapma isteğine karşı olmuştur.

Aslında, Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi Türkiye'nin çıkarınadır. Saddam iktidarda kaldıkça bu durum Kuzey Irak'taki durumu kemikleştirecektir. 1991'de 10 yaşında olan Kuzey Iraklı bir Kürt çocuk 2003 yılında yirmili yaşlardadır ve Irak merkezi otoritesi ile ilgili hatırladıkları oldukça sınırlıdır. Saddam devrilmez ve Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi gelişir ve kökleşirse, tüm yetişkin hayatları fiilen bağımsız Kürt yönetimi altında geçmiş bu kişileri tekrar Bağdat'a bağlanmaya ikna etmek daha güç olacaktır. Bu anlamda her geçen gün Irak'ın toprak bütünlüğünü aşındıracaktır (Koç, "Türkiye...", 2003, s.41).

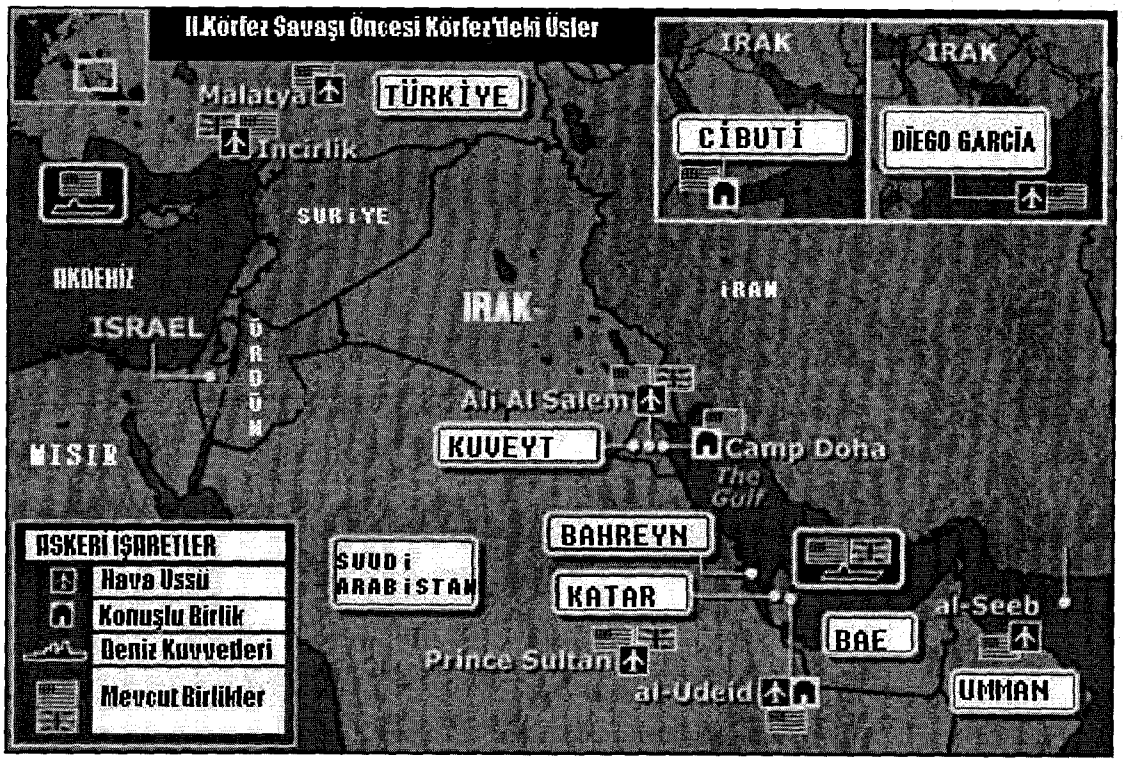
Türkiye, Irak'ta savaşı hiçbir şekilde arzulamazken ülke menfaatleri açısından dışarıda kalmak riskli bir durum olduğundan olayın dışında kalmak istememektedir. Ancak savaş sonrası karşılaşabileceği ekonomik zorlukla ilgili endişeleri savaş öncesi ABD tarafından giderilmemiştir. Özellikle I.

Körfez Savaşı sonrası Türkiye'nin ekonomik anlamda büyük zarara uğraması ve bu hatayı bir daha tekrar yapmak istemeyişi Türkiye'yi ABD ile girişti̇ği pazarlıkta bazen kararsızlık göstermesine ya da çelişkili adımlar atmasına sebep olmuştur (Seydi, "ABD-Türkiye...", 2003).

Ayrıca, kamuoyunda hakim olan genel kanının aksine sadece Türkiye müzakere sürecinde çelişkili adımlar atmamıştır. Amerikalılar da sık sık daha önce kabul ettikleri veya önerdikleri pozisyonlarını aniden ve her zaman anlaşılır olmayan şekillerde değiştirmiştir (Boudreaux, 2003). Bu ani ve beklenmedik değişimlerin nedenleri şunlar olabilir: Washington'un, Türkiye'nin taleplerinin haklılığına ikna olmaması, ya da haklı olduğunu kabul etse bile Türkiye'nin harekatın içine katılmayı veya desteklemeyi çok fazla arzuladığı düşüncesiyle Türkiye'nin taleplerinin ille de karşılanması gerekmediği kanısının oluşması. Ankara'nın talepleri karşılansa bile bu desteğin önüne BM kararı ve ya Meclis'in onay vermemesi gibi engellerin çıkabileceğinden endişelenmesi. Türkiye'ye verdiği ültimatomların bir anlamda kendisini bağladığını ve geri adım atması durumunda imajının zedeleneceğinden korkması. Türkiye'nin isteklerini karşıladığı takdirde diğer ülkelerin ve grupların da benzer isteklerde bulunabileceğinden endişe etmesi. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı genelde Pentagon'a nazaran Türkiye'ye daha mesafeli durmuştur (Koç, "Türk-Amerikan...", 2003, s.47).

12.7. Savaşta Tarafların Güç Dengesi ve Savaşın İcrası

26 Mart 2003 itibariyle Central Command (CENTCOM) içindeki Amerikan birliklerindeki asker sayısı 250 bine ulaşmıştır. Bu sayının savaş süresince 300 bine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bütün koalisyon birliklerinin komuta merkezi olarak Katar'ın Doha şehri seçilmiştir. Kuveyt ve Irak'ta mevzilenmiş kara birliklerinin sayısı 130 bindir. (Bkz. Harita 12.1)

Harita 12.1: Koalisyon Güçlerin II.Körfez Savaşı öncesi mevcut durumu.

Irak'ın gücü ise Cumhuriyet Muhafızları ve ihtiyatlar dahil 265 bindir ve bu birliklerin özellikle şehir merkezleri, havaalanı, enerji merkezleri, boru hatları, saraylar ve önemli kamu binalarını korumak için görevlendirileceği düşünülmektedir.

Irak Deniz Kuvvetlerinin çok sınırlı gücü vardır. FSU Osa sınıfı hücum botlarına sahiptir fakat operasyon gücü hakkında bilgi yoktur. Mayın döşeme faaliyetinde bulunan Irak gemileri savaşın ilk günü imha edilmiştir.

Irak Tümenleri şehirlerin savunulmasına göre tertiplenmiştir. Seçkin birlikler olarak düşünülen Cumhuriyet Muhafızları Bağdat'ın savunulması için görevlendirilmiştir.

Irak'ın elinde sayısı bilinmemekle beraber insansız hava aracı, 3000 adet hava savunma silahı ve 850 adet karadan havaya fırlatılan füze (SAM) olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 12.1: Irak'ın envanterinde bulunan hava kuvvetlerine ait silah sistemleri (http://www.globalsecurity.org).

Hava Kuvvetleri Silah Sistemleri	**1990**	**2002**
Bombardıman Uçağı (Tu-22, Tu-16, H-6D).	16	6 *
Savaş Uçağı (J-6, Mig-23, Mirage F-1, Su-7, Su-20, Su-22, Su-25, Su-24).	390	96
Avcı Uçağı (J-7, Mig-21, Mig-25, Mig-29).	245	85
Keşif Uçağı (Mig-21, Mig-25).	12*	5*
Elektronik Harp (I1-76 Adnan).	2	-
Tanker (I1-76).	1	2
Nakliye (An-2, An-12, An-24, An-26, I1-76).	47	39
Eğitim (As-202, EMB-312, L-29, L-39, MB-233, PC-7, PC-9, Yak-11).	331	157
Havadan Satha Füze (AM-39, AS-4, AS-5, AS-9, AS-11, AS-12, AS-30L, C-601).	+++	+++
Havadan Havaya Füze (AA-2/-6/-7/-8/-10, R-530, R-550).	+++	+++

* Kesin bilgi yoktur, tahmini rakamlardır.

Koalisyon güçlerinin hava kuvvetleri ise 1150 savaş uçağından oluşmaktadır. 1991 I.Körfez Savaşı'nda bu rakam 2614'tür. Koalisyon güçlerinin hava gücünün envanteri Tablo 12.2'dedir. ABD I.Körfez Savaşı'nda olduğu gibi öncelikle hava taarruzları ve akıllı füzeler ile Bağdat'ı ve kritik askeri tesisleri hedef almıştır. Irak askerinin direnci kırıldıktan sonra kara harekatına başlanılmıştır. Bu nedenle ABD hava gücünü çok geniş ve üstün teşkil etmiştir. Uzay teknolojisi ile desteklenen ve daha önce kullanılmamış silahlar II.Körfez Savaşı'nda kullanılmıştır.

Tablo 12.2: Koalisyon kuvvetleri hava kuvvetlerinin envanteri:

Ülke	**Konuşlanılan Ülke**	**Silah Sistemleri**
Avustralya	Umman	14 F/A-18 Filosu, 3 Adet C-130 Hercules, 2 Adet P-3 Deniz Devriye Uçağı
Kanada	BAE	CP-140 Aurora Deniz Devriye Uçağı
İngiltere	Kraliyet Hava Kuvvetleri (100 adet sabit kanat uçak, 27 destek Helikopteri, 7000 personel).	
	Suudi Arabistan	Hava Savunma: 14 Tornado F3, Erken Uyarı: 4 E-3D AWACS
	Türkiye	Saldırı/Keşif: 4 Jaguar,
	Kuveyt	Saldırı/Keşif: 18 Harrier GR7
	Bahreyn	Tanker/Nakliye: 10 VC10, 4 Tristar
	Katar	Saldırı/Keşif: 30 Tornado Nakliye: 4 C-130
ABD	Kuveyt	80 Adet F-15, F-16, F-117 AEF 7, F-15C, F-16CJ, F-16CG
	Bahreyn	USN P-3, EP-3
	Umman	B-1B Bombardıman Uçağı, AC-130 Filosu,
	Katar	17 JSTARS Keşif Uçağı
	Suudi Arabistan	100 Adet F-16, EA-6B Elektronik Harp Filosu.
	Türkiye	50 F-15, F-16, A-10.
	BAE	Keşif ve insansız hava araçları
	Cibuti	İnsansız hava araçları
	Diego Garcia	B-52 Bombardıman Filosu, Elektronik Harp Filosu, KC-135 Tanker Uçakları, USN P-3 Deniz Devriye Filosu
	İngiltere	14 Adet B-52 Bombardıman Uçağı
	Uçak Gemileri	Uçaklar: 30 Adet F-14, 102 Adet F/A-18, 12 Adet E2, 12 Adet EA-6B, 24 Adet S-3B, 20 Adet diğer, Helikopterler: 36 Adet CH-46, 12 Adet CH-53, 9 Adet UH-1, 12 Adet AH-1, 18 Adet AV-8B

ABD ile koalisyon kuran ülkelerin Körfez'e yolladıkları kara birlikleri şu şekildedir:

İngiltere: 26.000 askerden oluşan kara birliği; 7 Zırhlı Tugay, 2 Tank Tugayı, 4 Mekanize Piyade Tugayı, 1 Kundağı Motorlu Topçu Alayı, 2 İstihkam Alayı, 2 Paraşüt Alayı, 2 Piyade Alayı, 1 Topçu Alayı, 1 Helikopter Alayı, 1 Keşif Alayı, 1 Zırhlı Keşif Bölüğü, Muharebe Destek Tümeni. 45.000 personelden oluşan Kraliyet Deniz ve Kraliyet Hava birlikleri.

Avustralya: 2.000 personelden oluşan deniz, hava ve kara birlikleri; Özel kuvvetler, 3 CH-47 Chinook helikopter, nükleer ve kimyasal tespit uzman birliği.

Kanada: 25 kişilik askeri harekat planlama timi.

Çek Cumhuriyeti: 350 kişilik NBC Keşif Birliği.

Almanya: Kuveyt'te 190, Almanya'da 90 kişilik NBC araçlı ani müdahale birliği.

Körfez ülkeleri (sadece Kuveyt'in savunulması için): Suudi Arabistan 3.300 personel, BAE, Umman, Katar ve Bahreyn 6.700 personel.

Polonya: 200 kişilik muharebe destek ve NBC birliği.

Romanya: NBC Birliği.

Slovakya: 69 uzmandan oluşan NBC Birliği

Ukrayna: 1 Radyoaktif Taburu, 1 NBC Taburu.

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, ABD Başkanı George W.Bush'un 18 Mart 2003 tarihinde 48 saat içerisinde iki oğlu Uday ve Kusay ile birlikte ülkeyi terk etmesi yönündeki ültimatomu kabul etmemiştir. 48 saatlik sürenin dolmasından sonra 20 Mart 2003'de ABD ve İngiltere'nin öncülüğündeki koalisyon kuvvetleri Irak tarihin en yoğun hava saldırısını başlatmışlardır. Aynı zamanda Amerikan ve İngiliz birlikleri güneyden hızlı ve etkin bir kara harekatı da başlatmışlardır. Müttefiklerin ana hedeflerinden birisi Irak'ın güneyindeki en büyük kent olan Basra'nın hızla ele geçirilmesi ve kentin limanları ile petrol kuyularının güvence altına alınması olmuştur. Kuveyt'te konuşlanan Amerikan ve İngiliz güçleri yoğun hava taarruzunun yaratacağı etki sayesinde önemli bir direnişle karşılaşmadan bir hafta içerisinde Bağdat'a ulaşmayı hedeflemişlerdir. İngiliz deniz piyadelerinin komutasındaki

birlikler ilk olarak Ummül Kasr liman şehrini ele geçirirken Amerikan birlikleri ise Nasiriye şehrine yönelmişlerdir. Ummül Kasr ve Nasiriye şehirlerinde beklenmedik direnişle karşılaşan Amerikan ve İngiliz askerleri ilk kayıplarını vermişler ve operasyonun planlanandan daha uzun süreceği anlaşılmıştır.

Nasiriye'de Irak askerlerinin direnişini kıran Amerikan askerleri kontrolü sağladıktan sonra ikiye ayrılarak bir kısım birlikleri Dicle ve Fırat nehirlerini geçerek önce Al-Kut şehrine ve ardından Bağdat'a yönelmişlerdir. Diğer birlikler ise sırasıyla Necef ve Kerbela şehirlerini ele geçirmişler ve ardından Bağdat önlerine gelmişlerdir. İngiliz askerleri de Ummül Kasr'ı kontrolleri altına aldıktan sonra Basra'ya yönelmişlerdir. Müttefiklerin kara harekatı planı Harita 12.2'dedir.

20 Mart gecesi başlayan muharebenin ilk iki gününde Koalisyon güçleri 3 bin hassas güdümlü füze atmışlar ve 300'den fazla hedef imha edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda 1945 yılında 2 bin uçak Almanya'nın Dresden kentine 2 günde 9 bin ton bomba atmış ve yine de isabet oranı yüzde 10'un altında kalmıştır. I.Körfez Savaşı'nda ilk 24 saatte Bağdat ve civarında 46 hedef vurulmuştur. Savaşta kullanılan toplam 88 bin 500 ton bombanın sadece yüzde 10'u hassas güdümlüdür. II.Dünya Savaşı ve I.Körfez Savaşı'nın aksine bu sefer halı bombardımanı yerine birebir hedef seçilerek bombardıman yapılması seçilmiştir. Bunda amaç sivil halka zarar vermeden hedeflerin imha edilmek istenmesidir (Barry and Thomas, 2003, s.29-31). Halkın çok fazla zarar görmeden askeri hedeflerin bir bir vurulması ve imha edilmesi psikolojik harp açısından da önemli bir husustur. Bombardımanda yüzde 90 oranda akıllı füzeler kullanılmıştır. Kullanılan füzeler şunlardır: I.Körfez Savaşı sonrası isabet yeteneği artırılan, uydu güdümlü, denizaltıdan da atılabilen Tomahawk-Cruise füzeleri; uydu yönlendirmeli 3 metre sapmalı 24km. menzile sahip, B1b, B2, B52 ve F117'den atılabilen Joint Attack Munition bombaları; 300m. çapında bir daire içerisindeki Irak iletişim sistemlerini felç eden yüksek enerjili mikrodalga yayan E bombası; C-130 Hercules nakliye uçağından atılabilen 9.5 tonluk MOAB uydu güdümlü hava bombası; Irak'ın enerji altyapısını vuran, yüksek miktarda karbon lifleri saçarak elektrik teçhizatını bozan Grafit Bombası; Küresel Konumlama

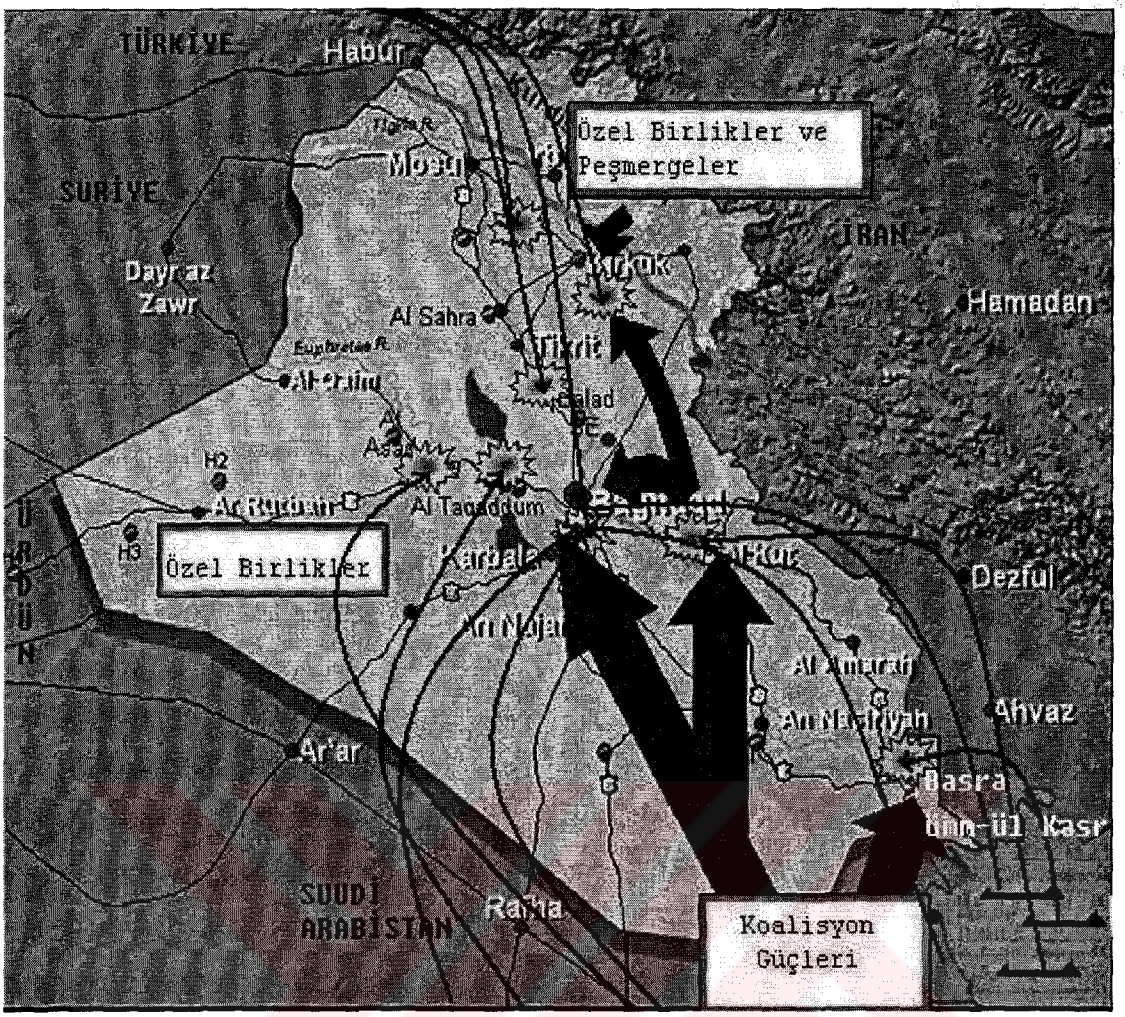
Sistemi'yle güdümlenen İngiliz Tornado GR4'lerden atılan Paveway II; 6 metreden daha kalın betonu delen, komuta sığınaklarını ve silah korunaklarını imha eden, B2 Stealth ve F14E uçaklarından atılan Sığınak Delici bombalar (Milliyet, "İki gün...", 2003).

ABD'nin öncelikli hedefi E-Bombalar ile Irak'ın muhabere sistemini felç etmek olmuştur. Bu sayede Saddam'ın birliklerle olan iletişiminin kopması sağlanmıştır. Aynı zamanda Saddam'ın Irak halkına radyo ve televizyon aracılığıyla propaganda yapmasının önüne geçilmek istenmiştir. ABD kendisi radyo ve televizyon yayını yaparak Irak halkına kendisini kurtarıcı olarak göstererek psikolojik harekat yürütmek istemiştir. Fakat Irak'tan canlı yayın yapan uluslararası televizyonlar (el-Cezire vs.) ABD'nin bu hedefine tam olarak ulaşmasını engellemiştir.

Yoğun hava desteği altında ilerleyen zırhlı ve mekanize Amerikan birlikleri savaşın ikinci haftasının bitiminde Bağdat önlerine gelmişlerdir. Bağdat'ta Saddam Hüseyin uluslar arası havaalanını ele geçirdikten sonra ufak çaplı çatışmalar haricinde, beklenen direnişle karşılaşmayan Amerikan askerleri kısa sürede Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmişlerdir. Bağdat'ın düşmesi ve Saddam'ın akıbetinin bilinmemesi üzerine savaş sona ermiş ve Irak'ın yeniden yapılandırılması süreci başlamıştır.

Savaş esnasında Koalisyon Güçlerinin üstün hava gücüne karşılık Irak hava kuvvetleri ve uçaksavarları etkili olamamıştır. Irak hava kuvvetlerine ait uçaklar koalisyon güçlerine karşı herhangi bir harekatta bulunmamıştır. Savaş bittikten sonra Irak hava kuvvetlerine ait uçaklar Avustralyan birlikleri tarafından çölde palmiye ağaçlarının altlarında gizlenmiş bir şekilde bulunmuştur.

Özellikle Bağdat'ın savunması için mevzilenen Cumhuriyet muhafızlarının bu kadar kısa sürede çözülmesi ve hiçbir direniş göstermeden şehri Amerikan birliklerine teslim etmeleri akıllarda soru işareti olarak kalmıştır.

Harita 12.2: Koalisyon güçlerinin manevra planı.

13. II.KÖRFEZ SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

13.1. Savaş Sonrası ABD'nin Irak Politikası

II. Körfez Savaşı öncesinde ve savaş esnasında Irak'ın yönetiminin savaşan koalisyon güçlerinin komutanı General Tommy Franks'a verileceği kamuoyunda yaygın olan bir kanıydı. Tommy Franks yönetimindeki Irak'ın, İkinci Dünya Savaşı sonrasının Japonya'sında General Douglas Mac Arthur yönetiminin bir tekrarı olacağı düşünülüyordu. Fakat sanıldığı gibi olmayarak, emekli general Jay Garner, savaşın hemen akabinde geçici Irak yönetimine atandı. Jay Garner bu görevde uzun süre tutulmayarak atanmasından bir ay gibi kısa bir süre sonra görevden alınarak yerine emekli diplomat Paul Bremer atandı. Irak'ın Genel Valisi olarak ilan edilen emekli general Jay Garner'ın ekibinin dağıtılması ve yerine eski dışişleri bakanı Henry Kissinger'ın takımından olan ve bu göreve atanmadan önce de Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in bürosunda çalışan Paul Bremer'in yeni bir kadroyla atanması, Irak'ta yaşanılan olumsuzluklara yol açabileceği sonuçlar nedeniyle Amerika'nın tahammül edemeyeceğini ve durumu bir an önce düzeltmek için harekete geçtiğini gösterirken; diğer yandan da Washington'da yönetim içindeki çatışmaların ve mücadelenin bir yansımasıdır.

Irak'ın durumu, Birinci Dünya Savaşı sonrasıyla İngiliz manda idaresinin Milletler Cemiyeti'nin verdiği yetkiyle kurulması ve Hicazlı Haşimi ailesinden Faysal'ın İngilizler tarafından getirilip Bağdat'ta tahta oturtulmasına kadar geçen süreyi (1918-1922) andırmaktadır. O dönemde Sir Percy Cox, Sir Arnold Wilson, Gertrude Bell, Lawrance, Winston Churchill, Lord Curzon gibi yetkililerin yanı sıra, Kahire Yüksek Komiserliği, Hindistan Bürosu, Sömürgeler Bakanlığı, Dışişleri Banklığı, Kraliyet Hava Kuvvetleri gibi kurumların arasında görüş farklılıkları vardı. Her birinin farklı bir Irak tasavvuru vardı ve aralarında iktidar mücadelesi sürüp gitmekteydi. 1918-1922 arası Irak'ta Kürtlerin ve Şiilerin büyük ayaklanması ise İngiliz hava kuvvetleri tarafından kanla bastırılmıştır.

İngilizler yerine Amerikalıların dahil olduğu bugünkü sürece bakıldığında, Dick Cheney, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Colin Powel, Condoloza Rice gibi Amerikalı yetkililerin Irak üzerinde söz sahibi olmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Esas itibariyle çaok da farklı gözükmemektedir. Durum Türkiye açısından da benzerlik arzetmektedir. Türkiye o dönemde, İngiltere ile ihtilaflıdır. Irak sadece elinden çıkmakla kalmamış, Irak'taki gelişmelere müdahale etmesine izin verilmeyen bir konumdaydı. Bugün de, Amerika ile ilişkiler gerginleşmiş ve Irak'taki gelişmelere müdahale etmesine sınır çekilmiş bir durumdadır (Çandar, 2003).

Anlaşılan, ABD'nin Irak politikasını nasıl geliştireceği mevcut yönetim içerisindeki güç denklemine bağlıdır. Nasıl gelişeceğini ise zaman gösterecektir. Fakat bu gelişmelerden bağımsız olarak ABD'nin Ortadoğu'ya yerleşme ve petrol üreten ülkeleri kontrol etme planlarında herhangi bir değişikli olmayacaktır. 11 Eylül'den beri askeri varlığını Doğu Avrupa'dan harekete geçirerek, Akdeniz üzerinden Ortadoğu, Afrika Boynuzu, Rusya'nın dış çeperinden Hint Okyanusu'ndaki Pakistan limanlarına dek Orta Asya'da nüfuz kurma çabasındaki ABD, Irak'ta varlığını kalıcılaştırmak için dört yeni üs hazırlığındadır. Bu üslerin Bağdat yakınındaki uluslararası havaalanına, güneyde Nasıriye yakınında Tallil'e, batıdaki çöllük bölgeye ve Kuzey Irak'taki Başur havaalanına kurulması planlanmaktadır (New York Times, "ABD...", 2003).

13.2. Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ve Siyasi Durumu Hakkındaki Senaryoları

Saddam sonrası Irak'ta istikrarı sağlamak hiç de kolay olmayacaktır. Bu Saddam'ın gücüyle alakalı bir konu olmaktan ziyade, Irak'ın din-aşiret-etnik yapılar arasındaki karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır. Oluşturulacak yönetim ister federasyona dayalı, isterse de özerk yapılar çerçevesinde merkezi otoritenin güçlü kılındığı bir sistem tesis edilsin, merkezi otoritenin nasıl yapılandırılacağı çok önemli olacaktır. Bunun için, değişik planlar üzerinde durulmaktadır.

Birinci senaryo, Irak'ın nüfus ve kültürel yapısı esas alınarak birkaç parçaya ayrılmasıdır. Yani geçmişte muhtelif defalar dile getirildiği ve haritalar çizildiği gibi, Irak'ın en az üç bölgeye ayrılarak yeni devletler kurulmasıdır. Irak'ın kuzeyinde Kürt devleti, güneyinde Şii-Arap devleti ve merkezde Sünni-Arap devleti gibi. Her ne kadar güneyde yaşayan Şiilerin bu güne kadar böyle bir talepleri olmamış ise de, kuzeyde yaşayan Kürtlerin tarih boyunca bu tür emelleri olduğu bilinmektedir. Günümüzün kritik şartları içerisinde Kürt liderler bu hususu öne çıkarmaktan çekiniyor olabilirler. Ancak, nihai hedefleri budur. Bu hedefe ulaşabilmek için kargaşa ortamından faydalanmak isteyeceklerdir. Bu konuda BM'yi etkileme yoluna da gidebilirler. Bununla beraber, bu planın uygulanması bugünkü şartlar dahilinde imkansız gibi görünmektedir. Öncelikle, Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması ve yeni devletlerin kurulması savaşın sebepleri ile ters düşecektir. Çünkü, Irak Savaşı'nın temel sebebi olarak, Irak'ın BM'in 1441 sayılı kararını ihlal ettiği gösterilmektedir. Yani savaş, Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmak için yapılmaktadır. Ayrıca, Irak Lideri Saddam Hüseyin, terör destekçisidir denilmektedir. Bu sebeple de iktidardan uzaklaştırılması gerektiği savunulmaktadır. Bunların hiç birisi Irak'ın toprak bütünlüğü bozmak için meşru gerekçe olamaz. ABD bunu yaptığı takdirde, bölgesel birer güç olan AB, Rusya, Çin, Japonya'nın ve Irak'ın komşuları olan Türkiye, Suriye ve İran'ın tepkilerini üzerine çekecektir. Bu da dünyada ABD'ye karşı gittikçe azalan güven duygusunun tamamı ile kaybolmasına yol açacaktır. ABD'nin, İngiltere ve İsrail'den başka müttefiki kalmayacaktır.

Bu senaryonun gerçekleşmesinden en fazla Türkiye etkilenecektir. Bu sebepledir ki; Türkiye, her platformda Kürt devleti ilanını savaş sebebi sayacağını belirtmektedir.

İkinci senaryo, "federalizm"; yani Irak'ın kuzeyinde, güneyinde ve ortada sınırları tespit edilecek bölgelerin, federatif bir sistemle merkezden idare edilmesi şeklidir. Bu formül, öteden beri daha sık telaffuz edilmektedir. Buna göre; Irak üç bölgeli bir federal devlet olacaktır. Merkezi Bağdat olan bir Irak devletinin varlığı ve toprak bütünlüğü korunmak kaydı ile merkezde Sünnilerin, güneyde Şiilerin ve kuzeyde içinde Türkmenlerin de bulunduğu ve Kürtlerin denetiminde oluşturulacak federal bir sistem. Bu sistemi oluşturacak üye

devletler, birbirine ve merkeze güçlü anayasal bağlarla bağlanacaktır. Ancak demokrasiyi ve parlamenter yapıyı layığı ile sindirememiş bir Ortadoğu ülkesi olan Irak'ta bu sistemin teoride olmasa bile pratikte sıkıntıları büyük olacaktır. Kurulması muhtemel bu federatif yapı içerisinde, güney ve orta Irak'ın statüsünü belirlemek daha kolaydır. Demografik yapı ve kültürel doku bunu kolaylaştırabilir. Ancak, kuzey için aynı şeyleri ifade etmek çok zordur. Bir defa kuzeyde Kürt ve Türkmenler belirli bölgelerde kesif olarak, bazı bölgelerde de karışık olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca Kürtlerin yaşadığı bölgelerde aşiretler ve aşiretlerin şekillendirdiği sosyal ve siyasi bir yapı hakimdir. Talabani ve Barzani'ye bağlı aşiretler, her biri ayrı bölgelerin denetimini elde tutmaktadırlar. Bu sebeplere bağlı olarak federatif yapının bir parçası olan kuzeyde ayrıca otonom veya özerk bölgelerin de ortaya çıkması muhtemeldir. İleride bu güçlerin birbirleri ile çatışma ihtimali bulunduğundan, yeni huzursuzluklar ortaya çıkabilir.

Üçüncü senaryo "coğrafi federasyon" olarak adlandırılmaktadır. Bunun daha doğru tanımlanması "eyalet sistemi"dir. Bu planın temelinde Türkiye'nin üzerinde ısrarla durduğu Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması fikri esas alınmış görünmektedir. Bu plana göre; coğrafi esaslar göz önünde bulundurularak oluşturulacak yerel idari birimler, yani eyaletler; Bağdat'a bağlı olarak idare olunacaktır. Bütün etnik ve dini unsurlar demokratik bir yapı içerisinde merkezde temsil edileceklerdir. Adına eyalet sistemi dediğimiz bu senaryo Türkiye için en kabul edilebilir olandır. Bu sistemde de işgal sonrasında, ABD Irak'ta Amerikalı bir generalin komutasında geçici bir süre için askeri koalisyon (savaşa katılmış ve destekleyen ülkelerden oluşan) yönetimi oluşturulması yönetimin ilk ayağını oluşturacak. İkinci ayağını da Bağdat'taki siyasi organlarda bütün etnik ve dini unsurların temsil edileceği Iraklı Danışma Kurulu oluşturulacak. İlk bakışta gayet olumlu görünse de uzun süredir birbirlerine karşı bir anlamda kin dolu olan ve de ortak hareket etme kabiliyeti zayıf olan grupların bir arada bulunması, ülkenin geleceği açısından ne derece sağlıklı hareket edebilecekleri tartışma götürür. Geçici yönetim sona erdikten sonra yönetime Ürdün Kraliyet hanedanından Kral Hüseyin'in kardeşi Hasan ya da Emir Ali'nin getirilmesi Bush iktidarının üzerinde durduğu planlardan birisidir. Bu planın ne kadar işe yarayacağı da şüphelidir. Aslında

benzer yapı İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı sonunda deneyip belli süre için de olsa bir anlamda başarılı oldukları bir yoldur. Ancak Şerif Hüseyin'in soyundan gelen Haşimi hanedanı Irak'ta tam iktidar olamadı. Neticede kurulan düzen Saddam rejimini doğurdu. Dolayısıyla aynı sistemin revize edilmiş şekli ile dahi olsa kurulacak yapı benzer sıkıntılar doğuracaktır. Emir Ali belki Arapların bir kısmını kendi kontrolü altına alabilecektir ama kendisi Kral Faysal ve onun monarşinin Irak'ta algılandığı gibi İngiliz-Amerikan emperyalizminin transfer ettiği 'kukla yönetim' olarak görülecektir (Seydi, "Irak Savaşı'nın...", 2003).

Bu plan içerisinde öteden beri Türkiye'nin endişe duyduğu Türkmenlerin yaşadıkları coğrafi alan önemli bir kriter olarak alınmalıdır. Bilhassa Kerkük ve Musul şehirleri Türkmen eyaleti içerisinde tutulmalı, petrol gelirleri ülkenin bütününün refahına harcanmak kaydı ile merkezin elinde bırakılmalıdır. Ancak bu planın uygulanması da bazı zorluklar içermektedir. Bu zorlukların savaş sonrasındaki geçici yönetim döneminde ve uluslararası denetimin kontrolünde mutlaka giderilmesi gerekmektedir. Türkiye, savaş öncesinde bu konuda Iraklı muhalifler ve Amerikalı yetkililer ile yaptığı görüşmelerde konu ile ilgili çekincelerini ortaya koymuş bulunmaktadır. ABD, endişelerinin giderileceği hususunda taahhütler de vermiştir. Ancak, verilen taahhütlerin savaş sonrasında unutulduğu bir gerçektir. Dolayısıyla verilen bu taahhütlerin yerine getirilip getirilmeyeceğinin belli olmadığı düşünülmektedir (Akın, 2003, s.10-11).

ABD, savaş sona erdikten sonra kendini yıpratma sürecinin dışında tutmak için yeni yönetimi kurma konusunda hızlı hareket etmeye çalışmaktadır.

ABD'nin savaş bitmeden yeni bir yönetim oluşturmak konusundaki aceleciliği de üç temel nedene dayalı olabilir: Birincisi, yeni bir yönetim oluşturulursa ABD, Saddam rejimine sadık unsurların, üst düzey yöneticilerin bu yeni yönetim aracılığıyla yargılanmasını sağlayıp kendisini yıpratmayacaktır. İkincisi, savaşın bitmesi ile beraber Irak'ta bir sükunetin sağlanacağını düşünmek çok iyimser bir yaklaşımdır. Bölgede hem etnik hem dini hem de çıkar kavgaları veya eski hesapların temizlenmesine yönelik bir takım kalkışmaların, iç çatışmaların olma ihtimali çok yüksektir. Bu iç çatışmaları da ABD, askeri gücünü kullanarak bastırmaktansa, yeni yönetime

bağlı unsurlarla veya yeni yönetimin daveti üzerine arenaya çıkarak yapacağı için bir anlamda kendisini yine yıpranma sürecinin dışında tutmuş olacaktır. Üçüncüsü de insani yardım faaliyetleri, Irak'ın yeniden yapılandırması konularında doğal olarak çıkacak bazı aksaklıkların faturası da ABD'ye değil oluşturacağı yeni yönetime çıkarılacaktır (Çitlioğlu, 2003). Tüm bu karışık durum içerisinde sistemin yerine oturmasından dolayı doğabilecek boşluklardan yararlanan terör örgütleri ABD askerlerine ve kurumlarına karşı intihar saldırıları, sabotaj ve bombalama eylemleri de düzenleyebilir. Dolayısıyla ABD kendi çıkarları açısından haklı olarak, kendini yıpratma sürecinin dışında tutmak için yeni yönetimi kurma konusunda çok büyük bir acelecilik göstermektedir.

Yönetim konusunda ABD'nin ortaya koyduğu; Musul, Bağdat, Basra olmak üzere üçlü yapının ise savaş öncesindeki yapının devamı anlamında olduğu görülmektedir. Zaten doğal karakteristik yapı olarak da Irak'ta üç tane bölge var. Şii Arapların yaşadığı Basra, merkezi otoritenin ve Sünnilerin bulunduğu Bağdat ile Kürt ve Türkmenlerin yaşadığı bölge olarak Musul ve Kerkük olmak üzere fiili bir üçlü bölge vardır. ABD, bu bölgeleri muhafaza ederek muhtemelen ileride federatif bir yapıya dönüştürmenin adımlarını atmaktadır (Çitlioğlu, 2003).

Irak'ta 46 tane farklı siyasal parti veya grup vardır. Bölgede, Sünni Müslümanlardan Yahudilere son derece karmaşık bir etnik yapı söz konusudur. Savaş sonrasında işin içerisine ister istemez İran ve Suriye'ye yakın bir takım gruplar girebilecektir. Ama bunların etkisinin öyle çok büyük olacağı, iç savaş boyutlarına ulaşacağı beklenmemektedir. Çünkü ABD, bölgede kontrol ettiği gruplara bu tür ufak kımıldanmaları kısa sürede ortadan kaldıracak ölçüde mali yardım ve silah yardımında bulunmuştur. Yani bu iç savaş tehlikesi, o gruplar açısından büyük ölçüde ortadan kalkmış gibi gözükmektedir. ABD bölgede, nasıl Afganistan operasyonundan sonra neredeyse sayıları 100'e yaklaşan kabileleri toplayıp, yoğun mali yardımlarla, siyasal baskı ve ISAF gücünün oradaki varlığı ile bir yapı kurduysa ve başlarına da bir başkan geçirdiyse, Irak'ta da aynı şeyi yapacak gibi gözükmektedir. Şu anki gücü de bunun olabileceği yönünde bir göstergedir.

Ne zaman ki ABD, buradaki gruplardan birini diğerine tercih etmeye kalkarsa ki bu pek akıllıca bir şey olmayacak bunu da çok iyi biliyor Amerikalılar. İşte o zaman gruplar birbirleri ile çatışmaya başlarlar (Erhan, "Irak'ta Operasyon...", 2003).

Irak, işgal süresince kişi, grup ve ülke dışı aktörlerin çıkar mücadelesine açık olacaktır. Savaş sürecinin ayrışan ülke içi toplulukları, işgal sürecinde en fazla ikincil konumlarıyla ve dış egemen otoriteye bağlılık ölçüsünde etkinlik kurabileceklerdir. Bu noktada Irak'ın kuzeyinde biriken beklentilerin karşılanması işgal güçlerinin çıkarlarıyla uyumludur. Silahlandırılarak, birlikte hareket edilen peşmerge gruplarının işgal sürecinde ABD ve İngiliz güçleriyle sorunsuz ve uyumlu yaşayacakları belirgindir (Hacısalihoğlu, 2003).

13.3. Savaş Sonrası Ortadoğu'da Muhtemel Demokrasi Girişimleri

Saddam Hüseyin iktidardan uzaklaştırılıp Irak'ta istenilen elde edildikten sonra Bush yönetiminin bölge rejimlerinde de bir takım değişikliklere gitme ihtimali vardır. Daha doğrusu Washington'da konuşulan konular arasında bu yönde fikirler beyan edilmektedir. Zira ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Senato Dış ilişkiler Komitesi'nde, 6 Şubat 2003 günü yaptığı konuşmasında, ABD'nin Irak Hükümeti'nin devrilmesinden sonra, Ortadoğu'yu Amerikan çıkarlarına uygun olarak yeniden şekillendirebileceğini ifade etmiştir. Bush yönetiminde etkili olan şahinler kanadından bir grup da Ortadoğu'da Saddam sonrasında demokrasi ve özgürlüğün sağlanmasını savunmaktalar.

Onlara göre demokrasiyi bölgede hakim kılmak İsrail'in güvenliğini sağlamanın en iyi yolu olacaktır. Çünkü diktatör rejimlere nazaran demokratik yönetimlerin komşularına saldırma riskinin daha az olduğuna inanmaktadırlar. Bu iddiaya göre Irak'ta yaratılacak bir demokratik atmosfer bütün Ortadoğu'ya etki edecek, hatta demokratik bir Filistin yönetimi kurulmasına bile öncülük edecektir. Ürdün meşruti sistemle, Suriye, Mısır ve hatta Irak her ne kadar cumhuriyetle yönetilse de Arap ülkelerinde ciddi anlamda demokrasi geleneği yoktur. Demokrasi dışarıdan yapılacak bir

müdahale sonrası oluşturulabilen bir rejimden ziyade toplumun kendi dinamikleri çerçevesinde zamanla yerleşecek bir siyasi yapılanmadır.

Müdahale sonrası bir kaç yıl içinde yapılacak olan demokratik yönetim denemeleri kısa sürede bölgede Ladin ya da Vahabi çizgisinde olan grup/grupları iktidara taşıyacaktır. Irak ulus-devlet olma hüviyetine sahip olmadığından yapılacak seçimlerde ve siyasi yapılanmada etnik oluşum ön plana çıkacaktır. Zaten demokratikleşme, din-aşiret-gelenek bağlarına dayalı bölge güçlerinin en son isteyeceği bir olgudur. Keza, İngiliz emperyalizminin, Birinci Dünya Savaşı sonunda aşiret esasına dayalı, etnik ve dini ayrılıkları ve çatışmaları kışkırtacak şekilde oluşturduğu yapılanmanın kırılması çok zaman alacaktır. Belki Irak'ta harekât sonrası bütünsel bir siyasal katılımı esas alan bir rejimin uygulamaya konulması, diğer Arap ülkelerindeki kamuoyunu da kendi rejimleri üzerinde baskı uygulamaya itebilir. Demokratik yapılanma için en iyi girişim bir anlamda, Sünni Arap liderliğinde kurulacak siyasi parti ya da partilerle işe başlayıp zamanla diğer etnik grupların da bu sistem içine çekilmesi olacaktır. Bu uzun vadede gerçekleşebilecek bir çözüm yoludur ve belki de en doğru çözüm yolu olacaktır (Seydi, "Irak Savaşı'nın...", 2003).

13.4. Kuzey Iraklı Kürt Grupların Savaştan Güçlenerek Çıkmaları

Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin ABD askerlerinin Türk topraklarını kullanarak Irak'a geçmesine ve Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesine izin veren tezkerenin meclisten geçmemesi üzerine gerginleşen Türk-Amerikan ilişkilerini fırsat bilen KYB lideri Celal Talabani "Türkiye Türkmen nüfusu nedeniyle Kerkük'ü gündeme getirirse biz de Diyarbakır'ı gündeme getiririz" ve KDP lideri Mesud Barzani "Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmemesi bizim için zaferin yüzde 90'ını oluşturuyor" demeçlerini vermişlerdir (Radikal, "Kürt Gruplara...", 2003). Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi, Kürt aşiret liderlerinin Kerkük emellerine ulaşmaları önündeki en büyük engel olarak gözükmektedir.

Kürt gruplar ABD'nin de desteğini alarak savaştan güçlenerek çıkmışlardır. Kürt grupların savaşta öncelikleri Irak askerlerinden kalan silahları yağmalamak olmuştur. ABD'nin Irak operasyonu sırasında Kerkük ve Musul'a giren KDP İideri Mesut Barzani ve KYB lideri Celal Talabani yönetimindeki peşmergeler, Iraklı askerlerden kalan 61 tank, 64 top, 55 zırhlı araçla çok sayıda mühimmat ve silaha el koymuşlardır. KDP ve KYB, ele geçirdikleri silah ve malzemeyi, gece hareket eden gruplar ve kamyonlarla Duhok, Zavita, Atruş, Spilik ve Süleymaniye'deki depolara ve ağaçlık alanlara götürmüşlerdir. ABD'den Irak operasyonu sırasında 35 bin silah alan KDP ile 4 bin silah alan KYB'nin Musul ve Kerkük'te el koyduğu silahların dökümü ise şöyledir:

KDP: 34 tank, 21 zırhlı muharebe aracı, 14 zırhlı personel taşıyıcı, 37 çeşitli çapta top, 78 çeşitli çapta havan, 27 çok namlulu roketatar, 84 uçaksavar, 254 roketatar, 3800 tüfek, 288 karadan havaya füze, 1544 el bombası, 400 bin çeşitli çapta mühimmat, 70 adet kamyon, cip ve pikap türü askeri araç, 2800 mayın ve 4700 gaz maskesi.

KYB: 21 tank, 9 zırhlı muharebe aracı, 11 zırhlı personel taşıyıcı, 24 çeşitli çapta top, 60 çeşitli çapta havan, 9 çok namlulu roketatar, 46 uçaksavar, 125 roketatar, 1100 tüfek, çok miktarda tüfek, top ve uçaksavar mühimmatı, 25 kamyon, 5 cip, 4 pikap, çok sayıda mayınla jeneratörler. KYB kontrolündeki Berzenci grubunun ise 6 tank, 3 top, 7 uçaksavar, 500 tüfek ve 5 cipe el koyduğu kaydedilmiştir.

Tank kullanacak personeli bulunmayan peşmergelerin, tırlara yükleyerek veya esir aldıkları Iraklı askerler vasıtasıyla kendi bölgelerine götürdüğü tankları kullanacak personelin yetiştirilmesi için de Zavita'daki Peşmerge birliğinde eğitime başladığı bildirilmiştir. Söz konusu silahlardan bir bölümünün Türkiye sınırına yerleştirilen peşmergelere dağıtıldığı, bir bölümünün ise PKK/KADEK örgütünün Suriye-Irak sınırındaki dağlık bölgede yeni açtığı kampa gönderildiği öğrenilmiştir (Radikal, "KDP ve KYB...", 2003).

13.5. Savaş Sonrası Dönemde Şiilerin Konumu

Şii muhalefetin dayandığı yer olan İran ile ABD'nin ilişkileri çok kötü durumdadır. İran, Şii muhalefeti kullanarak Saddam sonrası dönemde bu bölgede etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Şii muhalefete Amerikalıların bakışı da, Türkiye'nin bakışı da diğerlerinin baktığından daha farklı bir noktadadır. Ama bir öte yandan Irak'taki Şiiler Fars değil Arap'tır ve daha çok ülkenin güneyinde yaşamaktadırlar. Kuzeyde de Şiiler vardır fakat sayıları çok fazla değildir. Dolayısıyla eğer Şii muhalefet çok güçlenirse ve ABD de bu süreçte İran'ın etkin hale gelmesine göz yumarsa, Saddam sonrası Irak'ta sadece kuzeyde değil güneyde de bir otorite boşluğundan istifade eden grupların, belki de otonomiye varan bir takım arayışlar içerisine girmesi söz konusu olur ki bu herhalde ABD'nin en son isteyeceği şeylerden biri olacaktır (Erhan, "Tezkerenin...", 2003). Çünkü, önemli petrol yatakları olası bir Şii otonom bölgesinde kalacaktır ve bu da istikrarsızlığın kaynağını oluşturacaktır.

Dışarıdan bakıldığı zaman Irak Şiileri ile İran Şiileri arasında bir fark olmadığı ve Irak'ın güneyinin ayrılarak İran'a bağlanmak istediği izlenimi doğmaktadır. Aslında durum hiçte göründüğü gibi değildir. Irak Şiileri İle İran Şiileri fikir temelinde birbirlerinde farklıdırlar ve İran, Irak'ı, Humeyni'nin devrim fikirlerini yaymak için verimli topraklar olarak görmektedir. Bu durum, İslam dünyasındaki ideolojik yalnızlıklarına son verecektir.

İran'ın endişesi, Necef'in dünyadaki Şii Müslümanların kalbi olarak faaliyetlerine tekrar dönecek olması korkusudur. Zira Necef, bunun ilmi ve ideolojik dinamiklerine sahiptir ve Irak Şiiliği 19'uncu yüzyılda Mirza Hasan Şirazi'den başlayarak 20'nci yüzyılda Ebu Kasım El-Hui'ye kadar uzanan Şii alimleri silsilesi altında, kendisini siyaset ve siyasetçilerin dehlizlerinden uzak tutmakta ve tüm çalışmalarını Şii eğitimini yaymaya ayırmaktadır. Bu görüş İran'daki Şii devriminin babası Ayetullah Humeyni'nin 1950'lerden itibaren gösterdiği ve açıkladığı görüşle taban tabana zıttır. Humeyni, Necef'teki sürgününde 14 yıl geçirmiştir (1965-1978) ve alimler içinde üzerinde tartışılan 'sadece iyi toplum iyi müminler çıkarır' düşüncesi gereği

yalnız kalmıştır. El-Hui, ise sadece iyi müminlerin iyi toplum kuracağı görüşündedir. Humeyni'ye göre, insanın yarısı melek, diğer yarısı şeytandır. Şeytani parça meleki parçadan devamlı suretle güçlüdür. Bu, kanunlar belirlemek ve uygun cezalar koymak için toplumun düzenlenmesini gerekli kılan nedendir. El-Hui, ise bu görüşü reddederek bireyin şeytani yönünün evcilleştirip toplumun gelişimi için meleki yönünün kazanılabileceğinde söylemiştir.

İran'ın halihazırdaki stratejisi, Ayetullah Ali Muhammed Sistani etrafındaki Iraklı bağımsız Şii ekolünün öne çıkmasını engellemektir. Bu bağlamda, İran, aralarında Baas partisi ile işbirliği yapan ve şu an hayatta olmayan Ayetullah Muhammed Sadık Sadr ailesinin de bulunduğu Şii gruplarla işbirliği kurmayı tasarlamaktadır. Çünkü, Muhammed Sistani ABD ile ılımlı bir ilişki kurulması taraftarıdır (Tahiri, 2003).

13.6. Savaş Sonrasında AB ve Türkiye

Avrupa Birliği, I. Körfez Savaşı'ndan bu yana özel olarak Irak krizi, genel olarak bir Orta Doğu politikası geliştirememiş, bunun sonucunda II. Körfez Savaşı boyunca ABD'nin Orta Doğu politikalarına ilişkin olarak çelişkili yaklaşımlar sergilemiştir. AB, kısa dönemde bu çelişkileri aşmak ve savaş sonrasında Irak'ın geleceği üzerinde söz sahibi olabilmek, uzun dönemde ise Akdeniz politikasına benzer bir biçimde bir Orta Doğu politikası oluşturabilmek ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nı geliştirmek amacıyla dikkatini Irak üzerine yoğunlaştıracaktır. AB'nin Orta Doğu çerçevesinde oluşturacağı bölgesel istikrar ve güvenlik, bölgesel gelişme ve demokratikleşme politikalarının oluşumunda Türkiye son derece önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Boztemur, 2003).

Irak krizinin de etkisiyle AB, ABD karşısında Avrasya coğrafyasında etkin rol oynayabilmek için Türkiye'nin işbirliğine olan ihtiyacının farkına varmış gözükmektedir. Ortadoğu'da yeniden yapılanma hesaplarının yapıldığı bir dönemde Türkiye'nin savaştan sonra bölgedeki etkinliğinin artması beklenen bir durumdur. Bu anlamda AB ülkeleri, özellikle Fransa ve Almanya Türkiye'yi yanlarında görmek isteyebilecektir. Bu sürece Irak ve

Ortadoğu'daki gelişmeler ve aynı zamanda Ankara'nın tavrı etkili olacaktır (Seydi, "AB'den...", 2003).

1990 yılında Kuveyt'in işgaliyle sarsılan AB, öncelikle Avrupa'nın siyasal birliğini başlatmış olmanın heyecanı ile, ardından Ortadoğu enerji kaynaklarının Avrupa için yaşamsal önemi nedeniyle bütüncül bir yapı görünümünde Irak'a karşı oluşturulan koalisyon içinde yer almıştır. Ancak, II. Körfez krizi ve savaşı esnasında AB bir Orta Doğu politikası olmadığını fark etmiştir. AB, ABD'nin Ortadoğu politikalarına göre kendisini hazırlamadı. Oysa bugünkü tek kutuplu dünya, insanlara huzur ve barış getirecek bir dünya değildir. Tek kutuplu dünyayı dengelemek gerekmektedir. Bunu AB'den başak yapacak da yoktur. AB bu dengelemeyi ancak Türkiye'yi kendi içerisine alarak yapabilir. Bu bakımdan AB'nin siyasi entegrasyonu aciliyet kazanmıştır (Elekdağ, 2003). Irak krizi esnasında, AB'ye üye ülkelerinin hepsinin farklı hareket etmeleri sonucu, AB ortak dış politika ve güvenlik stratejisini geliştirme arayışına girmiştir. İngiltere, Danimarka, Portekiz, İspanya ve İtalya ile NATO'nun son üyeleri, AB'nin en yakın adayları arasında yer alan Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan ABD lehinde tavır alırken Yunanistan, Fransa ve Almanya başta olmak üzere diğer AB üyeleri ise, ABD aleyhine bir davranış sergilemişlerdir (Dedeoğlu, "Irak Sorunsalı...", 2003).

NATO'dan karar çıkamayışı da, AB'nin ortak bir tavır belirleyemeyişi de Irak konusundaki AB ülkelerinin farklı kaygıları ve sıkıntılarından kaynaklanmaktadır. Aslında AB'nin bu 'ortak' dış politika belirleyememe problemi, Irak sorunu ile iyice ortaya çıkmıştır. AB her ne kadar da birlik de olsa, ulusal menfaatler hala ön planda olduğu için ve ortak bir AB kimliği henüz oluşmadığı için yakın zamanda başka sorunlar için de AB'den ortak tutum beklemek olası görülmemektedir. Ortaya çıkan her yeni soruna göre her bir üye devlet kendi pozisyonuna ve ulusal çıkarlarına öncelik vermeye devam etmektedir. Bu da ortak tavır ve tutum geliştirmenin önündeki en büyük engeldir. Bu engeli de yakın vadede ortadan kaldırmaya yönelik bir hazırlık yapılmamaktadır (Seydi, "AB Bölünmeler...", 2003).

AB'nin Orta Doğu politikasının, ilk olarak savaş sonrasında Irak'ta ortaya çıkabilecek çatışmaların engellenmesi, özellikle de Arap-İsrail benzeri bir Arap-Kürt ya da Türk-Kürt federe devleti çatışmasının önlenmesi üzerine kurulacağı açıktır. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yönelik güvenlik endişeleri giderilecek yerde en büyüğünden en küçüğüne AB üyelerinin Türkiye'nin bölgeye yönelik askeri harekata girişmemesi yollu telkinleri bu politikanın artık oluşmakta olduğunun göstergeleridir.

İkinci olarak, AB, Kafkaslar'ı ve Orta Asya'yı da içerecek biçimde bölgenin enerji kaynaklarının güvence altına alınmasına yönelik politikalar oluşturma, enerji piyasalarındaki istikrarsızlıklardan etkilenmeyi azaltacak önlemler alma ve Irak enerji rezervleri ile teçhizatın niteliğinde iyileştirmeler yoluyla üretim yapısını ve kapasitesini geliştirme politikaları izleyecektir.

Üçüncü olarak, öncelikle Irak'ta, sonra da bölgede silahsızlanma amacı, AB açısından Orta Doğu bölgesel güvenlik ve işbirliği politikalarının geliştirilmesini gerektirecektir. Arap ya da İslam birlikleri çerçevesinde oluşabilecek tarihsel, kültürel, dinsel ve siyasal birlikler AB'nin bölgesel çıkarlarını tehdit edeceğinden AB'nin bölgesel ekonomik işbirliği olanaklarını zorlayacağı ve bölge ülkelerini ortak ekonomik çıkarlar etrafında toplamaya çalışacağı son derece açıktır. Savaş sonunda Irak'ta yapılacak düzenlemeler konusunda ABD ile İngiltere arasında patlak veren görüş ayrılıkları ve AB üyelerinin Irak'ın Birleşmiş Milletler eliyle düzenlenmesini istemeleri yeni AB-Orta Doğu siyasal gelişmelerinin başlangıcını oluşturmaktadır. Ekonomik çıkarlar çerçevesinde bütünleşmiş Orta Doğu örgütlenmelerinin bölgesel güvenlik ve istikrara, dolayısıyla demokratikleşmenin yaygınlaşmasına hizmet edeceği düşünülmektedir.

Son olarak, AB, Arap-İsrail çatışmasının çözüme kavuşturulması için yeni barış girişimlerinde bulunmak amacını güdecektir. Yukarıda belirtilen ve daha şiddetli yaşanacağı kuvvetle muhtemel olan Arap-Kürt çatışmasına örnek olabilecek İsrail sorunu çözümlenmeden bölgesel güvenlik ve demokratikleşme olanaksız olduğundan AB yakın dönemde Arap-İsrail çatışmasının çözümlenmesini Orta Doğu politikasının ekseni haline getirecektir.

AB, artık her şeyi bir yana bırakıp Orta Doğu ve Doğu Akdeniz politikalarının merkezinin Türkiye olduğunu anlamalıdır. AB'nin Orta Doğu politikalarını, ortak bir dış politikası ve ortak bir güvenlik politikası oluşturmakta başvuracağı kapı, tarihsel olarak bölgesel güvenlik ve istikrar, ticaret ve enerji yolları, ekonomik gelişme, demokratikleşme ve çatışmaların çözümlenmesi konusunda bölgenin tek önemli gücünün Türkiye olduğu değerlendirilmektedir (Boztemur, 2003).

13.7. Savaş Sonrası NATO'nun Yapısının Değişme İhtimali

100 yıllık bir Amerikan global stratejisinde çok ciddi bir değişim yaşanmaktadır. Amerika için yeni bir vizyon doğmuş ve şu anda onun gerçekleştirilmesinin mücadelesi verilmektedir. Avrupa ile olan ilişkilerde bir çok çatışma yaşanmaktadır. Irak krizinin doğurduğu NATO içi tartışma daha önce Küba krizinde yaşanan muhalefetin bir benzeri değildir. O zamanki tartışmalar aile içi olarak değerlendirilmekteydi. Şimdi ise her iki tarafta NATO kalacak ve değişmeyecek demelerine rağmen NATO işlevselliğini yitirmeye başlamıştır. Çünkü Amerika'nın yepyeni bir vizyonu vardır ve tarihsel bir anı yakaladığına inanmaktadır. ABD,.artık güçler dengesinin olmadığını ve yeni dünya düzeninin kendisi tarafından biçimlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. NATO kurulurken Avrupa'da barışın korunması misyonuyla görevlendirilmiştir. Şimdi bu çerçeveden baktığımız zaman bu önleyici savaş doktrini çok fazla anlam kazanmaktadır. Önleyici savaş aynı zamanda yeni tehlike ve destabilizasyon unsurlarını taşımaktadır. Çünkü, önleyici savaşta gücün nasıl kullanılacağının tanımı yoktur. Herkes artık gücü istediği gibi kullanabilecektir. İkincisi, öz savunma kavramı kalkmaktadır. Kimin kime karşı savunulacağı belli değildir. Halbuki bunlar BM'nin getirdiği kurallar ve sınırlamalardır. Yani uluslar arası kurallar ve uluslar arası anlaşmalar önemini yitirmektedir.

Türkiye, hala NATO'yu bir savunma örgütü olarak görmektedir. ABD, NATO'dan resmen çıkmasa bile desteğini kısmen çektiği zaman NATO'nun hiçbir anlamı kalmayacaktır. Çünkü, NATO'nun askeri gücünün hemen

hemen tamamını Amerika oluşturmaktadır. Bush yönetimi ise NATO'ya kesinlikle inanmamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ne NATO.ne de başka bir örgüte çok fazla güvenmemelidir (Bazoğlu, 2003, 13-16).

ABD'nin, NATO'da muhalif ülkelerin etkinliğini kıracak yeni bir karar mekanizması arayışı sürmektedir. ABD Senatosu, Fransa, Almanya ve Belçika'nın başını çektiği muhalefetle gelecekte de karşılaşmamak için ittifakın karar alma sisteminde 'oybirliği' yerine 'üçte ikilik oyçokluğu'nun getirilmesi konusunu gündemine almıştır. Senato üyeleri 08 Mayıs 2003 oturumunda NATO'nun Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın üyeliğe alınarak genişlemesini onaylamıştır. Senato, ABD'nin, 26 üyeli bir ittifaktan kolay karar çıkarabilmesi için, NATO'daki karar alma mekanizmalarının oybirliği değil, oyçokluğu esasına dayanmasını önermektedir. Ancak bu önerinin bir başka gerekçesi de Almanya ve Fransa gibi NATO müttefiklerinin Irak savaşı karşısında sergiledikleri muhalif tutumdur. Bu nedenle Senatörler Fransa'yı eleştirmişlerdir. Senatör George Voinovich, "Yeni aday ülkeler halen transatlantik ilişkilerini güçlendiren önemli katkılar sağlıyorlar. Aslında NATO'daki mevcut üyelerin bazılarından daha da fazla" diyerek savaş karşıtı üyeleri eleştirmiştir. Senatör John McCain ise, "NATO, Fransız engelleyiciliği yüzünden büyük risk altındadır. Paris, Avrupa ve dünyadaki Amerikan liderliğini engelleyecek bir kampanya izlemektedir" demiştir. Senatörler, Başkan George W. Bush'a, ittifakın kararları oyçokluğuyla alması önerisini 18 ay içinde NATO'nun gündemine getirmesini tavsiye etmişlerdir (Radikal, "ABD NATO'yu...", 2003).

Irak savaşı nedeniyle BM'de esen ayrılık rüzgarları NATO ve AB'de de yaşanmıştır. Savaş karşıtı NATO üyeleri Fransa, Almanya ve Belçika ve Lüksemburg'un AB'nin savunmasını güçlendirme amacıyla NATO'dan bağımsız karargahlar kurma kararı, NATO ve AB'yi bölmüştür. İspanya, İtalya ve İngiltere bu karara tepki göstermiş, NATO üyesi olmayan AB üyeleri İsveç ve Finlandiya da dört ülkenin kararına destek vermemiştir (Radikal, "AB'nin Savunması...", 2003).

13.8. ABD'nin Irak Politikasında İngiltere'nin Yeri ve Türkiye

ABD, İngiltere ile birlikte hareket ederek uluslararası arenada yalnız kalmama, destek sağlama ve askeri yardımlaşma amaçlarını gütmüş ve İngiltere de, bu işbirliği sayesinde yeniden uluslararası arenada geniş bir hareket alanı bulma olanağını yakalamıştır. Söz konusu ittifak, tarafların güvenlik-savunma-uluslararası yeni dünya düzeni konularında işbirliği içinde olduklarını, ancak ulusal çıkarlarını tümüyle birbirlerine emanet etmedikleri anlamına gelmektedir. İngiltere, bir yandan ABD ile Ortadoğu'ya yeniden açılmakta ve fakat öte yandan bu açılımını AB ile de paylaşabileceğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle İngiltere, AB'nin bir güç merkezi olması ve bir Ortak Dış ve Güvenlik Politikası oluşturması yolu için kendisini önermektedir. ABD'nin ise, Irak sonrası düzenlenmelerdeki ABD belirleyiciliği değişmediği taktirde bu politikaya bütünüyle itirazı olmadığı anlaşılmaktadır. ABD, söz konusu yöntemle AB'nin ortak savunma mekanizmasını da kendisine bağlı tutabilmenin aralık kapısını hesaplamaktadır. Sonuçta, İngiltere ve ABD'nin farklı çıkarları ortak bir aksiyon içinde birleşebilmektedir. Bu durum, İngiltere'nin, AB ve özellikle de Fransa'ya ağırlık vermesine kadar sürecek gibidir. Çünkü İngiltere, Irak savaşı sonrasında ABD'nin gücü aşağıya inerse de yukarıda kalmanın hesaplarını yapmaktadır.

ABD ile İngiltere'nin farklı çıkarlarının örtüştürülemediği durumlar da vardır. Daha önceleri İsrail ile Ürdün'ün kuruluşunda ve Süveyş Krizi sırasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar bugün temel olarak kendisini Kuzey Irak sorunsalında göstermektedir. Kuzey Irak'taki bağımsızlık projesine dayalı Ortadoğu düzenlemesinin tarihsel mimarı olan İngiltere, başlangıçta bu projesini ABD'ye kabul ettirmiştir. ABD, bu projeyi kabul ederken Türkiye ile ilişkilerin düzenlenmesini kendi üzerine almış ve operasyonel yararları bakımından bu riske girmiştir. Ancak, II.Körfez Savaşı öncesi dış politika konusundaki çizgisinde ABD ile sorunlar yaşayan Türkiye, ABD'nin görüşme zeminini yitirmesine yol açmıştır. Taraflar arasındaki sorunların yeniden ele alınmasıyla da, hem Türkiye, hem ABD bir tutum değişikliğine girmişlerdir. ABD'nin tutum değişikliği, İngiltere ile uzlaştıkları planı askıya alma ve

İngiltere'yi Kuzey Irak projeksiyonları konusunda Türkiye lehine ikna etme görevini üstlenmedir.

Anlaşılacağı gibi, Türkiye, ABD projelerinin tümüne değil İngiliz projelerinin bütününe karşı çıkmıştır. Bundan sonraki Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri ise, büyük ölçüde ABD-İngiltere ilişkilerinin Kuzey Irak'taki yansımalarına bağlı kalacaktır (Dedeoğlu, "Müttefik...", 2003).

13.9. II. Körfez Savaşı Esnasında ve Sonrasında Ortadoğu Denkleminde İsrail'in Yeri

ABD'nin Irak'a ısrarla bir müdahale yapmak istemesinin diğer bir boyutunu da İsrail oluşturmaktadır. İsrail, Ortadoğu'da Müslümanların ortasında stratejik bir ada konumundadır. İsrail'in varlığını devam ettirebilmesi, kendini kuşatan bu Müslüman Arap devletlerin zayıflığına bağlıdır. İsrail, Ortadoğu'da hayatta kalabilmek için çok geniş kapsamlı bir "bekâ stratejisi" geliştirmiştir. İsrail Dışişleri görevlisi *Oded Yinon*'un 1982 yılında hazırladığı, "1980'lerde İsrail için Strateji" başlığını taşıyan bir rapor, tüm Ortadoğu'nun İsrail'in "hayat sahası" haline getirmesi gerektiğini belirtmektedir. *Yinon*'un raporunun temelini Ortadoğu ülkelerinin demografik yapısı oluşturmaktadır. *Yinon*'a göre, Ortadoğu ülkelerinin hiç biri, tek bir milletten oluşan sabit ve köklü devletler değillerdir. Aksine, yapay biçimde birbirine tutturulmuş birer zoraki mozaiktirler. Dahası, bu devletlerin sınırları içinde birbirlerine pek de dostça bakmayan farklı dini ve etnik gruplar vardır. Böylesine karışık bir Ortadoğu'da İsrail'in stratejisi "böl ve yönet" olmalıdır. Bölünen parçalar birbirleri ile güç mücadelesine gireceğinden zayıflayacak, dış müdahalelere açık hale geleceklerdir. İşte bu rapor doğrultusunda, Irak'ın bölünmesini en çok isteyen devletin İsrail olacağı anlaşılmaktadır. Halen İsrail'de 1950'li yıllarda kuzey Irak'tan bu ülkeye göç eden 150.000 civarında Kürt kökenli Yahudi yaşamaktadır. İsrail, Kuzey Irak'ta oluşacak bir devlet içinde Kürt Yahudilerinin haklarını garanti ederek, bu bölgede nüfuz sahası elde etmenin yollarını aramaktadır. Hiç şüphesiz Irak'ın bölünmesiyle kurulacak bir Kürt devleti, İsrail'in de işine gelecektir. Çünkü Kürt devleti İsrail'in iki temel düşmanı İran ve Irak'ı zayıf düşüreceği gibi, kendisi için bölgede rakip olan, aynı hayat sahasını

paylaştığı Türkiye'yi de rakip olmaktan uzaklaştıracaktır. Uzun vadede ise, Türkiye'nin de bir kısmının kurulması planlanan Kürt devletine ilhakı gündeme gelebilecektir (Doksat, 2003, s.2-4).

ABD'nin, Ortadoğu'da bilinen çıkarları çerçevesinde İsrail'in güvenliğini sağlama, en büyük hedeflerinden birisidir. Bu noktada İsrail ile Washington yönetiminin tehdit algılamasında bir benzeşme söz konusudur. Bu da, ABD'nin Ortadoğu'da İsrail'e tehdit olan rejimlere müdahale edebileceği anlamına gelmektedir. Bush yönetiminde Yahudi asıllı etkin isimlerin çokluğu ve Yahudi lobisinin bu yönetimde etkinliği bilinen bir gerçektir. Bu anlamda İsrail Başbakanı Ariel Sharon, Bush yönetimiyle olan yakınlığını ve memnuniyetini 'İsrail'in bağımsızlığını tanıyan Hary Truman'dan sonra İsrail'in güvenliğini ve terörizmle mücadelesi konusunda kendilerine anlayışla yaklaşan en iyi yönetim' olarak nitelemesiyle dile getirmektedir. ABD'de de, ilk defa bir Amerikan yönetimiyle Likud hükümeti arasında özellikle terörizm, Filistin meselesi ve son olarak da Irak ile savaş ve bir çok konuda benzer politikalar izlenildiği dile getirilmektedir (Seydi, "Irak Savaşı'nın...", 2003).

Ayrıca ABD'nin müdahalesi sonrası, Irak'ın silâhsızlandırılmasıyla İsrail, bölgenin belirleyici askerî gücü haline gelecek, ABD'nin bölgedeki varlığı ile bekasını garanti altına alacak ve anti-demokratik Arap rejimlerinin Filistinliler'e sağladığı para kaynağının kesilmesiyle, Filistin'i istediği bir barışa razı edebilecektir. ABD başkanı Bush 26 Şubat 2003 tarihinde Washington Hilton Otelinde yaptığı bir konuşmada "Irak'ta elde edilecek başarı Ortadoğu barışı için yeni bir sayfa açacak, aynı zamanda kalıcı demokratik bir Filistin devletinin kurulmasına da imkan sağlayacaktır. Saddam rejiminin devrilmesi, teröristlere ve intihar bombacılarına yapılan desteğin kesilmesini sağlayacak, aynı zamanda başka rejimlere de terörist hareketleri desteklemenin hoş karşılanmayacağını açıkça gösterecektir." demiştir. Bush'un bu konuşması ABD'nin, İsrail'in planları ile paralel hareket ettiğini göstermektedir. İsrail, stratejik ortağı ABD'nin, Irak'a müdahale etmesi sonucunda kendi amaçlarının da gerçekleşeceğini umut etmektedir (Doksat, 2003, s.6).

Neticede, İsrail'in güvenliğini kesin olarak sağlamak ve bu anlamda Ortadoğu'da İsrail'in varlığına tehdit olarak gördükleri her türlü oluşumları

bertaraf etmede Washington kararlı gözükmektedir. Saddam bertaraf edildikten sonra bu anlamda en ciddi tehdit ya da tehditlerin kaynağı olan Filistin sorununa da el atılacağı kesin olarak düşünülmektedir. Ancak, Washington yönetiminin bu olayın çözümüne yönelik verdiği mesajlar bölgede istikrarsızlığa ve de var olan terörizme ivme verecek niteliktedir. Richard Perle, John R. Bolton, Douglas J. Feith, gibi Amerikan Savunma ve Dışişleri Bakanlığında etkili isimler Altı Gün Savaşları'nda ele geçirdiği Batı Şeria'da, İsrail'in işgalci güç olmadığını, burasının İsrail topraklarının bir parçası olduğunu savunmaktadırlar. Bu, söz konusu coğrafyada bir Filistin devleti kurulmasına karşı olma anlamına gelmektedir.

Bu konuda çözüm için değişik planlar üzerinde durulmaktadır. Bunlardan bir tanesi Batı Şeria topraklarını Ürdün ile birleştirmek. Diğeri ise Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlileri toplayıp Kuzey Irak'a getirip orada konuşlandırmaktır. Bu planlardan hangisi uygulamaya konulursa konulsun İsrail'in ve Ortadoğu'nun istikrarını sağlamadan, Ortadoğu kökenli terör faaliyetlerine son verme hedeflerinden oldukça uzak öngörülerdir. Ürdün'ün zaten yarısından fazlası Filistin asıllıdır. Yeni toprak kazanımı hoş görünse bile Filistinlilerin nüfusun çoğunluğunu oluşturması Ürdün için istenmeyen bir durumdur.

Öte yandan Filistin Devleti'nin kurulmasının Filistinlilerin olduğu kadar yönetimlerin olmasa da bütün Arap halkının milli davası ve onuru haline geldiği gerçeğini görmek gerekmektedir. Zaten bölgede ki terör faaliyetlerine zemin hazırlayan, Arap radikalizmini ya da kökten dinciliği doğuran ve güçlendiren olgu da buradan geçmektedir. Milyonlarca Filistinli mülteci Arap ülkelerine dağılmış ve çoğu vatandaşlık hakkına sahip olamamışken yeni bir Filistin diasporası oluşturmak sadece mevcut çatışmaların tırmanmasına ve yeni çatışmaların ortaya çıkmasına hizmet edecektir. Hatta ikinci plan uygulamaya dönüştürülürse bu sefer Irak'ın kuzeyinde yeni çatışma unsurları yaratılmış olunacaktır.

Filistin sorununun bir diğer, ama can alıcı noktası Kudüs sorunudur. Kudüs'ün adil biçimde bölüşümü yapılmadığı müddetçe de çatışmalar son bulmayacaktır. Mevcut Amerikan yönetimi bu noktayı görmekten uzak olup, Ariel Sharon hükümeti teziyle olaya yaklaşmaktadır. Batı Şeria ve Gazze

topraklarını içeren ve de Kudüs'ün Müslümanlarca kutsal sayılan mabedini içermeyen bir oluşum belki kısa vadede silah zoruyla gerçekleştirilebilir. Ama orta vadede İsrail ve batı hedeflerine yönelik Ortadoğu kökenli grupların saldırılarını artıracaktır. Soruna bu açıdan yaklaşmak Ortadoğu'da totaliter rejimlerin devamına ve de yeni diktatörlerin hortlatılmasına zemin hazırlayacaktır.

Filistin sorununu bu şekilde halledilmesi noktasında Washington, Suriye ve Ürdün yönetimlerinden ciddi engellemelerle karşılaşmayacaktır. Bu iki devlet ekonomik ve askeri açıdan ABD baskısına karşı koyabilecek güçte değildir. Mısır zaten uzun zamandır bu konuda İsrail ve ABD ile diyalog halindedir. Mevcut yönetimler varlıklarının devamı için ciddi muhalefet sergilemeyebilirler. Ancak bu sefer varlıklarına yönelik tehdidin kendi halklarından gelme ihtimali yüksektir. Nereden bakılırsa bakılsın ABD müdahalesi beklenildiği gibi Irakla sınırlı kalmayacaksa Ortadoğu'ya barışı hakim kılmaktan ve demokratik rejimleri inşa etmekten ziyade var olan kaos/terör ve istikrarsızlık ortamını daha da körükleyecektir (Seydi, "Irak Savaşı'nın...", 2003).

13.10. ABD'nin Filistin-İsrail Sorununu Çözme Girişimleri

Soğuk Savaş sonrası hegemonik güç merkezi olarak tek kalan ABD Ortadoğu'da yeni düzenlemeler yapmaktadır. Bir yandan Irak'ta, Saddam Hüseyin'i devirdikten sonra gerçekleştireceği şekillenmeyi netleştirmeye çalışırken, diğer yandan tarihi İsrail-Filistin sorununa nihai çözüm bulma yönünde gayret sarf etmektedir. Bölgedeki gelişmelerin nirengi noktasını İsrail-Filistin meselesi teşkil etmektedir. Bölgenin yeni dünya düzeni yapılanması çerçevesinde jeostratejik konumu, Soğuk Savaş dönemine göre oldukça farklılaşmış durumdadır. Bu gerçeği New York Times gazetesi yazarı ve ABD'li şahinlere yakın olduğu değerlendirilen William Safire Nixon'un şu sözleri söylediğini belirtmiştir: "Irak'ı 20. yüzyılda İngiltere tasarlamıştı. Sadece 50 yıl önce İsrail Devleti ortaya çıktı, yakında bir Filistin Devleti de kurulacak. Yeni şartlar, yeni sınırlar..." (Ayten, 2003, s.85). Clinton'un da İsrail-Filistin

sorununun çözümü üçün çok büyük çaba sarf etmesi de göz önüne alınacak olursa hemen hemen tüm ABD Başkanlarının öncelikli hedefinin bu sorunu çözüme kavuşturmak olduğu anlaşılmaktadır.

ABD, özellikle 11 Eylül'de gerçekleşen ve sonrası artan global terör olaylarının ve anti-Amerikancı tutumun asıl kaynağı olarak Filistin-İsrail anlaşmazlığını görmektedir. Bu sorunu çözüme kavuşturmadan Ortadoğu'ya kalıcı barışın gelmesinin zor olduğunu iyi bilen ABD, kendi inisiyatifinde olgunlaştırdığı barış sürecinin sekteye uğramaması için elinden gelen çabayı göstermektedir. İzlediği politikalarda önemli stratejik değişiklikler yaptığı gözlemlenen ABD, Irak sorununu hallettikten sonra barış çabalarını hızlandırmaya başlamıştır. ABD ve İsrail barış sürecine terörün kaynağı olduğunu iddia ettiği Arafat'ı sokmayı düşünmemektedir. Filistin tarafında görüşmelere katılan yeni Başbakan Mahmut Abbas daha ılımlı yaklaşımlar sergilemektedir.

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, II.Körfez Savaşı'ndan hemen sonra bu bölgeye bir ziyaret yaparak İsrail Başbakanı Şaron ve yeni seçilmiş Filistin Başbakanı Mahmut Abbas olmak üzere taraflara bir *yol haritası* sunmuştur. Bu plan daha önce ABD'nin sunduğu planlardan farklı olarak hem AB hem de Rusya tarafından desteklenmektedir (Erhan, 2003).

İsrail'in mevcut hükümeti bir koalisyon hükümetidir. İsrail Başbakanı Ariel Şaron, sağcı bir parti olan Likud Partisi'ndendir. Fakat İsrail Parlamentosu'nda çoğunluğu sağlayabilmek için Ulusal Birlik ve Ulusal Dinci Partileri ile koalisyon kurmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bu partilere ait bakanların karşı çıkması ve yol haritasını engellemesi beklenmiştir. Fakat Başbakan Şaron, ABD'den gelen baskılar nedeniyle bu planı kabul ederek kabineden geçirmiştir. ABD, Körfez Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da, özellikle Arap ülkelerinde ABD'ye karşı oluşan olumsuz havayı bir ölçüde yumuşatmak ve barış çabalarına destek verdiğini ortaya koymak için böyle bir baskıda bulunmaktadır. Çünkü, I.Körfez Savaşı'ndan farklı olarak bu sefer Irak'a müdahale esnasında Arap ülkelerinde ABD'nin çifte standart uyguladığı düşüncesi oluşmuştur.

Plan üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak *terörizm ve şiddetin sona erdirilmesini* öngörmektedir. İslami Cihad, El Aksa Şehitleri Tugayları, Hamas gibi bir takım radikal örgütlerin bombalı eylemlerinin, terör faaliyetlerinin durdurulması, Filistin yönetiminin de bu konuda gerekli tedbirleri alması, Filistin'in güvenlik kurumlarının yeniden yapılandırılması, Filistinlilerle İsrailliler arasında güvenlik konusunda işbirliği yapılması, İsrail'in 28 Eylül 2000'den sonra yani ikinci intifada başladıktan sonra işgal ettiği topraklardan askerlerini çekmesi gerekmektedir. Yine bu ilk aşamada aslında şiddetin ortaya çıkmasındaki nedenlerden biri olan işgal altındaki topraklardaki İsrailllilerin yerleşim faaliyetleri de sona erdirilecek, buralarda yeni İsrail yerleşimleri açılmayacaktır. Ancak bu aşamada mevcut yerleşim birimlerinin durumunun ne olacağı konusunda bir açıklık bulunmamaktadır.

İkinci aşama plandaki *geçiş süreci* olarak adlandırılmaktadır. Bu ikinci aşamanın odak noktası geçici sınırlara sahip, bir kısım egemenlik hakları olan bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasına hazırlık teşkil etmektir. Bunun yapılması için önce birinci aşamanın sonunda bir bağımsız Filistin seçimleri yapılacak, arkasından da yeni seçilmiş olan Filistin Ulusal Konseyi, Filistin Parlamentosu bu geçici sınırlara sahip egemenlik unsurları taşıyan bağımsız Filistin Devleti için çalışmaya başlayacaktır. Bu geçiş süreci de bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması ile sona erecektir.

Geçiş sürecinde dikkat çeken unsurlardan bir tanesi; hali hazırda zaten İsrail ile diplomatik ilişkileri olan Ürdün, Mısır, Kuzey Afrika ülkeleri, Yemen gibi Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin, ikinci intifada öncesinde olduğu gibi normalleştirilmesi düşünülmektedir. Yine bu geçiş döneminde AB, Rusya, ABD ve BM'nin, Filistin halkının ve Filistin yönetiminin ekonomik konumunun iyileştirilmesi için çalışmalar yapması ve bu çerçevede bir takım mali kaynakların bu bölgeye aktarılması planlanmaktadır.

Üçüncü aşama son aşama olup, *Nihai Statü ve Çatışmaya Son Verilmesi* safhasıdır. İkinci intifadanın başladığı 2000 yılında, Madrid sürecine göre, Filistin sorununa son veren bir Nihai Statü Antlaşması'nın imzalanması planlanmıştı. Fakat ikinci intifadanın başlaması üzerine bu süreç gerçekleştirilememiştir. Nihai Statü Anlaşması, çok önemli bir takım konu ve

sorunlara açıklık getirecek bir anlaşmadır. Aslında, Kudüs'ün statüsü, Filistinli mülteciler, sınırlar gibi önemli sorunlar en sona bırakılmaktadır. Nihai Statü Anlaşmasının 2005 yılında imzalanması hedeflenmektedir.

Aslında bu plan, bugüne kadar sunulan planlardan çok büyük farklılıklar içermemektedir. En büyük farklılığı arkasında sadece ABD değil, Rusya, AB ve bazı Arap ülke ve gruplarının desteğinin olmasıdır. Sertlik yanlısı Ariel Şaron'un bu plana destek vermesi ve bunu bakanlar kurulundan geçirmesi de çok önemli bir farklılıktır. Ama bu barış sürecinin başarıya ulaşması daha önceki barış girişimlerinde olduğu gibi yine, Filistin Bağımsız Devleti kurulsa bile İsrail'in varlığını reddeden radikal örgütlerin takınacakları tutumlar tarafından belirlenecektir.

13.11. Savaş Sonrası ABD-Türkiye İlişkilerinin Seyri

Irak operasyonuna daha geniş bir perspektiften bakıldığı zaman, ABD yönetiminden yetkililer, yönetime yakın akademisyenler ve gazeteciler bunun sadece Saddam Hüseyin'in devrilmesini hedefleyen bir müdahale olmadığını, bunun bir ilk adım olduğunu, bunun arkasından da Ortadoğu'nun şekillendirilmesi konusunda yeni adımların geleceğini belirtmektedirler. ABD'nin Ortadoğu'yu yeniden şekillendirirken, Türkiye gibi son derece önemli müttefiki, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt Devleti kurdurtarak yahut Türkiye'nin beklentilerini karşılamayarak kaybetmek istemeyeceği düşünülmektedir. Çünkü bundan sonraki her adımda bölgenin merkezinde yer alan güçlü ordusu, diğer bölge ülkeleriyle karşılaştırıldığı zaman sağlam demokrasisi ve ABD'ye olan yakınlığı ile Türkiye'ye, ABD, her adımda ihtiyaç duyacaktır.

ABD, II. Körfez Savaşı'nda Türkiye'den müttefik olarak destek görmemesi üzerine Türkiye'yi kaybederek bundan sonraki atacağı adımlarda Türkiye'nin dostluğundan yararlanamama riskini göze almayacaktır. Ama ABD, her şeye rağmen Türkiye'nin isteklerini, beklentilerini, önceliklerini, endişelerini göz önüne almayan bir yaklaşım sergilemeye devam ederse o zaman belki de bundan sonraki gelişmelerde Türkiye tabi ki ABD ile ilişkilerini baştan aşağı sorgulayabilir ve bu durumunda ABD'nin önceliklerini karşılamasına çok da yararlı şekilde yansımaz (Erhan, "Tezkerenin...", 2003).

Musul ve Kerkük'e Kürtler yani KDP ve KYP güçlerinin girme ihtimaline karşılık Türkiye bu bölgelere müdahale şansını kaybetmiştir. Kürtler'in Musul ve Kerkük'e girmelerinin engellenebilmesi ancak ABD sayesinde olabilir. Eğer ABD, Türkiye'nin yanında yer almaz ve bu konuda bir girişimde bulunmazsa, Türkiye'nin, askeri güç kullanarak engellemesi bölgedeki durum açısından mümkün değildir. ABD ise şu anda olan ilişkileri ve geleceğe yönelik çıkarları açısından Musul ve Kerkük konusunda Türkiye'nin isteklerini göz önünde tutması gerektiği için Türkiye'yi karşısına almayacaktır (Çitlioğlu, 2003).

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın, 2 Nisan 2003 tarihinde Türkiye ziyareti ile ABD'nin, harekattan önce bozulan uluslar üstü kuruluşlarla olan ilişkilerini düzeltmeyi düşünmüş olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü uluslar üstü kuruluşlarla ilişkilerdeki bozulma ve kırılmaların devam etmesi, ABD'nin aleyhinedir. Bu kuruluşlardan biri olan NATO, ABD'nin evrensel politikalarında çok önemli bir yer işgal ettiği için NATO ile ilişkilerin tanzim edilerek tekrar rayına oturtulması ABD açısından önem taşımaktadır. Powell'ın, Türkiye'den sonra NATO'ya gitmesiyle de ilişkilerin düzeltilmesinin amaçlandığı ve NATO üyesi ülkelerin tekrar derlenip toparlanarak aynı fikir etrafında birleşmeleri tam olarak sağlanamasa da bu istikamette gelişmeler elde edildiği anlaşılmaktadır

Powell'ın ziyaretinin Türkiye açısından amacı ise birbirini tamamlayan iki başlık altında toplanabilir. ABD'nin asıl büyük amacı; Türkiye ile kırılgan duruma düşen ilişkileri belirgin bir duruma getirerek uygun bir ortaklık ortamını hazırlamak ve böylece bundan sonra doğacak ihtiyaçlar karşısında, Türkiye ile tekrar iyi ilişkiler içerisinde hareket edebilmektir. İlk aşamada Irak'ın askeri olarak ele geçirilmesini amaçlayan ABD; müteakip aşamalarda, Irak'ta devamlı kalabilmeye ve Irak'ın yeniden oluşumunu gerçekleştirdikten sonra burayı bir üs olarak kullanıp diğer bölgeler üzerinde etki sağlamaya çalışacaktır. Bütün bu aşamalarda ABD'nin Türkiye'yi dışlayarak netice alması mümkün değildir. Türkiye en güçlü bölge devleti durumunda olduğu için Türkiye-ABD ilişkilerinin bozuk olması ABD için uygun olmayacaktır.

ABD'nin ikinci büyük amacını ise şöyle açıklayabiliriz. ABD, Türkiye'den bazı konularda destek talep etmiştir. Bunlardan ilki, Türkiye'nin hava sahasının, açılmasını istiyordu ve bu amaçlarına TBMM'de onaylanan tezkere

ile ulaşmışlardır. İkinci aşamada ABD; Irak'taki birliklerinin, silah ve cephane hariç yiyecek, içecek, petrol gibi lojistik desteğinin, Türkiye üzerinden sağlanmasını istiyordu. Powell'ın son temasları ile de bunu gerçekleştirmişlerdir. Üçüncüsü; yine Kuzey cephesinin ihtiyacı olan ağır silahların, Türkiye üzerinden gitmesidir. Bu, yeni bir tezkereye yani Meclis kararına ihtiyaç olduğu için yapılamamıştır. Bir diğer aşama da, ABD kuvvetlerinin Türkiye üzerinden kuvvet naklinin yapılmasıdır. Bu konu zaten 1 Mart'ta Meclis gündemine gelmiş ve reddedilmişti (İlhan, 2003).

Türkiye'nin de, ABD ile ilişkilerini koparmaması, özellikle harekat sonrası Irak'ta söz sahibi olabilmek amacıyla harekata bir ölçüde de olsa katılması ve koalisyon ortağı şeklinde bir yer alması gerekmiştir. Powell ile yapılan görüşmelerle Türkiye de bunu sağlayarak ABD ile Türkiye'nin aleyhine olabilecek kopukluğun önüne geçilmiştir. Powell'ın ziyareti sonucunda, Türkiye'nin 'koalisyon'un bir parçası olduğu açıklanmıştır. Kuzey Irak'ta Amerikalılara verilecek lojistik desteğe karşılık, Washington Ankara'ya, Kürtlerin Musul ve Kerkük'ü ele geçirmesine izin vermeyeceği sözü vermiştir (Nurettin, 2003).

Tezkerenin reddedilmesi sonrasında tekrar bir stratejik ortaklık hali henüz oluşmamıştır ama Türkiye ile ABD müttefiklik aşamasına girmiştir. Bu görüşme sonrasında Türkiye Dışişleri Bakanı tarafından Türkiye'nin koalisyonda olduğu açıklaması yapılmıştır. Bundan sonraki gelişmelerin de, Türkiye tarafından, ABD ile yakın ilişki içerisinde takibi mümkün olacaktır ve Türkiye de gelişmelere göre önlemlerini alabilecektir. Görüşmelerde, istemediği oluşumların Kuzey Irak'ta oluşmaması yönünde ABD'den söz alan Türkiye; "Eğer düşündüğümüz istikamette yanlış şeyler olursa, Türkiye müdahale eder." açıklamasını yaparak kendisine açık kapı bırakmıştır (İlhan, 2003).

Türkiye Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, Türkiye'nin 'asker bulundurma' tezkeresini reddetmesine rağmen ABD'ye limanlarını ve hava sahasını açtığını, istihbarat desteği verdiğini anlatarak, Irak'ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin de söz sahibi olacağını ifade etmiştir. Tezkerenin reddedilmesiyle Türk-ABD ilişkileri yeniden düzelmeye başlamıştır. Ankara'yı ziyaret eden ABD Temsilciler Meclisi üyesi ve ABD-Türkiye Dostluk

Grubu Eşbaşkanı Robert Wexler, ABD ile müttefikliği konusunda Türk hükümetinden güçlü garantiler aldığını söylemiştir. 28 Nisan 2003 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile görüşen Wexler, Türkiye'nin yüzünün hala Batı'ya dönük olduğu mesajının verildiğini belirtmiştir. Wexler, ABD'nin 1 milyar dolarlık yardım paketine yeşil ışık yakmasının, stratejik ortaklığın yeniden onaylanması anlamı taşıdığını vurgulamıştır. Başbakanlık Basın Merkezi ise Erdoğan-Wexler görüşmesinde Türkiye ve ABD'nin bölgede iki vazgeçilmez ortak olduğunun bir kez daha teyit edildiğini kaydetmiştir (Radikal, "Türk...", 2003).

Yeni Amerikan dış politikasının mimarlarından ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Washington'da, CNN Türk'ten Mehmet Ali Birand ve Cengiz Çandar'a bir mülakat vermiştir. Paul Wolfowitz, Amerikan dış politikasına egemen olduğu düşünülen Yeni-Muhafazakarlar (Neo-Conservatives) grubunun fikri lideri sayılmaktadır. Bu grubun içinde William Kristol ve Richard Perle gibi isimler de yer almaktadır. Mülakatta, Türkiye-ABD arasındaki *stratejik ortaklık*, tezkerenin geçmemesi, Türkiye ile birlikte Irak'ta atılacak ortak adımlar, Kuzey Irak'ın durumu, Kuzey Irak'taki Türk askerinin geleceği, İncirlik, Türkiye'nin Suriye ve İran ile ilişkileri, PKK ve Türk askerinin Irak Barış Kuvvetleri'nde görev alma konuları hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

"Aramızda çok uzun yıllardır süren güçlü bir ittifak var. Ve bunun da devam ettiğine inanıyorum. Bizim için Türkiye o bölgede özellikle bu dönemde çok önemli bir ülke, çünkü nüfusunun çoğunluğu Müslüman. Güçlü bir demokratik geleneğe sahip. Bu nedenlerle, olumluya götürmeye çalıştığımız bu bölgede Türkiye çok iyi bir model olacaktır. Biz ilişkilerimizi güçlendirmek istiyoruz. İttifakımızı korumak istiyoruz. Türk kamuoyu ve bunun yansıması olarak Türk hükümeti. Irak'ta neyin mücadelesinin verildiğini anlayamadı. Sonuçta burada bir komşunuz var ve bu komşunuzun nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman. Bu insanlar çok uzun yıllar Saddam Hüseyin'in, dünyanın en büyük zorbalarından birinin altında ezildi. Bu durumda Müslüman dayanışmasının şu olması lazımdı: "Evet Amerikalıların bu insanları kurtarmalarına yardımcı olmalıyız." Fakat bu olmadı. Gelecekte Irak'ta çok

büyük şansımız var. Türkiye'yle birlikte bu 'kurtarılmış insanların' gerçek potansiyellerini kazanmalarına yardım edebileceğimiz çok güzel bir fırsat çıktı. Bunu kullanmamız ve değerlendirmemiz gerekiyor. Türkiye'nin ulusal çıkarları ve ulusal stratejilere bakacak olursanız, "Amerika'yı desteklemek Türkiye'nin çıkarınadır" demeliydi.

Artık olayları Türkiye için bir tehdit olarak düşünmekten vazgeçelim. Son 10 yılda çok yanlış anlaşılmalar oldu. Türkiye'nin bu korkunç diktatörle daha güvende olabileceğine ilişkin düşünceler oldu. Bu yanlış, Türkiye Irak'ın istikrarı korumasında daha yararlı olur.

Türk parlamentosunun tezkereyi tam olarak reddettiğini söyleyemeyiz. Türk parlamentosunda gereken çoğunluğu sağlayamadık. Ve biz gereken desteği tam olarak alamadık. Bunun karşılığında, Türkiye bizden daha fazla bedel ödedi. Çünkü, bir bütün olarak ekonomik paket şimdi verilenden çok daha büyük olabilirdi. Sonra şunu da düşünüyorum: 'Kuzey Irak'ta sağlamamız gereken istikrarı çok daha hızlı sağlayabilirdik'. Çünkü, bu bizim olduğu kadar Türkiye'nin de çıkarına. Kuzey Irak'ta istikrarı kurabilmemiz Türkiye'nin de çıkarınadır. Bu istikrarı sağlamak için orada beraber çalışmalıyız. Bunu başarabileceğimize inanıyorum. Ankara'ya Temmuz 2002'de yaptığım ziyarette olduğu gibi uzun süredir, tekrar tekrar, ısrarla söylüyoruz: Irak'ta toprak bütünlüğünü sağlamaya büyük önem veriyoruz. Ve bu, bugün de hala geçerli.

En önemli iki Kürt lider Talabani ve Barzani şu anda Bağdat'talar ve Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmaya çalışıyorlar. Bu olumlu bir gelişme ve biz bundan memnunuz. Beraber çalışmak zorundayız ve bunun gerçekleşmesini sağlamalıyız. Esas sorumluluk bizim olsa da ana hatlarıyla orada beraber bir çalışma yapmak zorundayız. Kuzeyde insanların özellikle mal, mülk taleplerini güç kullanmadan istikrar ve barış içinde sağlamak zorundayız. Gelecekte yolumuzda ilerlerken çok farklı problemler çıkacak. Çok zor sorunlar yaşayacağız. Fakat şunu da söylemek zorundayım: Bazı insanların "Türkiye'nin tepkisi şu olmalıydı" diye... "Biz İran'la, Suriye'yle daha yakın dost olmalıydık" diyorlar. Ama bunlar yanlış. Doğru olan şu: Gerçek demokratlar nerede, gerçek demokrasinin nerede desteklenmesi gerekiyor, buna bakmak

lazım. Irak'a ambargo kalktığında, Ticaret kolayca geliştiğinde ve sınırlar açıldığında Irak gerçek potansiyelini ortaya koyduğunda bu Türkiye için çok büyük bir fırsat olacak.

Suriye ile ilgili tek bir tavır vardır. Dışişleri Bakanı Colin Powel, Suriye'ye gitti ve oraya çok sert bir mesaj götürdü. Suriye'nin kendine gelmesi ve de terörizmi desteklemekten artık vazgeçmesi, Irak meselelerine karışmaması gerektiğini söyledi. Washington'dan çıkan mesaj buydu. Türkiye'nin İran ve Suriye ile girdiği ilişkiler tamamen bizim izlediğimiz politika ile uyumlu olmalı. Çünkü biz İran ve Suriye'nin tavırlarını değiştirmeleri gerektiğini düşünüyoruz.

Amerika Birleşik Devletleri olarak, Irak'ı demokrat, birleşik bir ülke olarak korumaya çalışıyoruz. Orayı yeniden yapılandırmaya çalışıyoruz. Stalinist ekonomiyi, 30 yıldır yaşadıkları baskı rejimini yıkıyoruz. Ayrıca oradaki bütün fırsatlar Türkiye ve tüm komşuları için büyük olanaklar yaratacaktır. Türkiye, Irak'la komşu ve komşu olarak kalacaksınız. Ama onların komşu olarak tavırlarına da bakmanızı ve öyle davranmanızı istiyoruz. Türkiye ile Koordineli hareket etmeliyiz.

Kuzey Irak'ta ve Kerkük'te olanlar olmamalıydı. Çok açıkça belirli kurallarla söylediğimiz her şey göz ardı edilerek yapılmış bir hareketti. Anlıyoruz, Türkiye'nin orada çok önemli çıkarlarınız var. Fakat artık bu noktadan sonra, o bölgede tek taraflı hareketlere ve faaliyetlere izin veremeyiz.

Özgür demokrat Irak'ın içersindeki Kuzey Irak'ta, Türkiye'ye karşı bir terör grubu odağı oluşturulmasına asla izin verilmemeli. Bu konuda güven ortamı oluştuğu zaman artık Türkiye'nin hiçbir askeri varlığının orada olmaması gerekiyor. Fakat gerektiği sürece askeri varlık olacaksa da bunlar koalisyon güçlerinin kontrolü altında olmak zorundadır. PKK bir terörist örgüttür ve ona hoşgörüyle bakmamız mümkün değildir. Kuzey Irak'ta onunla başa çıkmak zor bir görev. Fakat, Türkiye ile beraber şu mutabakata vardık: Terörist Kürt gruplara ihtiyacımız yok. O tarz bir derde ihtiyacımız yok.

Kuzey Irak'ı, istikrarın sağlandığı ve Türkiye için bir dert odağı olmayan hale getirmemiz gerektiğini söylüyorum. O amaca ulaşmamız gerekiyor. Biz

kalmamız gerektiği kadar orada kalacağız. 1991 senesinde biz Kuzey Irak'ı 6 ay sonra terk ettik. Ve orada arkamızda problem bırakmadık. Kuzey Irak'ta durum, ülkenin geneliyle kıyaslandığında daha basit. Bir süre orada kalacağız. Çünkü iki ayrı olay su yüzüne çıkıyor. ne kadar orada olacağımız. İkinci konu ise Iraklılar kendi işlerini ne zaman yönetmeye başlayabilirler. Iraklıların tamamen kendi işlerine bakabilir hale gelmelerini istiyoruz. Biz, başka insanların başka tehlikelerin oradan uzak durmasını sağlamak istiyoruz ve bu güvence altına alınıncaya kadar Irak'ta kalacağız.

İngilizler ve de Polonya askerleri hepsi barışı koruma tümenleri organize ettiler. Ve de belirli ihtiyaçları karşılamak için orada bulunuyorlar. Türkiye sanırım şu anda koalisyon kuvvetlerinin oradaki barışı koruma fonksiyonlarını katılmayacak. Irak halkı, Türkiye de dahil bütün komşularına yönelik olarak, her zaman olumlu bir yaklaşıma sahip değiller. 1992 yılından başlayarak ve 1996'ya kadar insanlar şunu söylediler: "Burada Türk Barış Kuvvetlerini Bosna'da olduğu gibi istemiyoruz, çünkü tarihte yaşanmış belli olaylar var." Türkiye'nin 20. yüzyıldaki tarihi, Osmanlı döneminden biraz daha farklılıklar taşımakta. Ve örneğin Bosna'da ve Kosova'da belirli Türk Barış Kuvvetleri var. Ama artık tarih orada geride kaldı. Bununla beraber ilerde Irak'ta da şimdiki durum değişebilir, ama hemen olmaz.

İncirlik'ten çıkmak isteyen biz değiliz. Biz artık istenmediğimiz yerlerde olmayacağız. İstendiğimiz fakat ihtiyaç duymadığımız yerlerde de olmayacağız. Arabistan'da mutabakata vardık, Irak'la ilgili tehditler ortadan kalktıktan sonra askeri gücümüzü azaltacağımızı söyledik. Biz gerektiğinden fazla askeri mevcudiyet arayışı içersinde değiliz. İncirlik'in gelecekte önemli bir tesis olacağını düşünemiyoruz.

Türkiye'yi demokratik modelinden ötürü çok takdir ediyorum. Bu yıllardır ve de bugün de geçerli. Demokrasiyi kurmak için ortaya koyduğu güçlü çabaları çok takdir ediyorum. Ve bazı insanların Türk demokrasisinin kusursuz olmadığını söylediğini biliyorum. Birçok demokrasi kusursuz değil. Bernard Lewis'in yorumları var "Türkiye'yi nereden geldiğine değil, nereye geldiğine bakarak değerlendirin, nereye gitmesiyle değil" diye. Bunu ben de paylaşıyorum. Bu sebepten ötürü Türkiye çok önemli bir ülke ve bölgede çok

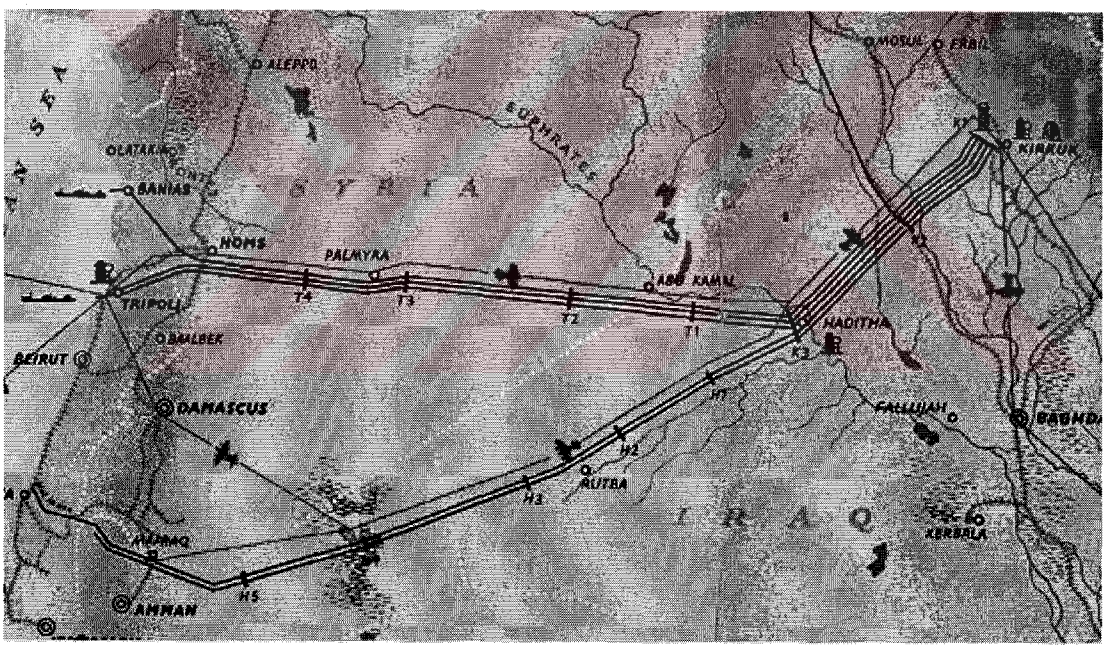
önemli bir temsil rolüne sahip özgür, demokratik gelenekten gelen ve Müslüman olan bir ülke olarak çok önemli bir temsil görevi var. Ve beni burada en çok hayal kırıklığına uğratan şey bu kadar takdir ettiğim bir ülkenin Irak'ı özgürleştirmeyi zorlaştırmasıydı. Ve dünyanın en kötü diktatörlerinden biriyle anlaşmaya çalışmasıydı. Bu insan bir milyon Müslüman'ı öldürmüştü. Tamam bu dün oldu. Ama eğer yeni bir sayfa açacaksak yeni bir geleceğe sahip olacaksak şöyle bir Türkiye olmalı: Her şeye, Kuzey Irak'ta olan her şeye şüpheyle yaklaşmayan, "Amerikalıların ne istediğini umursamıyoruz" demeyen, "İran ve Suriye ile ne problem olursa olsun onlar bizim komşumuz" demeyen bir Türkiye olmalı. Nerede ne kadar yardımcı olabiliyorsak o kadar yardımcı olmalıyız. Amerikalılara" demeli. Çünkü bu Türkiye'nin çıkarları için de çok önemli Türkiye oradaki gelişmelerden en hızlı ve de en fazla yararlanacak ülkedir" (Wolfowitz, Paul, "CCNTürk...", 2003).

Wolfowitz, Perle ve arkadaşları, bu operasyonda en çok güvendikleri ve önem verdikleri ülkenin Türkiye olduğunu düşündüklerini de saklamamışlardır. Türkiye, Müslüman Ortadoğu için bir örnektir, çünkü bölge için bir 'çözüm'ü simgelemektedir. Ne var ki, olaylar istedikleri gibi gelişmemiş Türkiye çözüm ülke olmaktan çıkıp sorun ülke haline dönüşmüştür. ABD'de de kullandıkları üslupları ile tepki çeken yeni-muhafazakarların düş kırıklığı derin olmuştur. Ancak, bu düş kırıklığının tüm Bush yönetimi tarafından, hele hele tüm Amerikan dış politika elitleri tarafından aynı ölçüde paylaşıldığını söylemek yanlış olur. Hatta, Türkiye'nin takınmak zorunda kaldığı 'bağımsız' tutumun, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi, önemli bir çoğunluğu yeni-muhafazakarların karşısında olan birçok çevreden olumlu puan aldığı bile söylenebilir (Şahin, 2003).

ABD, tıpkı İngiltere'nin Batı'da oynadığı rolün bir benzerini Doğu'da Türkiye'ye vermek istiyordu. Ama Türkiye bu rolü oynamaya yanaşmadı. ABD'nin Türk ekonomisine hala destek vermesi bu isteğinden vazgeçmediğini göstermektedir (Türköne, 2003).

13.12. ABD'nin Petrol Denklemine İsrail'i Katmak İstemesi

II. Körfez Savaşı sonrasında, Irak'ta en az iki yıl kalacağı tahmin edilen ABD, yeniden inşa sürecine bölgedeki müttefiki İsrail'i de katma çabası içindedir. ABD ve İsrail, enerji krizlerini çözmek amacıyla, Musul'daki petrol yataklarından Hayfa'ya uzanan, 591 kilometrelik bölgenin ilk petrol boru hatlarından birini devreye sokmaya çalışmaktadır. ABD'nin Bağdat'a girdiği 9 Nisan'da İsrail Enerji ve Altyapı Bakanı Josef Paritzky tarafından gündeme getirilen proje, sadece bölgesel değil, küresel açıdan etkili olacak niteliktedir. Irak petrolünün, Basra Körfezi-Süveyş Kanalı hattıyla piyasaya sürülen Suudi petrolünden daha ucuza piyasaya çıkmasını sağlayacak projenin, bölgesel bir Arap-İsrail barışına da zemin hazırlaması beklenmektedir.

Harita 13.1: Kerkük-Ürdün-Hayfa ve Kerkük-Lübnan petrol boru hatları (http://www.globalsecurity.com)

İsrail'in gündeme getirdiği boru hattı, İngiltere'nin 1930'larda inşa ettiği ikiz boru hatlarının parçasıdır. İngiliz mandası döneminde biri Musul'dan Lübnan'ın Trablus kentine (Trablus-Şam hattı), diğeri Hayfa'ya uzanan (Hayfa hattı) iki boru hattı inşa edilmiştir. Ancak İsrail'in kuruluşu ve 1948'deki ilk Arap-

İsrail savaşı sonrası, Ürdün'den geçen Hayfa hattı kapatılmıştır. Paritzky'ye göre bu hattın devreye sokulması, İsrail'de petrol fiyatlarını yüzde 15-20 civarında düşürerek ekonomiyi rahatlatacaktır. İsrail, petrol zengini Arap devletleri tarafından tanınmadığı için, enerji ihtiyacının büyük kısmını Rusya'dan karşılamaktadır. Bu ithalatın yükleme ve nakliye maliyeti yüksektir. ABD için projenin yararıysa, Irak petrolünün Basra Körfezi değil, İsrail üzerinden piyasaya sürülmesi ve enerji sektöründe küresel dengeyi değiştirmesidir. Çünkü proje, İsrail'i tanımayan Arap devletleri ve İran'ın egemenliğindeki Basra Körfezi-Süveyş Kanalı hattını devre dışı bırakmaktadır.

Proje, Washington'un Ortadoğu haritasına yaklaşımındaki 'rejim değişikliği' söylemiyle çakışmaktadır. Zira projenin bir diğer ayağı, 'Trablus-Şam hattı' üzerinden Musul'dan Lübnan'a ve Suriye'ye petrol akışının kesilmesidir. Şam'ı Iraklı yetkililere ve Irak'ın kitle imha silahlarına kucak açmak, kimyasal silah denemekle suçlayan ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, 2003 Nisan ayı ortalarında Irak'tan Suriye'ye petrol akışını kestiklerini açıklamıştır. Proje, Ürdün ve Irak'ta yeni yönetimde yer alacak isimlerle görüşülmüştür. İsrail kaynakları Ürdün'le görüşmenin iyimser geçtiğini söylemiştir. ABD'nin eski Riyad Büyükelçisi James Akins'e göre Ürdün de geçiş ücretleri alarak bu projeden büyük gelir elde edecektir. Projenin, Irak'ta yeni yönetime aday gösterilen Irak Ulusal Kongresi (INC) lideri Ahmet Çelebi'yle de görüşüldüğü belirtilmektedir. ABD Dışişleri'nin bu görüşmede özellikle yeni Irak hükümetinin İsrail'i tanımasını gündeme getirdiği öne sürülmektedir. Projenin mimarı olarak düşünülen isimse, Irak'ın yeniden inşa ihalelerinden 680 milyar dolarlık pay alan Bechtel şirketidir.

'Hayfa hattı'nın devreye sokulması aslında yeni bir fikir değildir. 1980'de Irak-İran savaşı sırasında, İran'ın talebi üzerine Şam 'Trablus-Şam hattı'nı kapattığında, dönemin İsrail Başbakanı İzak Şamir, Irak'a petrolün Hayfa üzerinden ihracını önermiştir. Dönemin İsrail Dışişleri Müsteşarı Hanan Bar-On, eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın fikir babası olduğu, Akabe Körfezi'ne açılacak bir Irak-Ürdün hattı görüşmelerine İsrail'in de katıldığını doğrulamıştır. Dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan'ın danışmanı olan

Rumsfeld de bu görüşmelerde yer almıştır. O tarihte de projenin yapımı Bechtel'e verilmiştir (Radikal, "Irak petrolüne...", 2003).

13.13. Savaş Sonrası, Irak Petrolünün Kontrolünün ABD'ye Geçmesi

II. Körfez Savaşı'ndan kısa bir sürede başarıyla çıkan ABD, 10 Mayıs 2003 tarihinde Irak'a uyguladığı 12 yıllık ticari ambargoyu tek yanlı kaldırmasının ardından, BM yaptırımlarının kaldırılmasını öngören karar tasarısını BM Güvenlik Konseyi üyelerine dağıtmıştır. Yaptırımların 1996'dan beri uygulanan petrol karşılığı gıda programının sona ereceği 3 Haziran'a dek kaldırılmasını ve Irak yönetiminin en az bir yıllığına koalisyon güçlerine bırakılmasını öneren tasarı, Irak'ın petrol gelirlerinin kontrolünü BM'den alıp koalisyon güçlerine vermektedir.

BM, Irak'ın petrol satışlarından sağlanacak gelirin, BM denetimindeki emanet hesapta toplanmasında ısrar etmektedir. Savaş öncesinde Irak'ın petrol sanayine büyük yatırım yapan ve ambargo kalktıktan sonra bunun karşılığını almayı beklerken savaşla karşı karşıya kalan Fransa ve Rusya'nın Güvenlik Konseyi'nde ABD'ye karşı mücadele edeceği beklenmektedir. Çünkü, uluslar arası kurallar gereği Irak petrolünün nasıl satılacağı ve elde edilecek paranın nasıl kullanılacağına sadece Güvenlik Konseyi karar vermektedir (NTV Haber, "Gözler...", 2003). Ancak, ABD'nin aldığı kararla Irak petrolünün satışından sağlanacak gelir, artık BM adına açılan emanet hesabına değil, yeni oluşturulacak 'Irak Yardım Fonu'na yatırılacaktır. Fonun danışma kurulunda, BM'nin yanı sıra IMF ve Dünya Bankası temsilcileri yer alacaktır. Petrol satışından sağlanan paranın nereye harcanacağına ABD ve İngiltere karar verirken, BM ve Güvenlik Konseyi'nin diğer üyelerine söz hakkı tanınmamaktadır. 'Geçici Irak yönetimi'nin ise sadece fikri alınacaktır.

BM yaptırımlarının kalkması için BM silah denetçilerinin Irak'a geri dönüp kitle imha silahlarının mevcudiyetinin olmadığı yönünde rapor vermesi koşulunu da ortadan kaldıran tasarı, bu rolü iki bin kişilik bir ABD denetim ekibine bırakmaktadır (Radikal, 10 Mayıs 2003).

14. KISA - ORTA VE UZUN VADEDE MUHTEMEL GELİŞMELER VE SONUÇLARI

14.1. Kısa Vadeli Muhtemel Gelişmeler

Soğuk Savaşın 1990'lı yılların başında sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsız yeni devletlerin ortaya çıkması, ABD'yi tek süper güç haline getirmiş, Rusya Federasyonu'nu da İngiltere, Almanya, Çin vs. gibi büyük devletlerin seviyesine çekmiştir. Güç dengelerinin bu kadar köklü bir biçimde değişmesi güç mücadelesini de açık bir biçimde gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda bugünkü uluslararası sistemi ve Türk dış politikasını anlamamızda yararlı olacak yaklaşım, "karşılıklı bağımlılık" kavramını çözümlemek ve uluslararası sistemin uluslararası hukuk temeline dayalı olduğu varsayımını bir kenara bırakarak, uluslararası sistemin güç ilişkilerine dayalı, hiyerarşik, kuralsız ve insan hakları, demokrasi gibi değerlerden bağımsız işleyen bir sistem olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

ABD'nin Irak'a müdahalesi son dört asırdır titizlikle uygulanan ve günümüzdeki uluslararası ilişkiler kavramının en kutsal ilkesini oluşturan "devletlerin egemenlik haklarına saygı ve iç işlerine karışmama" prensibinin ihlali anlamını taşımaktadır. Bu nedenledir ki Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk defa bu kadar yüksek sesle ABD politikalarına karşı neredeyse küresel bir muhalefet hareketi oluşmuştur. Bu muhalefetin başını da BM ve NATO içinde Fransa ve Almanya çekmektedir. Amerika'nın adalet ve meşruiyet ilkelerini hiçe sayarak ve sadece askeri gücüne güvenerek giriştiği bu savaş, ortaya çıkan küresel çatlağın kalıcı hale gelmesiyle sonuçlanabilir. Daha da önemlisi, son elli yıldır uluslararası güvenlik ve barışın korunmasına hizmet eden çok önemli iki kurum olan BM ve NATO'nun işlevsizleşmesi ya da tamamen dağılması riskini de beraberinde getirebilir. Önümüzdeki süreçte, Türkiye ABD ve AB arasında önemli farklılaşmalara, rekabetin de ötesinde bir hasımlık ilişkilerine hazır olmalıdır.

Irak krizi, ABD karşıtı kamplaşmanın BM Örgütü içerisinde açıklık kazanmasını sağlamış ve fakat aynı zamanda bu kuruluşun da sorgulanmasının önünü açmıştır. BM Örgütü ve onun temel organı Güvenlik Konseyi'nin 2. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yıllarının güç dengelerine karşılık geldiği bilinmektedir. ABD, Soğuk Savaş'ın galibi olarak, dünyayı değiştirirken, eski dünyanın düzenlemelerinin de değişmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Madem ki, 1. Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti, 2. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler kurulmuştur, o zaman bu yeni düzenin kuralları da yeniden saptanacak denmektedir.

Bugün tüm dünyayı meşgul eden Irak konusu, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasına yönelik benimsediği ve uygulamak istediği genel bir stratejinin küçük bir parçasıdır. Avrasya'ya odaklanmış olan bu genel strateji, pazar ve piyasa etkinliğine ve doğal kaynak egemenliğine dayalı işlemektedir. Bu stratejinin Irak yansıması, küresel ve bölgesel güç ilişkilerine yönelik bir tavrın ve iddianın gerçekleşmesi hedefine dayanmaktadır. Buna göre ABD'nin hegomanik konumunu zedeleyecek muhtemel rakiplerin baskılanması öncelik kazanmaktadır. Bunun yanı sıra ABD'nin kontrolünden sıyrılabilecek olası bir bölgesel güç etkinliğinin yaratılmasını engelleyebilmektir. Bu iki hedef,aslında ABD'nin son "Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesinde belirtilmektedir.

ABD'nin haklılığı, yasallığı ya da meşruiyeti, artık bu aşamadan sonra o kadar da önemli değildir, önemli olan kalkıştığı işlerde kendisinin saptadığı başarıya ulaşıp ulaşamamasıdır. ABD, dünya ölçeğinde öngördüğü düzenlemede başarılı da olsa, başarısız da olsa artık başka bir uluslararası sistemden söz edileceği açıktır. Status quo'nun değiştirilmesinden yana olan oyuncuların politikaları, stratejileri, savaşı karşılama biçimleri ve araçları bir önceki döneme göre farklılaşmıştır. BM kararları, Cenevre Sözleşmesi maddeleri, savaş suçları, savaş nedenleri gibi kavramların ve bunları üreten platformların eski önemi kalmamıştır. Diğer bir ifadeyle, yeni dönemin koşullarını, eski dönemin değerleriyle açıklamanın bir önemi bulunmamaktadır.

Irak krizi, ABD politikalarına onay gösteren ve onay göstermeyen tüm aktörler için de bir yeni dönemi işaret etmektedir. Bu yenilik, hem dünyanın

farklı parametrelerle okunmasını gerektirecek, hem de ulusal politikaların popülizmden arınarak reel politik içinde yeniden düzenlenmesini gerektirecektir. Söz konusu durum ise, varolan karar alma mekanizmalarının büyük ölçüde değişmesine, siyasal coğrafyaların belki fiziki coğrafyaları da kapsayarak yeniden kaleme alınmasına yol açacaktır.

Bu çerçevede, Türk dış politikasının gereklerini kavramak için ilk bakılması gereken yer, bu hiyerarşik sistemin belirleyicisi olan ABD'nin tarihsel ve stratejik hedefleridir. Bu hedefler üç ana başlık halinde tanımlanabilir: Birincisi, küresel sistemin ekonomik ve teknolojik lideri olarak kalmak. İkincisi, Avrasya'nın tek bir siyasi-askeri gücün etki sahası ya da egemenliği altına girmesini önlemek. Üçüncüsü ise, radikal bir gücün çıkmasını ve böyle bir eğilimi kolaylaştıracak kitle imha silahlarının yayılmasını engellemektir. *Bush Doktrini* olarak da adlandırılan Amerika'nın yeni stratejik doktrininin çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak ABD'nin *İç Güvenlik, Kontr-Terör* ve *Amerikan Silahlı Kuvvetleri Terörle Mücadele Doktrinlerinin* de çok iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Çünkü, bu belgelerden hareketle Amerika'nın dünyaya getirmek istediği vizyonun çok önemli ip uçlarını yakalamak mümkündür.

Dış politikada statükoyu sürdürmeye çalışan Türkiye, sınır komşusunun üzerinde sadece yanı başında değil, dünyanın tamamında yeni bir düzenin kurulmasına tanıklık etmektedir. Artık eski usullerin ve ilişkilerin hiçbir anlamının kalmadığı bir dünya kurulmaktadır. Kurulan bu yeni düzen içerisinde Türkiye'nin yepyeni bir *Milli-Askeri-Stratejik Konsept*'e ihtiyacı vardır. Bu yeni konsepti mutlaka güçlü bir ekonomiye dayandırmalıdır. Türkiye'nin kısa ve orta vadede uğrayabileceği kayıplar zayıf bir ekonomiden kaynaklanacaktır.

Türkiye güneyinde zengin yer altı kaynaklarına sahip bir komşu ülke ile aynı sınırları paylaşmaktadır. Türkiye bunun değerini bilmek zorundadır. Türkiye Irak ile zamanında ekonomik olarak karşılıklı fevkalade açılımlar içinde olmuş ve Irak Türkiye'nin dış ticaretinde üçüncü sıraya kadar yükselmiştir. Yeniden yapılanan Irak'ın, Türkiye açısından çok önemli bir

ekonomik partner olması gerekmektedir ve bunun zemininin hazırlanması Türkiye'nin öncelikli konularından bir tanesi olmalıdır.

ABD Ankara Büyükelçisi W.Robert Pearson'un Ankara Stratejik Araştırmalar Merkezinde, 05 Şubat 2002 tarihinde yaptığı "ABD Dış Politikası Üzerine Sunum" başlıklı konuşmasında belirttiği üzere; "Birleşik Devletler, Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya olan bölgeye baktığında Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi konumunu görmektedir. Soğuk Savaş dönemi izlenimlerinin aksine, Birleşik Devletler için Türkiye'nin önemi sadece nerede olduğunda değil, ne yaptığındadır. Bu da ekonomik ilerleme ve bunun getireceği refahın temellerini sağlama almak anlamına gelmektedir. Bu da hala gerilim yüklü bir bölgede vazgeçilmez bir güvenlik rolü oynamak demektir. Bu da bölgesel konular ve sorunlara çözüm için aktif çalışmalara devam anlamına gelir." sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye, hala jeostratejik konumunu korumakla beraber; bölgesel güvenlik açısından üstleneceği görevler ve ABD ile yapacağı işbirliği ABD ile ilişkilerinde daha da belirleyici unsur olacaktır.

Ortadoğu bölgesinde yaşanan her problemin Türkiye'nin merkezinde olduğu bir tarihi arka planı vardır. Irak'taki gelişmeler, tarihi bağların bugüne taşıdığı kaygılar yüzünden Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Kuzey Irak'ta yeni siyasi oluşumlar ve her türlü bölünmenin doğuracağı tehlikeler Türkiye'nin kaygılarını artırmaktadır. Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulması, Türkiye için hiç arzu edilmeyecek bir gelişme olacaktır. Bu tehlikeyi önlemenin yolu, Irak'ın kaderi belirlenirken Türkiye'nin söz sahibi olmasıdır. Türkiye, Irak petrollerinden alamadığı yasal hakkı olan petrol payını ve nüfusları 3 milyonu bulduğu söylenen Irak Türklerinin siyasal, sosyal ve kültürel haklarını birer argüman olarak kullanabilir. Irak Türklerinin güçlü bir grup olarak bir takım haklara sahip olması, bölgeden Türkiye'ye yönelecek her türlü tehlikeyi önlemede önemli bir koz olacaktır.

Saddam yönetiminin devrilmesinden sonra Irak'ın geleceğinin ne olacağı tam olarak kesinleşmemiştir. 1991'den beri Çekiç Gücün koruması altında ve BM'nin para desteği ile bugün Kuzey Irak'ta meydana gelen *de-facto* durumun oluşmasında ABD'nin önemeli bir payı vardır. ABD'nin 10

yıldır Kürtler'le ilişkisini bu seviyeye getirmesinin bir tesadüf olmadığı, Türkiye'nin baskısı ile şimdilik Kürt devletinden vazgeçilse bile, uzun vadede ABD ve İsrail'in bu niyetlerinden vazgeçmeyeceği değerlendirilmektedir.

Türkiye, uluslararası her platformda savaşla ilgili izlediği politikalarını ve tezlerini açıklamaya devam etmeli; hassasiyetlerini, önceliklerini ve kaygılarını uluslararası kamuoyuyla paylaşmalıdır. Özellikle Kuzey Irak'ta kurulması muhtemel bir Kürt devletinin ileride engellenemeyecek yeni gelişmelere zemin hazırlayacağı ve bölgesel istikrarsızlığı artıracağı tezi sürekli işlenmelidir. Bu çerçevede Türkiye'nin İran ve Suriye ile başlattığı müzakere süreci son derece olumludur. Çünkü bilinmelidir ki, her üç ülke de Irak'la ilgili olarak ortak bazı kaygıları taşımaktadırlar ve Irak'a yerleşecek ABD her üç ülkenin de yeni komşusu olacaktır.

Irak krizi, eski dünya düzeninin ABD tarafından ortadan kaldırılacağını gösteren bir dizi olgunun önemli bir başlangıç halkasıdır. 1991 Körfez Savaşı, dünyanın yeniden düzenlenmesi faaliyetlerinin hangi coğrafyalardan başlayacağının göstergesi olmuş, 11 Eylül terör saldırısının gerçekleşme biçimi ve ardından ABD'nin geliştirdiği stratejiler, değişimin ikinci adımını oluşturmuştur. Üçüncü adım, öncekilerin devamı olmakla birlikte, farklılıklar taşımaktadır. Irak Savaşı, ABD'nin düzenlemeyi uluslararası işbirliği olmadan da yapacağına ilişkin kararlılığının bir ifadesidir.

Irak krizi, klasik güç dengelerinin değiştirilmesi sürecidir, ABD'nin rakiplerinin ABD'den bağımsız ve neredeyse ona karşı davranmalarına izin verilmeme savaşıdır. Irak ile ABD'nin savaşı asimetriktir ve sonucu başından beri herkes tarafından tahmin edilmiştir. Bu mücadele, ABD'nin sistemdeki güçlü rakiplerinin kamplaşmalarını ve açığa çıkmalarını sağlayan bir süreçtir. ABD, sistemde egemen olan diğer güçlerin ne kadar birlikte davrandıklarını görmek istemektedir. ABD'nin, benimle olmayan bana karşıdır ile bundan sonra hiç bir şey eskisi gibi olmayacak söylemleri birlikte değerlendirildiği takdirde Amerikan politikasının özünün buna dayandığı görülmektedir.

Irak savaşı Ortadoğu bölgesinin geleceğini şüphesiz derinden etkileyecektir. Savaşın kısa sürede bitmesi durumunda, Irak 13 yıl aradan

sonra yeniden meşru bir aktör olarak uluslararası sisteme geri dönecektir. Ancak Irak'ın alacağı siyasi yapı da çok önemlidir. Komşu ülkeler olan Türkiye, İran ve Suriye'nin ortak beklentisi Irak'ın ulusal bütünlüğünün korunmasıdır. Etnik ve dini gruplara dayalı bir siyasi yapılanma, hem bölge ülkelerini rahatsız edecek hem de bu grupların Irak'ın doğal kaynakları üzerindeki rekabetini artırarak, Irak'ı Lübnanlaşma riskiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Etnik temele dayalı ayrışmaların körüklenmesi sadece Irak'a değil tüm bölgeye parçalanmalar ve ufalanmalarla yaşatılan kaotik bir sürecin habercisi olacaktır. Afganistan'da yeterince başarılamamış deneyimlerin ışığında, ABD'nin Irak'ta çok daha zorlanacağı açıktır. Aslında, ABD, Ortadoğu'da yeni Filistin'ler yaratma riskiyle karşı karşıyadır. Gerek ambargo süreci gerekse savaş süreci Irak'ta dayanışmayı ve milliyetçilik duygusunu pekiştirmiştir. Bunun işgal sürecinde Ortadoğu'ya doğru genişlemesi beklenebilir. Bu durum, İsrail-Filistin sorunun adil bir biçimde çözülememesi halinde daha da kuvvetlenecektir.

Öte yandan, Irak'ta demokratik bir yapı kurulsa bile, zorla özgürleştirilen Irak halkının istikrarlı bir demokrasiye kısa sürede kavuşması kolay olmayacaktır. Etnik ve mezhep farklılıkları bir yana, yabancı bir gücün bir İslam ülkesine silah zoruyla getireceği demokrasi, paradoksal biçimde kısa sürede Amerikan karşıtı milliyetçi ya da İslamcı partilerin güç kazanmasına yol açması mümkündür. Dahası, bölgedeki diğer Arap monarşileri de kendi rejimlerini güvende hissetmeyecekleri için bu İslamcı grupları el altından destekleyebileceklerdir.

ABD'nin Irak'ta kolay bir zafer kazanması, Suriye, İran, Kuzey Kore gibi ülkeleri de hizaya getirme projesini yürürlüğe koymasına neden olabilir. Özellikle ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in yardımcısı Paul Wolfowitz'in Suriye'de değişiklik olmak zorundadır sözleri ve eski CIA başkanının Suriye'nin faşist yönetiminin yerine başka bir yönetim getirilmelidir açıklamaları son derece önemlidir. Türkiye açısından bölgenin konumu fevkalade önemlidir. Bölgenin 5 tane ana aktörü vardır. Bunlar Suriye, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve İran'dır. Irak'ta meydana gelen değişiklikler

muhakkak bu ülkeler üzerinde ilk aşamada belirli sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle Türkiye, İran ve Suriye gibi komşularında meydana gelebilecek olası bir değişiklikte nasıl bir dış politika izleyeceğini şimdiden belirlemelidir. Irak krizinde olduğu gibi hazırlıksız yakalanmamalıdır.

Türk kamuoyunda savaş sonrası Türkiye'nin stratejik öneminin azaldığına dair oluşan kanı aslında gerçekçi değildir. ABD açısından, Irak'ın, tümüyle Türkiye'nin yerini doldurması zor gözükmektedir. Irak'ta yeni bir yönetim nasıl kurulacağı, ne kadar istikrarlı olacağı belli değildir. Ayrıca, Türkiye'nin sadece Ortadoğu'da değil, Balkanlar ve Kafkaslar'da ki özel konumunu Irak dolduramaz. Bu nedenle, Türk-Amerikan ilişkileri gerginleşse de, ABD uzun dönemde Türkiye ile işbirliğini sürdürmek isteyecektir. Böyle bir işbirliği kuşkusuz ki Türkiye'nin de lehine olacaktır.

Türkiye, bulunduğu coğrafya ve etrafındaki sıcak çatışma bölgeleri nedeniyle Avrasya jeopolitiğinde çok önemli bir yere sahiptir. Uluslararası sistemin merkezi güçleri arasında çıkabilecek her türlü bunalım ya da savaşta Türkiye belli bir tavır almak zorunda kalacaktır. Türkiye, savaş sonrasında, Avrasya ve Ortadoğu jeopolitiğinin yeniden biçimlenmesinde söz sahibi olmak ve bu arada ulusal çıkarlarımıza ve güvenliğimize aykırılığı açık olan Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasını önlemek için yeni diplomatik inisiyatifler de geliştirmek durumundadır. Bu çerçevede AB perspektifini kaybetmeden, Rusya ve Çin gibi küresel aktörler ile İran gibi bölgesel güçlerle de sürekli temas halinde olunmalı; Orta Asya Türk cumhuriyetleriyle de ilişkiler geliştirilmelidir.

Bu nedenle, Türkiye'nin iç ve dış politikasını güçlü tutması, olası her senaryoya karşı bir hareket planı hazırlaması gerekmektedir. İzlenecek politikaların "bölge temelli" olması, diğer bir deyişle bölge ülkelerinin asgari çıkarları göz önüne alınarak hazırlanması tercih edilmelidir. Bu arada uluslararası sistemi krize sokacak beklenmedik gelişmelere karşı da duyarlı olunmalıdır. Global ekonomi, hemen her yerde resesyon tehlikesi yaratırken, bazı IMF reçetesi uygulayan ülkeler iflasın eşiğine gelmişlerdir. Bu nedenle beklenmedik bir gelişme tüm ekonomik ve politik sistemi bir anda krize sokabilecek durumdadır. Böyle bir süreci başlatacak iki riskten biri dünya

ekonomisinin en büyük finans kaynakları olan Suudi Arabistan'daki kraliyet ailesinin devrilmesi, diğeri ise Japon finans sisteminin çökmesidir. Bu iki ihtimal gerçeğe dönüşebilir ve her biri tek başına bütün dünyayı çok daha kötü bir krizin içine sokabilir. Dolayısıyla, Türkiye Avrasya jeopolitiğinde yerini alırken, ekonominin belirleyici etkilerini de hesaba katmalı ve stratejilerini yalnızca Türkiye'nin coğrafi konumuna endeksli bir anlayışla sürdürmemelidir.

Öte yandan ABD'nin Irak'ı işgali, Türkiye'nin AB nezdinde ki stratejik değerini artırmış gibi gözükmektedir. ABD'yi rakip olarak gören ve petrol bölgelerinde egemenlik kurmasından rahatsız olan bazı AB ülkeleri, Türkiye'nin savaşa aktif olarak katılmamasından memnun oldukları gibi, Türkiye'yi AB'ye alarak nüfuz sahalarını Ortadoğu'ya doğru genişletmeyi düşünüyor olabilirler. AB'nin genişlemeden sorumlu üyesi Verheugen'ın gündemde olmadığı halde AB'ye muhtemel giriş tarihi vermesi, yaptığı bir konuşmada, "Türkiye gibi laik ve Müslüman bir ülkenin de AB'ye alınmasını, kriz bölgesindeki gelişmelerden dolayı faydalı görüyorum" diye konuşması, bu yönde bir eğilim bulunduğunu göstermektedir.

Kıbrıs, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu açısından stratejik öneme haizdir. Ayrıca, Türkiye'nin güney kıyılarının güvenliğini sağlamaktadır. İskenderun limanının ve Yumurtalık Petrol Tesisleri'nin güvenliğini sağlayarak buradan ileride yapılacak petrol nakliyatı açısından da bir güvenlik kalesidir. Türkiye'nin Orta Doğu içerisine doğru stratejik etkinliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Kıbrıs politikası da Ortadoğu politikası ile beraber değerlendirilmelidir.

14.2. Orta Vadeli Muhtemel Gelişmeler

Öyle görünüyor ki, Yeni Dünya Düzeni'nde, ekonomik ittifaklar ve stratejik ittifaklar iç içe geçmiş olacaktır. Yeni stratejik ittifak arayışları yeni ekonomik birliktelikleri de beraberinde getirecektir. Türkiye, ABD ile politik, güvenlik ve askeri birlikteliğinden vazgeçemez. Hatta, ekonomik yeni organizasyonel yaklaşımlar içinde olmayı düşünmeye başlamalıdır. Özellikle, Hazar'ın batısı ve doğusunu da içine alacak şekilde bütün Hazar Havzası

ülkeleri ile ekonomik, politik, askeri ilişkiler kurulmalıdır. Güney komşularımızla ekonomi öncelikli yakın işbirliğine gidilmelidir.

Bölgedeki ve Irak'taki gelecekteki muhtemel bu gelişmelerin dışında, işgal sürecinin dünya dengeleri ve kurumları odağında da çeşitli etkileşimleri beklenmelidir. Her şeyden önce Birleşmiş Milletlerin konumu, Fransa-Almanya-Rusya ve Çin yakınlaşmasının alacağı biçim ve uluslar arası zeminin yaklaşımları işgal sürecinin etkileyici dinamikleri olarak sayılabilir.

Ortadoğu'daki totaliter rejimler ABD'nin bölgede rahat hareket etmesini engellemektedirler. Bölgeye demokrasinin getirilmesi ABD'ye hareket serbestisi kazandıracaktır. Bölgedeki etnik ve mezhep farklılıkları kısa vadede demokrasi ile birlikte birbirleriyle mücadeleye girecek, Yugoslavya örneğinde olduğu gibi parçalanmalar ve kaos meydana getirebilecektir. Orta vadede ise kontrolü daha kolay küçük devletçikler ortaya çıkabilecektir. Bu durum, ABD ve İsrail'in işine gelecektir. ABD yönetiminin bölgeye demokrasi getirme isteğinin altında yatan gerçek nedenin bu olduğu değerlendirilmektedir.

ABD ordusunun Irak'a ve bölgeye yerleşmesi ile İran, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkeler, Irak'taki demokrasi denemesinin etkisi ve ABD askeri gücünün yaratacağı baskı ile rejimlerinde değişiklik yapma ihtiyacını hissedeceklerdir. Zaten ABD'nin niyeti de askeri varlığı ile bölgeye güç projeksiyonu yapmaktır. Fakat bu güç projeksiyonun Ortadoğu ile sınırlı kalmayacağı, asıl hedefin Orta Asya olacağı değerlendirilmektedir.

Irak'la başlayan süreç önce Orta Doğudan sonra tüm Avrasya'da jeopolitik şekillenmeyi boyutlandırırken yeni gelişmelerin uzağında kalmış bir Türkiye'nin sorunlar yumağından kurtulması beklenemez. Yeni egemenlik ve paylaşım mücadelesinin belirleyici olduğu yeni siyasal atlas oluşturma çabalarında, terör odaklarının gerek meşrulaştırma aracı olarak kullanılması gerekse bazı ülkelerin denetimi için değerlendirilmesi ihtimaller dahilindedir. Bu açıdan Türkiye sorunu geniş bir çerçeveye oturtarak, kendi çıkarlarını öncelikli kılarak ele almalı, bugün Irak'ın kuzeyindeki tehdit boyutunun yarın için büyüme olasılığını hesap ederek adımlar atmalıdır.

İran hemen yanlarında, çeşitli toplulukların barış içinde bir arada yaşadığı, teokratik olmayan bir Irak istemeyecektir. Irak'ta kazanılacak başarı, İran devrimi için sonun hazırlanması ve İslam Rejimi'nin yıkılması anlamına gelecektir. İran, kitle imha silahları geliştirenlere ve teröre karşı savaşta ve Ortadoğu'yu yeniden biçimlendirme çabasında kilit noktası konumundadır. Eğer İran, Batı yanlısı ve terör karşıtı bir mecraya girerse, bunun devamında Suriye ve Suudi Arabistan'da olumlu değişikliklerin yaşanması çok daha kolay hale gelecektir. Ve bir İsrail-Filistin barış anlaşmasının şansı büyük ölçüde artacaktır.

II. Körfez Savaşı sonunda ABD'nin teknolojiye dayalı güçlü bir ordu geliştirdiği ve kolay kolay hiçbir gücün bunun karşısında duramayacağı anlaşılmıştır. ABD, bu savaşta İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, hatta ilk Körfez Savaşı'nda uygulanan askeri stratejilerin tamamen dışında hareket etmiştir. Klasik taarruz harekatındaki 1'e 3, 1'e 5 gibi kuvvet oranlarını dikkate alındığında, ABD ve İngiltere'nin Kuveyt'te yaptığı kara birliği yığınağının, Irak birliklerine taarruz etmeye yetecek kuvvet üstünlüğüne ulaşamadığı değerlendirilmiştir. Oysa, ABD teknolojik üstünlüğünü devreye sokarak, klasik kalıpların dışına çıkmıştır. ABD'nin uzay ve havacılık teknolojisini sonuna dek kullanacağı tahmin ediliyordu. Ancak bu teknolojinin sınırları tam olarak bilinemediğinden uygulamanın nasıl olacağı hesaplanamamıştır. Uzay ve havacılık teknolojilerinin kullanımının Irak savaşında en büyük kuvvet çarpanı rolü oynadığı ortaya çıkmıştır. ABD ve İngiltere'nin Körfez bölgesine yönelttiği hava gücü değerlendirildiği takdirde, 1'e 15 dengesi bulunmaktadır. Yani, Irak'ın kaldıracağı her uçağa, ABD koalisyonu 15 uçakla karşılık verebilecekti. Bu sınırlı da olsa direniş ve zayiat anlamına geliyordu. Oysa Irak tek bir uçak bile kaldıramamıştır. Bu çaptaki askeri harekatlarda daha önce hiç görülmeyen sıfırla çarpma gerçekleşmiştir. Yani ABD koalisyonu mutlak, kesin hava üstünlüğü ile hareket etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin hava kuvvetlerini modernize faaliyetleri daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle elektronik aksamların ve yazılımların yerli savunma sanayi tarafından üretilmesi gerekmektedir. Savaş ortamında eldeki hava gücünün kullanılmasının yanı sıra kaybedilenin yerine yenisinin de konabilmesi, o ülke

için savaşın kazanılmasında ki en önemli faktörlerden biri olduğu değerlendirilmektedir.

ABD'nin savaşta kullandığı yeni teknolojik silahların, karşı tarafın silah araç ve gereçlerinin elektronik aksamını bozucu, elektrikle çalışan aletlerin işlevselliğini ortadan kaldırıcı ve uzay teknolojilerinin kullanıldığı özellikler taşıdığı unutulmamalıdır. Ayrıca savaşta elektromanyetik dalgalar yayarak karşı tarafın psikolojik dengesini bozan ve doğru kararlar almasını engelleyen çeşitli silahların kullanıldığı da düşünülmektedir. Özellikle savunma sanayinde teknolojik bakımdan dışa bağımlı olan Türkiye'nin orta vadede yerli kamu ve özel savunma sektörüne daha fazla yatırım yaparak teknoloji ihraç eder konuma gelmesinin Türkiye'nin bölgesel güç olma özelliğini pekiştireceği düşünülmektedir.

Savaş esnasında Irak'ta, hem ordunun hem de halkın topraklarına saldıran güçlere karşı belli bir ölçüde direneceği düşünülmüştür. Ancak harekatın ilk günlerinde, daha çok Şii unsurların bulunduğu Güney'de görülen sınırlı direniş ardından, Irak ordusu adeta sahneden çekilmiştir. Kuzey'de ise Irak ordusu fiilen dağılmış göründüğünden, kontrolsüz peşmerge güçleri, Kerkük ile Musul gibi büyük, iyi korunduğu varsayılan şehirlere adeta ellerini kollarını sallayarak girmişlerdir. Askeri terminolojide ki işgal durumunda temel kuvvet çarpanlarından biri olan 'halkın azim ve iradesi' çabuk çözülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında şunlar etkili olmuştur:

Birincisi, Osmanlı'dan neredeyse bir asır sonra bile bir Arap ulusunun oluşmadığı anlaşılmıştır. Laik yapısıyla uluslaşmaya en yakın duran Irak'ta bile bir ulusal direniş bilinci görülmemiştir. İkincisi, ABD ve Avrupa kaynaklı, bölge kontrolünde kullanılan mikro milliyetçilik silahının işe yaradığı anlaşılmıştır. Aradan bu kadar yıl geçtiği halde Şiilerin ve Kürtlerin ülkeye bağlılığının olmadığı görülmüştür. Sonuncusu ise, ABD hava taarruzlarının Saddam ve BAAS karargahlarına nokta vuruşlar yapması, ABD'nin "amacımız; kendi halkına zulmeden Saddam'ı devirmek ve Irak halkının özgürleşmesini sağlamaktır" yönündeki propagandası, Irak halkı üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca yapılan psikolojik harekat sonrası Irak askerlerinin de moral ve motivasyonlarının büyük ölçüde azaldığı anlaşılmıştır. ABD'nin üst

düzey Iraklı yönetici ve komutanların para ile satın alındığı haberlerini yayması askerler üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Dolayısıyla, ABD'nin özellikle medyayı kullanarak gerçekleştirdiği psikolojik yıpratma harekatı başarıya ulaşmıştır. Bu nedenle savaşlarda psikolojik harekatın başarıya ulaşması için medyanın ülke lehine kullanılmasının ne kadar önemli bir kez daha anlaşılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin psikolojik harekatın hazırlıkları kapsamında medyanın kullanılmasına yönelik çeşitli harekat tarzlarını barış şartlarından itibaren geliştirmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

II. Körfez Savaşı'nda tecrübe edilmeden önce, Pentagon tarafından tekerlekli araçların daha önemli olduğu değerlendirilmekteydi. Fakat, savaş sonrasında geleceğin savaşlarında paletli araçların tekerlekli araçlardan daha önemli olacağı anlaşılmıştır. Bunda en fazla etkili olan husus tankların savaşta oynadıkları rol olmuştur. 80 tonluk Amerikan M1A1 ve M1A2 Abrahams tanklarını kullanan deniz piyade birlikleri karşılarına çıkan Rus yapımı T-72 tanklarını kolaylıkla imha etmişlerdir. Ayrıca, Bağdat'ı çok kolay bir şekilde ele geçirmişlerdir. ABD, kara kuvvetlerini yeni zırhlı muharebe araçları ile modernize etme doğrultusunda adımlar atmaktadır. 20 tonluk, daha hafif, yeni geliştirilecek aktif zırhla kaplı ve muhtemelen insansız tank benzeri kara muharebe araçları geliştirmeyi planlamaktadır. Bu araçların ikmal, mayın arama ve bulma, mağara benzeri yerlerde kullanabilme gibi fonksiyonları olacağı değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Rusya ve Çin'de paletli araç konusunda büyük ilerleme kaydeden ülkelerdir. Yeni aktif zırha sahip yeni atış sistemleri ile donatılmış ve muhtemelen lazer silahı olan, belli hedefleri tespit edebilen ve bunları imha eden kara muharebe araçları geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Bu durumda, geleceğin savaşlarında paletli araçların önemi daha da artacaktır. Henüz birinci nesil tanklara sahip olan Türk Kara Kuvvetlerinin yeni nesil tanklara sahip olması aciliyet arz etmektedir. Yeni kurulan dünya düzeninde söz sahibi olmak isteyen devletler hem ekonomik hem de askeri açılardan kuvvetli olmak zorundadırlar.

14.3. Uzun Vadeli Muhtemel Gelişmeler

ABD, ulusal güvenlik stratejisinde belirttiği gibi kendisine rakip olabilecek bir gücün oluşmasının istememektedir. Bu gücün oluşumunu engellemenin en önemli yolu enerjiyi kontrol etmektir. Gelişmiş ülkeler her geçen gün artan bir oranda enerji kullanmaktadır. ABD'nin Irak'a müdahale gerekçesinin, Saddam'ın elinde bulunduğu söylenen kitle imha silahlarının imha edilmesinden ziyade dünyanın en zengin ve kaliteli petrolüne sahip Irak topraklarının kontrolünü ele geçirmek olduğu açıkça herkes tarafından dile getirilmektedir. Amerikan yönetiminin 110 ile 122 milyar varil olduğu tahmin edilen zengin Irak petrol rezervlerini kontrol etme hususunda çok kararlı olduğu da gözlenmektedir. ABD, önümüzdeki 25 yıl içinde çok hızlı bir şekilde artacak ve 30-40 sene içerisinde de muhtemelen bitecek olan petrol tüketimini güvence altına almanın ötesinde muhtemel rakipleri olan Çin, Hindistan ve Avrupa Birliği'nin de enerji ihtiyaçlarını denetim altına almayı hedeflemektedir. Irak harekatının altında yatan en önemli sebebin bu olduğu değerlendirilmektedir.

ABD, Irak'ın da ele geçirilmesiyle bugün bir şekilde Ortadoğu petrollerini kontrol edebilmektedir. ABD'nin kontrol edemediği bölge Orta Asya enerji havzasıdır. ABD'nin Irak ve Türkiye'ye yerleşerek İran üzerinden Orta Asya'ya güç projeksiyonu yapmayı planladığı Orta Asya'nın enerji kaynaklarının işletime açılmasıyla bu kaynakların ve petrol boru hatlarının kendi kontrolünde şekillendirmeye çalışacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Acar, Cemal, "Soğuk Savaş Dönemi Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası", As-Tek, Ankara, 1991.
2. Adalı, Coşkun, "Emperyalizmin Ortadoğu'ya Müdahalesi", Sorun Yayınları, İstanbul, 1991.
3. Ahmad, Feroz, "Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)", Çev: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994.
4. Alantar, Özden, "En Uzun Onyıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: Türkiye-ABD İlişkilerinin Güvenlik Boyutunda Dönüşümü", Der: Gencer Özcan- Şule Kut, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.
5. Ambrose, Stephen E., "Dünyaya Açılım, 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası", Çev: Rucihan Tul, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.
6. Arı, Tayyar, "Basra Körfezi ve Amerikan Politikası: Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu", Haz: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
7. Arı, Tayyar, "Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996", Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1996.
8. Arı, Tayyar, "2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi", Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti., 4. Baskı, İstanbul, 1999.
9. Armaoğlu, Fahir, Prof.Dr., "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi", Cilt II, 1980-1990, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994.
10. Armaoğlu, Fahir, Prof.Dr., "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi", Cilt I-II, Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996.
11. Armaoğlu, Fahir, Prof.Dr., "Belgelerle Türk–Amerikan İlişkileri", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
12. Armaoğlu, Fahir, Prof.Dr., "Lozan Konferansı ve Musul Sorunu; Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul", Ankara, Türk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1998.
13. Aydın, Mesut, Doç.Dr., "Türkiye ve Irak Hududu Meselesi", Ankara, 2001.
14. Ballı, Rafet, "Kürt Dosyası", Cem Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1992.
15. Barnett, Richard J., "Roots of War", Penguin Boks, Baltimore Md., 1973.

16. Beyatlı, Hidayet Kemal, "Irak Türklerinin Tarih, Dil ve Kültürleri, Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara, 1998.
17. Bill, James A. And Springborg, Robert, "Politics in The Middle East", Longman, 5th ed., New York, 2000.
18. Buzan, Barry, "People, States & Fear" Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, UK, 1991.
19. Can, Mehmet, "Ortadoğu'da Amerikan Politikası", Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993.
20. Cevizoğlu, Hulki, "Amerika'nın Körfez Savaşı", Ceviz Kabuğu Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2003.
21. Chomsky, Neom, "Yeni Dünya Düzeni", Çev:Kadir Çağlayan, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992.
22. Çağrı, Erhan, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri", İmge Kitapları, Ankara, 2001.
23. Çeçen, Anıl, "Kemalizm", Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.
24. Çulcu, Murat, "Marjinal Tarih Tezleri", Erciyaş Yayınları, İstanbul, 1995.
25. Davutoğlu, Ahmet, "Küresel Bunalım", Küre Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2002.
26. Davutoğlu, Ahmet, "Stratejik Derinlik", Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2001.
27. Demirbaş, H. Bülent, "Musul, Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi", İstanbul, Arba Yayınları, 1995.
28. Doğanay, M.Zekai ve Atun, A.Fikret, "Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler", Nurol Matbaası, Ankara, 1994.
29. Dursun, Davut, "Ortadoğu Neresi", İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
30. Ergil, Doğu, "Körfez Bunalımı", Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
31. Eriş, Metin, "Amerikan/Rus Emperyalizmi", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1978.
32. Evans, Laurance, "Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)", Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.
33. Fırat, Melek ve Kükçüoğlu, Ömer, "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

34. Foster, Henry A., "The Making of Modern Iraq, A Product of World Forces", University of Oklohoma Press, 1935.
35. Fromkin, David, "Barışa Son Veren Barış", Sabah Kitapları, 3. Baskı, İstanbul, 1994.
36. Fukuyama, Francis, "Yeni Dünya Düzeni", Çev:Kadir Çağlayan, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992.
37. Fukuyama, Francis, "Tarihin Sonu mu?", Vadi Yayınları, Ankara, 1995.
38. Fuller, Graham, and Lesser Ian, "Kuşatılanlar:İslam ve Batının Jeopolitiği", İstanbul, Sabah Yayınları, 1995.
39. Galbraith, J.Kenneth, Chomsky, Noam, Münif, Abdurrahman ve Fukuyama, Francis, "Yeni Dünya Düzeni", Çev: Kadir Çağlayan, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1996.
40. Gen.Kur. ATESE Bşk.lığı, "Türk İstiklal Harbi: Güney Cephesi", Cilt: 4, Ankara, 1966.
41. Gill, Stephen and Law, David, "The Global Political Economy, Perspectives, Problems and Policies", Harvester, Hertfordshire, 1988.
42. Goraudy, Roger, "Siyonizm Dosyası", Çev:Nezih Uzel, Pınar Yayınları, İstanbul, 1983.
43. Gönlübol, Mehmet, "Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)", 9. Baskı, Ankara, 1996.
44. Gönlübol, Mehmet; Sar, Cem; Esmer, A.Şükrü; Sander, Oral; İmlan, Haluk; Bilge, Suat; Sezer, Duygu; Kürkçüoğlu, Ömer, "Olaylarla Türk Dış Politikası", Cilt 1-2, Genişletilmiş 7. Baskı, Alkım Kitabevi Yayınları, Ankara 1989.
45. Gözen, Ramazan, "Amerikan Kıskacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası", Liberte Yayınları, Ankara, 2000.
46. Gresh, Alain,- Vidal, Dominique, "Ortadoğu ve Mezopotamya'dan Körfez Savaşına", Çev: Hamdi Türe, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991.
47. Grieco, Joseph, "Anarchy and The Limits of Cooperation. A Realist Critique of The Newest Liberal Institutionalism", International Organization, 42:3, 1998.
48. Güldemir, Ufuk, "Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-84)", Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.

49. Gülsoy, Ufuk, "Hicaz Demiryolu", Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul, 1994.
50. Gürün, Kamuran, "Savaşan Dünya ve Türkiye", İstanbul, 1986.
51. Heykel, Muhammed, "3. Petrol Savaşı: Körfez Savaşı'nın Perde Arkası", Çev: Dr. N.Ahmed Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.
52. Hook, Samuel Henry, "Ortadoğu Mitolojisi", İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1995.
53. Hürmüzlü, Erşat, "Irak Türkleri", Irak Milli Türkmen Partisi Yayınları, Ankara, 1994.
54. İslam Ansiklopedisi, "Musul Maddesi", Cilt VIII, Ankara.
55. Kalafat, Yaşar, "Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar", Ankara, 1992.
56. Karadağ, Raif, "Petrol Fırtınası", Haşmet Matbaası, İstanbul, 1979.
57. Karal, E.Ziya, "Sultan Abdülhamid; Devlet ve Memleket Görüşlerim", Cilt VIII, Ankara, 1983.
58. Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender, "Ortadoğu'da Savaş ve Strateji", Set Ofset Matbaacılık Yayını, Ankara, 1990.
59. Kedourie, Elie, "The Catham House Version and Other Middle Eastern Studies", University Press of New England, 1984.
60. Kennedy, Paul, "Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü", Çev. Birtane Kavakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990.
61. Keohane, Rebert O. ve Nye, Joseph S., "Power and Independence", Addison-Wesley, New York, 1997.
62. Keohane, Rebert O. ve Nye, Joseph S., "Uluslar arası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme", Der: Howard Williams, Moorhead Wright ve Tony Evans, Çev: Alp İçen, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
63. Keskin, Funda, "Cenevre Savaş Hukuku Sözleşmeleri (1949) ve PKK", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
64. Khafaji, Isam al, "The Myth of Iraqi Exceptionalism", Middle East Policy, Cilt VII, Sayı 4, Ekim 2000.
65. Kienle, Eberhard, "Ba'th V Ba'th: The Conflict Between Syria and Iraq", I.B. Tauris, Londra, 1990.

66. Kirişçi, Kemal, "ABD-Türkiye İlişkileri: Yenilenen Ortaklıkta Yeni Belirsizlikler: Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası", Der: Barry Rubin-Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.
67. Kirk, George E. "Contemporary Arab Politics, A Concise History", Frederick A. Preager Inc., 1961.
68. Kissinger, Henry, "Diplomasi", Çev: İbrahim H.Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.
69. Kocaoğlu, Mehmet, "Uluslar arası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar", Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
70. Koçsoy, Şevket, "Irak Türkleri", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.
71. Kohen, Sami, "Yeni Dünya Üzerinde NATO'nun Değişen Stratejisi ve Türkiye: Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", Haz: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.
72. Kolko, Joyce & Kolko, Gabriel, "The Limits, of Power", The World and US Foreign Policy 1945-1954, Harper&Row Publishers, New York, 1972.
73. Köni, Hasan, "ABD'nin Değişen Dış Politika Stratejileri: Jeo-Politik Ve Jeo-Ekonomi", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
74. Köprülü, Ziyat, "Irak'ta Türk Varlığı", Ankara, 1996.
75. Kuloğlu, Armağan, E.Tümg., "11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye'nin Irak Politikası", ASAM, Ankara, Eylülü 2002.
76. Kuran, Ercüment, "19. Yüzyılda Osmanlı Türklerinin Amerika'yı Tanıması", Ed: Recep Ertürk, (500. Yılında Amerika), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.
77. Kuroda, Yasumaza, , "Explaining US Behavior In The Gulf Crisis: The Gulf War and The New World Order", Ed. Tareq Y. Ismael and Jacquieline S. Ismael, Universty Pres of Florida, USA, 1994.
78. Kurubaş, Erol, "Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorunun Uluslar arası Boyutu", Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997.
79. Kürkçüoğlu, Ömer, "Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)", Ankara, 1978.
80. Lewis, Bernard, "Ortadoğu", Sabah Yayınları, İstanbul, 1996.

81. Mango, Andrew, "Turkish Policy in The Middle East, Turning Danger to Profit", (Turkish Foreign Policy), Ed: Clement H. Dodd, The Eothen Press, England, 1992.
82. Mansfield, Peter, "Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası", Sander Yayınları, İstanbul, 1975.
83. Marr, Phebe, "The Modern History of Iraq", Westview Press, USA,1985.
84. McDowall, David, "A Modern History of The Kurds", I.B.Tauris Co.Ltd., London, 1996.
85. Mead, Walter R., "Mortal Splendor, The American Empire in Transition", Houghton Mifflin Co., Boston, 1987.
86. Melek, Kemal, "İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu", 1890-1926, İstanbul.
87. Meray, Scha L., "Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler", Takım: 2, Cilt:2, Ankara, 1969.
88. Mısırlıoğlu, Kadir, "Musul Meselesi ve Irak Türkleri", Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.
89. Morgenthau, J.Hans, "Politics Among NAtions: The Struggle For Power and Peace", Alfred A.Knopf, 5th ed., New York, 1973.
90. Morgenthau, J.Hans, "Uluslar arası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme", Der: Howard Williams, Moorhead Wright ve Tony Evans, Çev: Alp İçen, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
91. Musul Vilayeti Salnamesi, İstanbul, 1330 (Miladi 1914).
92. Mutlu, Mustafa, Dr., "Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu", Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri, İstanbul, Mart 2003.
93. Nye, Jr. Joseph S., "Bound to Lead, The Changing Nature of American Power", Basic Books Inc., New York, 1990.
94. Oktay, Cemil, "Değişen Dünya Dengelerinde Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu Bölgeleri İle İlişkileri", Hava Harp Okulu Yayınları, İstanbul, 1993.
95. Oran, Baskın, "Devlet Devlete Karşı", Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.
96. Oran, Baskın, "Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt Devleti", Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
97. Oran, Baskın, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

98. Öke, Mim Kemal, "Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926", İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.
99. Öke, Mim Kemal, "Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar", Çağ Yayınları, İstanbul, 1991.
100. Özcan, Mesut, "Sorunlu Miras Irak", İstanbul, Küre Yayınları, 2003.
101. Özdağ, Ümit, "Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi", Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1991.
102. Özey, Ramazan, Doç.Dr., "Dünya Denkleminde Ortadoğu", Öz Eğitim Yayınları, İstanbul, 1997.
103. Özmen, Hasan, "Türkmen Hakları ve Türkmenlerin Statüsü", Misak-I Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara, 1998.
104. Öztürk, Metin, "Türkiye ve Ortadoğu", Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.
105. Robins, Philip, "Turkish Policy and The Gulf War Crisis, Adventurist or Dynamic?", (Turkish Foreign Policy) Ed: Clement H. Dodd, The Eothen Press, England, 1992.
106. Sabis, Ali İhsan, "Harp Hatıralarım; İstiklal Harbi ve Cihetleri", Cilt 5, Ankara, 1951.
107. Sagan, Scott D. ve Waltz, Kenneth N. "The Spread of Nuclear Weapons: A Debate", London, WW. Norton and Company, 1995.
108. Sağlam, Kadir, "Orta Doğu'da ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri", Elit Kitaplar, İstanbul, Mayıs 1999.
109. Salinger, Pierre ve Laurent, Eric, "Körfez Savaşı, Gizli Dosya", Çev: Erden Akbulut, E Yayınları, İstanbul, 1991.
110. Sander, Oral ve Fişek, Kurthan, "ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929", Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977.
111. Sander, Oral, "Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979.
112. Sevinç, Necdet, "Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri", Milenyum Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Şubat 2002.
113. Soysal, İsmail, "Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)", Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

114. Sönmezoğlu, Faruk, "Türk Dış Politikasının Analizi", Der Yayınları, İstanbul, 1994.
115. Sönmezoğlu, Faruk, "ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)", Der Yayınları, İstanbul, 1995.
116. Sönmezoğlu, Faruk, "Uluslar arası İlişkiler Sözlüğü", Der Yayınları, İstanbul, 1996.
117. Strange, Susan, "The Name of the Game Sea Changes", American Foreign Policy in a World Transformed, Ed:Nicholas X.Rizopoulos, Council on Foreign Relations Press, New York, 1990.
118. Summer, Theo, "Yeni Dünya Düzeni", Çev:Kadir Çağlayan, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992.
119. Şen, Sabahattin, "Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1992.
120. T.C. Genelkurmay ATASE Başkanlığı, "Türk Silahlı .Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Cilt 10, Ankara, 1985.
121. T.C. TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Cilt: 3, Ankara, 1985.
122. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Ankara, 1985.
123. Taşlı, Ömer, "Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri", Fikir Yayınları, İstanbul, 1991.
124. Telhami, Shibley, "Explaining US Behavior In The Gulf Crisis: The Gulf War and The New World Order", Ed. Tareq Y. Ismael and Jacquieline S. Ismael, Universty Pres of Florida, USA, 1994.
125. Trofimenko, Genrikh, "Amerikan Savaş Stratejileri", Pencere Yayınları, İstanbul, 1991.
126. Turan, Sibel, "Türkiye'nin Coğrafi Konumunun Dış Politikasına Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1992.
127. Turan, Yavuz, "ABD'nin Kürt Kartı", Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
128. Uslu, Nasuh, Yrd.Doç.Dr.," Türk Amerikan İlişkileri", 21. Yüzyıl Yayınları, Anakara, 2002.
129. Uzgel, İlhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.244-246.

130. Ülman, Haluk, "Dünya Nereye Gidiyor: Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", Haz: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.
131. Ünal, Tahsin, "Türk Siyasi Tarihi", Emel Yayınları, Ankara, 1977.
132. Yalçın, E.Semih, "Misak-ı Milli ve Lozan Belgelerinde Musul Meselesi", Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1998.
133. Yapp, M.E., "The Near East since the First World War. A History to 1995", Longman, 1996.
134. Yavuz, Ahmet, "Yakın Doğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları, 21 Kasım 1922 - 23 Temmuz 1923", Cilt: 1, Ankara, 1969.
135. Yavuz, Turan, "ABD'nin Kürt Kartı", İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.
136. Yazar, Yusuf, "Ortadoğu'da Değişen Dengeler", Rehber Yayınları, Ankara, 1991 (2. Baskı).
137. Yergin, Daniel, "The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power", New York, 1991.
138. Yıldız, G.Yavuz, "Uluslar arası Sermaye Merkezleri ve Türkiye: Yeni Dünya Düzeni Ve Türkiye", Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.
139. Zinn, Howard, "A People's History of the United States", Harper Perenial, New York, 1990.

MAKALELER

140. Akgün, Birol, "Irak Savaşı'nın Türk İç Politikası Üzerine Muhtemel Etkileri", Stradigma Dergisi, Sayı 2, Mart 2003.
141. Akgün, Birol, Yrd.Doç.Dr., "Amerika'nın Yeni Dünya Vizyonu yada Yaklaşan Küresel Anarşi", Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 4, Sayı 37, Ankara, Mayıs 2003.
142. Akın, Veysi, Yrd.Doç.Dr., "Saddam Sonrası Irak Senaryoları", Stradigma Dergisi, Sayı 2, Mart 2003.
143. Akkoyunlu, Ümit, "Irak Türklüğü'nün Meseleleri", Birlik Dergisi, Sayı 9-10, Ekim-Kasım, Ankara, 1977.
144. Armaoğlu, Fahir, Prof.Dr., "Ortadoğu'da Yeniden Yapılanma", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 336, Ankara, Nisan 1993.
145. Aslan, Muzaffer, "Irak Milli Türkmen Partisinin Görüşleri", Avrasya Dosyası, Cilt 3, Sayı 1, Ankara, İlkbahar 1996.

146. Atalay, Safa, "ABD Güvenlik Yardımı, ABD-Türkiye İlişkileri", Avrasya Dosyası, Sonbahar 1994.
147. Atay, Mehmet, "ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Irak Operasyonu", Jeopolitik Bilimsel Araştırma Dergisi", Sayı 5, İstanbul, Kış 2003.
148. Attali, Jacaves, "Ufuktaki Yeni Çizgiler: Yeni Dünya Düzeninin Oluşumu", Çev: Nejat Bayramoğlu, NPQ Dergisi, Güz 1991.
149. Ayten, Adem, "Eski Düzen: Yeni Dönem: Tekno-Medyatik 11 Eylül Sonrası Uluslar arası Sisteminin Doğası İçinde Ortadoğu ve ABD Politikası", Jeopolitik Bilimsel Araştırma Dergisi", Sayı 5, İstanbul, Kış 2003.
150. Bağcı, Hüseyin, Prof.Dr., "Türkiye'nin Irak İkilemi, ABD Politikaları", Önder Dergisi, 10 Ocak 2002.
151. Bağırova, Aida, "Çağdaş Irak'ta Egemenlik, Din ve Dini Muhalefet", Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar 2000.
152. Bal, İdris, "Ortadoğu'da Savaş, ABD ve Türkiye", Stradigma Dergisi, Sayı 3, Nisan 2003.
153. Barry, John and Thomas, Evan, "Boots, Bytes and Bombs", Newsweek The International Magazine, February 17, New York, 2003.
154. Bazoğlu, D.Sezer, Prof.Dr., "TÜSİAD-Boğaziçi Üniversitesi Dış Politika Forumu Konferansı; Irak Krizi: Askeri Müdahale ve Siyasi Gelecek", İstanbul, 28 Şubat 2003.
155. Beyatlı, Aydın, "Irak Türkleri ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi", II. Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 1989.
156. Caşın, M.Hakkı, Doç.Dr., "Strategic effects of World War-I to International Security And Power Balances in The Middle East", Ed.: Yigal Sheffy and Shaul Shai, Tel-Aviv Universty, Israel, 3-6 April 2000.
157. Caşın, M.Hakkı, Doç.Dr., "Yaşlı Avrupa ve Pax Americana Yol Ayrımında...", M5 Savunma ve Strateji Dergisi, "Sayı 118, İstanbul, Nisan 2003.
158. Caşın, M.Hakkı, Doç.Dr., "Irak Harekatında Kuzey Cephesi Sendromu ve Türk-Amerikan İlişkilerinin Gelecekteki Olası Profilleri", Jeopolitik Bilimsel Araştırma Dergisi", Sayı 5, İstanbul, Kış 2003.

159. Caşın, M.Hakkı, Doç.Dr., "Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları II", Avrasya Dosyası, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 1996.
160. Caşın, M.Hakkı, Doç.Dr., "Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçlarıl", Avrasya Dosyası, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996.
161. Çay, Abdülhaluk, "Batı Türklerinin Tarihlerine Genel Bir Bakış", Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, 1987.
162. Çeçen, Anıl, Prof.Dr., "Güney Komşumuz Irak", Avrasya Dosyası, Cilt: 6, Sayı: 3, Ankara, Sonbahar 2000.
163. Çiloğlu, Barış, "Dünya Petrollerinde Yeni Aktör", Stratejik Analiz Aylık Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Cilt 4, Sayı 37, Ankara, Mayıs 2003.
164. Dao, James, "In Quietly Courting Africa, White House Likes Dowry", New York Times, 19 September 2002.
165. Davutoğlu, Ahmet, "Dünya Siyasi Tarihi İçinde Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve Dış Müdahaleler", İlim ve Sanat Dergisi, Temmuz-Ağustos, Sayı:8, 1986.
166. Davutoğlu, Ahmet, "Jeopolitik Teoriler Çerçevesinde Dünya Kuvvet Dengesi ve Ortadoğu", İlim ve Sanat Dergisi, Sayı:6, Mart-Nisan 1986.
167. Dedeoğlu, Beril, Doç.Dr., "ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri", 2023 Dergisi, Kasım 2002.
168. Egeli, Sıtkı, "İran, Irak, Suriye ve Ortadoğu'da NBC/Balistik Füze Tırmanışı", Dış Politika Bülteni, Cilt 4, Sayı 1, Sonbahar 1992.
169. Fuller, Graham.E, "Kürtlerin Kaderi", Çev: Ümit Özdağ, Avrasya Dosyası, Cilt 1, Sayı, İlkbahar 1994.
170. Gawdat, Baghdat, "Peace in The Persian Gulf: The Shi'is Dimension", Peace and Change, Volume 24, Issue 1, January 1999.
171. Koç, Şanlı Bahadır, "Türkiye, ABD ve Irak Harekatı: Hayır Diyebilen Türkiye?", Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 3, Sayı 34, Ankara, Şubat 2003.
172. Koç, Şanlı Bahadır, "Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Notlar: Ataerkil Yapıdan Tüccar Mantığına mı?" Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 4, Sayı 37, Ankara, Mayıs 2003.
173. Kopraman, Kazım Yaşar, "Lozan Antlaşması ve Irak Türkleri", 2. Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 1989.

174. Köni, Hasan, "Uluslararası İnsan Hakları ve Irak Türkleri", Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, 1987.
175. Kösebalaban, Hasan, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslar arası İlişkiler", 2023 Dergisi, Kasım 2002.
176. Harris, William, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", Avrasya Dosyası, Cilt 6, No 3, Ankara, Sonbahar 2000.
177. Huntington, Samuel, "The Clash of Civilizations", Foreign Affairs, Summer 1993.
178. Kuran, Ercüment, "Musul Meselesi", Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, 1987.
179. Kurtçephe, İsrafil, Prof.Dr., "Türk Dış Politikasında Musul Sorunu", Stradigma Dergisi, Sayı 2, Mart 2003.
180. Kurubaş, Erol, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Gerçekleşebilirliği", Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 3, Sayı 34, Şubat 2003.
181. Mallat, Chibli, "Obstacles to Democratization in Iraq: A Reading of Postrevolutionary Iraqi History Through the Gulf War", Ed: Goldberg E., Kasaba R., and Migdal J., (Rules and Rights in the Middle East: Democrasy, Law and Society, University of Washington Press, Seattle, 1993.
182. Manaz, Abdullah, "Geçmişten Bugüne Kuzey Irak", Stradigma Dergisi, Sayı 1, Şubat 2003.
183. Manisalı, Erol, "Soğuk Savaş Sonrasında Dünya ve Türkiye", Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, İstanbul, Güz 2002.
184. Marashi, İbrahim Al, "TÜSİAD-Boğaziçi Üniversitesi Dış Politika Forumu Konferansı; Irak Krizi: Askeri Müdahale ve Siyasi Gelecek", İstanbul, 28 Şubat 2003.
185. Marr, Phebe, "Comments on Al-Hafaji's article 'The Myth of Iraqi Exceptinalism' ", Middle East Policy, Cilt VII, Sayı 4, Ekim 2000.
186. Marr, Phebe, "Turkey and Iraq, Reluctant Neighbor: Turkey's Role in the Middle East", Ed. Henry J. Barker, Institute of Peace Press, Washington, 1996.
187. Mearsheimer, John, "The False Promise of International Institutions", International Security 19:3, 1994-95.

188. M5 Savunma ve Strateji Dergisi "Bağdat Ekspresi", Sayı 118, İstanbul, Nisan 2003.
189. Nakip, Mahir, "Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı?", Avrasya Dosyası, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996.
190. Oran, Baskın, "TÜSİAD-Boğaziçi Üniversitesi Dış Politika Forumu Konferansı; Irak Krizi: Askeri Müdahale ve Siyasi Gelecek", İstanbul, 28 Şubat 2003.
191. Öğüt, Kaan, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun, Avrasya'da Güç Dengeleri, Petro-Doğalgaz", Aydınlanma 1923 Dergisi, Sayı 31, Mart-Nisan 2000.
192. Özdağ, Ümit, "Yeniden Yapılanan Ortadoğu", Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 3, Sayı 31, Kasım 2002.
193. Özdağ, Ümit, "Türkiye'nin Irak Politikasının Belirleyicileri", ASAM, Ankara, 25 Şubat 2003.
194. Özdağ, Ümit, "TÜSİAD-Boğaziçi Üniversitesi Dış Politika Forumu Konferansı; Irak Krizi: Askeri Müdahale ve Siyasi Gelecek", İstanbul, 28 Şubat 2003.
195. Pamir, A.Necdet, "Irak'a Müdahale ve Petrol Boyutu", Jeopolitik Bilimsel Araştırma Dergisi", Sayı 5, İstanbul, Kış 2003.
196. Pamukçu, Ekrem, "Irak Türklerinin Siyasi Kaderi", Yeni Türkiye- Türk Dünyası Özel Sayısı 2, Yıl 3, Sayı 16, Ankara, 1997.
197. Seydi, Süleyman, Yrd.Doç.Dr., "Irak Savaşı'nın Ortadoğu'nun Güvenliği ve İstikrarı İle Monarşi İle Yönetilen Rejimlere Etkisi", Stradigma Dergisi, Sayı 2, Mart 2003.
198. Sezal, S. Rana, "Irak'ta Devlet ve Şiiler", Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3, Ankara, Sonbahar 2000.
199. Streeten, Paul, "Global Prospects in an Interdependent World", World Development, Volume 19, N:1, January 1991.
200. Şen Şamil Dr. ve Üşümezsoy, Şener, Prof.Dr., "Asimetrik İki Kutuplu Dünya Sistemi ve Körfez Savaşı", M5 Savunma ve Strateji Dergisi, Sayı 118, İstanbul, Nisan 2003.
201. Şimşek, Halil, "Irka'ın Kuzeyinde Bir Devlet Kurma Çabaları", Jeopolitik Bilimsel Araştırma Dergisi", Sayı 5, İstanbul, Kış 2003.

202. Tahiri, Emir, "Türkiye ve İran'ın Irak İlgisi", Şark ül Evsat, (Çev: Radikal Gazetesi), 25 Nisan 2003.
203. Turan, Ömer, "Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", Avrasya Dosyası, Cilt 3, Sayı 1, Ankara, İlkbahar 1996.
204. Turhan, Ömer, "Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", Avrasya Dosyası, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996.
205. Ülke Profili (2000 yılı), "Irak Özel", Avrasya Dosyası, Cilt:6, Sayı: 3, Ankara, Sonbahar 2000.
206. Yılmaz, Hasan, "Kuzey Irak Kürt Medyasında Türkiye'nin Görüntüsü", Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 3, Sayı 34, Şubat 2003.
207. Yılmaz, Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 4, Sayı 37, Ankara, Mayıs 2003.

İNTERNET

208. ABD Ankara Büyükelçiliği, "On Yıllık Aldatmaca ve Karşı Koyma", http://www.usemb-ankara.org.tr/IRAQ/5aldatma.htm, Ankara, 2003.
209. Akgün, Birol, "Terör, Çekiç Güç", http://www.haberanaliz.com.tr, 24 Mart 2003.
210. Akgün, Birol, "Türkiye'nin Politikaları", http://www.haberanaliz.com.tr, 23 Şubat 2003.
211. Ankara Anlaşması, http://www.diplomatikgozlem.com
212. Arslan, Muzaffer, "Türkmenlerin Endişesi", http://www.haberanaliz.com.tr, 09 Nisan 2003.
213. Aybars, Ergün, Prof.Dr., "ABD'nin Türkiye'ye Yaklaşımı", http://www.haberanaliz.com.tr, 22 Mart 2003.
214. Ayışığı, Metin, "Türkiye'nin Musul-Kerkük Sorunu", http://www.haberanaliz.com.tr, 10 Nisan 2003.
215. Başyurt, Erhan, "Irak'a Demokrasi Getirecekler!", http://www.zaman.com.tr, 31 Aralık 2002.
216. Boztemur, Recep, "Irak Savaşı Sonrasında Avrupa Birliği ve Türkiye", http://www.haberanaliz.com.tr, 08 Nisan 2003.

217. Börklü, Meşkure Yılmaz, "Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri", Ankara, http://www.turan.tc/kalem/bilimsel/makker3.htm, 2002.
218. BP İnternet Web Sitesi.
219. Coşkun, Mustafa, Dr., "Irak'ın Parçalanması İsrail'in İşine Gelir", http://www.haberanaliz.com.tr, 11 Şubat 2003.
220. Çitlioğlu, Ercan, "ABD'nin Irak Planları", http://www.haberanaliz.com.tr, 08 Nisan 2003.
221. Dedeoğlu, Beril, Doç.Dr., "Irak Sorunsalı, ABD ve AB", http://www.haberanaliz.com.tr, 01 Şubat 2003.
222. Dedeoğlu, Beril, Doç.Dr., "Müttefik Güçlerin Anlaşmazlık Olasılıkları", http://www.haberanaliz.com.tr, 01 Nisan 2003.
223. Dikeç, Üstün, Prof.Dr., "Irak Operasyonu Sonrası Petrol Piyasası, Enerji Kaynaklarının Kullanımı", http://www.haberanaliz.com.tr, 14 Şubat 2003.
224. Doksat, M.Kerem, prof.Dr., "ABD'nin Irak ve Yeni Dünya Düzeni Politikası", http://gulizk.com, İstanbul, 11 Mart 2003.
225. Erhan, Çağrı, Yrd.Doç.Dr., "Güç Dengesi Kalkınca", http://www.haberanaliz.com.tr, 10 Mart 2003.
226. Erhan, Çağrı, Yrd.Doç.Dr., "Irak'ta Operasyon Sonrası Bir İç Savaş İhtimali", http://www.haberanaliz.com.tr, 28 Şubat 2003.
227. Erhan, Çağrı, Yrd.Doç.Dr., "Tezkerenin Reddi Türkiye'nin Önceliklerini ABD'ye Çok Daha Fazla Anlattı", http://www.haberanaliz.com.tr, 09 Mart 2003.
228. Erhan, Çağrı, Yrd.Doç.Dr., "Türkiye'nin Müdahale Hakkı", http://www.haberanaliz.com.tr, 19 Mart 2003.
229. Erhan, Çağrı, Yrd.Doç.Dr., "İsrail-Filistin Barışında Yol Haritası", http://www.haberanaliz.com.tr, 27 Mayıs 2003.
230. Gökırmak, Metin, Dr., "Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye", http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/12-mert/12-mert.htm, Bursa, 2002.
231. Gürses, Emin, Doç.Dr., "Türkmenlerin Haklarını Korumak", http://www.haberanaliz.com.tr, 11 Nisan 2003.
232. Hacısalihoğlu, İ.Yaşar, Doç.Dr., "Irak'ın Geleceği", http://www.haberanaliz.com.tr, 08 Nisan 2003.

233. Irak Kürdistan Bölgesi Anayasa Taslağı, http://www.bianet.org/2002/10/16/ 13916.htm
234. Izady, M., Dr., "Sevr ve Kürdistan Haritaları", Colombia University, New York, USA, 2002.
235. İlhan, Suat, E.Korg,, "ABD'nin Uluslarüstü Kuruluşlar ve Türkiye İle Olan İlişkilerini Düzeltme Çabası", http://www.haberanaliz.com.tr, 03 Nisan 2003.
236. Kelly, H.John, "U.S.-Turkey Relations", http://www.accessatlanta.com /ajc/epaper/, 28 Mart 2003.
237. Kulaksızoğlu, Beklan, "11 Eylül'ün Bulutları Irak Üzerinde", http://www.remgo.com/1109/11irak.htm.
238. Liu, Henry C.K., "US Dollar Hegemony Has Got to Go", Asia Times Online Co.Ltd. (http://www.atimes.com/global-econ/), New York, 11 Nisan 2002.
239. NTV Haber, "BM Kararında Irak'a Son Fırsat", http://www.ntv.com.tr/news/187435.asp, 12 Kasım 2002.
240. NTV Haber, "Gözler Irak Petrol Gelirinde", http://www.ntv.com.tr/news/187435.asp, 07 Nisan 2003.
241. Özey, Ramazan, Prof.Dr., "Irak Türkleri Unutulmamalı", http://www.haberanaliz.com.tr, 9 Nisan 2003.
242. Paul, James A., "Iraq: The Struggle for Oil", Global Policy Forum, http://www.globalpolicy.org/security/oil/2002/08jim.htm, August 2002.
243. Pearson, W.Robert (ABD Ankara Büyükelçisi) "ABD Dış Politikası Üzerine Sunumu", Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 05 Şubat 2002. (http://www.usemb-ankara.org.tr/ AMBASADR/PEA0205T.HTM)
244. Perle, Richard, "A New Israeli Strategy Toward 2000", The Institute For Advanced Strategic and Political Studies, 07.08.1996, http://www.israeleconomy.org/strat1.htm.
245. Seydi, Süleyman, Yrd.Doc.Dr., "AB'den Yeşil Işık mı?", http://www.haberanaliz.com.tr, 07 Nisan 2003.
246. Seydi, Süleyman, Yrd.Doc.Dr., "ABD'nin Irak Politikası", http://www.haberanaliz.com.tr, 30 Mart 2003.
247. Seydi, Süleyman, Yrd.Doc.Dr., "ABD-Türkiye Müzakerelerinde Gelinen Nokta", http://www.haberanaliz.com.tr, 19 Şubat 2003.

248. Seydi, Süleyman, Yrd.Doc.Dr., "Irak'ın Kuzeyi'ndeki Grupların Durumu", http://www.haberanaliz.com.tr, 27 Şubat 2003.
249. Seydi, Süleyman, Yrd.Doc.Dr., "Kürt Grupları'nın Türkmen Politikası", http://www.haberanaliz.com.tr, 14 Mart 2003.
250. Seydi, Süleyman, Yrd.Doç.Dr., "AB, Bölünmeler Yaşamakta...", http://www.haberanaliz.com.tr, 13 Şubat 2003.
251. Seydi, Süleyman, Yrd.Doç.Dr., "ABD-DEHAP Buluşması", http://www.haberanaliz.com.tr, 08 Mart 2003.
252. Tezkan, Yılmaz, "G. W. Bush Değişik Bir Şey Söylemiyor: ABD Güvenlik Siyaset Belgesi", http://www.yarindergisi.com, Sayı 8-9, Kasım 2002.
253. US Policy, http://usinfo.state.gov/regional/nea/iraq/iraq99g.htm
254. White House, "The National Security of The United States of America", Washington, September 2002, http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html
255. Yalçın, Nedim, "Irak Dosyası...", www.strategyocean.com/dosya/irak/, 21 Aralık 2001.
256. Yeldan, Erinç, Prof.Dr., "Irak Operasyonu ve Dünya Ekonomisi", http://www.haberanaliz.com.tr, 02 Nisan 2003.
257. Yıldız, Kemal, "Irak Sorunu, ABD ve Türkiye", http://www.huder.org/makale/%C4%B1rak.htm, 2003.

GAZETELER

258. Barzani, Mesut, Birayeti Gazetesi, (KDP'nin Resmi Yayın Organı), 05.10.2002.
259. Barzani, Mesut, Birayeti Gazetesi, (KDP'nin Resmi Yayın Organı), 15.10.2002.
260. Beaumont, Peter, "Now for the Bush Doctrine", The Observer, 22 September 2002.
261. Boudreaux, Richard, "The Reasons Turkey Rejected U.S.", Los Angeles Times, 3 Mart 2003.
262. Cirincione, Joseph, "The New American Colonialism", San Fransisco Cronicle, 23 February 2003.
263. Cirincione, Joseph, "The Shape of the Post-War World ", The San Fransisco Cronicle, 23 March 2003. Proliferation Brief, Volume 6, Number 6, 26 March 2003,

264. Çandar, Cengiz, "Irak'a Örnek Hangi Türkiye?", Tercüman Gazetesi, 15 Mayıs 2003.
265. Cumhuriyet Gazetesi, "Saldırı Yığınağı", 13 Mart 2003.
266. Cumhuriyet Gazetesi, "Irak Raporu Karamsar", 28 Ocak 2003.
267. Galston, William A. "Why a First Strike Will Surely Backfire", The Washington Post, 16 June 2002.
268. Elekdağ, Şükrü, "Şimdi de Suriye Topun Ağzında", Radikal Gazetesi, 14 Nisan 2003.
269. Hamilton, Adrian, "It is Wrong to Be Judge, Jury and Executioner", The Independent, 6 November 2002.
270. Hari, Johann, "ABD İyi Şeyler de Yapabilir", The Independent, (Çev: Radikal Gazetesi), 13 Nisan 2003.
271. Hürriyet Gazetesi, "10 Yıllık Savaş", 21 Eylül 2001.
272. Hürriyet Gazetesi, "Petrol Savaşı Nisanda", 29 Ocak 2003.
273. Kesici, İlhan, "Tarih Yeniden Kırılmakta", Radikal Gazetesi, 14 Nisan 2003.
274. Kessler, Glenn, "Diplomatic Missteps With Turkey Prove Costly", Washington Post, 28 Mart 2003.
275. Kissinger, Henry, "Phase II and Iraq", Washington Post, 13 Ocak 2002.
276. Kristol, William, "Irak Başlangıcın Sonuydu", The Weekly Standart, (Çev: Radikal Gazetesi), 09 Mayıs 2003.
277. McFaul, Michael, "Reshaping the Middle East Winning a Lasting Peace in Iraq Will Take More Than Tanks", San Francisco Chronicle, 23 February 2003.
278. Milliyet Gazetesi, "İki Gün Cehennemi", 19 Mart 2003.
279. Milliyet Gazetesi, "Şok Bombardıman", 19 Mart 2003.
280. Milliyet Gazetesi, "BM Kararını Versin", 17 Mart 2003.
281. New York Times, "ABD Yeni Üsler Peşinde", Çev: Radikal Gazetesi, 21 Nisan 2003.
282. Nureddin, Muhammed, "Türkiye Kuzey Irak'ta İflas Etti", The Daily Star (Çev: Radikal Gazetesi), 20 Nisan 2003.
283. Pollack, Kenneth M., "Bağdat'ta Sona Yaklaşılıyor", Radikal Gazetesi, 9 Nisan 2003.
284. Radikal Gazetesi, "ABD, NATO'yu Kontrol Peşinde", 09 Mayıs 2003.

285. Radikal Gazetesi, "KDP ve KYB Saddam'ın Silahlarını Paylaştılar", 23 Nisan 2003.
286. Radikal Gazetesi, "Kürt Gruplara Son Uyarılar", 17 Nisan 2003.
287. Radikal Gazetesi, "Rumsfeld: Kuzeyden Keşif Harekatı Sona Erdi", 16 Nisan 2003.
288. Radikal Gazetesi, "Irak Petrolüne İsrail Rotası", 21 Nisan 2003.
289. Radikal Gazetesi, "Türk-ABD Ortaklığı Yeniden", 29 Nisan 2003.
290. Radikal Gazetesi, "Türkmenlerden Beş Şart", 16 Nisan 2003.
291. Radikal Gazetesi, "AB Savunması NATO'yu Böldü", 1 Mayıs 2003.
292. Radu, Michael, "Kürt Sorunu İnce Çözüm İster", Frontpage Magazine, (Çev: Radikal Gazetesi), 27 Nisan 2003.
293. Robins, Philip, "Türkiye'ye Bir Ziyaret Yetmez", The Daily Star, (Çev: Radikal Gazetesi), 13 Nisan 2003.
294. Serbesti Dergisi, "Kürdistan Anayasa'sı Taslağı", Irak, 15 Kasım 2002.
295. Sunday Herald, "Irak'ta Rejim Değişikliği Acilen Gerekmektedir", 6 October 2002,
296. Şahin, Haluk, "Wolfowitz'in Düş Kırıklığı", Radikal Gazetesi, 09 Mayıs 2003.
297. Türköne, Mümtazer, Prof.Dr., "Gözler Her Zaman Yanıltır", Radikal Gazetesi, 22 Nisan 2003.
298. Tyonbee, Arnold, "Türkiye I, II, III", Çev: Kasım Yargıcı, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Ankara, 2000.
299. Wolfowitz, Paul, "CNNTürk'ten M.Ali Birand ve Cengiz Çandar İle Yaptıkları Söyleşi", Radikal Gazetesi, 06 Mayıs 2003.
300. Yaşar, H.Nuri, Yrd.Doç.Dr., "Yeni Dengelerin Dünyası", Radikal Gazetesi, 11 Nisan 2003.

EK-A

TÜRKİYE, İNGİLTERE VE IRAK HÜKÜMETLERİ BEYNİNDE ANKARA'DA MÜNAKİT HUDUD VE MÜNASEBATI HASENEİ HEMCİVARI MUAHEDENAMESİ

Andlaşmanın İmza yer ve tarihi : Ankara, 5 Haziran 1926
Onay Kanununun tarih ve sayısı : 7 Haziran 1926, Sayı 911
Resmi Ceride ile neşir ve ilânı : 18 Temmuz 1926, sayı 424
D Ü S T U R : III. tertip, Cild 7, Sahife 1642

ONAY KANUNU

Madde 1. Türkiye, Ingiltere ve Irak Hükûmetleri arasında Ankara'da 5 Haziran 1926 tarihinde İmza olunan Hudud ve Münasebatı Hasenei Hemcivari Muahedesi Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik olunmuştur.

Madde 2. Işbu muahedenin icrayı ahkâmına Icra Vekilleri Heyeti memurdur.

TÜRKIYE, INGILTERE VE IRAK HÜKÜMETLERI BEYNINDE ANKARA'DA 5 HAZIRAN 1926 TARIHINDE MÜNAKIT HUDUT VE MÜNASEBATI HASENEI HEMCIVARI MUAHEDENAMESI

Bir taraftan; Türkiye Reisicumhuru Hazretleri

Ve diğer taraftan; Haşmetlû Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyeti Müttehidesi, Mâverayı Ebhar Britanya arazisi Kıralı ve Hindistan İmparatoru hazretleri ve haşmetlû Irak Kralı hazretleri.

Lozan'da İmza edilen 24 temmuz 1923 tarihli muahedenin Türkiye ile Irak arasındaki hududun tâyini hakkındaki ahkâmını derpiş ederek Irak'ı müstakil bir devlet ve kendisiyle İngiltere arasında münakit 10 Teşrinievvel 1922 ve 13 kânunusani 1926 tarihli muahedelerden münbais münesabatı mahsusayı tanıyarak hudut mıntakasında aralarındaki âhenk ve hüsnü amizişi ihlâl edebilecek her gûna hadisatı bertaraf etmek arzusiyle.

Bu bapta bir muahede akdine karar vermişler ve berveçhizir murahhaslarını tâyin etmişlerdir: şöyle ki:

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Hazretleri:

İzmir Mebusu ve Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi Hazretleri.

Haşmetlû Büyük Britanya ve Irlanda Kıraliyeti Müttehidesi Mâverayı Ebhar Britanya arazisi Kıralı ve Hindistan Imparatoru Hazretleri.

Haşmetlû Britanya Kıralı Hazretlerinin Türkiye Cumhuriyeti nezdinde fevkalâde sefir ve murahhası asaletlû Sir Ronald Charles Lindzey. K.C.M.G., C.B.C.V.O. Hazretleri.

Haşmetlû Irak Kıralı Hazretleri.

Irak Müdafaai Milliye Vekil Vekili Miralay Nuri Sait, S.M.J.D.S.O. Hazretleri.

Müşarünileyhim yolunda ve muntazam bulunan salâhiyetnamelerini tebliğettikten sonra ahkâmı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

BIRINCI FASIL

Türkiye ile Irak arasındaki hudut

MADDE 1

Türkiye ile Irak arasındaki hattı hudut Cemiyeti Akvamın 29 teşrinievvel 1924 tarihli içtimaında takarrür etmiş olan güzargâha tevfikan berveçhizir sureti katiyede tâyin edilmiştir. (Brüksel hattı hududunun tarifi)

-Merbuttur-

Mamafih balâdaki hattı hudut Aşuta ve Alamun cenubunda bu iki mahalli yekdiğerine rapteden yolun Irak arazisinden geçen kısmını Türk arazisi dâhilinde bırakmak üzere tadil edilmiştir.

MADDE 2

Birinci maddenin son fıkrası kaydı tahtında mezkûr maddede tesbit edilen hattı hudut işbu muahedeye merbut 1/250000 mikyasında harita üzerinde tersim edilmiştir.

Metin ile harita arasında ihtilâf zuhurunda metin muteber olacaktır.

MADDE 3

Birinci maddede tasrih edilen hattı hududu arazi üzerinde tâyin etmek üzere bir tahdidi hudud komisyonu teşkil edilecektir. Işbu komisyon Türkiye Hükümeti tarafından tâyin edilecek iki ve Britanya ile Irak Hükûmetleri tarafından müştereken tayin edilecek iki murahhas ile muvafakat buyurduğu takdirde Isviçre Reisicumhuru tarafından Isviçre tebaası meyanından tâyin edilecek bir reisten mürekkep olacaktır. Işbu komisyon süratı mümkine ile ve her halde bu muahedenin mevkii meriyete vaz'ından itibaren altı ay zarfında içtima edecektir. Komisyonun mukarreratı ekseriyeti âra ile ittihaz edilecek ve bilcümle tarafeyni âliyei âkideyn için vacibürriaye olacaktır.

Tahdidi hudut komisyonu her halde işbu muahededeki tarifatı pek yakından takibe gayret edecektir. Komisyonun masarifi Türkiye ve Irak arasında mütesaviyen taksim edilecektir. Alâkadar devletler komisyonun vazifesini ifa edebilmesi için lâzımgelen ikâmet, amele, malzemeye (kazık işaret taşı) mütaallik bilcümle hususatta gerek doğrudan doğruya gerek memurini mahalliye vasıtasiyle tahdidi hudut komisyonuna muavenet etmeği taahhüt eylerler.

Mezkûr devletler bundan başka komisyon tarafından vazedilecek nirengi mevzilerine, hudut işaretlerine, kazık ve alâmetlere riayet etmeği taahhüt ederler.

Hudut işaretleri birinden diğeri görülebilecek surette vazedilecek ve üzerlerine numara konulacaktır. Bunların mevkileri ile numaraları bir harita üzerinde gösterilecektir.

Tahdidi hudut zabıtnamei kat'isi ve buna merbut haritalarla vesaik, üç nüsha olarak tanzim edilecek ve bunlardan ikisi hem hudut devletlerin hükümetlerine ve üçüncüsü musaddak suretleri Lozan Muahedesini İmza eden devletlere tebliğedilmek üzere Fransa Cumhuriyeti Hükümetine ita edilecektir.

MADDE 4

Birinci madde mucibince Irak'a terkedilen arazideki ahalinin tâbiiyeti Lozan Muahedesinin 30-36 ncı maddelerine tevfikan halledilecektir.

Tarafeyni âliyei âkideyn mezkûr muahedenin 31, 32, 34 üncü maddelerinde münderiç hakkı hiyarın işbu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihten itibaren on iki ay müddetle cari olabileceğini kararlaştırmışlardır.

Mamafih Türkiye, balâdaki ahaliden hakkı hiyarlarını Türkiye tâbiiyeti için istimal edenlerin işbu haklarını tanımak hususunda serbestii hareketini muhafaza eder.

MADDE 5

Tarafeyni âkideynden her biri birinci maddede tasrih edilen hattı hududu kati ve taarzudan masun olmak üzere kabul ve bunu tadile matuf her türlü teşebbüsten tevakki etmeği taahhüt eyler.

IKINCI FASIL

Münasebatı hasenei hemcivari

MADDE 6

Tarafeyni âliyei âkideyn bir veya bir kaç müsellâh eşhasın civar hudut mıntakasında yağmagerlik veyahut şekavet icrası maksadiyle vukubulacak istihzaratına yedi iktidarlarında bulunan bilcümle vesait ile muhalefet etmeği ve bunların huduttan müruruna mâni olmağı mütekabilen taahhüt ederler.

MADDE 7

On birinci maddede zikredilen salâhiyettar memurin civar hudut mıntakasında yağmagerlik veyahut şekavet icrası için bir veya bir kaç müsellâh eşhasın istihzaratta bulunduklarını istihbar ettikleri zaman yekdiğerlerini mütekabilen ve bilâ imhal haberdar edeceklerdir.

MADDE 8

On birinci maddede zikredilen salâhiyettar memurin bulundukları arazi dâhilinde ika edilmiş olabilecek bilcümle yağmagerlik ve haydutluk ef'alinden mütekabilen yekdiğerlerini haberdar edeceklerdir.

Haberdar edilecek taraf memurini, yedi iktidarlarında bulunan bilcümle vesait ile bunların faillerinin huduttan müruruna mâni olmağa gayret edeceklerdir.

MADDE 9

Müsellâh bir veya bir kaç eşhas civar hudut mıntakasında bir cinayet veya cürüm ika ettikten sonra diğer hudut mıntakasına ilticaya muvaffak oldukları takdirde bu son hudut mıntakası memurini işbu eşhası silâhlariyle ve yağma ettikleri eşya ile birlikte kanuna tevfikan tebaası bulundukları tarafın memurinine teslim etmek üzere tevkif etmeğe mecburdurlar.

MADDE 10

Muahedenin işbu faslının tatbik edileceği hudut mıntakası Türkiye'yi Irak'tan tefrik eden bütün hudut ile bu hududun bir ve diğer tarafında yetmiş beşer kilometre derinliğinde bulunan mıntakadır.

MADDE 11

Muahedenin işbu faslını tatbik ile mükellef salâhiyettar memurin berveçhizirdir.

Umumi teşriki mesaiyi tanzim ve ittihaz olunacak tedabirin mesuliyetini deruhte etmek üzere:

Türkiye tarafından: Askeri hudut kumandanı.

Irak tarafından: Musul ve Erbil mutasarrıfları.

Malûmatı mahalliyenin ve tebligatı müstacelenin teatisi için,

Türkiye tarafından: Valilerin muvafakatı ile tâyin edilecek memurin.

Irak tarafından: Zako, Amadiye, Zibar, Rovandoz kaymakamları,

Türkiye ve Irak Hükümetleri gerek on üçüncü maddede zikredilen daimi hudut komisyonu marifetiyle ve gerek tarikı siyasi ile yekdiğerini haberdar ederek esbabı idariyeden dolayı salâhiyettar memurlarının listesini tadil edebilirler.

MADDE 12

Türkiye ve Irak memurları diğer taraf tebaasından olup bilfiil onun arazisinde bulunan aşair rüesa, şeyh veyahut diğer âzası ile resmi veya siyasi mahiyeti haiz her nevi muhabereden istinkâf edeceklerdir. Tarafeyni âkideyn hudut mıntakasında bir veya diğer devlet aleyhine müteveccih hiç bir gûna propaganda teşkilâtına ve içtimaa müsaade etmiyeceklerdir.

MADDE 13

Muahedenin işbu faslının ahkâmının icrasını teshil ve umumiyetle hudut üzerinde münasebatı hasenei hemcivariyi idame etmek üzere vakit vakit Türkiye ve Irak hükümetleri tarafından mütekabilen tâyin edilecek müsavi adedte memurinden mürekkep daimi bir hudut komisyonu teşekkül edecektir.

Bu komisyon en az altı ayda bir kere ve ahval icabettirdiği takdirde daha ziyade içtima edecektir.

Münavebeten Türkiye ve Irak'ta içtima edecek olan bu komisyon muahedenin bu faslının ahkâmının icrasına müteallik mesaili ve alâkadar hudut mıntaka memurları arasında bir itilâfa müncer olmıyan diğer her nevi hudut mesailini sureti dostanede halletmek vazifesiyle mükellef olacaktır. Komsiyon işbu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihi takibeden iki ay zarfında birinci defa olarak Zako'da içtima edecektir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Ahkâmı umumiye

MADDE 14

Her iki memleket arasında menafii müştereke sahasını tevsi etmek maksadiyle Irak Hükümeti işbu muahedenin mevkii meriyete vaz'ı tarihinden itibaren yirmi beş sene müddetle berveçhizir alacağı aidatın yüzde onunu Türkiye Hükümetine tesviye edecektir:

a) 14 mart 1925 tarihli imtiyaz mukavelenamesinin onuncu maddesi mucibince «Türkiş Petroleum» kompani'den

b) Bâlâdaki imtiyaz mukavelenamesinin altıncı maddesi mucibince petrol ihraç edebilecek olan şirketlerden veya eşhastan

c) Bâlâda zikredilen imtiyaznamenin 33 üncü maddesi mucibince teşekkül edebilecek olan muavin şirketlerden

MADDE 15

Türkiye ve Irak, dost devletler arasında cari usule tevfikan bir iadei mücrimin muahedesi akdetmek üzere mümkün mertebe süratle müzakerata girişmeğe karar vermişlerdir.

MADDE 16

Irak Hükümeti kendi arazisinde ikamet eden eşhası işbu muahedenin İmzasına kadar Türkiye lehindeki efkâr ve harekâtı siyasiyelerinden dolayı iz'aç ve tazip etmemeği ve kendilerine tam ve multak bir affı umumi bahşetmeği taahhüt eyler.

Bu bapta ita olunmuş hükümlerin kâffesi iptal edilecek ve derdest bulunan bilcümle takibat tevkif olunacaktır.

MADDE 17

İşbu muahede, tasdiknamelerin teatisinden itibaren mevkii meriyete girecektir.

Işbu muahedenin ikinci faslı, bu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihten itibaren on sene müddetle mer'i kalacaktır.

Işbu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihten itibaren iki sene hitamında tarafeyni akideynden her biri işbu faslı kendisine aidiyeti itibariyle feshetmek hakkını haiz olacaktır. Keyfiyeti fesih ihbar edildiği tarihten bir sene sonra müessir olacaktır.

MADDE 18

İşbu muahede tarafeyni âliyei âkideyn tarafından tasdik edilecek ve tasdiknameler mümkün mertebe süratle Ankara'da teati edilecektir. Muahedenin musaddak suretleri Lozan muahedesini İmza eden devletlere gönderilecektir.

Tasdikan lilmakal bâlâda isimleri zikredilen murahhaslar işbu muahedeyi İmza ve zirini temhir etmişlerdir.

Ankara'da 5 haziran 1926 tarihinde üç nüsha olarak tanzim edilmiştir.
İmza İmza
Dr. Tevfik Rüştü R.C.Lindzey
(Mühür) (Mühür)
İmza: Nuri Sait (Mühür)

MERBUT

Türkiye ile Irak arasındaki hudut

MADDE 1

Türkiye ile Irak arasındaki hattı hudut Cemiyeti Akvamın 29 teşrinievvel 1924 tarihli içtimaında takarrür etmiş olan güzergâha tevfikan berveçhi zir sureti katiyede tâyin edilmiştir:

Dicle nehri ile Habur çayının noktai iltikalarından bed ile Habur çayının hattı mutavassıt veya Talvegin'i takiben mezkûr çayın Hazil çayı mültekasına kadar;

Siyomez'den geçen çay mültekasının membaına doğru üç kilometrede kâin bir noktasına kadar Hazil çayının hattı mutavassıt veya Talveği;

Bu noktadan itibaren sıyomezden geçen çay kolu havzasının şimalindeki tepeye kadar şarka doğru giden bir hattı müstakim;

Bu havzanın şimalindeki tepeden Bilâkiş dağına kadar; Bu noktadan itibaren Bayco çayının Robozak'taki kolunun menbaına kadar; Bu çay ile Robozak'ın şark-cenubu şarkisindeki 6834 rakımından inen çayın Robozak'ın cenubunda kâin mülteka kısmına kadar; 6834 rakımlı tepeden şimal-şarkı şimalisindeki boğaza kadar bir hattı müstakim; şark istikametini takiben bu boğazdan inen küçük çay Talveği'nin Habor çayı ile noktai iltikasına kadar; Habor çayı mansabına doğru tahminen bir buçuk kilometre boyunca mezkûr çayın Aroş ve Ceramos mıntakasından inen bir çay ile iltikasına kadar; Bu çayı takiben, Kâşure'den gelen çayı şimalde bırakarak birincisi Ceramos'tan ve ikincisi Aroş'tan inen iki mühim kolun yekdiğeriyle telâkisine kadar; Bu mültekadan bâlâda mevzuubahis olan iki kolun arasındaki suların hattı taksimi üzerinde 6571 rakımına şarka müntehi olan bu vadi Talveği; Evvelkinin şarkında kâin 9063 rakımına kadar bu hattı taksimi meyah ve sonra Lizen çayı havzasının cenup tepesiyle Ceramus'tan gelen kol havzası ve tepesinin noktai telâkısine kadar; -Oradan inen zap çayı kolu havzasının şimal tepeleri boyunca bu sonuncu tepe hattı; Özkaya'nın tahminen iki kilometre garp-şimali garbisindeki tepesine kadar; Özkaya'nın kurbunda ve şimali şarkisinde kâin bu zirvenin Zap kolunun membaına kadar bir hattı müstakim; Zap çayına kadar bu kolun mecrası; Zap çayını mansabına doğru takiben Bayçoka'nın bir kilometre cenubunda kâin bu noktaya kadar; Bebehi'nin cenubundan ve (Çal) ın şimalinden geçen çay havzasının cenup tepesine kadar şark istikametinde, Berican'dan geçen Zap kolunun cenup hattı bâlası boyunca imtidat eden ve (şilok) un garp-cenubu garbisinde Avmarek'in menbaına yakın bulunan noktaya kadar bir hattı müstakim; İşbu menbaa kadar bir hattı müstakim; Bu membadan (Avmarek) in garbi kolu, (Kesrik) ve (Nervek) arasındaki boğaza inen küçük çay mültekasına kadar, Bu küçük çay kendi menbaına kadar, Mültekası Nervek şimalindeki Avmarek'in şark kolundan müteşaip suya kadar en kısa mesafe; Bu

su kendi mansabına kadar; Bu mültekadan Avmarek ile Rudbarşin sularının ayrıldığı hattı balâya olan en kısa mesafe; Bu hattı balâ, şeh Muammer kurbunda ve şimalinde bu çaya akan Rutbarşin kolu membaına en yakın olan noktaya kadar; Bu membaa kadar bir hattı müstakim; Balâda zikrolunan kol-denin bir az cenubunda ve çayın mansabına kadar mansabına doğru akan Rutbarşindir; Bu çay kendi membaına kadar; Bu membadan Rutbarşin ve (Herki) nin şark ve kurbundaki şemsi Dinan kolu sularını ayıran hattı balâya kadar en kısa mesafe; Bu noktadan işbu kolu besleyen en yakın çaya en kısa mesafe; Bu çay ve maruzzikir kol şemsidinan suyuna kadar; Bu mültekadan şemsidinan suyu havzasının cenubi tepesine en yakın mesafe; Bu tepe (Boyah) ın şark ve kurbunden geçen Hacıbey çayı ve kolunun beynindeki zirve hattiyle tekatu noktasına kadar; En kısa bir hattı müstekim üzere Hacıbey çayına kadar uzayan bu tepe hattı; Hacıbey çayı membaına doğru Iran hududuna kadar.

İngiltere Sefiri Sir Ronald şarl Lindzey ve Irak Murahhası Nuri Sait Paşa taraflarından Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendiye yazılan 5 haziran 1926 tarihli notanın tercümesidir:

Bugün beynimizde İmza edilen muahedenin on üçüncü maddesine atfen şunu beyan ederiz ki bu muahedenin mevkii meriyete vaz'ını takip eden on iki ay içinde Türkiye Hükümeti mezkûr maddede mevzuubahis olan aidattaki hissesini sermayeye tahvil etmek arzusunda bulunduğu takdirde Irak hükümetini arzusundan haberdar edecek ve mezkûr hükümet ihbarı vâkıı takip eden otuz gün zarfında bu maddenin tamamii ifası zımnında Türkiye Hükümetine beş yüz bin Ingiliz lirasi tesviye edecektir.

Diğer taraftan şurası da mukarerdir ki Türkiye Hükümeti mezkûr aidattaki menafiini evvel emirde Irak Hükümetine bir tarafı salisin tediyeye âmade olabileceği fiattan daha yüksek olmamak üzere mübayaa etmek fırsatını vermeksizin elinden çıkarmamağı taahhüt eyler.

Teati edilen işbu notaların bugün İmza edilen muahedenin cüz'ü mütemmimini teşkil ettiği takarrür etmiştir. Bu vesile ile ihtiramatı faikamızı tecdit ederiz.

5 Haziran 1926

Lindzey Nuri Sait

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey Efendi tarafından Ingiltere Sefiri Sir şarl Lindzey Cenablarına ve Irak Murahhası Nuri Sait Paşaya yazılan müttehidülmeal mektupların tercümesidir:

Aramızda bugün İmza edilen muahedenin on dördüncü maddesine atfen berveçhizir vukubulan beyanatınızı havi olarak bugünkü tarihli gönderdiğiniz notayı ahiz ve senet ittihaz ettiğimi arzederim.

Bu muahedenin mevkii meriyete vaz'ını takip eden on iki ay içinde Türkiye Hükümeti mezkûr maddede mevzuubahis olan aidattaki hissesini sermayeye tahvil etmek arzusunda bulunduğu takdirde Irak Hükümetini arzusundan haberdar edecek ve mezkûr Hükümet ihbarı vâkıı takip eden otuz gün zarfında bu maddenin tamamii ifası zımnında Türkiye Hükümetine beş yüz bin Ingiliz lirası tesviye edecektir.

Diğer taraftan şurası da mukarrerdir ki Türkiye Hükümeti mezkûr aidattaki menafiini evvel emirde Irak Hükümetine bir tarafı salisin tediyeye âmade olabileceği fiattan daha yüksek olmamak üzere mübayaa etmek fırsatını vermeksizin elinden çıkarmamağı taahhüt eyler.

Teati edilen işbu notaların bugün İmza edilen muahedenin cüz'ü mütemmimini teşkil ettiği takarrür etmiştir.

Dr. T. Rüştü

EK-B

TBMM KARARLARI

107 numaralı karar
12 Ağustos 1990

TBMM'nin, Irak'ın Kuveyt'i 2 Ağustos 1990'da işgali üzerine, "savaş hali ilanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması, yabancı ülkelere gönderilmesi" konusunda hükümete verilen izne ilişkin kararı.

TBMM, Irak'ın Kuveyt'i 2 Ağustos 1990'da işgali nedeniyle Akbulut Hükümeti'nin (47. Hükümet) isteği doğrultusunda, 12 Ağustos 1990'da, "savaş hali ilanı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması" konularında hükümete izin verdi.

TBMM KARARI

Güvenliğimizin Sağlanması İçin Silahlı Kuvvetlerin Yurt İçinde ve Dışında Kullanılmasına İzin Verilmesi Hakkında Karar
Karar No: 107
Karar Tarihi : 12.8.1990
Resmi Gazete: 14.8.1990 - 20605

Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebiyle, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasanın 117 nci maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan Hükümete; Ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi maksadına münhasır olarak, savaş hali ilanı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 12.8.1990 tarihli 126 nci Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

TBMM KARARLARI

108 numaralı karar

5 Eylül 1990

"Körfez Krizi" nedeniyle "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması" konusunda hükümete verilen izin.

TBMM, Irak'ın Kuveyt'i 2 Ağustos 1990'da işgaliyle patlak veren "Körfez Krizi"nde, Akbulut Hükümeti'nin (47. Hükümet) isteği doğrultusunda, 5 Eylül 1990'da, "hudut ve şümulü Hükümetçe takdir olunacak şekilde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması" konularında hükümete izin verdi.

Hükümet Tezkeresi, daha sonra "kapalı oturum"da görüşüldü ve 136 ret oyuna karşılık 246 oy ile kabul edildi.

TBMM KARARI

Körfez Krizi Sebebiyle, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunmasına, Anayasanın 92 nci Maddesi Uyarınca İzin Verilmesine Dair

Karar No: 108

Karar Tarihi : 5.9.1990

Resmi Gazete: 7.9.1990 - 20628

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebiyle, öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak; kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut ve şümulü Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 5.9. 1990 tarihli 3 üncü Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

TBMM KARARLARI

126 sayılı karar

17 Ocak 1991

"Körfez Krizi" nedeniyle "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması" konusunda hükümete verilen izin.

TBMM, "Körfez Krizi"nin 17 Ocak 1991'de savaşa dönüşmesi üzerine Akbulut Hükümeti'nin (47. Hükümet) isteği doğrultusunda, aynı gün, "hudut ve şümulü Hükümetçe takdir olunacak şekilde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması" konularında hükümete izin verdi.

TBMM KARARI

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunmasına, Bu Kuvvetlerin Kullanılmalarına İzin Verilmesine Dair

Karar No: 126

Karar Tarihi : 17.1.1991

Resmi Gazete: 17.1.1991 - 20758 m

"Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebiyle öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisi için 678 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararını desteklemek ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut, şümul ve zamanı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, bu kuvvetlerin kullanılmalarına Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 17.1.1991 tarihli 66 ıncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır."

TBMM KARARLARI

5 Şubat 2003

ABD'li askeri ve teknik personelin 3 ay süreyle Türkiye'ye gelmesine izin verilmesine ilişkin karar.

Hükümet, TBMM'den, ABD'ye mensup teknik ve askeri personelin, askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli çalışmalar yapması amacıyla 3 ay süreyle Türkiye'de bulundurulması için izin istedi.

Konuya ilişkin Hükümet Tezkeresi, 5 Şubat 2003'de TBMM'ye sunuldu. TBMM, 6 Şubat'ta yaptığı gizli birleşimde izin kararı verdi. TBMM Kararı, 7 Şubat'ta Resmi Gazete'de yayımlandı.

İzin Tezkeresi'ne ilişkin görüşmeler, TBMM Genel Kurulu'nun 32. Birleşiminde "gizli" oturumda yapıldı. Tezkerenin oylamasında 308 kabul, 193 ret oyu kullanıldı, 9 milletvekili de çekimser kaldı.

TBMM KARARI

Türkiye'deki Askerî Üs Ve Tesisler İle Limanlarda Gerekli Yenileştirme, Geliştirme, İnşaat Ve Tevsi Çalışmaları İle Altyapı Faaliyetlerinde Bulunmak Amacıyla, Amerika Birleşik Devletlerine Mensup Teknik Ve Askerî Personelin 3 Ay Süreyle Türkiye'de Bulunmasına İzin Verilmesine İlişkin Karar.

6 Şubat 2003

Karar No: 759

Resmi Gazete: 7 Şubat 2003 - 25017

Irak'ın 1990 Körfez Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarının çerçevesini çizdiği yaptırım ve denetim rejiminden kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmemesinden kaynaklanan sorunların sürmesi bir gerginlik ve kriz ortamının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemekte ve ciddi güvenlik riski oluşturmaktadır.

Kitle imha silahları konusundaki son gelişmeler sonucu gergin ortam giderek ağırlaşmış ve Irak sorununda nazik bir aşamaya gelinmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu konuyu uluslararası barış ve güvenliğe karşı süregelen ciddi bir tehdit olarak ele almış ve Irak'ın Körfez Savaşı sonrası resmi ateşkesin şartlarını ve bunun için üstlendiği yükümlülüklerin gereklerini bütün unsurlarıyla yerine getirmesinin sağlanmasının uluslararası barış ve güvenliğin korunması için elzem olduğunu kararlaştırmıştır.

Son gelişmeler kritik bir aşamaya girilmekte olduğunu göstermektedir.

Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması ve içinde bulunduğumuz hassas bölgede bir istikrar unsuru olarak varlığını sürdürmesi Türkiye için büyük önem taşımaktadır.

Türkiye bu sorunun uluslararası askeri müdahaleye gerek kalmadan barışçı yollarla çözüme kavuşturulmasını samimiyetle istemektedir. 58. Cumhuriyet Hükümeti tüm imkanları kullanarak bu yöndeki çabalarını sürdürmektedir.

Barışçı çözüm için tüm imkanlar seferber edilirken Türkiye'nin her durumu ve ihtimali de göz önünde bulundurması ve barışçı bir çözümün şartlarının oluşamaması durumunda karşısına çıkacak her gelişmeye karşı hazırlıklı olması da hayati önem taşımaktadır. Türkiye'nin temel hak ve çıkarlarına ve uluslararası sorumluluklarına uygun etkili bir siyaset izlemesi ve gelişmelerin seyrine göre gerekli tedbirlerin zamanında ve etkili biçimde alınabilmesi için hazırlıkların buna göre yürütülmesi bir zarurettir.

Bu mülahazalarla gerekli bütün hazırlıkları yapmak ve güvenlik tedbirlerini almak amacıyla, gelişmelerin seyrine göre Türkiye'nin sorumluluklarına, temel hak ve menfaatlerine uygun, etkili bir politika izlenmesine imkan sağlamak üzere, Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat ve tevsi çalışmaları ile alt yapı faaliyetlerinde bulunmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne mensup teknik ve askeri personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına, bununla ilgili gerekli düzenlemelerin Hükümet tarafından yapılmasına, Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 6.2.2003 tarihli 32 nci Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

TBMM KARARI

(Kabul edilmemiştir)

Yabancı ülkelere asker gönderilmesi ve yabancı ülke askerinin kabulü konusundaki izin tezkeresi...

25 Şubat 2003

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI'NA

Irak konusundaki endişe verici gelişmeler çok hızlı bir seyir izlemekte ve kriz ortamı giderek ağırlaşmaktadır. Sorunun barışçı yollarla çözümü yönündeki çabalar bugüne kadar ümit edilen sonuçları vermemiştir.

58 inci Cumhuriyet Hükümeti gelişmeleri başından beri yakından ve hassasiyetle izlemiş, barışçı çözüme katkıda bulunmak amacıyla yoğun çaba harcamıştır. Bu amaçla başta bölge ülkeleri olmak üzere ilgili tüm ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla temas ve istişarelerde bulunmuştur.

Irak'a ilişkin gelişmeler 6 Şubat 2003 tarihli kapalı oturumda,TBMM tarafından değerlendirilmiş ve her ihtimale karşı gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması ve hazırlıkların yapılması amacıyla Hükümete yetki verilmiştir. TBMM, bu çercevede, Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat ve tevsi çalışmaları ile alt yapı faaliyetlerinde bulunmak amacıyla ABD'ye mensup teknik ve askeri personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına, bununla ilgili düzenlemelerin Hükümet tarafından yapılmasına Anayasa'nın 92nci maddesi uyarınca izin verilmesini kararlaştırmıştır.

Hükümet gerekli hazırlıkları buna uygun olarak sürdürmüş ve bu faaliyetlerin hukuki ve teknik çerçevesini belirleyen Mutabakat Muhtırası, ABD ile 8 Şubat 2003 tarihinde sonuçlandırılarak alt yapı çalışmaları başlatılmıştır.

Öte yandan, Türkiye için güvenlik riski oluşturan olumsuz gelişmelerin yoğunluk kazanması üzerine NATO Antlaşmasının 4 üncü maddesi çerçevesinde gerekli iştişareler başlatılmış ve NATO Savunma Planlama Komitesi 19 Şubat tarihinde Türkiye'ye NATO desteği verilmesini kararlaştırmıştır.

Bu kapsamda, Türk hava sahasının bütünlüğünün korunması ve gözetimi için savunma amaçlı olarak NATO havadan erken ihbar uçakları ile NATO harekat alanı füze savunma sistemlerinin Türkiye'de konuşlandırılması ve kimyasal ve biyolojik silahlara karşı koruma desteği sağlanması kararlaştırılmıştır.

Bugün gelinen noktada, bölgede hüküm süren krizin bir çatışmaya dönüşmesi ihtimali giderek güçlenmektedir. Ağırlaşan ortam ve şartlar karşısında Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdit ve risklerin ciddi boyutlar kazandığı bir sürece girilmektedir.

Türkiye'nin milli birliğini ve toprak bütünlüğünü hedef alan terör unsurlarının bölgede yuvalanmaları Irak'taki durumun Türkiye için teşkil ettiği güvenlik tehdidinin çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Aynı şekilde Irak'ta etnik, din ve mezhep temelinde bir parçalanmaya yol açabilecek gelişmeler de çok ciddi bir endişe kaynağıdır.

Bunun yanı sıra geçmişte yaşanan müessif tecrübeler Kuzey Irak'tan ülkemize toplu göç hareketi ihtimaline karşı da hassas ve hazırlıklı olunmasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla sınır bölgelerimizde muhtemel yığılmaları önlemek ve insani mülahazaları dikkate alarak bu göçün sınırlarımızın mümkün olduğunca ilerisinde uygun bir bölgede durdurulmasını sağlamak için gereken tedbirlerin alınması kaçınılmaz olacaktır. Bu konuda başlatılan hazırlıklar sürdürülmektedir.

Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün ve milli birliğinin korunmasına ve sorunun barışçı yollardan çözüme kavuşturulmasına büyük önem vermektedir. Kuvvet kullanımı son çare olarak görülmelidir. Giderek tırmanan krizin bir savaşa dönüşmeden çözümü için zaman giderek azalmaktadır. Savaşın önlenebilmesi için Irak yönetiminin tam ve etkin silahsızlanma konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarında yer alan yükümlülüklerini tam icaplarıyla yerine getirmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Irak'ın, durumun vahametini idrak etmesi ve sorunun barış ortamı korunarak çözümünün önünü açması için uluslararası toplumun kararlı tutumunu sürdürmesi büyük önem taşımaktadır.

Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile aday ülkelerin 17-18 Şubat 2003 tarihlerinde Brüksel'de yaptığı ve Türkiye'nin de katıldığı zirve toplantısı ortak bildirisinde de vurgulandığı üzere, bu konuda sergilenecek kararlılık ve dayanışmanın yanı sıra somut ve fiili askeri caydırıcılık tedbirlerinin alınması, Irak'ın bu konuda ikna edilebilmesinde çok etkili bir vasıta olacaktır.

58 inci Cumhuriyet Hükümeti bu olumsuz gelişmelerin karşımıza çıkarabileceği bütün risklere ve ihtimallere karşı Türkiye'nin temel hak ve menfaatlerini korumak amacıyla gereken bütün güvenlik tedbirlerini almakta ve uygulamaya koymaktadır.

Irak'a karşı askeri caydırıcılık tedbirleri kapsamında yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye'de geçici olarak konuşlandırılması için TBMM'nin izin ve yetki vermesi; bugünkü kriz ortamında muazzam bir baskı unsuru olarak çok önemli ve etkili bir fonksiyon icra edecektir.

Aynı şekilde, Türkiye Cumhuriyeti'nin en kötü ihtimale karşı hazırlıklı olarak zamanında ve süratle hareket etmesini ve gerekli tedbirleri almasını sağlamak bakımından Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda TBMM'nin izninin alınması hükümetin etkili bir siyaset izlemesini sağlamak açısından büyük önem taşıyacaktır.

Bu kuvvetlerin, gelişmelerin seyrine göre gerektiğinde kullanılmaları hükümetin belirleyeceği esaslara ve bu konuda yapılacak düzenlemelere bağlı olacaktır.

Bu mülahazalarla; gereği, kapsamı, sınırı ve zamanı Hükümetçe belirlenecek şekilde,

1- Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına,

2- Uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde en fazla 62.000 askeri personelin ve hava unsurları olarak 255 uçak ve 65 helikopteri aşmamak kaydıyla yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Hükümetin tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırılmak üzere 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına; bu amaçla Türkiye'ye gelecek yabancı kara kuvvetlerinden destek unsurları dışındaki muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir harekatta kullanılmalarını sağlayacak şekilde konuşlanmaları ve yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasının üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına; bu yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye gelişiyle ilgili hazırlıkların yürütülmesine, Türkiye ülkesinde tabi olacakları statü ve Türk Silahlı Kuvvetleriyle işbirliği esas ve usullerine ilişkin düzenlemelerin Hükümetin belirleyeceği esaslar çerçevesinde yapılmasına,

Anayasa'nın 92'inci maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden izin istenilmesi Bakanlar Kurulu'nun 24/2/2003 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

Madde 92

"Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme"

"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına karar verilmenin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verebilir."

TBMM KARARLARI

Yabancı ülkelere asker gönderilmesi ve Türk hava sahasının yabancı silahlı kuvvetlerin hava unsurlarına açılmasına ilişkin karar.
20 Mart 2003

Hükümet, TBMM'den, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a gönderilmesi, Türk hava sahasının yabancı silahlı kuvvetlerin hava unsurlarına 6 ay süreyle açılması için izin istedi.

Konuya ilişkin Hükümet Tezkeresi, 19 Mart 2003'de TBMM'ye sunuldu. Tezkere, TBMM Genel Kurulu'nda 20 Mart'ta kabul edildi. TBMM Kararı, 21 Mart'ta Resmi Gazete'de yayımlandı.

İzin Tezkeresi'ne ilişkin görüşmeler, TBMM Genel Kurulu'nun 51. Birleşiminde "gizli" oturumda yapıldı. Tezkerenin oylamasına 535 milletvekili katıldı; 332 kabul, 202 ret oyu kullanıldı, 1 milletvekili de çekimser kaldı.

TBMM KARARI

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a Gönderilmesine; Bu Kuvvetlerin Gerektiğinde Belirlenecek Esaslar Dairesinde Kullanılmasına ve Muhtemel Bir Askeri Harekat Çerçevesinde Yabancı Silahlı Kuvvetlere Mensup Hava Unsurlarının Türk Hava Sahasını Türk Makamları Tarafından Belirlenecek Esaslara ve Kurallara Göre Kullanmaları İçin Gerekli Düzenlemelerin Yapılmasına, Anayasanın 92 nci Maddesi Uyarınca 6 Ay Süreyle İzin Verilmesine Dair Karar

Karar No: 763
Resmi Gazete: 21 Mart 2003 - 25055

Irak konusunda yaşanan gelişmeler ve hızla tırmanan gerginliğin Türkiye'nin karşısına çıkarması muhtemel güvenlik riskleri yüce Meclisimiz tarafından hassasiyetle izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Son dönemde Irak'a ilişkin gelişmeler iki kez TBMM'nin gündemine gelmiş ve bütün yönleri ile tezekkür edilmiştir.

Bu çerçevede, TBMM'nin 6 Şubat 2003 tarihinde yapılan kapalı oturumunda, yaşanan olumsuz gelişmeler ışığında her ihtimale karşı hazırlıklı olunması bakımından gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması amacıyla Hükümet'e yetki verilmiş ve Irak'a karşı muhtemel bir askeri harekatta kullanılabilecek askeri üs ve tesisler ile limanlarda alt yapı geliştirme çalışmaları için ABD'ye mensup teknik askeri personelin üç ay süreyle Türkiye'de bulunmasına, Anayasa'nın 92. Maddesi uyarınca izin verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bunu takiben, 58. Cumhuriyet Hükümeti'nin sürdürdüğü hazırlık ve çalışmalar ile alınan tedbirler hakkında 25 Şubat 2003 tarihli ve 3/189 esas numaralı Başbakanlık Tezkeresi ile Yüce Meclisimize bilgi sunulmuş ve tezkerede yer alan gerekçelerle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin altı ay süreyle Türkiye'de bulunmasına Anayasa'nın 92. Maddesi uyarınca izin verilmesi yüce Meclisimizin takdirlerine arz edilmiştir.

TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihinde yapılan 39. birleşiminde Başbakanlık tezkeresi görüşülmüş, ancak yapılan oylamada, Anayasa'nın 96. Maddesinde öngörülen karar yeter sayısı için gerekli salt çoğunluk sağlanamamıştır. Hükümet'in bu konudaki talebi bu anlamda sonuçlandırılamamıştır.

Irak'a yönelik askeri müdahale konusunda yaşanan son gelişmeler artık geriye dönüşü imkansız bir noktaya gelindiğini göstermektedir. BM sürecinin de tüketilmesiyle barışçı çözüm çabaları sonuçsuz kalmış, askeri müdahale kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu gün gelinen aşamada Türkiye, Irak topraklarının topyekün bir askeri alanına dönüşeceği savaş durumu şartları ile karşı karşıyadır. Bunun sonucu Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdit ve riskler endişe verici boyutlar kazanmış ve ciddi biçimde ağırlaşmış bulunmaktadır.

Bu çerçevede, Kuzey Irak'ta barınmakta olan silahlı PKK/KADEK militanlarının kriz ortamından yararlanmak amacıyla faaliyetlerine hız verdikleri ve yeni tertipler içine girmeye çalıştıkları görülmektedir.

Bunun yanısıra, Irak'ın etnik temelde parçalanmasına yol açacak siyasi oluşumlara zemin kazandırmak amacıyla sürdürülen çabaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu durum Irak'ın toprak bütünlüğünün ve milli birliğinin tehlikeye düşmesi ve bölgedeki diğer milli grupların güvenliğini de tehdit edebilecek bir istikrarsızlık ortamının ortaya çıkması riskini de beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, Irak'a muhtemel askeri bir müdahalenin ortaya çıkması beklenen Türkiye'ye yönelebilecek toplu nüfus hareketlerinin sınırlarımızın ötesinde İnsani Destek Toplama Bölgelerinde durdurulması, yerlerinden edilmiş kişilerin insani yardım ihtiyaçlarının yerinde karşılanması ve harekat sonrası geldikleri bölgelere geri dönmeleri için gerekli tedbirlerin zamanında ve etkin biçimde alınması büyük önem taşımaktadır. Büyük sayıda göçmen ve sığınmacının Türkiye'ye yönelebileceği göz önünde bulundurularak bu konudaki ihtimaliyat planlaması yapılmış ve kriz yönetim mekanizmalarının süratle harekete geçirilmesi için son hazırlıklar da tamamlanmıştır.

Türkiye'nin güvenliği için ciddi bir tehdit potansiyeli taşıyan bütün bu olumsuz gelişmelere karşı etkili bir caydırıcılığın sürdürülebilmesi evveleminde Kuzey Irak'taki fiili askeri mevcudiyetimize bağlı olacaktır. Aynı şekilde göçün önlenebilmesi ileri bir hatta gerekli tedbirlerin alınabilmesi de bölgede askeri mevcudiyetimizi gerekli kılmaktadır.

Türkiye'nin Kuzey Irak'taki caydırıcı askeri mevcudiyetinin amacı ve fonksiyonu bu temel hedeflerin geliştirilmesiyle sınırlı olacaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri unsurları mecbur kalmadıkça Irak Silahlı Kuvvetleriyle bir çatışmaya girmeyecek, bölgede buna uygun olarak konuşlandırılacaktır. Aynı şekilde, bölgedeki geçici askeri mevcudiyetimiz Kuzey Irak'taki milli grupların güvenliği için de munzam bir teminat teşkil edecektir.

Öte yandan, Irak'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi kararlarına uygun olarak silahsızlandırılması için askeri harekata katılacak ülkelere sağlanacak destek ve kolaylıklar konusunda bir karar alınması da önem ve müstaceliyet kazanmıştır. Bu çerçevede, başta NATO üyesi ülkeler olmak

üzere birçok ülke, müttefik hava kuvvetleri unsurlarının milli hava sahalarını bu amaçla kullanmalarına izin vermiş bulunmaktadır.

Şartların süratle değiştiği dinamik bir süreç sonrası gelinen bugünkü aşamada ortaya çıkan fiili durum ve yeni şartlar ışığında, yeni bir değerlendirme yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir. 59'uncu Cumhuriyet Hükümeti, bu yeni durum ve şartlar karşısında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesi ve bu aşamada yabancı silahlı kuvvetler hava unsurlarının muhtemel bir askeri harekat çerçevesinde Türk hava sahasını kullanmalarına izin verilmesinin Yüce Meclisimiz tarafından tezekkür edilmesinin yerinde olacağı sonucuna varmıştır.

Bu mülahazalarla; gereği, kapsamı, sınırı ve zamanı Anayasanın 117'inci maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan hükümet tarafından belirlenecek şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesine; etkili bir caydırıcılığın sürdürülmesi amacıyla Kuzey Irak'ta bulunacak bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askeri harekat çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin Hükümet tarafından yapılmasına, Anayasanın 92'inci maddesi uyarınca 6 ay süreyle izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 20.3.2003 tarihli 51 inci Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

EK-C

IRAK KÜRDİSTAN BÖLGESİ ANAYASASI TASLAĞI

Kürdistan Demokrat Partisi'nin (KDP) federal bir Irak ve Irak Kürdistan Bölgesi için sunduğu Anayasa taslağı şöyledir:

Giriş

Anavatanları Kürdistan'da binlerce yıl yaşamış eski bir halk olan Kürtler, tıpkı dünyanın diğer ulusları ve halkları gibi, self-determinasyon hakkını kullanabilecek niteliklere sahip bir ulustur. Self-determinasyon hakkı, Birinci Dünya Savaşı sonunda çıkarılan ve ilkeleri uluslararası hukukun temeli haline gelen Woodrow Wilson'ın On Dört Maddelik prensiplerinde kabul edilen bir haktır.

1920 yılında imzalanan Sevr Anlaşması'nın 62-64 nolu maddeleri Kürtlere self-determinasyon hakkını tanımasına rağmen, uluslararası çıkarlar ve siyasal dengeler Kürtlerin bu hakkı elde edip uygulamaya geçirmelerini engellemiştir. Sevr Anlaşması'na konulan maddelerin tersine, Güney Kürdistan 1925 yılında, kendi halkının iradesi dikkate alınmadan, dört yıl önce, yani 1921 yılında kurulmuş olan Irak devletine müsadere edilmiştir. Sevr Anlaşması, Kürtlerin kendi topraklarındaki yönetim için Kürt kökenli memurların atanmasını ve eğitim, hukuk ve sağlanan tüm hizmetlerin dilinin Kürtçe olmasını şart koşmuştur. O tarihten bu yana Kürdistan'ın bu kısmı Irak Kürdistan'ı olarak bilinegelmiştir. 25 Aralık 1992 tarihinde, İngiliz ve Irak hükümetleri Kürtlerin kendi yönetimlerini kurma hakkını tanıyan bir açıklama yayınlamışlar ve Kürt temsilcilerinden, hükümet biçimini, coğrafi sınırları ve Irak ile siyasal, ekonomik ilişkilerin biçimini belirlemeleri istenmiştir.

Irak Milletler Cemiyeti kabul edilirken, Irak'ın bir açıklama yapması şart koşulmuştu ve Irak bu açıklamayı 30 Mayıs 1932 yılında yaptı. Söz konusu açıklama bir dizi uluslararası yükümlülüğü kapsamakta ve Kürtlerin haklarına ilişkin olarak, sözü edilen açıklamanın 10. maddesine göre, Milletler Cemiyeti üyelerinin çoğunluk oyu olmaksızın Irak'ın tek başına ne iptal edebileceği ne de düzeltebileceği bir takım güvenceler sağlamaktadır. Bu yükümlülükler Birleşmiş Milletler örgütüne aktarılmıştır ve günümüzde halen yürürlüktedir.

1958 yılında çıkarılan Irak Cumhuriyeti geçici Anayasası'nın 3. maddesinde Arapların ve Kürtlerin Irak devletinin ortak sahipleri oldukları belirtilmiş ve ardından, 11 Mart 1970 yılında, Kürt liderliği ile Irak hükümeti arasında, Irak Kürdistan bölgesinde, Irak'taki anayasal haklar gereğince Kürtlere özerklik tanıyan bir anlaşmaya varılmıştır. Buna rağmen, daha sonraki Irak hükümetleri, Irak'ın Kürtler karşısındaki bu yükümlülüklerini göz ardı etmişler ve bunun yerine, her türlü siyasal ve askeri yöntemi kullanarak, ırkçı ve şovenist bir etnik temizlik ve yıkım politikası yürütmüşlerdir. Kürtleri zorunlu göçe tabi tutup demografik gerçekliği değiştirerek Kürtlerin ulusal kimliğini Araplaştırmışlardır. Irak hükümetleri bunun da ötesine geçerek, Halepçe şehri, Balisan kasabası ve Duhok'un bazı mıntıkalarında, uluslararası düzlemde yasaklanan kimyasal silahları kullanmışlardır. Feyliler ile Barzanilerin de aralarında bulunduğu on binlerce silahsız sivil Kürdü geleceği belirsiz sürgüne gönderirken 4.500 kasaba ve köyü yerle bir etmişlerdir. Bunu, Anfal adıyla bilinen ve 182.000 silahsız sivil kurbana mal olan topyekün imha kampanyaları izlemiştir.

BM Güvenlik Konseyi, Körfez Savaşı'nın ardından, 5 Nisan 1991 tarihinde, Müttefikler tarafından Kürtlere Güvenlikli Bölge kurulmasını öngören 688 sayılı kararı oylarını ve böylece Kürtleri uğursuz bir gelecekten korumuştur. Bu olanaktan faydalanan Kürtler, 19 Mayıs 1992 tarihinde ilk parlamentolarını seçerek Kürdistan Bölgesel Hükümetini kurmuşlardır. Irak Kürdistanı Ulusal Meclisi'nin, yani "Parlamento"nun ortak oyuyla, Kürdistan bölgesinin halkı, Irak hükümeti ile gelecekte kuracağı anayasal ilişkinin türünü tercih etme konusundaki hakkını kullanmış ve bu vesileyle Irak Hükümeti'nin anayasal temeli olarak federalizmde karar kılmıştır; bu karara göre, Irak Kürdistan Bölgesi, Irak Federal Cumhuriyeti'nin gelecekteki bölgelerinden biri olacaktır.

Federalizm formülü, etnik bir çoğulculuğa sahip olan Irak toplumu için ideal bir çözüm olarak görülmektedir; böyle bir formül hem Irak'ın bütünlüğünü güvence altına alacak hem de, Irak Kürdistan halkının istemlerini büyük ölçüde tatmin edecektir, çünkü bu formül bir yandan Irak'ın entegrasyonunu ve birliğini korurken, diğer yandan da Kürtlerin karar alma sürecine katılmalarını güvence altına alacaktır, işte bu noktadan hareketle söz konusu anayasa taslağının hazırlanması Irak Kürdistan Ulusal Meclisi'nin

federalizm kararını hayata geçirme girişimi anlamına gelmektedir. Federalizme aynı zamanda demokrasi, çoğulculuk ve insan haklarına saygı gibi ilkeler ve değerler kılavuzluk edecek, sivil ve siyasal haklara ilişkin uluslararası anlaşma ve konvansiyonlar ile, Irak'ın 25 Ocak 1971 tarihinde imza koyduğu 1966 tarihli uluslararası sosyal, ekonomik ve kültürel haklar konvansiyonu ile uyum içinde olacaktır. Yukarıdaki alternatifin seçilmesi aynı zamanda, Yeni Dünya Düzeni'nin ilkeleri ile de uyum içindedir. Federalizm yolunu seçen Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Belçika gibi halklar ve uluslar büyük başarılar kaydetmişler, tüm milliyetlere, gruplara, federal düzeyde karar alma sürecine ve yönetime katılma imkanı verilmiş ve böylelikle demokrasinin fiilen hayata geçmesi ve gerçek anlamda uygulanması mümkün kılınmıştır. Bunun da ötesinde, federalizm farklı bölgelerin insanlarına iç bağımsızlık getireceğinden, ülkenin bütünlüğünün korunması için en ideal çözüm olarak görülmektedir.

Kürdistan halkı her zaman kendi sorununun barışçıl biçimde çözümlenmesinden yana olmuştur ve tüm Irak hükümetlerinin görüşme ve barış sağlama çağrılarına hep olumlu bir tepki vermiştir. Ne var ki, her defasında, söz konusu hükümetlerin verdiği sözleri ve ulusal, uluslararası yükümlülükleri yerine getirmedikleri bir ihanet durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden, tüm tarafları bağlayacak ve tüm tarafların uyacakları yeterli uluslar arası güvenceler olmadığı sürece, hiçbir anayasal belge herhangi bir kararın eksiksiz ve kalıcı biçimde hayata geçirilmesini garanti edemez. Geride bıraktığımız on yıl uluslar arası korumanın değerini göstermiş ve Kürdistan halkına, baskının ve zulmün olmadığı güvenli ve özgür bir ortamda, kendi özgürlüklerini ve ulusal haklarını hayata geçirme imkanı sağlamıştır. Bu yüzden, nihai, adil, kalıcı ve uluslararası güvencelere dayalı bir anlaşmaya varılıncaya kadar böyle bir korumanın devam etmesi başat öneme sahip bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

KISIM I - GENEL HUSUSLAR

Madde I: Kürdistan Bölgesi, Federal Irak Cumhuriyeti'nin bir bölgesi olarak, çok partili, demokratik, parlamenter ve cumhuriyetçi bir siyasal sisteme sahip olacaktır.

Madde 2: Kürdistan Bölgesi, 1970 öncesindeki sınırlarıyla Kerkük, Süleymaniye ve Erbil Vilayetlerinden, Duhok Vilayerinden ve yanı sıra Aqra, Şeikhan(Şexan), Sincar bölgelerinden, Ninova Vilayerindeki Zimar alt-bölgesinden, Diyala Vilayetindeki Xanıqın ve Mandalı bölgelerinden ve El-Wasit Vilayetindeki Badra bölgesin-den oluşur.

Madde 3: İktidar halka aittir, çünkü iktidarın meşruiyet kaynağı halktır.

Madde 4: Kürdisran Bölgesinin halkı Kürtlerden ve Türkmen, Asuri, Keldani ve Arap ulusal azınlıklarından oluşur ve bu Anayasa söz konuşu azınlıkların haklarını tanır.

Madde 5: Kerkük şehri Kürdistan Bölgesi'nin başkenti olacaktır.

Madde 6: Irak Federal Cumhuriyeti'nin bayrağına ek olarak, Kürdistan bölgesi özel bir bayrağa sahip olacak ve durum yasa ile düzenlenecektir.

Madde 7: i) Kürdistan Bölgesinin resmi dili Kürtçe olacaktır.

ii) Federal ve bölgesel yetkililerle yapılacak resmi yazışmalar hem Arapça hem de Kürtçe olacaktır.

iii) Kürdistan Bölgesinde Arapça'nın öğretilmesi zorunlu olacaktır.

iv) Türkmen dili, Kürtçe'ye ek olarak, Türkmenlerin eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir. Süryanice, Kürtçe'ye ek olarak, o dili konuşanların eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir.

KISIM II- TEMEL HAKLAR VE SORUMLULUKLAR

Madde 8: i) Kürdistan Bölgesinin vatandaşları, ırk, renk, cins, dil, etnik köken, din ya da ekonomik statü bakımından aralarında hiçbir ayırım olmaksızın, hakları itibariyle kanun önünde eşittir.

ii); Kadınlar erkekler ile eşit haklara sahip olacaklardır.

iii) Aile birimi toplumun doğal ve temel öğesidir. Annelerin ve çocukların korunması güvence altına alınacaktır. Hükümetin ve toplumun görevi gençliğe özenli davranmak, moral değerleri ve Kürdistan halkının mirasını korumaktır ve bu yasayla düzenlenecektir.

Madde 9: i) Ceza kişiseldir. Yasa ile tanımlanmadığı sürece ne herhangi bir fiil suç olarak değerlendirilebilir ne de ceza verilip uygulanabilir, icra edildiği zaman da bir suç olarak değerlendirilmediği sürece, hiçbir eylem cezalandırılamaz. Yasada belirtildiğinden daha büyük olan hiçbir ceza uygulanamaz.

ii) Suçu hukuk mahkemesinde kanıtlanıncaya kadar sanık suçsuz biri olarak kabul edilir.

Madde 10: i) Yasal savunma hakkı, yasalarla uyum içinde, soruşturma ve yargılamanın tüm aşamalarında güvence altına alınır.

ii) Mahkeme tarafından gizli olarak ilan edilmedikleri sürece, duruşmalar açık olacaktır.

Madde 11: i) Hanenin ve içindekilerin kutsallığı korunacaktır ve yasada ortaya konulan prosedürler dışında, haneye ne girilebilir ne de arama yapılabilir.

ii) Bireyler ya da onların malları, yasada tanımlanan koşullar dışında aranamaz.

iii) Bireyin güvenliği korunacaktır, ister fiziksel ister psikolojik olsun, işkencenin her türü yasaktır.

Madde 12: Posta, telefon ve kablolu iletişimin gizliliği güvence altına alınmıştır, yasada belirtilen parametre ve prosedürlerle uyumlu olarak, adalet ve güvenlik ihtiyaçları için gerekli olarak değerlendirildiği durumlar dışında, açık edilemez.

Madde 13: Mülkiyet hakkı güvence altına alınmıştır, yasalarla uyum içinde yapıldığı zamanlar dışında, menkul ve gayrimenkul mülklere el konulamaz. Mülkiyet, yasalarla uyum içinde ve adil bir tazminatın ödenmesi karşılığında, kamu çıkarları için gerekli görüldüğü durumlar dışında kamulaştırılamaz.

Madde 14: Kürdistan Bölgesi'nin vatandaşlarının yurtdışına seyahat etmeleri ya da evlerine geri dönmeleri engellenemez. Yasalarda şart koşulduğu durumlar dışında, halkın dolaşma serbestîsine ve ikamet yerine hiçbir kısıtlama getirilemez.

Madde 15: İfade, basım, yayın, basın, toplanma, gösteri, siyasi parti, sendika ve dernek kurma özgürlüğü yasa ile güvence altına alınacaktır.

Madde 16: Din, inanç ve dinsel vecibeleri yerine getirme özgürlüğü, Anayasa veya Federal Anayasa'nın veya federal yasaların hükümleriyle çelişmediği sürece ve genel moral standartlara ters düşmediği sürece, güvence altına alınmıştır.

Madde 17: Siyasi mülteciler ülkelerine iade edilmeyeceklerdir.

Madde 18: i) Kürdistan Bölgesinde ilk öğretim zorunludur ve bu zorunluluk yasayla düzenlenecektir.

ii) Hükümet okuma yazma eksikliğine karşı mücadele edecek ve ilk, orta ve üniversite eğitiminin tüm aşamalarında yurttaşlarının özgür eğitim hakkını, teknik ve mesleki eğitimi güvence akma alacaktır.

Madde 19: Akademik araştırma hakkı güvence altına alınacaktır. Üstün başarı, icat ve yaratıcılık teşvik edilecek ve ödüllendirilecektir.

Madde 20: i) Çalışma her yurttaşın hakkı ve görevidir ve bölgesel hükümet çalışacak durumda olan her yurttaş için iş olanakları yaratmak üzere çaba harcayacaktır.

ii) Bölgesel hükümet elverişli çalışma koşullarını güvence altına alacak, çalışan bireylerin hem yaşam standartlarını hem de beceri ve bilgilerini arttırma doğrultusunda çalışacaktır. Bölgesel hükümet, hastalık, sakatlık, işsizlik ya da yaşlanma gibi durumlarda sosyal güvenlik ödenekleri sağlayacaktır.

iii) Hiçbir birey, yasanın öngördüğü kamu görevinin yerine getirilmesi ya da acil durum veya doğal felaket durumu haricinde, herhangi bir görevi yerine getirmeye zorlanmayacaktır.

Madde 21: Bölgesel hükümet, önleme, tedavi ve ilaç alanların-da sağlayacağı sürekli tıbbi hizmetler aracılığıyla kamu sağlığını korumayı güvence altına alacaktır.

Madde 22: Vergi ödemek her yurttaşın görevidir ve bu şekilde ödenen vergiler, kanundaki düzenlemeler dışında, zorla toplanmayacak ya da değiştirilmeyecektir.

Madde 23: Yurttaşların gerçek yetkililere şikayette bulunma ve imza toplama hakkı güvence altındadır ve yetkililer bu şikayet ve dilekçeleri makul bir zaman dilimi içinde değerlendireceklerdir.

Madde 24: Bu kısımda belirtilen hakların korumasının kaynağını Kürdistan Bölgesinin hukuku oluşturacaktır.

KISIM III- KÜRDÎSTAN BÖLGESEL YETKİLİLERİ

BÖLÜM I - YASAMA OTORİTELERİ - KÜRDÎSTAN BÖLGESEL MECLÎSİ

Madde 25: Kürdistan Bölgesel Meclisi bölgedeki yasama otoritesidir ve halkın doğrudan, gizli, genel oyuyla seçilen temsilcilerinden oluşur.

Madde 26: i) Kürdistan Bölgesel Meclisine seçilen temsilcilerin seçim süreci, seçim prosedürleri (seçim takvimi, orantılı temsil ve adaylık ile seçmenlik vasıfları) yasa ile düzenlenecektir.

ii) Meclisin oluşumunda, ulusal azınlıkların adilane oranda temsil edilmelerine riayet edilecektir.

Madde 27: i) Parlamentonun dönemi, ilk birleşimden itibaren beş yıldır.

ii) Meclis, nihai seçim sonuçlarının duyurulmasından sonra, Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanının isteği üzerine 15 gün içinde toplanacaktır, eğer herhangi bir çağrı yapılmazsa Meclis yukarıda belirtilen dönemin sonunda toplanacaktır.

Madde 28: Meclisin ilk oturumuna en yaşlı üye başkanlık edecektir ve gizli oylamayla bir meclis başkanı, başkan yardımcısı ve sekreter seçilecektir.

Madde 29: Meclis üyeleri aşağıdaki görev yeminim edeceklerdir:

"Kürdistan halkının çıkarlarını, onurunu ve haklarını koruyacağıma, bir üye olarak görevimi tarafsız, eksiksiz ve içtenlikle yerine getireceğime Yüce Tanrı adına yemin ederim."

Madde 30: i) Kanun tarafından öteki türlü düzenlenmediği sürece, üyelerin çoğunluğunun hazır bulunmasıyla Bölgesel Mecliste salt çoğunluğa ulaşılacak ve kararlar hazır bulunanların salt çoğunluğuyla verilecektir.

ii) Ekonomik konular dışındaki yasa teklifleri Meclisin on üyesi tarafından verilebilir.

Madde 31: Meclis başkanı ile üyelerinin maaş ve ücretleri yasa ile düzenlenecektir.

Madde 32: Meclisin düzenli ve özel oturumlarını yürütme prosedürlerinin yanı sıra, üyelik ve boş üyeliklerin doldurulması prosedürleri hakkındaki temel hususlar Meclisin iç yönetmelikleri ile düzenlenecektir.

Madde 33: Bölgesel Meclis aşağıdaki sorumlulukları yerine getirecektir:

i) Üyelerinin 2/3 çoğunluğu ile Bölgesel Anayasayı değiştirme

ii) Yasa çıkarma, değiştirme ya da yürürlükten kaldırma

iii) Kabineye ve üyelerine güven oyu verme ve bu güven oyunu onlardan geri isteme

iv) Kürdistan Bölgesi genel bütçesini onaylamak, gerekli aktarımları yapmak ve genel bütçeye dahil olmayan beklenmedik harcamaları onaylamak

v) Vergi ve gümrük vergilerini toplamak, değiştirmek ya da yürürlükten kaldırmak

vi) Irak Federe Cumhuriyeti'nin diğer bölgelerinin bölgesel idari otoriteleri ile, yabancı taraflar ile ve diğer devletlerin federal bölgeleri ile ekonomi, kalkınma, kültür, eğitim, insani yardım, finans, güvenlik ve sınır sorunları gibi alanlarda yapılan anlaşmaları onaylamak

vii) Meclis üyeliğini belgelemek

viii) Mecliste doğabilecek boş üyelikleri, yasada öngörüldüğü biçimde doldurmak için gerekli kararları almak

İx) Kürdistan Bölgesi idari otoritesinin çalışmalarını denetlemek

x) Meclisin iç tüzüğünü oluşturmak, personel ihtiyacını belirlemek, Meclis bütçesini hazırlamak, personeli atamak ve verilecek maaşları belirlemek

xi) Meclisin gerekli gördüğü konular hakkında araştırma komisyonları kurmak

Madde 34: i) Bir Meclis üyesi parlamenter dokunulmazlığa sahiptir. Söz konusu üye Meclisin iç tüzüğünün sınırları içinde kendi görüşlerini ve düşüncelerini ifade etme hakkına sahiptir.

ii) Bir Meclis üyesi, yasalara göre açık bir suçun ya da saldırının gerçekleştirildiği durumlar dışında Meclisin ön onayı alınmaksızın, meclis birleşimi esnasında aranamaz, gözaltına alınamaz hakları ve özgürlükleri kısıtlanamaz, gözetim altında tutulamaz.

iii) Bir Meclis üyesi, meclis birleşimine katılmadığı bir zamanda, yasalara göre açık bir suçun ya da saldırının gerçekleştirildiği durumlar dışında, ki böylesi durumlarda alınan önlemler derhal Meclise bildirilmelidir, Meclis başkanının izni olmaksızın gözetim altında tutulamaz ya da gözaltına alınamaz.

Madde 35: i) Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunluğu ile kendisini feshedebilir.

ii) Meclis aşağıdaki durumlarda Bölgesel Devlet Başkanının emri ile feshedilebilir:

a) Meclis üyelerinin yarısından fazlası görevlerinden istifa ederse.

b) Meclisin birleşim çağrısından sonraki 45 gün içinde yasal bir salt çoğunluk sağlanamazsa

c) Eğer Meclis üç kez üst üste yapılan oylamada Bakanlar Kuruluna güven oyu vermezse.

d) Meclisin seçim yasaları değiştirilip söz konuşu Parlamentonun geriye kalan görev süresinin altı aydan daha az olduğu durumlarda.

Madde 36: Parlamento feshedildiğinde ya da görev süresi sona erdiğinde, genel seçimler yapılarak, iki aydan olmayan bir zaman dilimi içinde yeni Meclis seçilecektir.

Madde 37: Meclisin görev süresi sona erdiğinde, yeni Meclis seçilip ilk birleşimini yapıncaya kadar, eski Meclis görevde kalacaktır.

KISIM 2 - İDARİ OTORİTE

Kısım I. - Kürdistan Bölgesinin Devlet Başkanı

Madde 38: Bölgenin, Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanı olarak adlandırılan bir başkanı vardır. Devlet Başkanı en yüksek idari otoritedir, kendi bölgesinde Irak Federe Cumhuriyetinin Devlet Başkanını temsil eder, çeşitli durumlarda ona vekalet eder, federal ve bölgesel yetkililer arasındaki koordinasyonu sağlar.

Madde 39: Kürdistan Bölgesinin Devlet Başkanı bölge halkının doğrudan, gizli ve genel oyu ile seçilir.

Madde 40: Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanının seçilme yöntemi, aday vasıfları, suçlanacağı ya da yargılanacağı durumlar ve görev süresinin sona erdirilmesi gibi durumlar yasa ile düzenlenecektir.

Madde 41: Kürdistan Bölgesinin Devlet Başkanı, sorumluluklarını üstlenmeden önce, Kürdistan Bölgesel Meclisinin önünde aşağıdaki anayasal görev yeminini edecektir:

"Kürdistan halkının haklarını, başarılarını ve çıkarlarını koruyacağıma, Irak Federe Anayasası ile Kürdistan Bölgesi Anayasasına riayet edeceğime, görevimi sadakatle, tarafsızca ve samimiyetle yerine getireceğime Yüce Tanrı adına yemin ederim."

Madde 42: Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanının görev süresi beş yıldır.

Madde 43: Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanının maaşı ve ödenekleri yasa ile belirlenecektir.

Madde 44: Kürdistan Bölgesinin Devlet Başkanı aşağıdaki sorumlulukları üstlenecektir:

i) Bölgesel Meclisten geçen yasaları onaylamak

ii) Bölgesel Meclis için genel seçim çağrısında bulunmak

iii) Bölgesel Meclis için normal ya da özel birleşim çağrısında bulunmak

iv) Bölgesel Meclisten güven oyu alan Kabineyi resmen ilan etmek

v) Kendisinin başkanlık edeceği ya da katılacağı bir birleşim için Bakanlar Kuruluna çağrıda bulunmak ve bakanlardan rapor istemek

vi) Yasa tasarılarını hazırlamak ve onları görüşülmek üzere Bölgesel Meclise sevk etmek

vii) Kürdistan Bölgesinin, onun siyasal sisteminin, genel güvenliğinin ya da anayasal kurumlarının temel varlığını tehdit eden bir tehlike durumunda veya Bölgesel Meclisin toplanmasının zor olduğu koşullarda, Bölgesel Meclis Başkanına ve Bakanlar Kuruluna danışarak, kanun hükmünde kararname çıkarmak

viii) Yasalarla uyumlu olarak olağanüstü hal ilan etmek

ix) Irak Federe Cumhuriyeti Devlet Başkanı tarafından kendisine verilen yetkileri kullanmak

x) Bakanlar Konseyi tarafından önerilen emirleri ve kararları çıkarmak

xi) Silahlı Kuvvetleri ve İç Güvenlik Kuvvetlerini bölge içinde seferber etmek

xii) Bölgede geçici ya da kalıcı olarak görev ifa eden Federal Güvenlik Kuvvetlerini denetlemek ve yönetmek

xiii) Güven oyunun geri alınmasının ardından, Kabinenin ya da bir bakanın istifasını resmen ilan eden kararnamenin çıkarılması

xiv) İstifa etmesi istenen Kabine ya da kabine üyelerinin istifalarını kabul etmek ve onlardan, yeni bir Kabine oluşuncaya, yeni bir bakan atanıncaya kadar görevde kalmalarını istemek

xv) Kabinenin ya da bir bakanın istifasını istemek

xvi) Mahkumlara özel af çıkarmak

xvii) Ölüm cezasını onaylamak ya da onu ömür boyu hapse çevirmek

xviii) Hakimleri, bölgesel başsavcıları, bölgesel genel savcıları ve onların vekillerini, idari birimlerin yöneticilerini ve özel görevlerde bulunan bireyleri, yasalarla uyumlu olarak atamak, görevden almak ya da emekliye sevk etmek

xix) İç Güvenlik elemanlarına askeri rütbeler vermek ve yasalarla uyumlu olarak onları görevden almak ya da emekliye sevk etmek

xx) Yasalarda öngörüldüğü biçimde madalya ve ödül vermek

Madde 45: Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanı için bir Başkanlık Konutu kurulacak ve bu konutun ihtiyaçları ile yapışı yasada belirtilecektir.

Madde 46: i) Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanının istifası, ölümü ya da kalıcı sakatlığı durumunda, onun halefi aynı yöntemle seçilecektir.

ii) Kürdistan Bölgesi Devler Başkanlığı koltuğu boş kaldığında, yeni bir Devler Başkanı seçilinceye kadar, Devlet Başkanının sorumluluklarını Kürdistan Bölgesel Meclisi Başkanı üstlenecektir.

iii) Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanı hazır bulunmadığında ya da izinli olduğunda. Devlet Başkanının sorumluluklarını vekaleten Bölgesel Başbakan üstlenecektir.

Bölüm 2 - Kürdistan Bölgesi Bakanlar Konseyi (Kabine)

Madde 47: Kürdistan Bölgesi Bakanlar Konseyi bölgedeki en üst düzey idarı ve yönetici otoritedir; bu otorite kendi idari sorumluluklarını, Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanının denetimi ve kılavuzluğu altında yerine getirir.

Madde 48: i) Bakanlar Kurulu Başbakan ile onun, sayıları 15'ten az olmamak üzere, yardımcılarından ve bakanlarından oluşur.

ii) Kürdistan Bölgesinin Devlet Başkanı, Kürdistan Bölgesel Meclisinin bir üyesinden kabineyi oluşturmasını isteyecektir.

iii) Başbakan, yardımcılarını ve bakanlarını, Kürdistan Bölgesel Meclisinin üyeleri arasından ya da Meclis üyeliği vasıflarını taşıyan başkalarının arasından belirleyip seçecektir.

iv) Başbakan, oluşturduğu kabineyi, onaylanmak üzere Bölgesel Devlet Başkanına sunacaktır.

v) Başbakan, Bölgesel Devlet Başkanının onayından sonra, kabinesini Bölgesel Meclise sunarak güven oyu isteyecektir ve bu güven oyunu aldığında kabinenin oluşumu hakkındaki resmi kararname çıkarılacaktır.

Madde 49: Kürdistan Bölgesi Bakanlar Kurulunun bileşiminde, ulusal azınlıklar olan Türkmen, Asuri ve Keldanilerin de temsil edilmesine özen gösterilecektir.

Madde 50: Kabine üyeleri, kabinenin çalışmaları hakkında hep birlikte Kürdistan Bölgesel Meclisine karşı sorumlu iken, her bakan kendi bakanlığının işlerinden bireysel olarak sorumlu olacaktır.

Madde 51:

Bakanlar Konseyi aşağıdaki sorumlulukları üstlenecektir:

i) Bir taraftan bölgesel güvenliği ve kamu malını korurken diğer taraftan da yasa çıkarma, düzenlemelerde bulunma ve kararlar alma.

ii) Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanı ile koordinasyon içinde, Kürdistan Bölgesinin genel politikasını oluşturmak.

iii) Ekonomik kalkınma planlarını hazırlamak ve planların hayata geçirilmesi için gerekli araçları temin etmek.

iv) Bölgenin genel bütçesini hazırlamak.

v) Kürdistan Bölgesindeki bakanlıkların, kurumların ve icraatın denetlenmesi, yönetilmesi, takip edilmesi ve koordine edilmesi, onların kararlarının iptal edilmesi ya da değiştirilmesi.

vi) Yasalara ve kararnamelere uygun olarak idari yönetmelik ve kararların çıkarılması.

vii) Yasa tasarılarının hazırlanması ve kararname çıkarılması.

viii) Yasalara uygun olarak personelin atanması, görevden alınması ya da emekliye sevk edilmesi ve onların maaşlarının belirlenmesi.

ix) Federal hükümetin ya da yabancı tarafların kurumları ile ekonomik kalkınma, kültürel ve insani alanlarda anlaşma yapma ve bu anlaşmalara ödenek tahsis erme.

Madde 52: Bakan kendi bakanlığının tüm işlerinden doğrudan sorumludur.

Madde 53: i) Bölgesel Meclis ona verdiği güven oyunu geri aldığında, kabine istifa etmiş sayılacaktır.

ii) Bölgesel Meclis ona verdiği güven oyunu geri aldığında, bakan istifa etmiş sayılacaktır.

Madde 54: Başbakanın seçilme yöntemi, onun yardımcılarının ya da bakanlarının mesuliyetleri ya da onların suçlanma ve yargılanma yöntemleri,

onların maaşlarının ve ödeneklerinin belirlenmesi gibi konular yasa ile düzenlenecektir.

BÖLÜM 3 - YARGI

Madde 55: Kürdistan Bölgesinin yargı otoritesi, tüm aşamaları itibariyle bölgenin mahkeme sisteminden oluşur.

Madde 56: Yargı, kanunda belirtilenler dışında, tüm özel ve tüzel kişi ve kurumları aşan bir yargılama yetkisine sahiptir.

Madde 57: Yargı bağımsızdır, kanunun kendisi dışında, hiçbir güce tabi değildir.

Madde 58: Tüm aşamaları ve türleri itibariyle, yapısı ve koşulları itibariyle, yargının üyelerinin atanması, görev yerlerinin değiştirilmesi ya da sorumlu tutulmaları yasa ile düzenlenecektir.

Madde 59: Toplumu temsil eden genel savcı genel hakları savunup adaleti güvence akma alır.

Madde 60: Müslüman olmayan topluluklar, özel bir yasa doğrultusunda, dinsel, "ruhani" ve yasal oluşumlar kurma hakkına sahiptir. Bu oluşumlar, söz konusu topluluklara mensup insanların tüm kişisel işlerine, "Müslüman" dinsel mahkemelerinin yetki ve sorumluluk alanlarının dışında olan işlere bakma hakkına sahiptir.

Madde 61: Yargının cezaları ve kararları halk adına verilir.

KISIM IV - YÖNETİM VE BELEDİYE KONSEİLERİ

Madde 62: Kürdistan Bölgesinin idari bölünmesi, bu Anayasanın hükümleri ile çelişmeyecek olan bölgesel bir yasa ile belirlenecektir.

Madde 63: Bir vilayet, bir "valilik," bölgelerinin ve/veya alt-bölgelerinin birleşmesi ya da ayrılması aracılığıyla oluşturulabilir, onun idari merkezi ve ismi tespit edilebilir ya da değiştirilebilir ve sınırlarında değişiklikler yapılabilir. Bölgeler ve/veya alt-bölgeler başka bir vilayete eklenebilir ve yukarıdaki tüm uygulamalar İçişleri Bakanı tarafından sunulan ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan bölgesel bir kararname ile uyum içinde olacaktır.

Madde 64: Bölgeler, alt-bölgelerin birleşmeleri ya da ayrılmalarıyla oluşturulabilir, idari merkezleri ve isimleri tespit edilebilir veya değiştirilebilir ve sınırlarında değişiklikler yapılabilir. Alt-bölgeler başka bir bölgeye

eklenebilir. Alt-bölgeler oluşturulabilir, idari merkezleri ve isimleri tespit edilebilir ya da değiştirilebilir ve sınırları tespit edilebilir. Yukarıdaki tüm uygulamalar, İçişleri Bakanı tarafından sunulan ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan bölgesel bir kararname ile uyum içinde olacaktır.

Madde 65: Her vilayet, bölge, alt-bölge merkezi ve nüfusu 3 binden az olmayan her köyde bir belediye ve Belediye Konseyi olacak ve halka kamu hizmetlerini sağlayacaktır.

Madde 66: i) Belediye Konseylerinin yönetici ve üyeleri, söz konusu yerde yaşayan halkın doğrudan, genel ve gizli oyu ile seçilecektir.

ii) Bu Belediye Konseylerinin oluşumu esnasında, Kürdistan Bölgesinde yaşayan ulusal azınlıkların adilane biçimde temsil edilmelerine özen gösterilecektir.

Madde 67: Belediyeler, belediye başkanlarının ve Belediye Konseyi üyelerinin seçilme yöntemi, onların yetkileri, görev süreleri ve buna benzer tüm diğer konular yasa ile düzenlenecektir.

KISIM V - MALİ KONULAR

Madde 68: Kanunda belirtilen esaslar dışında vergi ya da gümrük vergisi toplanamaz, değiştirilemez ya da muafiyet uygulanamaz.

Madde 69: Bölgesel yetkililer bölge içinde vergi ve gümrük vergisi toplayabilir, vergilerin miktarlarında değişiklik yapabilir ya da vergileri yürürlükten kaldırabilir. Böylesi vergiler ve gümrük vergileri, Irak Federe Cumhuriyeti vatandaşlarının durumu ile orantılı olarak, adil ve eşit bir şekilde toplanmalıdır, ihracat ve İthalat vergileri (gümrük) federal otoritenin sorumluluk alanındadır.

Madde 70: Kürdistan Bölgesinin gelirleri aşağıdakilerden oluşur:

i) Vergiler, gümrük vergileri, kamu hizmeti gelirleri, bölgede faaliyet gösteren şirket ve kuruluşlardan toplanan vergiler.

ii) Kürdistan Bölgesi'nin doğal kaynak, özellikle de petrol gelirlerinden aldığı pay, petrol ürünlerinin ülke içinde ve dışında satılmasından elde edilen gelirler, Irak Federe Cumhuriyeti'ne verilen hibe, yardım, yurtdışı krediden, bölgenin nüfusunun Irak'ın toplam nüfusuna oranı ölçüsünde alınan pay.

iii) Bağışlar, hibeler, piyango gelirleri ve diğer kamusal gelirler

iv) Özellikle Kürdistan Bölgesi için açılan iç ve dış krediler

Madde 71: Kürdistan Bölgesi mali açıdan, bölge ile ilgisi olan finansal borçlar, vergi ve gümrük vergisi ile gecikmiş borçlar gibi konularda federal yetkililerin halefi olacaktır.

Madde 72: Mali yıl yasa ile belirlenecektir.

Madde 73: Her mali yılda, Kürdistan Bölgesi hakkındaki tahmini gelir ve giderlerden oluşan bir bütçe kanunu çıkarılacaktır.

KISIM VI - ÇEŞİTLİ

Madde 74: Kürt halkının ya da Kürdistan Bölgesi vatandaşlarının meşru ulusal haklarını zedeleyen ya da sınırlayan ya da bu Anayasanın hükümleri ile çelişen herhangi bir yasa, düzenleme, karar ya da kararname hükümsüz ve geçersiz olacaktır.

Madde 75: Kürdistan Bölgesel Meclisinin onayı alınmadan, Irak Federe Cumhuriyetinin mevcudiyeti ve siyasal sistemi değiştirilemez. Buna ters düşen herhangi bir uygulama Kürdistan Bölgesinin halkı için self-determinasyon hakkı doğuracaktır.

Madde 76: Kürdistan Bölgesel yetkilileri ile Irak Federe Cumhuriyetinin ya da Arap bölgesinin yetkilileri arasında anayasal bir çatışma ya da görüş ayrılığı ortaya çıkarsa, bir hükme varılabilmesi için bu tür durumlar Federal Anayasa Mahkemesine götürülecektir.

Madde 77: Kürdistan bölgesel yetkilileri arasında bu Anayasanın yorumlanması konusunda herhangi bir farklılık ortaya çıkarsa, hükme bağlanabilmesi için bu tür farklılıklar Kürdistan Bölgesi Fesih Mahkemesine götürülecektir. (Serbesti Dergisi, 15 Kasım 2002)

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde doğan Mustafa KAYAR, Cumhuriyet İlkokulu ve Alsancak Ortaokulunu tamamladıktan sonra 1991 yılında girdiği Maltepe Askeri Lisesi'ni 1995 yılında bitirmiştir.

Müteakiben başladığı şanlı yuva Kara Harp Okulu'ndan 30 Ağustos 1999'da Piyade Teğmen olarak mezun olmuştur. Kara Harp Okulu'nda Sistem Mühendisliği, Askeri Temel Bilgiler ve Liderlik eğitimleri almıştır.

1999-2000 yıllarında Tuzla Piyade Okulu'nda sekiz ay Piyade Sınıfı temel eğitimi görmüştür. Aynı dönem içerisinde 14 haftalık Komando Temel Kursu'nu başarıyla tamamlamıştır. Eğitiminin tamamlanmasını müteakip kendi isteğiyle Tuzla Piyade Okulu Asteğmen Aday Bölüğünde takım komutanı olmuş ve halen bu görevini sürdürmektedir.

Harp Okulu yıllarında başlayan Uluslararası İlişkiler, Siyasi Tarih ve Stratejiye olan yakın ilgisi nedeniyle GYTE Milli Güvenlik Stratejileri bölümünde yüksek lisans programını takip etmiştir.

İngilizce bilmekte olup, paraşütçü sertifikası ve keskin nişancı belgesi vardır.